gece kitaplığı

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Yazarlar

Chapter 1: A. Baran Dural, Uğur Eyidiker, Chapter 2: Meral Balcı, Yeşim Karadeniz, Chapter 3: Alpaslan Yaşar, Eray Çetin, Chapter 4: Filiz Künüroğlu, Emine Sevinç Sevi Tok, Chapter 5: İskender Daşdemir, Aylin Mentiş Köksoy, Chapter 6: Nihat Güman, Chapter 7: Elif Merve Erturan, Gonca Özer Yaman, Ayşe Yıldırım Ateş, Chapter 8: Esra Aydın Göktepe, Chapter 9: Arif Yüksel, Tahir Belice, Chapter 10: Ülhak Çimen, Chapter 11: Bora Coşar, Ufuk Özen, Ezgi Demir, Chapter 12: Bihter Karagöz Taşkın, Aynur Acer, Chapter 13: Ergün Arda, Chapter 14: Mihalis (Michael) Kuyucu, Chapter 15: Çisem Bektur, Mücahit Aydın, Chapter 16: Nurcan Tüfekci, Oya Hazer, Chapter 17: Rabia Acemioğlu, Yakup Doğan, Chapter 18: İbrahim Yaşar Kazu, Sema Nur İşık, Chapter 19: Burçak Önder, Chapter 20: Tolga Uzun, Chapter 21: Ender Baykut, Chapter 22: Fatih Bal, Fatma Biçer, Chapter 23: Seçkin Gönen, Emin Yürekli, Chapter 24: Hakan Şahin, Duygu Diğdem Ünal, Chapter 25: Serdal Seven, Hakan Şahin, Chapter 26: Ahmet Selçuk Bayburtlu, Chapter 27: Fatma Okur Çakıcı, Chapter 28: Mehmet Akyol, Chapter 29: Mary Magdaline Enow Mbi Tarkang, Uju Violet Alola, Ruth Yunji Nange, Ali Öztüren

Editör

Dr. Öğr Üyesi Halil Uzun

insac

ISBN 978-625-7858-11-3

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

gece kitaplığı

Editör
Dr. Öğr. Üyesi Halil Uzun

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel
Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı

Birinci Basım / First Edition • © HAZİRAN 2020
Yayıncı Sertifika No: 15476

ISBN • 978-625-7858-11-3
© Copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiç bir yolla çoğaltılamaz.

The rights to publish this book belong to Gece Kitaplığı.
Citation can not be shown without the source, reproduced in any way
without permission.

Gece Kitaplığı / Gece Publishing
Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1 Sokak
Ümit Apt. No: 22/A Çankaya / Ankara / TR
Telefon / Phone: +90 312 384 80 40
web: www.gecekitapligi.com
e-mail: geceakademi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume
Sertifika / Certificate No: 47083

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Editör
Dr. Öğr. Üyesi Halil Uzun

Yazarlar
Chapter 1: A. Baran Dural, Uğur Eyidiker,
Chapter 2: Meral Balcı, Yeşim Karadeniz,
Chapter 3: Alpaslan Yaşar, Eray Çetin,
Chapter 4: Filiz Künüroğlu, Emine Sevinç Sevi Tok,
Chapter 5: İskender Daşdemir, Aylin Mentiş Köksoy,
Chapter 6: Nihat Güman,
Chapter 7: Elif Merve Erturan, Gonca Özer Yaman, Ayşe Yıldırım Ateş,
Chapter 8: Esra Aydın Göktepe,
Chapter 9: Arif Yüksel, Tahir Belice,
Chapter 10: Ülhak Çimen,
Chapter 11: Bora Coşar, Ufuk Özen, Ezgi Demir,
Chapter 12: Bihter Karagöz Taşkın, Aynur Acer,
Chapter 13: Ergün Arda,
Chapter 14: Mihalis (Michael) Kuyucu,
Chapter 15: Çisem Bektur, Mücahit Aydın,
Chapter 16: Nurcan Tüfekci, Oya Hazer,
Chapter 17: Rabia Acemioğlu, Yakup Doğan,
Chapter 18: İbrahim Yaşar Kazu, Sema Nur İşık,
Chapter 19: Burçak Önder,
Chapter 20: Tolga Uzun,
Chapter 21: Ender Baykut,
Chapter 22: Fatih Bal, Fatma Biçer,
Chapter 23: Seçkin Gönen, Emin Yürekli,
Chapter 24: Hakan Şahin, Duygu Diğdem Ünal,
Chapter 25: Serdal Seven, Hakan Şahin,
Chapter 26: Ahmet Selçuk Bayburtlu,
Chapter 27: Fatma Okur Çakıcı,
Chapter 28: Mehmet Akyol,
Chapter 29: Mary Magdaline Enow Mbi Tarkang,
Uju Violet Alola, Ruth Yunji Nange, Ali Öztüren

Editörün Notu

Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluğu yazarlara aittir.

Contents

Yazarlar 3
Editörün Notu....4
Contents 5
Chapter 1....17
Feminizmin Tarihsel Kökenleri: Liberal Feminizmden Hashtag Feminizmine (A. Baran Dural, Uğur Eyidiker)....17
Feminizmin Gelişimi ve Türleri....19
Feminizmin Batı'daki Tarihsel Gelişimi....19
Eril Kavramlarla Oynamak 20
"Kendine Ait Bir Oda" 21
Farklı Feminizm Türleri 22
Liberal Feminizm....23
Kamusal Alan- Özel Alan Zıtlığı....23
Ev-içine Hapsolmak....24
Doğal Haklar Kuramının Dişi Akılca Eleştirisi....25
Avrupa'dan Yeni Kıtaya Feminist Talepler 26
Owen'dan Oy Hakkı için Mücadeleye....28
Almanya ve Sosyal Demokrasi İçine Sıkışmak 29
Radikal Feminizm....29
Friedan: Siyasal Özgürleşme Yeterli mi? 30
Cinselliğin Diyalektiği 32
Sosyalist Feminizm 33
Marxist Kuramın Eksikleri....35
Kadının Kendisine Yabancılaşması....36
Sonuç: 4. Dalga Feminizm: Dişiliğin Sosyal Medyadaki Serencamı 36
Hashtag Feminizminin Artı ve Eksileri 37
Kaynakça:....39
Chapter 2....43
Advantages and Disadvantages of Political Parties in Electoral Systems: A Comparative Analysis of General Elections between 1946 and 1961 (Meral Balcı, Yeşim Karadeniz) 43
1. Introduction....45
2. Analysis of Elections Between 1946-1961 in Terms of Election Systems 46
2.1. 1946 Elections....46
2.2. 1950 Elections....49
2.3. 1954 Elections....52
2.4. 1957 Elections....53
2.5. 1961 Elections....56

3. Conclusion....58
Bibliography....61
Periodicals:....62
Official Gazettes....62
Grand National Assembly of Turkey Official Report Magazine....63
Web Sites....63
Chapter 3....65
Amortismanların Kâr Yönetiminde Kullanılma Şekillerinin İncelenmesi (Alpaslan Yaşar, Eray Çetin)....65
1.Giriş....67
2.Kâr Yönetimi Kavramı....68
3.Amortismanların Kâr Yönetim Tekniği Olarak Kullanılması....68
4.Araştırmanın Yöntemi....70
5.Araştırma Bulguları....70
6.Sonuç....75
7.Referanslar....77
Chapter 4....79
The Impact of Personality and Perceived Discrimination on the Sociocultural Adaptation Processes of Syrian Refugees in Turkey (Filiz Künüroğlu, Emine Sevinç Sevi Tok)....79
Abstract....81
1.Introduction....82
THE PRESENT STUDY....84
METHODOLOGY....85
Participants and Instrumentation....85
Instruments....87
DISCUSSION....90
REFERENCES....91
Chapter 5....95
The Use of Geographic Information Systems in Social Studies Education (İskender Daşdemir, Aylin Mentiş Köksoy)....95
1.Introduction....97
2.Purpose....99
3.Method....100
3.1.Study Design....100
3.2.Study Group....101
Data Collection and Data Analysis....102
4.Findings....103
4.1.Findings Regarding the Academic Achievement Pretest Levels of the Experimental Group....103
4.2.Findings Regarding the Academic Achievement Pretest Levels of the Control Group....104

4.3.Findings Regarding the Difference between the Academic Achievement Pretest Scores of the Experimental and Control Groups 106
4.4.Findings Regarding the Academic Achievement Posttest Levels of the Experimental Group 106
4.5.Findings Regarding the Academic Achievement Posttest Levels of the Control Group 108
4.6.Findings Regarding the Difference between the Academic Achievement Pretest and Posttest Scores of the Experimental Group 109
4.7.Findings Regarding the Difference between the Academic Achievement Pretest and Posttest Scores of the Control Group 110
4.8.Findings Regarding the Difference between the Academic Achievement Posttest Scores of the Experimental and Control Groups 110
5.Results 111
5.1.Results Regarding the First Study Sub-Problems 111
5.2.Results Regarding the Second Study Sub-Problems 112
5.3.Results Regarding the Third Study Sub-Problems 113
5.4.Results Regarding the Fourth Study Problem 113
References 114
Chapter 6 117
Uluslararası Hakem Kararlarının Tenfizinde Kamu Düzenine Aykırılık (Nihat Güman) 117
I. Uluslararası Hakem kararlarının Tenfiz edilme ihtiyacı 119
II. Uluslararası Hakem Kararlarının Tenfizi Hakkında Milletlerarası Sözleşmeler 120
III. 1958 New York Sözleşmesi Genel Olarak 121
IV. New York Sözleşmesi'nde göre Tenfiz engeli durumlar arasında yer alan "Kamu Düzenine Aykırılık" 122
1.Genel Olarak 122
2.Kamu Düzeni Kavramı, Tanımı ve Kapsamı 123
3.Kamu Düzeninin Özellikleri ve Etkisi 123
a)Zaman bakımından değişken oluşu 124
b)Yer bakımından değişken oluşu 124
c)Konu bakımından değişken oluşu 124
d)İstisnai Oluşu 125
e)Olumlu ve olumsuz etkisi 125
4.Milletlerarası Kamu düzeni kavramının iç hukuktaki kamu düzeni kavramından farkı 125
5.Milletlerarası Hakem kararlarının Tenfizinde Kamu Düzenine Aykırılık 126
V.Sonuç 129
Chapter 7 133
Koronavirüs Pandemisi Sonucu Uzaktan Eğitim Uygulaması ile Konutlarda Oluşan Eğitim Mekânları (Elif Merve Erturan, Gonca Özer Yaman, Ayşe Yıldırım Ateş) 133
1. Giriş 135
2. Mekân Kavramı 135
2.1. Eğitim Mekânları 136
2.2. Eğitim Mekânlarında Mekân Kalitesi 138

3.Uzaktan Eğitim 141
3.1. Eğitim Bilişim Ağı (EBA) 142
3.2. Uzaktan Eğitim Uygulamasıyla Konut İçinde Oluşan Eğitim Mekânları 143
4. Anket Çalışması 145
5. Sonuç ve Öneriler 152
6. Referanslar 153
Chapter 8 157
Yöneticiler İçin Netiket; Dijital Ayak İzi ve Dijital İtibar Bağlamında Kavramsal Bir Analiz (Esra Aydın Göktepe) 157
1. Giriş 159
2. Dijital Ayak İzi ve Dijital İtibar 160
3. Netiket 161
4. Sonuç 165
5. Referanslar 167
Chapter 9 171
Medical Decision Making In the Context of Medical Error Due To Big Data, Spillover Effect and Halo Effect (Arif Yüksel, Tahir Belice) 171
1.Introduction 173
2. Medical Big Data 174
3. Halo effect and spillover effect on the decision-making process 174
4. Overdiagnosis 175
5. Discussion 176
6.Conclusion 176
7.Referanslar 176
Chapter 10 181
Gözetim Toplumları ve Büyük Veri Kullanımı: Çin'de Uygulanan Sosyal Kredi Sisteminde Şehir İzleme ve Yönetim Sistemi Kameraları Örneği (Ülhak Çimen) 181
GİRİŞ 183
1-ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ 184
2-GÖZETİM 188
3-SOSYAL KREDİ SİSTEMİ 190
4-BÜYÜK VERİ 194
4-1 Büyük Verinin Özellikleri: 195
SONUÇ 198
KAYNAKÇA 200
Chapter 11 203
Investigation of Purchasing Tendencies of the Consumers between 17-30 Years in Erikson's Psychosocial Development Stages (Bora Coşar, Ufuk Özen, Ezgi Demir) 203
1. Introduction 205
2. Literature Review 206
2.1.Erik Erikson's Stages of Psychosocial Development 206

2.2. Isolation Stage Against to the Affinity (17-30 Age) 207
2.3. Purchasing Trends 207
2.4. Exploratory Consumer Buying Behavior 208
2.5. Behavior of Avoiding Risk 208
3. Research Methodology 209
3.1. Research Model and Hypothesis 209
4. Conclusion 215
References 216
Chapter 12 219
İnsani Yardım Lojistiği ve Lojistik Hizmet Sağlayıcılar (Bihter Karagöz Taşkın, Aynur Acer) .. 219
Özet 221
Giriş 221
1. Afet Yönetimi 223
2. İnsani Yardım Lojistiği ve Taraflar 225
3. Lojistik Hizmet Sağlayıcıların İnsani Yardım Lojistiğindeki Rolü ve Önemi 227
Sonuç 231
Kaynakça 231
Chapter 13 235
Görme Engelliler İle Seramik Dersleri (Ergün Arda) 235
Özet 237
Summary 238
1. Giriş 239
1.1. Materyal ve Yöntem 240
2. Görme Engelliler İle Plaka Açma ve Kabarma Yöntemi Uygulamaları 240
2.1. Eğitim Materyalleri İle Kil Şekillendirme 242
2.2. Çömlekçi Çarkı Tekniği İle Şekillendirme 244
3. Seramik Sergileri ve Seramik Anıt Heykel 246
4. Sonuçlar 247
5. Öneriler 248
Kaynakça 248
Chapter 14 249
The Increase of Personal and Corporation use of Instagram How Did İt Succeed? An Update about the Growth of Instagram in the Global World and Turkey (Mihalis (Michael) Kuyucu) .. 249
1. Introduction 251
2. Social Media and Social Media Networks 251
3. The Place of Instagram in Social Media Use 253
4. Establishment of Instagram and it's Technological Development 257
5. Instagram With Numbers in Turkey and World 259
5.1. Instagram Rate in Turkey 260
5.2. Instagram Rate in the World 262

6. Instagram Addiction 262
7. Instagram Statistics: How Did This Platform Grow 264
8. The Use of Instagram in Corporations..... 266
9. Conclusion..... 268
10. References 269
Chapter 15..... 273
The Impact of Higher Education on Economic Growth: Evidence from Emerging Countries (Çisem Bektur, Mücahit Aydın) 273
1. Introduction..... 275
2. Econometric Methodology 276
3. Data and Empirical Results..... 277
4. Conclusion..... 283
5. References 284
Chapter 16..... 287
Türkiye'ye Zorunlu Göç Eden Suriyeli Kadınların Ailede Sorumluluk Dağılımının İncelenmesi (Nurcan Tüfekci, Oya Hazer) 287
Özet 289
Abstarct..... 290
1. Giriş 290
2. Yöntem 293
2.1.Verilerin Analizi..... 293
3.Bulgular..... 294
3.1. Demografik Bilgileri 294
3.2. Ev İçi Sorumlulukların Aile Üyeleri Arasında Dağılım Biçimi 296
3.3.Evdeki Sorumluluk Dağılımından Memnuniyet Durumu 304
4. Tartışma ve Sonuç..... 306
4.1. Ev İçi Sorumlulukların Aile Üyeleri Arasında Dağılım Biçimi 306
4.2. Evdeki Sorumluluk Dağılımından Memnuniyet Durumu 309
5. Öneriler..... 310
Kaynakça..... 311
Chapter 17..... 315
Ön Lisans Çocuk Gelişimi Bölümü Öğrencileri Perspektifinden Yavaş Yemek (Slow Food) Kavramının Algılanışı: Nitel Bir Çalışma (Rabia Acemioğlu, Yakup Doğan)..... 315
1. Giriş 317
2. Yöntem 318
2.1. Araştırma Deseni 318
2.2. Çalışma Grubu 319
2.3. Veri Toplama Aracı 319
2.4. Verilerin Analizi..... 319
3. Bulgular..... 320
4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler..... 326

5. Referanslar 328
Chapter 18 331
2023 Eğitim Vizyonu Bağlamında Türkiye'de STEM Eğitimi (İbrahim Yaşar Kazu, Sema Nur İşık) 331
Giriş 333
STEM EĞİTİMİ NEDİR? 333
21. YÜZYIL BECERİLERİ 335
DÜNYA'DA STEM EĞİTİMİ 337
ABD'de STEM Eğitimi 337
Avrupa'da STEM Eğitimi 338
Türkiye'de STEM Eğitimi 339
2023 EĞİTİM VİZYONU VE STEM EĞİTİMİ 342
SONUÇ VE ÖNERİLER 344
KAYNAKÇA 345
Chapter 19 351
Geleneksel Maliyet Sistemlerinin Yetersizliği ve Yeni Maliyet Sistemlerinin Ortaya Çıkışı (Burçak Önder) 351
Giriş 353
1. Maliyet Sistemlerinde Değişime Neden Olan Faktörler 353
1.1. Küresel Rekabet 353
1.2. Hizmet Sektörünün Gelişmesi 355
1. 3. Yeni Ürün Geliştirme ve Üretim Teknolojisindeki Yenilikler 356
1. 4. Rekabette Belirleyicilik Olarak Zaman Kavramı 356
1.5. Kalite Kontrol ve Verimlilik 356
2. Değişikliklerin Maliyetler Üzerindeki Etkileri 357
2.1. Doğrudan (Direkt) Malzemelerin Değişimleri 357
2.2. Doğrudan (Direkt) İşçilik Değişimleri 357
2.3. Genel Üretim Giderlerindeki Değişiklikler 357
Sonuç 358
Kaynakça 359
Chapter 20 361
İslam Resimli Kitap Kapları (Tolga Uzun) 361
1.Giriş 363
2.İlk figürlü örnekler 364
3.16.yüzyıl: Figürden Kompozisyona 365
4.18 ve 19. yüzyıl: Değişim Çağı 368
4.Sonuç 373
5.Kaynakça 374
Chapter 21 377
Kurumsal Yönetim Endeksinin Volatilite Modellemesi ve Rejim Yapısının Tespiti (Ender Baykut) 377

1.Giriş 379
2.Literatür Taraması 381
3.Metodoloji 383
3.1.ARCH Ailesi Modelleri 384
3.2.Markov Rejim Değişimi Modeli 388
4.Analiz ve Bulgular 389
5.Sonuç ve Tartışma 400
6.Referanslar 401
Chapter 22 410
EMDR ve Kullanım Alanları (Fatih Bal, Fatma Biçer) 410
1.Giriş 412
2.EMDR 412
2.1.Adaptif Bilgi İşleme Modeli 413
2.2.Bilişsel Davranışçı Terapi ve EMDR 414
2.3.Travma ve EMDR 415
2.4.Kanser ve EMDR 418
2.5.Panik Atak ve EMDR 420
2.6.Somatoform Bozukluklar ve EMDR 421
2.7.Anksiyete ve EMDR 422
2.8.Depresyon ve EMDR 423
2.9.Bağımlılık ve EMDR 424
2.10.Cinsellik ve EMDR 425
2.11.Benlik Saygısı ve EMDR 426
3.EMDR Terapi 426
4.Sonuç 437
5.Referanslar 438
Chapter 23 443
Finansal Kiralama İşlemlerinin Vergi Usul Kanunu ve TFRS 16 Kiralamalar Açısından Değerlendirilmesi: Temel Farklılıklar (Seçkin Gönen, Emin Yürekli) 443
1.Giriş 445
2.Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi 445
2.1. Finansal Kiralama İşlemlerinin Vergi Usul Kanunu Göre Muhasebeleştirilmesi 446
2.2. Finansal Kiralama İşlemlerinin TFRS 16'ya Göre Muhasebeleştirilmesi 447
2.3. Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesinde VUK ve TFRS 16 Karşılaştırması 449
3. Uygulama Örneği 450
3.1 Vergi Usul Kanunu'na Göre Muhasebe Kayıtları 450
3.2. TFRS 16'ya Göre Muhasebe Kayıtları 451
4. Sonuç 453
Kaynakça 454
Chapter 24 457

Erken Çocuklukta Erdem ve Değer (Hakan Şahin, Duygu Diğdem Ünal) ... 457
Öz ... 459
Abstract ... 459
1. Giriş ... 459
2. ERDEM VE DEĞER ... 460
2.1 Erdem ... 460
2.1.1 Erdem Nedir? ... 460
2.1.2 Erdem Kavramının Tarihçesi ... 460
2.2. Değer ... 464
2.2.1 Değer Nedir? ... 464
2.2.2 Değerler Eğitimi ... 468
3. Sonuç ... 472
Chapter 25 ... 477
Erken Çocuklukta Bağımlılık ve Bağımsızlık (Serdal Seven, Hakan Şahin) ... 477
1.Giriş ... 479
Bağımlılık ve Özerkliğin Kavramsallaştırılması ... 479
Bağımlılık/Bağımsızlığın Türleri ... 480
Bağımlık ve Bağımsızlığın Ölçülmesi ... 481
2.Teorik Çerçevede Bağımlılık ... 482
2.1.Psikanaliz ... 482
2.2.Sosyal öğrenme Teorisi ... 485
2.3.Bağlanma Teorisi ... 485
2.3.1.Bağlanma ve Bağımlılık ilişkisi ... 487
3.Sonuç ... 488
4.Referanslar ... 488
Chapter 26 ... 491
Türk İmparatorluklarında Mehter Müziğinde Kullanılan Çalgılar (Ahmet Selçuk Bayburtlu) ... 491
Özet ... 493
Abstract ... 494
1.Giriş ... 494
2.Yöntem ... 496
3. Türk İmparatorluklarında Mehter Takımı ve Tarihsel Gelişimi ... 497
3.1.Mehter de Yer Alan Çalgılar ... 497
Zurna ... 499
Boru ... 499
Zil ... 500
Kös ... 500
Nakkare ... 501
Davul ... 501
4.Sonuç ... 502

5. Referanslar 503
Chapter 27 505
Siyasal Liberalizm (Fatma Okur Çakıcı) 505
Giriş 507
1.LİBERALİZM 508
2. SİYASAL LİBERALİZM 509
2.1.Adalet Teorisi 516
2.2. Makuliyet 519
SONUÇ 520
KAYNAKÇA 522
Chapter 28 525
İktisadi Ekoller Çerçevesinde Devlet Yardımlarının Teorik Altyapısı (Mehmet Akyol) 525
1.Giriş 527
1.1.İktisadi Ekoller Ve Devlet Yardımlarının Niteliği 529
1.2.Klasik İktisadi Düşünce 529
1.3.Keynezyen İktisadi Düşünce 531
1.4.Monetarist İktisadi Düşünce 536
1.5.Arz Yanlı İktisadi Düşünce 537
1.6.Yapısalcı İktisadi Düşünce 537
1.7.Neoliberal Düşünce 539
1.7.1.Serbest Piyasa Ekonomisi Yaklaşımı 543
1.7.2.Kamu Tercihi Yaklaşımı 544
1.7.3.Piyasa Yanlısı Yaklaşım 544
2.Sonuç 545
3. Referanslar 547
Chapter 29 552
Balancing Work-Family Demands: Does Job Tension Aggravate Employees' Inclination to Leave Work Early and be Late for Work? (Mary Magdaline Enow Mbi Tarkang, Uju Violet Alola, Ruth Yunji Nange, Ali Öztüren) 552
Abstract 554
1. Introduction 554
2. Review of the Literature 556
2.1. Theoretical Background 556
2.2. Work-Family Conflict and Job Tension 557
2.3. Work-Family Conflict on Inclination to Leave Work Early and Inclination to be Late for Work 558
2.4. Effect of Job Tension on Inclination to Leave Work Early and Inclination to be Late for Work 559
2.5. Job Tension as a Mediator 560
2.6. Job Resourcefulness as a moderator 560
3. Methodology 561

3.1. Measurement Items 562
3.1.1 WFC..... 562
3.1.2. JRF 562
3.1.3. JT..... 562
3.1.4. ILWE and ILFW..... 562
4. Analysis and Results..... 563
4.1 Correlation Testing..... 566
4.2 Structural Equation Model..... 566
5.1. Key Findings..... 569
5.2. Theoretical Findings..... 570
5.3. Managerial Implications 570
5.4. Limitations and Suggestion for Further Research..... 571
Reference 571

CHAPTER

1

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Feminizmin Tarihsel Kökenleri: Liberal Feminizmden Hashtag Feminizmine (A. Baran Dural, Uğur Eyidiker)

Feminizmin Tarihsel Kökenleri: Liberal Feminizmden Hashtag Feminizmine

A. Baran Dural[1], Uğur Eyidiker[2]
[1]*Prof. Dr. TC Trakya Ünv., İİBF, b_dural@yahoo.com,*
[2]*Öğretim Gör., TC Kırklareli Ünv., ugur.eyidiker@klu.edu.tr*

Bu metinde feminist teorinin temel savları, dayanak noktaları ve mücadele pratiği, farklı feminist kuramlar doğrultusunda irdelenmeye çalışılacaktır.

Feminizmin Gelişimi ve Türleri

Feminizmi diğer fikir akımlarından ayıran özellik, kadın- erkek ilişkilerini, genel bir insanlık sorunu olmaktan çıkararak, cinsel kimlikler arasındaki çatışmanın erkekler lehine bir hiyerarşiye dönüştüğünü ortaya koyuşundaki, tutarlı- inatçı çizgisidir. Bu hiyerarşi nedeniyle kadınlar ikinci plana itilerek dezavantajlı hale gelmekte ve toplum içinde eşitlik var kılınamamaktadır. Doğallayın feminizm, kadını ön plana çıkarak politik tezlerini sınayan farklı bir ideolojidir. (Çakır, 2010: 415) Genel bir kadın hakları talebi doğrultusunda gelişen feminizm; sosyalist feminizm, Marxist feminizm, radikal feminizm, siyah feminizm, dijital feminizm ve sufragate halk hareketlerinden oluşan (eşit oy talebi) muhtelif türlere ayrılmıştır (Özgün, 2012: 347).

Feminizmin Batı'daki Tarihsel Gelişimi

Kadınlar ve kendileri adına ilk kez söylem geliştiren kadın kuramcıların bazıları, bunu dinsel temelli bir bağlamda gerçekleştirmiştir. Özellikle rahibe olması için manastıra verilen kadınlardan biri olan Başrahibe Bingenli Hildegard (1098-1179?), papazların tüm telkinlerine rağmen bol bol kitap okumuş, düşünmüş ve müzikle ilgilenmiştir. Dualarında Tanrı'nın annelik yönüne vurgu yapmıştır. 16. yüzyılın sonlarına doğru Jane Anger (1560-1600), klasik görüşün aksine, Havva'nın Adem'e göre daha üstün ve kusursuz olduğunu savunmuştur. Ayrıca erkeklerin yeme-içme ve temizlenme faaliyetlerinin önemli bir bölümünün, kadınlar sayesinde geliştiğini vurgulayarak, kadın üstünlüğü üzerine tezleri belirtmeye çalışmıştır. (Walters, 2005: 15-21)

Kadınların toplumsal rollerine ilişkin görüşlerin çoğunun aydınlanma sırasında ortaya çıktığı bilinmektedir. Fakat kadının toplumsal rolüne ilişkin incelemeleri inceleyebilmek için 1405 yılında Christine de Pisan'ın (1364-1430) *"Book of the City of Ladies (Kadınlar Kenti)"* kitabını yazışına dek inmek mümkündür. Bu dönem kadınların siyasal gücünün gelişmesi ve

toplumsal durumlarına ilişkin tartışmalar önplana çıkarılmıştır. (Miller vd., 1994: 257) Marie de Gournay (1565-1645), kadınların erkelerle zeka yönünden eşit anlığa sahip olduğunu savunup, iyi olan her şeyin erkekler tarafından kadınlara yasaklandığını öne sürmüştür. Anne Marie van Schurman(1607-1678), insan zihninde sıradan olmayan ve hazla doldurulan her ne varsa, kadın imgelemi içine sığdırılabildiğini vurgulamıştır. (Walters: 33) Pisan kitabında Ortaçağ Avrupası'nda kadınların sesini duyurmaya çalışmıştır.

İlk kadın yazar olmamasına rağmen kadınları ön plana çıkaran Pisan'a rağmen, feminizm kendisi hakkında bilinçli bir şekle ancak 17. ve 18. yüzyıllarda kavuşabilecektir. Burjuva sınıfının aristokrasiye karşı kazandığı zaferlerle birlikte erkek burjuva tipi, üretimde yer almaya başlamıştır. Bu durum kadının evde kalarak, ev işleriyle (domestik) ilgilenmesine yol açmıştır. Burjuva sınıfının burjuva demokratik devrimi gerçekleştirirken, farklı grupları yanına çekebilmek için öne çıkardığı eşitlik/ adalet/ kardeşlik gibi genel ilkeler, devrimden sonra herkes için gerçekleşmemiş ve farklılıklar göz önüne alınmamıştır. Nitekim kadınların bunları fark etmesi ve kadın cinsine yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik eylemleri için 19. yüzyılı beklemek gerekmiştir (Çakır: 416-417)

Kadınların toplumsal durumlarına ilişkin tek- tük yazılara rastlanmasına rağmen, 17.- 18. yüzyıldaki bilinçli kadın başkaldırışına kadar, kadının ikinci planda kalışı ve ezilmişliği, Avrupa Ortaçağ Hristiyan düşüncesinin egemenliği altında yerleşik bir hale gelmiştir. Aydınlanma dönemi kadınlarının, özellikle soylu kadınlar açısından daha iyi bir eğitime kavuşma- yönetimde yer alma arzuları, kadın haklarına ilişkin gelişmelerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Burjuva devrimi ile birlikte kamusal alan ve özel alanın ayrılması sonucu, erkeklerin kamusal alana genel hakimiyeti, kadının özel alanda kalmasına neden olmuştur. Bu geri kalmışlık- siniklik- sindirilmişlik hissi, kadınların seslerini arttırmasına sebebiyet vermiştir. 19. yüzyılda İngiltere'de feminist teriminin kullanımını, giderek daha baskın bir karakter kazanarak, daha önce kadınlar hakkında yazan Aphra Benn (1640-1689) ve Mary Astell (1666-1731) gibi yazarların eserlerinin yaygın bir şekilde okunmasını ve kadın hareketinin hızla kitleselleşmesini sağlamıştır.

Eril Kavramlarla Oynamak

Mary Astell, Descartes'in deneyim ve bilgiye sahip olma gücünü akılda görmesini benimseyip bunu kadın mücadelesine uyarlayarak, kadınların da aklını kullanarak ilerleyebileceğini savunmuştur. Ona göre kadının geri kalmışlığı akıl noksanlığından değil, kötü yetiştirilmelerinden ve eğitim noksanlığından kaynaklanmaktadır (Bryson, 1992: 13-15). Mary Astell,

İngiltere'de kadınlara ilişkin fikirleri kabul edilen ilk yazardı. Kadınların yaşamlarının geleneklerle sınırlandırılmasına ve eğitim hakkının sadece erkeklere tanınmasına karşı çıkmıştır. Tanrının hem erkek hem de kadına zeki ruhlar verip, düşünebilme yetisini sınırlandırmadığını belirterek, bu zeki ruhların geliştirilmesinin, söz konusu kadın olduğunda nasıl yasaklanabileceğini sorgulamıştır. Kadınlar, kendileri için düşünmeyi öğrenmeli, erkeklerin yargısına güvenmek yerine, kendi zihin ve becerilerini geliştirmelidirler.

Feminizm kelimesi dünyanın büyük bir bölümü için yeni bir kelimeydi; sadece 1890'larda Fransızcadan İngilizceye geçmişti. İlginçtir ki, Oxford Sözlüğünde kelimenin ilk örnekleri negatif anlamlar taşımaktaydı. 1895 yılında Athenaeum Okulu, feminizm doktrinleriyle *''coquetting (sadece kendi kendine tatmin için erkeklerin dikkatini ve hayranlığını çekmeye çalışmak)''* mizahi bir dille dalga geçmeye çalışmıştı. Almanya'da ise feminizm açık bir şekilde sosyalizmle ilişkiliydi. Almanya'da kadınlara oy hakkı tanınmamış olup toplu işten çıkarmalar yaşanmıştır. 1900'lü yılların başında kadın düşmanlığı besleyen bazı yazarlar ise alternatif bir terim olarak *''Womanism (kadıncılık)''* terimini kullanma sokmuşlardır. (Walters: 1, 44-46)

Feminizmin ortaya çıkışında kadınların genel haklar ve özgürlüklerin kullanımı noktasında yoksunluklarını fark ederek, erkeklerle eşitlik hususundaki, eksikliklerin giderilmesine yönelik talepkar olmaya başlamaları, önemli rol oynamıştır. Böylece kadınlar ezilen bir gruba ait olduklarını benimseyerek, cinsiyet hiyerarşisini kırmaya yönelik girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. Bu bağlamda atılacak her türlü adımın erkeklere karşı kadınlar arasındaki işbirliği ve edimli destekten geçtiğini benimseyen kadınlar, siyasal-sosyal kadın mücadelesin içerisinde yer alan kadın dernekleri/topluluklarına katılarak örgütlenme gereğinin bilincine varmışlardır. (Çakır: 417-418)

"Kendine Ait Bir Oda"

Dünya feminizminin erkek egemen aklı hedef alan en keskin saldırılardan biri, *"Kendine Ait Bir Oda"*" isimli eseri ile Virginia Woolf'dan (1882- 1941) gelmiştir. Söz konusu eser, kadınlar için çok etkili ve ilgi çekici bir savunma içermesiyle adını duyurmuştur. Virgina Woolf'un kitabında, ısrarla üzerinde durduğu, *"geçimini sağlama hakkı"* talebi, feminizmin temelinde yatan yaşamsal bir hakkı betimlese de, elde edildikten sonra kadınların tüm sorunlarını çözmeyi başaramamıştır. *"Geçimini sağlama hakkı"* çerçevesinde yürütülen mücadelenin ardından, iş dünyasındaki bazı yüksek mevkideki kadınların kazançları artmış olsa da, kadının iş hayatındaki genel ücret düzeyi, erkeğe kıyasla hala düşük düzeyde olup kadınlar, ev işlerini yerine getirmeleri karşılığında bir ücret elde etme şansına kavuşamamıştır. 1920'lerde Woolf

eserlerini kaleme alırken, feminist fikirle ekseninde tezlerini beyan edebilen kadın yazar sayısı, henüz bir elin parmaklarını geçmiyordu. (Bütün-I, 2019:) Daha çok kadınların özel sorunları: olan doğum ve çocuk yetiştirme ile ilgili konular yahut ev işlerini ve/ veya çocuk bakımını, ev dışındaki işlerle beraber yürütmek zorunda kalan kadınlar üzerindeki psikolojik- ekonomik baskılar, kadın yazarların dile getirilmeye çalıştıkları başlıkları oluşturuyordu. (Bütün-II, 2019:)

İngiltere'de 1960'lara kadar en azından feminist kelimesi genellikle aşağılayıcı bir şekilde karşılık bulmuştur. Erkek egemen bir sektör olan yayıncılık alanında dışlanmaktan korktukları, ya da toplumsal tepkiyle boğuşma gücünü kendilerinde bulamadıkları için pekçok kadın yazar, kendi cinsel kimliklerine ait itirazlarını ciddi oranda ketlemek zorunda kalırken, kadın sorununun uzunca bir süre kendilerine *"feminist"* diyecek kadar gözükara pek az kadının üzerinde yükseldiği unutulmamalıdır. Üstelik kadın sorununun etrafında dolanarak veya açıkça hiçe sayarak ayakta kalan kadın yazarlar, erkek egemen akıl tarafından sürekli ödüllendirilirken, feminist yazın erkeklerden çok *"ürkek"*- *"faydacı"* hemcinsleriyle mücadele etmek durumunda kalmıştır. 1960- 1970'lerde kadınlar tekrar örgütlenmeye başladığında, akım kendisine, *"kadın özgürlüğü hareketi* (siyah, *Üçüncü Dünya ve öğrenci hareketlerinden borç alarak)"* adını vermiştir. Feminizm kavramı bu yıllarda anlamı genişleyerek yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Sivil ve yasal eşitliğe tam olarak ulaşılamadığına dair haklı bir endişe taşınmasına rağmen, yeni hareket, üreme ve sosyal rollerinde kadınlara özgü sorunlara odaklanma eğilimine girmiştir. Bu yıllarda Britanya'daki feminist örgütlenme, en azından ulusal sınırların dışına uzanmaya ve yurtdışındaki feministlerle ortak olan veya olmayan şeyleri keşfetmeye çalışmıştır. (Karakuş: 2019).

Farklı Feminizm Türleri

Feminizm kadınlara ilişkin ortaya çıkan ilk kuramcılardan günümüze kadar birçok aşama geçirmiştir. Genel olarak feminizm, liberal feminizm, radikal feminizm ve Marxist ideolojiyi de içeren sosyalist feminizm olarak bölünmüştür. Son dönemde ağlaşma geleneği çerçevesinde feminist teori, dördüncü bir kol daha kazanmıştır. Bu kola, *"dijital feminizm"* yahut *"e-feminizm"* adı verilmektedir. Feminizmin örgütlü bir şekilde harekete geçişi ve bunun sonucunda siyasal haklar kazanmasına yol açacak eylemler bütününe, *"I. Dalga Feminist Hareket"* denmektedir. Nitekim bu dönemsel hareket 19. yüzyılın ikinci yarısından, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır.

Liberal Feminizm

Feminist tarihte Amerikalı Judith Sargent Murrey'ın (1751-1820), *"On the Equality of the Sexes (Cinsiyetler Arası Eşitlik Üzerine)"* eseri, Olympe de Gouges'in, *"Les Droits de la Femme (Kadın Hakları)"* isimli broşürü ve Mary Wollstonecraft'ın, *"A Vindication of the Rights of Woman (Kadın Haklarının Savunusu)"* isimli eseri, liberal feminizmin öncü yayınları olmuştur. Mary Wollstonecraft eserinde, çağdaş feminizminin doğuşuna zemin hazırlayacak kadın hakları savunusunu ve kadınların sorunlarını dile getirmiştir. (Miller vd., 1994: 257)

18. Yüzyılın sonundan itibaren kadının hayatında birçok pratik değişime uğramaya başlamıştır. Burjuva demokratik dizgesi çerçevesinde olgunlaşan, *"yeni hayat"* toplum içinde kadınların ailesi ile birlikte üretime katılımlarının azaldığı, kendilerine yetebilecek kadar gelir elde edememeleriyle neticelendi. Kırsal alanda eşiyle yanyana serflik yapan, üretim faaliyetlerine katılan hatta evinde beslediği 2-3 tavuğun bakımını üstlenen kadın, kentlerdeki yoğun işsizlik karşısında geçim sorunu yaşayan erkekler arasından uygun bir eş seçememenin sorunu yaşadı. Bunun yanısıra, yeni yerleşim birimlerinde özgürce satabileceği en değerli meta olarak kendi bedeninden değerli birşeye sahip olmadığını kanıksamaya zorlandı. Ne var ki bu olumsuzluklara karşın daha fazla kadın eğitim görüp, okuryazar hale gelmekteydi. Aynı dönemde kadınların yaşamını içeren davranış kitapları ortaya çıkmıştı. Wollstonecraft yaşadığı dönemde kadınların eğitimsiz bırakılarak cahil ve tembel yetiştirildiğini belirtmiştir. Erkekler için en iyi kadın, kadın bedenine dair fantezileri en güçlü- tutkulu biçimde karşılayıp sadece özelde kocasını değil, genelde "*erkeği"* en iyi şekilde tatmin edendir. Kızlara nasıl kadın olunacağı küçük yaşta öğretilir. Büyüdükçe ve ortada izlenilebilecek başka seçenek kalmayınca, kadın olmanın avantajları kullanılmaya çalışılır. Wollstonecraft, üniversite eğitiminin kızlar için 19 yaşına kadar verilmesi gerektiğini belirtir. Eğitim kadınları cahillikten kurtaran ve kendileri olmalarını sağlayan en önemli araçtır. (Karınca Dergisi, 2018: 1)

Kamusal Alan- Özel Alan Zıtlığı

Mary Wollstonecraft devrimci bir söylemle kadının geri kalmasının ve erkek tarafından ezilmesinin temel nedenini, kadının hayattaki tek amacının erkeğe hizmet etmesi gerektiğini kadına empoze eden, erkek egemen toplumsallaşma kalıplarında görmüştür. *"Feminizmin Annesi"* olarak da nitelenen Wollstonecraft'a göre kadınlar, duyguları ve güzelliklerini kullanarak evlenip, toplumda erkek kural koyucularca benimseye zorlandıkları *"fahişe konumlarını",* ev içinde kendileri takınmaktadırlar. Kamusal alan hayatın en önemli işlerinin görüşüldüğü ve salt aklın geçerli olduğu yegane

alandır. Özel alan ise içini kadınların doldurduğu ve önemsiz hazların giderildiği yerdir. Kadının tek görevi erkeğini memnun etmektir. Bu durum toplum tarafından kadına dayatıldığından, Wollstonecraft tarafından reddedilmektedir. (Seval, 2019) Kadınların bu yaşam tarzına rıza göstermeleri, saygınlığın yitirilmesi ve cisil bağlamda ölümsüz ruh konumuna yükselmesini sağlayabilecek aklını kullanımının önüne geçer. Eğitim, kadınların kendi durumlarını anlamasına, kendi çıkarlarını unutmasının engellenmesine ve erkeğin kölesi olmasının önüne geçecektir. Eğitim aynı doğaya sahip kadın ve erkek için paylaşılan şart- zorlukların eşit olması gerektiğini savunur. Eğitimle aklını kullanabilecek kadın iyi ve kötüyü birbirinden ayırabilecektir. Dolayısıyla da kadınlar, aldıkları eğitimle özel alandan çıkıp kamusal alanda her türlü işe girmelidir. Kadın kendini ancak böyle gerçekleştirebilecektir. (Donovan, 2016: 34-38)

Liberal akımda üzerinde ısrarla vurguda bulunulan akılcı insan, tüm haklara sahip bireyi imlemektedir. Ancak burjuva toplumunda bu hak herkes için düşünülmemiş; akılcılık ve bireysellik kadın için söz konusu olduğunda kavramdan yüz geri edilmiştir. Böylelikle de kadın, erkeğe bağlı, kocasının emrinde ve himayesinde bulunan bir cinsiyet olarak algılanmıştır. Özellikle kadının evlenmesi erkeğe bağlılığının sembolü haline getirilmiştir. Kadının burjuva kulüplerinde erkeklere verdiği coşku ve devrim için akıttığı kan yok sayılarak; söz konusu cins mülkiyet, miras ve velayet hakları elinden alınarak erkeğe bağımlı kılınmıştır. Kocası ile var olabilen bir yapıya sokulmuştur. (Okin, 1980: 249) Liberal teoride özel alan bireylere kamusal alan ise herkese aittir. Bu yüzden kamusal alana devlet müdahale edebilir. Özel alanda özgür olması beklenen bireyler yerine sadece erkeklerin özel alanda özgürlüğü sağlanmakta, kadınların eşine veya babasına zorunlu itaat etmesi beklenmektedir. Dolayısıyla liberal anlayışta sadece erkeklerin eşitlik haklarını sorgulayıp kullanabildiği bir yapı vardır. (Berktay, 2003: 39-40) Bu sebepten ötürü Locke gibi ilk siyasal liberal kuramcı sayılan bir düşünür bile kadınları deliler, suçlularla bir kefeye koyabilmektedir. Ne var ki, daha sonra gelen eleştirel düşünürlerden Rousseau'nun, yaşamının önemli bir kesimini sığındığı genç kadınların hizmeti ve himmetine bağlı olarak geçirmesi, süreç içerisinde burjuva demokratik dizgesi içinden yükselen bazı kadınların, tüm cinslerini olmasa da, en azından kendi bedenlerini *"özgürleştirebildiklerini"* tanıtlamaktadır.

Ev-içine Hapsolmak

Aydınlanmanın getirdiği doğal haklar görüşü, feminist öncüler tarafından da benimsenmiş ve erkeklerle aynı şekilde doğal hak sahibi olmaları gerektiğine inanmışlardır. Akılcılığın ön plana çıkışı ve sadece erkeklerin aklını kullanabildiği varsayımı ise erkeklerin, kadınlara kendi akıllarını

dayatması sonucunu doğurmuştur. Sanayi Devrimi'yle tamamlanan Çifte Devrimler Çağı'nda, emek piyasasının sınırlarının yeniden belirlenimiyle, fabrika- işlik üretiminin erkekler tarafından işgali, cins kimliklerinin durağan sisteminde, aklın doğal sonucu olarak yine erkek egemen akılca kabul edilmiştir. Özel ve aile yaşamı olarak kodlanan ev-içi ise akıl dışılığın ve kadınlığın sembolü haline getirilmiştir. Evlilik sözleşmesi ile kurulan aile bağında, kadının mülkiyet, miras ve velayet edinme hakkı elinden alınmıştır. (Donovan: 21-26)

Feminist teoride akıl, kadın özgürleşmesinin bir silahı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda John Stuart Mill, *"The Subject of Women (Kadınların Tutsaklığı)"* eserinde, kadınların cinsiyet nedeniyle uğradığı haksızlıklara değinerek, akıl ve içgüdüyü birbirine karşıt olarak konumlamıştır. Akıl cinsiyete dayalı davranış farklılıklarını ortadan kaldırarak, cinslerin toplumsal ilişkilerinin dönüşümünde ön plana çıkmalıdır. Feminizmin liberal söyleminde doğuştan gelen haklar, sonradan oluşan ve özellikle cinsiyete göre farklılaşan ilişkilere karşı bir panzehir olarak kullanılmıştır. John Stuart Mill, 1869'da kadınların ikinci planda kalmasını eleştiren ve insan gelişmesinin önündeki en büyük engellerden olduğunu ileri sürdüğü eseri yayımlamıştır. Ona göre kadın erkek ilişkileri doğal olmayan eşitsiz bir yapıya dayanmaktadır. Kadınların eğitimsizliği onların gelişimini engelleyen en büyük etmenlerdendir. İdeal bir dünyada kadınlar ve erkeler birbirine benzeyecektir.

Buradan hareketle, kadınların da erkekler gibi doğuştan sahip olduğu haklar bulunduğu dile getirilerek, kadın mücadelesi uyandırılmaya, kadınların ayrımcılığa maruz kalmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kuramcılara göre cinslerarasında görülen farklılıklar, hukuki eşitsizliği arttırıp, yurttaşlık haklarından faydalanmada, beklenenin aksine, erkekler lehine bir sonuç doğuramayacaktır. (Miller vd.: 257-258) Kadınların eğitim kurumlarında resmi olarak eğitim görememesi, kadın hareketlerinin eğitimi sağlayacak yapıların oluşturulması ve kaynak bulmak için bağış toplanması çalışmalarını yürütmelerini beraberinde getirmiştir. Doğal hakların savunucusu John Locke dahi (1632-1704) yukarıda değinildiği üzre, bu görüşü diğer liberal düşünürlerle birlikte paylaşmaktadır. 19. Yüzyılda kadın hareketleri gelişirken evlilik sözleşmesi ile kadının miras hakkı, çocuklarının üzerindeki velayet hakkı ve mülkiyet hakkı gibi temel haklarının elinden alınmasına karşı bir tepki de gelişmiştir (Donovan: 26).

Doğal Haklar Kuramının Dişi Akılca Eleştirisi

Locke, erkeklerin karıları ve çocukları üzerinde mutlak bir egemenliği olması gerektiğini belirtmiştir. Locke için özel mülkiyet, insanların kaderlerini tayin etmesini sağlar. Bu yüzden özel mülkiyet sadece erkeklere tanınmalı

kadınlara veraset yoluyla geçmemelidir. Locke ile beraber Ortaçağ'ın ev-içi hizmeti anlatan özel alan, ekonomik alanla yer değiştirirken, kadınlar özel alanın ikinci yorumundan da yüzgeri edilmek istenmişlerdir. Vatandaşlık için de akıl kullanmak esastır. Kadınlar ve küçük çocuklar akıllarını kullanamadıkları için vatandaş sayılmazlar.

Öte yandan ABD'de kadın hareketinin kökeninde, Amerikan iç savaşına da yol açan kölelik sorunu yatmaktadır. İlk kampanyalar da köleliğe ilişkin olarak Angelina Emily Grimke (1805- 1879) ve Sarah Moore Grimke (1792-1873) tarafından düzenlenen eylem sayesinde gerçekleştirilmiştir. Kadınların, ABD'de 1848'de New York Seneca Falls'ta gerçekleştirdikleri bu toplantı, yeni kıtadaki ilk feminist eylem olarak adlandırılabilir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi temel alınarak ve erkek egemenliği eleştirilerek hazırlanan, *"Declaration of Sentiments (Duygular Bildirgesi)"* kadınları eyleme çağırmaktadır. Belgede siyasi hakların yanı sıra eğitim, çalışma hakkı istenmiş ve ücretlendirmede eşitlik talep edilmiştir. (Çakır: 418) Elisabeth Cady Stanton tarafından Seneca Falls'da yayımlanan bildirgede, erkek despotizminin yıkılması gerektiği belirtilmiştir. İlk olarak Sarah Grimke tarafından, mutlak tiranlık öğretisiyle benzeştirilerek öne sürülen bu tez, radikal feminizmin babaerkil sistemin eleştirisini içermektedir. (Donovan: 29-33)

Susan Brownell Anthony (1820- 1906), ABD'de siyahi erkeklere oy hakkının tanınmasından sonra, kadın olarak oy kullanmış ve anayasayı çiğnemekle suçlanmıştır. Halbuki ABD Anayasası'nda oy kullanmak için ırk ve renk ayrımı yapılmasına karşın, cinsiyet farklılığına yer verilmemekteydi. Diğer önemli bir kadın aktivist (eylemci) Charlette Perkins Gilman (1880-1935) ise kadın ve erkeklerin özelliklerini betimleyerek, kadını merkeze koymuştur. Gilman böylelikle kültürel feministlere öncülük etmiştir. Gilman'a göre kadın demek beslenme, eğitim, bir araya getirmek demektir. Bu yüzden kadınsı değerleri ön plana çıkararak, kadın dayanışması ve barışçıl bir feminizmin öncüsü haline gelmiştir. ABD vatandaşı kadınlara oy hakkıysa ancak 1920'de yapılan anayasa değişikliği sonucu tanınabilmiştir. (Çakır: 420-422)

Avrupa'dan Yeni Kıtaya Feminist Talepler

Fransa'da kadın hareketleri, aydınlanma dönemi ile beraber hız kazanmıştır. Bu minvalde Olympe de Gouge (1748-1793), 1791 Anayasası'nın kabul edilmesinden önce, monarşik yönetime, kadın haklarını içeren bir bildirge yollamıştır. Gouge, kadınların toplumda erkeklerle aynı işleri yaptıklarını, doğallayın siyasal hakların da aynı olması gerektiğini ileri sürmüştür. Ütopik sosyalistler emeği sömürülen herkesi eşit gördükleri için kadınların hak mücadelelerini genel emek mücadelesinden ayırmamışlardır.

Fakat Fransa'da Pierre Joseph Proudhon (1809-1865), ailenin temelini ve erkeğin otoritesinin sarsılacağını düşünerek karşı çıktığı kadınların siyasi hakları talebi, Fransız feminizmine ülke içinden tepki oluşmasına yol açmıştır. Fransa'da kadınların mücadelesi işçi mücadelesinin bileşeni şeklinde düşünüldüğünden, kadınların sürekli erkek emekçilerle birleşmesi istenir. Özellikle Flora Tristan (1803-1844), kadınların hangi ülkede olurlarsa olsun yasalar ve iş koşulları nedeniyle, erkekler karşısında ezildiğini belirterek, bu genel görüşe karşı koymuştur. Triston, tüm kadınların kendi içlerinde birleşmekten ödün vermemelerini istemiştir (Çakır: 427-428).

İngiltere'de feminist hareketin teori düzeyinde kalmaktan kurtulup ete kemiğe bürünmesi, Emily Pankhurst vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Sufrajet eylemcilerinden birisi olan Panhurst ile yoldaşlarının başlattığı ve kadınların *"eşit oy"* hakkına kavuşmaları gerektiğine yönelik eylem planının ilk adımı olarak, *"Kadınların Toplumsal ve Siyasal Birliği (WSPU)"* adlı örgüt kurulmuştur. Bu örgüte üye olanlar zamanla, *"oy hakkı militanları"* olarak anılmaya başlayacaktır. WSPU, önce politikacıları soruları ile sıkıştırmaya yönelir, daha sonra kendi iradeleri ile toplantı ve yürüyüşler düzenlemiştir. Eylemlerinde dikkat çeken renkte kıyafetler giyip, çarpıcı pankartlar taşımışlardır. Daha sonra kadınların taleplerine duyarsız kalan politikacıların kapılarını yumruklama eylemleri, giderek rastlantısal şiddet- kundaklama eylemlerine dönüşmüştür. Posta kutuları, kilise, kütüphane ve boş evler yakılmış, gittikçe radikalleşen eylemler sırasında iş, Dublin'de insanlarla dolu tiyatronun yakılmaya çalışılmasına dek tırmandırılmıştır. 1913'te Derby Koşusu'nda bir süfrajet olan Widing Davison (1872-1913), kralın atının önüne atlayarak ölmüştür. Bu gelişmeler üzerine oy hakkı militanlarının çoğu hapishanelere atılmıştır. Burada kadınlar, ilk defa cins ayrımcılığını telin etme amaçlı, açlık grevine başlamışlardır. Eylemci kadınlarla başa çıkmakta zorlanan devlet bunun üzerine, çıkardığı yasa ile kadınlara zorla yemek yedirmiştir. (Bianet, 2020) Bianet'te, *"sokak savaşları"* başlığı altında irdelenen çatışma- eylem süreci şu şekilde özetlenmektedir:

"13 Ekim 1905'te Emmeline'in kızı Christabel, bir mitingde slogan attığı ve olay çıkardığı gerekçesiyle tutuklandı. Christabel, para cezasına çarptırıldı ancak yargılamayı tanımadı ve cezayı da ödemeyi reddetti. Bu nedenle hapse atıldı. Bu olay, kamuoyunda ilk kez kadınların siyasi hak için polisle çatışmasının gerekip gerekmedi tartışmasını gündeme getirdi. 1907'de Emmeline, oy hakkı için aktif olarak çalışan iki kızına katılmak üzere Londra'ya geldi. Yedi yıl boyunca defalarca hapse atıldı. Ellili yaşlarında, sokaklarda oy hakkı için çarpışan onlarca kadından biriydi. 18 ay boyunca, tam on defa açlık grevi başlattı. 1914'te Birinci Dünya Savaşı başlayınca Britanya'daki kadın hareketi önderleri de yeni bir düzenlemeye gidilmesi konusunda anlaştılar. WSPU temsilcileri hükümetle pazarlığa oturdu.

Hükümet hapishanelerdeki kadın hakları eylemcilerini serbest bıraktı. Karşılığında da WSPU savaş boyunca sert eylemleri rafa kaldırdığını açıkladı. Bu anlaşmadan sonraki ilk mitinge tam 30000 kişi katıldı." (Bianet, 2020)

Owen'dan Oy Hakkı için Mücadeleye

İngiltere'de Robert Owen'ın, (1771-1858) siyasal fikirleri arasında kadınlara iş hayatı ve sosyal ilişkiler ağının içinde daha geniş haklar tanınmasını öngören, kadın savunuculuğu önemli yer tutuyordu. İşlikler içinde çocuklar için kreşler, eşit işe eşit ücret ve kadınların eğitilebilmelerini sağlamak hedefiyle, hem okuma- yazma hem de meslek kursları düzenleyen Owen, kendisine yönelik eleştirileriyle tanınan Çartist hareketin (Marx-Engels, 1994:79) dikkatini de, kadın sorununa çekmeyi başarmıştı. (Uslu, 2014) Çartist Harekete (1838-1848) katılan kadınların beklentileri, mülk sahibi ve çocuklar üzerindeki velayet hakkının tanınması olmuştur. İngiltere'de mücadeleleriyle eğitim ve çalışma alanında birçok hak elde eden kadınlar, siyasi haklardan bu dönem için mahrum bırakılmışlardı. Kadınların mücadelesine destek olarak John Stuart Mill (1806-1873), Avam Kamarası'na oy hakkının tanınmasına yönelik yasa teklifi sunmuştur. Milicent Garret Faecett (1847-1929), *"National Union of Women's Suffrage Societies (Kadın Oy Hakkı Dernekleri Ulusal Federasyonu)"* kurarak meclisin kararlarını etkilemeye çalışmıştır. (Gillet, 2018) Kadınların oy hakkı mücadelesi 1893'de Yeni Zelanda'da, daha sonra Avustralya'da, 1920'de ABD'de, 1918'de belirli koşullar altında da olsa İngiltere'de sonuca ulaşmıştır. (Özgün: 350)

İngiltere'de parlamentoyu etkileyerek siyasal kazanım elde edemeyen kadınlar, militarist bir şekilde eylemlere girişmişlerdir. Bölümün başında kısaca tanıtılan Emmeline Pankhurst (1858-1928) ve kızları Christabel Pankhurst (1880-1958), Sylvia Pankhurst (1882-1960) radikal feminizmin öncüleri olarak, *"Women's Social and Political Union'ı (Kadınların Sosyal ve Politik Birliği)"* kurmuşlardır. Bu hareketin yayın organı olarak da *"Votes For Women (Kadınlar İçin Oy)"* dergisini, kadınlarını örgütlemek için çıkarmışlardır. Nitekim *"Suffrage (Oy Hakkı)"* kelimesinden türeyen, süfrajet denilen ve kadınlara oy hakkının tanınması için mücadele eden kişiler, bu grubun içinde örgütlenebildiler. Yasadışı sayılan birtakım faaliyetlerde bulunmaktan çekinmeyen örgüt üyeleri, uzun soluklu bir kadın mücadelesinin temellerini attılar. Polislerle çatıştılar, duvarlara yazı yazdılar, kendilerini mecliste zincirlediler ve ilk defa açlık grevi eylemini uyguladılar. İngiltere'de kadınlara oy hakkı 1918 senesinde oy verebilmek için kadının 30 yaşını aşmış olması ve belli bir kazanç sağlayan işte çalışması koşullarına bağlı olarak tanınacaktı. (Çakır: 424-425)

Almanya ve Sosyal Demokrasi İçine Sıkışmak

Almanya'da sosyal demokrasi içinde kadın hareketi, Clara Zetkin, August Bebel ve Rosa Luxemburg'un mücadeleleriyle ivme kazanabilmiştir. Fakat bu grubun Marxist düşünce yapısına fazla bağımlı kalması nedeniyle, kadın hareketi işçi hareketinin içinde erimiştir. Nitekim hareketin daha çok erkek merkezli olması, aile içinde kadının yerinin ayrıştırılamaması, kadın emeğinin değerinin anlaşılamaması ve kadına şiddete karşı bir tavır geliştirilememesi nedeniyle bu hareket, sağlam siyasal tabana oturamamıştır. (Zihnioğlu, 2005) Bu ülkede, Rosa Luxemburg'un (1871-1919) kitle grevlerini açımlarken belirlediği devrimci görüş önemlidir. Burada kadınlara ilişkin haklar ağırlıklı olarak devrimci söylem içinde aktarılmakta ve emekçi- kadın dayanışmasının kırılganlığa uğratılmaması adına, kadına ait sorunların yer yer ketlendiği gözden kaçmamıştır. Bebel açısından da kadınların kurtuluşu, içinde kendi cinsleri için mücadele edecekleri sosyalizm ile mümkün olabilecektir. Clara Zetkin (1857-1933) ise Almanya'da kadınların devrimci mücadeleye girişmesine öncülük etmiştir. Spartaküs Birliği, Alman hükümeti tarafından dağıtılınca Moskova'ya gitden Zetkin, burada faaliyet yürüten kadın enternasyonaline yön vermiştir. Almanya'da kadın hareketi gelişen sanayinin yarattığı sorunlar ve işçiler üzerindeki etkisi nedeniyle, sınıf mücadelesi içinde kendisini konumlandırmaya çalışmıştır. (Çakır: 429-430)

Rusya'da burjuvazinin gelişmemiş olması feminizmin özellikle soylu kadınlardan önce radikal söylemlere dayanan devrimci bir yapı içinde gelişmesini sağlamıştır. Lenin'in (1870-1924) eşi Nadezhda Krupskaya (1869-1939), Ortodoks Marxizmi Rus kadınına uyarlayan, *"Kadın İşçi"* broşürü ile ilk önemli kadın eylemini gerçekleştirmiştir. (Bryson: 135)

Radikal Feminizm

Birinci Dalga Feminist Hareketler sonucu kadınlar, siyasal haklarını birçok ülkede elde etti. 1960'larda başlayan ve 70'lerde radikal bir hale gelen, *"İkinci Dalga Feminizm"* arasında kalan sürede, Fransa'da Simone de Beauvoir (1908-1986), *"Le Deuxiemesexe (İkinci Cinsiyet)"* isimli eseriyle, adeta yeni bir çığır açmıştır. *"Kadın doğulmaz, kadın olunur"* önermesi ile kadının özgürlüğünün elinden alınmasının temelinde, kadınlığın toplumsallık içinde kuruluş biçiminin yattığını belirtmiştir. (Bryson: 135) Kadın olmak De Beauvoir için tarihin kişiye dayattığı bir zorunluktan ibarettir. Daha ilk doğduğu anda, toplumun uymaya zorladığı kalıplar altında büyütülüp eğitime tabi tutulan kadın, hakim kültürel dizge içerisinde zaman içinde, sokaktaki ezik kadına dönüşmektedir.

İkinci Dalga Feminizm, II. Dünya Savaşı sonrası, pekçok ülkede yankı bulmuştur. 1947'de Birleşmiş Milletler bünyesinde Kadınların Konumunu İnceleme Komisyonu oluşturulmuştur. Kadınların haklarını içeren İnsan Hakları Beyannamesi yayımlanmıştır. Mexico City, Kopenhag ve Nairobi'de üç konferans düzenlenmiştir. Bu dönemin en önemli feminist yazarı, *"Second Sex (İkinci Cins)"* isimli eserinde De Beauvoir, kadının kimlik bulmasının önüne geçildiğini, ondan yaratma ve icat etme gibi geniş bir hayat biçimi yerine, sadece yaşama hakkıyla yetinmesinin istendiğini kanıtlamaya çabalamıştır. Erkek geleceği inşa eden varlıkken; kadın daima bir nesneleştirilmiş ötekidir. De Beauvoir için bağımsız kadın aktif olan, erkeğin empoze ettiği pasifliği reddeden, erkeklere özgü değerleri kabul eden ve erkeklerle aynı koşullar altında düşündüğü, çalıştığından gurur duyan edimli-eylemli bir kişiliktir. (Walters: 137-142)

Anımsanacağı üzre, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına rastlayan dönem sonrası, feminist mücadele hız kesmiştir. Feminizmin 1970'lerdeki ikinci yükselişine kadar Simone de Beauvoir[1] (1908-1986), feminist düşünceye önemli artılar sağlamıştır. Kadının varoluşçu felsefenin etkisi ile erkek tarafından nasıl ötekileştirildiğini ve yabancılaştırıldığını ortaya koymuştur. De Beauvoir ile birlikte feminizm, teorik altyapısına kavuşmuştur. Kadınların sorunlarının kadın olarak doğmuş olmalarından ziyade, içinde yaşamaya- kabullenmeye zorlandıkları ataerkil toplum yapısından kaynaklandığı ortaya koyarak, gizlenen tüm sorunların açığa çıkarılması gerektiği vurgulanmıştır. Böylece giderek radikalleşen feminizm; şiddet, taciz, kürtaj, mobbing gibi konularda kampanyalarla örgütlü hale gelmiştir. (Tidd, 2004: 17-43) Kadınların kamusal alandan dışlanıp, ev içindeki özel alana zorunlu olarak eklemlendiği bir dünyanın eleştirisi, feminist yazarlar tarafından sürekli yapılagelmektedir. Ne de olsa kamusal alanın hakimi olan erkeğe karşı, kadınların bireysel haklarını kuşanıp var olma savaşı içine girmeleri temel bir kazanımdır. Bu meyanda, liberalizmin birey- yurttaş hakları kuramını eleştirerek, siyasal özgürlüklerin ancak tüm gruplara eşit bir biçimde dağıtımıyla gerçekleşebileceğini savunmaları, Simone De Beaovoir'den bugüne feminizmin, sözdağarına kattığı en önemli konulardandır. (Pateman, 1993: 120-130)

Friedan: Siyasal Özgürleşme Yeterli mi?

---

[1] Simone de Beauvoir: *"1908 yılında Fransa'nın Paris kentinde doğdu. 21 yaşındayken, De Beauvoir Jean-Paul Sartre ile tanışarak hem yaşamlarını hem de felsefi inançlarını şekillendirecek romantik bir ortaklık kurmuşlardır. De Beauvoir, modern feminizm hareketinin öncüsü olarak kabul edilen 1949 tarihli, '1kinci Cins" isimli eseri de dahil olmak üzere, uzun süren kariyeri boyunca (genellikle varoluşçu temalarla) sayısız kurgu ve kurgusal eser yayınladı. De Beauvoir ayrıca sesini çeşitli siyasi unsurlarla duyurdu ve dünyayı kapsamlı bir şekilde gezdi. 1986 yılında Paris'te öldü ve Sartre ile birlikte gömüldü."* (Biography, 2020)

İkinci dalga feminizmin eleştirdiği en önemli noktalardan bir tanesi siyasal özgürleşmenin, kadının tam anlamıyla özgürleşmesini sağlamadığıdır. Nitekim Betty Friedan (1921-2006), kadının siyasal özgürleşmesinin anneliğe ve ev kadınlığına hapsolmasını engelleyemediğini savunmuştur. Kate Millett da (1934-2017), kadının psikolojik, cinsel ve kişisel olarak ezildiğini belirterek, kadın mücadelesinin ister istemez siyasal mücadelenin dışına taştığını hatırlatmıştır. Bu dönem feminizm daha devrimci ve radikal bir yapıda görünüm sergilemiştir. (Heywood, 2003: 242)

İngiltere'de Juliet Mitchell'in (1940-), *"Woman's Estate (Kadının Varlığı)"* kitabı, kadın özgürlüğü hareketinin temel eserlerindendir. Mitchell'in görüşleri belirli hedefler doğrultusunda devrimci bir nitelik de taşımaktadır. Ona göre kadının dört temel alanı olarak kabul gören üretim- üreme- cinsellik- çocukların toplumsallaşması alanlarında kemikleşmiş erkek egemen toplumsal bakış karşısında, devrime ihtiyaç vardır. Bu savı bazı LGBT eylemcileri, kadın özgürlüğü için önemli görmüşlerdir. Erkeğin egemenliğinin elinden alınması için lezbiyenlik, politik olarak tek şart olarak öne sürülmüştür. Rita Mae Brown (1944-), heteroseksüel kadın ile lezbiyen kadın arasındaki farkı reform ile devrim arasındaki farka benzetmiştir. Ayrıca lezbiyen feminizm yaşayan bir ailede, tüm fertlerin heteroseksüel olması gerektiği görüşü, başat erkek ve pasif dişi rollerini reddetmekte olduğundan, erkek egemen akıl karşısında korkutucu bir işlev üstlenmiştir. Dönemin en önemli uygulamalarından biri de kadınların bilinçlilik düzeyinin arttırılmasını amaçlayan ve grup terapisi olarak görülen uygulamadır ki, söz konusu uygulama, Amerikalı Kathie Sara Child tarafından geliştirilmiştir. Bu uygulamadaki amaç, kadınların dedikodu boyutunda olmayan deneyimlerini birbirleriyle paylaşarak, ortak noktaların ve onları parçalayan unsurların belirlenmesinin sağlanmasıdır. (Walters: 155-157)

Radikal feminizm kadınların sol ve radikal örgütlerde erkekler tarafından geri plana atıldıklarının farkına varmalarını kolaylaştırmıştır. Bu noktada feminizm 1970'lerden itibaren artık daha yoğunluklu eylemliliğe girişerek, önceden oluşturulmuş teorik altyapısının, *"Kadın Kurtuluş Hareketi"* veya *"Feminist Hareket"* olarak başlı başına ayrı, kendisi hakkında bilinçli- eylemli bir harekete dönüşmesine ön ayak olmuştur. Radikal feminizmin temelinde, erkek egemenliği altında erkeğin ezen, kadının ezilen unsur olduğu bir toplumsal ilişki ağına yöneltilen başkaldırı vardır. Bu ilişkide sadece durumun saptanması yetmemekte, erkeğin bu düzenin oluşmasını sağlayan rolünün somut olarak ortaya konması amaç edinilmektedir. Erkeğin doğuştan gelen biyolojik avantajı, ailede başlayan güç odaklı ilişki ağının kurulmasına yol açmaktadır. Böylece güce bağlı olarak erkeğin egemenliği meşrulaştırılmaktadır. Erkek egemenliğinin bu ilk baskısı ve kabul edilişi, diğer sınıf- ırksal baskılara kapının açılmasıdır. (Güneş, 2017: 245-253)

Radikal feministler açısından önce şunun anlaşılması gerekmektedir: Erkek sömüren ve ezen kadın ise ezilendir. Bu yüzden sadece toplumsal koşullar, bu hiyerarşik ezilmeye neden olamaz. Erkeğin bu hiyerarşik düzenden çıkarı vardır ve çıkarlarını kolay kolay terke yanaşmayacaktır. (Özgün: 360-361)

Cinselliğin Diyalektiği

Kadın erkek ilişkilerinin temelinde yatan cinsellik, ancak kadının beden ve kimliği üzerinden yeniden kavramsallaştırılırsa, kadının özgürleşmesini sağlayabilir. Bu noktada Shulamith Firestone (1945-2012), *"Cinselliğin Diyalektiği"* isim eseri ile kadınların ezilmesini, biyolojik üremede görmüştür. Diyalektiği sınıf ve ekonomi yerine cinsiyete indirger. İlk sömürünün kadın erkek arasındaki ayrımdan kaynaklandığını belirtmiştir. Kadınların üretim güçlerini ele geçirerek, üreme biçimlerini değiştirmesi gerektiğini belirtir. Böylece rahim dışı üreme ile birlikte cinsel roller ortadan kalkacak ve androjen (her iki cinste de bulunan), sınıfsız bir toplum oluşacaktır. Cinsel iş bölümü kapitalizmin istediği bir durum olduğundan, biyolojik farklılık ortadan kalkmadıkça kadının kamusal alanda çalışmasının bir anlamı olmayacaktır. Margaret Atwood (1939-)- Adrienee Rich (1929-2012) ise kadının en önemli özelliklerinden biri olan üremenin tikel biricikliğinden vazgeçilmemesi gerektiğini savunarak, yapay yollardan üremenin kadını bir araç haline getireceğini kaydetmiştir. Kadın bedeninin kendisi tartışma konusu olmadığı zaman bir sömürü başlamaktadır. Moda, cerrahi operasyonlar, cinsellik yoluyla toplum ve ailede kadının bedeni, erkeğin tahakkümü altına alınmıştır. Önemli olan kadının bedeninin özgürleştirilebilmesi için gizlenen- üstü örtülen şiddet, üreme, cinsellik konularında her safhanın apaçık ortaya çıkarılmasıdır. (Çakır: (448- 452).

Betty Freidan'a göre kadına kocası, çocukları, cinsiyeti gibi zaten sahip olduğu nesneler benlik kazandıramaz. Kadınların her türlü damgalanmasına karşı çıkılarak, karşı cinse ve topluma açık çağrıda bulunulmalıdır: *"Nasıl ki aptal sarışın olmak istemiyorsam, feminist olarak etiketlenmek de istemiyorum"* çağrısını dillendiren kuramcı, feminizmin feminist olarak etiketlenmeye karşı çıkacağı yerde, etiket olarak sahiplenişini eleştirmiştir. Kate Millett'a göre politika, her türlü erk kaynaklı ilişkiye denk düşer ve cinsiyetler arasındaki erk ilişkisi de, aslında çok az incelenmiş olan siyasal konumlandırmada, hem birinciyi hem de ikinciyi imleyen ilişki türüdür. Böylelikle kadınlar, putlaştırılırken köleleştirilip kişiliksizleştirilmektedirler. (Freidan, 2010)

Radikal feminizmin örgütlenişi esnek yapıda olmalıdır. Erkeğin ön plana çıkardığı rekabet, ezme, tahakküm, şiddet hiyerarşik bir yapı benimsenmez. Örgütlenme özerk olarak erkeklerden farklı hatta onlara kapalı bir şekilde

yapılmalıdır. Kadınların kendilerini ifade etmesinin önü açılmalı ve diğer kadınlarla dayanışma içinde olmalıdır. Marxizm'deki *"praxis"*[2] kavramı, radikal feminizmde eyleme geçmek, mücadele azmi içinde, kazanıma yönelik birtakım düzenlemeler yapmak için kullanılır. Böylece kadınlar devrimci bir anlayışla var olan sorunlara çözümler üretecektir. Bunun için kadın sığınma evleri, kooperatifleri ve işletmeleri gibi uygulamaların yanında ulusal-uluslararası kanun ve anlaşmalar, bu eylemliliğin bir parçası olmalıdır. Kadınların birlik olması için ırksal, dinsel hiçbir ayrımın olmaması gerekir. Bu yüzden *"kız kardeşlik dayanışması",* radikal feminizmin ana öne sürümüdür. Dayanışma bütün kadınların bilinçlendirilmesi ile mümkündür. Özel alanın politik olarak erkekler tarafından bloke edildiği herkese anlatılmalıdır. Marx için ezilen ve bilinçlenerek örgütlenmesi gereken proletarya, radikal feminizmde bilinçlendirilecek kadın yığınlarıyla yer değiştirmiştir. Bilinçlenme kadının yaşadığı andaki durumunu anlama ve ona yön verme olanağı sağlayacaktır. Devamında psikolojik unsurlar devreye sokularak o güne dek konuşulmayanlar, bilinçaltına süpürülenler açığa çıkarılarak, ataerkil toplum eleştirilip, feminist birikim yeni bir bilgi kuramı gelişecektir (Çakır: 454- 457)

Erkeğin kadına yönelik şiddetinin devam etmesi, kürtaj hakkına yönelik tehditler kadınların ikinci sınıf olarak algılanmasının başat nedeni olarak görülmüştür. 1975'te Amerikalı Susan Brownmiller (1935-), tecavüzle ilgili olarak, *"Against Our Will (İrademize Karşı)"* adlı eserini yazarak, kahraman tecavüzcü mitini, yapı- bozumcu yorumla tersyüz etmiştir. Tecavüz bütün erkekler tarafından kadınlara karşı bilinçli olarak kullanılan bir korkutma aracıdır. Brownmiller'ın, *"pornografi kuram, tecavüz de uygulamadır"* görüşü, feministler arasında bir slogana dönüşmüştür. (Brownmiller, 1993: 7-62)

Sosyalist Feminizm

Sosyalist feminizm 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkin hale gelmiştir. Daha önce kadın mücadelesinin, işçi mücadelesinin içinden tam ayrışamayışının, söz konusu akımın bağımsız olarak örgütlenmesine engel olduğu bilinmektedir. Sosyalist feministler için cinsiyetler arasındaki farklılık toplumsal ve ekonomik yapıdan kaynaklanmaktadır. Bu farklılığın ortadan

[2] Praxis felsefesi nedir? *"Sonsuzluk araştırmasına içkin olarak ele alınan beden araştırması, duygu ve beden kuramı üzerine inşa edilmiş bir özgürlük anlayışı praksisin ontolojisi için oldukça güçlü bir temel teşkil eder. Felsefe tarihinde praksis araştırması ile sonsuzluk araştırması dolaysız biçimde ilişkili olarak incelenmiştir. Bu ilişkilendirmenin temel nedeni ise özgürlüğün ve etiğin sonsuzlukla kurulan ilişkisidir. Bunlar arasındaki ilişki tarzı ontolojik bir temellendirmeye ihtiyaç duyurur."* (Türkmen, 2014: 117)

kaldırılabilmesi için birleşen kadınların kendi devrimine ihtiyaç vardır. Sosyalist feminist yazarlara göre kadının evde hiçbir ücret almadan çalışması, kapitalizmin işine gelmektedir. Fakat zaman zaman kadınları evden çıkararak hem yedek işgücü oluşturmakta, hem de erkek ücretleri üzerinde bir tehdit unsuru yaratılmaktadır. Yani kadının çalışması da çalışması da kendi dışında oluşturulan sistemin aygıtlarınca şekillendirilmektedir. Ayrıca sistem bazen dışarı yani kamusal alana çektiği kadını, işine gelmediğinde tekrar özel alana ücretsiz çalıştığı evine yollayabilmektedir. (Özgün: 358-359)

Sosyalist feministler özellikle Marxist düşüncenin diyalektik materyalizm, ideoloji, sınıf bilinci, yabancılaşma, emek, praxis gibi kavramlarını, kadınlar açısından yeniden uyarlama yoluna gitmişlerdir. Radikal feminizmin eylemlerini yol gösterici olarak benimsemişlerdir. Sosyalist feministler genel olarak mücadelenin sınıf mücadelesi ile birlikte toplumsal cinsiyet mücadelesine de kapı aralaması gerektiğini savunmuşlardır. Alman sosyal demokrasisi içinde Clara Zetkin, August Babel, Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht ise kadına komünist program içinde daha ayrıntılı yer vererek mücadeleyi birleştirmişlerdir. Daha sonraki dönemde sosyalizmin gelişmesi, Sovyet deneyimi pratiğinin kadının toplumsal hayatta dışlanışının ve ikinci plana atılışının Marxizm tarafından tam anlamıyla açıklanamaması, Marxizm'in kadın sorunlarını ancak kısmen karşıladığı, bu ideolojinin ekonomi-dışı zor hususunda eril egemenliği çözmekte yetersiz kaldığı inancının benimsenmesini sağlamıştır. Kadının emeği her şekilde ezilmekte, kadınlar evde ve dışarda sistematik baskı altında tutulmaktadır. Sosyalist feminizmde kadının ezilmesi, sınıf baskısından daha fazla anlam taşımıştır. Marxizm salt işçi sınıfının durumunu açıkladığı için cinsiyet farklılığını marjinalleştirip, erkeklere özgü olarak geliştirmiştir. Dolayısıyla cinsiyet yoktur, sadece sınıf vardır. Marx- Engels, proleter kadının kapitalizmin üretim faktörlerine sahip olmasından dolayı ezildiğini belirtir. Ortodoks Marxist kuramda, ailenin önemine vurgu yapılıp erkeğin burjuva kadının proletaryayı temsil ettiği belirtilerek, kadının ve ailenin önemi vurgulansa da, son kertede aile ve kadın sınıf içinde eritilir. (Özdemir, 2017: 397- 403)

Sosyalist feministler, Marxim'in temel unsurları olan üretim araçları- emek gibi unsurları eleştirel bir biçimde genişletip, erkek egemenliğini maddeci temelli olarak açıklama yoluna gitmişlerdir. Özellikle Christine Delphy gibi feministler, Marxizm'den esinlenmenin yanında, bir kopuşu da ortaya koymuşlardır. Marx'ın kapitalizmde insanlar arasındaki ilişkilerin şeyler arasındaki ilişkiye dönüştüğü, bu nedenle bireysel emeğin toplumsal emek haline geldiği görüşü, kadın emeği bakımından açıklayıcı bir nitelik taşımamaktadır. Bu bağlamda kadının evdeki emeği karşılıksız, saati ve günü belli olmayan, sevgi taşıyan bir yapı arz ettiğinden, toplumsal emek içindeki yerinden söz edilmemiştir. (Acar -Savran, 2009: 20-30)

Marxizm'de kadınların bir sınıfı yoktur. Kadınlar erkeğin dahil olduğu sınıfa eklemlenirler. Babası ve kocası hangi sınıfa mensup ise kadın da zorunlu olarak, o sınıfın parçasıdır. Dolayısıyla sömürülen ve ezilen kadınlar proleter kadınlardır. Devrim ve bunun sonucunda yaşanacak gelişmeler, proleter kadının hakkıdır. Burjuva kadını Rosa Luxemburg'un dediği gibi *"asalağın asalağıdır"*. Heidi Hartmann (1945-) ise Marxizm'i kadının özgül niteliğini ortaya koyamadığını belirterek eleştirir. Hartmann, Marxizm'in ancak tarihsel maddecilik yöntemi ile feminizme katkı sağlayabileceğini savunmaktadır. Kadının emeğinin sömürülmesinden sadece kapitalizmin değil, erkeklerin de çıkarı vardır. Erkekler kadınların üretkenliğini, cinselliğini ve daha iyi ücret getiren işlerde çalışmalarını engelleyerek, akçalı alanlarda kendi biricik konumlarını perçinlerler. (Özdemir: 401- 402)

Marxist Kuramın Eksikleri

Alison Jaggar'a göre (1942-) kadın, cinsellik, entelektüel ve annelik olmak üzere üç temel alanda yabancılaşır. Kadın, dış baskılar nedeniyle bedeninden koparılır ve ona sahip çıkması engellenir. Diyet, estetik, makyaj başkaları için yapılan birer faaliyet olarak öne çıkar. Çocuk sayısı, çocuğunu ne zaman doğurabileceğine karar verebilmek elinde değildir. Kürtajın yasaklanması ya da zorla kürtaja maruz bırakılma, bedenin yabancılaşma unsurlarından bir diğeridir. Kadın kürtaj yapıp yapamayacağı huşunda çifte baskı altındadır. İlk engel cinsel paydaşından kaynaklanır. İlişkinin niteliğine göre doğurma ya da doğurmama hakkı önce paydaşın eril değerlerince sınanır. Daha sonra toplumsal baskı, kendisini belli eder. Çoğu erkeklerden oluşan yargı- erkek yöneticilerce doldurulmuş tıp ve genelde kürtaj karşıtı eylemlerin şampiyonluğunu elden bırakmayan dinsel- ulusal kamuoyu, tek tek geçilmesi gereken barikatlar kurarlar. Kadınlar toplumsal ortamda fikirlerini söylemeye çekinirler, aşağılanırlar ve erkeklerin belirlediği sınırlar içinde konuşmaya zorlanırlar. Bu durumun değişmesi için önce zihinlerin, sonra da buna neden olan eril kurumların kökten değiştirilmesi gerekir. (Tong, 1989: 186-189)

Marxizm'in temelinde insanı insan yapan şey üretmesi (homo faber)[3], üretmesini sağlayan emeğine sahip olmasıdır. Fakat Marxizm kadının ev içi emeğinin ücretlendirilmesi hususunda, kesin cevaplar sunamamaktadır. Aile-içi üretim bakımından kadının ve çocukların çalışması bir zorunluluktur. Marx- Engels proleter aile yerine daha çok mülkiyetin devamını sağlamaya yönelik olarak, burjuva aile tipine ilişkin görüşlerini ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla sosyalist feminist yazarlar, daha çok kadının ev- içi emeğinin

[3] Homo faber: Yapan, işleyen insan. Marxizm'de insanın biricikliği ve değerli olmasını sağlayan koşul onun işleterek, üretim koşullarında üstlendiği görevleri yerine getirebilme özgürlüğüdür(yn)

ücretlendirilmesi üstünde durmuşlardır. Kadınların ev- içi emeği, erkekler tarafından sürekli aşağılanır ve küçük görülür. Paranın değer olarak belirlendiği bir toplumda, kadınların evlerinin içinde çalışması, paraya değer görülmediği için (emek ranta eril akılca el konulması) yok sayılır. Kadının profesyonel iş gücüne katılımı, yine erkeklerin ücretlerinin, genel maliyetlerin düşürülebilmesi için yedek işgücü olarak konumlandırmasıyla sağlanmaktadır. Böylelikle emek- ranta kapitalist pazar mekanizmaları içinde, ikinci kez tecavüz edilmektedir. Kadınların düşük maliyetle eşit tutulması beraberinde, kadının emeğini özgürce satmasının engellenmesini getirmektedir. Kadın kaderinin erkek emekçilerin ücretlerinde yapılacak *"ayarlamaya"* indirgenmesi, kadının sosyal- toplumsal ezilmişliğini perçinlemektedir.. Uzun bir süre erkeğin evi geçindirmesi gerektiği düşüncesi nedeniyle, sendikalar dahil tüm toplumsal kurumlarca, kadınlar sadece evlerine hapsedilmiştir (Özgün, 2019: 390).

Kadının Kendisine Yabancılaşması

Emeğinin ürünü elinden çıkan işçi, o ürüne sahip olamayınca önce emeğine sonra işine, sonra çalışama arkadaşlarına ve topluma yabancılaşır. Dolayısıyla bir kişinin yabancılaşabilmesi için Marxizm'de ücret karşılığı emeğini satması gerekir. Bu kategorizede kadınlar ev işinde çalıştırıldıklarından, Marxizm'e göre de yabancılaşamaz. Oysa ki gerçek hayatta kadınların yabancılaşması, erkeklerden daha ağırdır. Zira yabancılaşan erkek rahatlamayı kadında arar. Fakat kadının böyle bir rahatlama olanağı yoktur. Ann Foreman'a göre kadınlar, kendilerini, sadece başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak için var olan bir araç olarak algılamaktadırlar. Bu algılayış kadının her şeyi bir vazife olarak görüp yaşamın tüm unsurlarına yabancılaşmasına neden olmuştur. Aynı yaklaşıma devamında, *"Dalla Costa ise, kadınların sadece çalışarak kurtulacakları mitinin sorgulanmasını istemiştir. Verili haliyle üretime katılmakla kadınların yabancılaşması sona erdirilemeyecektir"* (Kaplan, 2018:5) fikri eklemlenecektir.

Sonuç: 4. Dalga Feminizm: Dişiliğin Sosyal Medyadaki Serencamı

Aslına bakılırsa 4. Dalga feminizm olarak nitelenen, *"digital feminizm"* hareketi, içinde bulunulan çağın, hibridleşme/ yersiz- yurtsuzlaşma olgularının paralelinde yürüyen ve gelecekte nasıl bir biçim kazanacağı hayli muallakta olan bir kavramı imlemektedir. Alkılıç- Baş'ın tanımıyla, *"Sosyal medya, birçok alanı ve sorunu tetikleyip (olumlu ve olumsuz anlamda) etkilediği gibi feminizmi de etkilemiş ve tartışmaları çevrimdışı ortamlardan çevrim- içi ortamlara taşımıştır. Ancak özellikle Amerikan ve Avrupa kültürlerinde beliren bu olumlu etkinin özellikle Türkiye ve benzer kültüre sahip ülkelerde de aynı olması beklemek mümkün görünmemektedir. Türkiye'de sosyal*

medyada sadece feminizm değil, kadın temalı içeriklerde bile toplumsal cinsiyet ve roller tartışması altında kadının varoluşu, cinsiyeti, özgürlüğü, hakları, inancı, tercihleri bile sorgulanıp yargılanmaktadır. Feminizmin doğru anlaşılıp anlaşılmadığı, nasıl algılandığı, olgu üzerine ne gibi söylem ve tutumlar geliştirildiği bile geleneksel medyada halen hararetle tartışılmaktadır" (Alkılıç- Baş, 2019:90) açıklanan dijital feminizm, görünen o ki farklı kültürler içerisinde, kadın- erkek çatışkısını ortadan kaldırmaktan ziyade, kadınlara yeni bir alan/ müzakere sahası açma işleviyle sınırlandırılacaktır.

Üçüncü dalga feminizmin sönümlenmeye başladığı son dönemde ortaya çıkan dijital feminizmin, hashtag, yoğun e-posta mesajları, sanalağ tartışmaları/ oylamalarında kendisini belirginleştirdiğini kaydeden uzmanlar, henüz ciddi anlamda anlık rastlantısal eylemlerde (flashmobs) gücünü dışavurma etkinliğine kavuşmayan akımın, yine de bu tür eylemlerde kadın katılımının artmasını sağladığını vurgulamaktadırlar. Bu öne sürüme göre daha önceki dönemlerde, medya pazar araştırmalarında kalıcı tüketici unsur şeklinde ele alınan kadınların, artık anlık rastlantısal eylemcilerce, politik-toplumsal bazda da önemsenmesini zorunlu hale gelmektedir. Kadınların çok uzun erimli politik eylem süreçlerinde çabuk yorulup, kırılganlaşma eğilimine karşın, on-line katılım yollarında anlık tepki verme- kanaat bildirim olanağına kavuştukları açıktır. Kadınlar, sokağa çıkmadan, erkek egemen ortamlardaki karar vericilerce sınanmadan, herhangi bir politik- toplumsal eylemde fikirlerini görünür kılabilmektedirler.

Hashtag Feminizminin Artı ve Eksileri

Hashtag feminizmi sayesinde, görünür olmadıkları halde erkek egemen akılca ketlenen siyasal toplumsal ortamlarda, kadın sesinin çok güçlü bir biçimde duyulabildiğine bunun da, farkındalık yarattığına inanan Loza, tıpkı, yeni feminist dalgayı kadın eylemliliğinin ete- kemiğe bürünmesi olarak nitelendiren Clark gibi akıma olumlu yaklaşanlardan. Her iki kuramcı, twitter uygulamasının gelişimiyle kadının, sanal ortamda salt erkek zevkinin tatmin mekanizması ya da cinsel obje olarak algılanmasından kurtulduğunu savunmaktadırlar. Böylelikle vücudundan ziyade eylemliliği- düşünsel kapasitesiyle dikkat çeken kadınlar, cinsel ilişki düzeyini de istençleri doğrultusunda değiştirebilme yeteneğine sahip olmaktadırlar. Dijital feminizmle beraber güçlü kadın ikonlarının yaratılıp, *"sanal kadın şöhretler"* üreten kadın hareketinin, tarih boyunca maruz kaldığı mücadeleye aynı şiddetle cevap verme seçeneğine eriştiğine vurgu yapan Loza, sanal mücadelenin yaratacağı kazanımlara güvenmektedir. Kadın kuramcı kısa sürede yeni feminist kanaat önderlerine dönüşen bu şöhretlerin, siyasal olarak feminizmi benimsesin ya da benimsemesin, kadın mücadelesinin kaderini

değiştirecek etkinlik sergileme kapasitesine ulaşacaklarını varsaymaktadır. (Mendes- Ringrose- Keller, 2019: 7-63)

Görünen o ki, dijital feminizm kadının yoğunlukla varlık gösterdiği tüketim alanında hem üretici- pazarlamacı firmalar hem de reklam sektörünün ilgisiyle umut uyandırıyor. Nitekim yukarıdaki öne sürümleri destekleyen Serim, *"Feminizmin 4. Dalgasında Kadınların Pazarlama Dünyasından Beklentileri"* başlıklı araştırmasında, Alkılıç- Baş'tan bir adım daha öteye geçerek, online kavuşma alanlarında (intersecting points) öne fırlayan kadınların, yakın bir tarihte kadın kahramanlara dönüşeceğini ileri sürmektedir. Serim'in, konuya dair diğer ilginç görüşleri, aşağıda özetlenmektedir.

"2012 yılını kırılma ve sosyal medyada kadın algısının değişimi olarak gören D'nae Kingsley, medyada ve internetteki ilham verici kadınların kimliklerinin de değiştiğine dikkat çekti. First Lady Michelle Obama, ABD Başkanlığı için yarışan Hilary Clinton, BM Kadın Birimi İyi Niyet Elçisi Emma Watson ve daha birçok örnekle birlikte kadın olmanın kimliği de zamanla evriliyor. Kadınların medya üzerindeki yeri incelendiğinde; başta görmezden gelindiği, ardından vurucu esprilere malzeme olduğu, kötü karakter veya kurban olduğu, kahramanın yaveri veya kahramanımsı olduğu görülülüyor. Bu nedenle feminizmin 4. dalgasıyla birlikte kadınların medyadaki kimliği kahraman olacak. Yapılan araştırmaya göre, medyada ve popüler televizyon yayınlarında kadınların rolü ve sembolize ettiği kavramlar da evriliyor. Cinsiyet ve yaş gözetmeden yaptıkları araştırmayla yapımlardaki kadınların 5 temel özelliği zeki, sert mizaç, dirayetli, güzel ve kendine güvenen bireyler olarak algılandığı ortaya çıkmış.

Erkeklerin görmek istediğini araştırdığımız zaman ise oransal farklar olsa da sonuç değişmiyor. Erkekler de kadınları zeki, sert mizaçlı, dirayetli, güzel ve kendine güvenen bireyler olarak görüyor. Kadınların ekranda görmek istediği kadın kimliği ise oransal farklara rağmen ilk 5 olduğu gibi yer alıyor. Tabii iki ek maddeyle; özgürlük ve merhamet." (Serim, 2015)

Elbette sanal ağlar gelişip yeni mücadele alanları açıldıkça sadece kadınlar, LGBT toplulukları, çingeneler ya da yaşlılar için değil, tüm dezavantajlı gruplar için yeni alternatifler hatta tahakküm odaklarına karşı seslerini yükseltecekleri direniş odakları açılacaktır. Ne var ki, dijital feminizmin erkek egemen aklı ortadan kaldırmaktan ziyade mevcut kültürel kodlar üzerinde değişiklik yaparak yeni bir sulh akdetmek isteyeceği anlaşılıyor. Kadın sadece işyerlerinde, anlık rastlantısal eylemlerde, sivil toplum örgütlerinde değil, cinsel ilişki türlerinde de daha baskın hale geliyor. Bu bir veri. Örneğin az gelişmiş ve/ veya gelişmiş dünyada BDSM, Bondage türü ilişkilerin, sahibelik

(mistresship) olgusunun giderek daha fazla aranır olması, erkek kaslılığını (masculanity) değiştirir mi? Yoksa sanal ortamın belirsiz müphemliğinde iki cinsel kimliği zararsız fantazilerde biraraya gelmeye mi iter? Çok beylik bir söylemle ifade etmek gerektiğinde, sanal ortamı kullanma yeteneği, hackerlar, bilgisayar mühendislerinin ağırlıklı kısmının erkeklerden çıktığı bir dünyada, erkek aklın elinin muhtemelen armut toplamayacağını günyüzüne çıkarıyor. Doğallayın kadın- erkek dijital kapışmasında, kadınlar uzun erimli, tavizsiz bir politikaya yığınlar halinde eklemlenebilecek mi? Yahut tüketim kalıplarının büyülü atmosferde edineceği küçük rüşvetler sayesinde, kadınların büyük kısmı feminist eylemliliğe kapılmak yerine, mücadele dışı kalmayı mı benimseyecek? Yakın siyasal tarihte, Türkiye'de seçmen listelerinde kadınlara olumlu ayrımcılıkla yaklaşıp yüksek oranda kontenjan ayıran partilerin, milletvekili listelerine koyacak, gerekli nitelik ve eylemlilikte kadın aday bulmalarındaki güçlük, insana ister istemez dijital feminizmin eninde sonunda bir kadın vaveylasına dönüşüp dönüşmeyeceği sorunsalını getiriyor. Bir başka şekilde anlatıldığında dijital feminizm, kadın eylemliliğini güçlendiren bir başat zora mı dönüşecek yoksa kadın hareketinin sonul süreksizliğini mi tanıtlayacak? Bu sorunun yanıtları elbette ileride alınabilecektir.

Kaynakça:

Acar Savran, G. (2009). *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*, Kanat Kitap, İstanbul.

Alikılıç, Ö.- Baş, Ş. (2019), "Dijital Feminizm: Hashtagin Cinsiyeti", *Fe Dergi: Feminist Eleştiri, 11/1*, Ankara Ü., Ankara.

Aydın, D. (2018). "Yeni Feminist Dalga ve Kadın Kazanımlarına Yönelen Hınç- I", https://gazetekarinca.com/2019/11/yeni-feminist-dalga-ve-kadin-kazanimlarina-yonelen-hinc-i-derya-aydin/, ET: 29.05.2020.

Berktay, F. (2003). "Kadınların İnsan Hakları: İnsan Hakları Hukukunda Yeni Bir Açılım", *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul.

Brownmiller, S. (1993). *Against Our Will: Men Women and Rape*, Fawcett, New York.

Bryson, V. (1992). *Feminist Political Theory*, MacMillan, London.

Bütün, O (2019). "Feminist Odalar-I", *https://www. Birikimdergisi.com/ guncel /9782/feminist-odalar-i,* ET: 10.05.2020.

Bütün, O (2019). "Feminist Odalar-II", *https://www. birikimdergisi.com/ guncel/9782/feminist-odalar-ii,* ET: 10.05.2020.

Çakır, S. (2010). ''Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi'', *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Donovan, J. (2016). Feminist Teori, İletişim, İstanbul.

Freidan, B. (2013). The Femine Mstque, The feminine mystique, B Friedan, KL Fermaglich, LM Fine - 2013 - olin.tind.io, ET: 27.05.2020.

Güneş, F. (2017). "Feminist Kuramda Ataerkil Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi c:27, s: 2, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Heywood, A. (2003). *Political İdeologies*, Palgrave Mcmillan, New York.

Kaplan, A. (2018), "Sosyalist Feminizm", *Yayımlanmamış TC Gazi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Kadın Çalışmaları Dersi Ödevi*, Gazi, Ankara.

Karakuş, F. (2019). "20 Kasım 1970: İngiltere'de Feministler Dünya Güzellik Yarışmasını Bastılar", *https://www.catlakzemin.com/20-kasim-1970-ingilterede-feministler-dunya-guzellik-yarismasini-bastilar/,* ET: 04.02.2020.

Mendes, K.- Ringrose, J.- Keller, J. (2019), *Digital Feminist Activism: Girls and Women Fight Back Against Rape Culture*, Oxford University Press, Oxford.

Miller, D.,Coleman, J. Connolly, W. Ryan, A. (1995). Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Okin S. M. (1980). Women in Western Political Thought, Virago Publishing, London.

Özdemir, Ö. (2017). "İki Sistemli Kuram Olarak Sosyalist Feminizm", *https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksbd/issue/34220/390535*, ET: 27.05.2020.

Özgün, Y. (2012). "Feminizm", *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler,* Yordam Kitap, İstanbul

Pateman, C. (1993). "Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme", *Sivil Toplum ve Devlet*, Ayrıntı, İstanbul.

Serim, M. (2015). "Feminizmin 4. Dalgasında Kadınların Pazarlama Dünyasından Beklentileri (Cannes, Lions 2015), https:// bigumigu. com/haber/feminizmin-4-dalgasinda-kadinlarin-pazarlama-dunyasindan-beklentileri/, ET: 30.05.2020.

Seval, H. (2019), "Kuzey Rüzgarının Kadını Mary Wollstonecraft, https:// www. artfulliving.com.tr/ edebiyat/kuzey-ruzgrinin- kadini-mary-wollstonecraft-i-18507, ET: 25.05.2020.

Tidd, U. (2004). Simone De Beauvoir, Routledge, London.

Tong, R. M. (1989). Feminist Thought, Unwin Hyman Publisher, London.

Türkmen, S. (2014). "Spinoza'da Sonsuzluk Sorunu ve Praxis", *https://dergipark.org.tr/en/pub/kaygi/issue/16206/169795*, ET: 24.05.2020.

Uslu, A. (2014). "Avrupa'da Erken Dönem Sosyalizm ve İşçi Hareketleri 1830-1840", *https://dergipark. org.tr/en/pub/ akademikincelemeler /article/18914*, ET: 04.03.2020.

Walters, M. (2005). *Feminizm*, Dost, Ankara.

_____ (2020). "İlk Sufrajetlerden Emily Pankhurst", *https:// m. bianet.org/kadin/siyaset/106-ilk-sufrajetlerden-emily-pankhurst,* ET: 02.05.2020.

_____ (2020). "Simon De Beauvoir", *https://www. biography. com/scholar/simone-de-beauvoir,* ET:: 04. 03.2020.

_____ (2018). "Feminizmi Yüksek sesle Dillendiren İlk Kadın: Mary Wollstonecraft, *https://gazetekarinca.com/2018/07/feminizmi-yuksek-sesle-dillendiren-ilk-kadin-mary-wollstonecraft/,* ET: 01. 03. 2020.

CHAPTER

2

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Advantages and Disadvantages of Political Parties in Electoral Systems: A Comparative Analysis of General Elections between 1946 and 1961 (Meral Balcı, Yeşim Karadeniz)

Advantages and Disadvantages of Political Parties in Electoral Systems: A Comparative Analysis of General Elections between 1946 and 1961[1]

Assoc. Prof. Meral BALCI [*], PhD Candidate Yeşim KARADENİZ [**]
** Marmara University, Department of International Relations, mbalci@marmara.edu.tr*
*** Yıldız Technical University, Graduate School of Social Sciences, yk.ky.yesim@gmail.com*

1. Introduction

The concept of election in democratic governments is accepted as an important tool for citizens to be effective in political participation. Election systems, the method for calculating election results, are concerned with how the officials to be elected will be determined. The basic principles of both democracy and law should be taken as a basis in the election and regulation of election systems, and election systems should not be described as a simple situation in which elections are held. Also, seeing the concept of democracy and election equivalent with each other will cause a wrong thought. When the concept of democracy and election is considered as synonymous with each other, a direct link will be established between the excess of elections and democracy, and the idea that a society where many elections is held will be a democratic society. However, justice and security must be provided in elections for the development of democratic elections. Election results without electoral security will be considered fraudulent by all segments, and this idea cannot be changed for centuries. For this reason, honesty and security should be considered together as well as thinking about democracy and elections together, and efforts should be made both legally and socially for its development. The elections not only give the citizen the right to express their will but also give the right to approve or not to approve the existing power. At this stage, the basic element of a democratic election is the general and equal voting principle. As well as general and equal votes, citizens' ability to exercise their right to vote with free will without being subjected to any act of pressure and violence is considered as an essential element for democracy. The election systems, which are important in the reflection of the voter's decision, which takes the will to the ballot box with the principle of general, equal and free voting, should strengthen the functioning of democracy by ensuring justice and stability. Because, democracy should not only protect the thoughts that are the majority, but also the thoughts of the minorities. At this stage, the thought of all sections of the society reflected in the ballot box should be reflected to the

[1]This study is derived from the Master's Thesis entitled "The Effect of the Election System Applied in the History of Turkish Democracy Between 1945-1960 on the Politics of the Period and the Parties", completed in June 2019 at Marmara University.

parliament in the same way and the parliament should be adopted as a small picture of the country. With the study considered in the context of this reality, the election system implemented between 1946 and 1961 was handled within the framework of the "representation problem" and the data obtained in the elections were analyzed comparatively with the majoritarian representation system and the proportional representation election system.

2. Analysis of Elections Between 1946-1961 in Terms of Election Systems

2.1. 1946 Elections

Immediately after the establishment of the DP in 1946, the general elections in 1947 were held early by the government. With this early election in 1946, the main goal was to prevent the organization of the newly formed DP. Amendments to the electoral law were made shortly before the election in 1946. With these changes, the "double degree" election system was replaced by the "single degree" election system. With these changes, the voting of the first voters in the double-degree election system for the second voters and the voting of these second voters for the candidates for the deputy were removed.[2]

The amended "Law on Parliamentary Election" was adopted on 5 June 1946 and announced in the Official Gazette on 6 June 1946. With the adoption of the "Law on Parliamentary Election" numbered 4918 on June 5, 1946, the "Law on Parliamentary Election" numbered 4320 expired. In the 1946 elections, voters used this right by voting directly to the deputies. During the election law negotiations in 1946, DP members criticized the majorityist system and proposed the implementation of the proportional election system instead of this system, and also advocated forensic control for each stage of the elections by introducing the secret ballot and open count principle. However, the Republican People's Party (CHP), the power of the period, responded negatively to these demands. Before going to the elections in 1946, on July 8, Prime Minister Saraçoğlu told the officers to be neutral, and on July 10, DP issued a statement with this idea, expressing the necessity of the election to be independent and impartial, and expressed their concerns about election security.[3]

In the framework of the election law discussions and changes, 1946 elections were held. In addition, the newly established DP was caught unprepared for the election, as it could not be organized fully throughout the country. DP therefore could not participate in the elections in 16 provinces. These 16 provinces are as follows: "Ağrı, Bingöl, Bitlis, Çorum, Diyarbakır, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Kırşehir, Malatya, Mardin, Muş, Niğde, Rize, Siirt, Van." In addition, some deputy candidates who are on the DP list were able to take place in more than one province. For example, Marshal Fevzi

[2] Burak Cop, *Türkiye'de Seçim Sistemleri,* Tekin Yayınevi, İstanbul 2018, p. 71.

[3] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi,* İmge Kitabevi Yayınları, 3rd Edition, Ankara, p. 412.

Çakmak was nominated in 4 provinces, Celal Bayar was nominated in 3 provinces, Adnan Menderes was nominated in 3 provinces, Fuat Köprülü was nominated in 3 provinces, and Refik Koraltan was nominated in 3 provinces. Moreover, while 465 deputies had to be elected, DP was able to put up only 273 candidates.[4] Contrary to the DP's suggestions to be accepted before, the elections of 1946 were held on July 21, without the judicial control, where the principle of open voting and secret counting was essential and a majorityist electoral system was adopted.[5]

The CHP, DP, MKP, the Liberal Democratic Party, Workers' and Farmers' Party of Turkey, and Only for the Homeland Party participated in these elections, but only the CHP and DP were able to appoint deputies.[6] According to the election results, 456 of the 465 deputies in the parliament are men with 98.1% representation rate, and 9 of the 465 deputies are women with 1.9% representation rate. The CHP obtained 397 deputies, the DP obtained 61 deputies, while 7 deputies took part in the Assembly as independents.[7] Following these elections, the DP continued its opposition stance, suggesting that the election was rigged because the votes used openly and counted in secret. In fact, period newspapers brought these claims to their pages and brought them to the agenda throughout the country. According to these allegations in the newspapers, the number of election certificates and the number of votes have been exchanged mutually, moreover, the boxes have been brought to the houses.[8] Even though this attitude of the DP towards the election did not give full results, the 1946 elections took place as "fraudulent elections" in Turkish political life. In this political environment after the election, the Grand National Assembly was opened on 5 August and İsmet İnönü was elected President with 388 votes. Kazım Karabekir was elected as the Speaker of the Assembly with 379 votes.[9] With the opening of the Turkish Grand National Assembly, an extraordinary meeting period was experienced between August 5 and September 20, 1946, and the minutes of election of the deputies were brought to the agenda in the general assembly. Parliamentary Presidential Council, Presidential Assembly Commissions elections and the trust vote of the Recep Peker government were held.[10]

In Turkey, "simple majority system based on list" was implemented in the elections between 1946 and 1960. According to the simple majority electoral system based on list basis, the party that wins a simple majority of the valid

---

[4] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi,* p. 413.

[5] Ahmet Demirel, *Tek Parti'nin İktidarı: Türkiye'de Seçimler ve Siyaset,* p. 313.

[6] Erol Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002),* TESAV, Ankara 2003, p. 362.

[7] Yüksek Seçim Kurulu, (Date of Access: 20.04.2019).

[8] Vatan, July, 23, 1946.

[9] TBMM, Tutanak Dergisi, D. 8, C. 1, B. 1, August, 5, 1946, p. 2-4.

[10] Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi 1946-50,* TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 2012, p. 3.

votes used in any constituency has won all regents.[11] Thus, 1 deputy selection was accepted for every 40,000 citizens. In provinces with a population below 40,000, 1 deputy quota was given with that. Moreover, in this election in 1946, voting for the candidates instead of political parties is of great importance. Thus, the voter has made the voting process by writing the name of the candidate from the province to which he or she will choose, as much as the number of candidates, and has created his or her own mixed list. Candidates who have received the highest number of votes from the election circles that have been determined are deemed elected as deputy by ignoring the political parties. For example, if 4 deputies had to be elected in an election and 4 CHP candidates, 4 DP candidates and 2 independent candidates participated in the election, the candidate who received the most votes out of the current 10 candidates is considered to have won the election. For this reason, candidates of only one political party may win the election in a list, and it may be possible that different political party candidates will win the election.[12]

The elections of 1946 took its place in history as the election that was open to controversy and whose security was suspected, like the elections of 1912, which were held during the Second Constitutional Era. The election law's failure to organize the peace that should be in an election has created an environment suitable for the ruling party to cheat. This policy pursued by the ruling party led to both defeat and frustration for the CHP, and the DP made political propaganda by taking advantage of the conditions of this situation.[13]

In the period between 1946 and 1950, multi-party but one-party management continued under the presidency of İsmet İnönü. DP held the Second Grand Congress in 1949 in the conflict of democracy. In this congress, the issue was the necessity of ensuring election security. DP emphasized the importance of revising the election law in terms of democracy and these conflicts in Turkish political life caused the formation of two fronts. The "National Guarantee Oath" presented by the DP at the Second Congress became the election statement of the party in the following process. The National Guarantee Oath has revealed that if there is any suspect in the elections, the people will defend this situation democratically. CHP, on the other hand, claimed that this moment could create enmity with the fear of dividing the people into two fronts and called it the "National Hostility Oath". However, as a result of the criticism of ensuring election security carried out by the DP for the ruling power, negotiations were started for a new law on

[11] Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku,* Beta Yayıncılık, 22nd Edition, İstanbul 2018, p. 348.

[12] TÜSİAD, *Seçim Sistemleri ve Siyasal Partiler Araştırması Ana Rapor,* C. 2, İstanbul 2011, p. 208-209.

[13] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi,* p. 411.

parliamentary elections in 1950.[14]

2.2. 1950 Elections

Following the 1946 elections, the DP continued the criticism of the election system, causing the election law to be analyzed and changed. Therefore, in the period between 1946-1950, two different draft laws related to parliamentary election law were brought to the agenda. The first of these was in 1948, aimed at making amendments to the "Law on Parliamentary Elections". Another draft is the creation of a new Law on Parliamentary Election, which was brought to the agenda at the General Assembly in 1950. The government and some representatives submitted draft laws and proposals for the amendment of some of the articles in the Law on Parliamentary Elections, numbered 4918. This draft prepared by the Ministry of Interior was submitted to the Presidency of the Assembly with the decision of the Council of Ministers on 29 March 1948. The changes desired to be realized with this draft are summarized as follows: "The election law is essential for democracy, but due to some circumstances, it is imperative to make some changes in the law. For this reason, in order to protect the principle of secret vote, the ballot papers are made of white paper, not colored paper. It has been decided to change the voting period in Article 25 and to accept the hours between 08.00-18.00 as the voting period in order to allow more time for counting transactions. Regarding the "confirming and counting of the votes" in Article 27, the accuracy of voting in front of the public, candidates and party representatives has been emphasized. It has been decided that the records will be hanged in the area where the ballot box is placed and shown to the public, and if necessary, a copy of the record be given to the political parties and candidate representatives, and in case of an unlawful situation at the election stage, the violation is included in the minutes in the form of objection or notice. It has been decided that political parties and candidates be present in election commissions and boards during voting, counting, preparing and consolidating minutes without violating the principle of full neutrality, and therefore, deputies who are candidates do not take part in election boards and commissions."[15]

After the proposal started to be discussed at the General Assembly on July 2, 1948, the deputies expressed their opinions and thoughts about the draft. Menderes stated that the elections held on July 21, 1946 left question marks in terms of whether there was an election security in the heart of the citizen, and the irregularity of the state and the government regarding the election distrust has continued since these elections. DP demanding various changes to be made in the election law prior to the 1946 elections, and re-spoken about the changes requested in this law in 1948 as the correctness of the change of the election

[14] Halis Çetin, *Türk Siyasal Hayatında Krizler, Kahramanlar ve Hainler,* Orion Yayınevi, Ankara 2016, p. 129.

[15] TBMM, Tutanak Dergisi, D. 8, T. 2, C. 12, B. 86, July 9, 1948.

law. In order to ensure election security, the neutrality of the election boards and commissions should be taken as basis. It was also requested to ensure security and thus the highest judge control during the formation of election boards included in the election law of 1946. In addition, in his speech, Menderes emphasized that internal political security can be provided with a successful and fair election law, and emphasized that a new election law, whose security and integrity has been ensured, is very important in terms of covering all defects and mistakes of the past.[16] As a result, the draft text of the new election law was started to be discussed in the Turkish Grand National Assembly on 7 February 1950 and the new election law was adopted and the principle of "secret vote-open counting" became legal.[17] With the new regulation, the implementation of the "candidate based block vote" system has become legal. According to the candidate based block voting system, political parties are required to nominate candidates in election districts, provided that they do not exceed the number of deputies to be elected in that electoral zone. In addition, they were able to nominate with fewer numbers. Anyone whose name is on the list of the political party to which he or she is a member has been able to be a candidate in a different electoral district from a different political party, with the condition of written approval. Citizens who are not candidates for any political party have gained the right to be included in the list of the political party they want by giving written approval. This process differs from the 1946 election principles. In the 1946 elections, while a person could be a candidate from a constituency, with the new law, he or she gained the right to be a candidate from no more than two constituencies (article 36). However, the citizen, who won both election regions in the election results, had to choose only one of these options. Thus, the place of deputy was deemed vacated in the province where that candidate did not choose. According to the new election law of 1950, the voter could write the candidates on a blank sheet of paper, or vote for political parties and independent candidates. Citizens who want to exercise their voting rights with the printed ballot papers can change their candidate names on these ballot papers. Thus, voters were allowed to vote for a candidate of more than one political party and to create a mixed list.[18] İsmet İnönü, who had to be impartial in his post, was also effective in the campaigns carried out before the 1950 elections. In his speech to the public in this process, İnönü stated that the conditions of democracy depend on the level and conditions in the country, and that when the CHP lost the majority in the elections, he would also terminate his presidency.[19] While CHP and DP

[16] TBMM, Tutanak Dergisi, D. 8, T. 2, C.12, B. 80, July 2, 1948, p. 597-602.

[17] Mahmut Gologlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, p. 378.

[18] TÜSİAD, *Seçim Sistemleri ve Siyasal Partiler Araştırması Ana Rapor,* p. 210-211.

[19] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi,* p. 418.

participated in the general elections held on May 14, 1950 in all provinces, MP participaed in 22 provinces and MKP participated in 3 provinces. Soil Real Estate and Free Enterprise Party, Turkish Social Democrat Party and Workers' and Farmers' Party participated in the elections only in Istanbul.[20]

According to the results of the elections held on May 14, 1950, the number of registered voters was 8.905.743 and the number of voters who voted was 7.953.085. Participation in the country was 89.3%. DP won 4,391,694 votes and 416 deputies with 55.2% of the vote, CHP won 3,148,626 votes and 69 deputies with 39.6% of the vote, while MP won 368,537 votes and 1 deputy with 4.6% of the vote. Thus, the 487 deputies who are eligible to enter the assembly are made up of 484 men with 99.4% representation and 3 women with 0.6% representation.[21] Compared to the results of 1946, it is necessary to say that the rate of female deputies decreased.

At this stage, when the results are analyzed on the basis of election systems, the proportional system that is the subject of discussion before the election comes to the fore. While DP proposed to make amendments on the election law since 1946, it expressed the implementation of the proportional election system instead of the majoritarian election system. However, this system was not possible with the new law amended before the elections, and the government and opposition preferred to compromise. CHP, who believes that it will continue to be the power by regaining the election, has favored the majoritarian election system. However, when the election results are examined, CHP has experienced a great disappointment with this system. Because the DP, which had 416 deputies with 55.2% of the vote, gained 84% representation in the assembly. The CHP, which switched from the seat of power to the seat of opposition, had 69 deputies with 39.6% of the vote, but was able to get 14% representation in the assembly. However, if the proportional electoral system had been applied instead of the majoritarian electoral system in these elections, the DP, which had the right of representation with 84% of the votes, could have 275 deputies with 58.5% of the votes, while the CHP, which had the right of representation with 14%, could have 200 deputies with 41% of the votes. Because the proportional electoral system is based on pluralism and thus allows each representative or political party to obtain representatives on the basis of votes. Therefore, it was possible for the DP, which held a majority of the votes in the 1950 elections when the majoritarian electoral system was implemented, to form a government.[22]

At the DP Assembly Group meeting held on May 20, 1950, Bayar resigned

---

[20] Çağatay Benhür, "14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi,* I. 17, Konya 2007, p. 61-75.

[21] Yüksek Seçim Kurulu, (Date of Access: 20.04.2019).

[22] Meral Balcı, "Demokrat Parti'yi İktidara Taşıyan Seçim Sistemi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* V. 17, I. 2, (2018), p. 671-700.

from the position of DP President due to Celal Bayar's candidacy for the Presidency. Then, on May 22, Bayar was elected as President. Menderes, who was appointed by President Bayar to form the government, created his first cabinet with this task. Thus, the official takeover of the DP on May 22, 1950 caused a new political process to start in Turkish political life. This change in the political process took place in newspaper headlines with a common expression as follows: "Ninth Grand National Assembly Opened Yesterday… Celal Bayar was elected as the President. Koraltan became the President of the Grand National Assembly, Menderes was appointed to establish the new cabinet ".[23] On 9 June 1950, Menderes was elected as the Chairman of the Democratic Party by the General Board of Directors.[24] Thus, in the 1950 elections, the people used their own desire without turmoil, and they changed their government by voting. Because the people wanted to be included in the administration by using their democratic right with their own desire.

2.3. 1954 Elections

Before the 1954 elections, it is necessary to analyze the political process of the period without ignoring it. The votes of the MP party, which was closed before the 1954 elections, were of great importance for the CHP. Because the CHP wanted the citizens who voted for this party to vote for them, and they had an election propaganda within this framework. However, before the election, DP started to feel its impact on the political environment. Under increasing pressure, an amendment to the Law on Universities, which would prohibit those who work as academicians from actively engaging in politics, was adopted by parliament on 23 July.[25] As a result of the increasing pressure on the press and the opposition, a new party was established in the political life of Turkey awaiting the election, and thus the functioning of the multi-party process with democracy became more meaningful. The Republican National Party (CMP), which can be considered a continuation of the MP, was founded. Following the establishment of the CMP, an electoral alliance against the DP was formed on the opposition front. At the 1954 general election, the provisions of the "Law on Parliamentary Elections" numbered 5545, which was enacted in 1950, were implemented.[26]

According to the results of the election held on 2 May 1954, the DP received 58.4% of the votes and the CHP received 35.1% of the votes, and the DP continued to sit in the ruling seat. After the 1954 elections, the number of seats held by the CHP in the parliament has decreased to 21. If the 1954

---

[23] Hürriyet, Milliyet, Zafer, May 23, 1950.

[24] Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960,* Tekin Yayınevi, İstanbul 1991, p. 180.

[25] Cumhuriyet, July 21-25, 1953.

[26] Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, DP Yokuş Aşağı 1954-1957,* Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, p. 41.

elections were calculated according to the proportional representation election system instead of the majoritarian election system, the results would have presented much different data. On the basis of proportional representation, when the 1954 election results data were analyzed, DP could have 328 deputies and CHP could have 196 deputies. As a result of the 1954 elections, the DP experienced a great rise, but the increasing economic crisis and the fact that a certain segment, especially the intellectuals and the army, opposed to power caused the party's initial rise to decrease rapidly.[27] Therefore, after the elections, separations started in the DP and 9 of the politicians who could be qualified as opposition groups were expelled from the party. In addition to 9 people exported, 10 people left their party duties with their own consent and founded the Hürriyet Party (HP) in 1955. In short, after the 1954 elections, the political problems faced by the DP occur within its own party. Thus, the DP became open to criticism, both economically and politically, within the Assembly Group.[28]

2.4. 1957 Elections

In the 1957 elections, the majoritarian election system applied in the 1950 and 1954 elections remained in force. The majorityist system benefits the political party in power, so it is considered an indispensable system for the ruling DP. Defending the adoption of the proportional electoral system before the elections of 1946 and 1950, Menderes, while in power, entered into the opposite defense, and in a speech he made in Samsun on 16 October 1957, he said that "the proportional electoral system would be a major disaster for Turkey".[29] However, even though no changes have been made at the basis of the electoral system, there have been some changes in the election law. Accordingly, as a result of the law numbered 7037, which was announced in the Official Gazette on September 12, 1957, there was a change in the Law on Parliamentary Elections. According to this change, the general censuses of 1955 will be taken as basis in determining the number of deputies to be determined in the general elections of 1957. However, the number of deputies to be determined for each election circle will not be less than the number of deputies determined in the 1954 elections. Election circles divided or shrunk by provinces will not benefit from this provision.[30] Other amendments to the Law on Parliamentary Elections numbered 5545 are as follows: "All citizens who are eligible to be elected can be candidates for to be a deputy. Political

[27] Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,* İletişim Yayınları, İstanbul 2018, p. 260.

[28] Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu,* Kaynak Yayınları, 16th Edition, İstanbul 2017, p. 137.

[29] Zafer, October 19, 1957.

[30] T.C. Resmî Gazete, Milletvekilleri Seçimi Kanununa Muvakkat Bir Madde İlâvesi Hakkında Kanun, Act No: 7037, Acceptance Date: September 9, 1957, Release Date: September 12, 1957.

parties, provincial or district organizations that will participate in the election must nominate candidates for all election circles. If there is a deficiency in these lists, the Supreme Electoral Council (YSK) or provincial election boards must report the deficiency in the number of candidates to the political party organizations. After this notification, political parties were obliged to fill the void within 24 hours. In addition, a candidate from a political party cannot be a candidate from a different political party or a different election circle, and cannot be selected. Persons who have not officially left the political party at least 6 months before the elections cannot be nominated by a different political party. Voter registers will be revised after the enactment of this law and changes will be made and announced to district election boards within 20 days. In these cases, the review period of the election registers is 7 days, the suspension period is 4 days, and the decision period of the appeals of the Civil Law Judges of the prudence councils and delegations is 2 days."[31] The opposition has tried different ways as a result of the DP's legislative amendments and the measures it took before the election. As a result, there are two options for opposition and according to these options, elections will be held in all provinces first, but only one of the three parties in each province will be accepted as opposition votes. However, the opposition did not want to try this path. The second option was that only one opposition party would participate in the elections in the entire country. The CMP announced on 18 September 1957 that it did not accept the second option in its decision. On 19 September 1957, however, the CHP stated that it could not officially cooperate but that the opposition wing should be in mutual assistance in the elections. As a result of this new decision, the undemocratic election law implemented by the DP achieved the desired goal and made it difficult for the opposition wing to act in cooperation.[32] The candidates of the parties were determined before the elections on October 27, 1957. As a result, the DP also determined candidates in 39 cities out of 67 cities, and candidates in 28 cities were tried to be determined at the party's headquarters.[33] In HP, who would participate in the elections for the first time in its political life, the nomination of deputy candidates is left to the polling committees in the district centers.[34]

The political parties that participated in the elections were CHP, DP, MP and HP. The Vatan Party (VP), which was founded by Hikmet Kıvılcımlı before the elections, could only participate in the elections in two provinces. CHP, on the other hand, believed that it would win the 1957 elections after the lost

---

[31] T.C. Resmî Gazete, Milletvekilleri Seçimi Kanununun 35. ve 109. Maddelerinin Tadiline ve Bu Kanuna Muvakkat Bir Madde İlâvesine Dair Kanun, Act No: 7037, Acceptance Date: September 11, 1957, Release Date: September 13, 1957.

[32] Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi,* p. 190.

[33] Rıfkı Salim Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960),* Nurol Matbaası, 1st Edition, Ankara 1998, p. 479.

[34] Oya Araslı, *Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekilliği Adaylığı,* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1972. p. 163.

elections and carried out an election campaign in this direction. It was emphasized by the CHP that there is a problem of democracy in the country. Promising to introduce a proportional representation election system, İnönü stated that the elections will be subject to a stronger judicial review. In addition, the censorship applied to the press and the narrowing of the freedoms of the universities were used by the CHP throughout the election process and offered fundamental rights and freedoms as collateral.[35] MP, on the other hand, criticized the power by expressing its problems especially in the economic field and claimed that a liberal policy would solve these problems.[36] On the other hand, HP accused the ruling party with a dictatorial administration and described it as a single party regime.[37]

The ruling party DP stated that in the election propaganda it carried out, there was a great revolution in the rural areas with the economic development and in this way the standards of living increased in these regions. Many openings were made by the DP before the elections and the elections turned into a big show of strength. Adnan Menderes has argued that both the character of the Turkish people and the political truths do not coincide with the proportional electoral system, thus the continuation of the majoritarian electoral system is correct.[38] Many issues were raised before the election. In this way, the political parties quarrelled and carried out propaganda activities. So much so that DP officials made public statements on the issue of religion and secularism and expressed their respect for religion by building 15,000 mosques while they were in power. Moreover, some officials have read chapters from the Qur'an and have told not to vote for the CHP in order to ensure the continuation of freedom of religion and conscience.[39] However, the religious propaganda of the government did not create the expected effect in the election results and a major defeat was taken in Konya and eastern provinces where the religious population was more intense. As a result, it is possible to say that Turkish people have become less sensitive about religion propaganda in the election process than before. Therefore, propaganda of religion gradually lost its importance for those years. The decisive point for the election results has been the economic issues and the political and social consequences it has brought about. In the economic development activities carried out by the government, the middle class people have been ignored and the difference between the rich and the poor has been widened. However, DP argues that they do not accept these facts and that their economic development strengthens agriculture and industry.[40]

---

[35] Ulus, October 11-20, 1957.
[36] Cumhuriyet, October 20, 1957.
[37] Cumhuriyet, September 29, 1957.
[38] Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi,* p. 101.
[39] Cumhuriyet, October 20, 1957.
[40] Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi,* p. 106.

Around such a political atmosphere, Turkey held elections on 27 October 1957. The voting process was completed within the framework of the principles set out in the Law on Parliamentary Elections. The participation rate decreased in the 1957 elections compared to the previous elections. Of the 12,078,623 registered voters, 9,250,949 voters voted. With this number of voters, a participation of 76.6% was achieved. The participation rate in the 1954 elections was 88.6% and the participation rate in the 1950 elections was 89.3%. According to these participation rates, there was a significant decrease in the 1957 elections. The ruling DP, which had a net success in 45 provinces, succeeded with a partial list in 3 provinces, and as a result gained 424 deputies with 4,497,811 votes and 48.6% of the votes. CHP, on the other hand, received 178 deputies with 3,825,267 votes and 41.4% of the votes, CMP received 4 deputies with 604,087 votes and 6.5% of the votes, and HP received 4 deputies with 321,471 votes and 3.5% of the votes[41]. The proportion of women representatives in this election is only 1.3%.[42] There was an increase compared to the number obtained in the 1950 elections, but according to the 1946 election results, there was a decrease in the number of female representatives. Therefore, it is necessary to say that the patriarchal attitude is more dominant in the political environment with these election results.

After the 1957 elections, the CHP claimed that corruption was made in the elections. İnönü stated that DP cheated on voter registries and that votes were sold with bribes. YSK, on the other hand, declared that there was no corruption that could affect the election results and did not accept the applications by refusing. After the elections, a series of quarrels took place between the government and the opposition and moreover, 1 citizen died in these turmoil. After these confrontational and noisy environments, the government came together extraordinarily under the leadership of President Celal Bayar. While the CHP described the cause of the turmoil across the country as the election being fraudulent, the DP stated that the opposition had created and provoked these events.[43]

2.5. 1961 Elections

Elections of 1961 are of great importance in terms of changing the election system. After the parliamentary powers were abolished after the 1960 military coup, the MBK took over the parliamentary powers. After the 27 May 1960 coup, the election system was changed and the proportional representation election system started to be implemented. In accordance with Article 1 of Law No. 10815 of the Law on Parliamentary Elections numbered 306, which was created in this direction, adopted on May 25, 1961 and announced in the

[41] Yüksek Seçim Kurulu, (Date of Access: 15.05.2019).

[42] http://ka-der. org.tr/wp- content/ uploads/2017/12/kad%C4%B1n-istatistikleri-2017. pdf, Date of Access: 22.03.2020.

[43] Ulus ve Cumhuriyet, October 30, 1957, November 1-4, 1957.

Official Gazette on May 30, 1961, it is explained that the elections will be made on the basis of one-degree and proportional representation and on the basis of general, equal and secret voting. With Article 2, each province was accepted as an electoral district and with Article 3, the number of deputies was specified as 450. Article 32 of the same law explained the method of calculating the number of candidates won by independent candidates and political parties, in short, the method of applying the election system as follows: "The names of the political parties participating in the election and the names of the independent candidates must be written according to the number of votes they receive. Later, these numbers will be divided into 1, 2, and 3, respectively, and will be divided until the number of deputies from that election circle is reached. The shares obtained by this division will be ranked without any discrimination between the political parties. Deputy numbers will be given based on the political parties and independent candidates who have obtained these shares. If there is an equal number for the last remaining deputy, a lottery will be drawn for these names. Political parties or independent candidates who have received fewer votes than the number obtained by dividing all of the ballot papers present in an electoral district by the number of representatives that should have been elected from that election circle shall not be granted a deputy. In similar cases, political parties or independent candidates who fail to win a deputy office are divided according to the above statement, regardless of the votes they receive, to the political parties and independent candidates whose deputies are left behind. If no one from the political parties or independent candidates who participated in the election received the number of votes announced, the regents should be apportioned according to the second statement."[44]

In the elections of 15 October 1961, "d'Hondt" method, which is a different application type of the proportional representation election system, was applied and political parties that could not exceed the electoral threshold were not included in the deputy distribution.[45] The CHP, the Justice Party (AP), The New Turkey party (YTP) and the Republican Peasant Nation Party (CMKP) participated in the elections on 15 October 1961. Following the 1961 elections, various analyses were made regarding the results of the new election system and the new era. At the beginning of these analyses, the loss of votes of the CHP compared to the elections of 1957 is discussed in the first place. It is possible to say this assessment both by the results of the majoritarian election system and by the calculation made on the basis of the proportional representation election system. CHP, which won 178 deputies according to the majoritarian election system valid in the 1957 elections, lost votes by winning 173 deputies in the 1961 elections. Again, during the calculation of the 1957

[44] T.C. Resmî Gazete, Milletvekili Seçim Kanunu, May 30, 1961.

[45] Emine Yavaşgel, *Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri,* p. 160.

election results on the basis of proportional representation, the CHP would have to have won 258 deputies. Thus, in line with the proportional representation election system, when compared with the 1957 elections, the CHP left the 1961 elections by losing the number of deputies. In addition, the fact that the AP and YTP, which were established recently, can protect the DP's votes in a block among themselves, as a result of this election, is important. In addition, this success of the AP, which attracted attention by getting more votes than the DP's in the Mediterranean and Aegean regions in the 1957 elections, is also important. Although YTP, which is accepted as one of the parties that can replace DP, received less votes in the Aegean and Mediterranean regions, it was also remarkable that it received high votes in the East and South East regions.[46]

3. Conclusion

Elections make the political party in power official. However, it should not be forgotten that elections are essential to democracy as well as the systems in which that election will be calculated are considered indispensable for democracy. Electoral systems aim to ensure justice and accordingly to ensure the highest level of political participation. Before analyzing the election systems centered on Turkish political life, it is necessary to analyze the election systems accepted in terms of the literature of political science. When this election systems, which stand out with a general framework, are classified, the majoritarian election system and the proportional representation election system appear. The majoritarian electoral system means that the candidate who receives at least one more vote in the election regions is the winner. Even if there are differences in the calculation of the proportional representation election system, it means that the votes obtained in a election district are matched by the number of representatives. In this context, while fairness is prioritized in representation with the proportional representation election system, the continuation of the power is seen as a priority in the majoritarian election system.

Turkish politics had a one-party period until 1946. This period was the period in which both a one-party and two-degree electoral system was implemented. With the establishment of the DP in 1946, a new era for democracy in Turkey began. However, the DP failed to gain power in the elections of 1946, having failed to gain influence against the CHP during the multi-party period. Thus, one-party rule was continued under the leadership of the CHP in Turkish political life. This process, which continued until 1950, ended with the elections held on May 14th and ended the 27-year period of single-party rule carried out by the CHP. The founding members of the DP

[46] Hikmet Özdemir, *Siyasal Tarih 1960-1980, Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980,* p 243.

carried out political propaganda in the 1950 elections with the rhetoric of "more democracy". As a result of more democracy rhetoric and campaigns, the election law was changed and the transition to a one-degree electoral system was achieved instead of a two-degree electoral system. This election system, which has been effective in the Turkish political system since Constitutional Monarchy, has been terminated with this change. The CHP remained in power after the 1946 election period, while the DP, which was in the political order as the opposition force, maintained this rhetoric as election propaganda until the 1950 elections, arguing that the majoritarian electoral system would bring about authoritarian rule. The "open vote-secret count", which allowed the elections of 1946 to be described as "questionable elections" in political history, was amended as the "open count-secret vote" principle by the electoral law amended before the 1950 elections and the infrastructure was constructed for a more democratic electoral system by introducing judicial security to the elections. In this sense, both electoral security and electoral integrity were brought into effect by the new electoral law in 1950.

With the elections of 1950, Turkish political life witnessed interesting discourses. Namely, with the elections of 1946 and DP gaining power after criticizing the majoritarian election system, it ended its critical attitude towards this election system. On the contrary, the CHP, which was in power in previous years, criticized the majoritarian electoral system when it became the opposition party and developed discourses on the appropriateness of the proportional representation election system for Turkish politics. However, the DP officials who argued that the majoritarian election system would bring with it authoritarianism until they came to power did not mention the benefits of the proportional representation election system again, but expressed that this election system could be a disaster for Turkey. The 1950 elections were an important turning point in terms of consolidating the function of democracy. Therefore, the analysis of the results of the 1950 elections in terms of the electoral system is important. When the 1950 general elections were analyzed in the context of the majoritarian and proportional election results, the DP, which had gained 84% representation in the assembly with 55.2% of the votes and 416 deputies, would have had 275 deputies in the Assembly if the proportional election system had been implemented. The CHP, on the other hand, was able to get 14% representation in parliament with 39.6% of the vote and 69 deputies, whereas if the proportional electoral system had been implemented, it would have gained representation in parliament with 41% of the vote and 200 deputies. As for the 1954 elections, this election has been one of the clearest examples of the injustice of the majoritarian electoral system. Because if the proportional representation election system had been implemented in 1954, DP would have 328 deputies and CHP would have 196 deputies in the Parliament. Compared to the results of the majoritarian election system, this means 165 fewer deputies for the CHP and 175 fewer deputies for

the DP. When the opposition party CHP felt this injustice due to the electoral system, it developed a strong discourse for the change of the electoral system. Therefore, the process leading up to the 1957 elections was shaped by the desire to change the electoral law in a more democratic and just manner. According to the results of the 1957 majoritarian electoral system, the DP won 424 deputies, and if the proportional representation electoral system had been implemented, it would have won 312. On the other hand, the CHP had won 178 deputies in the 1957 elections according to the majoritarian electoral system, and had the proportional representation electoral system been implemented, it would have won 258. In this context, the period between 1950 and 1960 was a period when the multi-party process began and gained power, but it was a process in which pluralism was put into the background due to the injustices created by the electoral system. In this period, competitiveness was not possible and social and political transformations were not possible in terms of pluralistic thinking. The debate about changing the electoral system in the said period was shaped by different political parties in parallel with the terms of the period. So much so that members of the CHP and DP have evaluated the rhetoric of the electoral system according to whether they are in power or not. The DP talked about the negative aspects of this system until it came to power, arguing that the majoritarian electoral system would bring about an authoritarian political order. However, this perspective, criticised by the DP in the changing internal political order, will be their attitude towards the opposition during their time in power. The DP, which gained power between 1950 and 60, gained more representation than the rate supported by the citizens due to the election system. In this process, trying to carry out democracy with pressure and similar practices caused the 1960 coup to be experienced. If the proportional representation election system was accepted and implemented in the elections held in these years, it would be likely that a more balanced assembly would be formed. Again with this election system, the balanced distribution created in the parliament will bring a compromising attitude in legislative activities.

For a strong and healthy domestic political environment, democracy must also be strong. So much so that the electoral systems, in which democracy is powered, must be just and stable. In this sense, in order for the Turkish political structure to proceed in a healthy way, the problems regarding the election systems should be reduced, successful policies should be created and implemented in the economic field, the education level of the citizens should be improved, and scientific activities should be supported on the basis of rationality. In order for the citizens to be the only ideal power in the country administration, the citizens should be supported with a progressive perspective without ignoring the social and political needs. Thus, a political culture should be created within the framework of a fair electoral system in which Turkish citizens have a voice and trust.

Bibliography

Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu,* Kaynak Yayınları, 16th Edition, İstanbul 2017.

Araslı, Oya, *Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekilliği Adaylığı,* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1972.

Balcı, Meral, *Demokrat Parti'yi İktidara Taşıyan Seçim Sistemi,* Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, V. 17, I. 2, 2018.

Benhür, Çağatay, *14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları,* Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi, Konya 2007.

Burçak, Rıfkı Salim, *On Yılın Anıları (1950-1960),* Nurol Matbaası, 1st Edition, Ankara 1998.

Cop, Burak, *Türkiye'de Seçim Sistemleri,* Tekin Yayınevi, İstanbul 2018.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi,* İmge Kitabevi Yay., 3rd Edition, Ankara.

Çetin, Halis, *Türk Siyasal Hayatında Krizler, Kahramanlar ve Hainler,* Orion Yayınevi, Ankara 2016.

Çufalı, Mustafa, *Türk Parlamento Tarihi 1946-50,* TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 2012.

Demirel, Ahmet, *Tek Partinin İktidarı: Türkiye'de Seçimler ve Siyaset,* İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Eroğul, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi,* İmge Kitabevi Yay., Ankara 1998.

Goloğlu, Mahmut, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950,* İş Bankası Kültür Yay., İst. 2013.

Kabasakal, Mehmet, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960,* Tekin Yayınevi, İstanbul 1991.

Karpat, Kemal H., *Türk Siyasi Tarihi,* Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

Özdemir, Hikmet, *Siyasal Tarih 1960-1980, Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980,* (ed. Sina Akşin), Cem Yayınevi, 10th Edition, İstanbul 2008.

Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku,* Beta Yayıncılık, 22nd Edition, İstanbul 2018.

Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, DP Yokuş Aşağı 1954-1957,* Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.

Tuncer, Erol, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002),* TESAV, Ankara 2003.

TÜSİAD, *Seçim Sistemleri ve Siyasal Partiler Araştırması Ana Rapor,* V. 2, İst. 2011.

Yavaşgel, Emine, *Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri,* Nobel Yayıncılık, 2nd Edition, Ankara 2014.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,* İletişim Yayınları, İstanbul 2018.

Periodicals:

Cumhuriyet, October 20, 1957.

Cumhuriyet, 21-25 Temmuz 1953.

Cumhuriyet, 29 Eylül 1957.

Hürriyet, 23 Mayıs 1950.

Milliyet, 23 Mayıs 1950.

Ulus ve Cumhuriyet, 30 Ekim 1957, 1-4 Kasım 1957.

Ulus, 10-22 Ekim 1957.

Vatan, 23 Temmuz 1946.

Zafer, 19 Ekim 1957.

Zafer, 23 Mayıs 1950.

Official Gazettes

T.C. Resmî Gazete, Milletvekili Seçim Kanunu, 30 Mayıs 1961.

T.C. Resmî Gazete, Milletvekilleri Seçimi Kanununa Muvakkat Bir Madde İlâvesi Hakkında Kanun, Act No: 7037, Acceptance Date: September 9, 1957, Release Date: September 12, 1957.

T.C. Resmî Gazete, Milletvekilleri Seçimi Kanununun 35. ve 109. Maddelerinin Tadiline ve Bu Kanuna Muvakkat Bir Madde İlâvesine Dair Kanun, Act No: 7037, Acceptance Date: September 11, 1957, Release Date: September 13, 1957.

Grand National Assembly of Turkey Official Report Magazine

TBMM, Tutanak Dergisi, D. 8, C. 1, B. 1, 05 Ağustos 1946.

TBMM, Tutanak Dergisi, D. 8, T. 2, C. 12, B. 80, July 2, 1948.

TBMM Tutanak Dergisi, D. 8, T. 2, C. 12, B. 86, July 9, 1948, Milletvekilleri Seçimi Kanununun 15. Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine ve 24, 25, 27 ve 34. Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Tasarısı (1/318).

Web Sites

Yüksek Seçim Kurulu, ET: 20.04.2019.

Yüksek Seçim Kurulu, Date of Access: 15.05.2019.

http:// ka-der.org.tr/wp-content/ uploads/ 2017/12/kad%C4%B1n-istatistikleri- 2017.pdf, Date of Access: 22.03.2020.

CHAPTER

3

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Amortismanların Kâr Yönetiminde Kullanılma Şekillerinin İncelenmesi (Alpaslan Yaşar, Eray Çetin)

Amortismanların Kâr Yönetiminde Kullanılma Şekillerinin İncelenmesi

Alpaslan Yaşar[1], Eray Çetin[2]
[1]*Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, E-mail:ayasar@atu.edu.tr*
[2]*Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, E-mail:eraycetin@osmaniye.edu.tr*

1.Giriş

Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlke ve Standartlarına uygun ya da aykırı şekildeki karar veya seçimlerin finansal bilgi kullanıcılarının kararlarını etkilemesi olarak ifade edilebilecek kâr yönetimi, çeşitli amaçlara yönelik olarak farklı teknikler kullanılarak gerçekleştirilebilmektedir. Kâr yönetimi literatürü incelendiğinde, tahmin içermesi ve hesaplanmasındaki esneklikler başta olmak üzere kârın belirlenmesi üzerindeki önemli rolü dolayısıyla, amortismanların kâr yönetim tekniği olarak kullanılabileceği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada, amortismanların kâr yönetiminde kullanılma şekilleri hem literatürdeki yer verilen örnekler hem de kâr yönetimi uygulanma ihtimali olabilecek Büyükşehir Belediyelerindeki uygulamalar açısından incelenmiştir. Böylece, amortismanların kâr yönetim tekniği olarak ne şekilde uygulandığına ilişkin daha detaylı uygulama örnekleri ortaya konulmak suretiyle literatüre katkı sağlamak hedeflenmiştir. Bu amaçla, 30 Büyükşehir Belediyesine ilişkin 2012-2018 yılları arasındaki Sayıştay Düzenlilik Denetim Raporlarında görüşe dayanak teşkil eden bulgular, amortismanlar yoluyla kâr yönetimi uygulamaları yönünden içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Böylece, özel sektör örneklerinin yer aldığı önceki çalışmalar, amortismanların hesaplanma şekli ve kamudaki Büyükşehir Belediyeleri örneğindeki uygulamalar birlikte incelenmek suretiyle, amortismanlar yoluyla muhtemel kâr yönetimi tekniklerine ilişkin örnekler elde edilmiştir. Elde edilen bulgular, amortismanlar yoluyla kâr yönetimi uygulamalarının, özel sektör şirketlerinde olduğu gibi kamudaki uygulamalarının da söz konusu olabileceğini göstermiştir. Ayrıca, söz konusu örnekler incelendiğinde, özel sektördeki amortismanlar yoluyla kâr yönetimi teknikleri ile kamudaki (Belediyeler örnekleminde) uygulamaların bazı benzerlikler içerdiğini göstermiştir.

Bu çerçevede; ikinci bölümde, kâr yönetimi kavramı açıklanmıştır. Üçüncü bölümde, amortismanların kâr yönetim tekniği olarak nasıl kullanılabileceği, önceki çalışmalar ve amortismanların hesaplanma şeklinden hareketle ortaya konulmuştur. Araştırmanın yöntemine dördüncü bölümde, araştırma bulgularına beşinci bölümde yer verilmiştir. Son bölümde ise, çalışmanın sonuçları değerlendirilmiştir.

2.Kâr Yönetimi Kavramı

Literatürde kâr yönetimini (earnings management) ifade etmek üzere yaratıcı muhasebe, saldırgan muhasebe, geliri düzleştirme gibi çeşitli ifadelerin kullanıldığı görülmektedir.[1] Kâr yönetimi ile çoğunlukla aynı anlamda kullanılan diğer ifade şekillerindeki farklılaşmada kritik ölçüt, muhasebe sınırları içerisindeki tercihlerin kâr yönetimi kavramı içerisinde değerlendirilip değerlendirilmeyeceğidir. Kâr yönetimi kavramı yerine kullanılan söz konusu ifadelerin, genellikle 'kâr yönetimi' ibaresinde karşılık bulduğunu söylemek mümkündür. Nitekim gerek literatürdeki kâr yönetimi tanımları, gerekse ABD Menkul Kıymetler Komisyonu (SEC)'in kâr yönetimine ilişkin açıklamaları, kâr yönetiminin finansal hile kavramından daha geniş bir kapsamda değerlendirildiğini göstermektedir. Bu kapsamda, Dechow ve Skinner (2000:238)'in "Kâr yönetimi, bir bütün olarak değerlendirildiğinde finansal tablo kullanıcılarının karar ve düşüncelerini değiştirmesine neden olacak önemli durumların ya da muhasebe verilerinin kasıtlı ve bilinçli olarak yanlış açıklanması, eksik açıklanması ya da hiç açıklanmamasıdır." şeklindeki tanımı bu durumu desteklemektedir. Özellikle, SEC'in kâr yönetimine ilişkin değerlendirmesinin, literatürdeki kâr yönetimi tanımlamaları ile tutarlı olduğu görülmektedir (Yaşar, 2011:28-29). Dolayısıyla, Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlke ve Standartları sınırları içerisindeki sistematik seçimlerin bilgi kullanıcılarının kararlarını değiştirmesi de literatürde kâr yönetimi kapsamında değerlendirilmiştir.

3.Amortismanların Kâr Yönetim Tekniği Olarak Kullanılması

Amortisman uygulamaları, dönem kârı üzerindeki etkisi nedeniyle, ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle, çeşitli amaçlara yönelik olarak kârı artırıcı veya azaltıcı şekilde amortismanların kullanılması yoluyla kâr yönetimi yapılabilmektedir. Bu şekildeki kâr yönetimi amaçları arasında; finansal analistlerin kâr tahminlerini karşılamak, şirket kârlılığının gelecekte daha yüksek olacağı izlenimini oluşturmaya yönelik olarak kârı azaltıcı büyük temizlik muhasebesi (big bath accounting) uygulamaları, vergi matrahını azaltmak, sayılabilir.[2]

---

[1] Kâr yönetimi kavramı yerine kullanılan çeşitli ifadeler arasında; geliri düzleştirme (income smoothing), muhasebe dalaveresi (accounting hocus pocus), finansal tablo yönetimi (financial statement management), sayılar oyunu (the numbers game), saldırgan muhasebe (aggressive accounting), gelir tablosunu yeniden yapılandırma (reengineering the income statement), kayıtlarda hile (juggling the boks), yaratıcı muhasebe (creative accounting), finansal tablo manipülasyonu (financial statement manipulation), muhasebe sihirbazlığı (accounting magic), gelecekten borçlanma geliri (borrowing income from the future), gelecek için gelir tasarrufu (banking income for the future), mali açıkgözlük (financial shenanigans), bilanço süslemesi (window dressing), muhasebenin sihirli gücü (accounting alchemy) yer almaktadır (McKee, 2005:3).

[2] Kâr yönetimini amaçları hakkında ayrıntılı bilgi için bknz. Yaşar, A. (2011), "Bağımsız Dış Denetim Kalitesinin Kâr Yönetimi Üzerine Etkisi: İMKB'de Kayıtlı İşletmeler Üzerine Bir Uygulama", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Tahmin içermesi ve hesaplanmasındaki esneklikler başta olmak üzere kârın belirlenmesi üzerindeki önemli rolü dolayısıyla, amortismanların kâr yönetim tekniği olarak kullanılabilmesi mümkündür. Örneğin, 2000-2002 yıllarında kâr yönetimi uyguladığı tespit edilen Hollanda'nın o zamanki büyük perakende şirketi Royal Ahold'un uyguladığı kâr yönetimi tekniklerinden birisi de şerefiye itfa giderlerini azaltmak olmuştur. Royal Ahold şirketi, şirket satın almaları sonucu oluşan şerefiye için uzun bir itfa süresi tahmin etmek suretiyle kâr yönetimi uygulamıştır. Böylece, söz konusu şirketin net kârı 2000 yılında 8 milyon Euro; 2001'de ise 36 milyon Euro yüksek gösterilmiştir (Knapp ve Knapp, 2007:649-650). Düzenleyici otoritelerce tespit edilerek kamuoyuna açıklanmış bu tür sınırlı örnekler dışında da kâr yönetim tekniği olarak amortismanların çeşitli şekillerde kullanıldığı durumlar söz konusu olabilir. Literatürde, kâr yönetiminin amortismanlar yoluyla ne şekilde kullanılabileceğine ilişkin muhtemel örneklere yer verilen çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, amortismanlar yoluyla kâr yönetim tekniklerinin örneklerinin yer aldığı önceki çalışmalar ve amortismanların hesaplanma şekli göz önüne alındığında, kullanılabilecek muhtemel kâr yönetimi teknikleri aşağıdaki başlıklarda yer aldığı gibidir:

- Amortisman yöntemini değiştirme (Keating ve Zimmerman, 2000:361; Mulford ve Comiskey, 2002:65; Nelson vd., 2003:22; Küçüksözen, 2004:215; Demir ve Bahadır, 2007:115)
- Amortismana tabi varlığın faydalı ömrünün tahmin edilmesi veya değiştirilmesi (Keating ve Zimmerman, 2000:361; Mulford ve Comiskey, 2002:65; Nelson vd., 2003:22; McKee, 2005:17-18)
- Amortisman hesaplamada kullanılan hurda değerin tahmin edilmesi veya değiştirilmesi (Keating vd., 2000:361; Mulford ve Comiskey, 2002:65; McKee, 2005:17-18)
- Amortisman sürelerini değiştirme ya da olduğundan düşük veya yüksek gösterme (Mulford ve Comiskey, 2002:65; Demir ve Bahadır, 2007:115; Küçüksözen, 2004:205)
- Maddi, maddi olmayan ve özel tükenmeye tabi varlıkların hesaplardan çıkartılmasında (write off) hangi yöntemin kullanılacağına karar verilmesi (McKee, 2005:17-18)
- Maddi, maddi olmayan ve özel tükenmeye tabi varlıkların faaliyet içi kullanımdan faaliyet dışı amaçlar için kullanıma geçilmesine bağlı olarak amortisman kaydedilmemesi (McKee, 2005:17-18)
- Kârın beklenenden düşük olacağı yıllarda amortismanların daha düşük ayrılması (Küçüksözen, 2004:205)
- Duran varlıklara ilişkin yeniden değerlemelerin yüksek veya düşük yapılmasına bağlı olarak amortisman giderlerinin yüksek veya düşük gösterilmesi
- Kullanılır vaziyette bulunmayan varlıklara amortisman ayrılmaya devam edilmesi

Amortismanlar kullanılarak gerçekleştirilebilecek yukarıda yer verilen muhtemel kâr yönetimi teknikleri özel sektör şirketleri ve özellikle borsada işlem gören şirketlerde başvurulabilecek teknikleri içermektedir. Bununla birlikte, özel sektör şirketlerindeki kadar olmasa da, kamu idarelerinde de amortismanlar yoluyla kâr yönetimi uygulanma ihtimali bulunmaktadır. Tabii olarak, kâr yönetimi amaçları ve teknikleri açısından düşünüldüğünde, bu tür kâr yönetimi tekniklerinin daha az ve farklı şekillerde kullanılması söz konusu olabilecektir. Özellikle, genel bütçe kapsamı ve düzenleyici ve denetleyici kurumlar dışındaki kamu idarelerinde amortismanlar yoluyla kâr yönetiminin uygulanıp uygulanmadığının araştırılması, yukarıdaki kâr yönetimi teknikleri ile benzer veya farklı tekniklerin kullanılıp kullanılmadığının karşılaştırılması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda, amortismanların kâr yönetiminde kullanılma şekillerinin incelendiği bu çalışmada, kâr yönetimi uygulanma ihtimali olabilecek Büyükşehir Belediyelerinde amortismanların kullanılıp kullanılmadığı incelenmek suretiyle, bu tür kâr yönetiminin örnekleri ortaya konulmuştur.

4.Araştırmanın Yöntemi

Amortismanlar yoluyla kâr yönetimi uygulama şekillerinin incelendiği bu çalışmada, literatürdeki amortismanlar yoluyla uygulanan kâr yönetimi tekniklerine ilave olarak Büyükşehir Belediyelerinde bu tür kâr yönetimlerine benzer uygulamalar olup olmadığı araştırılmıştır. Bu kapsamda, Türkiye Cumhuriyeti Sayıştay Başkanlığı web sayfasında yer alan Kamu İdareleri Denetim Raporları içerisinden Büyük Şehir Belediyelerine ilişkin 2012-2018 yılları arası Sayıştay Düzenlilik Denetim Raporları incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini, Türkiye'deki 30 Büyükşehir Belediyesine ilişkin Sayıştay Düzenlilik Denetim raporları oluşturmaktadır.[3] Çalışmada, nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

5.Araştırma Bulguları

Örneklem kapsamındaki 30 Büyükşehir Belediyesine ilişkin 2012-2018 yılları arasındaki Sayıştay Düzenlilik Denetim Raporlarında görüşe dayanak teşkil eden bulgular, amortismanlar yoluyla kâr yönetimi uygulamaları yönünden içerik analizi yöntemiyle incelenmek suretiyle, özel sektör dışında kamudaki uygulamaların nasıl olduğu da ortaya konulmaya çalışılmıştır.[4]

---

[3] Araştırma dönemi olarak 2012-2018 yıllarının seçilmesinin sebebi, 2012 yılından önce Türkiye'de faaliyet gösteren Büyükşehir Belediyesi sayısının 16 olması ve 2012 yılı itibariyle son sayı olan 30'a ulaşmış olmasıdır. Ayrıca, araştırmanın sürdüğü dönemde 2019 yılı Büyükşehir Belediyeleri'ne ilişkin Kamu İdareleri Denetim Raporları henüz açıklanmamıştır.

[4] Kâr yönetimi amaçları açısından düşünüldüğünde, amortismanlar yoluyla kâr yönetimi uygulanmasına ilişkin kamudaki durumun farklı olması kaçınılmaz olmakla birlikte, özel sektördeki uygulamalar ile benzerlik ve farklılıkları değerlendirmek açısından bu tür bir inceleme yapılmıştır.

Bu kapsamda, Büyükşehir Belediyeleri ile ilgili 2012-2018 yılları arası Sayıştay Düzenlilik Denetim Raporlarında görüşe dayanak teşkil eden bulgular incelenmiş ve amortismanlara ilişkin olduğu tespit edilen bulguların yıllar itibariyle sayısal dağılımına Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1: Amortismanlara İlişkin Bulguların Yıllar İtibariyle Dağılımı

Yıllar	**Amortismanlara İlişkin Bulgu Sayıları**
2012	6
2013	6
2014	3
2015	7
2016	7
2017	4
2018	9
Toplam	**42**

Tablo 1'de görüldüğü üzere; 2012-2018 yılları arasında amortismanlara ilişkin 42 bulgu tespit edilmiştir. Amortismanlara ilişkin söz konusu 42 bulgunun içeriğine ise Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2: 2012-2018 Yılları Arasında Amortismanlara İlişkin Bulgular

Yıllar	**Bulgular**
2012	1.Duran varlıklardan amortisman ayrılması gerekenlere sadece 2012 yılında amortisman ayrıldığı, daha önceki yıllarda amortisman ayrılmadığı için ekonomik ömrünü doldurmuş birçok varlığın kayıtlı amortisman tutarının çok düşük kaldığı görülmüştür. 2.Belediye taşınmazları için amortisman ayrılmadığı görülmüştür. 3.Kamu idarelerine bedelsiz devretme veya hurdaya ayırma suretiyle kayıtlardan düşürülen taşınırlara ilişkin 257 Birikmiş Amortismanlar Hesabına kayıtlar yapılmamıştır. 4.268 Birikmiş Amortisman Hesabına kaydı gereken konular bulunmasına rağmen söz konusu hesap hiç kullanılmamıştır. 5.Yapılan incelemelerde belediye muhasebe kayıtlarında taşınmazlar açısından amortisman hesaplarının işletilmediği, bu nedenle taşınmazlar için herhangi bir amortisman kaydı yapılamadığından zaten bir çok taşınmazın muhasebe kayıtlarında olmadığı, var olanların da bu nedenlerle gerçek durumu yansıtmaktan uzak bulunduğu anlaşılmıştır. 6.Kurum envanterinde kayıtlı bulunan taşınmaz varlıklar için amortisman ayrılmadığı görülmüştür.

2013	1.Taşınmazlara ilişkin amortisman hesaplamalarının ve ilgili muhasebe kayıtlarının hatalı yapılması 2.Maddi duran varlıklar için amortisman ayrılmaması 3.Bazı değer artırıcı harcamaların, ilgili maddi duran varlık hesabının değerine eklenmediği ve amortisman hesaplanmasında dikkate alınmadığı görülmüştür. 4.Yapılan incelemelerde belediye muhasebe kayıtlarında taşınmazlar açısından amortisman hesaplarının işletilmediği, bu nedenle taşınmazlar için herhangi bir amortisman kaydı yapılamadığından zaten bir çok taşınmazın muhasebe kayıtlarında olmadığı, var olanların da bu nedenlerle gerçek durumu yansıtmaktan uzak bulunduğu anlaşılmıştır. 5.Kurumda kayıtlı bulunan Yeraltı Yerüstü Düzenleri ve Binalar için amortisman ayrılmaması 6.Hurdaya ayrılan tesis makine cihaz, taşıt ve demirbaşların muhasebeleştirmesinde 294-Elden Çıkarılacak Stoklar ve Maddi Duran Varlıklar Hesabı, 299-Birikmiş Amortismanlar Hesabı ve 257-Birikmiş Amortismanlar Hesabı kullanılmamıştır.
2014	1.260-Haklar Hesabında Takip Edilen Maddi Olmayan Duran Varlıkların tamamı için amortisman ayrılması gerekirken bir kısmı için ayrılması 2.Maddi Duran Varlıklar İçin Amortisman ayrılmaması 3.Kurumda kayıtlı bulunan Yeraltı Yerüstü Düzenleri ve Binalar için amortisman ayrılmaması
2015	1.Hurdaya ayırma işlemlerinde 257 ve 299 Birikmiş Amortismanlar Hesabının kullanılmaması 2.260 Haklar Hesabında kayıt altına alınan Maddi Olmayan Duran Varlıkların tamamı için amortisman ayrılmaması 3.Kurumda kayıtlı bulunan Yeraltı Yerüstü Düzenleri ve Binalar için amortisman ayrılmaması 4.260 Haklar Hesabı ve 268 Birikmiş Amortismanlar Hesabının kullanılmaması 5.294 Elden Çıkarılacak Stoklar ve Maddi Duran Varlıklar Hesabı ile 299 Birikmiş Amortismanlar Hesabının kullanılmaması 6.Amortisman ayırma işlemlerindeki hatalar yüzünden 257 Birikmiş Amortismanlar Hesabının mali tablolara hatalı yansıması 7.268 Birikmiş Amortismanlar Hesabının kullanılmaması
2016	1.Birikmiş Amortismanlar Hesabına hatalı kayıt yapılması 2.Amortisman defterinin tutulmaması ve amortisman işlemlerinin hatalı yapılması 3.Yeraltı ve Yerüstü Düzenleri Hesabı ile Binalar Hesabı için amortisman ayrılmaması 4.Kurumda kayıtlı bulunan Yeraltı Yerüstü Düzenleri ve Binalar için amortisman ayrılmaması

	5.254 Taşıtlar Hesabında kayıtlı olan araçlardan hibe edilenlerin birikmiş amortisman kayıtlarının yapılmaması 6.Birikmiş Amortismanlar Hesaplarının gerçeği yansıtmaması 7.Duran Varlıklar için amortisman ayrılmaması
2017	1.Birikmiş Amortismanlar Hesabına hatalı kayıt yapılması 2.Amortisman defterinin tutulmaması ve amortisman işlemlerinin hatalı yapılması 3.Satın alınan tramvay vagonları için amortisman ayrılmaması 4.Maddi Duran Varlıklar için amortisman ayrılmaması
2018	1.Amortisman tutarlarının duran varlığın kayıtlı değerinden yüksek olması 2.Birikmiş Amortisman Hesabının gerçeği yansıtmaması 3.Elden Çıkarılacak Stoklar ve Maddi Duran Varlıklar Hesabının borç bakiyesi ile Birikmiş Amortismanlar Hesabının alacak bakiyesinin eşit olmaması 4.Kullanılma olanaklarını yitiren Maddi Duran Varlıkların ayrılmış amortismanlarının ilgili hesaba aktarılmaması 5.Amortisman defterinin tutulmaması ve amortisman işlemlerinin hatalı yapılması 6.Kullanılma olanaklarını yitiren Maddi Duran Varlıkların tamamı İçin amortisman ayrılmaması 7.İdare mülkiyetinde bulunan taşınmaz varlıklar için amortisman ayrılmaması 8.Duran Varlıklara ilişkin ayrılan amortisman tutarlarının satış işlemleri sonrası kayıtlarından çıkarılmaması 9.Amortisman işlemlerinin mevzuata uygun olmaması

Tablo 2'deki amortismanlara ilişkin bulgulardan benzer olanlar ile kâr yönetimi örnekleri kapsamında değerlendirilebilecekler, Tablo 3'de özet olarak sınıflandırılmıştır:

Tablo 3: Amortismanlara İlişkin Kâr Yönetimi Kapsamındaki Bulgular

Yıllar	Bulgular
2012-2018	1.Duran Varlıklara Amortisman Ayrılmaması 2.Amortisman Hesaplamalarının ve Muhasebe Kayıtlarının Hatalı Yapılması 3.Değer Artırıcı Harcamaların, İlgili Maddi Duran Varlık Hesabının Değerine Eklenmemesi Nedeniyle Amortisman Hesaplanmasında Dikkate Alınmaması 4.Maddi Olmayan Duran Varlıkların Tamamı İçin Amortisman Ayrılması Gerekirken Bir Kısmı İçin Ayrılması 5.Birikmiş Amortismanlar Hesaplarının Gerçeği Yansıtmaması

	6.Kullanılma Olanaklarını Yitiren Maddi Duran Varlıkların Tamamı İçin Amortisman Ayrılmaması 7.Kullanılma Olanaklarını Yitiren Maddi Duran Varlıkların Ayrılmış Amortismanlarının İlgili Hesaba Aktarılmaması 8.Duran Varlıklara İlişkin Ayrılan Amortisman Tutarlarının Satış İşlemleri Sonrası Kayıtlarından Çıkarılmaması 9.Amortisman İşlemlerinin Mevzuata Uygun Olmaması

Büyükşehir Belediyelerine ilişkin Sayıştay Düzenlilik Denetim Raporlarında görüşe dayanak teşkil eden bulgulardan hareketle oluşturulan Tablo 3'teki amortismanlar yoluyla kâr yönetimi uygulamaları, özel sektör şirketlerinde olduğu gibi kamudaki uygulamalarda da amortismanlar yoluyla kâr yönetiminin olabileceğini göstermektedir. Tablo 3'teki bulgular, özel sektördeki amortismanlar yoluyla kâr yönetimi teknikleri ile kamudaki (Belediyeler örnekleminde) uygulamaların bazı benzerlikler içerdiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Bu çerçevede, özel sektör örneklerinin yer aldığı önceki çalışmalar, amortismanların hesaplanma şekli ve kamudaki Büyükşehir Belediyeleri örneğindeki bulgular birlikte dikkate alındığında, amortismanlar yoluyla kâr yönetimi tekniklerinin muhtemel kullanılma şekillerinin aşağıdaki örnekleri söz konusu olabilir:

- Amortisman yöntemini değiştirme,
- Amortismana tabi varlığın faydalı ömrünün tahmin edilmesi veya değiştirilmesi,
- Amortisman hesaplamada kullanılan hurda değerin tahmin edilmesi veya değiştirilmesi,
- Amortisman sürelerini değiştirme ya da olduğundan düşük veya yüksek gösterme,
- Maddi, maddi olmayan ve özel tükenmeye tabi varlıkların hesaplardan çıkartılmasında (write off) hangi yöntemin kullanılacağına karar verilmesi,
- Maddi, maddi olmayan ve özel tükenmeye tabi varlıkların faaliyet içi kullanımdan faaliyet dışı amaçlar için kullanıma geçilmesine bağlı olarak amortisman kaydedilmemesi,
- Kârın beklenenden düşük olacağı yıllarda amortismanların daha düşük ayrılması,
- Duran varlıklara ilişkin yeniden değerlemelerin yüksek veya düşük yapılmasına bağlı olarak amortisman giderlerinin yüksek veya düşük gösterilmesi

- Kullanılır vaziyette bulunmayan varlıklara amortisman ayrılmaya devam edilmesi
- Duran varlıklara amortisman ayrılmaması
- Amortisman hesaplamalarının ve muhasebe kayıtlarının hatalı yapılması
- Değer artırıcı harcamaların, ilgili maddi duran varlık hesabının değerine eklenmemesi nedeniyle amortisman hesaplanmasında dikkate alınmaması
- Duran varlıkların tamamı için amortisman ayrılması gerekirken bir kısmı için ayrılması
- Birikmiş amortismanlar hesaplarının gerçeği yansıtmaması,
- Kullanılma olanaklarını yitiren maddi duran varlıkların ayrılmış amortismanlarının ilgili hesaba aktarılmaması
- Duran varlıklara ilişkin ayrılan amortisman tutarlarının satış işlemleri sonrası kayıtlarından çıkarılmaması,
- Amortisman işlemlerinin yasal düzenlemelere uygun yapılmaması

6.Sonuç

Amortismanlar, kârın belirlenmesi üzerindeki önemli rolü nedeniyle, kâr yönetim tekniği olarak kullanılabilmektedir. Kâr yönetim tekniği olarak amortismanların nasıl kullanılabileceğine ilişkin muhtemel örneklere yer verilen çalışmaların sınırlı sayıda olduğu ve özel sektör şirketleri ve özellikle borsada işlem gören şirketlerde başvurulabilecek tekniklere yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte, farklı amaç ve şekillerde de olsa, kamu idarelerinde de amortismanlar yoluyla kâr yönetimi uygulanma ihtimali bulunmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada, amortismanların kâr yönetiminde kullanılma şekilleri hem literatürdeki yer verilen örnekler hem de kâr yönetimi uygulanma ihtimali olabilecek Büyükşehir Belediyelerindeki uygulamalar açısından incelenmiştir. Böylece, amortismanların kâr yönetim tekniği olarak ne şekilde uygulandığında ilişkin daha detaylı uygulama örnekleri ortaya konulmak suretiyle literatüre katkı sağlamak hedeflenmiştir. Bu kapsamda, 30 Büyükşehir Belediyesine ilişkin 2012-2018 yılları arasındaki Sayıştay Düzenlilik Denetim Raporlarında görüşe dayanak teşkil eden bulgular, amortismanlar yoluyla kâr yönetimi uygulamaları yönünden içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Bu çerçevede, özel sektör örneklerinin yer aldığı önceki çalışmalar, amortismanların hesaplanma şekli ve kamudaki Büyükşehir Belediyeleri örneğindeki bulgular birlikte incelenmek suretiyle, amortismanlar yoluyla muhtemel kâr yönetimi tekniklerine ilişkin aşağıdaki örnekler elde edilmiştir:

- Amortisman yöntemini değiştirme,
- Amortismana tabi varlığın faydalı ömrünün tahmin edilmesi veya değiştirilmesi,

- Amortisman hesaplamada kullanılan hurda değerin tahmin edilmesi veya değiştirilmesi,
- Amortisman sürelerini değiştirme ya da olduğundan düşük veya yüksek gösterme,
- Maddi, maddi olmayan ve özel tükenmeye tabi varlıkların hesaplardan çıkartılmasında (write off) hangi yöntemin kullanılacağına karar verilmesi,
- Maddi, maddi olmayan ve özel tükenmeye tabi varlıkların faaliyet içi kullanımdan faaliyet dışı amaçlar için kullanıma geçilmesine bağlı olarak amortisman kaydedilmemesi,
- Kârın beklenenden düşük olacağı yıllarda amortismanların daha düşük ayrılması,
- Duran varlıklara ilişkin yeniden değerlemelerin yüksek veya düşük yapılmasına bağlı olarak amortisman giderlerinin yüksek veya düşük gösterilmesi
- Kullanılır vaziyette bulunmayan varlıklara amortisman ayrılmaya devam edilmesi
- Duran varlıklara amortisman ayrılmaması
- Amortisman hesaplamalarının ve muhasebe kayıtlarının hatalı yapılması
- Değer artırıcı harcamaların, ilgili maddi duran varlık hesabının değerine eklenmemesi nedeniyle amortisman hesaplanmasında dikkate alınmaması
- Duran varlıkların tamamı için amortisman ayrılması gerekirken bir kısmı için ayrılması
- Birikmiş amortismanlar hesaplarının gerçeği yansıtmaması,
- Kullanılma olanaklarını yitiren maddi duran varlıkların ayrılmış amortismanlarının ilgili hesaba aktarılmaması,
- Duran varlıklara ilişkin ayrılan amortisman tutarlarının satış işlemleri sonrası kayıtlarından çıkarılmaması.

Özetle, amortismanlar yoluyla kâr uygulamaları, özel sektör şirketlerinde olduğu gibi kamudaki uygulamalarda da söz konusu olabilmektedir. Nitekim çalışmanın yukarıdaki kısımlarında yer alan açıklamalar ve bulgular, özel sektördeki amortismanlar yoluyla kâr yönetimi teknikleri ile kamudaki (Belediyeler örnekleminde) uygulamaların bazı benzerlikler içerdiğini göstermiştir. Amortismanların kâr yönetim tekniği olarak nasıl kullanıldığının özel sektör şirketleri ve kamu idarelerindeki uygulamalar açısından incelendiği bu çalışma, kamu idarelerinin tamamı için değil sadece Büyükşehir Belediyeleri örnekleminde gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan, kamu idareleri ile ilgili daha ayrıntılı bulgular için özel bütçeli diğer kamu idareleri yönünden de çalışma yapılması mümkündür.

7.Referanslar

Demir, V. ve Bahadır, O. (2007). Muhasebe manipülasyonu-yöntemler ve teknikler, Mali Çözüm Dergisi, 84, 103-120.

Dechow, P.M. and Skinner, D.J. (2000). Earnings management: Reconciling the views of accounting academics, practitioners and regulators, Accounting Horizons, 14(2), 235-250.

Keating, A.S. and Zimmerman, J.L. (2000). Depreciation-policy changes: tax, earnings management, and investment opportunity incentives, Journal of Accounting and Economics, 28, 359-389.

Knapp, M.C and Knapp, C.A. (2007). Europe's Enron: Royal Ahold, N. V. Issues in Accounting Education, 22(4), 641-660.

Küçüksözen, C. (2004). Finansal bilgi manipülasyonu: Nedenleri, yöntemleri, amaçları, teknikleri, sonuçları ve İMKB şirketleri üzerine bir uygulama. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

McKee, T.E. (2005). Earnings management: An executive perspective. Texere. An Imprint of Thomson/South-Western. A Part of the Thomson Corporation. USA.

Mulford, C.W. and Coiskey, E.E. (2002). The Financial Numbers Game, Detecting Creative Accounting Practices , John Wiley & Sons, Inc. USA.

Nelson, M.W., Elliott, J.A., and Tarpley, R.L. (2003). How are earnings managed? Examples from auditors, Accounting Horizons, Supplement, 17-35.

Yaşar, A. (2011). Bağımsız dış denetim kalitesinin kâr yönetimi üzerine etkisi: İMKB'de kayıtlı işletmeler üzerine bir uygulama. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.

https://www.sayistay.gov.tr/tr/?p=2&CategoryId=103

https://www.sayistay.gov.tr/tr/?p=2&ContentID=1788

https://www.sayistay.gov.tr/tr/?p=2&ContentID=1791

https://www.sayistay.gov.tr/tr/?p=2&ContentID=1738

https://www.sayistay.gov.tr/tr/?p=2&ContentID=1899

https://www.sayistay.gov.tr/tr/?p=2&ContentID=12124

https://www.sayistay.gov.tr/tr/?p=2&ContentID=12364

https://www.sayistay.gov.tr/tr/?p=2&ContentID=12705

CHAPTER

4

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

The Impact of Personality and Perceived Discrimination on the Sociocultural Adaptation Processes of Syrian Refugees in Turkey (Filiz Künüroğlu, Emine Sevinç Sevi Tok)

The Impact of Personality and Perceived Discrimination on the Sociocultural Adaptation Processes of Syrian Refugees in Turkey

Filiz Künüroğlu[1], Emine Sevinç Sevi Tok[2]
[1] *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İzmir, Türkiye. Email: filiz.kunuroglu @ikc.edu.tr*
2 İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İzmir, Türkiye. Email: eminesevinc.tok @ikc.edu.tr

Abstract

The study aims to shed light on the sociocultural adaptation processes of Syrian refugees in Turkey and to investigate individual differences playing role in their sociocultural adaptation processes. Research on sociocultural adjustment show that it would be contingent upon many factors such as personality, ethnic identity, and perceived discrimination as well as certain demographic variables. A total of 170 Syrian refugees participated in this study and the participants were approached through convenience sampling and they were asked to fill in demographic questionnaire, Sociocultural Adaptation Scale, Big Five Inventory, Perceived Group Discrimination and Perceived Individual Discrimination Scales. The data was analyzed using SPSS 22 and in line with the aim of the research correlational analysis and regression analyses were conducted. The results showed that openness to experience, extraversion and agreeableness as personality variables significantly positively correlated with sociocultural adaptation and neuroticism significantly negatively correlated with sociocultural adaptation. Perceived individual discrimination significantly negatively correlated with sociocultural adaptation. On the basis of regression analysis, openness to experience and perceived individual discrimination were found to be associated with sociocultural adaptation. The results of the study were in line with the results of previous research. Theoretically, the study draws from bi dimensional theories of acculturation and the rejection identification model. Major theoretical contributions are perceived individual discrimination play an important role in sociocultural adjustment of refugees, Adaptation processes of immigrants is often stressful. Therefore, understanding the factors affecting adaptation processes particularly important to find our protective factors promoting to the wellbeing of refugees. The results of the study will be useful for the researchers, clinicians and social work experts in the field.

Keywords: socio cultural adaptation, personality, discrimination, Syrian refugees

1.Introduction

Syrian civil war, which started in 2011, caused more than 6.6 million people within Syria and more than 5.6 million people outside Syria to be displaced (UNHCR, 2019). While some of the refugees were settled in Western European countries, majority were relocated in neighboring Middle Eastern countries such as Jordon and Lebanon. Turkey hosts 3.6 million Syrian refugees, accounting the largest number in the world (UNHCR, 2019). Therefore, Syrian refugee crisis is an important issue affecting large numbers of people and it requires close academic attention. This study intends to investigate the acculturation experiences of Syrian refugees residing in Turkey and to focus on the impact of various factors such as personality, perceived discrimination, return intention and demographic variables on their sociocultural adaptation processes.

When people move their countries for several reasons such as improving life standards, searching for better prospects for their children or escaping from deteriorating conditions of their country, they go through acculturation process in the migration context, which is defined as "the process of cultural change that occurs when individuals from different cultural backgrounds come into prolonged, continuous, first-hand contact with each other" (Redfield, Linton, & Herskovits, 1936, p. 149). Even though both mainstream and the minority groups go through the process of cultural change, minority group tend to be more affected. According to Berry's bi-dimensional model of acculturation (1997), migrants face two issues regarding acculturation, the extent they would like to maintain their home culture and the extent they would like to adopt to the new culture. Migrants choose one of the four strategies to deal with the two cultures: assimilation, marginalization, integration and separation. In assimilation, the migrant does not want to maintain the characteristics of culture of origin, and loses his/her home culture. If the person choses the integration strategy, s/he keeps certain characteristics of the home culture and adopts the new culture as well. If the person chooses separation, s/he rejects the host culture and desire to keep the characteristics of the culture of origin. As for marginalization, the migrant rejects both cultures.

Acculturation framework has been reformulated by Arends-Tóth and Van de Vijver (2006) adding acculturation conditions, orientations, and outcomes. Acculturation conditions refer to the aspects such as home and host country characteristics, characteristic of the immigrant group, and personal characteristics such as personality. Arends-Tóth and Van de Vijver place cultural maintenance and cultural adoption, as dimensions of acculturation orientations, between acculturation conditions and acculturation outcomes. These conditions are reported to influence the acculturation orientations of the immigrants, and they, in turn, affect the acculturation outcomes, and involves psychological well-being and sociocultural competence both in the ethnic and the host culture.

The research in Cross Cultural Psychology defines cross-cultural adjustment outcomes as two aspects as psychological adaptation and sociocultural adaptation (Ward & Kennedy, 1999). While psychological adaptation refers to mental health, wellbeing of the migrant and feeling good in the new culture, sociocultural adaptation implies being able to function in the new culture, acquiring the necessary skills to cope with the daily tasks in the new country.

Another model on acculturation of minorities focus on the impact of prejudice and perceived discrimination experienced in the host countries. According to rejection identification model, perceived discrimination can lead to higher levels of group identification in in cross cultural setting (Branscombe, Schmitt, & Harvey, 1999; Taijfel & Turner, 1979) as the immigrant feels rejected by the mainstream society, and looks for a stronger connection with the heritage culture. Therefore, perceived discrimination leads to adverse outcomes in psychological well-being and sociocultural adaptation.

The previous literature emphasized the importance of sociocultural adaptation for refugee groups to protect their psychological health. Refugees with low sociocultural adaptation face the risk of having depression and PTSD or even having suicidal thoughts (El-khoury, 2019) Despite the vast array of research on the acculturation experiences of immigrants and refugees in developed countries such as USA, there is a dearth of research on the sociocultural adaptation of immigrants in developing countries (Abbasi-Shavazi & Sadeghi, 2015) particularly in the migrated contexts (Abbasi-Shavazi & Sadeghi, 2015; Bascom, 1995). Therefore, our study fills a gap in the literature focusing on the sociocultural adaptation of Syrian refugees in Turkish context.

Research on adjustment show that it would be contingent upon many factors such as certain individual differences like personality, perceived characteristics of the host and the home society, perceived personal and group discrimination and certain demographic variables. Personality variables have been maintained to be strong predictors of subjective wellbeing (Costa & McCrae, 1980). Previous research on the links between certain personality traits and acculturation did not reveal conclusive results. One of the most commonly used models of personality is The Five-Factor Model of Personality (FFM; Piedmont, 1998). According to the Big Five; Openness to Experience, Extraversion, Neuroticism, Agreeableness, and Conscientiousness are five independent personality traits that are used to describe individual's personality traits (Costa & McCrae, 1992). One personality trait that has been reported to be related to acculturation outcomes is Openness to Experience. Openness to experience has generally been defined as willingness to try new activities, and ideas and to investigate different social, political and religious ideologies. The trait has been stated to be one of the main prerequisites of sociocultural

adaptation (Wilson, Ward & Fischer, 2013). Therefore, we hypothesized that greater Openness would be related to better sociocultural adjustment.

The previous research also reflects on the link between neuroticism and acculturation outcomes. Neuroticism is linked to low level of emotional stability, and low level of self-efficacy (Schmitt, 2008) and has been suggested to be associated with low sociocultural adaptation (Wilson, Ward & Fischer, 2013). In a study on Australian sojourners in Singapore, a negative relationship between psychological adjustment and neuroticism has been reported (Leong, Ward, & Low, 2000). Similar results were repeated for Chinese and East Asian students in Canada (Ryder, Alden, & Paulhus, 2000). On the basis of these results in the literature, we hypothesized a negative relationship between neuroticism and psychosocial readaptation of Turkish migrants.

We do not have hypothesis for other personality domains (i.e., Extraversion, Agreeableness, and Conscientiousness) and acculturation outcomes, as there is less conclusive results in the literature.

The characteristics of acculturation context particularly, attitudes of members of larger society and was reported to be very important for acculturation outcomes (Arends Toth & Van de Vijver, 2003; Berry, 2001). Previous research reflected on the negative influence of discriminatory context on the acculturation outcomes of immigrants (Vedder, Sam & Liebkind, 2010). Te Lindert and colleagues maintained that perceived discrimination played a significant role in the acculturation processes of Iranian refugees in the Netherlands. Some researchers treat perceived discrimination as an outcome variable, as a result of acculturation process (e.g. Jasinskaja-Lahti et. Al., 2003; Phinney et al., 1998). To illustrate, Te Lindert and colleagues (2008) conducted a study on Iranian refugees in the Netherlands and reported the negative impact of Dutch language skills on perceived discrimination.

The documented literature on the effects of several socio demographic variables on sociocultural adaptation did not always reveal consistent results. While some studies reported that sociocultural adaptation was not predicted by background variables (Ourarasse & Van de Vijver, 2005), some other studies reflected on the predictive role of certain variables, albeit inconsistently, on acculturation outcomes like gender (Baski, 1990; Nwadiora & McAdoo, 1996), length of residence (Polek. Van Oudenhoven & Ten Berge, 2008), educational level (Jayasuriya,Sang & Fielding, 1992) and age (Church, 1982; Van Oudenhoven & Ten Berge, 2008).

THE PRESENT STUDY

In the present study, factors causing variations in the acculturation experiences of Syrian refugees are examined. This study set out to find answers to the following research questions:

1. What are the associations between personality variables and sociocultural adaptation of Syrians in Turkey?
2. What are the associations between perceived discrimination and their sociocultural adaptation of Syrians in Turkey?
3. Are there any demographic related variance in sociocultural adaptation of Syrians in Turkey?

METHODOLOGY

Participants and Instrumentation

The present sample included 170 respondents who immigrated to Turkey after the Syrian civil war in 2011. The participants were recruited through snowball sampling, personal networks, and social media. All respondents, obtained the questionnaire as a hard copy. It took approximately 20-25 minutes to fill out the questionnaire. The data was collected between the dates October, 2018 and May, 2019.

The individual characteristics of the respondents are displayed in Table 1.

Table 1 Demographic Characteristics of the Participants (N = 170)

Characteristic	Frequency	%
Gender		
Female	62	36.5
Male	108	63.5
Age (in years)		
15-24	91	53,5
25-34	49	28.8
35-44	26	15.3
> 45	4	2.4
Education		
Less than high school	65	38.2
High school or equivalent	63	37.1
Two year college or equivalent	15	8.8
Undergraduate degree or equivalent	22	12.9
Master degree	2	1.2
Doctorate degre	3	1.8
Marital Status		
Married	66	38.8
Divorced	6	3.5
Widow	2	1.2
Lives separately	2	1.2
In a relationship	11	6.5
Single	83	48.8
Work Status		
Full time job	53	31.2
Part time job	48	28.2
Retired	1	0.6
Unemployed, looking for a job	37	21.7
Unemployed, not looking for a job	29	17.1
Other	2	1.2

Instruments

All measures were administered in Arabic. Back translation method was used when necessary.

Demographics. In the first part of the survey, the participants were asked to provide information on their age, education, occupation, marital status, citizenships, age at the time of migration, and the duration spent in Turkey, host language speaking, reading, writing and listening skills proficiency. Demographic characteristics of the respondents are displayed in Table 1.

Perceived Discrimination Perceived discrimination was measured by two different four item scales. For perceived group discrimination, a scale consisting of four items adapted from Ruggiero and Taylor (1995) was used (Cronbach's α =.79). A sample item is: "Are Syrians in Turkey ever discriminated against, when looking for a job?" The respondents were asked to reflect on a 5-point-Likert scale, ranging from never to always. For perceived individual discrimination, an adapted version of the scale consisting of four items adapted from Ruggiero and Taylor (1995) was used (Cronbach's α =.87). A sample item is: "I do not feel accepted by mainstream Turks because I am a Syrian". The respondents were asked to reflect on a 5-point-Likert scale, ranging from never to always.

Personality Personality of the respondents was measured using The BFI (Benet-Martinez & John, 1998). The scale consists of 44 items, which measure five personality traits; neuroticism (Cronbach's α =.79), extraversion (Cronbach's α =.79), openness to experience (Cronbach's α =.82), agreeableness (Cronbach's α =.81), and conscientiousness (Cronbach's α =.77). Ratings on the BFI items were made on a scale from 1(disagree strongly) to 5 (agree strongly).

Sociocultural Adaptation: Sociocultural outcomes were measured by adapted version of Sociocultural adaptation scale by Galchenko and Van de Vijver (2007). The scale consists of 22 items that only refer to host domain (α = .92). The test measures involvement of the migrants in the host culture. High scores represents more engagement.

Return Intention to Syria: The intent to remigrate to Syria was measured by a question of "How likely it is that you would leave Turkey in the next 10 years?" and intention to stay in Turkey was measured by asking "How likely it is that you would live in Turkey permanently?" The participants were asked to respond on a 3-point Likert scale with responses ranging from 1 (not likely at all) to 3 (very likely).

DATA ANALYSIS AND RESULTS

Initially, the correlations between personality traits and sociocultural adaptation variable was examined. The results of correlation analyses showed positive significant relationships between sociocultural adaptation and agreeableness, conscientiousness and openness to experience (respectively, r

= 0.264, p<0.01; r = 0.216, p<0.01; r = 0.378, p<0.001). The results of correlation analysis are presented in Table 1. In addition, sociocultural adaptation and neuroticism were found to be significantly and negatively correlated. To see the associations between personality variables and sociocultural adaptation, we conducted regression analysis. According to the results of regression analyses, 17% of sociocultural adaptation score's total variance was explained by five factor personality traits [F(5, 170) = 6.642, p<0.001]. When all five factor personality traits were put into the regression analysis model and as a result, it was observed that only the openness to experience dimension remained significant [t(150) = 3.887, p<0.001].

When the relationship between perceived individual discrimination variable and sociocultural adaptation was examined, it was observed that there was a negative and significant relationship between the two variables (r = -0.344, p<0.001). Similarly, it was found that perceived group discrimination showed a statistically significant and negative relationship with sociocultural adaptation (r = -0.181, p<0.05). The results correlation analysis are shown in Table 1. As a result of the multiple regression analysis in which the two discrimination variables were put together in the model, it was found that the perceived individual discrimination alone was significant [t(150) = -4.119, p<0.001] and this variable could explain 12% of the variance of sociocultural adaptation [F(2, 170) = 11.595, p<0.001].

Table 2. Correlation Analysis Results

	SCA	EV	AG	CO	NE	OP	PID	PGD
SCA	1							
EV	-.014	1						
AG	.264**	-.315**	1					
CO	.216**	-.149	.613**	1				
NE	-.217**	.059	-.371**	-.393**	1			
OP	.378**	-.144	.539**	.433**	-.191*	1		
PID	-.344**	.123	-.263**	-.089	.085	-.036	1	
PGD	-.181*	-.086	.066	.062	.120	.141	.504**	1

Note 1: Shortcuts; SCA = Sociocultural Adaptation, EV = Extraversion, AG = Agreeableness, CO = Conscientiousness, NE = Neuroticism, OP = Openness to experience, PID = Perceived Individual Discrimination, PGD = Perceived Group Discrimination.

Note 2: *p<0.05, **p<0.001

To answer the third research question of our study, possible relations and differences between sociodemographic variables and sociocultural adaptation were also examined. It was found that the level of sociocultural adaptation did not differ with respect to gender, marital status and education level ($p>0.05$) of the participants. In addition, the results did not reveal a significant relationship between the degree of sociocultural adaptation, the age of the migrant and the age at the migrant at time of migration with ($p>0.05$).

As a predictor of sociocultural adaptation, the competence of using Turkish language was examined. It was found that the level of sociocultural adaptation did not differ with respect to Turkish listening, writing and reading skills of respondents ($p>0.05$). However, in the results of ANOVA analysis, the sociocultural adaptation levels of the participants were found to differ significantly according to their level of speaking skills [$F(4, 170) = 3.881$, $p<0.01$]. Language use skills of participants were measured on a 5-point scale, and Post Hoc analysis showed that the as caused by groups scoring their speaking skills as 1 or 2, and groups scoring as 4 or 5 differed in their sociocultural adaptation levels in Turkey.

In the demographic information form, the participants were asked to respond about the intention of the respondents to stay in Turkey permanently with a question of "How likely is it for you to live in turkey permanently?" and the informants were asked to choose one of the options of "Not likely at all", "Somewhat likely" or "Very likely". ANOVA results showed that the level of sociocultural adaptation differed statistically according to the answers given to this question [$F(2, 170) = 17.008$, $p<0.001$]. As a result of Post Hoc analysis, it was found that the differentiation originated between those who answered "Somewhat likely" or "Very likely" and those who marked "Not likely at all". Similarly, in the demographic information form, participants were expected to respond in a similar way to another question of "How likely is it for you to leave Turkey and return to Syria in the future" to measure their return intention. However, ANOVA results showed that there was no significant difference in sociocultural adaptation level according to the answers given to this question ($p>0.05$).

In the light of all these findings, all variables associated with sociocultural adaptation in the previous regression and ANOVA results were put into Multiple Regression Analysis model. As a result, the openness to experience personality trait, the perceived individual discrimination level, the Turkish speaking skills of the participants and their answers to the question of "How likely is it for you to live in turkey permanently?" are included in the regression model as independent variables. It was observed that all independent variables explained 30% of the total variance of the sociocultural adaptation level [$F(4, 170) = 17.268$, $p<0.001$]. In detail, when all of the variables were included in the model, it was observed that all variables except

Turkish speaking skills remained significant. The results are presented in Table 2.

Table 3. Multiple Regression Analysis Results

Independent Variable	β	t	R^2	F	Sig
Open	0.298	4.329***	0.298	17.268	0.000
PID	-0.313	-4.706***			
Speak	0.095	1.387			
Live	0.177	2.508**			

Note 1: Shortcuts; Open = Openness to experience Personality Trait, PID = Perceived Individual Discrimination, Speak = Turkish Speaking Level, Live = How likely is it for you to live in Turkey permanently?

Note 2: ** $p<0.01$, *** $p<0.001$

Finally, we examined the impact of sociocultural adaptation and return intention on the perceived discrimination levels of Syrian refugees. On the basis of two standard regression analysis we found that sociocultural adaptation significantly predicted perceived individual discrimination [$F(1,170)=22.476$, $p<0.001$] explaining 12 % of variance. Similarly, return intention of Syrians in the predicted the perceived discrimination levels of Syrians [$F(1,170)=11.762$, $p<0.001$] explaining 6 % of variance.

DISCUSSION

While cross cultural transition is difficult for any kind of migrants, it is particularly difficult for refugees who had to leave their countries of origin for unexpected and challenging conditions back at home. Therefore, we investigated the factors affecting sociocultural adaptation processes of Syrian adult refugees in Turkey.

Initially, correlation analysis to investigate the relationship between neuroticism, extraversion, openness, and agreeableness were undertaken. Findings demonstrated that neuroticism, openness to experience, agreeableness, and conscientiousness were related to sociocultural adaptation. Neuroticism has been generally associated with lack of emotional stability and skills (Teth, Jackson and Rothstein, 1991), and as sociocultural adaptation requires skill acquisition in the new cultural setting, therefore, we hypothesized that there should have been negative relationship between neuroticism and sociocultural adaptation. Similarly, openness, the personality trait that shows willingness to interact with different social, political and religious ideologies, and try new activities provide the necessary skill in the new cultural context. Finally, conscientiousness, competence, self-discipline

and agreeableness as trust, altruism and tendermindedness function as necessary skills to foster sociocultural adaptation.

In line with the previous research reflecting on the negative influence of discriminatory context on the acculturation outcomes of immigrants (Vedder, Sam & Liebkind, 2010), our results revealed that perceived discrimination and sociocultural adaptation was related. Similarly, Te Lindert and colleagues maintained that perceived discrimination played a significant role in the acculturation processes of Iranian refugees in the Netherlands (2008).

The previous research on the associations between demographic variables and acculturation outcomes did not always reveal consistent results. Majority of previous research emphasized the particular the role of age, sex and length of stay in the migrated context on the sociocultural adaptation of migrants (Ataca & Berry, 2002; Ward &Kennedy, 1993). However, in some other research it was maintained that age, sex and length of residence were not predictors of sociocultural adaptation of migrants (Swami, 2009). Our results were in line with the second line of research that age, sex, length of stay in Turkey did not have predictive impact on the sociocultural adaptation levels of the refugees. Explanation to this variance might be the nature and motivation of migration. The majority research conducted were on voluntary migrants and especially student sojourners who migrated for short term and with return intention. However, the acculturation process is rather different for refugees due to the differences in acculturation conditions.

When we treated perceived discrimination as our dependent variable and tested the influence of sociocultural adaptation on perceived discrimination similar to some previous research (e.g. Jasinskaja-Lahti et. al., 2003; Phinney et al., 1998), we found out that sociocultural adaptation and return intention of Syrians predicted individual discrimination perceived by Syrian refugees in Turkey. The results were in line with the previous research.

Our research showed the vital importance of perceived discrimination and personality variables in the sociocultural adaptation processes of refugees. One major contribution was the influence of sociocultural adaptation as a predictor of perceived discrimination. More studies are needed on individual differences affecting sociocultural adaptation of refugees in different contexts.

REFERENCES

Abbasi-Shavazi, M. J., & Sadeghi, R. (2015). Socio-cultural adaptation of second-generation Afghans in Iran. *International Migration*, *53*(6), 89-110. https://doi.org/10.1111/imig.12148

Arends-Tóth, J., & Vijver, F. J. V. D. (2003). Multiculturalism and acculturation: views of Dutch and Turkish–Dutch. *European Journal of Social Psychology*, *33*(2), 249-266. https://doi.org/10.1002/ejsp.143

Arends-Tóth, J., & Van de Vijver, F. J. R. (2006). Issues in the conceptualization and assessment of acculturation. In M. H. Bornstein, & L. R. Cote (Eds.), *Acculturation and parent–child relationship: measurement and development* (pp. 33–62). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Ataca, B., & Berry, J. W. (2002). Psychological, sociocultural, and marital adaptation of Turkish immigrant couples in Canada. *International Journal of Psychology*, *37*(1), 13-26. https://doi.org /10. 1080 /00207590143000135

Bascom, J. (1995). The new nomads: An overview of involuntary migration in Africa", in J. Baker and R. Aina (Eds.), *The Migration Experience in Africa*. (pp. 197– 219). Uppsala: Nordsika Afrikainstitut.

Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review, (46)*, 5–68.

Berry, J. W. (2001). A psychology of immigration. *Journal of social issues*, *57*(3), 615-631. https://doi.org/10.1111/0022-4537.00231

Boski, P. (1990). Correlative national self-identity of Polish immigrants in Canada and the United States. In N. Bleichrodt, & P. J. D. Drenth (Eds.), *Contemporary issues in cross-cultural psychology* (pp. 207–216). Lisse, The Netherlands: Swets & Zeitlinger.

Branscombe, N. R., Schmitt, M. T., & Harvey, R. D. (1999). Perceiving pervasive discrimination among African Americans: Implications for group identification and well-being. *Journal of personality and social psychology*, *77*(1), 135. doi:10.1037/0022-3514.77.1.135

Church, A. T. (1982). Sojourner adjustment. *Psychological Bulletin, 91,* 540–572.

Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1980). Influence of extraversion and neuroticism on subjective well-being: happy and unhappy people. *Journal of personality and social psychology*, *38*(4), 668.

Galchenko, I., & Van De Vijver, F. J. (2007). The role of perceived cultural distance in the acculturation of exchange students in Russia. *International Journal of Intercultural Relations*, *31*(2), 181-197.

Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K., Horenczyk, G., & Schmitz, P. (2003). The interactive nature of acculturation: Perceived discrimination, acculturation attitudes and stress among young ethnic repatriates in Finland, Israel and Germany. *International Journal of Intercultural Relations*, *27*(1), 79-97. https://doi.org/10.1016/S0147-1767(02)00061-5

Jayasuriya, L., Sang, D., & Fielding, A. (1992). *Ethnicity, immigration and mental illness: A critical review of Australian research*. Canberra: Bureau of Immigration Research.

Nwadiora, E., & McAdoo, H. (1996). Acculturative stress among Amerasian refugees: Gender and racial differences. *Adolescence, 31*, 477–487.

Ouarasse, O. A., & van de Vijver, F. J. (2005). The role of demographic variables and acculturation attitudes in predicting sociocultural and psychological adaptation in Moroccans in the Netherlands. *International Journal of Intercultural Relations*, *29*(3), 251-272. https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2005.06.005

Phinney, J. S., Madden, T., & Santos, L. J. (1998). Psychological variables as predictors of perceived ethnic discrimination among minority and immigrant adolescents 1. *Journal of Applied Social Psychology*, *28*(11), 937-953. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816. 1998. tb01661.x

Polek, E., van Oudenhoven, J. P., & ten Berge, J. M. (2008). Attachment styles and demographic factors as predictors of sociocultural and psychological adjustment of Eastern European immigrants in the Netherlands. *International Journal of Psychology*, *43*(5), 919-928.

Redfield, R., Linton, R., & Herskovits, M. H. (1936). Memorandum on the study of acculturation. *American Anthropologist*, *38*, 149–152.http://dx.doi.org/10.1525/aa.1936.38.1.02a00330

Schmitt, N. (2008). The interaction of neuroticism and gender and its impact on self-efficacy and performance. *Human Performance*, *21*(1), 49-61. https://doi.org/10.1080/08959280701522197

Swami, V. (2009). Predictors of sociocultural adjustment among sojourning Malaysian students in Britain. *International Journal of Psychology*, *44*(4), 266-273. https://doi.org/10.1080/00207590801888745

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-48). Monterey, CA: Brooks/ Cole.

Te Lindert, A., Korzilius, H., Van de Vijver, F. J., Kroon, S., & Arends-Tóth, J. (2008). Perceived discrimination and acculturation among Iranian refugees in the Netherlands. *International Journal of Intercultural Relations*, *32*(6), 578-588. https://doi.org /10. 1016/j.ijintrel.2008.09.003

Tett, R. P., Jackson, D. N., & Rothstein, M. (1991). Personality measures as predictors of job performance: A meta-analytic review. *Personnel psychology*, *44*(4), 703-742. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570. 1991. tb00696.x

UNHCR. (2019). Syria regional refugee response. Retrieved from https://data2.unhcr.org/en/situations/syria#_ga=2.255806158.770274184.1555922853-2042394486.1552304866

Vedder, P., Sam, D. L., & Liebkind, K. (2007). The acculturation and adaptation of Turkish adolescents in North-Western Europe. *Applied Development Science*, *11*(3), 126-136. https://doi.org /10.1080 /10888690701454617

Ward, C., & Kennedy, A. (1993). Where's the" culture" in cross-cultural transition? Comparative studies of sojourner adjustment. *Journal of cross-cultural psychology*, *24*(2), 221-249. https://doi.org /10.1177/ 0022022193242006

Ward, C., & Kennedy, A. (1999). The measurement of sociocultural adaptation. *International Journal of Intercultural Relations*, *23*(4), 659–677.

Ward, C., Leong, C. H., & Low, M. (2004). Personality and sojourner adjustment: An exploration of the Big Five and the cultural fit proposition. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *35*(2), 137-151. https://doi.org/10.1177/0022022103260719

CHAPTER

5

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

The Use of Geographic Information Systems in Social Studies Education (İskender Daşdemir, Aylin Mentiş Köksoy)

The Use of Geographic Information Systems in Social Studies Education

Dr. İskender Daşdemir, Doç. Dr. Aylin Mentiş Köksoy[2]
[1]*Ege University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, İZMİR/TURKEY iskenderdasdemir@hotmail.com*
[2]*Ege University, Faculty of Education, Department of Basic Education, İZMİR/ TURKEY, aylinmentiskoksoy@gmail.com*

1.Introduction

Today's societies wrestle with their own existence and development in a very different way from past societies. Today, societies determine their level of development by accessing information, and producing and spreading their own information. With today's societies using information in a way that facilitates their daily lives, societies have entered the race to produce and sell information. That is why our age is called the “Information Age” (Çelik, 2010).

In the information age, when information production is very important, information that societies see a guaranty of their countries showing their level of development and living in prosperity has been increasing rapidly and exponentially, developing and establishing a global world. The necessity of reaching the produced information quickly and the developing information technologies has a great impact on the globalization of the world. The technology produced by societies now represents the concrete side of producing information.

Since the age we live in is the age of information and technology, the time and speed of the societies’ access to cumulative information has a direct effect on their welfare and level of development. Recent developments, especially technological possibilities such as computer and satellite images, have completely changed people’s thoughts on working and analyzing information, as well as contributing greatly to the solution of various social problems encountered (Taş, 2006).

Among the most effective information technologies in the production and spread of today’s technologies, computer and internet are used in almost every area of our life. Computer and internet-based modules are also the source of new technologies and trends in education. The way of keeping up with innovations in the field of education, and reaching and producing information is to effectively use of computer technology.

New technologies affect students, teachers and learning environments. Critical thinking and creativity is now a standard for individuals of the 21st century because societies need more individuals who produce and create thoughts every passing day. Although the use of materials produced by science and technology and the work of the consumer have been getting easier, it is

necessary for all individuals to think and produce ideas when using technological and scientific outputs. It is also necessary in terms of solving social problems and in terms of socio-economy of the individual and society (Tor & Erden, 2004).

Societies who want to embrace the age and take their place in the globalizing world have to access and produce information, and use the information they produce in the most effective way. This is a continuous and long-term imperative. Societies can achieve this only by designing their education systems to meet the needs of the age. It does not seem possible to teach all the information to the students in schools that are officially responsible for the education of the child. Even if this is achieved, new information is constantly added to the existing information. Therefore, it has become important to teach how to access and use information in new curricula rather than teaching it. Students should use information in problem solving, critical thinking in meaningful environments and creative thinking. In other words, students should learn to learn through educational activities implemented in schools. The importance of teaching methods and materials used during this process has been increasing. In order for students to access information and use information for their own purposes, they need to benefit from the developing technology. It is necessary to use all the opportunities of modern educational technology effectively in order to take educational services to a wider audience in a better quality. One of these technologies is geographic information systems (Aladağ, 2007).

Within the framework of the constructivist education program that was introduced in 2005 in our country, radical changes have started to occur in terms of different factors such as teaching, learning, learning and teaching methods in our educational understanding. Before this constructivist approach in education, the teacher generally asked questions and transmitted the information directly. Although the student is the main and most important source of information, they used to answer these questions and receive the information directly before this radical change. This was repeated over and over in classrooms. As a result, the teacher used to spend more than half of the time talking, and the participation of the students was limited. The student who was participated less and was passive could not improve at the desired level academically, individually and socially. Starting from the implementation of the constructivist program, a new notion of a teacher emerged. This teacher presents information in a more permanent way rather than conveying information using traditional methods. In terms of the learner, a new student model was adapted. This student constructs and uses the information from the given data instead of receiving and memorizing the information as it is given. In terms of learning and teaching method, innovative learning methods, in

which the learner is active, have begun to be used instead of teaching with traditional direct instruction method (Demirkaya, 2008).

Educational technologies are also used in order to concretize information in social studies classes. It is believed that geographic information systems can be used to teach especially the geography subjects, to actively involve the student in the learning environment and to concretize the lesson. In this context, geographical information systems are one of the newest teaching technologies that can be used in education. Designed to solve complex planning and management problems, geographic information systems, which include the processes of covering, managing, processing, analyzing, modeling and imaging data with identified spatial location, are a hardware, software and methods system. In simple terms, it refers to a computer system that describes the regions in the world, and stores and uses data (İşlem, 2004).

Due to its scope and width of the study area, geographic information systems is a system used by all branches of science and professions related to one or more of the subjects such as environment, time, natural environment and human (Kerski, 2000). Although these disciplines and profession groups appear to be very different from each other and although their functional differences, purposes and activity types are not related to each other, the use of geographic information systems in the studies of these disciplines and profession groups provides important advantages. The use of geographic information systems has been rapidly spreading in various fields of education, which is one of these disciplines. By means of geographical information systems, computer-based learning and computer-assisted learning methods have been actively used together in the social studies classes. In addition, project-based education can be carried out with geographic information systems in accordance with these methods. All these show us that active learning approach is used for the learner in social studies teaching through geographic information systems (Ertürk et al., 2012).

2.Purpose

The purpose of the study was to determine the effect of the use of geographic information systems on 6th grade students' academic achievement in social studies.

For this purpose, the second unit titled "Life on Earth" of the 6th grade social studies course was taught using map modules developed by geographic information systems, and students' achievement was examined. The learning objectives of this unit are:

1. The student makes inferences about the changing characteristics of the map when the scale changes by using maps drawn in different scales.
2. The student defines the location of the continents, oceans and our country by using concepts related to location.
3. The student makes inferences about the characteristics of the climate types found in Turkey by utilizing maps and visual materials
4. The student explains the role of location and landforms in the distribution of climate types in Turkey by utilizing maps and visual materials.

For this general purpose, the answers to the following questions were sought:

1. According to the pretest scores of the Life on Earth unit,
1.1. What is the academic achievement level of the experimental group?
1.2. What is the academic achievement level of the control group?
1.3. Is there a significant difference between the academic achievement scores of the experimental and control groups?
2. According to the posttest scores of the Life on Earth unit,
2.1. What is the academic achievement level of the experimental group?
2.2. What is the academic achievement level of the control group?
3. According to the pretest and posttest scores of the Life on Earth unit,
3.1. Is there a significant difference in the academic achievement of the experimental group?
3.2. Is there a significant difference in the academic achievement of the control group?
4. Is there a significant difference between the academic achievement scores of the experimental and control groups according to the posttest scores?

3.Method

3.1.Study Design

In this study, the effect of geographic information systems applications on students' academic achievement in the "Life on Earth" unit of the 6th Social Studies course was examined. In this context, it was aimed to test the effect of independent variables (Geographic Information Systems Maps, 2005 Ministry of national Education [MONE] Social Studies Program) on the dependent variable (academic achievement). For this reason, the study is a experimental design. Experimental designs are research designs in which the data desired to be observed are examined directly under the control of the researcher in order to determine the cause-effect relationships (Cohen et al., 2000; Freankel & Wallen, 2003).

The study employed the pretest-posttest control group design, one of the experimental research designs. The symbolic representation of the design is as follows (Büyüköztürk et al.).

Figure 1. *Symbolic Representation of the Design*

G1	R	O1	X1	O2
G2	R	O3		O4

G1: Experimental group

G2: Control group

X1: Map modules developed with GIS

O1, O3: Pretest scores

O2, O4: Posttest scores

As Figure 1 shows, geographic information systems applications were implemented in the experimental group (G1), and activities in the 2005 MONE Social Studies were implemented in the control group (G2). R indicates that the experimental and control groups were assigned randomly. O1 and O3 refer to the achievement test administered to the students in the experimental and control groups before starting the experimental application. O2 and O4 refer to the achievement test administered to the students in the experimental and control groups at the end of the experimental application.

3.2.Study Group

The study group was assigned among the 6th grade students attending Türdü 100th Year Middle School, one of the middle schools in central Muğla. The achievement test was administered to six classes as a pretest. Among the classes with close pretest scores, four were selected for the experiment. Two of them (6-E and 6-D) were assigned as experimental groups, and the other two (6-A and 6-B) were assigned as control groups. For two weeks, Life on Earth unit's 1st, 2nd, 4th and 5th learning objectives were taught using the lesson plans and activities developed with geographic information systems to the students in the experimental group (6-E and 6-D). The same unit objectives were taught using traditional teaching methods (lectures, question-answer) to the students in the control group (6-A and 6-B). In addition, the fact that the number of students in both the experimental and control groups is close to each other facilitated the study.

In Table 1, the distribution of students in the experimental and control groups is presented in detail.

Table 1. *Experimental and Control Groups Participating in the Study*

Groups	Türdü 100. Yıl Middle School		Total
Experimental Group (6-E and 6-D)	34	34	68
Control Group (6-A and 6-B)	35	36	71
Total	69	70	139

Data Collection and Data Analysis

In this study, it was not concluded whether or not all the objectives in Social Studies can be taught with the geographic information systems software whose content and basic principles were explained. However, it was concluded that the selected unit is appropriate for this program (software).

In order to collect the data required for the statistical analysis of the study sub-problems, an achievement test was developed to determine the effect of teaching 6th grade social studies Life on Earth unit using geographical information systems.

Validity and reliability work of the achievement test was done as a pilot application with 6th grade students attending Muğla Türdü 100. Yıl Middle School that has five 6th grade classes.

Before starting the experimental part of the study process, a conceptual framework was developed with literature review. Map modules related to the geography subjects in "Life on Earth" unit's 1st, 2nd, 4th and 5th objectives were prepared. Then, lessons were taught in accordance with the topics during the experimental process using these map modules geographic information systems.

The quantitative data obtained as a result of the study were collected in two stages. Pretest and posttest were administered to the experimental and control groups. First, the relationships between the pretest total scores of the experimental and control groups were examined in order to investigate the equivalence of these groups. For this purpose, t-test, Kruskal-Wallis test and Mann-Whitney U Test were used for independent groups. In addition, dependent t-test was used to examine the relationships between the pretest and posttest total scores of the experimental and control groups. The other statistical calculations used in data analysis were arithmetic mean ($\overline{X}$), standard deviation (Sd), frequency (*F*) and percent (%). Statistical calculations

were made using the SPSS 16.0 program. Whether the obtained data was significant or not was tested at .05 significance level.

4.Findings

In this section, the findings related to the analysis of the data obtained from the data collection tools developed in line with the Social Studies Curriculum, People, Places and Environments learning domain, Life on Earth unit learning objectives, are presented based on the sub-problems identified for the study purposes.

4.1.Findings Regarding the Academic Achievement Pretest Levels of the Experimental Group

The sub-problem 1.1 of the study was "What is the pretest academic achievement level of the students in the experimental group in which the geographic information systems were applied?" The score interval, frequency, percentage, arithmetic mean and standard deviation values obtained from the pretest administered to the experimental group in order to find the answer to the above sub-problem are presented in Table 2.

Table 2.*Pretest Achievement Level of the Experimental Group Students*

Score Interval	*F*	*%*	$\bar{X}$	*Ss*
0 – 5	32	47.00	5.95	2.49
6 – 10	35	51.5		
11 – 15	1	1,5		
16 – 20	0	0		
21 – 25	0	0		
Total	68	100		

For the study, an academic achievement test consisting of 25 questions was developed and administered to experimental and control groups simultaneously in order to determine students' prior knowledge about Life on Earth unit objectives. According to the data given in Table 2, experimental group students' scores from the academic achievement test were ($\bar{X}$=5.95) and (*Ss*= 2.49) before the start of the lessons carried out with map modules prepared with geographic information systems. Based on the achievement test scores of the experimental group students, students' prior knowledge was very low. 47.00% of the experimental group students had very low prior knowledge levels about the Life on Earth unit objectives. The achievement level of 51.5% of the experimental group students was low. Prior knowledge of 1.5% of the

experimental group students was at the moderate level. The frequency distribution of the experimental group academic achievement pretest results is presented in Graph 1.

Graph 1.*Frequency Distribution of the Experimental Group Achievement Pretest Scores*

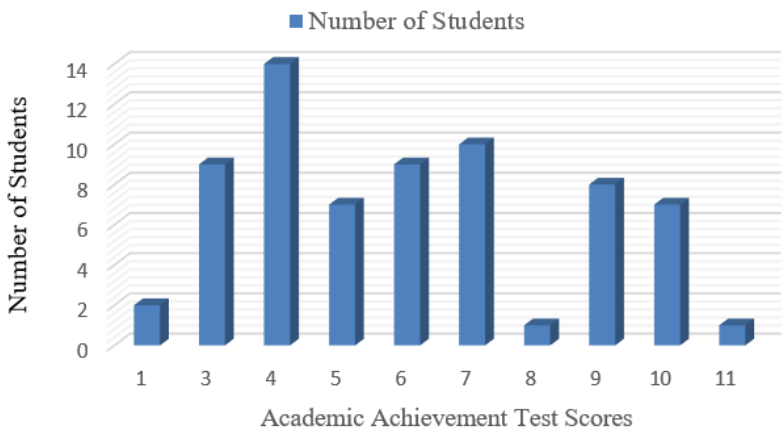

In Graph 1, the distribution chart of the students' pretest scores is given. The maximum score that students can get from the achievement test is 25, and the minimum score is 0. According to the data in the graphic created after analysis, the students showed a concentration between 3 and 7, in the 1 and 11 score interval. Furthermore, according to the data, no students scored between 12 and 25.

4.2.Findings Regarding the Academic Achievement Pretest Levels of the Control Group

Table 3.*Pretest Achievement Level of the Control Group Students*

Score Interval	*F*	%	$\bar{X}$	*Ss*
0 – 5	31	43.6	5.49	3.41
6 – 10	38	53.6		
11 – 15	2	2.8		
16 – 20	0	0		
21 – 25	0	0		
Total	71	100		

For the study, an academic achievement test consisting of 25 questions was developed and administered to experimental and control groups simultaneously in order to determine students' prior knowledge about Life on Earth unit objectives. According to the data given in Table 3, control group students' scores from the academic achievement test were ($\bar{X}$=5.49) and (S_s= 3.41). Students' prior knowledge was very low based on the achievement test scores of the control group students. 43.6% of the control group students had very low prior knowledge levels about the Life on Earth unit objectives. The achievement level of 53.6% of the control group students was low. Prior knowledge of 2.8% of the control group students was at the moderate level. The frequency distribution of the control group academic achievement pretest results is presented in Graph 2.

Graph 2. *Frequency Distribution of the Control Group Achievement Pretest Scores*

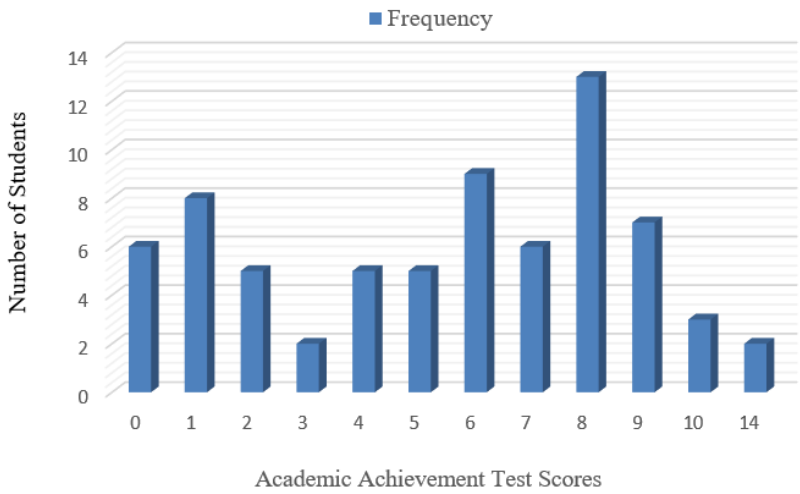

In Graph 2, the distribution chart of the students' pretest scores is given. The maximum score that students can get from the achievement test is 25, and the minimum score is 0. According to the data in the graphic created after analysis, the students showed a concentration between 4 and 9, in the 0 and 14 score interval. Furthermore, according to the data, no students scored between 14 and 25.

4.3.Findings Regarding the Difference between the Academic Achievement Pretest Scores of the Experimental and Control Groups

Table 4.*Mann-Whitney U Test Results between the Experimental and Control Groups*

	N	Mean Rank	*Sum of Ranks*	*U*	*p*
Experimental Group	68	72.32	4918	2256	.503
Control Group	71	67.77	4812		

$p \leq .05$

As a result of the non-parametric Mann-Whitney U Test, there was no significant difference between the experimental and control group students' academic achievement pretest means. Since the value is greater than .05, there was no statistically significant difference between the experimental and control group students' academic achievement pretest scores at the level of $p < .05$. This indicates that the students in the experimental and control groups were equivalent in terms of academic achievement and readiness before the experimental application.

4.4.Findings Regarding the Academic Achievement Posttest Levels of the Experimental Group

The sub-problem 2.1 of the study was "What is the academic achievement posttest level of the experimental group in which the geographic information systems were applied?" The results of the descriptive statistics Life on Earth unit objectives are presented in Table 5.

Table 5. *Posttest Achievement Level of the Experimental Group Students*

Score Interval	*F*	*%*	$\bar{X}$	*Ss*
0 – 5	0	0	22.95	1.42
6 – 10	0	0		
11 – 15	0	0		
16 – 20	4	5.8		
21 – 25	64	94.1		
Total	68	100		

According to the data given in Table 5, experimental group students' scores from the academic achievement test were ($\bar{X}$=22.95) and (Ss=1.42) after the lessons carried out with map modules prepared with geographic information systems. The posttest scores the students received from the achievement test showed that the teaching and the lesson modules were quite successful and that the learning increased. 94.1% of the experimental group students had very good knowledge levels about the Life on Earth unit subjects. The achievement level of 51.5% of the experimental group students was low. Achievement level 5.8% of the experimental group students was at the good level. The frequency distribution of the experimental group academic achievement posttest results is presented in Graph 3.

Graph 3. *Frequency Distribution of the Experimental Group Achievement Posttest Scores*

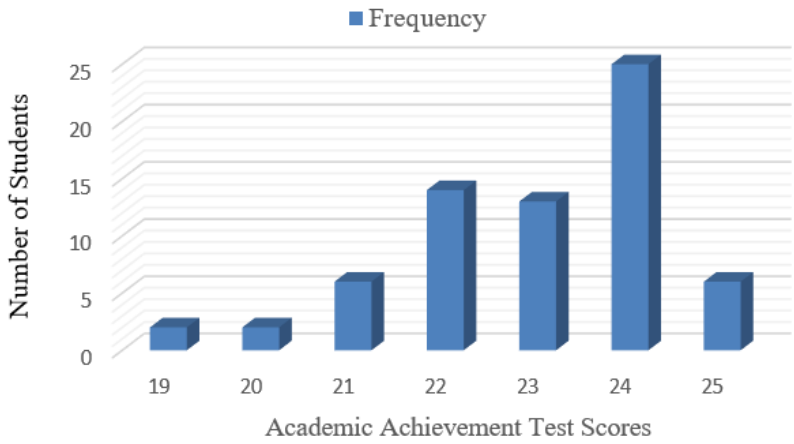

In Graph 1, the distribution chart of the students' posttest scores is given. The maximum score that students can get from the achievement test is 25, and the minimum score is 0. According to the data in the graphic created after analysis, the students showed a concentration between 22 and 24, in the 19 and 25 score interval. Furthermore, according to the data, no students scored between 0 and 18.

4.5.Findings Regarding the Academic Achievement Posttest Levels of the Control Group

Table 6.*Posttest Achievement Level of the Control Group Students*

Score Interval	*F*	%	$\bar{X}$	*Ss*
0 – 5	0	0	19.84	1.66
6 – 10	0	0		
11 – 15	0	0		
16 – 20	44	61.9		
21 – 25	27	38		
Total	71	100		

$p \leq .05$

For the study, an academic achievement test consisting of 25 questions was developed and administered to experimental and control groups simultaneously in order to determine students' knowledge about Life on Earth unit objectives. According to the data given in Table 3, control group students' scores from the academic achievement test were ($\bar{X}$=19.84) and (S_s=1.66) after the lessons carried out using traditional methods and textbook in line with the curriculum. The control group students' achievement posttest scores showed that students' achievement levels were good. This may be contributed to the fact that the teacher was very good at using traditional method and the textbook and that the control group students were successful individually. 61.9% of the control group students' knowledge levels on Life on Earth subjects were good. The achievement levels of 35% of the control group students were very good. The frequency distribution of the control group academic achievement posttest results is presented in Graph 4.

Graph 4.*Frequency Distribution of the Control Group Achievement Posttest Scores*

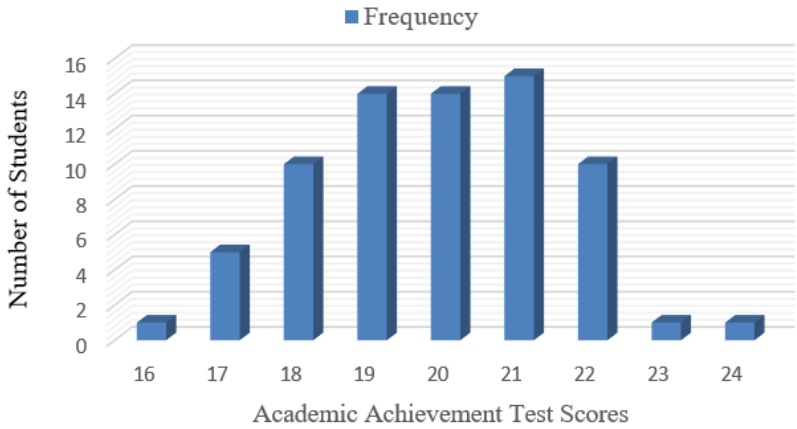

In Graph 4, the distribution chart of the students' posttest scores is given. The maximum score that students can get from the achievement test is 25, and the minimum score is 0. According to the data in the graphic created after analysis, the students showed a concentration between 18 and 22 in the 16 and 24 score interval. Furthermore, according to the data, no students scored between 0 and 15.

4.6.Findings Regarding the Difference between the Academic Achievement Pretest and Posttest Scores of the Experimental Group

Table 7.*Dependent t-Test Analysis Results of the Experimental Group Students Pretest and Posttest Scores*

	N	$\bar{X}$	S_s	*sd*	*t*	*p*
Pretest	68	5.95	2.49	67	-44.80	.000
Posttest	68	22.95	1.42			

$p \leq .05$

According to the analysis results, the pretest scores of the experimental group students were ($\bar{X}$ =5.95) and (S_s=2.49). Their posttest scores were ($\bar{X}$ =22.95) and (S_s=1.42). Since the significance value was smaller than $p \leq .05$, it can be concluded that the difference between the experimental group pretest and posttest academic achievement scores were significant [$t_{(67)}$=-44.80, p> .05].

4.7.Findings Regarding the Difference between the Academic Achievement Pretest and Posttest Scores of the Control Group

Table 8. *t-Test Analysis Results of the Control Group Students Pretest and Posttest Scores*

	N	$\bar{X}$	S_s	sd	t	p
Pretest	71	5.49	3.41	70	-30.07	.000
Posttest	71	19.84	1.66			

$p \leq .05$

According to the analysis results, the pretest scores of the control group students were ($\bar{X}$ =5.49) and (S_s=3.41). Their posttest scores were ($\bar{X}$ =19.84) and (S_s=1.66). Since the significance value was smaller than $p \leq .05$, it can be concluded that the difference between the control group pretest and posttest academic achievement scores were significant [$t_{(70)}$=-30.07, p> .05]. This result shows that there is a significant difference between pretest and posttest achievement of the students who had lessons using activities appropriate to the curriculum and textbook as material.

4.8.Findings Regarding the Difference between the Academic Achievement Posttest Scores of the Experimental and Control Groups

According to Table 9, there was a significant improvement in academic achievement in both experimental and control groups. Independent t-test was conducted to determine whether this improvement caused a significant difference in the experimental and control groups.

Table 9. *Independent t-Test Analysis Results of the Academic Achievement Posttest Scores of the Experimental and Control Groups*

	N	$\bar{X}$	S_s	*sd*	*t*	*p*
Experimental Group	68	22.95	1.42	137	11.81	.000
Control Group	71	19.84	1.66			

$p \leq .05$

According to the Table 9 showing the independent t-test results regarding the experimental and control group posttest academic achievement scale scores, the posttest scores of the experimental group were ($\bar{X}$=22.95) and (S_s=1.42) and the posttest scores of the control group were ($\bar{X}$ =19.84) and (S_s=1.66). Since the significance value was smaller than $p \leq .05$, it can be concluded that the difference between the control group pretest and posttest academic achievement scores were significant [$t_{(137)}$=-11.81, p>.05]. This result indicates

that there was a significant difference between the academic achievement posttest arithmetic mean of the experimental group, which had lesson carried out using map modules with geographic information systems, and the control group, which had lessons prepared according to the curriculum and used the textbook as material. This difference is in favor of the experimental group with a larger arithmetic mean.

5.Results

In this section, results and suggestions are presented in line with the study findings. This study examined the effect of using geographic information systems on the academic achievement of the 6th grade students studying the Life on Earth unit in social studies. The following results were reached in the interpretation of the findings obtained in line with the study problems and sub-problems and in the interpretation of these findings.

5.1.Results Regarding the First Study Sub-Problems

For the first sub-problems of the study, nonparametric U test analysis was employed to examine whether or not there was a significant difference between the academic achievement pretest scores of the experimental group, which was going to be taught using geographic information systems, and the control group, which was going to be taught using traditional methods. According to the U test analysis results, there was no significant difference between the achievement pretest means of the experimental and control groups. As a result of the non-parametric Mann-Whitney U Test, there was no significant difference between the experimental and control group students' academic achievement pretest means. Whether or not there was a difference between the academic achievement pretest scores of the experimental and control groups was examined with the Mann-Whitney U test. According to the data, the experimental group students' academic achievement scores were ($\overline{X}$=5.95) and (S_s=2.49) before the experimental procedure with the geographic information systems, and the control group students' academic achievement scores were ($\overline{X}$=5.49) and (S_s=3.41) before being taught with traditional methods. After the independent t-test, the experimental and control group students' academic achievement pretest arithmetic mean significance level was .503. Since the value is greater than .05, there was no statistically significant difference between the experimental and control group students' academic achievement pretest scores at the level of $p < .05$. This indicates that the students in the experimental and control groups were equivalent in terms of academic achievement and readiness before the experimental application.

In order to answer the question of "What is the pretest academic achievement level of the students in the experimental group in which the geographic

information systems were applied?", the score interval, frequency, percentage, arithmetic mean and standard deviation values obtained from the pretest administered to the experimental group were examined. According to the data, experimental group students' scores from the academic achievement test were ($\bar{X}$=5.95) and (Ss= 2.49) before the start of the lessons carried out with map modules prepared with geographic information systems. Based on the achievement test scores of the experimental group students, students' prior knowledge was very low. It was determined that 47.00% of the experimental group students had very low prior knowledge levels about the Life on Earth unit objectives. The achievement level of 51.5% of the experimental group students was low. It was also found that prior knowledge of 1.5% of the experimental group students was at the moderate level. These results show that the experimental group students' readiness levels were low before the lessons planned using map modules prepared with geographic information systems. As a beginning, this is a low mean in relation to the effectiveness of geographic information systems to the experimental group.

In the study, control group students' pretest achievement levels were examined. Their scores from the academic achievement test were ($\bar{X}$=5.49) and (S_s= 3.41). According to control group students' pretest achievement scores, students' prior knowledge was very low. It was determined that 43.6% of the control group students' prior knowledge levels about the Life on Earth unit subjects were very low. Also, the achievement level of 53.6% of the control group students was low. Furthermore, prior knowledge of 2.8% of the control group students was at the moderate level.

5.2.Results Regarding the Second Study Sub-Problems

In order to find the answer to the question of "What is the academic achievement posttest level of the experimental group in which the geographic information systems were applied?", experimental groups' academic achievement posttest scores were checked. After the lessons conducted with map modules prepared with geographic information systems, experimental group students' scores from the academic achievement test were ($\bar{X}$=22.95) and (Ss=1.42). According to the posttest scores the students received from the achievement test, the teaching and the lesson modules were quite successful and that the learning increased. It was revealed that 94.1% of the experimental group students had very good knowledge levels about the Life on Earth unit subjects. It was also determined that achievement level 5.8% of the experimental group students was good. According to these results, the experimental group students had a very effective academic semester. Learning took place at a high level, and the mean was found close to the desired goal.
For the study, academic achievement posttest scores of the control group were checked, and after the lessons conducted with traditional methods and the

textbook as material, control group students' academic achievement posttest scores were ($\bar{X}$=19.84) and (S_s=1.66). According to the control group students' achievement posttest scores, students' achievement levels were good. This may be contributed to the success of the application in the control group and to the individual success of the students. It was found that 61.9% of the control group students' knowledge levels on Life on Earth subjects were good. Also, the achievement levels of 35% of the control group students were very good.

5.3.Results Regarding the Third Study Sub-Problems

Since the significance value was smaller than $p \leq .05$, it can be concluded that the difference between the experimental group pretest and posttest academic achievement scores were significant. This result shows that there was a significant difference between the pretest and the posttest academic achievement of the experimental group, where the map modules prepared with geographic information systems were applied. This analysis result indicates that experimental group students learned the subject, and geographic information systems were very successful in teaching the related objectives in the Life on Earth unit and significantly increased academic achievement.

For the answer of the question "Is there a significant difference in the academic achievement of the control group?", control group pre-test and post-test academic achievement t-Test was conducted. According to the results, it can be concluded that the difference between the experimental group pretest and posttest academic achievement scores were significant since the significance value was smaller than $p \leq .05$. This result shows that there is a significant difference between the pretest and posttest achievement of the students who were taught with activities appropriate to the curriculum and with textbook as material.

5.4.Results Regarding the Fourth Study Problem

In order to find the answer to the question of "Is there a significant difference between the academic achievement scores of the experimental and control groups according to the posttest scores?", independent groups t-Test was conducted to the posttest scores. Since the significance value was smaller than .05, the difference between the experimental and control group students' academic achievement posttest scores was significant at the level of $p < .05$. This result indicates that there was a significant difference between the academic achievement posttest arithmetic means of the experimental group where map modules prepared with geographical information systems were used and the academic achievement posttest arithmetic means of the control group that was carried out with traditional with textbook as the material. This is in favor of the experimental group that has been taught with geographical information systems.

The use of geographic information systems increases the academic achievement of students in Social Studies. The achievement scores of the experimental group, which was taught with the map modules prepared with geographical information systems, were significantly higher than the control group. This shows us that there was a significant difference between the achievement scores of the class where geographic information systems-based activities and applications were performed and the achievement scores of the control group where traditional education was carried out. This difference was in favor of the experimental group. This can be interpreted that the achievement of students on Life on Earth unit varies depending on the teaching model used, regardless of the group. During the experiment, it was observed that the students were very enthusiastic about having classes with activities based on geographical information systems. Also, new methods and techniques in education increase student interest and motivation. Indeed, while conducting classes with activities based on geographical information systems, this was clearly witnessed. It was proven that lessons can be taught practically with the participation of the students, without relying on memorization. By teaching in this way, it was revealed that abstract subjects can be visually presented to the students (Şimşek, 2007).

References

Aladağ, E. (2007). Coğrafi bilgi sistemleri kullanımının ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersine karşı tutumlarına etkisi [The effect of using geographic information sytems on 7th grade students attitutes towards social studies]. *Türk Sosyal Araştırmaları Dergisi, 11(2),* 43-63.

Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F., & Kılıç, E. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri[Scientific research methods].* Pegem Akademi Yayıncılık.

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2000). *Research methods in education.* Routledge & Falmer Pres.

Çelik, Ö. (2010). *Uzaktan öğrenme ortamlarının öğrencilerin bilişsel stillerine göre bilişsel senaryo oluşturma becerilerine, akademik başarılarına ve öğrenmenin kalıcılığına etkisi [effect of distance learning environments on students' cognitive scenario creation skills, academic achievement and learning permanence according to students' cognitive styles]* [Unpublished master's thesis]. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirkaya, H. (2008). Coğrafya öğretiminde eleştirel düşünme stratejileri ve sorgulama yoluyla öğrenmenin kullanımı [The use of critical thinking strategies learning through inquiry in geography teaching]. *Türkiye Sosyal araştırmalar Dergisi*, 12(1), 89-116.

Ertürk, M., Daşdemir, İ., & Gökdemir, A. (2012). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının coğrafi bilgi sistemlerine ilişkin tutumları [Social studies teacher candidates' attitudes towards geographic information systems]* [Conference Presentation]. IV. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi, İstanbul, Turkey.

Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2003). *How to design and evaluate research in education. (5th edition).* McGraw-Hill.

Grubu, İ. Ş. (2004). *arcGİS 9 uygulama dökümanı [arcGİS application document]*. İşlem Şirketler Grubu Eğitim Dökümanları.

Kerski, J. J. (2000). *The implementation and effectiveness of geographic information system technology and methods in secondary education.* University of Colorado.

Şimşek, N. (2007). *Sosyal bilgiler öğretiminde CBS temelli uygulama ve etkinliklerin öğrenci başarısı ve derse karşı tutumuna etkisi [The effect of geographic information systems based application and activities on student achivement and attitutes towards the class]* [Unpublished doctoral dissertation]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Taş, H. İ. (2006). Farklı CBS eğitim metodları ve programları [Different GIS education methods and programs].. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 13, 49-65.

Tor, H., & Erden, O. (2004). İlköğretim öğrencilerinin bilgi teknolojilerinden yararlanma düzeyleri üzerine bir araştırma [A study on middle school students' usage levels of information technologies]. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(1), 120-130.

CHAPTER

6

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Uluslararası Hakem Kararlarının Tenfizinde Kamu Düzenine Aykırılık (Nihat Güman)

Uluslararası Hakem Kararlarının Tenfizinde Kamu Düzenine Aykırılık

Dr. Öğr. Üyesi Nihat Güman
Özyeğin Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

I. Uluslararası Hakem kararlarının Tenfiz edilme ihtiyacı

Milletlerarası ticari ilişkilerden kaynaklanan uyuşmazlıklar, tahkim yolu ile çözümlenmek üzere, hakem veya hakemlere havale edildikten sonra, hakem veya hakem heyeti sözkonusu uyuşmazlık için öngördüğü çözüm yolunu taraflara tebliğ edilmek üzere kararında belirtecektir. Bu halde, davayı kaybeden taraf normal şartlarda hakem kararlarına itibar etmek suretiyle kararın gereğini yerine getirmek durumundadır. Öte yandan taraflar hakem kararlarının gereklerini rızaen yerine getirmemeleri halinde ise, hakem kararlarının tenfiz edilme ihtiyacı ortaya çıkacaktır.

Hakem kararlarının mahalli ve milletlerarası nitelikte olması kararların tenfizinde de farklılık göstermektedir. Milletlerarası ticari ilişkiler yönünden taşıdığı önem nedeniyle milletlerarası hakem kararlarının tenfizini sağlamayı amaçlayan birçok milletlerarası sözleşme vardır. Bu nitelikteki hakem kararlarının tenfizinin milletlerarası sözleşmelerle düzenlenmesi ihtiyacının doğmasındaki en önemli sebep milletlerarası hukuk uygulaması açısından devletlerin sözkonusu kararları tenfiz etmek bakımından herhangi bir yükümlülük içinde olmamalarıdır.[1] Bu sözleşmelerin bir bölümü özellikle komsu ülkeler arasında akdedilmiş olan ikili anlaşmalardır. Bu ikili anlaşmaların dışında ticari tahkim uygulaması bakımından büyük önem taşıyan ve milletlerarası ticari uyuşmazlıkların çözüm yolu olarak tahkimin tercih edilmesinde önem taşıyan çok taraflı milletlerarası anlaşmalarla hakem kararlarının tenfizi sağlanmaktadır.

Hakem kararlarının tanınması ile tenfizi arasındaki farkı kısaca vurgulamak gerekirse, hakem kararlarının tanınması sözkonusu hakem kararının kesin

[1] **Toope, J.T.** : Mixed International Arbitration, Grotius Publications Limited, Cambridge 1990, s.100 Milletlerarası Ticari hakem kararları, mahkeme kararlarından farklı olarak, herhangi bir devletin egemenlik hakkının görünümü olarak ortaya çıkmamakta, aynı şekilde hakemlerin uyuşmazlığı görme hususundaki yetkileri de kendilerine belirli bir devlet tarafından verilmemektedir. Bu sebeple hakem kararlarının tenfizinde milletlerarası ticari hakem kararlarının tenfizinin milletlerarası ticaretin bir ihtiyacı olduğu düşüncesine dayandırılmaktadır. Nitekim milletlerarası ticaretin işlevini yerine getirebilmesi için tahkim kurumuna ihtiyaç vardır ve devletler de, sözkonusu hakem kararlarının tenfizini sağlamak suretiyle tahkim kurumunun dolayısıyla da milletlerarası ticaretin işlemesine katkıda bulunacaklardır.

hüküm veya kesin delil niteliğinin tanıyan ülke mahkemesi tarafından da kabul edilmesi anlamına geldiği ifade edilmektedir.[2] Hakem kararının tenfizinde ise, hakem kararının icra edilebilirliği ifade edilmektedir.

II. Uluslararası Hakem Kararlarının Tenfizi Hakkında Milletlerarası Sözleşmeler

Bu konuda yapılan sözleşmeler;

- İkili sözleşmeler
- Bölgesel sözleşmeler
- Çok taraflı sözleşmeler

Olmak üzere temelde 3 grupta toplanabilir.

Milletlerarası ticari hakem kararlarının tenfizinde en önemli kaynağı milletlerarası sözleşmeler oluşturmaktadır.

Bu alanda yapılmış ilk sözleşme Montevideo sözleşmesidir.[3]

Bununla birlikte, milletlerarası ticari hakem kararlarının tenfizi alanında ilk modern milletlerarası düzenleme Milletler arası Ticaret Odası önderliğinde hazırlanmış olan 1923 Cenevre Protokolüdür. Bu protokolün temel amacı milletlerarası ticaret ile ilgili uyuşmazlıklarda tahkim sözleşmesi veya şartının icra edilmesini sağlamaktır.

Sözkonusu protokolü yabancı hakem kararlarının tenfizini düzenleyen 1927 tarihli Cenevre sözleşmesi takip etti. **Buna karşılık**; Cenevre sözleşmesi düşünce yönünden önemli bir adım olmasına rağmen, sözleşme ile getirilen bazı düzenlemelerin uygulamada aksaklılara sebep olduğu görüldü. Özellikle sözleşmenin kapsamının dar tutulması ve hakem kararının tenfiz yeri mahkemesinin kararına ek olarak tahkim yeri ülkesi mahkemelerinin de tenfizi şartının aranması sözleşmenin eleştirilen yönleri olmuştur. [4]

Bu eleştirilerin sonucu olarak Birleşmiş milletler ekonomik ve sosyal konseyi Milletler arası Ticaret Odasının hazırlamış olduğu tasarıyı 1958 yılında ve New York'ta bazı değişiklikler ilave ederek "**Yabancı hakem kararlarının tanınma ve tenfizi**" hakkındaki sözleşme hazırlanmıştır. New York sözleşmesi günümüzde Milletlerarası Ticaret alanındaki uyuşmazlıklara ilişkin

---

[2] **Kuru B. / Yılmaz E.** : Türkiye'de Yabancı hakem Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi II. Tahkim Haftası Bildiriler – Tartışmalar, Ankara 1984, s. 191-192

[3] Treaty Concerning the Union of South American States in Respect of Proceeding Law of 1889. Sözleşme metni için bkz. Register of Text of Conventions and other Instruments Concerning International Trade Law, Volume II, (1973) United Nations, 5,

[4] **Van den Berg A.** : The New York Arbitration Convention of 1958 Kluwer Law 1981, s. 81

olarak verilen hakem kararlarının yabancı ülkede tenfizini sağlayan en önemli sözleşme durumundadır.

Türkiye 01.10.1992 tarihinden itibaren New York Anlaşmasına taraf olduğundan bu tarihten itibaren Türk Mahkemelerinde açılan yabancı ticari hakem kararlarının tenfizine ilişkin davalarda New York anlaşması hükümleri uygulanacaktır.

New York sözleşmesinden sonra da yine milletlerarası ticari tahkim alanında hakem kararlarının tenfizine ilişkin başka sözleşmeler de yapılmış olup bu sözleşmelerden en önemlisi **1961 tarihli Avrupa Sözleşmesidir**, ancak incelenme konumuz bu anlaşmaların en yaygın uygulama alanı olan **1958 New York sözleşmesi** ile sınırlı tutulacaktır.

Bu noktada milletlerarası ticari uyuşmazlıklara ilişkin olarak hakem kararlarının tenfizinde kısaca belirtilmesi gereken diğer bir sözleşmede **ICSID** (yatırımlara ilişkin uyuşmazlıkların çözümü hakkında milletlerarası sözleşme) sözleşmesidir. Bu sözleşme ile devletler hakem kararlarının tenfizi konusunda mahkemelerin geleneksel olarak sahip olduğu belirli yetkilerden feragat etmektedirler. ICSID sözleşmesi uyarınca sözleşme kapsamına giren hakem kararları sözleşmenin tarafı olan ülkelerde devlet mahkeme kararları gibi geçerli ve tenfiz kabiliyetini haiz niteliktedir.[5] Nitekim **ICSID sözleşmesinde, bu sözleşme kapsamına giren hakem kararlarının tenfizinin milli kamu düzeni savunmasıyla önlenemeyeceği açıkça yazılmış olmasına karşılık,** (m. 53-54) **1958 *New York sözleşmesi*** ***milli kamu düzenlerinin hakem kararlarının tenfizine müdahalesini kabul etmektedir.***

III. 1958 New York Sözleşmesi Genel Olarak

New York sözleşmesi ticari hakem kararlarına milletlerarası alanda tenfiz mekanizması sağlamakta olup, münhasıran yabancı hakem kararlarının tenfizi ile ilgilidir. Bu sebeple, tenfizin yapılmak istendiği ülke tenfiz davası açıldığı tarihte anlaşmaya taraf ise tahkim sözleşmesinin veya kararın veriliş tarihinin önce veya sonra olmasına bakılmaksızın New York anlaşması hükümleri uygulanacaktır. New York sözleşmesinin taşıdığı hükümler nitelik itibariyle usul kurallarıdır. **Kural olarak usul kurallarına ilişkin hükümler yürürlük tarihlerinden itibaren uygulama alanına sahip olurlar.**

New York sözleşmesi milletlerarası ticari hakem kararlarının tenfizini kolaylaştırmak amacı ile düzenlenmiş bir sözleşmedir. Nitekim New York sözleşmesinin ispat yükümlülüğüne ilişkin düzenlemesi incelendiğinde sözleşme gereğince, red sebepleri yönünden ispat yükümlülüğünün prensip olarak tenfiz talebinin reddedilmesini isteyen tarafa düştüğü görülmektedir.

[5] 1958 New York Sözleşmesi m. 54/1

Buna karşılık tenfiz hakiminin resen araştıracağı durumlar ise çok sınırlı tutulmuştur.[6] Buna göre, New York Sözleşmesinin V 1. Maddesinde belirtilen red sebepleri için ispat yükümlülüğü, aleyhine tenfiz istenen tarafa ait olacaktır.[7] Öte yandan, New York sözleşmesinin V 2. maddesinde düzenlenen durumların ise, tenfiz yeri hakimi tarafından resen dikkate alınacağı ifade edilmiştir. hakimin resen dikkate alacağı bu durumlarda, tenfiz yeri ülkesi hukuku esas alınmakta ve **kamu düzenine aykırılık** ile **tahkime konu olan uyuşmazlığın tahkime elverişli olmaması** halleri düzenlenmektedir.[8]

IV. New York Sözleşmesi'nde göre Tenfiz engeli durumlar arasında yer alan "Kamu Düzenine Aykırılık"

1.Genel Olarak

New York sözleşmesinin V. maddesinde hakem kararlarının tenfizini engelleyen haller sayılmıştır. Sözleşmede yer alan hakem kararlarının tenfizini engelleyen hallerden bir tanesi de, **yabancı hakem kararının tenfiz istenen ülkenin kamu düzenine aykırı olması halidir.**[9]

New York sözleşmesinin V 2/b maddesinde tenfizin reddi sebepleri arasında yer alan "**kamu düzenine aykırı olmama**" gereği tenfiz ülkesi hakimi yönünden en önemli ve en tartışmalı red sebeplerinden bir tanesini oluşturmaktadır.

Genel olarak milletlerarası özel hukukta "kamu düzeni kavramının" niteliği gereği sınırları belirsiz, zamana ve yere göre değişken bir kavram olması yabancı hakem kararlarının tanınması ve tenfizinde kamu düzenine aykırılığın tartışılmasının kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamu düzeninin kapsamında yer alan hallerin tek tek sayılması ya da kanunda düzenlenmesi de doğru ve mümkün değildir. Zira kamu düzeni **konu**, **zaman** ve **yer bakımından** değişkendir. Her somut olayda farklılık gösterir. Kamu düzeninin bu özelliği hem esasa uygulanacak hukukun kamu düzenine aykırı olmaması hem de tenfiz edilecek yabancı mahkeme kararının kamu düzenine aykırı olmaması bakımından geçerlidir.

---

[6] **Nomer E.** : 10.06.1958 tarihli Hakem Karalarının Tanınması ve Tenfizi konusundaki New York Anlaşmasına İlişkin Dr. Şeref Ünal'ın tebliği ile ilgili Yorum, Avrupa (Cenevre) New York Sözleşmeleri ve Türk Tahkim Hukuku Sempozyumu, Ankara 1990 s.83-84

[7] Sözleşme uyarınca, hakem kararlarının tenfizini talep eden tarafın yükümlülüğü sözleşmenin IV. maddesinde belirtilen belgeleri mahkemeye ibraz etmekten ibarettir.

[8] **Akıncı Z.** : Milletlerarası Hakem Kararlarının Tenfizi Ankara 1994 s.115

[9] 1958 tarihli New York Sözleşmesi m. V 2/b

2.Kamu Düzeni Kavramı, Tanımı ve Kapsamı

Kamu düzenini kısaca tanımlamak gerekirse toplumun temel yapısını ve çıkarlarını koruyan kuralların bütünü olarak açıklamak mümkündür. Bu tanıma rağmen kamu düzeni tanımlanamayan, kanun hükümlerinde somutlaşmaya çalışan, özünde hakimin takdirine bağlı olarak belirsizlik içinde kendini kabul ettiren, muallak, sınırları belirsiz, genel kapsamlı bir kavramdır.[10] Bununla birlikte, hukuk doktrininde kamu düzeninden sayılacak hallerin belirlenmesine ilişkin çabalar da olmuştur. Bazı yazarlar kamu düzeninden sayılan halleri tek tek belirlemeye çalışmışlardır,[11] ancak belirtmeliyiz ki, modern hukukta kamu düzeni kapsamında yer alması gereken hallerin tek tek sayılması doğru olmayıp mümkün de değildir. Doktrin ve yargı içtihatları temel prensiplerden ve kurallardan tespitler yapmaktadırlar. Bu tespitler doğrultusunda kamu düzeninin tanımı gibi kapsamının belirlenmesi de güç olduğundan ancak kamu düzeni kavramı genel çizgileriyle belirlenmesi mümkündür.[12] Buna göre;

- Türk Hukukunun temel değerlerine,
- Türk genel ahlak ve adap anlayışına,
- Türk kanunlarının temelinde yatan adalet anlayışına,
- Türk kanunlarını dayandığı genel siyasete,
- Anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklere,
- Milletlerarası alanda geçerli ortak prensiplere,
- Özel hukuka ait iyi niyet prensibine dayalı kurallara,
- Medeni toplulukların müştereken benimsedikleri ahlak ilkeleri ve adalet anlayışının ifadesi olan hukuk prensiplerine,
- Toplumun medeniyet seviyesine, siyasi rejimine,
- Toplumun iktisadi düzenine,
- Temel insan haklarına aykırılık,

Kamu düzenine aykırılık olarak kabul edilebilir.

3.Kamu Düzeninin Özellikleri ve Etkisi

Kamu düzeni zamana ve mekâna göre değişen, konusu değişken istisnaen başvurulması gereken bir kavramdır. Kamu düzeninin olumlu ve olumsuz olmak üzere iki tür etkisi vardır.

---

[10] **Gökyayla C.D.** : Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizinde Kamu Düzeni Seçkin Yayınları Ankara 2001. s. 26

[11] **Gökyayla C.D.** : a.g.e. s.26 dn.19

[12] **Gökyayla C.D.** : a.g.e. s.27

a)Zaman bakımından değişken oluşu

Uluslararası anlamdaki kamu düzeni de iç hukuktaki kamu düzeni kavramı gibi zamanla değişebilir.[13]

Bir toplumun kamu düzeni anlayışı, toplum menfaatleri zaman içinde değiştikçe, siyasal, ekonomik, sosyal hayata uyum göstermek durumunda olması nedeniyle zaman içinde değişir.

Nitekim Türk Hukuku yönünden 1926 yılında Medeni Kanununun Kabulüyle Türk kamu düzeni anlayışı tamamen değişmiştir.

Bu konuda verilebilecek en çarpıcı örneklerden bir tanesi 1988 yılında Medeni kanun'un 134. Maddesinde yapılan değişikliktir. Bu değişikliğe kadar hukukumuzda tarafların rızai boşanmaları kabul edilmezken bu tarihten sonra tarafların anlaşarak boşanmaları mümkün hale getirilmiştir. Böylece, Türk Yargıtay'ı eski içtihatlarıyla anlaşmalı boşanmaları Türk kamu düzenine aykırı sayarak tanımamasına rağmen, bu değişiklikten sonra bu durum tamamen değişmiştir.

b)Yer bakımından değişken oluşu

Kamu düzeni anlayışının yer bakımından da değişken olduğu, ülkeden ülkeye, toplumdan topluma farklılık gösterdiği görülmektedir.

Kamu düzeninin müdahale alanlarının ülkeden ülkeye farklılık göstermesi kamu düzeninin milliliğini ortaya koymaktadır. Bu halde bir ülkenin kamu düzeni düşüncesiyle müdahale edebileceği bir hususa diğer bir ülkede müdahale edilememektedir.

c)Konu bakımından değişken oluşu

Kamu düzeni uygulanmasını engellediği yabancı hukukun kendisi ile değil doğuracağı sonuç ile ilgilenir. Her somut olayda kamu düzeni ayrı ayrı göz önünde bulundurulmalıdır. Gerçekten kamu düzenini ilgilendiren bir olayın bazı unsurları değiştikten sonra, bu olay kamu düzenine ilişkin olma özelliğini yitirebilir. Kamu düzeninin bu özelliğinin başlıca sonucu hakimin her somut olayda kamu düzeni anlayışını ayrı ayrı değerlendirmek zorunda olmasıdır.[14]

Örnek: çift evlilik Türkiye'de tanınmaz ama bu evliliğe bağlı haklar tanınabilir. Görüldüğü üzere, kamu düzeninin konusu değişmiştir.

---

[13] **Gökyayla C.D.** : a.g.e. s. 28 dn. 33
[14] **Gökyayla C.D.** : a.g.e. s. 31 dn.55

d)İstisnai Oluşu

Kamu düzeni, yabancı hukukun uygulanmasına istisnaen müdahale etmekle birlikte değişik vesilelerle müdahalede bulunabilen bir hukuk mekanizmasıdır.

e)Olumlu ve olumsuz etkisi

Kamu düzeninin bu şekilde çift etkisi kamu düzeninin görevi bağlamında düşünülür. Buna göre kamu düzeninin olumlu etkisi iç hukukun belirli bir hükmünün öncelikle uygulanmasını emreder. Buna karşılık kamu düzeninin olumsuz etkisi ise, kanunlar ihtilafı kuralları gereğince uygulanması gereken hukukun uygulanmasını engellemesidir.[15]

Kamu düzeninin kazanılmış haklar üzerindeki bu olumsuz etkisini, sadece kamu düzenine aykırılık oluşturan noktalarda ve asgari düzeyde tanımak gerekir. Örneğin rehinle temin edilmiş bir borcun ödenmemesi halinde rehnin mülkiyetinin alacaklıya geçeceğini kabul eden bir ilamda, kamu düzenine aykırılık nedeniyle reddedilmesi gereken husus, alacaklının rehin hakkı olmamalı, yalnızca rehnin mülkiyetinin alacaklıya geçmesi olmalıdır.[16]

4.Milletlerarası Kamu düzeni kavramının iç hukuktaki kamu düzeni kavramından farkı

Milletlerarası özel hukuk ilişkileri bakımından geçerlilik taşıyan kamu düzeni kavramı, iç hukuk anlamındaki kamu düzeni kavramından içerik ve işlev itibariyle farklılık gösterir. Her şeyden önce, milletlerarası özel hukuk anlamındaki kamu düzeni kavramı iç hukuktaki kamu düzeni kavramına nazaran daha dar ve daha sınırlı bir içeriğe sahiptir.[17] Diğer bir ifadeyle, iç hukukta kamu düzeninden sayılarak emredici kurallara bağlanan esaslar; Miletler arası özel hukuk bakımından kamu düzeninden sayılmayabilir.[18] Yine iç hukukta kamu düzeni **irade serbestîsini sınırlayıcı bir işlevi** yerine getirdiği halde; (örnek Bk 19 20 maddeleriyle sözleşme özgürlüğüne getirilen sınırlamalar)[19]

---

[15] **Gökyayla C.D.** : a.g.e. s.35 dn.74

[16] **Gökyayla C.D.** : a.g.e. s.35 dn. 80

[17] **Çelikel A.** : Ahkamı Şahsiye Konusundaki Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması, İstanbul 1963 s.164

[18] **Ökçün A.** : Devletler Hususi Hukukunun Kaynakları ve Kamu Düzeni Ankara 1967 s. 15.

[19] İç Hukuktaki kamu düzeni kavramı ve milletlerarası özel hukuktaki kamu düzeni kavramı arasındaki fark bu kavramların işlevi bakımından da açıkça ortaya çıkmaktadır. İç hukuktaki kamu düzeni ile tarafların aralarında yapacakları herhangi bir sözleşme ile bir kanun hükmünü ihlal etmeyecekleri ifade edilmektedir. Milletlerarası özel hukuk bakımından kamu düzeni denildiğinde ise, yabancı bir kanunun ülkede uygulanmasına engel olunacağı anlatılmaktadır.

Milletlerarası kamu düzeni ise iç hukukta kendisine verilenden daha dar ve sınırlı bir anlama sahiptir.[20] Bu halde, milletlerarası özel hukuk anlamında kamu düzeni, **yabancı hukukun uygulanmasının engellenmesi** ve **yabancı hakem ya da mahkeme kararının tanınmasının veya icra edilmesinin önlenmesi** biçiminde beliren iki temel işlevi yerine getirmektedir.[21] Her somut durumda, kamu düzenine aykırılığın belirlenmesinde, hâkime geniş ölçüde takdir hakkı tanınmıştır. Hâkim kendisine tanınan bu takdir hakkını, önüne gelen olayın koşullarını ve özelliklerini gözeterek kullanacaktır. Bu konuda keyfiliğin önlenmesi için, kamu düzenine aykırılığın "açık" olmasının aranması[22] ve sistem farklılıklarının ötesinde bir kavram konumunda bulunduğunun göz ardı edilmemesi gerekir.[23]

5.Milletlerarası Hakem kararlarının Tenfizinde Kamu Düzenine Aykırılık

New York sözleşmesi Uluslararası hakem kararlarının tenfizinin kolaylaştırılması amacıyla hazırlanmıştır. Sözleşmeye göre hakem kararlarının tenfiz engelleri sözleşmenin V. maddesinde yer almaktadır. Sözleşmenin V 2 b maddesinde tenfiz yeri mahkemesinin tenfiz talebi sırasından kamu düzenine aykırılık gerekçesiyle resen tenfiz istemini reddedebileceği hükmü yer almaktadır. Öte yandan aynı sözleşmenin V 1 b maddesinde "aleyhinde hüküm verilen tarafa usul gereği savunma fırsatı verilmesi" konusu "kamu düzeni" ile ilgili maddenin kapsamı dışında bırakılmıştır.[24] Aslında

---

[20] İsviçre Federal mahkemesi içtihatlarında da iç hukuk ve devletler özel hukuku bakımından kamu düzeni ayrımı yapılmakta ve devletler özel hukuku anlamında kamu düzenine daha dar bir anlam verilmektedir**.** Bkz. **Dayınlarlı K.** : Milli ve Milletlerarası Kamu Düzeni ve Tahkime Etkileri Ankara 1994 s.19 dn.46;

[21] **Çelikel A.** : Ahkamı Şahsiye Konusundaki Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması, İstanbul 1963 s.175

[22] **Kuru B / Yılmaz E.** : Türkiye'de yabancı hakem kararlarının tanınması II: Tahkim haftası Ankara 1984 s. 191-205

[23] **Çelikel A.** : a.g.e. s.175; **Tiryakioğlu B.** : Yabancı Boşanma Kararlarının Türkiye'de Tanınması ve Tenfizi Ankara 1996. s. 46.

[24] Bu yaklaşımın önemi ispat yükümlülüğü açısından ortaya çıkacaktır. Buna göre; New York Sözleşmesinin V 1 b hükmü gereğince hakem kararının tenfizi talebinin reddi için ilgili tarafın itirazı gerekli olmasına rağmen, sözleşmenin V 2 b maddesinde düzenlenen kamu düzenine aykırılık yönü ise tenfiz istenen mahkeme tarafından kendiliğinden dikkate alınacaktır. --Genel olarak savunma hakkının ihlali kamu düzenini bozabilir fakat her usuli hata kamu düzenini etkileyecek nitelikte olmayabilir. O halde kamu düzenini etkilemeyen hallerde Madde V 1 b gereğince ilgili tarafın itirazı ile tenfiz engellenebilir. Nitekim V 1 b bendi sadece savunma hakkını düzenlemez. burada bilhassa kişinin tahkim prosedüründen usulü dairesinde haberdar edilmemiş olması ve bu sebepten veya diğer sebeplerden dolayı iddia ve savunmasının alınmamış olması, tenfiz engeli olarak düzenlenmiştir. Konvansiyonun V 2 b madde hükmünün uygulanabilmesi için bu usuli hatalar yüzünden alınmış olan hakem kararının kamu düzenini bozması ve ayrıca bu bentte sayılmamış kişinin temel haklarını rencide edici nitelikte genel olarak savunma hakkının ihlal edilmesi neticesinde kararın kamu düzenini etkilemesi gerekecektir.

bakıldığında aleyhinde hüküm verilen tarafa usul gereği savunma fırsatı verilmesi kamu düzeniyle de ilgilidir, ancak sözleşmede bu durum kamu düzenine aykırılık kavramından ayrılmış ve sözleşmenin V 1 b maddesinde tenfiz engeli olarak sayılmıştır. Bu hükmün kamu düzenine ilişkin maddeden ayrı olarak V 1 b maddesinde düzenlenmesinin hukuki sonucu ise, aslında kamu düzeni ile ilintili olan bu usule aykırılık hakem yargılaması sırasında gerçekleşmesi halinde tenfiz sırasında aleyhine tenfiz istenen tarafından itiraz konusu yapılmaması halinde tenfiz mahkemesi tarafından resen incelenemeyecektir.
New York sözleşmesinin V 2 b maddesinde tenfiz engeli olarak yer alan kamu düzenine aykırılığın New York sözleşmesinin tenfizi kolaylaştırma **amacı ve hedefi doğrultusunda dar yorumlanması gerekmektedir.** Özellikle temel usuli adalet ilkelerine aykırı görülen hakem kararlarının tenfizi talebinin reddedilmesinde bu kavrama son çare olarak başvurulması gerekliliği özellikle Amerikan Mahkeme kararlarında görüldüğü üzere, tanıma ve tenfiz alanında mahalli kamu düzeninin karşısında Milletlerarası kamu düzeni kavramının kullanılması sonucunu doğurmuştur.[25] Milletlerarası kamu düzeni kavramı da mahalli kamu düzeni karşısında oldukça dar yorumlanması gerekmektedir.

New York Sözleşmesi'nin V 2 b maddesi (kamu düzenine aykırılık) kapsamına giren haller arasında temelde iki sebep gösterilmektedir; bu haller;

- Hakemlerin taraflı davranması (bağımsız olmamaları)
- Hakem kararlarının gerekçesiz olması

Sebeplerine dayanılarak hakem kararlarının tenfizine itiraz edildiği gözlemlenmektedir.

Tenfizi istenen bir kararın hakemlerin taraflı davranması, bir diğer ifadeyle tarafsız olmayan) hakemler vasıtasıyla verilmiş olması gerçekten milletlerarası kamu düzenine aykırı olup resen dikkate alınması gereken bir tenfiz engelidir. Özellikle bazı milletler arası ticari kuruluşların belirli alan ve sınır içindeki kişileri sürekli hakem seçmeleri durumunda birçok mahkeme tarafsızlığın sarsılacağı gerekçesiyle verilen hakem kararının kamu düzenine aykırı olacağına karar vermiştir.

Yine eski doğu bloku ülkelerinde ticaret odalarının hakem kararlarına aşırı derecede müdahale etmesi ve hakemleri ancak belirli listeler dâhilindeki kişilerden seçmeleri tarafsızlığı bozduğundan verilen hükümler kamu düzeni engellemesi ile karşılaşmışlardır. (Nomer, Ekşi, Gelgel, s. 152)

[25] **Van den Berg A.** : a.g.e. s.507-508; **Şit B.** : Kurumsal Tahkim ve Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi Ankara 2005 s.167 dn.603.

Hakemlerin tarafsız olmalarının kamu düzenine aykırı olduğunun kabulü noktasından Uluslararası platformlarda yargı kararlarıyla ortaya çıkan husus ise, hakemlerin bağımsız olmamaları ya da seçim yöntemlerinin bağımsızlıklarını etkileyecek şekilde olmasının tek başına kamu düzenine aykırılık noktasında olması değil, hakemlerin bu soyut gerekçenin ötesinde somut olarak tarafsız olmamaları kamu düzenine aykırı olup resen dikkate alınması gereken bir tenfiz engelidir.[26]

Hakem kararlarının gerekçesiz olması da kamu düzenine dayalı olarak sayılan tenfiz engellerinden bir tanesidir. Nitekim bazı kararlarda hükmün gerekçesiz olması nedeniyle kamu düzenine aykırı bulunup tenfiz edilememektedir.[27] Bu bağlamda milli ve uluslar arası kamu düzeninin önemi yine ortaya çıkmaktadır. Nitekim kararların gerekçeli olması Common law'a mensup ülkelerin hukuk sistemlerinde bir zorunluluk değilken, kıta Avrupa'sı hukuk sisteminde genellikle aranan bir şarttır. Bu halde de gerekçesiz hakem kararları Common Law a mensup ülkeler de kamu düzenine aykırı sayılmayıp tenfiz edilebilmektedir. Öte yandan Kıta Avrupa'sı hukuk sistemlerinde ise, kararın gerekçesiz olması kamu düzenine aykırı olarak nitelendirilmektedir. Bu noktada belirtmeliyiz ki hakemlerin tarafsız olmaları nasıl ki soyut olarak tenfiz engeli olmayıp bu tarafsızlıklarının somut olarak yargılama ilkelerini ihlal etmeleri suretiyle ortaya çıkarılıyorsa, kararların da gerekçesiz olmaları soyut olarak kamu düzenine aykırı olmamakla birlikte kararın gerekçesi incelendiğinde kamu düzenine aykırılık ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle de kararın gerekçesiz olması tarafları bu denetimden uzaklaştıracağından kamu düzenine dayalı bir tenfiz engeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası Platformda yargı kararları kamu düzenine aykırılığın tenfiz engeli olması için dar yorumlanması gerektiği yönündedir. Nitekim Amerikan mahkemeleri tarafından kamu düzenin dar yorumlanması sayesinde, kamu düzenine aykırılık iddiası reddedilerek kamu düzeninin tanıma ve tenfiz gerekleri doğrultusunda temel özelliklerinin belirlendiği ilk dava *Parsons & Whittemore Overseas Co. v. Societe Generale de L'Industrie du Papier* davası olmuştur.[28] Bu davada kamu düzenine aykırılık iddiası reddedilmiş ancak yine bu davada forum ülkesinin en temel adalet ve ahlak prensiplerine aykırılık

---

[26] Gerek Alman Mahkemelerince ve gerekse de Türk Yargıtay'ı tarafından verilen kararlar hakemlerin bağımsızlığı ve tarafsızlığıyla ilgili soyut bir tehlikenin kamu düzeni müdahalesini gerektirmeyeceğini, (**Nomer E.**: Kamu düzeni s.565) bu tehlikenin fiilen hakemlerin tarafsız yargılama ilkelerini ihlal etmeleri sonucunu doğurması halinde ise, kamu düzeni müdahalesine ihtiyaç duyulabileceğini göstermektedir.

[27] Bu konu tartışmalı olup bazı yazarlar hakem kararlarının yasal gerekçe taşımamasının kamu düzenine aykırı olmadığını savunmaktadırlar, **Akıncı Z.** : İBD 1996 1-3 s.83

[28] **Akıncı Z.** : a.g.e s.161, **Şit B.** : a.g.e. s. 168

sözkonusu olduğu durumlarda, yabancı hakem kararlarının tenfizinin kamu düzeni gerekçesiyle reddedilebileceği belirtilmiştir.

Kamu düzeni müdahalesinin dar yorumlanması ve milli değer yargılarının dışında tutulması suretiyle New York sözleşmesinin uygulanması çerçevesinde yabancı hakem kararlarının tenfizinin milletlerarası kamu düzeni standardına tabi kılınması yaklaşımı diğer bazı hukuk sistemlerinde de mahkemelerce benzer kararlar tesis edilmesinde etkili olmuştur. Örneğin Alman Hukukunda Federal mahkemenin 15 Mayıs 1986 tarihli kararı ile mahalli kamu düzeni – milletlerarası kamu düzeni ayrımı benimsenmiş ve Alman milletlerarası kamu düzeninin ancak tahkim prosedürünün hukuki ve ekonomik yaşamın temellerini etkileyen ciddi bir sakatlıkla malül olması durumunda müdahale edebileceği ifade edilmiştir.[29]

Amerikan ve Alman Mahkeme kararlarında olduğu gibi Dünyanın pek çok ülkesinde (Fransız, İngiliz, İsviçre) mahkeme kararlarında haklim olan anlayış New York Sözleşmesinde yer alan kamu düzenine aykırılık konusunun dar yorumlanması gerekliliğidir.[30]

Türk Hukuku'nda ise, 09.06.1999 yarihli Y. HGK kararına konu teşkil eden olayda yabancı bir hakem kararının özellikle 10 Haziran 1958 tarihli Yabancı Hakem kararlarının tanınmazsı ve tenfizi konusundaki New York sözleşmesi hükümlerine göre, tenfizi söz konusudur. Bu tahkim kararının dayandığı tahkim anlaşmasının geçerliliği uyuşmazlığın esasını teşkil etmektedir. Tahkim anlaşmasının taraflardan birine tahkim yargılamasında üstünlük tanıdığı için kamu düzenine aykırı olduğu, dolayısıyla tahkim anlaşmasının geçersizliği iddiası Y. Hukuk Genel Kurulu tarafından karara bağlanmış olup bu kararda Yargıtay hakem kararlarının bağlayıcılığı kavramına da önemli bir açıklama getirmiştir.

V.Sonuç

Hakemler de, devlet mahkemelerinin hakimleri gibi maddi vakıaları bir hukuki kalıba göre nitelendirerek hüküm verirler. Yani kısaca yargı görevi yaparlar.[31] Bu sebeple, hakemler de mahkemeler gibi ülkede ve ülkenin dahil bulunduğu dünyada egemen olan temel hukuk ahlak ve adalet ilkelerine uymak zorundadırlar; ancak bu bağlılık devlet bu bağlılık devlet mahkemelerinde

---

[29] (Judgement of 15 May 1986 Bundesgerichthof, West Germany, NJW 26 Nov. 1986 p.3027)

[30] Karar örnekleri için **Şit B.** : a.g.e. s.168, Dn. 607)

[31] **Alangoya Y.** : Medeni Usul Hukukumuzda Tahkimin Niteliği ve Denetlenmesi İstanbul 1973 s. 57; **Tanrıver S.** : Yabancı Hakem Kararlarının Türkiye'de Tenfizi Bağlamında Kamu Düzeninin Etkisi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel hukuk Bülteni yıl 17-18 sayı 1-2 1997-1998 Prof. Dr. Yılmaz Altuğ'a Armağan s. 478

olduğu kadar sıkı değildir. [32] Bunun temel nedeni hakemler belirli bir devletin kamu düzeni ve emredici kurallarından çok, milletlerarası hukukta ve milletlerarası ticarette genel geçerlilik taşıyan ilkelere tabi kılınmış olmalarıdır.[33] Bu durum karşısında yabancı hakem kararlarının tenfizi bağlamında, kamu düzenine aykırı olmama koşulu incelenirken hakemlerle mahkemeler arasında yaratılmış olan bu farklılık mutlaka dikkate alınmalıdır. Bu sebeple, **iç hukuktaki kamu düzeni değil milletlerarası unsurlu hukuki ilişkiler bakımından geçerlilik taşıyan kamu düzeni anlayışı göz önünde tutulmalıdır.[34]**

Yabancı hakem kararında Türk hukuk düzeninin esaslı bir ilkesi, özellikle kamu hukuku ilkeleri emredici hukuk kuralları çiğnenmiş ve ortaya çıkan karar ile adalet / nesafet kuralları ağır bir şekilde ihlal edilmişse o hakem kararının kamu düzenine aykırı olduğundan söz edilebilir.[35] Tenfiz istenen yabancı hakem kararının kamu düzenine aykırı olup olmadığını belirleme işi tümüyle tenfiz devleti hakimine ait bir görevdir; hakime bu konuda geniş bir takdir hakkı tanınmıştır; hakimin sahip olduğu bu takdir hakkının kullanımında keyfiliğe kaçmasını önlemek ve kamu düzeninin milletlerarası unsurlu hukuki ilişkiler bağlamında etki alanını daraltabilmek için **aykırılığın açık** olmasının aranması ve hakem kararları bakımından kendisine işaret edilmemiş olsa bile, MÖHUK 45/b de sözü edilen kamu düzenine aykırılığın yabancı mahkeme kararlarında olduğu gibi "**açık aykırılık**" şeklinde anlaşılması gerekir.[36] Yine bu çerçevede değerlendirme de bulunurken her ne kadar, kamu düzenine ilişkin olan hususlar emredici hukuk kurallarıyla düzenlenirse de, her emredici usul hukuku kuralının kamu düzeninden sayıldığı yönünde bir yargıya varmaktan özenle kaçınılmalı; usul hukuku alanında genel çerçevesi itibariyle bireysel olmayan menfaatlere hizmet eden ve sadece bireyin menfaatlerini korumak için kabul edilmiş olanların dışında kalan emredici usul hukuku kurallarının kamu düzeni kavramı içerisinde yer alabileceği hususu ile kamu düzenine aykırılığın sistem farklılıklarının ötesinde bir durum olduğu olgusu göz önünde tutulmalıdır. Nihayet bu bağlamda yabancı hakem kararlarının tenfizinde, kamu düzeni kaydının işlemesi yönünden önemli olan zamanın (anın) tenfiz devleti hakiminin tenfize karar verdiği zaman (an) olduğu da vurgulanmalıdır.[37] Buna göre, yabancı hakem kararının verildiği tarih ile tenfiz

---

[32] **Şanlı C.** : Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, İstanbul 2005 s.349-350 **Sakmar A.** : 118 ; **Alangoya Y.** : a.g.e s.187.

[33] **Şanlı C.** a.g.e. s.350.

[34] **Tanrıver S.** : Yabancı Hakem Kararlarının Türkiye'de Tenfizi Bağlamında Kamu Düzeninin Etkisi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel hukuk Bülteni yıl 17-18 sayı 1-2 1997-1998 Prof Dr. Yılmaz Altuğ'a Armağan s. 479

[35] **Kuru B. / Yılmaz E.** : a.g.e s.199

[36] **Tanrıver S.** : a.g.e. s. 479 ; **Kuru B. / Yılmaz E.** : a.g.e s.199

[37] **Tanrıver S.** : a.g.e. s. 480.

tarihi arasında bir değişime uğradığı takdirde, hakimin tenfizin talep edildiği andaki kamu düzeni anlayışını temel alıp bir yargıya ulaşması uygun olacaktır.

CHAPTER

7

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Koronavirüs Pandemisi Sonucu Uzaktan Eğitim Uygulaması ile Konutlarda Oluşan Eğitim Mekânları (Elif Merve Erturan, Gonca Özer Yaman, Ayşe Yıldırım Ateş)

Koronavirüs Pandemisi Sonucu Uzaktan Eğitim Uygulaması ile Konutlarda Oluşan Eğitim Mekânları

Elif Merve Erturan[1], Gonca Özer Yaman[2], Ayşe Yıldırım Ateş[3]
[1]*Konya Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü, E-mail:emerturan@ktun.edu.tr*
[2]*Bingöl Üniversitesi Mimarlık Bölümü, E-mail:gonca.ozer@hotmail.com*
[3]*Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Bölümü, E-mail: ayildirim@akdeniz.edu.tr*

1. Giriş

Tarihsel süreçte birçok hastalık, salgın ve virüs yüzünden insanların hayatlarını etkileyen dönemler olmuştur. Sağlık hizmetlerinin yeterince sağlanamaması ve gereken önlemlerin alınmaması durumunda dünya çapında sosyal, psikolojik, ekonomik, kültürel bağlamlarda öngörülemeyen farklılıklara sebep olan hastalıklar tarihin akışını değiştirme gücüne sahiptir. Özellikle insandan insana geçtiği saptanan salgınlar daha büyük bir risk teşkil etmektedir. Çağımızda da teknolojinin gelişmesi ve seyahatlerin kolayca yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda hastalık yayılma hızının geçmişe oranla son derece hızlı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

2019 yılının sonlarında ortaya çıkan, yarasadan bulaştığı düşünülen ve Çin'in Wuhan kentinden tüm dünyaya yayılan Covid-19 virüsünün sebep olduğu pandeminin tüm disiplinlere etki edeceği, mimari bağlamda birçok etkisi ve sonucu olacağı kaçınılmaz bir durumdur ve sonuçların uzun süreçte ortaya çıkacağı, mekan tasarımlarını etkileyeceği düşünülmektedir. Sosyal mesafenin korunacağı ve kalabalık ortamlarda eskisi kadar rahat gezilemeyeceği gerçeği ile mimarların da tasarımlarını bazı kurallara uygun yapması gerekliliği olacaktır.

Virüsün mekana etkilerinin en erken örneklerinden birisi konut içinde eğitim mekanlarının oluşmasıdır. Bu durumda geleneksel eğitim mekanı kavramı değişmiş ve konutlar eğitim mekanlarına dönüşmüştür. Öğrencilerin derslerini verimli takip etmesi için konforlu eğitim ortamları oluşturma çabaları mevcuttur. Ebeveynlerin de bu çabayı desteklemesi ve pandemi sürecinin eğitimi olumsuz etkilememesini sağlamaları bir sorumluluktur.

2. Mekân Kavramı

İnsanın fiziksel eylemleri ve algılama biçimi ile anlam kazanan boşluklar mekanı tanımlamaktadır. Mekân kavramı, Arapça kökenli bir kelimedir ve "varlık; oluş; sınırsızlık ve süreklilik; belli bir şekle girmek gibi" anlamlara gelen kevn sözcüğünden türemiştir (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2007, s.845). Sözlüklerde "var olanların içinde yer aldığı, tüm sınırlı büyüklükleri içine alan uçsuz bucaksız büyüklük; boşluk; sınırsız ortam; yer kaplama" olarak karşımıza çıkmaktadır. (Cevizci, 1997, s.468) Mekan kavramı ansiklopedik Mimarlık Sözlüğünde 'insani çevreden belirli ölçüde ayıran ve içinde

eylemlerin gerçekleştirilmesine elverişli olan boşluk' olarak tanımlanmaktadır (Üngür, 2011, s.7). Ortaçağ İslam felsefecilerine göre mekân, cisimlerin (nesnelerin) yer kapladığı zihinsel bir boşluktur ve insanlar tarafından algılanıp eylemlerle oluşan yer olarak tanımlanmıştır (Curcani, 1884, s.154). Mekân, fiziksel olarak sürekli var edilirken, zihinsel dünyada da yeniden biçimlendirilen bir olgudur. Mekan eylemlerle şekillenen ortamlar olarak ifade edilebilmektedir. İnsanların bir takım eylemlerini gerçekleştirdiği farklı fonksiyonlara sahip mekanlar bulunmaktadır. Bunlara ofis mekanları, yaşama mekanları, eğitim mekanları gibi örnekler gösterilebilir. Örneğin ofis mekanlarında çalışma eylemleri gerçekleştirilmekte ve çalışma niteliğine göre mekan şekillenmektedir.

2.1. Eğitim Mekânları

Eğitim; bireyin yetişkinliğe hazırlandığı önemli bir süreçtir ve 6 yaşından itibaren yaklaşık 20-25 yaşlarına kadar yaşamının büyük bir kısmını geçirdiği eğitim yapılarının önemi tartışılmaz bir gerçektir. Eğitimin gerçekleştirildiği fiziksel çevre olarak eğitim yapıları hem sosyal bir çevre hem de fiziksel işlevleri olan mekânlardır ve eğitsel amaçlar için tasarlanmıştır. Birbirini tanımayan pek çok çocuğun bir araya geldiği, uyulması gereken kuralları olan, çocuğa yeni görevler ve sorumluluk yükleyen, başarı ve başarısızlık kavramlarının yer aldığı çevre olarak da tanımlanabilir (Öğülmüş ve Çok, 1997, s.377-395). Eğitim yapıları, teknik bilgi ve hayal gücünün bir araya gelmesiyle oluşturulan mimari mekânlardır. Kullanıcıların barınma ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra eğitimde çağın gerektirdiği yeni öğrenme yöntemleri ile çağdaş bir toplum kültürünün oluşmasını sağlamada önemli rol oynamaktadır (Erman ve Gümüşburun, 2012, s.23). Teymur (1998, s.37-41) Eğitim mekânını; eğitime bir araç olarak katılabilen, eğitimi organize eden, eğitim etkinliği sırasında süreçlerin tanımlandığı, eğitime arka plan olan ve güvence verebilen mekân şeklinde tanımlamaktadır.

Eğitim yapılarında çeşitli eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmekte ve bu faaliyetlerin gerçekleştiği farklı mekânlar ortaya çıkmaktadır. Eğitim öğretim faaliyetlerinin büyük bir bölümünün gerçekleştiği mekânlar sınıflardır. Sınıflar 2015 yılında milli eğitim bakanlığı tarafından hazırlanan eğitim yapıları asgari tasarım standartları kılavuzu'nda; çocukların öğretmen gözetiminde, bedensel, duygusal, bilişsel, kültürel, sosyal, hareket ve dil gibi birçok açıdan gelişimlerine yardımcı olan ve anlatma, müzik ve resim gibi yollarla ve eğitim araç ve gereçlerinden faydalanılarak ders yaptıkları mekân' olarak tanımlanmaktadır (Dilsiz,2015, s.61). Derslik olarak da adlandırılan sınıflar; sıra, masa, dolap, sandalye, yazı tahtası, görsel ve sesli öğeler gibi çeşitli elemanları içeren mekândır (Al Şensoy ve Sağsöz, 2015, s.87-104) Öğrenciler zamanlarının büyük bir bölümünü sınıfta dersleri dinleme ve anlama, yazı yazma, konuyu tartışma, sırada oturma, gibi aktiviteler içeren eylemler

gerçekleştirmektedirler (Corgnati ve ark., 2007, s. 951-959) (Şekil 1: Url-1, Url-2).

Şekil. 1a-1b: Sınıf mekânı (Url-1 Url-2)

Sınıflar öğretmenlerin bilgiyi öğrenciye aktardığı mekânlardır. Öğrenci ve öğretmenler birebir etkileşim içerisindedir. Öğretmen ders anlatırken öğrencinin dikkat düzeyini ölçebilmekte, derse aktif katılımı sağlayabilmektedir (Şekil 2: Url-3, Url-4)

Şekil 2a-2b: Öğrenci öğretmen etkileşimi (Url-3 Url-4)

2.2. Eğitim Mekânlarında Mekân Kalitesi

Eğitim, toplumun gelişmesindeki en önemli faktörlerden biridir. Eğitime verilen önem toplumun gelişim düzeyini belirlemektedir. Eğitim mekânlarının tasarımı, çocukların fiziksel, zihinsel, sosyal, duygusal gelişimlerini etkilemektedir. Karaküçük (2010) eğitim mekânlarını, öğrenme ve öğretme etkinliklerinin içinde yer aldığı, öğrencilerin bilgiye ulaştıkları ve birbirleriyle etkileşim kurdukları çevre olarak tanımlamıştır.

Duke'e (1998) göre öğrenme her yerde gerçekleşebilir, fakat her mekan öğrenme amacına uygun olarak tasarlanmamaktadır. Öğrenmenin gerçekleştiği mekanlar, ortamın fiziksel, sosyal ve kültürel etkilerine göre ayrılmaktadır. Fiziksel etki; mekanın organizasyonu ve fonksiyonunu içeren yapılı çevre olarak tanımlanırken sosyal etki ise öğrencinin içinde bulunduğu topluluk ile olan ilişkisi olarak tanımlanmaktadır. Kültürel etki ise; öğrencinin neyi, nerde ve nasıl öğrenmesi konusunda tercihlerinin kuralları olarak tanımlamıştır.

Öğrenme sürecindeki öğrenciler için mekanlar, öğrenme sürecinin bir parçası olmaktadır ve öğrencinin ruh halini ve motivasyonunu etkilemektedir. Eğitim mekanlarındaki mekan kalitesi, öğrencilerin iyi bir eğitim almaları için bir gereklilik olmaktadır. Sağlıksız ve uygun olmayan eğitim mekanları, öğrencilerin öğrenme zamanlarını olumsuz olarak etkilemektedir. Eğitim mekanlarında öğrenciyi etkileyen faktörler genel olarak 5 duyu organına yöneliktir. Gürültü, düzensizlik, iç mekandaki havalandırmanın kalitesizliği ve kötü ışıklandırma gibi ortamlardaki rahatsız edici özellikler öğrencilerde strese ve dikkat kaybına neden olmaktadır.

Lackney'in 1999 yılında eğitim mekanlarındaki kalite öğeleri üzerine yaptığı çalışmasında, eğitim mekanlarının öğrencilerin eğitim performansı ve öğretmenlerin performansları üzerine etkilerini araştırmış ve büyük ölçüde fiziksel konforun öğrenci ve öğretmenlerin performansına etkili olduğu sonucuna varmıştır. Bunun yanı sıra, mekanın esnekliği, bireylerin kendilerini güvende hissetmesi, mekanın fonksiyonel oluşu, bireylerin mekanı kişiselleştirebilmesi etkenlerinin de etkili olduğunu vurgulamıştır.

Barker ve Gump (1964) ve Duke (1998) gibi birçok araştırmacı mekan kalitesi için; eğitim kurumunun konumunun, öğrenci sayısının, eğitim alınan mekanın boyutunun, eğitim mekanın yerleşim düzeninin, donatı elemanlarının, mekana gelen ses seviyesinin, mekanın renginin, mekanın sıcaklık seviyesinin, mekanın havalandırmasının, mekanın aydınlatılmasının, mekanın temizliğinin önemli olduğunu vurgulamaktadırlar.

Eğitim alınan mekanlarındaki donatı elemanlarının çocukların ergonomisine uygun olması gerekmektedir. Büyüme çağındaki çocukların oturma pozisyonları kas ve iskelet sistemleri için önemlidir ve çocuklarda hatalı durma ve oturma pozisyonları vücutlarının gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Berquet (1988), ergonomik olmayan çalışma masası ve sandalyesinin çocukların kas ve iskelet sistemine zarar verdiğini ve çocukların

yüzde ellisinde dik oturamama, sırt ağrısı ve bel ağrısı gibi sorunlar yaşadığını belirtmiştir. Bu nedenle çalışma masası ve sandalyesinin çocukların antropometrik ölçülerine uygun olması gerekmektedir.

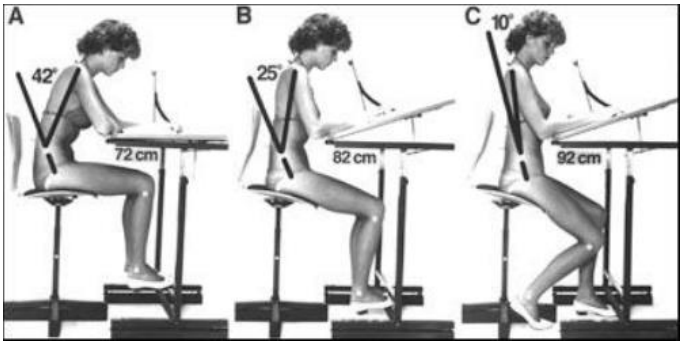

Şekil 3. Dengeli oturma (Mandal, 2008)

Mandal'ın 2008 yılında yaptığı "Öne Eğimli Koltukta Dengeli Oturma Duruşu" adlı çalışmasında bireyler için ergonomik çalışma donatılarının nasıl olması gerektiğini araştırmıştır. Bu çalışmanın sonucunda, sandalye yüksekliği bireyin boyunun üçte biri, masa yüksekliği ise bireyin boyunun yarısı kadar olması gerektiğini ortaya koymuştur. Ayrıca en ideal ders çalışma pozisyonunun C pozisyonu olduğunu belirtmiştir (Şekil 1). Ayrıca bu pozisyonu "Dengeli Oturma" olarak adlandırmıştır. Bunun yanı sıra eğitim mekanlarındaki donatılarda kullanılan malzeme çocukların ders çalışma performansının, konsantrasyonunun ve motivasyonunun düşmesini engellemek için önemli olmaktadır. Çalışma masasının parlama yapmayan, kaygan olmayan malzemeden olması gerekmektedir. Çalışma sandalyesinin ise Bullock vd. (1997) göre sert malzeme kullanılarak yapılmış sandalyelerde ders çalışan bireylerin ders çalışma sürelerinin ve derse konsantrasyon sürelerinin elli dakikadan fazla sürmediğini tespit etmişlerdir. Böylece çocukların ders dinlerken kullandıkları sandalyelerin malzemesinin sert olmamasına dikkat etmek gerekmektedir.

Öğrencilerin anlatılan dersleri doğru bir şekilde anlayabilmesi, dersteki motivasyonunu koruyabilmesi için anlatılanları duyması gerekmektedir. Ders dinlerken dersi anlatan öğretmenin sesinin dışında çevresel faktörler yüzünden oluşan gürültü ve yankı gibi sesler kaliteli eğitim ortamlarında istenmeyen bir olgu olmaktadır. Aydoğdu'ya vd. (2012) göre, okullardaki sesin maksimum 70 dB, okulların sirkülasyon alanlarında 45dB, sınıfların 35dB ve tuvaletlerin ise 50dB olması gerekmektedir. Gürültülü mekanlarda verilen eğitimler, çocuklarda strese ve dikkat kaybına neden olmaktadır. Eğitim mekanlarındaki kaliteyi belirleyen unsurlardan biri olan mekandaki ses seviyesi, dersin düzgün bir şekilde dinlenmesinde ve anlaşılmasında önemli bir etken olmaktadır.

Eğitim mekanlarındaki kullanılan yapı malzemesini seçerken malzemenin ses yalıtımı sağlaması ve mekanda uygun akustiği oluşturması dikkate alınmalıdır.

Öğrencilerin huzurlu ve derslerinde verimli olması eğitim mekanlarındaki renklerle ilişkili olmaktadır. Eğitim mekanında doğru kullanılan renkler çocuğun ders çalışmasındaki motivasyonunu artırırken, mekanda kullanılan yanlış renk seçimleri motivasyonu düşürmekte ve çocuğun dikkatini dağıtmaktadır. Eğitim mekanlarında renk kullanılırken karmaşıklıktan kaçınılmalıdır, çok fazla rengin aynı anda kullanımı çocuklarda dikkat kaybına ve odaklanma problemlerine sebep olmaktadır. Çocukların ders çalıştıkları mekanın renklerini seçerken karmaşıklıktan kaçınırken sıkıcı bir çalışma ortamı oluşturmamasına dikkat edilmelidir. Stone'ye (2003) göre eğitim alınan mekanlarda, sıcak renklerin bireyleri dış mekanı düşünmeye ittiğine ve çevreye olan farkındalığın artmasına neden olduğuna, soğuk renklerin ise bireylerin kendi içlerine dönmesine, ders çalışma konsantrasyonun artmasının ve odaklanmanın sağlandığını vurgulamaktadır.

Eğitim alınan mekanlardaki sıcaklık seviyesi, çalışma verimini etkilemektedir. Mekan gerekli olduğundan fazla sıcaksa bu durum öğrencilerde uykusunun gelmesine neden olurken, sıcaklığın gereğinden az olduğu durumda ise dikkat dağınıklığına neden olmaktadır. Antalya gibi ılıman iklimlerde bulunan eğitim mekanlarında ortamdaki nem de önemli bir faktör olmaktadır. Harner'ın 1974 yılında eğitim ortamlarındaki sıcaklığın öğrencilerin öğrenme becerilerine etkisi üzerine yaptığı çalışmada, ortamdaki sıcaklığın 23°C'den fazla olduğu durumlarda matematik gibi hesaplama gerektiren derslerinde ve Türkçe gibi okuma becerisi gerektiren derslerinde çocukların konsantrasyonunun azaldığını gözlemlemiştir. Ayrıca, 23°C ile 27°C sıcaklık arasında bulunan mekanlar eğitim alan çocukların okuma hızlarının ve okuduğunu anlama derecelerinin düştüğünü belirtmiştir. Böylece öğrencilerin çalışma ortamının 23°C'den az olması gerekmekle birlikte çok da soğuk olmamasına dikkat edilmelidir.

Eğitim ortamlarındaki sıcaklık ayarlaması kadar mekanın havalandırılması da önemli olmaktadır. Babalık'a (2005) göre oturarak yapılan çalışmalarda kişi başına düşen temiz hava miktarı 30m³/saat iken ayakta yapılan çalışmalarda ise bu miktar 40m³/saat olmaktadır. Çocuklar gelişme çağında olduğu için yetişkinlerden daha hızlı nefes alıp vermektedir. Bu yüzden çocukların yetişkinlerden daha fazla temiz hava gereksinimi duymaktadır. Çocukların bulunduğu ve çalıştığı mekanların sık sık havalandırılması gerekmektedir. Kötü hava kalitesine sahip mekanlarda eğitim alan çocukların öğrenme performanslarını düşürmektedir. Ayrıca çocukların sürekli kötü hava kalitesine sahip mekanlarda bulunması çeşitli sağlık problemlerine de neden olabilmektedir.

Mekanlar doğal ve yapay olmak üzere iki şekilde aydınlatılmaktadır. İlk tercih edilen, mekanların doğal yolla aydınlatılmasıdır. Doğal yolla aydınlatılan mekanlarda eğitim alan öğrencilerin, derslerindeki

motivasyonunun daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Doğal yolla aydınlatılan mekanlarda çalışan çocukların, okula düzenli olarak devam ettikleri, derse konsantrasyonunun ve ruh halinin olumlu yönde olduğu saptanmıştır (McClinctok, 1996). Doğal aydınlatmada önemli olan güneş ışınlarını eğitim mekanlarına kontrollü bir şekilde almaktır. Doğu ve batı yönünden gelen güneş ışınlarının geliş açısı eğitim ortamları için uygun olmamakla birlikte mekanın içine güneş ışınlarını kontrollü bir şekilde almakta zor olmaktadır. Bu yüzden eğitim mekanı tasarımı yapılırken kuzey ve güney yönleri tercih edilmektedir. Ayrıca güneş ışınlarını mekanların içine uygun bir şekilde alırken güneş kırıcı elemanlarda kullanılmaktadır. DIN EN 12464-1 standardına göre, eğitim alınan mekanlar için önerilen minimum aydınlık düzeyi 300 lux' tür en uygun değer ise 500 lux olmaktadır (Makine Mühendisleri Odası, 2015, s.2)

3.Uzaktan Eğitim

Yirmi birinci yüzyıl "dijital çağ" olarak nitelenebilir ve dijitalleşme yaşamın her yönüyle etkileyen teknoloji devrimidir. Bu devrimin tetiklenmesindeki etkenler; yirminci yüzyılın ortalarından itibaren sibernetik, yönetimde matematik, bilgi işlemci cihazların üretimi, ilk bilgisayarlardan sonra bu alanda yaşanan hızlı gelişim ve bilgisayarın resmi kurumların ve özel sektör kuruluşlarının elinde bulundurma lüksünün aşılarak ailelere, her kesimden bireylere, küçük işletmelere ve gençlere kadar yaygınlaşması ile internetin gelişip yaygın bir hal alması şeklinde sıralanabilmektedir (Bekir, 2017, s. 1743). Özellikle bilgisayar sahibi olmanın ve internetin kolay ulaşılabilir hale gelmesi ve her yerde yaygın bir kullanım alanı bulması, dijital çağın temel taşıyıcıları olarak gösterilebilmektedir.

Dijital çağın etkin ve yatkın bireylerinin "Z kuşağı" olarak adlandırılan gençliğin yeni halkası olduklarını da ispatlamış durumdadır. "Dijital doğanlar" olarak adlandırılan Türkiye'de genel nüfus içinde 1/3 gibi yüksek bir orana sahip gençlerin ve çocukların eğitimi kaçınılmaz olarak dijital ortama doğru kaymaktadır. Yeni eğitim kurgusu, dijitalleşmenin hem bir sonucu hem bir sebebi olmak durumundadır. Günlük yaşantıdaki dijitalleşmenin doğal bir sonucu olarak eğitimde de dijital dönüşüm beklentisi kaçınılmazdır (Taşkıran, 2016). Eğitim alanında teknoloji kullanımı ile eğitim süreci daha etkili ve motive edici bir hale dönüştüğü için eğitim kurumlarında yaygın bir şekilde kullanılır hale gelmiştir (Temizyürek ve Ünlü, 2015, s.65). Dünyada internet kullanımı, 2019 temmuz ayı itibarıyla yüzde 56'ya yükselerek 4,33 milyar kişiye ulaşmıştır. Mart 2019'da Statista'da yayınlanan verilere göre, Çin, 829 milyon kullanıcı ile internet kullanımında zirvede yer almış, 560 milyon ile Hindistan ikinci sırada ve 292 milyon ile ABD üçüncü sırada görülmektedir. Türkiye ise 69 milyon kullanıcı ile dünyada en çok internet kullanan 12. ülke olarak ön plana çıkmaktadır (URL-5). Dijital eğitime katkı sağladığı düşünülen bazı önemli teknolojik gelişmeler ve tarihleri aşağıda verilmiştir;

Tablo 1. Dijital eğitime katkı sağladığı düşünülen bazı önemli teknolojik gelişmelerin kronolojik sırası (URL-6)

1984	Apple, Macintosh' u icat etti.
1985	Windows işletim sistemi Microsoft tarafından üretildi.
1987	İlk 3-D video oyunu üretildi.
1988	Dijital cep telefonları icat edildi.
1989	Yüksek çözünürlüklü televizyon icat edildi.
1996	Web TV icat edildi.
2005	YouTube – Online video paylaşımı ve görüntüleme sitesi, Steve Chen, Chad Hurley ve Jawed Karim tarafından ilk defa yayına girdi.

Uzaktan eğitim; öğrencilerin fiziki bir okul ortamına gereksinim duymadan yerleşik bulunduğu ortamda eğitilmesi olarak tanımlanabilir. Uzaktan eğitimin geçmişten günümüze kadar üç farklı kuşağı bulunmaktadır (Jones, 2005). Birinci kuşak öğrenci-öğretmen iletişiminin yazışma yoluyla sağlandığı geleneksel kuşaktır. İkinci kuşakta ses ve video ağırlıklı bir uzaktan eğitim yapısı vardır. Son kuşakta ise eğitimde bilgisayar ve modem kullanılmaya başlanmıştır. İlk ve ikinci kuşağın temel amacı öğrenme materyallerinin üretimi dağıtımıdır ve etkileşim kısıtlıdır veya öğrenci-öğrenci ve öğrenci-öğretmen etkileşimi neredeyse yok gibidir. Üçüncü kuşak uzaktan eğitim ise, interaktif eğitim olarak da bilinir ki bilgisayar yoluyla iletişim ses ve video konferanslar gibi interaktif medyanın kullanıldığı, iletişim ve öğrenmenin sosyal bir süreç olarak kabul edildiği kuşaktır. (Tuncer, 2007, s.117-118)

Türkiye özelinde bakıldığında Anadolu Üniversitesi açık öğretim fakültesi tarafından kullanılan Beta e-öğrenme portalı uzaktan eğitime atılan ilk büyük ve geniş kapsamlı adımlardan biri olarak gösterilmektedir. Açık öğretim fakültesi okuyan öğrenciler internet aracılığıyla derslerini asenkron olarak işlemektedir.

3.1. Eğitim Bilişim Ağı (EBA)

Türkiye'de eğitimin dijitalleşme sürecinde gerekli uyumun sağlanması önem kazanmış, bu amaçla Milli Eğitim Bakanlığı eğitimde dijital dönüşüme ayak uydurmak adına EBA (Eğitim Bilişim Ağı) platformunu kurarak ve birçok dijital içerik (video, görsel, ses vb..) bu platformda birleştirmiştir. Eğitim Bilişim Ağı (EBA), Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından bireylerin kullanımına ücretsiz bir biçimde sunulmuş çevrimiçi bir sosyal eğitim platformudur (Eğitim Bilişim Ağı, 2016). EBA 2011'de yayına girmiş ve teknolojinin eğitimde kullanılması için oluşturulan dijital öğrenme materyallerini kapsayan uygulamalardan oluşmaktadır. Tüysüz ve Çümen (2016) tarafından yapılan çalışmada, öğrencilerin EBA'yı konuları pekiştirme,

sınavlara hazırlanma ve konu tekrarı yapma gibi boyutlarda faydalı buldukları belirtilmiştir. Ayrıca, öğrenciler konu anlatımı, eğitici oyun/etkinlikler, testler ve videolar gibi boyutlarda EBA'nın ilgi çekici olduğunu düşündükleri belirtilmiş, EBA'nın akademik başarılarını artırma, konu tekrarı yapma ve test çözme becerilerine yardımcı olduğunu vurgulanmıştır. 2015 yılı içerisinde yenilenen tasarım ve eklenen yetenekler ile EBA sürüm-2 "EBA Ders" modülü ile uzaktan öğretim yönetim sistemi yeteneği kazanmıştır. EBA sayesinde öğrenen kişi eğitim sürecinin aktif bir parçası olabilmekte ve sürecin içerisinde daha fazla rol alabilmektedir (Özen, 2019, s. 6).

Türkiye'de 16 Mart 2020 tarihinden itibaren eğitim öğretime ara veren ilkokul, ortaokul ve lise öğrencileri için, salgın nedeniyle tatil uzatıldıktan sonra 30 Mart'ta uzaktan eğitim sürecine EBA (Eğitim Bilişim Ağı) aracılığı ile devam edilmesi kararı alınmıştır. 2020 senesine kadar yardımcı unsur olarak kullanılan ağ, bir anda eğitimin ana ekseni olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hayata geçirilen uygulama ile eğitimin tümünün uzaktan olması konut içinde okul çağında olan çocukların bazı eğitim mekânlarına ihtiyaç duymasına sebep olmuştur. Bazı öğrenciler dersleri canlı dinlemeyi tercih ederken bazıları daha sonra dinlemeyi tercih etmiştir. Evde kal çağrılarına uyulmasını teşvik eden farklı programları da içeren sistemde her öğrenci grubu için "tatil değil uzaktan eğitim" başlık etiketiyle pandemi sürecinin verimli geçmesi amaçlanmaktadır.

3.2. Uzaktan Eğitim Uygulamasıyla Konut İçinde Oluşan Eğitim Mekânları

Eğitim ve öğretim sürecinde mekânlar, öğrenme sürecinin önemli bir parçasıdır ve öğrencinin motivasyonunu etkilemektedir. Geleneksel eğitim anlayışında eğitim öğretim faaliyetleri eğitim mekânları olan sınıflarda gerçekleştirilmektedir. Covid-19 salgını sebebiyle alınan önlemler sonucu 20 yaş altı bireylerin evden çıkması yasaklanmış ve eğitime uzaktan devam edilmesi kararı alınmıştır. Bu karar ile öğrenciler yeni bir sürece adım atmış, derslerini yaşadıkları mekanlarda bilgisayar televizyon, tablet gibi iletişim araçlarından takip etmeye başlamışlardır. Bu durumda konutlarda çeşitli eğitim mekanları ortaya çıkmıştır. Toplanan veriler sonucunda öğrencilerin bir kısmının eğitim faaliyetlerini mutfak, salon veya oturma odası gibi konutların gündüz mekanlarını eğitim ortamına dönüştürdükleri saptanmıştır. Salonda ve mutfakta bulunan masaların uzaktan eğitim sürecinde sıra işlevini aldığı gözlemlenmiştir (Şekil 4).

Şekil 4a-4b: Salon ve mutfak oluşturulan eğitim mekanı

Öğrencilerden dersleri televizyondan takip eden kesimin büyük çoğunluğu ise oturma odasında yerde oturarak, odadaki sehpaları kullanarak veya oda tefrişine çalışma masası ekleyerek oturma odası mekanının içerisinde ilave bir eğitim mekanı oluşturmuşlardır (Şekil 5).

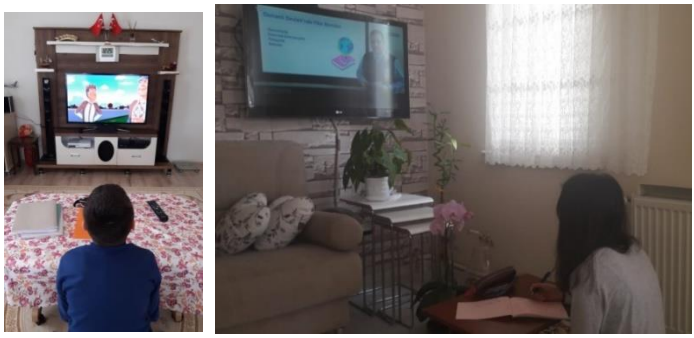

Şekil 5a-5b: Oturma odasında yerde oturma şeklinde oluşturulan eğitim mekanı

Şekil 5c-5d: Oturma odasında yerde oturma şeklinde oluşturulan eğitim mekanı

Kendine ait odası olan öğrencilerin bir kısmı eğitim faaliyetlerini kendi çalışma odalarından takip etmeyi tercih etmiştir. Bu durumda da öğrencilerin çalışma odalarına masalar eklenmiş veya mevcut masalar duruma uygun şekilde yeniden düzenlenerek eğitim mekanı ortaya çıkmıştır (Şekil 6).

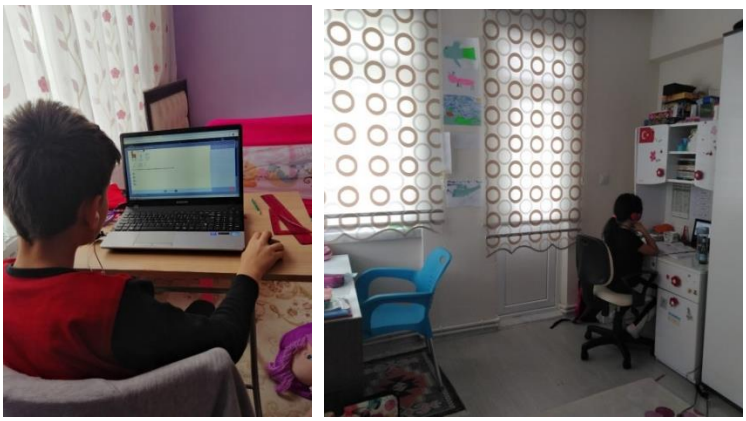

Şekil 6a-6b: Çocuğun odasında oluşturulan eğitim mekanı

Şekil 6c-6d: Çocuğun odasında oluşturulan eğitim mekanı

Yukarıdaki görsellerden de anlaşılacağı üzere eğitim mekanları sadece tanımlanmış alanlar değildir ve özel durumlarda farklı mekan çözümleri ortaya çıkmaktadır. Eğitim sadece sınıflarda sıra masa tahta ile gerçekleştirilen bir olgu olmamakla birlikte konut içinde öğrencilerin eğitimine olanak tanıyacak esnek mekanların oluşturulmasının önemi özellikle evden çıkılamayan zor günlerde daha iyi anlaşılmaktadır.

4. Anket Çalışması

Çalışmanın bu bölümünde uzaktan eğitim alan öğrencilerin ebeveyni ile yapılan anket çalışmasına yer verilmiştir. Anket çalışmasının amacı uzaktan eğitim alınan bu süreçte ebeveynlerin düşüncelerini öğrenmek ve konutlarında

oluşan eğitim mekanlarını analiz etmektir. Anket soruları, Türkiye'nin çeşitli kentlerinde yaşayan ve uzaktan eğitim alan çocukların ebeveynlerine yöneltilmiştir. Anket 100 ebeveyne uygulanmıştır. Anket soruları 3 kısımdan oluşmaktadır. 1. Kısımda genel sorular yer almaktadır. Ebeveynlerin yaşı eğitim durumu yaşanan konut tipi öğrencilerin eğitim şartları gibi durumların sorgulanması amaçlanmıştır. İkinci kısım sorular ile uzaktan eğitim alan öğrencilerin süreci takip etme biçimleri ve uzaktan eğitim alan öğrencilerin bulundukları konutlar ve uzaktan eğitimle konutta oluşan mekanlar hakkında bilgiler sorgulanmıştır. Üçüncü kısım sorular ile ebeveynlerin bu süreçte oluşan eğitim mekanı hakkındaki görüşleri sorgulanmıştır.

Tablo 2. Birinci Kısım Anket Sonuçları

Katılımcıların yaşı	20-30 yaş aralığı %11		31-45 yaş aralığı %83		46-60 yaş aralığı %6
Diğer ebeveynin yaşı	20-30 yaş aralığı %6		31-45 yaş aralığı %82		46-60 yaş aralığı %12
Katılımcıların cinsiyeti	Kadın %73			Erkek %27	
Katılımcıların eğitim durumu	İlkokul %8	Ortaokul %15	Lise %21	Lisans %41	Lisansüstü %15
Diğer ebeveynin eğitim durumu	İlkokul %22	Ortaokul %11	Lise %12	Lisans %46	Lisansüstü %9
Katılımcıların bu süreçte çalışma şekli	İşe gidip geliyor %23	Yarı zamanlı çalışıyor %8		Evden çalışıyor %29	Çalışmıyor %40
Diğer ebeveynin bu süreçte çalışma şekli	İşe gidip geliyor %32	Yarı zamanlı çalışıyor %15		Evden çalışıyor %19	Çalışmıyor %34
Katılımcıların birlikte ikamet ettiği kişi sayısı	3 kişi %29		4 kişi %41		5 kişi ve üstü %30
Katılımcıların çocuk sayısı	1 çocuk %26	2 çocuk %54	3 çocuk %11	4 çocuk % 5	5 çocuk ve üstü %4
Katılımcıların uzaktan eğitim alan çocuk sayısı	1 çocuk % 54	2 çocuk % 35		3 çocuk %9	4 çocuk %2

Katılımcıların çocuklarının gittiği okul türü	Devlet okulu % 68				Özel okul % 32			
Katılımcıların çocukları kaçıncı sınıfa gidiyor	1.Sınıf % 19	2.Sınıf %13	3.Sınıf %9	4. sınıf % 19	5. sınıf %7	6. sınıf % 5	7. sınıf %4	8. sınıf % 24
Katılımcıların çocuklarının sınıf mevcudu	10-19 kişilik sınıflar %11		20-29 kişilik sınıflar %46		30-39 kişilik sınıflar %38		40 ve üstü kişilik sınıflar %5	
Katılımcıların evlerinde internet olup olmadığı	İnternet var %83				İnternet yok %17			
Katılımcıların bulunduğu konutun konut tipi:	Apartman Dairesi %33	Müstakil Konut %27			Site (Çok Bloklu Apartman) %23		Güvenlikli Site %17	
Katılımcıların konutunun oda sayısı:	3+1 %61	4+1 %19		2+1 %12	5+1 %4		1+1 %2	Diğer %2
Çocuğunuzun kendisine ait odası var mı?	Evet %87				Hayır %13			
Evdeki televizyon sayısı:	1 %57		2 %32		3 ve üstü %9		Yok %2	

Ankete katılanların %11'i 20-30 yaş aralığında, %83'ü 31-45 yaş aralığında, %6'sı 46-60 yaş aralığındadır. Diğer ebeveynlerin ise %6' 20-30 yaş aralığında, %82'si 31-45 yaş aralığında, %12 ise 46-60 yaş aralığındadır. Ankete katılanların %73'ü kadın, %27'si erkektir. Ankete katılanların %8'i ilkokul, %15'i ortaokul, %21'i lise, %41'i lisans, %15'i ise lisansüstü derecesinde eğitim düzeyine sahiptir. Diğer ebeveynlerin ise; %22'si ilkokul, %11'i ortaokul, %12'si lise, %46'sı lisans, %9'u lisansüstü derecesinde eğitim düzeyine sahiptir. Ankete katılanların %23'ü bu süreçte işe gidip geliyor, %8'i yarı zamanlı çalışıyor, %29'u evden çalışıyor, %40'ı çalışmıyor. Diğer ebeveynlerin ise; %32'si işe gidip geliyor, %15'i yarı zamanlı çalışıyor, %19'u evden çalışıyor, %34'ü çalışmıyor. Ankete katılanların %29'u 3 kişilik aile, %41'i 4 kişilik aile ve % 30'u 5 kişi ve üstü ailelerden oluşmaktadır. Ankete katılanların %26'sının 1 çocuğu, %54'ünün 2 çocuğu, %11'inin 3 çocuğu, %5'inin 4 çocuğu, %4'ünün 5 ve üstü çocuğu vardır. Katılımcıların %54'ünün 1 çocuğu, %35'inin 2 çocuğu, %9'unun 3 çocuğu, %2'sinin 4 çocuğu uzaktan

eğitim almaktadır. Ankete katılanların çocuklarının %68'i devlet okuluna, %32'si özel okula gitmektedir. Ankete katılanların çocuklarının %19'u 1. Sınıfa, %13'ü 2. Sınıfa, %9'u 3. Sınıfa, %19'u 4. Sınıfa, %7'si 5. Sınıfa, %5'i 6. Sınıfa, %4'ü 7. Sınıfa, % 24'ü 8. Sınıfa gitmektedir. Ankete katılanların çocuklarının %11'i 10-19 kişilik sınıflarda, %46'sı 20-29 kişilik sınıflarda, %38'i 20-39 kişilik sınıflarda, %5'i ise 40 kişi ve üstü sınıflarda eğitim görmektedir. Ankete katılanların, %33'ü apartman dairesinde yaşarken, %27'si müstakil konut, %23'ü site (çok bloklu apartman) ve %17'si güvenlikli sitede yaşamaktadır. Ayrıca katılımcıların, %61'i 3+1, %19'u 4+1, %12'si 2+1, %4'ü 5+1, %2'si 1+1 ve %2'si diğer konut tipi konutlarda yaşamaktadır. Araştırmaya katılanların çocuklarının çoğunluğunun (%87'sinin) kendisine ait bir odası vardır. Katılımcıların evlerinde, %57'sinde 1, %32'sinde 2, %9'unda 3 ve üstü televizyon bulunmaktadır ayrıca katılımcıların %2'sinin evlerinde televizyon bulunmamaktadır.

Tablo 3: İkinci kısım anket sonuçları

Çocuğunuz derslerini nereden takip ediyor:	Televizyon %57	Bilgisayar %32	Tablet %8	Diğer %3
Çocuğunuz derslerini düzenli takip ediyor mu?	Evet %91		Hayır %9	
Çocuğunuz dersi dinlerken yanında kimse oluyor mu?	Evet %55		Hayır %45	
Çocuğunuz derslerini izlerken oda kapısı kapalı oluyor mu?	Evet %65		Hayır %35	
Çocuğunuz derslerini nasıl takip ediyor?	Çalışma Masasında %50	Koltukta %29	Yerde Oturarak %17	Diğer %4
Çocuğunuz derslerini dinlerken not alıyor mu?	Evet %68		Hayır %32	
Çocuğunuz derslerini sonradan tekrar ediyor mu?	Evet %67		Hayır %33	
Çocuğunuz bilgisayar oyunlarını seviyor mu?	Evet %81		Hayır %19	

Çocuğunuz dersler haricinde günde kaç saat bilgisayar oyunu oynuyor?	1 saat %40	Hiç oynamaz %26	2 saat %23	3 saat ve üstü %11
Çocuğunuz dersler haricinde günde kaç saat televizyon izliyor?	1 saat %37	2 saat %35	3 saat ve üstü %21	Hiç izlemez %7
Çocuğunuzun dersleri bittikten sonra çalışma masasını kaldırıyor musunuz?	Hayır, Masa Sabit Kalıyor %56	Masa kullanmıyor %24		Evet %20

Ankete katılanların çocukları, %57'si televizyonla, %32'si bilgisayarla, %8'i tabletle ve %3'ü diğer iletişim araçlarıyla derslerini takip etmektedir. Çocukların büyük bir çoğunluğu (%91'i) derslerini düzenli olarak takip etmektedir. Ayrıca, çocuklar derslerini takip ederken %55'inin yanında ebeveynleri bulunurken, %45'i derslerini tek başına takip etmektedir. Çocuklar derslerini takip ederken %65'inin odasının kapısı kapalı olurken, %35'inin odasının kapısı açık olmaktadır. Çocukların %50'si çalışma masasında, %29'u koltukta, %17'si yerde oturarak ve %14'ü diğer şekillerde derslerini takip etmektedir. Çocukların %68'i derslerini takip ederken not almakta ve %67'si derslerini tekrar etmektedir. Çocukların büyük bir çoğunluğu (%81'i) bilgisayar oyunlarını sevmektedir. Bu çocukların %40'ı 1 saat, %23'ü 2 saat ve %11'i 3 ve daha fazla gün içerisinde saat bilgisayar oyunu oynamaktadır, ayrıca %26'sı hiç bilgisayar oyunu oynamamaktadır. Aynı şekilde çocukların, %37'si 1 saat, %35'i 2 saat ve %21'İ 3 ve daha fazla saat gün içerisinde televizyon izlerken, %7'si hiç televizyon izlememektedir. Çocuklar uzaktan eğitim aldıktan sonra, %56'sının çalışma masası sabit kalırken, %20'sinin çalışma masası kaldırılıyor ve %24'ü uzaktan eğitim aldığı süreçte hiç çalışma masası kullanmamaktadır.

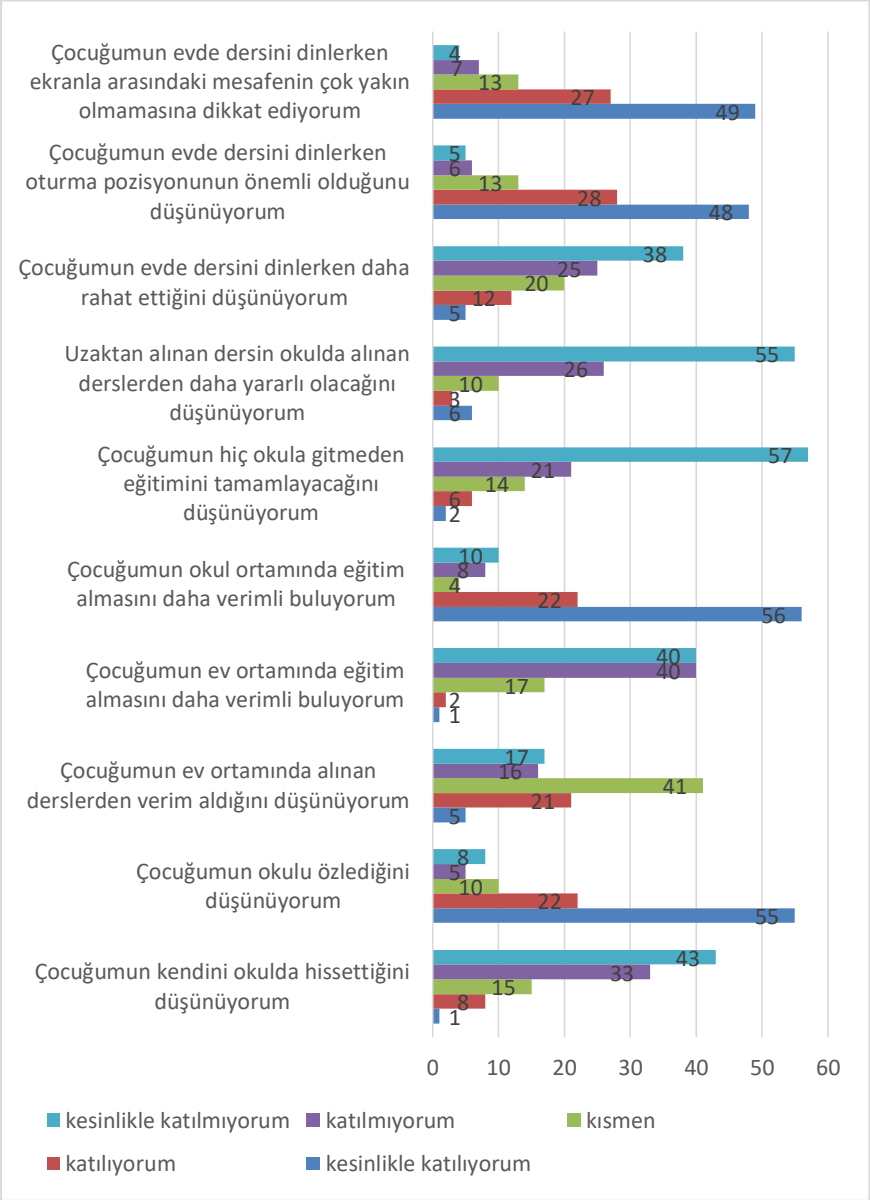

Şekil 7. 3.kısım anket değerlendirmesi

"Çocuğumun kendini okulda hissettiğini düşünüyorum" sorusuna yalnızca %1 "kesinlikle katılıyorum" cevabı verirken %43ü kesinlikle katılmıyorum, %33 katılmıyorum cevabı vermiştir. %15 kısmen %8 katılıyorum cevabı verilmiştir. "Çocuğumun okulu özlediğini düşünüyorum" sorusuna %55 oranında kesinlikle katılıyorum %22 katılıyorum cevabı gelmiş, %8 kesinlikle katılmıyorum %5 katılmıyorum cevapları verilmiştir. %10 kısmen cevabı verilmiştir. "Çocuğumun ev ortamında alınan derslerden verim aldığını

düşünüyorum" sorusuna %41 oranında en fazla cevap kısmen seçeneğine verilirken %17 kesinlikle katılmıyorum, %16 katılmıyorum cevaplarken %21 katılıyorum %5 kesinlikle katılıyorum cevaplarını vermişlerdir. "Çocuğumun ev ortamında eğitim almasını daha verimli buluyorum" sorusuna %40 kesinlikle katılmıyorum %40 katılmıyorum ve %17 kısmen yanıtları verilerek %2 katılıyorum %1 kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir. "Çocuğumun okul ortamında eğitim almasını daha verimli buluyorum" sorusuna %10 kesinlikle katılmıyorum %8 katılmıyorum ve %4 kısmen cevapları verilirken %22 katılıyorum %56 kesinlikle katılıyorum demiştir. "Çocuğumun hiç okula gitmeden eğitimini tamamlayacağını düşünüyorum" sorusuna %14 kısmen, %21 katılmıyorum %57 ve %6 katılıyorum %2 kesinlikle katılıyorum cevapları verilmiştir. "Uzaktan alınan dersin okulda alınan derslerden daha yararlı olacağını düşünüyorum." %10 kısmen, %6 kesinlikle katılıyorum, %3 katılıyorum, %55 kesinlikle katılmıyorum, %26 katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir. "Çocuğumun evde dersini dinlerken daha rahat ettiğini düşünüyorum." %38 kesinlikle katılmıyorum %25 katılmıyorum %20 kısmen %12 katılıyorum %5 kesinlikle katılıyorum "Çocuğumun evde dersini dinlerken oturma pozisyonunun önemli olduğunu düşünüyorum" sorusuna %48 kesinlikle katılıyorum %28 katılıyorum %13 kısmen %6 katılmıyorum, %5 kesinlikle katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir. "Çocuğumun evde dersini dinlerken ekranla arasındaki mesafenin çok yakın olmamasına dikkat ediyorum" sorusuna %4 kesinlikle katılmıyorum %7 katılmıyorum cevabı gelirken %13 kısmen, %27 katılıyorum %49 kesinlikle katılıyorum yanıtları vermiştir.

Özel okula giden öğrencilerin tamamının kendine ait bir odasının olduğu, devlet okuluna gidenlerin ise %65'inin kendine ait bir odasının olduğu %35'inin kendine ait odasının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çocuğun kendisine ait odasının bulunduğu ailelerin %72si 3+1 konutta yaşamını sürdürürken %18'i 4+1, %5'i 5+1 ve üstü seçeneklerini işaretlemiştir. Çocuğuna ait bir oda bulunmayan kişilerin ise %40'lık kısmı 2+1 konutta yaşarken %30 3+1, %30 4+1 büyüklüğünde konutlarda yaşamaktadır. Ayrıca %77'lik kısmın 5 ve daha fazla kişiyle, %23'lük kısmın 4 kişiyle birlikte yaşadıkları tespit edilmiştir. Buna göre konutta yaşayan sayısı arttıkça ve evin büyüklüğü azaldıkça öğrencinin kendisine ait bir odasının olma ihtimalinin azaldığı sonucu çıkarılabilir. Ayrıca %43'ü 4 kişi ile birlikte ikamet ederken %33'lük kısım 3 kişi ile ikamet etmektedir. Kendisine ait odası olan çocukların, %54'ü televizyon, %34'ü bilgisayar, %9'u tablet ve %2'si diğer iletişim araçlarıyla derslerini takip etmektedir. Ayrıca kendisine ait odası olan çocukların, %56'sı çalışma masasında, %28'i koltukta, %11'i yerde oturarak ve %5'i diğer şekillerde derslerini izlemektedirler. Özel okula giden öğrencilerin tamamı dersleri tablet veya bilgisayardan takip etmekte, devlet okuluna gidenlerin ise %12'si tablet veya bilgisayardan %88'i televizyondan takip ettiği verilerine ulaşılmıştır. Özel okula giden öğrencilerin %90'ı dersleri

çalışma masasından, %10'u ise koltuktan takip etmekte, devlet okuluna gidenlerin ise %30'u çalışma masasından %70 ise koltukta veya yerde oturarak takip etmektedir. Evde 1 televizyonu olan anket kullanıcılarının çocuklarından uzaktan eğitim görenlerin %62'lik kısmı derslerini televizyondan takip ederken %28'i bilgisayardan, %7'si tabletten, %3'ü ise diğer seçeneklerini işaretlemiştir. Evde 2 televizyonu olan anket kullanıcılarının çocukları ise %62'lik oranla derslerini televizyondan takip ederken yine %28 bilgisayar ve %10 tablet seçeneklerini işaretlemiştir. Bu durumda evdeki televizyon sayısının öğrencinin ders dinleme aracı alışkanlığını etkilemediği sonucuna varılmaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Öğrenme insan hayatında hiç bitmeyen bir eylemdir ve her yerde öğrenme eylemi gerçekleşebilmektedir. Fakat her mekan öğrenmeye yönelik tasarlanmamaktadır. Özellikte yaşı küçük bireyler için öğrenme eyleminin gerçekleşebilmesi için mekanların ona göre tasarlanması veya uyarlanması gerekmektedir. Çocuklar için mekanlar öğrenme sürecinin bir parçası olmaktadır. Eğitim mekanları, çocuğun ruh halini ve derse olan motivasyonunu etkilemektedir. Eğitim mekanlarındaki mekan kalitesi, öğrencilerin iyi bir eğitim almaları ve öğrenme motivasyonu için bir gereklilik olmaktadır. Çocuğun eğitimi için uygun olmayan eğitim mekanı ve donatı elemanları öğrenme süresini olumsuz yönde etkilemektedir. Fiziksel konfor eğitim alan çocukların performansları için etkili olmaktadır. Yapılan anket çalışmasında, çocukların uzaktan eğitim sürecinde derslerini çalışma masalarının yanı sıra yerde oturarak veya koltukta takip ettikleri belirtilmiştir. Uzaktan eğitim alınan süreçte mekanlar eğitim alan çocuğun ergonomisine uygun olarak hazırlanmalıdır. Çocuklar eğitim aldıkları süreçte uygun oturma pozisyonunda olmalıdırlar. Yoksa kamburluk gibi sırt, bel, boyun rahatsızlıkları yaşayabilmektedirler. Yanlış oturma çocukların vücut gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, yapılan çalışmada, çocukların derslerini izledikten sonra masalarının sabit kalmasının yanı sıra masa kullanmayan veya ders bittikten sonra masayı kaldırdıkları belirtilmiştir. Bu çalışma toplumun tüm kesimindeki ailelerin uzaktan eğitimdeki süreçlerini analiz etmiştir. Çalışmada her çocuğun kendisine ait odası olmadığı görülmektedir. Fakat çocukların uzaktan eğitim aldığı bu süreçte çocuğa eğitim için sabit bir çalışma alanı oluşturulması gerekmektedir. Çünkü çocuk o alanda ders çalışması gerektiğini bilmelidir. Çocuklar üzerine yapılan çalışmalarda, ders çalışma ortamlarının kişiselleştirilmesi çocukların derse olan motivasyonunu arttırdığı gözlemlenmiştir.

Dünyada aniden gelişen pandemi sebebiyle çocukların okulda ortamında akranları ile birlikte öğretmeninin yanında birebir aldığı eğitime ara verilmek zorunda kalınmıştır. Eğitim mekanı olarak tasarlanmamış olan konutlar eğitim mekanlarına dönüşmek zorunda kalmıştır. Pandemiden önce, örgün eğitimini

alan çocuk öğrenme eylemini okulda tamamlayıp sadece öğrendiklerini tekrar etme ve ödevlerini yapmak için konutları kullanmaktaydı. Çocuklar bu süreçte ise, hiç bilmedikleri bilgileri alışık olmadıkları bir mekanda almak zorunda kalmışlardır. Bu dönüşüm süreci zorunlu ve daha önce bir hazırlığı bulunmamaktadır.

Bu süreçte konut mekanlarının eğitim mekanlarına dönüşümünün sağlanması ebeveynlerin sorumluluğuna bırakılmıştır. Fakat pandemi, mekanları tasarlayan mimarlara beklenmedik her duruma uyum sağlayabilecek esnek mekan tasarlaması gerekliliğini öğretmiştir. Özellikle, yuva, yurt, ocak gibi bireylerin içselleştirdiği ve hayatlarının büyük bir kısmını geçirdikleri konutlar birçok eyleme hizmet edebilecek şekilde tasarlanmalıdır.

Çalışmada uzaktan eğitimin olumlu/olumsuz yönleri değil konut içindeki mekanlara etkisi gözlemlenmiştir ve bunun sonucunda özellikle yaşam alanlarının birer eğitim mekanına ders sırasında da olsa dönüştüğü saptanmıştır. Ankete katılan ebeveynlerin büyük kısmı uzaktan eğitim sürecinde çocuklarının okullarını özlediğini belirtmiş ve örgün eğitimin uzaktan eğitimden daha verimli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca konut içi eğitim mekanlarında öğrencinin edindiği konforu ev ortamında da ailelerin dikkatlice sağlamaya çalıştıkları anket sonuçlarından anlaşılmaktadır.

6. Referanslar

Al Şensoy, Selda, Sağsöz, Ayşe, Öğrenci Başarısının Sınıfların Fiziksel Koşulları ile İlişkisi, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), Aralık 2015, Cilt 16, Sayı 3, s. 87-104.

Aydoğdu, Nihal Gördeş., Özbıçakçı, Şeyda, Çapık, Cantürk, Ersin, Fatma, Kıssal, Aygül, Bir Okul Toplumunda Gürültü Düzeyi Tanımlaması ve Duyarlılık Eğitimi, Eğitim ve Bilim Dergisi, 2012, cilt 37, sayı 165, s. 238-245.

Babalık Fatih, Ergonomi / İşbilim, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, s.486.

Barker Roger ve Gump Paul, Big School, Small School, Standford University Pres., 1964, Palo Alto, CA, s.13-21

Berquet, K. H., Seating and Posture Problems, Selection and Adaptation of School Furniture, Theme, Stuttgart, 1988, s.19-24

Bullock, An Adams, Foster Harrison, S Elizabeth, Making the Best Decisions: Designing for Excellence, Schools in the Middle, 1997, p.14-18

Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Ekin Yayınları, İstanbul 1997, s. 468.

Corgnati, Stefano Paolo, Filippi, Marko, Viazzo, Sara, ,Perception of The Thermal Environment in High School and University Classrooms: Subjective Preferences and Thermal comfort. Building and Environment, 2007, p.951–959.

Curcani, Seyyid Şerif, Et-Tarifat, İstanbul 1884, Mısır Matbaası, 1884, s. 154.

Dilsiz, Hasan., Dilsiz, Semra, Eğitim Yapıları Asgari tasarım standartları klavuzu, 2015, s.61.

Duke, Daniel, Does It Matter Where Our Children Learn? Paper Presented at the Meeting of the National Research Council of the National Academy of Sciences and the National Academy of Engineering, Washington, DC 1998, s.11-13 (ERIC Document Reproduction Service No. ED 418 578).

Erman, Onur, Gümüşburun Ayalp, Gülden, Okul Yapılarında Mimari Karakterin Rolü, Güney Mimarlık, Eylül 2012, sayı 9, s. 23.

Harner, David, Effects of Thermal Environment on Learning Skills, The Educational Facility Planner, 12(2), 1974, s.4-6.

Karaküçük, Suna, Okul Rehberlik Servislerinin Fiziksel/Mekansal Koşullarının İncelenmesi, (Rehber Öğretmenlerin Mekansal Algıları Bağlamında), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2010, s:28.

Lackney, Jeffery, Assessing School Facilities for Learning/ Assessing the Impact of the Physical Environment on the Educational Process, Miss., Educational Design Institute, Mississippi State, 1999, s.5-8.

Mandal, A.C., Balanced Sitting Posture On Forward Sloping Seat. Health In Forum, Copenhagen Denmark 2008, s.3

McClintock, Martha, The Different is Daylight, Washington USA 1996 s:12-16.

Öğülmüş Selahattin, Çok, Figen, "İlkokul Öğrencilerinin Okulla İlgili Algıları", Çocuk Kültürü, 1.Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildiri Kitabı, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları,1997, No:1, s. 377-395.

Özen Emin, Eğitimde dijital dönüşüm ve eğitim bilişim ağı (EBA), AUAd, Cilt 5, Sayı 1, 2019, s. 5-9.

Parlak Bekir, Dijital Çağda Eğitim: Olanaklar ve Uygulamalar Üzerine Bir Analiz, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.22, Kayfor15 Özel Sayısı, 2017, s.1741-1759.

Stone, Nancy, Environmental view and color for a simulated telemarketing task, Journal of Environmental Psychology,2003, 23/1 , s. 63-78.

Taşkıran, Ayşe, Dijital Çağda Yükseköğretim, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 2017, 3(1), s. 96-109.

Temizyürek, Fahri, Ünlü, Nihan, Dil öğretiminde teknolojinin materyal olarak kullanımına bir örnek: "flipped classroom", Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2015, 4(1), s.64-72.

Teymur, Necdet, Okulluk, İlköğretim Sorunları Sempozyumu, M.S.Ü., Bildiriler Kitabı, İstanbul 1998, s. 37-41.

TMMOB Makine Mühendisleri Odası İzmir Şubesi, Okullarda İç Çevre Kalitesi Rehberi, İzmir 2015, 4. Bölüm, s:2.

Tuncer, Murat, Sanal Eğitim-Öğretim ve Geleceği, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2007, www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 Bahar-2007 C.6 S.20 (112-133)

Tüysüz, Cengiz, ve Çümen, Veli, Eba Ders Web Sitesine İlişkin Ortaokul Öğrencilerinin Görüşleri, Uşak University Journal of Social Sciences, 2016, s.9(27).

Üngür, Erdem, Mekân Kavramının Disiplinler Arası Tarihsel Değişimi Üzerinden Mimarlık & Mekân İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2011, s.7.

Url-1: https://t24.com.tr/haber/ (erişim tarihi 02.04.2020, 14.05)

Url-2: https://www.mebpersonel.com/meb-personeli/ (erişim tarihi 08.04.2020, 21.45)

Url-3: https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1903741 (erişim tarihi 12.04.2020, 21.58)

Url-4: https://www.hurriyet.com.tr/egitim/matematik (erişim tarihi 22.04.2020, 13.17)

URL-5: https://www.ntv.com.tr/teknoloji/dunyanin-yuzde-56si-internet-kullaniyor,-ONSoFT9tE6rBUwxMzeFFw (erişim tarihi 13.04.2020, 11.42)

URL-6: https://www.bilim-teknoloji.com/bilim-ve-teknoloji-tarihi-bilim-ve-teknolojinin-tarihsel-gelisimi/ (erişim tarihi 12.04.2020, 17.45)

Yıldız, Mehmet Zeydin, Alaeddinoğlu, Faruk, Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Algılayışları, 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) (International Congress of Asian and North African Studies), Ankara / Türkiye 2007, s. 845.

CHAPTER

8

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Yöneticiler İçin Netiket; Dijital Ayak İzi ve Dijital İtibar Bağlamında Kavramsal Bir Analiz (Esra Aydın Göktepe)

Yöneticiler İçin Netiket; Dijital Ayak İzi ve Dijital İtibar Bağlamında Kavramsal Bir Analiz

Dr. Öğretim Üyesi Esra Aydın Göktepe[1]
[1]*İstanbul Arel Üniversitesi, esraaydingoktepe@arel.edu.tr*

1. Giriş

Dijitalleşme, örgütlerin üretim ve hizmet süreçlerini, stratejilerini, yönetici ve çalışan profillerini, çalışma ilişkilerini, yönetim uygulamalarını değiştirmektedir. Dijitalleşmenin getirdiği bu değişimlerin uzantısında, örgüt ve çalışan, yönetici ve çalışan, yönetici ve toplum arasındaki etkileşim de değişmektedir. Etkileşim ortamları, özellikle internet kullanımının yaygınlaşması ile çeşitlenmekte ve dijitalleşmektedir. Fiziksel sosyal gruplarda (aile, işyeri ya da okul) iletişim kuralları ve kural ihlali durumunda yaptırımlar belliyken, günümüzde bireylerin sıklıkla yer aldığı dijital ortamlarda kalıplaşmış kuralların olmadığı görülmektedir. Kariyer, modern anlamda, kişinin sadece iş davranışlarını değil, sosyal ve özel hayatındaki davranışları da kapsamaktadır. Bireylerin, iş, sosyal ve özel hayatlarına dair bilgi veren, dijital ortamlardaki iletişim bu nedenle çok önemlidir. Kuralları belirli olmayan dijital ortamlar, bireylerin profesyonel yaşamlarında iz bırakacak dijital ayak izlerine ve dijital itibarlarına etki etmesi nedeniyle, işletme yönetimi üzerine araştırma yapanların da odaklandığı yeni araştırma alanı olmaktadır.

Sosyal Medya ve Dijital Güvenlik Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi (SODİGEM) Bilim Kurulunca, teknoloji kullanımına ilişkin yayınlanan "2019'u Bitirirken Sosyolojik Açıdan İnternet ve Sosyal Medya İstatistikleri Raporu" ve TÜİK'in yayınladığı "Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması" verilerine göre, Türkiye'de internet kullanıcılarının %46'sının elektronik posta almak ve göndermek, %81'inin sosyal medya platformlarında yer almak, %94'ünün mesajlaşmak için internet kullandıkları belirlenmiştir (TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2019). We Are Social ve Hootsuite'in yayınladığı "Digital 2019 in Turkey" rapor verilerine göre, Türkiye'de nüfusun %63'ünün aktif sosyal medya kullanıcısı olduğu, sosyal medya kullanıcılarının günde ortalama 7 saatini internette geçirdiği, bu sürenin ortalama 2 saat 46 dakikasını ise sosyal medyada geçirdiği belirtilmiştir (Digital in 2019, 2019).

Araştırma raporlarında da belirtildiği gibi, dijital iletişim yaygınlaşmaktadır. Bireylerin profesyonel veya sosyal konularda duygu ve düşüncelerini, belli kurallara bağlı kalmadan elektronik iletişim araçları ile karşı tarafa ulaştırması, özellikle dijital iletişim deneyimine hazır olmayanların

yaşadıkları sorunlar, dijital iletişim dinamiklerinin gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır (Arouri ve Hamaidi, 2017: 85).

Sosyal bir varlık olan insanın yer aldığı dijital sosyal ortamlar, bireylerin profesyonel hayattaki konumunu da etkilemekte, insanların iletişim algılarını da dönüştürmektedir. Fiziksel olarak yer aldığı gruplarda kabul görmek isteyen bireyler, üyesi olmak istedikleri grubun görgü kuralları gibi buyruksal normlarını benimseyerek hareket ediyorsa, bireyler sanal olarak içinde yer aldıkları dijital grubun/platformun netiket olarak adlandırılan dijital iletişim görgü kurallarına da dikkat etmek zorundadır. Bu bölümde, dijital sosyal ağlarda ve profesyonel ağlarda yer alan yöneticiler için, dijital ayak izi ve dijital itibar bağlamında netiket farkındalığının önemi açıklanmıştır. Özellikle, teknoloji ile teması güçlü olan, teknolojik yatkınlığı dijital göçmenlere göre göreceli olarak yüksek olan dijital yerlileri yönetecek, dijital göçmen yöneticiler için netiket farkındalığına sahip olmak, dijital yetkinliği gösterebilmek için imaj sağlayıcı bir araç olmaktadır.

2. Dijital Ayak İzi ve Dijital İtibar

Dijitalleşme ile hayatımıza giren dijital iletişim süreçlerindeki etkinlikler sonunda bırakılan iz, dijital ayak izi olarak tanımlanmaktadır (Bodhani, 2012). Bir başka tanımda, dijital ayak izi, bireylerin, veri tabanlarında bıraktıkları çevrimiçi veya çevrimdışı gerçekleştirdikleri faaliyetler ile bıraktıkları sayısal iz ve kayıt olarak belirtilmiştir (Lambiotte ve Kosinski, 2014). Dijital izler, bireylerin kişilik özelliklerine, siyasi görüş ve inanç dünyalarına yönelik bilgiler edinilmesini, adres ve aile gibi kişisel bilgilerinin ulaşılabilir olmasını sağlayacağı için önemlidir (Madden, Fox, Smith ve Vitak, 2007; Garfinkel, 2010; Kosinski, Stillwell ve Graepel, 2013).

İtibar, bireyin başkaları tarafından saygı görme, değerli ve güvenilir kabul edilme durumu, saygınlık ve prestij anlamı taşıyan, kökeni Arapça olan bir kelimedir (TDK, 2020). Profesyonel yaşamda, ekonomik başarının sürdürülebilir kılınabilmesi için kurumsal veya bireysel itibar sahibi olmak bir zorunluluktur (Cansen, 2010).

Genellikle, itibar yönetimine yönelik çalışmalar kurumsal ölçekte yapılmaktadır. Bireylerin, modern organizasyon anlayışlarında kariyer yönetiminin kendisinin sorumluluğunda olmasının benimsenmesi ile bireyler de itibar yönetimlerine yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. Benzer eğitim ve deneyime sahip olan bireyler, itibar yönetimleri ile benzerlerinden farklılaşabilmektedir. Bireysel itibar, eğitim, deneyim, yetenek ve iş yaşamında gösterilen davranışları kapsamaktadır. Bu nedenle bireysel itibar yönetimi ile bireyler, kişisel özelliklerini yansıtarak, kişisel sermayesini ve başarılarını şekillendirebilmektedir (Zinko ve Gerald, 2011). Modern kariyer yönetimi anlayışı gereği, birey kendini bir şirket gibi düşünerek, kendi girişimini rekabetçi pazarda tutundurmak adına, kendine yatırım yapmak ve

itibarını oluşturmak ve kendini markalaştırmak zorundadır (Dardot ve Laval, 2012; Ron, 2017).

İletişim platformları bireylerin, sosyal yaşamlarının bir parçası olduğu gibi, profesyonel yaşamın da bir parçasıdır. İş dünyasında dijital platformların kullanılması ile bireyler iş deneyimlerini ve yeteneklerini profesyonel sosyal ağlara yansıtarak istihdam olanağı sağlayabilmektedirler (İbicioğlu, 2014). Bireylerin, dijital itibarı, dijital ortamda sahip olduğu kişisel web alanları, bloglar, sosyal medya hesapları için kaynaktır. Bu dijital ortamlarda üretilen içerikler, paylaşımlar, paylaşımlara takipçilerin yaptığı olumlu ve olumsuz yorumlar dijital itibarın unsurlarıdır. Dijital itibar yönetiminde, birey paylaşımlarına gelen olumlu yorumları, kendisi hakkında olumlu içeriklerin sayısını artırmak, olumsuz içeriklerin üretilmesini engellemek, olumsuz yorumları olumlu yorumlara çevirmek için çaba sarf etmektedir (Müyesseroğlu, 2018). Dijital platformları doğru yönetebilmek, sahip olunan kişisel bilgi, beceri ve yeteneklerin, takipçiler tarafından değerli görülmesini sağlamak, olumlu imaj oluşturmak için fırsattır (Bişkin ve Kaya, 2011).

Bireyler, kişisel ve profesyonel sosyal ağ uygulamalarını tanınırlık ve bilinirliklerini sağlayıcı bir araç olarak kullanabilmektedirler (Hepekiz, 2018). Öyle ki, bireylerin kişisel olarak kullandıkları sosyal medya hesaplarındaki bir paylaşım, işe alım süreçlerinde karşısına engel olarak çıkabilir, bu nedenle dijital itibar yönetiminde kişisel sosyal medya hesaplarındaki paylaşımların içeriği de göz önünde bulundurulmalıdır (Zenelaj, 2014).

3. Netiket

Bireyin bir gruba dahil olmasında mevkiler, iş bölümü ve kurallar olmak üzere üç temel öğe bulunmaktadır (Ozankaya, 1996: 128). Bulunulan sosyal gruba göre, kişinin rolleri farklılık göstermektedir. Ailede baba rolünde olan kişi, işyerinde yönetici rolündedir. Birey bulunduğu ortamdaki mevkisine uygun olacak şekilde kendisine verilen görevi yerine getirerek işbölümü ile bulunduğu gruba üyeliğini devam ettirir. Her grubun dinamiğine uygun olarak yazılı ve yazılı olmayan kurallar bulunmaktadır. Grup üyeleri gelenek ya da etik kurallar gibi yazılı olmayan kurallara, yasa ve yönetmelik gibi yazılı kurallara göre hareket etmek zorundadır. Grup üyelerinin kurallara uymaması durumunda bir takım yaptırımlar gerçekleşmektedir. Yazılı kurallara uymayan üyelere ceza gibi yaptırımlar uygulanırken, yazılı olmayan kuralları ihlal eden üyelere baskı yapmak, gruptan dışlamak, grup üyeliğinden çıkarılmak gibi cezalar verilebilmektedir (Ozankaya, 1996: 129).

İletişim, sosyal bir alışveriştir. Bu alış verişte taraflar arasında simetrik davranış kuralları geçerlidir. Simetrik davranış ilkesine göre aynı statüdeki kişiler karşılıklı belirli yükümlülükler ve beklentilere göre hareket ederler. Simetrik davranışların benimsendiği iletişimde, karşılıklı “sen” ya da “siz” diye hitap edilir, iletişim yataydır. Bu çerçevede, toplumda genel kabul görmüş, uyulmaması durumunda toplum tarafından hoş karşılanmayan

kurallar bütünü olan görgü kuralları da çoğunlukla simetrik davranışları içermektedir. Bazı mevkiler ve gruplarda ise, sosyal alışveriş, asimetriktir. İşyerinde, ast-üst ilişkisi, okulda öğretmen-öğrenci ilişkisi asimetrik ilişkiye örnektir (Goffman, 2017: 65).

İletişim sürecinde, taraflar, bulundukları ortama, mevkiye, işbölümüne göre kendilerini konumlandırmalı ve sosyal ortamın kuralları çerçevesinde hareket etmelidirler. Bireyler, toplumsallaşırken, bütün kişilikleri ile değil o ortama uygun olan kişilik rolleri ile yer almaktadırlar (Goffman, 2017: 64). Yeni medya teknolojilerinde kurulan iletişimde, bireylerin belirli sıfat ve statü ile ve bu sıfata uygun olacak şekilde sosyal normlarla hareket etmeleri gerekmektedir.

Davranış kalıpları simetrisi netlik kazanmamış olan dijital ortamlarda, bireylerin iletişim ortamlarından biri olarak yeni medyada da, iletişimin belirli kural ve normlarının olması gerekmektedir. Yeni medya teknolojilerinde uyulması gereken norm ve kurallara netiket denilmektedir. Netiket kuralları da kişinin sosyal hayat içerisindeki mevkiine göre değişkenlik gösteren sosyal normlardır. Sosyal normlar, betimsel sosyal norm ve buyruksal sosyal normlar olarak ikiye ayrılır. Betimsel sosyal normlar, bireyin diğer üyelerin nasıl davrandığına dair algılardır. Buyruksal normlar, diğer grup üyelerinin hangi davranış kalıplarını onaylayacağına dair varsayımlardır (Cialdini, Reno ve Kallgren, 1990). Netiket de görgü kuralları gibi onaylanan davranışları içeren kurallar bütünü olarak buyruksal normdur (Atalay, 2019: 5)

Dijital platformlarındaki dijital ayak izinin ve oluşturulan dijital kimliğin dijital itibarı oluşturması, bu platformlarda uyulması gereken kuralları yani netiket önemli kılmaktadır. Her iletişim türünde olduğu gibi, dijital iletişimde de kabul edilen onaylanan, onaylanmayan kurallar bulunmaktadır. Çevrimiçi buyruksal normları içeren görgü kuralları olarak kavramsallaşmakta olan netiket, “net” ve “etiket” kavramlarının birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Net, çevrimiçi ağı, etiket (etiquette) ise görgü kuralı anlamını taşımaktadır (Scheuermann ve Taylor, 1997: 269).

Netiket kavramı yeni olsa da, belirli bir ortamda nasıl davranılacağını belirten etiket kavramının temeli 17. yüzyılda Fransız Kralı XIV. Lois zamanında atılmıştır. Kral XIV. Lois, sarayına gelen misafirlerin, saray içerisinde uyması gereken kural ve davranışları sarayın çeşitli yerlerine etiket adı verilen tabelalara yazdırması etiket kavramının kullanımını yaygınlaştırmıştır (Williams, 2017: 11). Kral XIV. Lois’in davranış kurallarını astığı etiketler, günümüz dijital platformlarında nasıl davranılacağını gösteren netiketlere dönüşmüştür.

İnternet etiği anlamını taşıyan netik (nethics) kavramı ile netiket kavramları karıştırılmakla birlikte netik, ahlak felsefesi olarak meslek gruplarının uyması ve kaçınması gereken kuralları içeren daha kapsamlı bir kavramdır. (Aggarwal, 2014; Kurt ve Teker, 2017). Çevrimiçi ortamdaki bir

davranış, netik açıdan uygunken, netiket açısından uygun olmayabilir. Bu nedenle, iki kavram, birbirinden farklı anlamlar taşımaktadır.

Çoğunlukla sosyal amaçla kullanılmaya başlanan, fakat giderek profesyonel amaçları gerçekleştirmek için kullanılan yeni medya teknolojilerinin kendi sosyal kurallarını oluşturmaya başladığı görülmektedir. Yeni medya teknolojilerinde başlangıç döneminde takma isimlerle yer alınırken, Google Plus ve Facebook gibi teknoloji devlerinin gerçek isim ile yeni medya platformlarında yer almayı teşvik eden gerçek isim politikaları ile dijital kimlik ve itibar kavramları da gündeme gelmektedir (Brandtzaeg ve Lüders, 2018: 1).

Yeni medya araçlarının hepsinde geçerli olabilecek bir netiket bütünü literatürde yer almamaktadır. Her çevrimiçi platformda geçerli olabilecek, platforma, kişinin mevkisine göre değişen netiketler bulunmaktadır. Facebook yada Instagramda paylaşıldığında onaylanan bir fotoğraf, Twitter platformunda onaylanmayabilir. Bazen aynı görseli üniversite öğrencisi paylaştığında normal kabul edilirken, bir profesör paylaştığında anormal kabul edilebilir çünkü netiket mevki ile de ilgilidir. Netiket kurumun doğasına göre de değişebilmektedir, inovatif iş alanları daha informal olduğundan bu alanda geçerli olan bir davranış, bürokratik yapılarda uygun bulunmayabilir. Bu nedenle çevrimiçi platformlarda iletişim başlatmadan önce, o platformun dinamiklerini iyi kavramak gerekmektedir (Steinberg, 2017).

Yeni medya platformu ile dilin değişimini de beraberinde getirmektedir. Netiket gereği, sanal iletişimde dilbilgisi kurallarına uyulması gerektiği belirtilmesine rağmen (Brusco, 2011), İnternet Dilbilimcisi Mc Culloch (2019), yeni medya platformundaki dilbilgisi kurallarının ihlalini netiket eksikliği olarak değil, dilin yaratıcı bir şekilde kullanımı olarak değerlendirmektedir. Mc Culloch (2019), yeni medya kullanıcılarının duygularını ve düşüncelerini, tepkilerini aktarırken yaratıcı dil kullanımları gerçekleştirdiklerini savunmaktadır. Sosyal medyada harflerin tekrarı ile, yazılan kelimeye vurgu yapıldığı (Örneğin; Tebriklerrr) ya da beden dili eksikliğini gidermek için emojiler kullanıldığı ya da yeni kısaltmalar geliştirildiği (örneğin; kahkahayı sembolize etmek için, "LOL" kısaltmasının kullanılması) görülmektedir. Yeni dilin, dijital platformda yer alan kişinin mevkisine göre, takipçi profiline göre belirlenmesi gerekmektedir.

Örgütlerde formel ve informel iletişimin bir parçası olan elektronik postalar, iletişim teknolojilerinin en yaygın kullanım alanıdır (Akkirman, 2004: 147). Yazılı iletişimi kolaylaştırması, şifre ile kullanılıyor olmasının sağladığı güven duygusu ve resmi nitelik taşıması nedeniyle elektronik postalar yöneticiler ve çalışanlar tarafından sıklıkla kullanılmakta hatta yüz yüze iletişimden daha fazla tercih edilmektedir (Sabău ve Bibu, 2012; Moideenkutty ve Ghosh, 2013: 87).

Elektronik iletişime dair kuralların belirlenmesine yönelik ilk çalışma 1985 yılında Shapiro ve Anderson (1985)'un yayınladığı "Elektronik Posta

için bir Etik ve Etikete Doğru [Toward an Ethics and Etiquette for Electronic Mail]" isimli kitaptır. Bu kitapta, gönderi yaparken; elektronik posta iletisinin tek mesaj içermesi, gönderilen iletinin kalıcı olduğunun unutulmaması, hedef kitlenin doğru belirlenmesi, mesaj alıcısı kişi sayısının sınırlı tutulması, kullanılan dilin formelliğinin ilişkinin resmiyet düzeyine göre belirlenmesi, gönderi yapan kişinin ismini ve konumunu doğru belirtilmesi, üçüncü kişiler hakkında cevap hakkı doğurabilecek eleştiri ve hakaret içeren ifadelerden uzak durulması gerektiği belirtilmiştir. Gönderi alan kişinin dikkat etmesi gereken kurallar ise; yanlış gönderilmiş mesajların görmezden gelinmemesi gerektiği, yoğun duygular altındayken cevap verilmemesi olarak belirtilmiştir. Aynı çalışmada, yazım dilindeki büyük harf ve küçük harf kullanımının doğru belirlenmesi, yazılı iletişimde tonlama ve mimik olmadığı için şaka ve ironiden kaçınılması gerektiği vurgulanmıştır (Shapiro ve Anderson, 1985: 6-7). Bu çalışma ile elektronik ileti gönderirken dikkat edilmesi gereken kurallar belirtilerek, netiket kurallarının temeli atılmıştır.

Elektornik posta netiketine yönelik, Hammond ve Moseley (2018: 50-51)'in daha yakın zamanda yayınlanan çalışmalarında, çalışanların çalışma hayatlarında kullanacakları mail adreslerinin profesyonel olması, ayrımcılık, cinsel çağrışım gibi etkiler bırakmayacak şekilde belirlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Elektronik postaların konu kısmının boş bırakılmaması, içeriği yansıtacak şekilde konu belirtilmesi, selamlama ve veda cümleleri içermesi ve bu cümlelerin ilişkinin türüne göre seçilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Elektronik iletinin kısa olması, gerekiyorsa mesaj içeriğinin maddeler halinde belirtilmesi ve işaretleme kullanılarak anlaşılır olmasının sağlanması, dil bilgisi ve yazım kurallarına dikkat edilmesi, resmi yazışmalarda imoji veya ünlem işareti kullanılmaması, tamamen büyük harf kullanmak bağırmak anlamını taşıdığından harflerin tamamının büyük harf olmasından kaçınılması gerektiğini belirtmişledir. Mesaj kötü haber içeriyorsa, yüz yüze iletişimin tercih edilmesi gerektiği, eğer atılan mesaj herkesi ilgilendirmiyorsa "Tümünü yanıtla" seçeneği yerine mesajın muhatabının seçilmesi gerektiği belirtilmiştir.

İletişimin dijitalleşmesi elektronik postalarla başlayıp, kurum içi çevrimiçi uygulamaları ve sosyal medya araçları ile devam etmektedir. Elektronik posta ile iletişimde hataların minimuma indirilmesi için geliştirilen elektronik posta netiketi gibi sosyal medya için de netiket geliştirilmelidir. Dijital ortamlardaki paylaşımların, dijital bir ayak izi bırakarak kişiyi profesyonel ve özel yaşamında takip edilebilir kılacağı ve bireylerin dijital itibarını şekillendireceği için netiket kurallarının belirlenmesi gerekmektedir.

Steinberg (2017), sosyal medya kullanımında dikkat edilmesi gereken netiketi;

- Sosyal medyada politik görüş bildiren paylaşımlardan ve bu türde içerikleri beğenmekten kaçınılması,
- Toplumsal normlara uymayan, onaylanmayacak kendisine ya da başkasına ait, fotoğrafları ve görselleri yayınlamaktan kaçınmak,

- Başkalarına ait fotoğrafları paylaşmadan önce fotoğraf sahibinden izin almak,
- Kişisel bilgilerin güvenlik açığı oluşturacak şekilde paylaşımından kaçınmak,
- Profesyonel hayattaki bağlantılarla, sosyal medyada iletişim kurmadan önce sosyal medya paylaşımları içeriklerini gözden geçirmek,
- İş çevresiyle sosyal medyada bağlantı kurmadan önce dikkatlice düşünmek,
- Fiziksel sosyal ortamlarda kullanımı onaylanmayan üslup ve kelimelerin, özellikle argo ifadeleri, dijital ortamlarda da kullanmamak,
- Yüz yüze iletişimdeki gibi pozitif ve kibar olmak,
- Dilbilgisi ve noktalama işaretlerinin kullanımına özen göstermek,
- Her sosyal paylaşım platformunun kendine göre kurallarının olması nedeniyle, bu kurallar hakkında bilgi sahibi olduktan sonra paylaşım yapmak,

olarak sıralamıştır.

Sosyal medya platformları, insan kaynakları uzmanlarının işe alım süreçlerinde kullandıkları bir veri toplama aracı da olduğundan, bireylerin paylaşımlarını oluşturmak istedikleri dijital itibarı sağlayacak şekilde belirlemeleri gerekmektedir.

Netiket sadece, dijital iletişim platformlarındaki paylaşımlar için değil teknolojik araçlarla kurduğumuz iletişim süreçlerinde de belirleyici olmalıdır. Telefonla kurulan iletişim için netiket (Brusco, 2011: 284-285);

- Cevap verilemeyecek çağrılarda, arayan kişinin bilgilendirilmesi için bırakılmış sesli mesajlar ayarlamak,
- Bulunulan ortamdaki insanları rahatsız etmeyecek ses tonu ile telefonda konuşmak,
- Özel içerikteki konuşmaların yalnızken gerçekleştirilmesi,
- Telefon kullanımının yasak olduğu yerlerde (hastane ve uçak) telefon kullanmamak,
- Yüz yüze kurulan iletişimler esnasında, mobil telefon ile konuşmamak veya mesaj yazmamak

olarak sıralanmıştır.

4. Sonuç

İletişim sürecinde, hataların azaltılması ve mesajın sağlıklı iletilmesi için gerekli olan normlar, iletişim sürecine bir kural çerçevesi çizmektedir. İletişimin bir boyutu olarak dijital iletişimde de bir dizi sosyal norm oluşmaktadır. Dijital iletişim, iş dünyasında elektronik posta iletileri ile başlamış, telekomünikasyon teknolojilerinin gelişmesi ile çevrim-içi ve çevrim-dışı ağ platformları ile çeşitlenmiştir.

Özellikle yeni medya platformlarının sayısı her geçen gün artmakta, böylece iletişimin dijital boyutu da hızla bireysel ve kurumsal hayatımıza girmektedir. Bireyler de kurumlar gibi, bu platformlarda oluşturdukları bireysel dijital kimlik ve imaj ile dijital itibarlarını yönetmektedirler. Bireysel dijital itibarın yönetilmesinde araç olarak kullanılan dijital iletişim platformları, fiziksel iletişim kanallarının getirdiği sınırlara sahip olmaması nedeniyle zaman zaman hem kurumları hem bireyleri zor durumda bırakmıştır.

Dijital iletişimdeki kuralsızlığa ve tehlikeli olan özgürlüğe bir güvenli alan oluşturabilmek için netiket olarak adlandırılan dijital iletişim kurallarına ihtiyaç duyulmaktadır. Netiket, dijital iletişimde tarafların uyması gereken kuralları içeren sosyal buyruksal normlar bütünüdür. Dijital iletişimde yer alan her platformun kendine özgü netiketinin olması ve ilk netiket çalışmasının yapıldığı elektronik posta netiketi gibi, sosyal medya netiketi, mobil telefon netiketi, profesyonel ağ iletişimi netiketi gibi netiketler oluşturulmalı ve netiket farkındalığı artırılmalıdır.

Yöneticilerin de, hem özel yaşamlarındaki rolleri hem de profesyonel rolleri ile dijital kimlik oluşturarak yer aldıkları dijital platformlarda netiketler çerçevesinde hareket ederek, güvenli bir alan oluşturmaları gerekmektedir. Dijital ortamdaki iletişimin kalıcı olacağı, bırakılan ayak izi ile dijital itibar oluşturulacağı için netiket farkındalığı profesyonel yöneticiler için önemli hale gelmektedir. Kariyer yönetim aracı olarak netiket, bireylerin profesyonel yeteneklerine eklenmesi gereken yeni bir unsurdur.

Yöneticilerin, dijital imajlarını zedeleyebilecek paylaşımlardan kaçınmaları, düşünülmüş ve tasarlanmış paylaşımlar yapılmalı, paylaşım yapılan platformdaki kitlenin doğru belirlenmesi, platformun normlarının iyi bilinmesi, platformun teknolojik özelliklerin iyi bilinmesi gibi netiketler çerçevesince hareket etmelidirler. Aynı zamanda, yöneticiler dijital iletişim platformlarını, astlarını eleştirilebilecekleri, küçük düşürebilecekleri, imalarda bulunabilecekleri paylaşımlarda bulunabilecekleri bir alan olarak görülmemelidir. Dijital itibarlarına zarar vermemek için yöneticilerin, içeriğindeki bilgilerin doğruluğundan emin olunmayan paylaşımları yapmaktan, toplumun belli bir kesimini, azınlıkları vb. grupları rencide edecek içerikleri yayınlamaktan kaçınmaları gerekmektedir. Yöneticilerin, dijital iletişim platformlarındaki paylaşımları amaçsız olmamalı, mutlaka bir amaca hizmet etmelidir. Yöneticiler, yaptıkları paylaşımlarla kariyerlerine katkıda bulunmak, başarılarını duyurmak, imaj oluşturmak, sosyal sorumluluklarını yerine getirmek gibi amaçlarının olması da dijital itibarları açısından önemlidir. Görsel paylaşımı, bireylerin yaşantısı, kültürü, inancı, yaşam tarzı ve entelektüel sermayesi hakkında bilgi vermektedir. Bu nedenle yöneticilerin, paylaşım yaptıkları platformda profesyonel ağlarında bulunan kişileri düşünerek paylaşım yapmaları, görselin arka planında yer alan objeleri gözden geçirmeleri gerekmektedir. Yöneticilerin, netiket farkındalıklarını artırarak,

kendilerine kariyer hedeflerine ulaşmalarını sağlayacak, dijital itibar oluşturmaları gerekmektedir.

5. Referanslar

Aggarwal, A. K. (2014). *Netiquette in E-Learning*. Proceedings for the Northeast Region Decision Sciences Institute (NEDSI). 181-182.

Akkirman, A. D. (2004). Sanal İşyerinde Örgütsel Davranış, İstanbul, Aktüel Yayınları.

Arouri, Y., & Hamaidi, D.A. (2017). "Undergraduate Students' Perspectives of the Extent of Practicing Netiquettes in a Jordanian Southern University", *iJET, 12,* 84-97.

Atalay, G.E. (2019). "Sanal Dünyanın Görgü Kuralları: Netiket", Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi, Ekim, 1(11), 3-13.

Bişkin, F., & Kaya, Y. (2011). "İş Yaşamında Kişisel Marka", Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 555-570

Bodhani, A. (2012). Digital footprints step up. Engineering & Technology, 7(1), 82-83.

Brandtzaeg, P.B. & Lüders, M. (2018). "Time Collapse in Social Media: Extending the Context Collapse", Social Media Society. January-March. 1-10.

Brusco, J. M. (2011). "Know Your Netiquette", AORN Journal, 94 (3). 279-286.

Cansen, E. (2010). Hürriyet Gazetesi. Marka mı, kurum itibarı mı hangisi daha önemlidir?: http://www.hurriyet.com.tr/marka-mi-kurum-itibari-mi-hangisidaha-onemlidir-15998604

Cialdini, R. B., Reno, R. R. & Kallgren, C. A. (1990). "A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce littering in public places", *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 1015-1026.

Dardot, P., & Laval, C. (2012). *Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Digital in 2019. (2019). We are social. https://wearesocial.com/global-digital-report-2019, Erişim tarihi; 25.04.2020

Garfinkel, S. L. (2010). "Digital forensics research: The next 10 years", *Digital Investigation*, 7, 64-73.

Goffman, E. (2017). *Etkileşim Ritüeleri: Yüz yüze Davranış Üzerine Denemeler*. (A. Bölükbaşı, Çev.) Ankara: Heretik. Greenwood, California.

Hammond, L. ve Moseley, K. (2018). "Reeling in Proper "Netiquette". *Nursing made Incredibly Easy!*, March/April. 50-53.

Hepekiz, İ. (2018). "Sosyal Medya Aracılığıyla Yaratılan Kişisel Markalar ve Benlik Sunumu", *Erciyes İletişim Dergisi,* 761-782.

İbicioğlu, H. (2014). "Kişisel Markalama Ölçeğinin Geliştirilmesi Ve Bireylerin Kariyer İlgisi Düzeyleri Bakımından Farklılıkların İncelenmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 1-16.

Kosinski, M., Stillwell, D., & Graepel, T. (2013). "Private traits and attributes are predictable from digital records of human behavior", Proceedings of the National Academy of Sciences, 110(15), 5802-5805.

Kurt, M ve Teker N. (2017). "Öğretmen adaylarının Net-etik davranışlarının belirlenmesi", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergis,* 6 (2). 749-769.

Lambiotte, R., & Kosinski, M. (2014). "Tracking the digital footprints of personality", *Proceedings of the IEEE*, 102(12), 1934-1939.

Madden, M., Fox, S., Smith, A., & Vitak, J. (2007). "Digital footprints: Online identity management and search in the age of transparency", *Pew/Internet & American Life Project,* December 16.

Mc Culloch, G. (2019). *Because Internet: Understanding the New Rules of Language.* NewYork: Riverhead Books.

Moideenkutty, U. & Ghosh, S. (2013). "Mail From the Director", *Journal of the International Academy for Case Studies*, 19(1), 85-91.

Müyesseroğlu, E. (2018). Online İtibar Nedir? Nasıl Yönetilir? https://ertugrulmuyesseroglu.com/online-itibar-nedir-nasilyonetilir/ Erişim tarihi; 15.04.2020

Ozankaya, Ö. (1996). *Toplumbilim*. 9. Basım, İstanbul: Cem Yayınevi.

Ron, H. (2017). *How to Get the Job You Want: 10 Practical Steps to Get a Better Job Quicker.* Randburg: KR Publishing.

Sabău, M., R. & Bibu, N., A. (2012). "Management Communication: A Case Study of Interpersonel Manager-Subordinates Communication at Three High Schools From Bihor", *Revista De Management Comparat International/Review of International Comparative Management*, 13(2), 248-256.

Scheuermann, L. & Taylor, G. (1997). "Netiquette", *Internet Research*, 7(4), 269-273.

Shapiro, Z. & Anderson, R. H. (1985). *Towards an Ethics and Etiquette for Electronic Mail.* Santa Monica: Rand Corporation.

Steinberg, S. (2017). "Social Network Etiquette: New Rules for Minding your Manners in a Digital World", *Toastmaster*, June, 1, 14-15.

TDK, Türk Dil Kurumu, 2020, Erişim tarihi; 25.04.2020

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2019. http://www. tuik.gov. tr/Pre Tablo. do?alt_id=1028,Erişim tarihi; 20.04.2020

Williams, V. (2017). *Etiquette and Taboos Around the World* (Ed. Taylor E. Williams V.) içinde, Introduction.

Zenelaj, B. (2014). Pazarlama Stratejisi Olarak Sosyal Medya İletişimi İle Kurumsal İtibarı Oluşturmak: İletişim Sektöründe Bir Araştırma. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.

Zinko, R., Ferris, G. R., Humphrey, S. E., Meyer, C. J., & Aime, F. (2012). "Personal reputation in organizations: Two-study constructive replication and extension of antecedents and consequences", *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, *85*(1), 156-180. https ://doi.org/10.1111/j.2044-8325.2010.02017.x

CHAPTER

9

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Medical Decision Making In the Context of Medical Error Due To Big Data, Spillover Effect and Halo Effect (Arif Yüksel, Tahir Belice)

Medical Decision Making In the Context of Medical Error Due To Big Data, Spillover Effect and Halo Effect

Arif Yüksel[1], Tahir Belice[1]
[1] *University of Health Sciences Izmir Bozyaka Educational and Training Hospital, E-mail: drtahirelf@hotmail.com*
[2] *University of Health Sciences Izmir Bozyaka Educational and Training Hospital, E-mail: ayuksel68@gmail.com*

1.Introduction

Physicians race against time during their whole lives to find a cure for diseases, as well as manage the decision-making process for positive outcomes (1). There are two ways for physicians to manage this process effectively as follows: The first way is a fast and intuitive decision-making process, but it evolves in the light of experience and knowledge. The second one is slightly slower than the first one, which requires mostly analytical type of decision-making process that we have from mostly evidence-based data. The physician's final decision is a complex and combined task that can be achieved only by their various cognitive and psychomotor skills and behaviors (2).

For a physician, having an analytical diagnosis and reaching an ultimate decision is a challenging daily practice that might be critical in a patient's life. Complications, side effects, sequelae, adverse reactions, and malpractice are common problems that we define in medicine, which are mostly originated from medical treatments (3). A medical accident is often related to a treatment of healthcare providers, but there is no accusation because of it, whereas a medicolegal problem occurs due to a result of malpractice, which causes a dispute between patient and healthcare provider or institution(4). It has been stated in many studies that a majority of medicolegal problems leading to malpractice penalties are various. Those problems are as follows: Negligence, a delay in diagnosis, misinterpreted vital signs, inadequate treatment, which could be minimized by risk management by introducing standardized diagnostic and therapeutic protocols that meet both ethical and legal principles (5,6,7). Nowadays, defensive medicine has often been criticized for subjecting patients to a higher number of new procedures and, as a result, increasing healthcare costs.

In the digital age, malpractice forces many physicians to make overdiagnosis and overtreatment, and it causes an extra financial burden on health care systems. Patients equipped with digital gadgets can access many medical articles or comments online without having any experiences and metacognitive abilities beforehand. The overlooking medical information online might lead patients to be anxious and dissatisfied at the end. Because of misinterpreted of internet medical data by patients, healthcare providers exposure to many questions, which increases their level of stress, and in the end, unnecessarily, medical data force them to plan unnecessary diagnostic tests.

With this review, we want to give physicians an idea about how big medical data, spillover effect, and halo effect could change our Medical decision**.**

2. Medical Big Data

Medical data and knowledge have become increasingly numerous over the last years as a result of advances in imaging, development of biological diagnostic or prognostic tests, and therapeutic approaches. Physicians must keep in mind all the medical knowledge they need for their daily practices, but human memory is limited. As the general truth is that "you learn from your mistakes", that is too little honored in healthcare. Decision Support Systems (DSSs) are known as machine learning techniques to assist decision-makers in their analytical procedures automatically (6). These techniques can help physicians assign a diagnosis among several possible diagnoses or set models to predict a likely best prognosis based on data from the analysis of many biomarkers (8). DSSs support evidence-based decision-making and assist physicians in getting treatments personalized. Furthermore, just because of the DSSs decision-makers could make more accurate and useful decisions while minimizing medical errors and improving patient care, reducing costs (9). Both the rapid advancements in medical science and technology are productive tools for the doctors for the diagnosis and treatment of the patients; they have equally become tools for companies' commercial goals. When a physician starts to make a decision, it would be highly possible getting under influences of these both big data flows and business efforts of industry to sell their products. Prediction, modeling, inference, classification, clustering, and regression are standard methods to analyze big medical data (10). By the advances in imaging, development of biological tests and therapeutic procedures, medical data and knowledge reach a peak almost every other year. Rapid events in digital data cause healthcare data avalanche, which requires more architecture, techniques, algorithms, and analytics for not falling behind the advancement of science and integrating it into life effectively (11). Increased medical costs, patient mortality, as well as misguided decision making by clinicians and healthcare policymakers, are altogether disadvantages of big medical data. That can be solved by introducing artificial intelligence and machine learning algorithms into physicians' practice when they make diagnoses, determine prognoses, and give medicine (12). The new knowledge discovered by big data analytics techniques should provide comprehensive benefits to the patients, clinicians, and health policymakers (13). Just by a clinical data mining, a physician can find a solution which could be appropriate for the patient (14). Physicians need artificial intelligence during their decision-making process. Still, big data should be experienced in all aspects of medicine before we implement it in practical tools of the medical field. Furthermore, big medical data is accessible for both physicians and patients. Unfortunately, it may force physicians to plan unnecessary diagnostic tests, leading to overdiagnosis and overtreatment.

3. Halo effect and spillover effect on the decision-making process

Daniel Kahneman interpreted dual process theory by two styles of processing, intuition, and reasoning in 2003. Intuition (system 1) is fast and automatic, with strong emotional bonds and responsible for cognitive biases. In contrast, reasoning (system 2) is slower and volatile with informed

judgments and attitudes, and it is responsible for normatively correct responding (15). The halo effect is a cognitive bias that change our impression in one domain to other domains. According to Kahneman, the halo effect is common mainly because this approach is straightforward and requires less mental effort. Essentially, your overall positive impression of a person if as follow: "He is nice!". Then your evaluations of that person's specific traits are as follow: "He is also smart"—halo effects which are unconscious and casual experiences that can lead to unsound judgments (16). Perceptions can be influenced by the “halo” effect, a classic finding in psychology (17). Spillover effect is known as the tendency of one person's emotion to affect how other people around them feel. Moreover, it is an indirect effect on a subject. Both the product-specific recalls and adverse reports can change the people's attitudes and behaviors on products with a damaged reputation or negative halo of one product (18). For example, just a year ago in Turkey, an anti-hypertension drug was withdrawn from all pharmacies all of a sudden after data revealed its association with cancer. Patients asked physicians for a while how to stop other anti-hypertension drugs later on. Some people accept any intervention for their medical problems, while others may prefer a minimalist approach to diseases (19). In my opinion, halo and spillover can affect the decision-making process in the clinic. Both the halo effect and spillover effect on physicians are not well criticized in literature so far. Both effects impact patients and physicians' behavior by limiting the use of potentially more efficient therapies (20).

4. Overdiagnosis

The only fear of a physician can sometimes be due to being subject to a lawsuit that may lead them to practice mostly defensive medicine (21). The consequences of being sued may involve personal loss of self-esteem, depression, family stress, credentialing issues, and financial worry other than the losses of money and time (22,23). Moreover, defensive medical practice decisions lead to the over-ordering of medically unnecessary tests, further increasing financial burden (24,25). We are now able to detect smaller lesions, so we labeled many healthy people as having cancer. Because of overdiagnosis, many individuals are subjected to the potential harms of treatment rather than its benefits. People face the problems of underdiagnosis and undertreatment, mostly in low-income countries, whereas overdiagnosis afflicts high-income countries. People with a slight risk of future illness are labeled and commenced medication, which may do more harm than positive outcomes (28). The drivers of overdiagnosis are more sensitive imaging and biomarker tests, as well as changing disease and treatment thresholds (29). Among 946 closed civil court verdicts on medical malpractice, the most significant arguments between clinicians and patients were comprising diagnostic error, performance error, surgery-related, procedure complications, pregnancy-related, drug side effects, and patient security (30). A physician must rule a sign or a finding out with an exam, tests, or referral other than anchoring bias or focus on just a diagnosis, which could lead to a wrong decision. Malpractice cases are often preventable and straightforward (31).

5. Discussion

Medical big data play an essential role in decision-making, but also make physicians hectic which may cause overdiagnosis (32). When a physician starts to examine a new patient, the halo effect of the patient tested before can influence the new patient's possible diagnostic decisions. For example, when you make a diagnosis of acute abdomen pain, the decision may force you to evaluate the next patient more carefully. If you had a sulfonylurea-related hypoglycemia, then you may avoid commencing a sulfonylurea for the following patients again. Even ıt would be the best choice of drug for the patient. By those examples, l mean as human beings, we need to make decisions out of the halo effect. We have not found an article in this context that criticizes the halo effect when a physician decides in office. There is also the spillover effect other than medical big data and halo effect on the decision-making process. In a study, the most persuasive evidence for spillovers is from vaccines and mass drug administration to control infectious diseases(33). Adverse spillover effects could attenuate the impact of a beneficial intervention, whereas a positive spillover could cause an unnecessary or excessive treatment of a symptom or finding. Due to the fear of malpractice, overdiagnosis is prevalent worldwide, and it creates not only a financial burden but also psychological stress for both patients and healthcare providers.

6.Conclusion

We need competent healthcare providers who can address and manage complexity because of a fast-changing society beside the rapidly and consistently generated big medical data. Physician must learn how to adapt to change and cope with uncertainty which is only possible with metacognitive strategies even when they are under the influence of both halo effect and spillover effect during the decision-making process (34,35,36)

7.Referanslar

1-Kim YK. Malpractice and complications. J Korean Assoc Oral Maxillofac Surg. 2017 Feb;43(1):1-2. DOI: 10.5125/ jkaoms. 2017.43.1.1.

2- Gingell C, Crosby D, Carroll R, Review of the complications and medicolegal implications of vasectomy Postgraduate Medical Journal 2001;77:656-659. doi.org:10.1136/pmj.77.912.656

3-Cottam D, Lord J, Dallal RM, Wolfe B, Higa K, McCauley K, Schauer P. Medicolegal analysis of 100 malpractice claims against bariatric surgeons. Surg Obes Relat Dis. 2007 Jan-Feb;3(1):60-6; discussion 66-7. DOI: 10.1016/j.soard.2006.10.008

4-Patel R, Rynecki N, Eidelman E, Maddukuri S, Ayyaswami V, Patel M, Gupta R, Prabhu AV, Magnani J. A Qualitative Analysis of Malpractice Litigation in Cardiology Using Case Summaries Through a National Legal Database Analysis. Cureus. 2019 Jul 28;11(7):e5259. Doi: 10.7759/cureus.5259.

5- Alrahabi M, Zafar MS, Adanir N. Aspects of Clinical Malpractice in Endodontics. Eur J Dent. 2019;13(3):450–458. DOI:10.1055/s-0039-1700767.

6-Denecke K, Spreckelsen C. Personalized medicine and the need for decision support systems. Stud Health Technol Inform. 2013;186:41-5. PubMed PMID:23542964.

7- Sinha A, Hripcsak G, Markatou M. Large datasets in biomedicine: a discussion of salient analytic issues. J Am Med Inform Assoc. 2009 Nov-Dec;16(6):759-67. DOI: 10.1197/jamia.M2780.

8-Lee, C. H., & Yoon, H. J., Medical big data: promise and challenges. Kidney research and clinical practice,2017, 36(1), 3–11. https://doi.org/10.23876/j.krcp.2017.36.1.3

9- Rumsfeld JS, Joynt KE, Maddox TM. Big data analytics to improve cardiovascular care: promise and challenges. Nat Rev Cardiol. 2016 Jun;13(6):350-9. DOI:10.1038/nrcardio.2016.42.

10-El-Gaydar O, Timsina P. Opportunities for business intelligence and big data analytics in evidence-based medicine. System Sciences (HICSS); 47th Hawaii international conference on 2014.2014. pp. 749–57.

11- Househ MS, Aldosari B, Alanazi A, Kushniruk AW, Borycki EM. Big Data, Big Problems: A Healthcare Perspective. Stud Health Technol Inform. 2017;238:36-39.Review. PubMed PMID: 28679881.

12- Iavindrasana J, Cohen G, Depeursinge A, Müller H, Meyer R, Geissbuhler A.Clinical data mining: a review. Yearb Med Inform. 2009:121-33. Review. PubMed PMID: 19855885.

13-Van den Brink N, Holbrechts B, Brand PLP, Stolper ECF, Van Royen P. Role of intuitive knowledge in the diagnostic reasoning of hospital specialists: a focus group study. BMJ Open. 2019 Jan 28;9(1):e022724. DOI: 10.1136/bmjopen-2018-022724.

14-Hausmann, D., Zulian, C., Battegay, E. Tracing the decision-making process of physicians with a Decision Process Matrix. BMC Med Inform Decis Mak 16, 133 (2016). https://doi.org/10.1186/s12911-016-0369-1.

15-Kahneman D, A perspective on judgment and choice, American Psychologist. 2003 58 (9): 697–720. CiteSeerX 10.1.1.186.3636. DOI:10.1037/0003-066x.58.9.697

16-Nisbett RE, Wilson TD. The halo effect: Evidence for unconscious alteration of judgments. J Pers Soc Psychol. 1977;35(4):250–256. DOI: 10.1037/0022-3514.35.4.250

17- Smith R. The halo effect. Nurs Times. 1988 Dec 21-1989 Jan 3;84(51):68. PubMed PMID: 3231543.

18- Cawley J, Rizzo JA. Spillover effects of prescription drug withdrawals. Adv Health Econ Health Serv Res. 2008;19:119-43. DOI: 10.1016/s0731-2199(08)19006-9

19-Luft Harold S It's in the air: managed care and spillover effects The American Journal of Medicine, Volume 112, Issue 3, 240 – 241, DOI: https://doi.org/10.1016/S0002-9343(01)01129-9

20-Kerger BD, Bernal A, Paustenbach DJ, Huntley-Fenner G. Halo, and spillover effect illustrations for selected beneficial medical devices and drugs.BMC Public Health. 2016 Sep 15;16:979. DOI:10.1186/s12889-016-3595-7.

21- Hermer LD, Brody H. Defensive medicine, cost containment, and reform. J Gen Intern Med. 2010;25(5):470–473. DOI:10.1007/s11606-010-1259-3

22-Gerstenberger PD, Plumeri, PA. Malpractice claims in gastrointestinal endoscopy: an analysis of an insurance company database. Gastrointest Endosc 1993;39:132–8. DOI: 10.1016/s0016-5107(93)70052-8

23-Conklin LS, Berstein C, Bartholomew L. Medical malpractice in gastroenterology. Clin Gastroenterol Hepatol 2008;66:677–81. DOI: 10.1016/j.cgh.2008.02.047

24-Emergency physician perceptions of medically unnecessary advanced diagnostic imaging.Kanzaria HK, Hoffman JR, Probst MA, Caloyeras JP, Berry SH, Brook RH Acad Emerg Med. 2015 Apr; 22(4):390-8. DOI: 10.1111/acem.12625

25- Carrier ER, Reschovsky JD, Katz DA, Mello MM. High physician concern about malpractice risk predicts more aggressive diagnostic testing in office-based practice. Health Aff (Millwood). 2013 Aug;32(8):1383-91. Doi: 10.1377/hlthaff.2013.0233.

26- Hoffman JR, Cooper RJ. Overdiagnosis of disease: a modern epidemic. Arch Intern Med. 2012 Aug 13; 172(15):1123-4. DOI: 10.1001 /archinternmed.2012.3319.

27- Berwick DM, Hackbarth AD. Eliminating waste in US health care. JAMA. 2012 Apr 11;307(14):1513-6. DOI: 10.1001/jama.2012.362.

28- Lichtenfeld L. Overdiagnosed: Making people sick in the pursuit of health. J Clin Invest. 2011;121(8):2954. DOI:10.1172/JCI57171

29- Moynihan RN, Cooke GP, Doust JA, Bero L, Hill S, Glasziou PP. Expanding disease definitions in guidelines and expert panel ties to industry: A cross-sectional study of common conditions in the United States. PLoS Med. 2013 Aug;10(8):e1001500. DOI: 10.1371 /journal.pmed.1001500.

30-Hwang CY, Wu CH, Cheng FC, Yen YL, Wu KH. A 12-year analysis of closed medical malpractice claims of the Taiwan civil court: A retrospective study. Medicine (Baltimore). 2018 Mar;97(13):e0237. DOI: 10.1097/MD.0000000000010237.

31-Bono MJ, Hipskind JE. Medical Malpractice. [Updated 2019 Jan 19]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2020 Jan-. Available from: https://www.ncbi .nlm. nih. Gov /books /NBK470573/

32-Vogt Henrik, Green Sara, Ekstrøm Claus Thorn, Brodersen John. How precision medicine and screening with big data could increase overdiagnosis BMJ 2019; 366:l5270

33- Benjamin-Chung J, Abedin J, Berger D, et al. Spillover effects on health outcomes in low- and middle-income countries: a systematic review [published correction appears in Int J Epidemiol. 2019 Aug 1;48(4):1387]. Int J Epidemiol. 2017;46(4):1251–1276. DOI: 10. 1093/ije/dyx039

34- Schraw G. Promoting general metacognitive awareness. Instructional Science 26, 113–125 (1998). https://doi. org/10.1023 /A: 00304 423 1033

35- Safari Y, Meskini H. The Effect of Metacognitive Instruction on Problem Solving Skills in Iranian Students of Health Sciences. Glob J Health Sci. 2015;8(1):150–156. Published 2015 May 17. DOI: 10.5539/gjhs.v8n1p150

36- Medina MS, Castleberry AN, Persky AM. Strategies for Improving Learner Metacognition in Health Professional Education. Am J Pharm Educ. 2017;81(4):78. DOI:10.5688/ajpe81478

CHAPTER

10

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Gözetim Toplumları ve Büyük Veri Kullanımı: Çin'de Uygulanan Sosyal Kredi Sisteminde Şehir İzleme ve Yönetim Sistemi Kameraları Örneği (Ülhak Çimen)

Gözetim Toplumları ve Büyük Veri Kullanımı: Çin'de Uygulanan Sosyal Kredi Sisteminde Şehir İzleme ve Yönetim Sistemi Kameraları Örneği

Ülhak Çimen
Doktor Öğretim Üyesi, Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, ulhakcimen@gmail.com

GİRİŞ

İnanılmaz hızla gelişen teknolojiler eşanlı olarak toplumsal yaşamı da hızlandırmış ve aynı doğrultuda enformasyon toplumu denilen toplum giderek gözetim toplumuna dönüşmüştür (Dolgun, 2005: 1). Enformasyon nosyonunun toplumsal ile ilişkisi sona ermiş ve enformasyon toplumu yerine gözetim toplumu kavramı ortaya çıkmıştır. Çünkü enformasyonun hizmet sağladığı aklın arka planında insanların gözetlenmesini şart koşan bir anlayış bulunmaktadır.

Gözetim kavramını ele alırken toplumsal denetim ve iktidar kavramlarını göz önünde bulundurmak gereklidir. Gözetim toplumlarında gündelik yaşamın takip edilmesinde büyük veri, kişisel bilgilerin bilgisayar veri tabanlarında saklanmasına, sorgulanmasına, farklı veri tabanlarıyla eşleştirilmesine, geri çağrılmasına, karşılaştırma yapılmasına, gerektiğinde pazarlanmasına, ve dolaşıma çıkartılmasına imkân sunmaktadır (Dolgun, 2008: 27). Dolayısıyla gözetim sadece sınırlı veri tabanlarının içerisinde kalmamakta, çoklu veri tabanlarının analizine dönüşmektedir. Bu dönüşümde gözetlemeyi anlamlı hale getiren şey büyük veri kavramıdır. Geleneksel bilgi sistemlerinin işleyemeyeceği kadar hacimli, karmaşık ve anlaşılması güç veri kümelerinin anlamlı hale gelmesi, çapraz sorgulamalar ve açık uçlu analizler büyük veri sayesinde gerçekleşmektedir.

Büyük veri nitelikli karar almayı sağlama, süreç optimizasyonu ve anlamlı bilgi elde etmek için yeni işleme biçimlerine ihtiyaç duyan; büyük boyutlu, yüksek hızlı ve kaynak çeşitliliğine sahip bilgi kaynakları olarak tanımlanmaktadır (Wessler, 2013: 5). Büyük verinin etkili kullanılmasıyla birlikte dünyada büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Hem kamu hem de özel sektör hedef kitleler üzerinde etki oluşturmak, yönlendirmek, kanalize etmek, vazgeçirmek, teyit etmek gibi bütün yaşamsal kategorilerde büyük veriyi kullanmaktadır. Her kurum ve kuruluşun büyük veriyi kullanmada farklı amaçlarının olmasının kavramın tanımlamasını güç hale getirdiğini de belirtmek gereklidir.

Elektronik veri yönetiminin kolay hale gelmesi ve enformasyon teknolojisindeki gelişmeler verinin toplanmasını, işlenmesini, saklanmasını, eşleştirilmesini ve yeniden üretimini daha olanaklı kılmıştır (Liverber, 2018: 15). Büyük veri ise farklı veri tabanlarındaki verilerin fonksiyonel

sorgulamalar neticesinde çok çeşitli analizler yapabilmesini sağlamaktadır. Gözetimin nitel ve nicel kapasitesi yeni teknolojiler ile kolaylıkla artabilmektedir. Gözetim teknolojilerinin büyük veri kullanımında sadece verilerin ayrıntılı biçimde uzun süre depolanması kolaylaşmamakta; veriler kolaylıkla çağrılabilmekte ve karşılaştırılabilmektedir (Lyon, 1997: 120). Büyük veri teknolojisi izleme, bilgi toplama ve karşılaştırma amaçlı sistemlerin verimliliğini artırmaktadır.

Gözetleme giderek küresel bir hal almaktadır ve gözetleme artan biçimde insan bedeniyle ilişkilendirilmektedir (Lyon; 2006: 111). Gözetleme sabahın ilk ışıklarından itibaren telefon sinyalleri ve internetten iz imleriyle başlamakta; sokağa çıkıldığında şehir izleme kameralarıyla, bankamatikten para çekmeyle, çeşitli okuyucularla (barkod, parmak izi, retina vb.), tanıma sistemleriyle (plaka tanıma, hız ihlal, otoban geçişi) sürdürülmekte; nihayetinde eve dönülene kadar sürmektedir. Hatta eve dönüldüğünde cep telefonu sinyalleriyle gözetim 24 saat devam edebilmektedir. Büyük veri gün içerisinde farklı veri tabanlarında tutulan gözetim pratiklerini bir veri tabanında birleştirerek eşleştirme sağlamakta ve bu eşleştirmelerden işlevsel sonuçlar üretmektedir. Bu sonuçlar sadece belirli alanları kapsamamakta ihtimal öngörülerini de hesaba katmaktadır.

Ulusal güvenlik söylemiyle bütün veri toplamaları ve izlemelerine kapı açılabilmektedir (Lyon, 2013: 280). Bu çalışmada gözetim ulus devlet bağlamında ele alınmaktadır. Bu anlamda gözetim; ulusal güvenlik ve toplumsal düzene yönelik vatandaşların dijital veriye dönüştürülerek izlenmesini, kayıt altına alınmasını, eşleştirilmesini, fişlenmesini, büyük verilerle çapraz ve açık uçlu sorgulanmasını kapsamaktadır.

1-ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın özgül odağı gelişen teknolojilerle birlikte gözetimin giderek yayıldığını ve büyük verinin ham verileri başarılı bir şekilde anlamlı hale getirdiğini göstermektir. Teknolojik gelişmeler doğrudan insan yaşantısına müdahale ettiği için konuya sadece teknik bağlamda yaklaşmak eksiklikler yaratmaktadır. Toplumla iç içe giren teknolojinin toplumsala var olan etkisini de göstermek gereklidir. Çalışma, teknik terminolojiyi basit hale getirerek mevcut gözetim teknolojilerini herkesin anlayabileceği bir dile çevirmesi; teknoloji ve gözetim toplumu arasındaki ilişkiyi ortaya koyması (tekno-sosyal) bağlamında önemli olarak değerlendirilmektedir.

1-1 Çalışmanın Yöntemi: Çalışmamızda kavramsal çerçeveyi belirlemek için literatür taraması yapılmıştır. Çalışmada iletişim biliminin yanı sıra, sosyoloji, felsefe, tarih, siyaset gibi sosyal bilimlerle birlikte fen bilimleri, teknoloji ve mühendislik literatürlerinden de ayrıca faydalanılmıştır. Ayrıca https://twitter.com/anadoluajansi/status/1227578099254136833 (Erişim Tarihi: 15.02.2020)

adresindeki video görüntüsü izlenerek Çin Halk Cumhuriyeti'nde uygulanan Sosyal Kredi Sistemi'nin hangi gözetim teknolojilerini kapsadığı analiz edilmiştir.

1-2 Çalışmanın Evreni, Örneklemi ve Örneklemesi: Çalışmamızın evreni gözetim teknolojileridir. Bu anlamda çalışma örneklemi Çin Halk Cumhuriyeti'nde uygulanan Sosyal Kredi Sistemi; çalışma örneklemesi ise bu sistemde kullanılan şehir izleme ve yönetim sistemi kameralarıdır.

1-3 Kavramsal Çerçeve: Çalışmamızın kavramsal çerçevesini sosyal hedefleme, denetim toplumu (kontrol toplumu), kategorik şüphe, panoptikon, veri gözetimi, veri madenciliği, veri imgesi, yüz tanıma sistemi ve bilgisayar eşleştirme kavramları oluşturmaktadır.

1-3-1 Sosyal Hedefleme: Elektronik sitemler, toptan gözetleme yaparak insan verilerinden çoklu sonuçlar üretebilecek teknolojiye sahiptir. Ancak bazı durumlarda sadece istenilen özelliklerin sisteme girilmesiyle hedefli gözetimlerin gerçekleştirilmesi ve derinlemesine analizlerin yapılması da imkân dâhilindedir. Sosyal medyada dijital profilleme ve kişiselleştirmeye bağlı hedef grupları oluşturularak hedef ve çöp sınıflandırması yapılabilmektedir (Turow, 2015: 21). Aynı durum şehir izleme ve yönetim sistemi kameraları için de geçerlidir. Gözetleme teknolojisini elinde bulunduran erk, amacına uygun olarak hedefler ve çöpler oluşturabilmektedir. Sosyolojik bağlamda bu durumu en iyi ifade eden söylem sosyal hedeflemedir. Sosyal hedeflemede kategorize edilen bireye/gruba yönelik, gözetleme, anlamlandırma, eşleştirme ve yorumlamalar yapılabilmektedir. Sosyal hedeflemede büyük veri yardımıyla birey ve gruba ait verilerin bütüne ait verilerle karşılaştırma yapılması mümkün olmaktadır.

1-3-2 Denetim Toplumu (Kontrol Toplumu): Gilles Deleuze'ye göre teknolojik gelişmelerle birlikte insanların kontrol altına alınmaları kolaylaşmıştır. Denetim toplumu Foucault'un kapalı ve özgün gözetim mekânlarına dayalı disiplin toplumu anlayışının toplumsal yaşamın bütün alanlarında ve sürekli biçimde gerçekleşen elektronik teknolojileri gözetimiyle yer değiştirmesidir (Lyon, 2013: 284). Panoptikon'un eski tür kapatma anlayışı artık gözetim alanlarının genişlemesi ve mekânsızlaşmasıyla anlam değiştirmiştir. Dijital teknolojiler insanları sürekli denetleyebilmektedir. Deleuze'ye göre bireyler numaralar kullanılarak algoritmik hale getirilmektedir (Lyon, 2006: 73). Bundan dolayı gözetim daha basit bir hal almaktadır. Sayısal kodlarla niteliği dönüştürülen insanlar atomize edilerek dönüştürülmekte ve hesaplanır kılınmaktadır. Deleuze'ye göre gözetim modern toplumlarda bir ağacın köklerinden başlayıp büyümesinden ziyade sarmaşık biçimiyle büyümektedir (Akt: Bauman ve Lyon, 2016: 14). Yani gözetim planlı bilinen ve biçimlenmiş şeklinden ziyade karışık, belirsiz ve anlaşılmaz şekilde yapılmaktadır. Deleuze'nin denetim toplumu kavramın *yeni*

penoloji nosyonuyla benzerlik göstermektedir. Yeni penolojide sadece belirlenmiş bireyleri izlemek yerine tüm toplumu izleyerek analizler yapılması hedeflenmektedir.

1-3-3 Kategorik Şüphe: Kategorik şüphe kavramı Gary Marx tarafından kullanılan ve yeni gözetim ile ilişkili bir kavramdır. Kategorik şüphede kişilerin gerçek söz ve eylemlerinden ziyade söz ve eylem ihtimallerinin olabilirliği dikkate alınmaktadır. Yani burada suçun oluşması önemli değildir; suçun işlenebilir olma ihtimali gözetime fırsat tanımaktadır (Lyon, 2013: 285-286). Kategorik şüphede herhangi bir olayın gerçekleşebilmesi için gerçekte makul şüphenin olmasına gerek yoktur. Zaten gözetleyen akıl her seferinde gözetlemeyi yapabilmek için makul gerekçeyi gözetlemeyle ilişkilendirebilmektedir (Bauman ve Lyon, 2016: 146-147).

Masumiyet karinesi kategorik şüphe anlayışı yüzünden önemsiz hale gelmiştir (Lyon, 2013: 277). Kişisel veriler her zaman insanların şüpheli olabilirliği üzerinden değerlendirildiği için suçun olmaması insanların masum olduğu anlamını taşımamaktadır. Burada risk sistemlerinin gözetime duydukları mutlak ihtiyaçtan bahsedilebilir. Risk sistemleri sadece ortaya çıkan olaylar üzerine yoğunlaşmamakta aynı zamanda olasılık hesaplamalarını dikkate almaktadır. Bu sistemlerde gözetim alanına giren bütün bireylerin profilleri oluşturularak olasılık analizleri üzerinden öngörüler ortaya koyulabilmektedir. Büyük veri teknolojisi de, ortak işleme platformlarına aldığı verilerden kategorik şüphe ve risk analiziyle ilgili çoklu sonuçlar üretmektedir.

1-3-4 Panoptikon: Panoptikon;

"Gözetim altında tutulacak her tür insanın bulunduğu her türlü kuruma ve özellikle de cezaevlerine, hapishanelere, ticarethanelere, ıslahevlerine, yoksullar evine, karantina istasyonlarına, fabrikalara, hastanelere, akıl hastanelerine ve okullara uygulanabilen yeni bir yapı ilkesi tasarımıdır" (Bentham, 2016: 9).

Bentham, Panoptikon fikrini kardeşinin kendisine verdiğini söylemektedir. Panoptikon fikri Bentham'ın kardeşinden gelse bile Panoptikon'un felsefesini keşfetmiş olan Bentham'ın kendisidir. Panoptikon bütünlük ilkesine gönderme yapmaktadır. Yani Bentham, sadece hapishane okul ve hastane gibi belirli kapalı alanlardaki sorunları çözmek doğrultusunda bir mimari yapı hayal etmekle kalmamış; iktidarı rahat ve kolay işletmeye yönelik büyük bir yeniliği ortaya koymuştur (Foucault, 2012: 87). Panoptikon'da gözleyenin kendisi gözlenenler tarafından görülmediği için gözlenenler tam olarak ne zaman gözlendiklerini bilememektedir. Bu yüzden insanlar her zaman sanki gözleniyormuş gibi hareket etmek ve davranışlarını düzenlemek zorundadır.

İşte tam da bu yüzden Foucault'a göre Panoptikon, öz disiplinin insanlar tarafından içselleştirilmesidir (Foucault, 2011: 17).

1-3-5 Veri gözetimi: Roger Clarke tarafından literatüre kazandırılan bu kavram (dataveillance/veritim) veri ve gözetim kelimelerinin birleşiminden oluşmakta (Özarslan, 2016:149); kişisel verilerin toplanması ve izlenmesi anlamına gelmektedir. Teknolojilere hükmedenler bireylerin çoklu verilerini (kamera, internet, kredi kartı, laboratuar testi gibi) istedikleri şekilde görebilmekte; çoklu analizler geliştirebilmekte ve yaygınlaşan gözetim verilerini amaca uygun hale getirebilmektedir (Lyon, 2013: 290). Birbirinden uzak ve farklı alanda bulunan verilerin bilişim teknolojileri aracılığıyla tek bir merkezde birleştirilmesi, sistematik olarak izlenmesi ve geleceğe yönelik öngörüler oluşturulması durumu veri gözetimini açıklamaktadır (Lyon, 2006:149-288).

Veri gözetimi; bireylere ait verilerin kesintisiz bir şekilde izlenmesi durumudur. Aynı anda bu kavram gözetime kolaylık sağlayan birbirinden farklı teknolojilerin bireylere ait verileri toplayarak bir araya getirmesi durumunu ifade etmek için de kullanılmaktadır. Şehir izleme sistemlerinde veritimin oluşabilmesi için verileri toplamaya yarayan bir donanım (kamera, bilgisayar, switch vb), verileri anlamlı hale getirebilecek bir yazılım (yüz tanıma, Oracle, Sql vb) ve birimler arasında haberleşme sağlayacak bir ağa (internet, inranet, polnet vb) ihtiyaç bulunmaktadır.

1-3-6 Veri Madenciliği: David Lyon veri madenciliğini veri mayıncılığı şekliyle kullanmaktadır. Ona göre veri madenciliği ile bireyler hakkında detaylar keşfedilmekte; elde edilen verilerle profiller oluşturulmakta; çok yönlü bir anlayışla veri eşleştirmesi yapılmakta ve çapraz yöntemlerle çoklu analizler gerçekleştirilmektedir (Lyon, 2013: 266). Veri madenciliği kişilerden elde edilen veri/örüntüleri tanımlamada, ilişki bağlamına oturtmada ve sınıflandırma yapmada büyük avantajlar sağlamaktadır. Büyük veri içerisinde fonksiyonel sorgulamalar yapılmasına imkân tanıyan veri madenciliğinde parametreler, örüntüler ve sekanslar çoklu analitik işlemlerle anlamlı çıktılar sunabilmektedir (Lyon, 2013: 291).

1-3-7 Veri İmgesi: Kenneth ve Laudon'ın literatüre kazandırdığı veri imgesi kavramı, farklı alanlarda elde edilen verilerin bir farklı alanda değerlendirmede kullanılması anlamına gelmektedir (Akt. Lyon, 1997: 121). Örneğin kredi kartı borcunu düzenli ödemeyen birinin işe alınmaması; elektrik borcunu ödemeyen bir üniversite öğrencisinin diplomasının verilmemesi durumu veri imgesine örnektir. Lyon veri imgesi nosyonu yerine *dijital persona* kavramını kullanmıştır (1997: 141).

"Kişilerin veri imgelerini oluşturan ve gitgide daha entegre bir hal alan profiller, ayrı veri parçacıklarının karmaşık bir şekilde bitiştirilmesidir. Verile

uzaktan, kişisel olmayan ve nadiren fark edilebilen yollarla toplanırlar, ama ne var ki, bir veri imgesinin, gönderme yaptığı kişinin yaşantısı ve hayatta karşılaşacağı fırsatlar bakımından kesin sonuçları vardır. Söz konusu kişiye sorarak bilgileri sınamak yerine, veri imgesine dayanılarak sonuçlar çıkarılır, kararlar ve hükümler verilir"

1-3-8 Yüz Tanıma Sistemi: İnsanlardaki biometrik belirleyiciler yüz, parmak, el, ses, retina gibi bireye özgü özelliklerdir. Yüz tanıma sistemi yüzün karakteristik özelliklerini analiz eden; farklı noktalar ve bölgeler arasında biometrik ölçümler yapan; elde edilen verileri işleyen ve kişiyi tanımlayan bir sistemdir (Yazıcı, 2008: 15-19). Yüz tanıma sisteminin temelinde her insanın farklı ve benzersiz bir yaratılışa sahip olduğu gerçeği yatmaktadır. Yani tıpkı parmak izinde olduğu gibi yüz yapısında da insana özgü olan benzersiz yapılar bulunmaktadır İnsanlardan biometrik fotoğraf çekilmelerinin talep edilmesinin arka planında yatan şey bu fotoğrafların yüz tanıma sistemine entegre edilerek veri tabanlarına kaydedilmesidir. Ülkemizde de biometrik fotoğraf çekimiyle amaçlanan şey bu fotoğrafların yüz tanıma sistemine entegre edilmesidir.

1-3-9 Bilgisayar Eşleştirme: Gözetim toplumunun temel kavramı bilgisayardır. Bilgisayarlar bilgiyi, depolayan, sınıflandıran, işleyen ve ileten özelliklere sahiptir. Özellikle yazılım sistemlerinde yaşanan gelişmeler bilgisayarlarda tutulan verilen ne şekilde işlenmesi gerektiği konusunda belirleyici olmuştur. *Bilgisayar eşleştirme* mantığının bir ayağında yazılım diğer ayağında ise telekomünikasyon bulunmaktadır. Bilgisayar eşleştirmede önceleri birbirinden bağımsız veri tabanlarında tutulan bilgiler, üzerinde çalışılan kişinin tam olarak belirlenmesi için kullanılabilmektedir (Dolgun, 2008). Gözetim toplumu denildiğinde akla gelen ilk şey bilgisayarlar marifetiyle kişilere ait verilerin tespit esilmesi (donanım), bunların anlamlı verilere dönüştürülmesi (yazılım) ve gerektiğinde paylaşılmasıdır (telekomünikasyon). Büyük veri ise birbirinden bağımsız veri tabanlarındaki verilerin birbirileriyle ilişkilendirilerek bilgisayar eşleştirmesi yapmaktadır.

2-GÖZETİM

Fransızca bakarak olmak anlamına gelen *surveiller* kelimesinden türetilen gözetim, merak kültürünün ötesinde insan davranışlarının dikkate alındığı durumlara gönderme yapmaktadır (Lyon, 2013: 30). Günlük yaşantının olağan bir parçası olan gözetim her şeyden önce birey üzerinde odaklanmaktadır. Bireyi yönetmek, yönlendirmek, itaat ettirmek, korkutmak, denetlemek v.b disiplin ve kontrol mekanizmalarıyla hareket eden gözetim kasıtlı yapılmakta; bazen birey bazen genel üzerine yoğunlaşmakta; genel üzerine yoğunlaşmasında da bireysel veriler elde etmekte; belli protokoller üzerinden yürümekte; her seferinde haklı gerekçeler sunabilmektedir. Unutulmaması gereken nokta gözetimin her zaman bir amaca yönelik gerçekleştiğidir.

Gözetim şu ana özgü bir kavram değildir. Gözetim kavramının doğallığını insanlık tarihine kadar götürebilmek mümkündür. Çok önceden beri insanlar diğer insanların yaptıklarını izlemek, kontrol etmek ve denetlemek maksadıyla gözetimden faydalanmışlardır. Gözetimin daha çok teknoloji ile ilişkilendirilmesi ve teknolojik araçlar marifetiyle gözetimin kolaylaşması gözetime bakışta tarihi arka planın göz ardı edilmesine yol açmıştır (Dolgun, 2008: 16). Tarihsel anlamda bakıldığında gözetimin hep var olduğu; gözetimin güvenliğe yönelik gerçekleştiği; toplumların denetim altında tutulmasında önem kazandığı görülmektedir.

Modern dünyada tam zamanlı gözetim yapılmaktadır. Tam zamanlı gözetim, tüm gün boyunca ağ bağlantılı bilgisayarların kişisel verileri takip etmelerini, depolamalarını, işlemelerini ve eşleştirmelerini; akışkan hale gelen verilerin farklı alanlar arasında dolaşmasını; canlı gözetimler yapılmasını ifade etmektedir (Lyon, 2012: 163). Gözetleme sadece somut bedenlerin takip edilmesiyle değil, soyut izlerin görünür kılınmasıyla da gerçekleşmektedir. Yani sadece kameralarla görünür bedenler izlenmemekte; internetteki gezintiler, telefon dinlemeleri ve sinyalleri, bankamatik alışverişleri vb. durumlarda tanımlamalar yapılabilmektedir

Gözetleme; hakkında veri toplananları etkileme veya idare etme amacıyla belirli veya belirsiz verilerin toplanması, depolanması, işlenmesi, eşleştirilmesi ve anlamlı hale getirilmesidir (Lyon, 2006: 13). Gözetim anlayışında eskiden olduğu gibi somut takipler yapılmamakta soyut hale gelmiş kişisel veriler kullanılmaktadır. Gözetim çalışmalarının temel amacı insanı görebilmektir. Ancak teknolojik yeniliklerde insanı görebilmek için mutlak anlamda insanı görmeye gerek kalmamıştır. İnsan bedenen gözükmese bile her mekân ve uzamda mutlaka insan izleri takip edilebilmektedir. Örneğin internete girildiğinde gerçekleşen tıklamalar; bir bankamatikten girilen şifre; telefon konuşmalarında insanların dinlenmesi gibi.

2-1 Gözetim Toplumu: Bütün halk tabakalarını tam anlamıyla kontrol atında tutabilmek için genel gözetim pratiklerine ihtiyaç duyulmuş ve bu durum gözetim toplumunun doğmasına yol açmıştır (Foucault, 2011:133). Gözetim toplumu kavramı ilk kez 1985 yılında kullanılmıştır. Gary T. Marx tarafından literatürleştirilen bu kavram bütünsel gözetimin artık bilgisayar teknolojileriyle mümkün hale geldiğini göstermek için kullanılmıştır.

Gözetim toplumunda vurgu gözetimden alınarak topluma kaydırıldığında gözetlemenin toplumsal yönü daha belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. İlk dönemlerde ortaya çıkan şey gözetlemenin ulus devlet kontrolünde sistematik biçimde yapılmasıyken şimdilerde teknoloji marifetiyle gözetimin ulus sınırları aşılmıştır. İletişim toplumları doğal olarak gözetlenen toplumlar olduğundan hem devlet tarafından hem de çok uluslu şirketler tarafından durmaksızın gözetlemeye maruz kalmaktadır. Devletin yapmış olduğu

gözetlemeler işin sadece bir tarafını gösterecek biçimde denilebilirse daha belirgin; ancak ulus aşırı gözetlemeler çok daha kapsamlı, karışık, soyut ve belirsizdir.

Teknolojik gelişmelerle birlikte gözetimin belirli alanlar içerisinde güvenlik ve denetim bağlamı ortadan kalkmış; ulus devlet gözetiminden küreselleşmeye ulaşan gözetim pratikleri ortaya çıkmıştır. Bu durumda gözetim toplumu kavramı ulus devlet sınırından küreselleşmeye kadar uzanmaktadır. Gözetim toplumlarında denetim, toplum içerisinde yaşayan bireylerin davranışlarını kontrol etmek ve istenmeyen davranışlarda disiplin sağlayarak davranışları değiştirmek anlamına gelmektedir. Gözetim toplumlarında tarihsel bağlamda 3 farklı gözetim pratiğine rastlanılmaktadır (Dolgun, 2008: 16-17). Bunlar:

Modern öncesi toplumda işgücünü denetlemek, kayıtları toplamak, toplumsal yaşamı kontrol altında tutmak, asker sayısını ortaya çıkarmak, nüfusu belirlemek gibi iktidara destek sağlayan *pastoral nitelikli gözetim;* modern toplumda üretim güçlerinden maksimum verim, toplumsal yapının sistematik denetimi, devlet yapısı ve bürokrasinin güçlenmesini kolaylaştıran *teknik gözetim;* insanların bütün iletişim ve davranışlarının sürekli kontrol altında tutulmasına imkân tanıyan *enformatik gözetimdir.*

Gözetim toplumlarında kişisel verilerin toplanması, depolanması, kategorize edilmesi, eşleştirilmesi, paylaşılması veya pazarlanması olağan hale geldiği için insanlar bu durumu önemsememektedir (Lyon, 2013: 263). Kişilere ait veriler gözetlemede o an için önemsiz görülseler bile ileride muhakkak bir işe yarar ve anlam kazanır düşüncesiyle depolanmaktadır (Özarslan, 2016: 141).

3-SOSYAL KREDİ SİSTEMİ

Sosyal Kredi Sistemi (SCS) Çin Halk Cumhuriyeti hükümetinin gözetim teknolojilerinin uygulanması yoluyla yasal, düzenleyici ve politik süreçleri pekiştirmede uyguladığı en ciddi büyük veri kullanımıdır (Creemers, 2018). Sistem puanlama anlayışına göre oluşturulmuştur. Sistemde bütün insanlar adım adım izlenmekte; davranışlarına göre puanlanmakta; kişilere ödül veya ceza verilmektedir. Sistemde sadece yüz tanıma sistemine sahip yüksek çözünürlüklü kameralarla kişiler takip edilmemekte; kişilerin harcama alışkanlıkları, medya kullanımları, arkadaş çevreleri vb. bütün davranışlar puanlamada etkili olmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti hükümeti bu uygulamada yüz tanıma sistemi kameralarına büyük önem verdiğinden 2020 yılına kadar yüz tanıma sistemi özelliği taşıyan kamera sayısını ülke genelinde üç yüz elli milyona çıkarmayı planlamaktadır. (https://en.wikipedia. org/wiki /Social_Credit_System Erişim Tarihi: 17.01.2020).

Sistem farklı veri tabanlarından elde ettiği verileri belirli bir algoritma sarmalına göre analiz etmekte ve büyük veri işleme platformlarında kimliklendirmektedir. Elde edilen puanlar işe alımlardan uçak biletlerine kadar; kredi başvurusundan eğitim hakkına kadar değerlendirilmektedir. 2020 yılının başında ülkenin 8 farklı bölgesinde hayata geçen projede milyonlarca insan şimdiden kara listeye girmiş ve çeşitli araçlarla seyahatten men edilmiş durumdadır.

Mevcut haliyle sistemde 8 ayrı bölgenin veri tabanlarından gelen görüntüler, fotoğraflar vb. ortak bir veri tabanında toplanmaktadır. Sistem gerektiğinde büyük veri kullanımıyla 8 ayrı bölgedeki görüntülerden/ fotoğraflardan fonksiyonel sorgularla anlam üretebildiği gibi kamera görüntüleri veri tabanıyla diğer veri tabanlarını da eşleştirebilmektedir. Örneğin kişinin kırmızı ışıkta geçtiğini gösteren görüntü verisi; sosyal medyada ki paylaşım verisi; kredi kartı borcu verisi; işe geç gitmesini gösteren barkod verisi; gibi farklı veri tabanlarından elde edilen veriler ortak bir veri işleme platformunda birleştirilerek kişi hakkında bir sonuca varılabilmektedir.

Sosyal Kredi Sistemi'nde kullanılan büyük veri teknolojisi belirsiz durumlarda anlam üretmede oldukça başarılıdır. Mesela ışık yetersizliği yüzünden kişinin yüz tanıma sistemiyle kimliklendirilmesi mümkün olmayan bir durumda veri tabanının ara yüzünden kısa boylu, uzun boylu, şişman, zayıf vb. parametrelerle fonksiyonel sorgulamalar yapılabilmektedir. Yine büyük veri sayesinde şehir izleme ve yönetim sistemi kamerasından tespit edilen bir görüntüde belirlenen saat dilimleri içerisindeki cep telefon sinyal verileri ortak platformda eşleştirilebilmektedir.

3-1 Kimliklendirme: Sistemin çalışma mantığında en önemli prensip kimliklendirmedir. Çin Halk Cumhuriyeti'nde olduğu gibi dünyanın birçok ülkesinde elektronik olmayan kimlik kartları geçersiz hale getirilmekte ve dijital kimlik sistemleri devreye sokulmaktadır. Elektronik dijital kimlik kartları insanları anlamlı bütünlükler (ruh, bilinç, kişilik gibi) şeklinde değil sayısal veriler olarak tanımlamaktadır. Yani her birey kendine özgü bir numarayla ilişkilendirilmekte ve bu numara sayısal bir görünüm haricinde hiçbir anlam ifade etmemektedir. Dijital hale getirilen kimlikler büyük veri mantığıyla çalışan belirli veri tabanlarına aktarılmakta ve yüz tanıma sistemi ile kişi tanımlanmaktadır.

Bireylerin isimlerinden ziyade numaralandırılmaları neticesinde elde edilen kimliklendirmelere distopyalarda da rastlanılmaktadır. Karşı ütopyanın ilk örneği olarak kabul edilen *Biz* romanında kişiler adlarıyla değil numaralarla tanımlanmışlardır (Zamyatin, 2016). Herkese ait bir numaranın olduğu romanda kişiler birey olarak değil enformasyona uygun veri olarak işlenmektedir. Aynı şekilde George Orwell'in 1984 distopyasında da kişiler kimliklendirilerek disipline edilmektedir (Orwell, 2016).

Kişinin ne olduğunun beden parçalarıyla tespit edilmesinden kişinin kimliğini tespit edebilen yazılımlara geçiş yaşanmıştır. Ve bu yazılımlar beden analizinde olduğu gibi kusursuz işleyebilmektedir. Kimlik tespiti kişinin verdiği bilgilerin ötesine geçmiştir. Kimlik soyut veri haline gelerek sistematizasyon tabanlarında yeniden işlenip anlam kazanmaktadır (Lyon, 2006: 142). Tanışıklıkla elde edilen bilgi tanımlamayla elde edilen verilere dönüşmektedir (Russell, 1994: 40-51).

Kimlik tanımalar sadece gözetim noktasında işe yaramamakta çoklu eşleştirmelerde sistemin işini kolaylaştırmaktadır. Örneğin yüz tanıma sisteminde dijital tanımlamalar yapılırken kimlik numaraları esas alınmakta ve kimlik numaraları bilgisayar eşleştirmelerinde diğer hiçbir kimliklendirmeye gerek kalmadan somut çıktılar sunabilmektedir. Kimlik numarasının yegâne ve dijital olması büyük veri kullanımlarında hata payını ortadan kaldırmaktadır. Kimlik numaraları ve bu numaraların teknolojiyle ilişkisi vatandaşları izlemede, denetim altına almada ve fişlemede iktidarın büyük yardımcısıdır (Lyon, 2012: 17).

Bireylerin kimlik tespiti iktidarlar için hayati önemdedir. Kimlik öznelerinin belirli ve tespitli olması iktidarın gözetlemesi için fazlasıyla kıymetlidir (Çoban, 2016: 132). Öznelerin toplumsal denetim için biricikliği kimliksel tespitlerle sağlanmaktadır. Herkese özgü bir kimlik numarasının olması ve kimliklerin dijitalleşmesini gözetim mantığını dönüştürmüştür. Dijital kimliğin şaşmazlığı ve yanılmazlığı gözetleyen erkin işini kolaylaştırmaktadır. Erkin nihai hedefinde hiç kimsenin başka kimsenin yerine geçemeyeceği bir atomlaştırma mantığı vardır. Artık retina, parmak izi, deri altı çipleri vb yanılmaz kimlik verilerine gerek kalmamıştır. Yüz tanıma sistemi ve dijital kimliklendirilmiş bireyler bir tanedir, özgedir ve biriciktir. Kişilerin kimlikleri tespit edildikten sonra kişiler benzersiz ve tek olmakta; böylelikle kontrol edilmeleri, takip edilmeleri, gözetlenmeleri daha kolay hale gelmektedir (Lyon, 2006: 44).

3-2 Şehir İzleme ve Yönetim Sistemi: Şehir izleme yönetim sisteminden kasıt şehir izlemede kullanılan kameralardır. Sabit, dome, speed dome, IP, Day/Night, gece görüşlü, PTZ ve megapiksel kameralar şehir izleme ve yönetim sisteminde kullanılan kameralardır. Bunlar arasında speed dome kameralar kullanım kolaylığı sunması (pan,tilt, zoom in, zoom out gibi) ve megapiksel kameralar yüksek çözünürlükleri nedeniyle çoğunlukla şehir izleme ve yönetim sistemlerinde tercih edilmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'nde şehir izleme ve yönetim sistemi kameraları yüz tanıma sistemine uyumlu kameralardır.

3-2-1 Şehir İzleme ve Yönetim Sisteminin Teknik Yapısı: Şehir izleme ve yönetim sistemi kameralarından görüntünün taşınıp anlamlı hale gelebilmesi için donanım, yazılım ve telekomünikasyona ihtiyaç duyulmaktadır.

Donanım; bir sistemi oluşturan fiziksel parçaların bütününe denilmektedir. Şehir izleme ve yönetim sistemlerinde görüntünün toplanabilmesi için öncelikle yüksek çözünürlüklü kameralara ihtiyaç duyulmaktadır. Kameraların topladıkları görüntünün farklı bir alana taşınabilmesi için öncelikle *encode* edilmesi yani şifrelenmesi gerekmektedir. Bunun gerekçesi görüntü merkeze ulaşmadan önce görüntünün üçüncü kişiler tarafından ele geçirilmesinin önüne geçilmesidir. Görüntüyü şifreleyen donanım birimine *encoder* denilmektedir. Encode edilen görüntülerin nereye gideceğini belirleyen donanıma *switch* denilmektedir. Türkçe karşılığı anahtar olan switch paket haline getirilen görüntünün hangi adrese gideceğini belirlemektedir. Kameralardan elde edilen görüntüler görüntülerin toplandığı merkeze ulaştığında öncelikle *decode* edilmekte yani şifreleri çözülmektedir. Görüntü şifresini okuyan ve çözen donanım birimine *decoder* denilmektedir. Görüntü merkezine gelen verilerin diğer donanım birimleriyle iletişim kurulmasını *ana omurga switchler* gerçekleştirmektedir. Görüntünün ulaştığı merkezde görüntülerin kaydedilmesi için veri depolama ünitelerine ihtiyaç bulunmaktadır. Veri depolama üniteleri büyük verinin işlem yaptığı yerlerdir. Depolanan görüntülerin izlenebilmesi için üzerinde çeşitli yazılımlar barındıran *serverlere* ihtiyaç duyulur. Bunlar haricinde donanım birimi olarak *clientler* mevcuttur. Clientler serverlerden görüntüyü alıp izleyen birimlerdir.

Yazılım; bilgisayara yapması gerekenleri söyleyen kodlanmış komutlar dizisine denilmektedir. Şehir izleme ve yönetim sistemlerinde encoderlerin ve decoderlerin içerisinde yapmaları gereken işi tarif eden (şifreleme ve şifre çözme) yazılım mevcuttur. Veri depolama sistemi içerisinde işletim sistemi yazılımı ile veriyi işlemeye yarayan Oracle ve SQL gibi yazılımlar mevcuttur. İşletim sistemi, sistemin çalışması için gerekliyken Oracle, SQL gibi programlama yazılımları verilerin işlevselleştirilmelerini sağlamaktadır. Bunların yanı sıra serverlerde görüntüyü amaca uygun hale getiren ana yazılım mevcuttur. Çin Halk Cumhuriyeti'nde şehir izleme ve yönetim sisteminde kullanılan yüz tanıma sistemi ana yazılıma örnektir.

Telekomünikasyon, verilerin çeşitli iletişim metotlarıyla farklı alanlara taşınmasıdır. Herhangi bir alandaki verinin başka bir alana taşınması koaksiyonel kablolar, G.SHDSL, kablosuz bağlantılar ve fiber optik taşıyıcılarla gerçekleşebilmektedir. Gelişmiş şehir izleme ve yönetim sistemlerinde görüntünün hem merkeze hem de farklı alanlara kolaylıkla aktarılabilmesi için fiber optik kablolar kullanılmaktadır. Fiber optik kablolar büyük veri analizlerinde diğer taşıma biçimlerine göre son derece elverişlidir.

3-1-2 Gözetime Aracı Olarak Şehir İzleme ve Yönetim Sistemi: İnsanların gözetlemeyi çok yönlü, çok katmanlı ve her an yaşadıkları yer şehirlerdir (Lyon, 2006: 101). Şehir yaşamı giderek artan biçimde gözetleme anlamı taşımaktadır. İnsanların günlük yaşantılarının gözetlenmesinin büyük bir kısmı

şehir izleme ve yönetim sistemi kameralarıyla gerçekleşmektedir. Bir yerden bir yere yürürken, alışveriş yaparken, araçla seyahat halindeyken, cep telefonuyla konuşurken, yere çöp atarken vb. her durumumuz kameralarla izlenerek kayıt altına alınmaktadır. Burada önemli olan kişilerin canlı izlenmesi değil, ileride lazım olur düşüncesiyle verilerin (görüntü, ses fotoğraf vb) kaydedilmesidir.

Manuel Castells'e göre şehirler bir yer olmanın ötesine geçerek akışlar alanı haline gelmiştir (Akt: Lyon, 2016: 113). Akışların alanında bireylere ait gözetim verileri durmaksızın hareket halindedir. Artık veriler sabit durumdan sıyrılıp durmaksızın farklı amaçlar için kullanılan bilgisayarlar arasında dolaşımda tutulmaktadır.

"Bir zamanlar şehirde gözetleme demek, sokak ışıkları ve fiziksel mimari aracılığıyla nöbet tutmak ve çarpıklıkları önlemek demek iken, şu anda aynı zamanda bütün halk hakkında kamera görüntüleri de kullanarak elektronik etiketler tutmak demektir" (Lyon, 2006: 114).

Modern teknolojik buluşlardan olan kameralar yirmi dört saat gözetlemeye imkân sunmaktadır (Watkin, 2016: 77). Zaten gözetim toplumunun yükselişi modern teknolojilerin gelişmesiyle ilişkilidir. Gözetleme bağlamında kent alanları muazzam veri kaynaklarıdır. Şehir izleme kameralarıyla kimlikler tespit edilmekte, kayıtlar izlenmekte, depolanmakta ve dijital etiketlemelerle kategoriler oluşturulmaktadır. Enformasyon teknolojileri kimliklerin diğer kimliklerle eşleştirilmesine, çapraz sorgulamalar yapılmasına, risk yönetimi oluşturulmasına ve bilgisayar benzeşmesine olanak sağlamaları nedeniyle bilgiyi işleyen özelliklere sahiptir.

Şehir izleme ve yönetim sistemi kameraları kişilerin haberi olmadan görüntülerini almakta, bu görüntüleri tanımlamakta, eşleştirmekte, çapraz iletişim sistemine sokmakta ve anlamlı veri sunulmasını sağlamaktadır. Burada bilgisayarlar kimlikleri çok yönlü işleyen makineler halini almıştır. İnsan bedenleri kişiliklerden bağımsız hale getirilerek durmaksızın dijital veriye dönüştürülmektedir. Şehir izleme ve yönetim sistemlerinde gözetlenen bedenler sadece veri olarak algılanmaktadır. Dijitalleştirilen bedenlerin anlamları yok olmakta ve bedenler sadece dijital imajlar biçimiyle veri gözetimine tabi kılınmaktadır.

4-BÜYÜK VERİ

Büyük veri kavramı, terimsel olarak ilk kez 1997 yılında NASA'da çalışan Michael Cox ve David Ellsworth isimli bilim adamları tarafından kullanılmıştır. Bu iki bilim adamı veri setlerinin genişliği yüzünden veri analizi yaparken büyük sorunlar yaşadıklarını ve veri setlerinin bir araya geldiğinde ana bilgisayar belleğine sığmadığını ifade ederek büyük veri sorununa vurgu

yapmışlardır. Büyük veri kavramı, 1990'lı yıllarda John Mansey tarafından büyük veri setlerinin yönetimi ve analizi kapsamında kullanılmıştır.

Kavram gerçek ve kapsamlı niteliğini 2000'li yıllarda bulmuştur. Büyük veri kavramı her disiplin tarafından farklı anlamlara gelebilecek biçimde kullanılmaktadır. Büyük veri ile ilgili bütün disiplinlerin tek ortak noktaları teknoloji kavramıdır. Beyer ve Laney (2012) büyük veri kavramını *"karar verme ve doğru çıkarımlarda bulunabilmek için maliyeti ucuz ve inovatif enformasyon işleme şekilleri gerektiren ve yüksek hacim, hız ve çeşitlilik enformasyon varlıkları"* şeklinde tanımlamıştır. Chen, Chiang ve Storey (2012: 1-4) aynı kavramı *"çok büyük, karmaşık ve gelişmiş veri depolama, yönetme, analiz ve görselleştirme teknolojileri gerektiren veri kümeleri ve analitik teknikler"* biçiminde ifade etmiştir. Schönberger ve Cukier (2014: 1) ise büyük veriyi "*sensörlerden ve çeşitli araçlardan gelen hacmi büyük, çeşidi bol, düzensiz, sorunlu ve hızla gelen veriyi; toplama, saklama, temizleme, görselleştirme, analiz etme ve anlamlandırma bilimi"* olarak tarif etmişlerdir. Büyük veri ile birlikte geleneksel teknolojilerde önceleri ölçülmesi, depolanması, kategorize edilmesi ve anlama dönüşmesi mümkün olmayan şeyler bir değere kavuşturulmuştur. Literatürde oldukça fazla tanımı bulunan büyük veri kavramında tanımdan ziyade içerikler üzerinde durulmaktadır.

Devasa boyutlara ulaşan verilerin mutlaka anlamlı hale getirilmesi hem kamuda hem de özel sektörde büyük önem taşımaktadır. Veri akışlarının geleneksel bağlamında kopartılarak çok yönlü şekilde değerlendirilmesi gerekliliği büyük veri kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Geleneksel veri tabanı kapasitelerinin ve yazılımların farklı verileri depolamada, işlemede ve yönetmede problemler yaşamaları büyük veri teknolojilerinin icadını zorunlu hale getirmiştir. Verilerin bilgisayar eşleştirmesi yapılmadan önce daha iyi anlaşılabilmesi için özelliklerine göre kategorilere ayrılmasına *içerik çiftliği* denilmektedir (Turow, 2015: 14).

Teknoloji yardımıyla bireylerden alınan veriler izlenip depolandıktan sonra daha kolay analiz edilebilmesi için kategorize edilmektedir. Haggerty ve Ericson bu kategorize etme anlayışına *gözetleyici kümelenme* demektedir (Akt: Bauman ve Lyon, 2016: 14). Büyük veri teknolojisinde gözetleyici kümelenme verilerin kategorize edilerek anlamlı sonuçlar üretmesinde son derece önemli görülmektedir.

4-1 Büyük Verinin Özellikleri:

Büyük verinin özellikleri; veri hacmi (volume), veri hızı (velocity) ve veri çeşitliğidir (variety) ki bunlar 3V olarak tarif edilmektedir (Laney, 2001:1-5). Ancak gelişen teknolojiler büyük veriye doğruluk (verification) ve değer (value) kavramlarının da katılmasını zorunlu hale getirmiş ve büyük verinin 5V özelliği ortaya çıkmıştır.

Volume (Veri hacmi): Büyük veri kavramında kullanılan büyük kelimesi aslında verinin hacmine ve boyutuna gönderme yapmaktadır (Zadronzy ve Kodali, 2013: 1-2). Çok fazla kaynaktan gelen veri miktarı arttıkça teknolojik yeniliklere ihtiyaç duyulmakta ve her teknolojik yenilik büyük veride ortaya çıkacak sonuçları daha işlenebilir kılmaktadır. Veri seli içerinde farklı kaynaklardan akan bilgiler belirli bir merkezde toplanmaktadır. Şehir izleme ve yönetim sisteminde yüzlerce şehirden gelen görüntüler, fotoğraflar ve sesler ortak bir veri tabanında toplanmaktadır. Şehir izleme ve yönetim merkezine gelen görüntülerin hacimlerinin insanın hesap anlayışının üstünde olduğu iddia edilmektedir (Cacket, 2013: 14). Şehir izleme yönetim sistemi merkezi çeşitli kaynaklardan gelen büyük hacimli görüntüleri kullanmaktadır. Büyük veri hacimsel bağlamda büyük olan verilerin değerlendirilmesini içermektedir.

Velocity (Veri Hızı): Geleneksel yöntemlerde belirli kaynaklardan merkeze aktarılan veriler önce toplanmakta ve daha sonra analiz edilmek amacıyla depolanmaktaydı. Ancak gelişen teknolojiyle gerçek zamanlı analizlerin yapılması mümkün olmaktadır. Büyük verinin gerçek niteliğini kazanmasında verilerin eş anlı olarak değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Eş anlı analiz bilginin değerini yitirmeden onun kullanılması ve değerlendirilmesi demektir (Zikopoulos ve diğerleri, 2013: 32).

Büyük veri kavramını diğer verilerden ayıran en önemli özellik veri alındıktan sonra eş zamanlı olarak verinin işlenebilmesidir. Büyük verinin dinamik bir yapısı olduğu düşünüldüğünde verinin eş zamanlı işlenmesinin ne derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Şehir izleme ve yönetim sisteminde veriler kesintili, durağan veya belirlenmiş aralıklarla değil sürekli bir biçimde merkeze aktarılmaktadır. Çünkü elde edilen verilerin bir an önce işlenerek anlamlı hale getirilmesi gerekmektedir. Örneğin yüz tanıma sisteminde kişinin tanımlanmasının ve sorgulanmasının aynı anda gerçekleşmesi gerekmektedir ki sistem çalışma amacını yerine getirebilsin.

Veri hızı belirli bir yerde meydana gelen bir olayın tanımlamanın /sorgulamanın aynı/farklı bir yerdeki veri tabanından sorgulanarak zaman kaybı olmadan sonuçlandırılmasını sağlamaktadır. Belirli merkezlerden akan akıl almaz miktardaki verilerin eş zamanlı olarak veri tabanlarından sorgulanarak geri dönütün alınması gerekmektedir. Sistem bu sorgulama esnasında uyumsuz (aranan şahıs, şüpheli kişi vb.) gördüğü kişileri geri bildirimle izleme merkezine aktarmaktadır.

Variety (Veri Çeşitliliği): Geleneksel kayıt üniteleri belirli bir kapasitenin üzerindeki verileri aynı platformda kayıt alabilecek teknolojiye sahip değillerdi. Yeni teknolojiler kayıt ünitelerinin hem kapasitesini hem de farklı veri birimlerini aynı düzlemde birleştirecek özelliklere sahip olmasını sağlamıştır. Bu teknolojiler verileri dijital hale getirerek farklı birimler arasında ortak bir dilin oluşmasına neden olmuştur. Veri çeşitliliği hem aynı

hem de farklı kaynaklardan alınan birbirinden bağımsız büyük bilgileri ifade etmek için kullanılmaktadır. Kendine özgü bir biçimi olmayan çeşitlilik gösteren verilere *amorf veri* denilmektedir (Bauman ve Lyon, 2016).

Büyük veri kavramında veri çeşitliliği farklı nehirlerden akan suların denizde toplanması şekliyle açıklanmaktadır. Nehirler sadece su taşımamakta, bunun yanı sıra toprak, mineraller ve çeşitli canlıları da denize akıtmaktadır. Büyük veriyi oluşturan çoklu kaynaklardan gelen veri akışına veri çeşitliliği denilmektedir. Veri tabanına ulaşacak veri yapılandırılmış, yapılandırılmamış, yarı yapılandırılmış video, ses, fotoğraf veya herhangi bir format olabilmektedir. Büyük veri birbirinden farklı özellikler gösteren bilgilerin istenilen amaca göre analizini yapabilmektedir. Büyük verideki yapılar tek özellikli olabildiği gibi çoklu özellikler de gösterebilmektedir. Yani veri tabanına ulaşan veri sadece fotoğraf olabileceği gibi bunun yanında fotoğrafla birlikte ses ve görüntü de taşınabilmektedir. Şehir izleme ve yönetim sisteminde veri tabanına sadece video görüntüleri değil aynı zamanda, ses ve fotoğraf bilgisi de aktarılmaktadır. Sistem veri tabanında fotoğrafları yüz tanıma sistemi için, sesi ortam kaydı dinlemesi için ve video görüntülerini depolamak, gerektiğinde yeniden kullanmak için kaydetmektedir. Ayrıca gerektiğinde ses, fotoğraf ve görüntülerin eşleştirilmeleri de yapılabilmektedir. Ayrıca farklı veri tabanı eşleştirmelerinde görüntü, fotoğraf, ses, müzik, hypertext gibi farklı formatlar ortak veri işleme platformlarında bir araya getirilmektedir.

Veracity (Veri Doğruluğu): Doğruluk elde edilen verilerden ortaya çıkan güvenli sonuçları ifade etmek için kullanılmaktadır. Büyük veride doğruluk dendiğinde akla iki şey gelmektedir. Birincisi verinin kaynağın güvenilir olması; ikincisi ise verinin hedef kitleye uygunluğudur. Şehir izleme ve yönetim sisteminde veriler merkeze aktarılmadan önce decode edilmekte yani şifrelenmektedir. Yani bilgiler merkeze ulaştırılmadan önce üçüncü kişiler tarafından verilere müdahale edilmemektedir. Merkeze ulaştıktan sonra veriler decode edilmekte yani şifreleri çözülmektedir. Şehir izleme ve yönetim sistemi belirli bir amaca yönelik gözetleme yapmaktadır. Dolayısıyla yapılan gözetlemeler ve elde edilen veriler gözetlemenin hedefine uygunluk gösterir niteliktedir.

Value (Veri Değeri): Büyük veride veri değeri, veriden doğru anlam çıkarmak demektir. Büyük verinin diğer dört özelliğinin ortak amacı veri değeri oluşturmak yani veriyi anlamlı hale getirmektir (Swoyer, 2012: 2). Veri değeri, soyutlanmış dijital verilerin somut hale getirilmesi yani anlamlı çıktılar sunmasıdır. Veri değerinde veri hacminin, hızının, çeşitliliğinin ve doğruluğunun nihai aşaması veriden bir değer üretmektir. Şehir izleme ve yönetim sisteminde kullanılan yüz tanıma sistemi dijital fotoğraf görüntülerinden şahısların kimliklendirilerek anlamlı hale gelmesi amacıyla

çalışmaktadır. Hangi türden veri olursa olsun verinin somut hale gelerek anlam taşıması büyük veri için hayati önemdedir. Gözetleme sistemleri elde ettikleri verilerden değer üretemedikleri müddetçe büyük verinin herhangi bir kıymeti harbiyesi oluşmamaktadır.

SONUÇ

Gözetim kavramının sosyoloji, siyaset, coğrafya, iletişim, ekonomi, tarih, hukuk, kültür, teknoloji, mühendislik vb. alanlarla yakın ilişkisi bulunmaktadır. Gözetim toplumu nosyonu ise bütün yaşantımızın gözetim teknolojileri ile takip edildiği anlamına gelmektedir. Bizleri izleyen, takip eden, gözetleyen üst akıl her zaman ve her yerde bizleri gözetleyebilecek güç ve teknolojiye sahiptir.

Sosyal bilimler açısından gözetimi düzenli izleme yoluyla kişilerin iletişimlerinin ve davranışlarının takip edilmesi biçiminde tanımlayabiliriz. Bu anlamda gözetimin iki boyutunun olduğu söylenmektedir. Bunlardan ilki, teknoloji marifetiyle enformasyon birikimin sağlanması; ikincisi ise birikimli enformasyonun güç ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmesidir. Teknoloji marifetiyle gözetimin şeklinin ve yönteminin gelişmesi gözetim toplumunun genişlemesine yol açmış; teknolojiyi elinde tutanların sürekli gözetim yapması ise çoklu gözetimi olanaklı kılmıştır.

Büyük verilerin toplumsal yapının analizinde kullanılması bir dönemler teknolojik anlamda mümkün değildi. Veriyi toplayan cihazlar çözünürlükleri itibariyle veri toplamaya tam müsait değillerdi. Aynı şekilde o dönemki teknoloji, yoğun miktardaki veriyi depolayacak kapasiteye sahip kayıt cihazları üretememişti. Elde edilen verilerin veri tabanında kategorize edilerek dosyalanması bir problemdi. Elde edilen verilerin anlamlı hale gelmesini sağlayacak yazılımlar ortaya çıkmamıştı. Ve farklı veri tabanlarındaki verilerin eşleştirilmesine imkan sağlayan ağın taşıdığı veriler aynı anlama gelmemekteydi. Son olarak da bütün verilerin bütünsel olarak eşleştirilmesine imkân sağlayan farklı yazılımların birbirleriyle eşleştirilmesi imkânsızdı. Ancak büyük veri ile bu problemlerin önüne geçilmiştir. Büyük veri teknolojisi farklı veri tabanlarında ve dağınık biçimde var olan verilerin bir araya getirilmesini; bu verilerden çeşitli profiller/kimlikler oluşturulmasını; yeni konfigürasyonlar elde edilmesini; verilerin çapraz eşleştirilmesini ve verilerin açık uçlu sorgulanmasını sağlamıştır. Gözetimi kapsamlı ve geniş hale getiren şey büyük veri miktarlarını depolamaya ve işlemeye olanak sağlayan teknolojik gelişmelerdir (Bauman ve Lyon, 2016: 12).

Açık uçlu soğrulama, çapraz sistem uygulaması, profil çıkarma ve bilgisayar eşleştirme sistemleri gözetimin yaygınlaşmasına yol açmışlardır. Bilgisayar teknolojileri gözetimin doğasını geleneksel bağlamından kopartmıştır. Bu teknoloji gözetimi sıradanlaştırmış, kapasitesini artırmış ve

derinlemesine gözetime imkân sağlamıştır. Teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte sadece veri kapasitesinin alımı kolaylaşmamakta aynı zamanda bu verilerden anlamlı sonuçların ortaya çıkması da mümkün olmaktadır. Büyük veri çok kapsamlı verilerden istenilen biçimlerde anlamlı sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır (Arık, 2018: 148).

Bilgisayar teknolojilerinin gelişmesinden önce kaydedilmesi, depolanması ve çeşitli yazılımlarla analiz edilebilmesi mümkün olmayan verilerin gelişen teknoloji ile birlikte kaydedilmesinin, depolanmasının ve analiz edilmesinin mümkün olması da büyük veri kavramına gönderme yapmaktadır. Büyük veride önceleri anlamsız görülebilen ham veriler daha sonra çeşitli eşleştirmelerde anlamlı çıktılara dönüşebilmektedir. Şehir izleme ve yönetim sistemi kameralarından elde edilen ham görüntüler veri tabanında çoklu eşleştirmeler imkân sunabildiği gibi depolanan görüntülerden de anlamlı sonuçlar elde edilebilmesi mümkün olmaktadır.

Dünyanın hemen hemen her yerindeki internet kullanıcılarının tamamı belli edilmeden gözlenmekte, kurcalanmakta, incelenmekte ve etiketlenmektedir (Turow, 2015: 13). Sadece internet kullanıcıları değil sokakta gezen birinin izlenip, takip edilmediğine kimse garanti verememektedir. Önceleri hedefli gözetleme yapılan durumdan şimdilerde toptan gözetime geçilmiştir. Buna gerekçe olarak büyük verideki gelişmeleri gösterebiliriz. Şöyle ki kullanıcı marifetine gerek kalmadan yüz tanıma sistemi ile bütün şahıslar bilinebilmekte ve büyük veri kullanımıyla şahıslar hakkında anlamlı sonuçlar üretilebilmektedir. Hatta bilgisayarlı eşleştirme ile sadece anlamlı sonuçlar üretilmemekte çapraz eşleştirmeler ile olasılık değerlendirmeleri yapılabilmektedir. Yani bilgisayarlar vasıtasıyla kim olduğumuza dair bir sonuç elde edilebilmekte dahası genişleyen bir kapsamda kim olabileceğimize dair analizler bile yapılabilmektedir.

İktidarın gözünün üretmiş olduğu gözün iktidarı teknolojik gelişmeleri kendi idaresine alıp kullanarak disiplin ve cezalandırma temelli anlayışı bütün her yere uygulayabilmektedir (Çoban, 2016: 111). Panoptikon, mimari tasarımla kişilerin gözetlenmesini mümkün kılarken şimdilerde teknolojik gelişmeler gözetimi mimari bağlamından kopartarak her yerdeliğe dönüştürmüştür. Mimari gözetimin yerini alan elektronik gözetimde geleneksel gözetim anlam değiştirerek zamansal ve mekânsal ilişkisinden ayrılmış; mütemadiyen bireylerin gözetlenmesi mümkün olmuştur. Özelde kişinin genel de ise bütün toplumun kameralarla; bilgisayarlarla (telekomünikasyon ve yazılım desteğiyle birlikte); elektronik araç ve gereçlerle (kart okuyucu, parmak izi, göz taraması vb.) ve yardımcı teknolojik cihazlarla (bankamatik, pos cihazı vb.) izlenebilmesi gözetim toplumunda yaşadığımızı göstermektedir. Gözetim toplumunda bireylerden alınan veriler toplanmakta, depolanmakta, analiz edilmekte, eşleştirilmekte, sorgulanmakta

ve nihayetinde raporlaştırılmaktadır. Bu durum sadece belirli veri tabanları içerisinde gerçekleşmemekte büyük veri yardımıyla birden fazla veri tabanından alınan veriler de anlamlı hale getirilmektedir.

KAYNAKÇA

Arık, E. (2018). *Dijital Mahremiyet Yeni Medya ve Gözetim Toplumu.* İstanbul: Literatürk Acedemia.

Bauman, Z. ve Lyon, D (2016). *Akışkan Gözetim.* (Çev. E.Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bentham, J. (2016). Panoptikon Ya da Gözetim Evi. B. Çoban, Z. Özarslan (Ed.)

Panoptikon: Gözün İktidarı içinde.(9-77 ss.). (Çev. B. Çoban, Z. Özarslan). İstanbul: Su Yayınları.

Beyer, M. ve Laney, D. (2012). *The Importance of 'Big Data': A Definition.*

Gartner: Gartner Research. (Aynı eser, Çevrimiçi: https://www. gartner.com/en /documents /2057415/ the-importance- of-big-data-a-definition)

Cackett, D. (2013). *Information Management and Big Data, A Reference Architecture.White Paper*. Redwood Shores: Oracle Corporation.

Chen, H.,Chiang, R.H.L. ve Storey, V. C. (2012). Business Intelligence and Analytics: From Big Data To Big Impact. *MIS Quarterly, 4.* 1-24.

Creemers, R.(2018). China's Social Credit System: An Evolving Practice of Control. (11.02.2020 tarihinde https://papers.ssrn. com/ sol3 /papers.cfm?abstract_id=3175792 adresinden alındı.)

Çoban, B. (2016). Gözün İktidarı Üzerine. B. Çoban, Z. Özarslan (Ed.) *Panoptikon: Gözün İktidarı* içinde. (111-138ss.). (Çev. B. Çoban, Z. Özarslan). İstanbul: Su Yayınları.

Dolgun, U. (2005). *Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna.* Bursa: Ekin Kitabevi.

Dolgun, U. (2008). *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Foucault, M. (2011). *Büyük Kapatılma.* (Çev. I. Ergüden, F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü.* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Laney, D. (2001). *3D Data Management: Controlling Data Volume, Velocity, and Variety*, Meta Group: Application Delivery Strategies.

Livberber, T. (2018). *Sosyal Medyada Mahremiyet Gözetim, Teşhir ve Dikizleme Kültürü.* İstanbul: Literatürk Acedemia.

Lyon, D. (1997). *Elektronik Göz.* (Çev.D.Hattatoğlu). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Lyon, D. (2006). *Günlük Hayatı Kontrol Etmek Gözetlenen Toplum.* (Çev.G.Soykan). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Lyon, D.(2012). *Vesikalı Yurttaş.* (Çev.B. Baysal). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Lyon, D. (2013). *Gözetim Çalışmaları Genel Bir Bakış.* (Çev.A. Toprak). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Orwell, G. (2016). *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört.* (Çev.C. Üster). İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Özarslan, Z. (2016). Gözün İktidarı: Elektronik Gözetim Sistemleri. B. Çoban, Z.

Özarslan (Ed.) *Panoptikon: Gözün İktidarı* içinde.(139-153 ss.). (Çev. B. Çoban, Z. Özarslan). İstanbul: Su Yayınları.

Russell, B. (1994). *Felsefe Sorunları*. (Çev. V. Hacıkadiroğlu). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Schönberger, M. V. ve Kenneth, C. (2014). *Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think*. London: Houghton Mifflin Harcourt Publishing.

Swoyer, S. (2012). Big Data -- Why the 3Vs Just Don't Make Sense. 17.01.2020 tarihinde https://tdwi.org/Articles/2012/07/24/Big-Data-4th-V.aspx?Page=1 adresinden alındı.

Turow, J. (2015). *Gözetleniyoruz.*(Çev.M. Benveniste). İstanbul: Hil Yayın.

Watkin, C. P. (2016). Bentham'ın 'Panoptikon'u ve Dumont'un 'Panoptique'i.

Panoptikon. B. Çoban, Z. Özarslan (Ed.) *Panoptikon: Gözün İktidarı* içinde.(77-86 ss.). (Çev. B. Çoban, Z. Özarslan) İstanbul: Su Yayınları.

Wessler, M. (2013). *Big Data Analytics for Dummies.* New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Yazıcı, İlkay M. (2008). *Gerçek Zamanlı Kiosk Yüz Tanıma Sistemi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.) Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü. Gebze.

Zadronzy, K. (2013). *Big Data Analytics Using Splunk*. Berkeley: Apress.

Zamyatin, Y. (2016). *Biz.* (Çev.F. Tülek). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Zikopoulos, P., Roos, D., Parasuraman, K., Deutsch, T., Corrigan, D.ve Giles, J. (2013). *Harness the Power of Big Data The IBM Big Data Platform.* New York: McGraw Hill Professional.

Çevrimiçi:

https://twitter.com/anadoluajansi/status/1227578099254136833 (Erişim Tarihi: 15.02.2020)

https://en.wikipedia.org/wiki/Social_Credit_System (Erişim Tarihi: 17.01 .2020)

CHAPTER

11

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Investigation of Purchasing Tendencies of the Consumers between 17-30 Years in Erikson's Psychosocial Development Stages (Bora Coşar, Ufuk Özen, Ezgi Demir)

Investigation of Purchasing Tendencies of the Consumers between 17-30 Years in Erikson's Psychosocial Development Stages

Bora Coşar [1], Ufuk Özen[2] , Ezgi Demir[3]
[1] *Assist. Prof., Beykent University, Vocational School, Department of Management and Organization, Logistics Programme,*
boracosar@beykent.edu.tr.
[2] *Lecturer, Beykent University, Vocational School, Department of Management and Organization, Human Resources Management Programme,*
ufukozen@beykent.edu.tr.
[3]*Res.Assist., Piri Reis University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Management Information Systems,*
edemir@pirireis.edu.tr.

1. Introduction

In the content of the research, the purchasing element trend, being the consumption trend of the 17-30 years old group, which this population is shopping from shopping centers in Istanbul, is defined as a dependent variable.; on the one hand, age, occupation, gender, educational status and foreign language information status including demographic, family information, number of siblings, residential neighborhood, personal income, family income, amount allocated to consumption, personal employment status, family employment status, parenting profession are defined as independent variables. On the other hand, variables including information about the product to be purchased, namely the brand of the product, quality of service facilities, price and variables including information about economic and social variables, namely technological developments, economic crises, future anxiety, etc. are defined as independent variables. Due to the large population of the research, the European side of Istanbul has been limited with some district shopping centers in the Beylikdüzü region in terms of the characteristics of different income groups. In shopping malls in this Beylikdüzü district, having a huge customer density, a survey has been conducted with 410 people according to the convenience sampling method.

With this study, the result of the consumption trends of the people in our country and in Istanbul, where the young population constitutes the majority, has been investigated. Within the data obtained as a result of the research, it is aimed to contribute to the solutions of economic problems in shopping malls in Istanbul, which is the heart of trade, and contribute with the solution ways to stimulate trade in a possible crisis time.

2. Literature Review

2.1.Erik Erikson's Stages of Psychosocial Development

Erikson's theory of psychosocial development takes into account the impact of external factors, parents and society on personality development from childhood to adulthood. According to Erikson's theory, every person should go through eight interrelated stages throughout the whole lifecycle.

He suggested a predetermined order through psychosocial development occurs in eight stages from infancy to adulthood. At each stage, the person experiences a psychosocial crisis that can have a positive or negative outcome for personality development. According to Erikson, these crises are of a psychosocial nature because they contain the psychological needs of the individual that conflict with the needs of society.

Erikson's theory explains the impact of social experience throughout the whole life. Erikson was interested in what role social interactions and relationships play in people's development and growth.

Erikson also believed in a sense of competence motivating behavior and actions. Every stage of Erikson's theory is related with being qualified in the living space. If the scene is handled well, person will feel a sense of mastery, sometimes named as ego power or ego quality. If this stage is poorly managed, the person will appear with a sense of inadequacy in this direction of development.

Erikson's theory of psychosocial development suggests that people should go through a series of stages focused on social and emotional development. The person faces a developmental conflict that must be resolved at every point in his/her life. People who overcome these conflicts can ultimately achieve psychological skills that last for the rest of a person's life. Those who cannot overcome these difficulties will continue to struggle.

One thing that makes Erikson's theory unique is that apart from many other developmental theories, psychosocial stages look at how people change and grow throughout his/her life. These adult stages continue to play an important role in each individual's development. The sixth stage of development begins in early adulthood and focuses on the formation of lasting relationships. Those being successful at this stage can establish deep relationships and social connections with other people.

The stages of development being the subject of in this study are in eight stages. Instead of specifying all the stages, it would be beneficial to give information about the stage that is the field of this study, about the age of 17-30.

2.2. Isolation Stage Against to the Affinity (17-30 Age)

The person who finds his identity during adolescence can establish intimacy and friendships with other people in this period. In this period, the person starts to establish wider relations with his peer environment and to join the society. Marriage and work career become important in young person's life. The person who survives the crisis in this period in a healthy way has the power to give and receive love safely. Otherwise, the person who has a difficulty in establishing a friendly relationship with others may be pushed into a psychological loneliness. This loneliness brings the feelings of "isolation and abandonment from society". There are mutual responsibilities for both the teachers and all the people around the young adult to be overcomed the crisis in this period by the young people. In a society structure based on love and respect for people, it is possible to solve these conflicts successfully (Gürses & Kılavuz, 2011).

Another variable of this study is the tendency of purchase.

It can be stated that consumer perceptions are the most important determining factors of consumer behavior. For this reason, it will be an important approach to build on this research base on Erikson's psychosocial development stages. Large-scale companies, especially world-renowned, carry out an analysis according to consumer behavior and purchasing trends sensitively. For this reason, these companies have continued their processes of becoming a world-famous brand value consistently.

Finding the reason in depth of purchasing tendencies of consumers and continuing their activities according to this reason will cause them to produce very successful production process and sales performances for businesses. With this study, it is expected that Erikson's stage approaches to have a significant impact on consumer behavior.

2.3. Purchasing Trends

With the spread of mass consumption areas in recent years, the possibility of examining consumer behaviors and therefore purchasing tendencies has increased. The ratio of the total area of large shopping malls in Turkey is 20 percent whereas for Europe is 75 percent. There are a lot of factors such as rapid urbanization, the concentration of the population, increasing per capita income, the rise of car ownership, the increasing number of nuclear families, the widespread use of credit cards, very attractive to do bulk shopping, shopping as seen as a leisure activity by the costumers, a lot of advertisements and the same goods as different types in Turkey. These reasons are the conditions that reveal large consumption areas.

2.4. Exploratory Consumer Buying Behavior

A limited number of studies have been found on the concept of exploratory purchasing. International studies are available in this area. In one of these studies, Raju (1980) ordered the dimensions of the exploratory tendency to buy; repeated behavior tendency, innovation, taking risk, exploring at shopping, interpersonal communication, change the brand and search the information. Baumgartner and Steenkamp (1996,122) analyzed in two dimensions as exploratory information seeking and exploratory purchase in their study named "Exploratory Consumer Buying Behavior: Conceptualization and Measurement". Activities such as innovativeness in product purchasing, diversity seeking, changing brand, entertainment shopping and information seeking behavior are indicative of exploratory trends in the consumer purchasing process. Among the most prominent features of consumers who have a tendency at exploratory consumer buying behavior, are behaviors such as purchasing behavior arising from curiosity, seeking diversity, being unique, caring for others' experiences, and taking risk/ innovativeness. Consumers going towards to buy innovative products during shopping, and which are interested in brands and products that they have not tried before, also get information by interacting with other consumers that shows an exploratory consumer buying behavior. The reason for this trend is that the consumer has a negative attitude towards the brand he has used before and turns to other alternatives as a conclusion of his dissatisfaction. (Saygılı etc.2017,108;transmitter Erciş etc.2019,1123). Activities such as innovativeness in product purchasing, diversity seeking, changing brand, entertainment shopping and information seeking behavior are indicators of exploratory trends in consumer purchasing process. Among the most prominent features of consumers having a tendency at exploratory consumer buying are behaviors such as buying something because of curiosity seeking diversity, being unique, caring for others' experiences, and taking risk / innovation. (Okutan, Bora and Altunışık, 2013, 119-120).

2.5. Behavior of Avoiding Risk

One type of purchase that will directly affect the buying tendency of consumers is Risk avoidance. Some studies have been conducted in international publications on risk avoidance behavior. Taking risk is the degree to which an individual not only wants to try new products, activities and situations, but also welcomes the stimulation of innovation (Bearden etc.1993;transmitter Seung etc.2016,2:14). Taking risk means that the consumer takes action to purchase, despite especially the uncertainty of results in consumer behavior. (Steenkamp and Baumgartner, 1992). Some consumers prefer to take risks despite the uncertainty of the results, while others are extremely sensitive to take risk and avoid risking (Okutan, Bora and Altunışık, 2013, 119-120).

H1: The dimension of closeness from the psychosocial development stages of 17-30 years positively affects the variable of exploratory and innovative behavior from purchasing tendencies.

H2: The dimension of closeness from the psychosocial development stages of the age of 17-30 positively affects the risk avoidance behavior variable from purchasing tendencies.

H3: The dimension of isolation from the 17-30 years of psychosocial development stages negatively affects the exploratory and innovative behavior variable from purchasing tendencies.

H4: The dimension of isolation from 17-30 age psychosocial development stages negatively affects risk avoidance behavior variable from purchasing tendencies.

3. Research Methodology

The purpose of this study is to reveal the purchasing tendency of consumers between the ages of 17-30 in terms of Erik Erikson's development stages. In other words, to investigate the purchasing tendencies of people in this age range within the context of Erik Erikson's psychological development stages and to discuss their results that form the main purpose of the research. A survey has been conducted with 410 people in the shopping malls located in the Beylikdüzü region of Istanbul, according to the easy sampling method. The survey has consisted of four demographic data and two seven Likert scales. Afterwards, the results have been revealed and discussed depending on the reliability, correlation and regression analysis performed in SPSS 13 and Excel 22 programs.

3.1. Research Model and Hypothesis

In the context of the research model, the participants have been subjected to six expressions related to intimacy and isolation, which are the sub-dimensions of Erikson's psychosocial development stages, and the scale was developed by Rosenthal et al. (1981). There are five expressions related to the exploratory dimension of purchasing tendencies, another scale in the research, six expressions related to the risk avoidance behavior dimension and two expressions related to the innovative dimension. The scale consists of statements created by Raju (1980), Steenkamp and Baumgartner (1992). However, this scale was handled through two dimensions in the study of Okutan et al. (2013). The model has been constructed by combining the exploratory and innovative sub-dimensions in the scale. In this research, the dimensions have also included in the research.

Demographic data of the participants who contributed to the study are as shown in Table 1. The hypotheses put forward depending on the research are

as follows:

H_1: The dimension of closeness from the psychosocial development stages of 17-30 years positively affects the variable of exploratory and innovative behavior from purchasing tendencies.

H_2: The dimension of closeness from the psychosocial development stages of the age of 17-30 positively affects the risk avoidance behavior variable from purchasing tendencies.

H_3: The dimension of isolation from the 17-30 years of psychosocial development stages negatively affects the exploratory and innovative behavior variable from purchasing tendencies.

H_4: The dimension of isolation from 17-30 age psychosocial development stages negatively affects risk avoidance behavior variable from purchasing tendencies.

In order to test the above hypotheses, multi-item scales have been used to measure structures. Each structure has been measured using a seven-point Likert scale ranging from "strongly disagree" (1) to "strongly agree" (7).

Table 1: Demographic information of the sample group

Demographic Data	Frequency	Ratio
Gender		
Female	230	56.1
Male	180	43.9
Marital Status		
Married	181	44.1
Single	229	55.9
Age		
17-20	51	12.4
21-24	75	18.3
25-27	148	36.1
28-30	136	33.2
Education		
High School	93	22.7
Vocational School	57	13.9
Bachelor’s Degree	206	50.2
Master Degree	54	13.2

The reliability of the study has been evaluated with composite scale reliability (CR), Cronbach's alpha and Average Variance (AVE) obtained. As seen in Table 2, CR and Cronbach's alpha values exceeded 0.70. It has been determined that all values in AVE values have above 0.50. Also, correlation values between variables has been seen to be significant at p <0.01 level.

Table 2: Cronbach's alpha, CR, AVE, Significance, Standard Deviation and Correlation Values

Variables	Sig.	S.D	1	2	3	4
Psychosocial development stages of 17-30 years 1 Proximity	5.14	1.22	1			
Psychosocial development stages of 17-30 years 2 Isolation (Inverse scale)	3.39	1.53	-0.60**	1		
Purchasing Trends 1 Exploratory and Innovative Behavior	5.52	1.19	0.62**	-0.56**	1	
Purchasing Trends 2 Risk Avoidance Behavior	5.20	1.18	0.50**	-0.43**	0,50**	1
		α	0.878	0.926	0.886	0.939
		CR	0.854	0.879	0.822	0.892
		AVE	0.619	0.529	0.658	0.576

In the light of all this information, the model has been presented as follows.

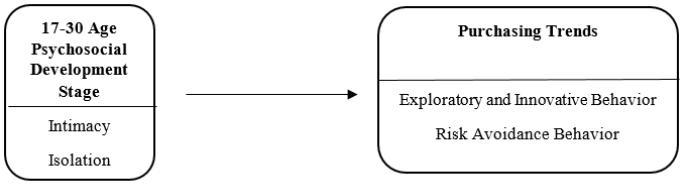

Figure 1: The model of the study

As a result of the regression analysis performed, it is seen that the intimacy variable (H1), which is the sub-dimension of the psychosocial development stage of the age of 17-30, has a positive effect (β = 0.44, p> 0.01) on the sub-dimension of exploratory and innovative behavior. However, the isolation variable (H2), which is the sub-dimension of the psychosocial development stage of the age of 17-30, has a negative effect on the exploratory and innovative behavior (β = -0.29, p <0.01) on the sub-dimension of purchasing trends. On the other hand, it has been observed that the risk avoidance behavior

sub-dimension is affected the closeness variable (H3, β = 0.37, p> 0.01) positively, and the isolation variable (H4, β = -0.20, p> 0.01) negatively. Based on these results, it is possible to say that all hypotheses put forward in the research have been supported.

Table 3: Hypothesis results

Associations	Beta Val..	Hyp.	Results
Intimacy → Exploratory and Innovative	0.44**	H_1	Supperted
Isolation → Exploratory and Innovative	-0.29**	H_2	Supported
Intimacy → Avoidance from Risk	0.37**	H_3	Supported
Isolation → Avoidance from Risk	-0.20**	H_4	Supported

In regarding depending on demographic properties of the customers who contributed to the research whether show or not "exploratory and innovative behaviors" have emerged significant differences containing findings. Two of these findings have been presented by independent group t test. As seen in Table 4, gender demographic variable does not appear to have a significant difference regarding exploratory and innovative behaviors (p> 0.05). In other words, it is possible to say that both genders have the same mindset regarding exploratory and innovative behaviors. On the other hand, considering the marital status of the demographic variable, a significant difference is noticeable (p <0.05). According to this result, it has been seen that married individuals have more positive thoughts about exploratory and innovative behaviors compared to single people. In other words, married individuals are more inclined to discover and to show innovative behaviors compared to single people.

Table 4: Comparison of views on exploratory and innovative behaviors according to gender and marital status demographic data

Gender	Number of Person	Mean	Standard Deviation	Significance Value (p)
Female	230	5.5391	1.2459	0,857
Male	180	5.5176	1.1342	
Marital Status	**Number of Person**	**Mean**	**Standard Deviation**	**Significance Value (p)**
Married	180	5.6888	1.0727	0.017
Single	230	5.4039	1.2747	

Table 5 shows that individuals who contributed to the research according to gender and marital status demographic variables status regarding their risk

avoidance tendencies. Accordingly, there is also no significant difference in gender demographic variable related to risk avoidance behavior (p>0,05). However, when it comes to marital status, it has been seen that married individuals have more positive thoughts about risk avoidance behavior compared to single people(p<**0,01**). Briefly, individuals who are married have a more reluctant structure in taking risks than those who are single.

Table 5: Comparing views on risk avoidance behavior by gender and marital status demographic data

Gender	**Number of People**	**Mean**	**Standard Deviation**	**Significance Value (p)**
Female	230	5.2906	1.1405	0,106
Male	180	5.0996	1.2316	
Marital Status	**Number of People**	**Mean**	**Standard Deviation**	**Significance Value (p)**
Married	180	5.3972	1.0727	0.017
Single	230	5.0575	1.2747	

Considering Table 4 and Table 5, it has been seen that the gender demographic variable does not make a significant difference neither in its exploratory and innovative behaviors nor in risk avoidance behavior. On the other hand, in the demographic variable of marital status, it is seen that married people tend to avoid taking risk, while they tend to exploratory and innovative behaviors positively compared to single people. In other words, it is possible to say that individuals who are married are prone to discover and open to innovate in order to get rid of the monotonous situation of the marriage, but they are more inclined not to take risks based on the awareness of the responsibility of marriage.

Age and education variables, which are other demographic variables in the study, have been measured by "One-Way ANOVA for independent samples because they are more than two choices. Accordingly, the age demographic variable reveals significant differences regarding exploratory and innovative behaviors. (p<**0,01**). As can be seen in Table 6, it is possible to say that individuals between the ages of 28-30 (5.7990) have more positive thoughts about exploratory and innovative behaviors compared to other ages. Interestingly, this age range has been followed by individuals between the ages of 17-20 (5.5817). The most important finding of the research has revealed the result of the multiple comparison test (post-hoc / tukey) which differences which shows binary groups originate from. Accordingly, there is a high level of difference between the individuals between the ages of 28-30 and 25-28 in

relation to exploratory and innovative behaviors (p<**0,01**). In other words, individuals between the ages of 28-30 have the highest level of tendency to exploratory and innovative behavior. In contrast, individuals aged 25-27 have the lowest tendency in this regard. Based on these two age ranges, it is possible to say that as the age variable increases, the tendency towards exploratory and innovative behavior increases.

Considering the educational status of individuals who support the research, significant differences are again noticeable (p<**0,05**). As can be seen in Table 6, it is seen that individuals with having Bachelor degrees (5.7047) have the highest level in showing tendency to exploratory and innovative behaviors. It is observed that individuals which have master education (5.6370) follow this group with a small margin. No significant value has been found as a result of the multiple comparison test (post-hoc / tukey) which shows differences which binary group the originate from. (p>0,05). As a result, it is possible to say that as the education level increases, individuals have more positive thoughts about exploratory and innovative behaviors.

Table 6: Comparison of views on exploratory and innovative behaviors according to age and education demographic data

Age	**Number of People**	**Mean**	**Standard Deviation**	**Significance Value (p)**
17-20	51	5.5817	1.0859	0.003
21-24	75	5.5244	1.2600	
25-27	148	5.2669	1.2644	
28-30	136	5.7990	1.0684	
Education	**Number of People**	**Mean**	**Standard Deviation**	**Significance Value (p)**
High School	93	5.2747	1.2939	0.050
Vocational School	57	5.3509	1.4141	
Bachelor's Degree	206	5.7047	1.0503	
Master's Degree	54	5.6370	1.0958	

Considering the perceptions of age, education and demographic variables about the dimension of risk avoidance, significant differences regarding the age variable stand out (p<0,01). Accordingly, it is seen that individuals in the 28-30 age group (5.2070) are more prone to risk avoidance. This group is followed by 17-20 age group (5.1144). As a result of the multiple comparison test (post-hoc / tukey) which shows which pairs are the differences, there is a

significant difference between 17-20 and 21-24 age group and 28-30 age group(p<0,05). However, a high level of difference has been found between the 25-28 age group and the 28-30 age group (p<0,01). Based on these results, it is possible to say that as the age of the individuals increases, the tendency to take risks decreases.

Another interesting result is that individuals' educational status does not differ significantly in risk avoidance issue (p>0,05). In other words, the educational status of individuals does not lead to any different tendency to avoid risk.

Table 7: Comparing opinions on risk avoidance behavior in regard to age and education demographic data

Age	**Number of People**	**Mean**	**Standard Deviation**	**Significance Value (p)**
17-20	51	5.1144	0.8860	0.000
21-24	75	5.0911	1.2300	
25-27	148	5.9336	1.2935	
28-30	136	5.2070	1.0234	
Education	**Number of People**	**Mean**	**Standard Deviation**	**Significance Value (p)**
High School	93	5.0421	1.2779	0.555
Vocational School	57	5.2076	1.1882	
Bachelor's Degree	206	5.3255	1.0364	
Master's Degree	54	5.2129	1.2326	

4. Conclusion

It is seen that intimacy independent variable, which is the sub-dimension of Erikson's development stages, affects the exploratory and innovative dimension at a high level and positively. In other words, it seems possible to say that people who can socialize with people, that is, they are warm and friendly, who can express themselves clearly, who care about others, who have physical and emotional relationships with people, and who do not have difficulties in making new friends, take an exploratory and innovative attitude towards purchasing tendencies. This emerging situation shows up as the strongest result of the research. The extraverted mood and attitude of individuals trigger their creativity and this situation brings an exploratory and innovative dimension to their purchasing tendencies. On the other hand, it is

possible to say that consumers with this extroverted mood and attitude avoid risk at a level close to their exploratory and innovative dimension. Based on these two results, it has been revealed as a result of the analysis that consumers with this personality and character structure have both characteristics depending on the situation and conditions. Although exploratory and innovative features come to the fore, it is possible to say that these people avoid taking risks at certain times.

Another result of the research is that the independent isolation variable which, being another sub-dimension of psychosocial development stages, affects the exploratory and innovative dimensions at a high level and adversely. In other words, it has been observed that consumers being shy about socialization, cannot fully express what they think and feel, avoid dealing with people, feel lonely and feel uncomfortable with staying in the same environment with people, do not display an innovative and innovative attitude towards buying. These people are generally more prone to showing risk avoidance behaviors. It is possible to say that individuals with this character are not able to give up their habits in general and do not seem very warm about trying new things.

References

Erciş, Ayşe; Deligöz, Kadir; Özkan, Büşra Selin;. (2019). Keşifsel Satın Almanın Plansız Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi: Hedonik Tüketimin Rolü. Uluslararsı Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(68), 1120-1130. doi:1307-9581.

Gürses, İ. & Kılavuz, M. Â. (2011). Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi. Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 153-166.

Hee-Lee, Seung; Workman, Jane E.; Jung, Kwangho;. (2016). Brand relationships and risk: influence of risk avoidance and gender on brand consumption. Lee et al. Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity, 2:14.

http://www.sayistay.gov.tr/yayin/elek/elekicerik/oecd.htm, (02.05.2013).

Kuo, T. C. (2003), "Green Product Development in Quality Function Deployment by Using Fuzzy Logic Analysis", 2003 IEEE International Symposium on Electronics and the Environment, USA, 88-93.

Kutay, N., Tükenmez, M., Akkaya, G. C. (2005), "Creative Accounting: In the View of Ethics Past Experiences and Future Perspectives", AACF 2nd Annual International Accounting Conference, İstanbul, 10-12.

Lewis, M. A. (2000), "Lean Production and Sustainable Competitive Advantage", International Journal of Operations & Production Management, 20(8), 959-978.

Long, D. (2012), Uluslararası Lojistik Küresel Tedarik Zinciri Yönetimi, (Çev. M. Tanyaş, M. Düzgün), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Okutan, Semih; Bora, Buket; Altunışık, Remzi;. (2013, Aralık). Keşifsel Satın Alma Eğilimleri ve Bu Eğilimlerin Plansız, Kompülsif ve Hedonik Satın Alma Tarzlarıyla Olan İlişkisinin İncelenmesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi, 117-136.

Partovi, F. Y., Corredoira, R. A. (2002), "Quality Function Deployment for The Good of Soccer", European Journal of Operational Research, 137(3), 642-656.

Russell, R. S., Taylor, B. W. (2011), Operations Managament, John Wiley & Sons Inc, USA.

Steenkamp, J.-B., & Baumgartner, H. (1992). The Role of Optimum Stimulation Level in Exploratory Consumer Behavior. Journal of Consumer Research, 434-448.

Yanıklar, Cengiz;. (2006). Tüketimin Sosyolojisi (Lord Matbaası b.). İstanbul: Birey Yayıncılık.

Yüksel, H. (2013), "Application of Theory of Constraints' Thinking Processes in a Reverse Logistics Process", Reverse Supply Chains Issues and Analysis, (Ed. S.M.Gupta), Taylor & Francis Group CRC Press, USA, 22-26.

CHAPTER

12

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

İnsani Yardım Lojistiği ve Lojistik Hizmet Sağlayıcılar
(Bihter Karagöz Taşkın, Aynur Acer)

İnsani Yardım Lojistiği ve Lojistik Hizmet Sağlayıcılar

Dr. Öğr. Üyesi Bihter KARAGÖZ TAŞKIN[1], Dr. Öğr. Üyesi Aynur ACER[2]
İstanbul Arel Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Lojistik ve Taşımacılık Bölümü,
bihterkaragoz@arel.edu.tr
İstanbul Arel Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Lojistik ve Taşımacılık Bölümü,
aynuracer@arel.edu.tr

Özet

Afetler neden olduğu kayıp ve zararlarla gündelik hayatı, ekonomik kalkınmayı ve sosyo-ekonomik yapıyı olumsuz etkileyen olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır.Afet yönetimi faaliyetleri içinde lojistiğin rolü ve önemi son derece kaçınılmazdır. Son yıllarda, lojistik hizmet sağlayıcılar (LHS), insani yardım faaliyetleri alanında önemli bir oyuncu haline gelmiştir. Bununla birlikte insani yardım sürecinde lojistik hizmet sağlayıcıların rolü literatürde henüz yeterince araştırılmamış olduğundan, bu çalışmada lojistik hizmet sağlayıcıların insani yardım lojistiğindeki rolü ve önemi tartışılmıştır.

Giriş

Birleşmiş Milletler tarafından yapılan en yaygın ve genel tanıma göre "insanların fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar yaşamasına neden olan, günlük yaşamın durması veya kesintiye uğramasıyla toplumları etkileyen ve kendi imkanları ile baş edilemeyecek her türlü doğal, insan veya teknoloji kaynaklı olaylara" afet adı verilmektedir (Kadıoğlu, 2008:2). Son yıllarda dünya çapında doğa, insan veya teknoloji nedeniyle gerçekleşen afetlerin sayıları ve büyüklüklerinde meydana gelen artışla birlikte afetzedelerin sayıları da artmış ve bu olaylar sosyo-ekonomik açıdan çöküntü yaşayan toplumların artmasına da neden olmuştur (Cozzolino, 2012).

Başka bir açıdan bakıldığında toplumun olağan yaşam düzenini bozan, onun yanıt verme ve uyum sağlama kapasitesiniaşarak dış yardıma gereksinim duymasını sağlayan, büyük miktarlarda can ve mal kaybı ile sonuçlanan ekolojik olaylara afet denmektedir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere "Afet" beş temel olayı içermektedir (Akdur, 2001):

1) Herhangi bir nedenle ekolojik denge bozulması,
2) Bu bozukluğun olağan yaşamı ortadan kaldırması,
3) Bu olağandışılığın büyük can ve mal kayıplarına neden olması,
4) Meydana gelen sonuçların yerel imkanlarla yanıt verme ve uyum kapasitesini aşması,
5) Dış yardıma ihtiyaç duyulması.

Bu öğeler toplu olarak gözden geçirildiğinde, bir olay ya da olgunun afet olarak nitelenmesinde esas belirleyici olan dış yardıma gereksinim duyulmasıdır. Gerek doğa kaynaklı gerekse insan veya teknoloji kaynaklı afetlerle mücadele etmek gelecek nesiller için insanoğlunun ve işletmelerin en önemli görevlerinden birisidir. Afetlerin gerçekleşmesi ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiği için, afetlere karşı alınan tedbir ve önlemlerde değişiklik göstermekte ve evrensel bir çözüm yolu bulunamamaktadır (Yılmaz, 2003). Özellikle afet kurtarma operasyonunda yer alan yardım kurumları birçok farklı ülke kaynaklı olup, bağışta bulunanlar ürünlerini çeşitli form ve dillerdeki etiketlerle göndermektedir (Kovacs ve Spens, 2007:104).

Afet Epidemiyolojisi Araştırma Merkezi (CRED), Dış Afet Yardım Uluslararası Kalkınma Ofisi (USAID/OFDA), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi kar amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından dünyada meydana gelen afetlerin yıllık bilançosu, eğilimleri ve verileri tutularak afetlerden korunmak ve zararları azaltmak için yılsonunda genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu kararların finansman kaynağı ise Dünya Bankası'dır ve afetlere ayrılan maddi kaynakların dağılımı ülkelerin afet potansiyeli, gelişmişlik veya yoksulluk ölçütlerine göre düzenlenmektedir (Ersoy, 2013).

Benzer şekilde Türkiye'de strateji geliştirmek, planlama yapmak, önlem almak ve afetlerle mücadele etmek amacıyla 1999 yılında kurulan ve şu an İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren kurum ise Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'dır. AFAD, afetlerle mücadele aşamasında Kızılay ile iş birliği yapmakta, Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü (KRDAE) ise afet türlerinden biri olan deprem konusu üzerinde çalışmakta ve bilgilerini kaydetmektedir.

CRED tarafından yayınlanan "Yoksulluk, Afet ve Ölüm" adlı raporda dünya da 1996-2015 yılları arasında Uluslararası Acil Durumlar Veri tabanına (EM-DAT) kayıtlı 7.056 doğal afet yaşanmıştır. Bu afetler sonucu 1,35 milyon insan yaşamını yitirmiş, 218 milyondan fazla insan da afetlerden etkilenmiştir. Bu ölümlerin büyük çoğunluğu da düşük veya orta gelirli ülkelerde ortaya çıkmıştır. Toplamda hava ve iklim ile ilgili felaketlerin sayısı son kırk yılda iki kattan fazla artmıştır (CRED, 2016). Ölüm oranları açısından durum ele alındığında EM-DAT verilerine göre tsunamilerin yer hareketli felaketlere oranla 16 kat daha ölümcül olduğu sonucu elde edilmiştir.

Örnek olarak Güney Asya'da 2004'te meydana gelen deprem ve akabindeki tsunami faciası, yaklaşık 230.000 kişinin hayatını kaybetmesine ve 1,7 milyon kişinin de evlerinden olmasına yol açmıştır. Tarihin gördüğü en büyük tsunami faciasının yaşandığı bu felaket dünya için her ne kadar basit bir tektonik hareket veya hava olayı olarak gerçekleşse de insanlar için yok edici bir etki yapmıştır. Bu felaketin mağdurlarına 40'tan fazla ülkeden 700'ün

üzerinde sivil toplum kuruluşu (STK) tarafından insani yardım sağlamıştır. Özel sektör debenzeri görülmemiş nitelikte bir yaklaşım sergilemiş olup, yalnızca ABD şirketlerinden 565 milyon dolardan (nakdi ve ayni yardım şeklinde) fazla yardım yapılmış, ücretsiz veya sübvansiyonlu taşımacılık ve lojistik sağlama konusunda lojistik şirketleri (UPS, FedEx ve DHL gibi) mevcut insani yardım ortaklarıyla birlikte çok önemli bir rol oynamıştır. Dünya tarihinin bu en büyük insani yardım çalışmasında, dünya genelinde 13 milyar doların üzerinde yardım yapılmıştır (Thomas ve Fritz, 2006; Aktaran: Cozzolino, 2012:5-6).

Lojistik hizmet sağlayıcılar özellikle ticari sözleşmeler veya gönüllülük programlarıyla kendi ülkelerinde gerçekleşen insani yardım faaliyetlerini daya iyi bir kurumsal vatandaş olabilmek ve topluma faydalı olabilmek adına uzun yıllardan beri desteklemişlerdir. Buradan da anlaşılacağı gibi afetle mücadele sadece hükümetler tarafından değil, aynı zamanda uluslararası örgütler ve bölgesel iş birlikleri tarafından da yapılmakta ve özellikle lojistik faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde lojistik hizmet sağlayıcılara büyük görevler düşmektedir. Tüm tarafların desteği sonucu insani yardım kuruluşları tarafından afetlerle daha hızlı ve verimli bir şekilde mücadele edilerek mümkün olduğunca daha çok insana yardım yapılabilmektedir.

1. Afet Yönetimi

Dünya Bankası değerlendirmelerine göre afetlerin ekonomik zararları yıldan yıla hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu artışın temel nedeni sadece afetlerin sayısal olarak artması değil aynı zamanda afetlerin zarar verici büyüklüklerindeki artış, kaynakların etkin kullanılmaması, afet anında uygulanan stratejilerin yanlış olması, afetten önce gerçekleşen potansiyel tehlikelere anında müdahale edememe, nüfusun artması, uygulanan planların yanlış olması gibi birçok nedenden kaynaklanabilmektedir. Bu anlamda afetlerle mücadele edebilmek veya afetin gerçekleşmesini engelleyici tedbirler almak için afet yönetimi son derece önemlidir.

Potansiyel bir tehlikenin meydana gelme riski veya gerçekleşme durumunda ortaya çıkan afet yönetimi, Kadıoğlu (2011:18) tarafından "her türlü tehlikeye karşı hazırlıklı olma, zararı azaltma, önleme ve iyileştirme hedefi ile mevcut kaynakların organize edilerek planlanması, analiz edilmesi, kararların alınması ve değerlendirilmesi süreçlerinin tamamı" olarak tanımlanmaktadır. Afet yönetiminde kurumlar veya taraflar arası uyum ve koordinasyonun sağlanması, afetin yol açtığı can ve mal kaybını büyük ölçüde önlemektedir (Cozzolino, 2012). Dolayısıyla afet yönetiminin amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Kadıoğlu, 2011:50):

- Can ve mal kaybına neden olabilecek risklerin minimize edilmesi veya olası kayıp ve riskleri önlemek,

- Afetlerden birincil derecede zarar görenleri kurtarmak,
- Mal, mülk, doğal çevre, kültür ve tabiat varlıklarını korumak,
- Afet sonrasında hayatın normalleşmesini sağlamak,
- İş sürekliliğini ve hizmetlerin devamını sağlamak.

Gerekli lojistik çaba bakımından (en fazla çabadan en azına kadar) bıraktıkları farklı etkileri göz önüne alındığında, dört tip afet türü olduğunu söylemek mümkündür (Kovacs ve Spens, 2007:6-7):

- Doğal nedenlerle ve ani başlangıç olaylarıyla karakterize edilen felaketler: Örneğin depremler, kasırgalar vs.,
- İnsan yapımı nedenlerle ve ani başlangıçla karakterize edilen yıkıcı eylemler veya olaylar: örneğin terör saldırıları, darbeler, endüstriyel kazalar
- Doğal nedenlerle ve yavaş başlayan hastalıklarla karakterize olan hastalıklar: örneğin açlıklar, kuraklık, yoksulluk vb.,
- İnsan yapımı nedenlerle ve yavaş başlangıçlı oluşumlarla karakterize edilen krizler: örneğin siyasi krizler, mülteci krizleri vs.,

Türkiye'de Kalkınma Bakanlığı'nın 2014 yılında yayınladığı "Afet Yönetiminde Etkinlik" konulu 2014-2018 yıllarını kapsayan Özel İhtisas Komisyonu Raporu'na göre ise afetler doğal kaynaklı ve insan kaynaklı afetler olmak üzere iki grupta değerlendirilmektedir. Doğal kaynaklı afetlerin oluşumu tabiat olaylarına dayanmaktadır. Doğal kaynaklı afetler kendi içinde ani gelişen doğal kaynaklı afetler (deprem, sel, heyelan, çığ, fırtına, volkan, yangın vb.,) ve yavaş gelişen doğal kaynaklı afetler (erozyon, küresel ısınma, kuraklık, açlık, kıtlık, iklim değişikliği vb.,) olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Aynı zamanda doğal kaynaklı afetler kökenlerine göre teknolojik, jeolojik ve meteorolojik kökenli afetler olarak da sınıflandırılabilmektedir. İnsan kaynaklı afetler ise bilgisizlik, dikkatsizlik, eğitimsizlik gibi sebeplerden kaynaklı insanın doğayla olan olumsuz etkileşimleri sonucu ortaya çıkan afetlerdir. Nükleer veya biyolojik kazalar, endüstriyel kazalar, taşımacılık kazaları, göçmenler bu afet türüne örnek olarak gösterilmektedir.

Agostinho (2013:206-207) meydana gelen bu afetlerle mücadelede yapılan insanı yardımın iki şekilde gerçekleştiğini öne sürmektedir. Birincisi, kasırgalar veya depremler gibi tipik bir felaketten sonraki ilk 90 gün içinde hızlı yanıtlar ve ağır yatırımlar gerektiren acil durumları içermektedir. Diğeri ise kuraklık, yoksulluk gibi devam eden krizlerin olduğu durumlarda devreye girmekte ve geliştirme, daha iyi planlama yapılarak anında cevap verebilme ve afet sonucunda kaynakların optimal kullanımını sağlama adına yapılan insani yardım faaliyetlerini ele almaktadır. Hangi afet türü olursa olsun afetlerde özellikle kesintisiz hizmet için ulusal politikaların belirlenmesi ve sektörler arası işbirliğinin sağlanması gerekmektedir (Özmen vd., 2013:558).

Bir afet durumunda sağlık, gıda, barınak, su, ilaç ve sanitasyon sağlamada verimlilik, etkinlik ve hız önemli olduğundan dolayı, afet yardımı operasyonlarında tedarik zinciri yönetimi önemli bir role sahiptir (Abidi vd., 2014:592). Birçok afet durumunda askerler birincil yardım sağlamak için çağrılmaktadır. Yüksek planlama ve lojistik yetenekleri sayesinde (hastane ve kamp kurulumu, iletişim, yol bakımı, vb.) askeriye insani yardım ve afet yönetiminde büyük rol oynamaktadır (Cozzolino, 2012:13).

Günümüzde modern afet yönetimi sistemi; kayıp ve zararların azaltılması, tahmin, hazırlık, erken uyarı, afetleri anlama gibi afet öncesi korumaya yönelik çalışmaları temel alan "risk yönetimi" ve etki analizi, müdahale etme, iyileştirme, yeniden yapılandırma gibi afet sonrası faaliyetleri kapsayan "kriz yönetimi" ni kapsayan geniş çaplı süreçlerden oluşmaktadır (Kadıoğlu, 2011).

2. İnsani Yardım Lojistiği ve Taraflar

İnsani lojistik, farklı zamanlardaki değişik felaketlere karşılık çok farklı operasyonları kapsayan faaliyetlerden oluşmaktadır (Kovacs ve Spens, 2007:101). Bir diğer tanımda insani yardım lojistiği afetzedelere yardım etmek amacıyla insanları, kaynakları, becerileri ve bilgileri harekete geçiren süreçler ve sistemler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Van Wassenhove, 2006). Dolayısıyla insani yardım lojistiği "arz dalgalanmaları, tedarik belirsizliği, zayıf bir altyapıda kısıtlı zamana ve faaliyetlerin oldukça büyük ve kapsamlı doğası gibi zorluklara karşın, acil durumlara müdahalede kritik kaynak ve hizmetlere özgü tedarik zincirini yöneten özel bir lojistik türü" olarak tanımlanmaktadır (Christopher ve Tatham, 2011:124).

Lojistik, herhangi bir afet yardımı çabasında en önemli unsur olmakla birlikte başarılı ve başarısız bir operasyon arasındaki farkı da ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda lojistik, herhangi bir afet yardımı esnasında en pahalı uygulamalardan biridir ve toplam afet yardım maliyetlerinin yaklaşık %80'ini lojistik maliyetler oluşturmaktadır (Van Wassenhove, 2006:476). Bu nedenle insani yardım lojistiğinde esnek, verimli ve etkili lojistik operasyonları ve tedarik zinciri yönetimi planlamak ve organize etmek sürecin başarılı bir şekilde yönetilmesi açısından bir zorunluluktur. Etkili bir tedarik zinciri beş B'yi içermektedir (Tomasini ve Van Wassenhove, 2009:4-5):

1) Kutular/Koliler (Boxes),
2) Bayt (Bytes),
3) Finansal Kaynak (Bucks),
4) Kurum (Bodies) ve
5) Beyin (Brains).

Bu beş unsur, bir tedarik zincirinin farklı akışlarını temsil etmektedir. Kutular, ürünlerin ve malların akışına atıfta bulunurken, baytlar bilgi akışını temsil etmektedir. Finansal kaynak, bir tedarik zinciri yönetimi boyunca

ortaya çıkan finansal akışları temsil ederken bedenlerfarklı süreçler içinde konumlandırılan tüm insan gücünü ifade etmektedir. Son olarak beyinler ile de herhangi bir durumda bir tedarik zincirine uyum sağlayabilmek için insanların sahip oldukları yetenek ve becerilerin akışına atıfta bulunulmaktadır.

Kovacs ve Spens (2007:106) insani yardım lojistiğinde yer alan ana oyuncuları şu şekilde kategorize etmektedir:

- Hükümetler,
- Askeri kuruluşlar,
- Yardım kurumları,
- Bağışçılar/Gönüllüler,
- Sivil toplum kuruluşları (STK'lar),
- Lojistik hizmet sağlayıcılar başta olmak üzere özel sektör işletmeleri.

Bir felaket sonrasında yapılacak insani yardım lojistiği faaliyetleri, yardım faaliyetlerine onay vererek kaynakları harekete geçirecek yetkiye sahip olduklarından dolayı ev sahibi hükümet, komşu ülke hükümetleri ve uluslararası toplum dahilindeki diğer hükümetler tarafından yürütülmektedir. Aslında ev sahibi devletin onayı olmadan, ulusal yardım kuruluşları ve ordu haricinde hiçbir aktör bir afet yardım ve kurtarma faaliyetinde rol alamaz. Diğer ülkelerin katılımı, ev sahibi hükümetle uluslararası toplum arasındaki ilişkinin durumuna bağlı olarak bir kolaylık gösterilmesi veya zorluk çıkarılması söz konusu olduğundan dolayı hassas bir konudur (çoğu durumda ev sahibi ülkelerin komşularıyla arası iyi değildir). Yardım sürecinde, ev sahibi hükümetin uluslararası sözleşmelerle üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara daönemli görevler düşmektedir (örn. Avrupa Birliği, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması, Asya-Pasifik Ekonomik İş birliği, Arap Birliği, Afrika Birliği gibi). Ayrıca, bir felaket yaşanma olasılığını azaltma veya hafifletme amacıyla ilgili protokolleri hayata geçirip harekete geçme sorumluluğu da ev sahibi hükümetlerdedir. Hükümetler, afetlerin yol açtığı acıları hafifletmede yardım kuruluşlarından da yararlanmaktadır. Küresel çapta büyük yardım kuruluşlarının yanı sıra birçok küçük, bölgesel ve ülkeye özgü yardım kuruluşu da bulunmaktadır.

Lojistik rolü ve katkısı en büyük kuruluşlardan biri de Dünya Gıda Programı'dır (World Food Programme-WFP). Büyük kurtarma faaliyetleri için gerekli kaynak ise bağışçılardan sağlanır. Bağışlar genellikle, insani yardım faaliyetlerini desteklemek üzere maddi imkân (nakdi bağışlar) sağlamak ya da lojistik operasyonlar için ücretsiz mal ve/veya hizmet (ayni bağışlar) sağlamak şeklinde yapılmaktadır. Her aktör, kendi rolüdahilinde bir ayni yardımda bulunabileceğinden dolayı, insani yardım kapsamında "bağışçı" terimi, yardım faaliyetlerinin finansmanı için münhasıran maddi

imkan sağlayanlar için kullanılmaktadır. STK'lar arasında CARE (küresel yoksullukla mücadele eden önde gelen bir insani yardım kuruluşu) gibi etkili ve uluslararası oyuncular yer aldığı gibi yerel toplumlar içinde ortaya çıkmış ama uluslararası arenada da faaliyet gösterebilen küçük ve mikro kuruluşlar da bulunmaktadır. Bu oyunculardan bazıları yalnızca belirli bir krizi ele almak için kurulmuş, geçici oluşumlar olabilmektedir (Cozzolino, 2012:13).

Ticari lojistikten farklı olarak insani yardım lojistiğinin özellikleri aşağıdaki gibi özetlenmektedir (Kovacs ve Spens, 2009:507):

- Zamanlama, yer, tip ve büyüklük bakımından talebin ön görülemezliği,
- Büyük miktarda talep oluşumunun ani olması, ancak çok çeşitli malzeme için teslim sürelerinin kısa olması;
- Teslimatların zamanında yapılması ve ortaya konulan yüksek miktarlar
- Arz, insan, teknoloji, ulaşım kapasitesi ve para açısından kaynak yetersizliği.

Lojistik hizmet sağlayıcılar, tedarik zinciri üyeleri arasındaki kurum içi ve/ya kurumlar arası etkili iletişimin sağlanmasında ve lojistik entegrasyonda kritik bir role sahiptir (Cozzolino, 2012:30). Son zamanlarda örneğin DHL ve TNT gibi lojistik hizmet sağlayıcılar pek çok "geleneksel" lojistik faaliyetlerden afet kurtarma faaliyetlerinde dekendini göstererek Birleşmiş Milletler (BM) ile ortaklıklar kurmuşlardır (Kovacs ve Spens, 2007:103).

Kovacs ve Spens (2012:2) insani lojistiğin unsurlarını şu şekilde sıralamaktadır: Organizasyon personeli, ekipman, altyapı, ulaşım, bilgi teknolojisi/iletişim, planlama, politikalar/kurallar ve envanter yönetimi. İnsani yardım lojistiği inanılmaz derecede zor ve karmaşık bir süreçtir. Bu nedenle sürecin aksamadan yönetilmesi için taraflara büyük sorumluluk düşmektedir.

3. Lojistik Hizmet Sağlayıcıların İnsani Yardım Lojistiğindeki Rolü ve Önemi

Afet konusunda can ve mal kayıpları değerlendirilirken sivil yaşam göz önünde tutulmaktadır. Sistemin paydaşları olan halk, yönetimler ve özel sektör risk ve zararı azaltma adına yapılan çalışmalarda sorumluluk sahibidir. Özellikle ülkelerin zenginleşmesinde ve istihdamda önemli rol oynayan özel sektörün bir afet durumunda yapısal olarak zarar görmesi imkansızdır. Ülkelerde genellikle yatırımların %70-85'i özel sektör desteklidir ve küreselleşme, yatırım büyüklüğü gibi kriterlerin etkisiyle risk de artmaktadır. Bu nedenle karlılığın sürdürülebilir olması için iş yönetimine afet risk

yönetimi planlarının da eklenmesi büyük önem arz etmektedir (Ersoy, 2013). Bu riski azaltmak ve iş dünyasıyla birlikte genişlemek adına özel sektörden çeşitli grupları bünyesinde barındıran Birleşmiş Milletler Çatısı (Hyogo Eylem Çatısı) oluşturulmuştur.

Lojistik, insani yardım tedarik zinciri yönetimi içinde çok önemli bir rol oynamaktadır ve maliyetlerin büyük kısmını oluşturmaktadır. İnsani lojistik operasyonlarındaki verimsizlikler azaltılarak büyük miktarlarda maliyet tasarrufları sağlanabilmektedir (Christopher ve Tatham, 2011:34). İnsani lojistik işletme lojistiğinin tedarik, nakliye, depolama, bilgi, gümrük işlemleri, izleme ve takip vb., faaliyetlerini kapsamaktadır (Thomas ve Kopczak, 2005:2). Bir afetin ardından insani yardımın hızı, insani yardım faaliyetlerinin yürütüldüğü sahada lojistik uzmanlarının malzeme temin etme, ulaştırma ve teslim etme becerilerine bağlıdır (Christopher ve Tatham, 2011:125).

Russell (2005), yardıma muhtaç kişilere ulaşmada taşımanın en önemli lojistik faaliyetlerden biri olduğunu belirtmiştir. Lojistik operasyonlardaki ticari temel amaç, lojistik maliyetini düşürerek veya keşfedilmemiş bir pazardan rakipler fark etmeden önce yararlanarak kârı arttırmak olmasına rağmen insanî yardım alanındaki temel amaç ise, temel lojistik kavramı aynı kalmakla birlikte, doğru ürünü doğru zamanda temin ederek daha kısa sürede daha çok hayat kurtarmaktır. Lojistik acil durumlarda insanların hayatta kalma ihtiyaçlarını karşılamak için gereken tüm işlemleri kapsamaktadır (Bajwa, 2012:7). Pettit ve Beresford'a (2005:314) göre, ticari lojistik ile insani yardım lojistiği arasında oldukça açık benzerlikler olmakla birlikte; ikisi arasındaki bilgi aktarımı sınırlı olup, ikincisi hâlâ diğeri kadar gelişmiş değildir.

Günümüzde insani yardım kuruluşları kısa vadeli yardım faaliyetleri için uzun vadeli afetle mücadele ortaklıkları edinme adına şirket evliliklerini dikkate alan bir davranış sergilemektedir. Ortaklıklar ayrıca bir kriz sırasında hızlı ve etkili destek sağlama potansiyeline sahiptir ve afetlerde kapasite geliştirmeye yardımcı olabilir. Bu ortaklıklarsayesinde afetle mücadelede başarılı olunduğu takdirde ticari ve insani yardım kuruluşlarının birbirlerinin temel yetkinliklerinden yararlanma, genel afete hazırlığı geliştirme, firmanın kurumsal marka bilinirliğini arttırma ve bazı durumlarda afetleri azaltmaya yönelik tedbirler almagibi kazanımlara da sahip olacağı belirtilmektedir. Benzer şekilde şirketler ayrıca verimliliği artırabilecek bilgi, fikir ve en iyi uygulamaların alışverişi için bir forum görevi görebilirler (Tomasini ve Van Wassenhove, 2009:132).

Porter ve Kramer (2002) sosyal ve ekonomik değerlerin örtüştüğü noktada organizasyonların ortaklıklar kurarak rekabet güçlerini arttırabileceğini savunmaktadır. Özel sektörden gelen ve insani yardım ortamında giderek büyüyen şirketlerden olan DHL ve TNT gibi lojistik hizmet sağlayıcılar, BM ile ortaklıklar vasıtasıyla afet kurtarma operasyonlarında insani yardım alanına yönelmişlerdir (Kovacs ve Spens, 2007:103).

İnsani yardım kuruluşlarıyla stratejik ortaklıklar kuran lojistik işletmeleri,

çoğunlukla entegre lojistik işletmeleridir. Bu lojistik işletmelerinin tedarik zinciri yönetimi yetenekleri, afetlerin hafifletilmesinde insani yardım sektörü için gerekli olmaktadır. İnsani yardım sektörüyleişbirliği yapan bu entegre lojistik hizmet sağlayıcılar Agility, DHL, FedEx, TNT ve UPS gibi dünyanın önde gelen lojistik şirketlerinden oluşmaktadır (Cozzolino, 2012:35).

TNT, DHL, UPS, FeDex ve Agility gibi birçok özel sektör lojistik şirketi, acil yardım konusunda uzmanlaşmış insani yardım kuruluşlarının yetkinlikleri ve faaliyetleri ile kendi yetkinlik ve faaliyetleri arasındaki benzerliğin bilincindedir. Bu nedenle bu firmalar için iyi bir kurumsal vatandaş olmak ister nakit, mal, insan kaynakları, bilgi ve uzmanlık sağlama veya bunların her birinin artıları ve eksileri ile bir arada sunulması olsun veya olmasın çoğu şirketlerin insani yardım faaliyetlerinin merkezinde yer almaktadır (Tomasini ve Van Wassenhove, 2009: 137). Örneğin DHL 2004 yılında meydana gelen Güney Asya depreminden etkilenen insanlara ve topluluklara yardım malzemeleri sağlamak için uluslararası yardım çalışmalarına katkıda bulunmuştur (Kovacs ve Spens, 2007:107). İş birliği yapan bu şirketler ve üstlendikleri roller Tablo 1.'de belirtilmiştir.

Tablo 1: İnsani Yardım Sektörü ile İş Birliği Yapan Lojistik Hizmet Sağlayıcılar ve Üstlendikleri Roller (Cozzolino, 2012:33-34 genişletilerek oluşturulmuştur)

Çalışma	**Fedex**	**DHL**	**Agility**	**TNT**	**UPS**
Quinn (2010)			Lojistik kümelenme operasyonları TNT, UPS ve Çeviklik tarafından kurulan lojistik acil ekipleri tarafından desteklenmektedir.		
Tomasini ve Van Wassenhove (2009a)	İşbirlikleri daha çok proje tabanlı			Dünyayı Taşıyoruz girişimini başlatan TNT ve Dünya Gıda Programı (WFP) arasındaki uzun vadeli ortaklık.	
Tomasini ve Van Wassenhove (2009b)	TNT, DHL, UPS, FeDex ve Agilitydahil birçok özel sektör lojistik şirketi, acil yardım konusunda uzmanlaşmış insani yardım kuruluşlarının yetkinlikleri ve faaliyetleri ile kendi yetkinlik ve faaliyetleri arasındaki benzerliğin bilincindedir.				

Tomasini ve Van Wassenhove (2009b), Samii (2008), Van Wassenhove (2006), Samii ve Van Wasswnhove (2004), Tomasini ve Van Wassenhove (2004)				2sektör arasındaki ortaklıklar her iki taraf için de yararlı olabilir. Bir örnek TNT ve WFP'dir; Dünyayı Taşıyoruz adlı ortak girişimleri sayesinde.	
Maon vd. (2009)		DHL; Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, BM İnsani İşler Koordinasyon Ofisi ve Ulusal Kızıl Haç ve Kızılay'ın görüşleri ile kapsamlı afet yönetimi yanıtları vermektedir.		TNT, Dünyayı Taşıyoruz programı yoluyla WFP ileçalışarak kapsamlı bir afet yönetimi sağlamaktadır.	UPS, Panama'da WFP tarafından işletilen BM İnsani Müdahale Depolarına ücretsiz depolama sunmaktadır.
Thomas ve Fritz (2006)				Entegre ortaklık için iyi bir örneğe TNT ve Dünya Gıda Programı arasındaki ortaklığı göstermiştir.	
Spring (2006)	FEDEX, 1996 yılından beri Amerikan kızılhaçın ortağıdır.	DHL; Nisan 2006'da, BM ile işbirliği içinde Almanya felaket müdahale ekibini faaliyete geçirdi.		TNT, WFP ile ortaklaşa yaptığı Dünyayı Taşıyoruz adlı bir insani yardım programına sahiptir.	

Aynı şekilde, British Airways, UPS, FedEx ve DHL'nin hepsi de insani yardım kuruluşlarıyla olan mevcut ilişkilerinden yararlanarak, insani yardım kargolarını ücretsiz veya indirimli bir şekilde taşımaktadır (Thomas ve Fritz, 2006; Aktaran: Cozzolino, 2012:24).

Dünya Gıda Programı'nın gıda dağıtımı çabalarına yardım amacıyla lojistik devi TNT'yle yapılmış olan ortaklık gibi tek bir şirketle entegre bir

ortaklık, yani yardım kuruluşunun faaliyetlerini geliştiren bir işbirliği, kurulması daha zor olmakla birlikte daha büyük bir etkiye sahiptir (Thomas ve Fritz, 2006). TNT katıldığı bu proje ile 2002 yılından beri çalışanlarını, bilgisini ve kaynaklarını dünyanın en büyük insani yardım kuruluşu olan Dünya Gıda Programına destek vermek için seferber ettiğini dile getirmiştir.

Sonuç

Hem doğal felaketler hem de insan kaynaklı felaketlerin giderek artması sonucu, insani yardım faaliyetleri lojistik üzerine çalışan akademisyenlerin yanı sıra uygulayıcıların da ilgisini çeker olmuştur.

Afet yönetimi karmaşık lojistik faaliyetleri içermektedir ve yardıma katılan farklı aktörlerin stratejik koordinasyonunda lojistik hizmet sağlayıcıların oynayacağı rol son derece önemlidir. Afet yönetiminde başarılı olunabilmesi için özellikle özel sektör lojistiği mantığı üzerine kurulu bir afet lojistiği sistemi geliştirilmeli ve özel işletmelere de insani yardım lojistiğin belirli temel yetenekleri aktarılmalıdır.

Kaynakça

Abidi H., de Leeuw S.L.J.M., Klumpp M., (2014), Humanitarian Supply Chain Performance Management: A Systematic Literature Review, Supply Chain Management: An International Journal, 19 (5/6), 592-608.

Agostinho C.F., (2013), Humanitarian Logistics: How to Help Even More?, IFAC Proceedings Volumes, 46 (24), 206-210.

Akdur R., (2001), Afetlerde Çevre Sağlığı Hizmetleri, Afetlerde Sağlık Hizmetleri Yönetimi, Sağlık Projesi Genel Müdürlüğü, Ankara, 179-201.

Bajwa S., (2012), Health Logistics: Prevailing System in Boat Clinics and Scope for Improvement, Centre for North East Studies and Policy Research.

Christopher M., Tatham P., (2011), Humanitarian Logistics: Meeting The Challenge of Preparing for and Responding to Disasters, KoganPage, London.

Cozzolino A., (2012), Humanitarian Logistics: Cross-Sector Cooperation in Disaster Relief Management, Springer Science Business Media, Berlin.

CRED-Center for Research on The Epidemiology of Disasters, (2016), Poverty & Death: Disaster Mortality, The United Nations Office for Disaster Risk Reduction.

EM-DAT, Acil Durum Veri Tabanı, https://www.emdat.be/, Erişim Tarihi: 31.04.2020.

Ersoy Ş., (2013), Afet Raporu "Dünya ve Türkiye", Yıldız Teknik Üniversitesi, Doğa Bilimleri Araştırma Merkezi.

Kadıoğlu M., (2008), Modern, Bütünleşik Afet Yönetimin Temel İlkeleri, Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri (Ed.: Kadıoğlu M., ve Özdamar E.,), JICA Türkiye Ofisi, Yayın No: 2, 1-34.

Kadıoğlu M., (2011), Afet Yönetimi Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek, İstanbul Teknik Üniversitesi Afet Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, T.C. Marmara Belediyeler Birliği, Yayın No: 65, İstanbul.

Kovács G., Spens K.M., (2007), Humanitarian Logistics in Disaster Relief Operations, International Journal of Physical Distribution & Logistics Management, 37 (2), 99-114.

Kovács G., Spens K., (2009) Identifying Challenges in Humanitarian Logistics, International Journal of Physical Distribution & Logistics Management, 39 (6), 506-528.

Kovacs G., Spens K. M., (2012), Relief Supply Chain Management for Disasters: Humanitarian Aid and Emergency Logistics, Business Science Reference (IGI Global), USA.

Özmen P., Türk Y.Z., Çetin M., (2013), Afetlerde Güvenli Hastaneler, Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2 (4), 547-561.

Pettit S., Beresford A., (2009), Critical Success Factors in The Context of Humanitarian Aid Supply Chains, International Journal of Physical Distribution & Logistics Management, 39 (6), 450-468.

Porter M.E., Kramer M.R., (2002), The Competitive Advantage of Corporate Philanthropy, Harvard Business Review.

Russel T.E., (2005), The Humanitarian Relief Supply Chain: Analysis of The 2004 South East Asia Earthquake and Tsunami, Massachusetts Institute of Technology, Engineering Systems Division, Cambridge.

T.C. Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı, (2014), Afet Yönetiminde Etkinlik Raporu, Ankara.

Thomas A., Fritz L., (2006), Disaster Relief, Harvard Business Review, 84, 114-122.

Tomasini R., Van Wassenhove L., (2009), Humanitarian Logistics, Springer, London.

Van Wassenhove L.N., (2006), Humanitarian Aid Logistics: Supply Chain Management in High Gear, Journal of the Operational Research Society, 57 (5), 475-489.

Yılmaz B., (2003), Turkey's Competitiveness in the European Union: A Conparision with Five Candidate Countries and The EU, The East Enlargement of the Eurozone. Ezonplus Working Paper, No:12.

CHAPTER

13

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Görme Engelliler İle Seramik Dersleri (Ergün Arda)

Görme Engelliler İle Seramik Dersleri

Ergün ARDA
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
Seramik ve Cam Bölümü
arda100@gmail.com

Özet

Sanat eğitimi ve sanat terapisinin sağladığı katkılardan görme engelli bireylerin de yararlanmasını sağlamak amacıyla, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (ÇOMÜ), Sağlık Kültür ve Spor Dairesi Başkanlığı'na bağlı faaliyet gösteren Öğrenci Seramik Topluluğu koordinatörlüğü ile 2003 ve 2009 yıllarında Çanakkale'de bulunan görme engelliler ile uygulamalı seramik dersleri yapılmıştır. Görme engelli bireylerin dört beceriye sahip oldukları dokunma, tat alma, koklama ve duyma yetileri içindeki 'dokunma' ve 'duyma' becerisine dayalı seramik eğitimi verilmesi planlanmıştır. Görme engelli bireylerinde 'dokunarak' görme ile uygulamalı seramik eğitimi alabilecekleri ileri sürülmüş ve özellikle geleneksel şekillendirme yöntemi olan çömlekçi çarkı uygulamalarında gören bir kişi kadar becerilerini geliştirebilecekleri ve geliştirilen ustalık yetenekleri doğrultusunda da meslek edinme imkânları araştırılmıştır. 2003 Yılında 15 görme engelli ile ve 2009 yılında, Çanakkale ili merkezde bulunan iki görme engelli derneğin 10 gönüllü üyesi ile uygulamalı seramik dersleri yapılmıştır. Seramik eğitim terminolojisinde kabartmalı (rölyef) tekniği ile çömlekçi çarkı şekillendirme teknikleri kullanılmıştır. Seramik dersleri kapsamında, kil şekillendirme sürecinde kullanılacak ders konularına dair görsel eğitim materyalleri özel olarak el emeği ile hazırlanmıştır. Bu materyaller; kartondan kesilerek yapılmış standart bazı imge objeleri olan; balık, kuş, kelebek vb. gibi modellerdir. Görme engelliler için ise, bu materyaller yine kartondan şablon olarak kesilmiş ve üzeri kabartmalı hazırlanarak, engelli bireyin dokunarak görmesi sağlanmıştır. 2003 Yılında Temmuz-Ağustos aylarında yapılan seramik dersleri, yaz okulu olarak 8 hafta, hafta sonu 1 gün, 2 saat, 2009'daki seramik dersleri; 6 hafta, hafta da 1 gün ve 2 saat olarak akşam mesai saati sonrası yapılmıştır. Bu araştırmada elde edilen sonuçlar içinde; görme engellilerin sanat eğitimi alabileceği, kabartma tekniği ve çömlekçi çarkı yöntemleri kullanılarak, dokunma ile görerek kil şekillendirme uygulamalarını yapılabildiği anlaşılmıştır. Sonuç olarak; şekillendirme yöntemleri ve teknik malzeme olanakları görme engellilere göre uyarlanmıştır. Üç boyutlu şekillendirme süreci, hacim, biçim, doku gibi form algılamalarına ve psiko-sosyal gelişimlerine olumlu etkiler yapmıştır. İki saatlik uygulama dersleri blok yapılmış ve süre yeterli olmuştur. Güzel Sanatlar Fakültelerinde de engellilerin eğitimi için, seçmeli alan bilgisi derslerinin verilmesi ve ders programlarına konulması bu sürecin önemli çıktılarındandır. Seramik dersleri süresince

ortaya çıkan seramik ürünler 2003 yılında ÇOMÜ, Eski Rektörlük Binası Sergi Salonunda ‘engelliler seramik sergisi’ açılmış ve süreli sergi olarak halkla buluşturulmuştur. Yine 2003 yılında seramik dersleri kapsamında yapılan seramik pano eserlerden üç boyutlu seramik anıt heykel yapılmış ve Çanakkale Halk Bahçesi içerisine yerleştirilmiş, 03 Aralık 2003, Dünya özürlüler gününde eserin açılışı yapılarak kamuoyuna sunulmuştur. 2009 Yılında 10 görme engelli ile yapılan dersler kapsamında yapılan seramik çalışmalar ÇOMÜ, Eski Rektörlük Binası Sergi Salonunda ‘ne yaptım gördün mü’ isimli seramik süreli sergisi ile halka arz edilmiştir.

Anahtar kelimeler, görme engelli (kör), seramik, kil, sanat terapi.

Ceramic Lessons With Visually Impaired

Summary

With the coordination of Çanakkale Onsekiz Mart University (ÇOMÜ), Student Ceramics Community operating under the Directorate of Health, Culture and Sports, in order to ensure the benefit of the arts education and art therapy, and with the visually impaired in 2003 and 2009, applied ceramic lessons were held. It is planned to provide ceramic education based on 'touch' and 'hearing' skills within the touch, taste, smell and hearing skills of the visually impaired individuals. It has been suggested that individuals with visual impairments can receive applied ceramics training with 'touch' vision and especially they can develop their skills as well as a person who sees them in the traditional pottery wheel applications, which are traditional shaping methods, and the possibilities of acquiring a profession have been investigated in line with their developed mastery skills. In 2003, applied ceramics lessons were held with 15 visually impaired and in 2009 with 10 volunteer members of two visually impaired associations in the center of Çanakkale. In ceramic education terminology, embossed (relief) technique and potter wheel shaping techniques are used. Within the scope of ceramics lessons, visual education materials about the lesson topics to be used in the clay shaping process were specially prepared with manual labor. These materials are; some standard image objects made of cardboard; fish, bird, butterfly etc. models like. For the visually impaired, these materials were cut from cardboard again as a template and they were prepared with embossing on them, and the disabled person was tapped to see. Ceramic lessons held in July-August in 2003, 8 weeks as a summer school, 1 day on the weekend, 2 hours, ceramic lessons in 2009; 6 weeks, 1 day a week and 2 hours after evening hours. Among the results obtained in this research; It has been understood that visually impaired people can get art education, by using relief technique and pottery wheel methods, they can perform clay shaping applications by touching. As a result; shaping

methods and technical material possibilities are adapted for the visually impaired. In the three-dimensional shaping process, it had positive effects on form perceptions such as volume, shape, and texture and psycho-social development. Two-hour practice lessons were blocked and the time was sufficient. For the education of disabled people in the Faculties of Fine Arts, giving elective field knowledge courses and putting them in the curriculum are among the important outcomes of this process. Ceramic products that emerged during the ceramic lessons were opened in 2003 at the ÇOMÜ, Old Rectorate Building Exhibition Hall, and the “ceramic exhibition for the disabled” was brought to the public as a permanent exhibition. Again, a ceramic monument sculpture made of three-dimensional ceramic monuments was made in 2003 within the scope of ceramic lessons and placed in the Çanakkale Public Garden. On December 03, 2003, the work was opened on the day of the world handicapped and brought to the public. In 2009, ceramic works carried out within the scope of lessons with 10 visually impaired people were presented to the public with a ceramic period exhibition called "Did you see what I did?" In the OLD Rectorate Building Exhibition Hall.

Keywords, Visually İmpaired (Blind), Ceramics, Clay, Art Therapy

1. Giriş

Birleşmiş Milletlerin rakamlarına göre dünyada 500 milyon kadar engelli insan bulunmaktadır. Dünyadaki engellilerin yüzde 80’i düşük gelirli ülkelerde yaşamaktadır ve temel hizmetlere ulaşamamaktadır (Vakfı, 2020). Ülkemizde farklı gelişim gösteren bireylerle yapılan sanat terapisi kapsamında sanat eğitimi ve etkinlik olanakları sınırlıdır. Bu alanda yapılan literatür taramaları ve saha çalışmaları, özelikle görme engelliler ile uzun süreli faaliyetler yapılmadığını göstermiştir. Gazete haberlerinde yazıldığı üzere, bu etkinlikler günlük ve o gün içerisinde tek oturumluk faaliyetler olarak yapılmıştır. Nadir yapılan bu etkinlikler, bir amaç için değil, o gün için farklılık ve farkındalık yaratmak için yapılmış planlamalardır. Bu etkinlikler, engelli bir bireyin yeteneğini ve becerilerinin geliştirilmesi için yeterli süreye ve sürece sahip değildir. Yeteneğe dayalı günlük uygulama çalışmalarının engelli bireyin gelişimine katkı sağlaması mümkün olmamasından dolayı, derslerin, 4 ile 10 hafta arasında yapılması uygun görülmüş ve bu doğrultuda eğitim planlaması yapılmıştır. Görme engelli bireyler de bu toplumun ayrılmaz birer değerleridir ancak, onlarla seramik derslerinin hiç yapılmadığı tespit edilmiştir. Görme engellilerin eğitimde eşitlik ilkesi olgusuyla sanat eğitimi almaları ve gerekli ortamın yaratılması önem arz etmektedir. Çalışmanın kapsamı, onların sosyal programları içinde kendilerini ifade edebilecekleri etkinlik alanlarının oluşturulması ve her vatandaş gibi sosyalleşme olanaklarının sağlanması olarak amaçlanmıştır. Temel olarak görme engelli bireylerin de sanatsal eğitim sürecinden fiziksel ve ruhsal olarak

beslenebileceği, görme engeli dışında herhangi bir dezavantajının olmadığı, kil şekillendirme tekniklerinden kabartma ve çömlekçi çarkı yöntemini uygulamada el becerilerini geliştirebilmeleri ve meslek edinebilecekleri bu çalışmanın çıktısı ve yaygın etkisidir.

1.1. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın materyali görme engelli bireyler ve onlarla yapılan seramik dersleridir. Çanakkale'de 2003 yılında Yerel Gündem 21 'engelli yaz okulu' kapsamında 15 kişiye ve 2009 yılında Çanakkale'de bulunan iki görme engelli derneğin gönüllü 10 üyesine seramik dersleri verilmiştir. Görme engelli bireylerin, görme engeli olmayan bireyler gibi seramik dersleri almasında, görme kusurunun engel teşkil etmeyeceği ve başarılı olabileceği düşüncesine değer verilmiştir. Bu bağlamda da görme engelliler ile kil şekillendirme derslerinin uygulamaları yapılmış ve etkinlikler gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın yöntemi, görme engelli bireylerin dokunarak algılaması ve dokunduğu yeri hissetmelerinden dolayı, 'dokunarak görme' veya 'parmak ucu ile görme' hissiyatı ve 'duyma' yetilerinin özellikleri dikkate alınarak kil şekillendirme uygulamaları yaptırılmıştır. Seramik terminolojisinde kabartma (rölyef) olarak tanımlanan, kil şekillendirme uygulamasının görme engelliler için uygun bir teknik olduğu ortak görüşünden yola çıkılarak, onlar ile kabartma tekniği uygulamaları üzerinde çalışılmıştır. İkinci seramik şekillendirme tekniği olan çömlekçi çarkı uygulaması ile üç boyutun algılanması sağlanarak, çark üzerinde dönmekte olan kile müdahale etme, şekil verme üzerine durulmuştur. Sonuçta, görme engellilerin eğitim sürecine etkin katılım gösterdikleri, derslerden keyif aldıkları ve gören bir birey gibi yeteneklerini geliştirdikleri anlaşılmıştır.

2. Görme Engelliler İle Plaka Açma ve Kabarma Yöntemi Uygulamaları

Braille yazısını bulan kişinin adı Luise Braille olduğu için görme engellilerin kullandığı yazının ismi de buradan gelmektedir. Louis Braille'nin yaptığı sayısız denemeler ve uzun süren çalışmalar sonunda 1830'da görme özürlülerin şu anda kullanmakta olduğu 6 noktadan meydana gelen yazı sistemini bulmuştur. Daha sonra da 6 noktadan oluşan bu yazı sistemiyle alfabedeki harfleri oluşturmuştur. (Köseler, 2020). Kâğıt üzerinde kabartılmış bu yazı tipi ile kabartma (rölyef) tekniği, bir görme engelli için parmak ucu ile görmek anlayışına dayanır ve seramik dersleri kapsamında kullanılan şekillendirme tekniklerinde, düz kil plaka yüzeyinde kabartma tekniği uygulamaları kullanılmıştır.

Plaka tekniği, seramik eğitiminde temel şekillendirme yöntemlerinden birisidir. Tekniğin uygulanma şekli, seramik malzemenin hammaddesi olan kil, çalışmaya hazır kıvamda olduğunda, insan derisi yumuşaklığındadır. Kil, bir zemin üzerine elle döverek veya bastırarak yayılır.

Kalınlığı en az 1cm, en fazla 3 cm olabilir. Kilin yayılması aşamasında içinde hava kabarcığı bırakmamak esastır. Bu kil yüzeye levha veya plaka denilmektedir. Şekil 1'de görülebilen uygulama kil plaka üzerine kabartma tekniği uygulamalarıdır. Burada, sırasıyla hazır halde olan 30x30cm bir ağaç çerçeve içine yumuşak kil bastırılarak sıkıştırılmış ve bir plaka elde edilmiştir. Çerçeveden çıkarılan plakanın ön ve arka yüzleri pürüzsüzleştirmek (perdahlanarak) düzeltilmiştir. Tercih edilen bir yüzeye çalışılmak istenen konu, ince uzun silindir killer yardımı ile oluşturulmuştur (fitil yöntemi). Plaka yüzeye yerleştirilen silindir uzun şerit killer, zemine sürülen balçık kil ile tutturulmuş, şeritler üzerine sünger ile hafif bastırarak yapışması sağlanmış ve fazla balçık sünger yardımı ile temizlenmiştir. Sevgi Ekici'nin plaka üzerine çalıştığı konu Türkiye Cumhuriyeti'nin bayrağındaki semboller olan ay ve yıldız çalışılmış ve sağ alt köşeye de büyük harflerle Türkiye ismi yazılmıştır. Ayşe Erdem, Fazlı Çırak ve Hasan Tahsin Zeybek birer portre çalışmış, Erdal Er ise bir kedi yüzünü kabartma olarak şekillendirmiştir. Plaka üzerine alçak/yüksek kabartma tekniği görme engelli bireylerin çok rahat çalıştıkları bir uygulama olmuştur.

Şekil 1 Kil plaka üzerine kabartma tekniği uygulamaları, 2003 (Fotoğraflar Ergün Arda arşivi)

Görme engelli bireylerin çalıştığı konular her birine göre farklılık göstermiştir. Gökyüzünde bulutlar ve uçan kuşlar, bir ağaç gövdesi ve tüm dallarının alçak kabartma ile detaylandırıldığı kompozisyonlardır, Esma Acar'ın bir elin başka bir ele uzandığı yüksek rölyef çalışması, 1915 Çanakkale Gelibolu Yarımadası'nda geçen kara muharebelerinden esinlenerek ay yıldız bayrak altında, silahı ile nöbet tutan Mehmetçik gibi konular plaka üzerine kabartma olarak şekillendirilmiştir. Tüm engellilerin seramik derslerinde yaptığı bazı çalışmaların bir arada daimi sergilenmesi için bir seramik anıt pano tasarlanmıştır. Bu çalışma Çanakkale Halk Bahçesi içerisine yerleştirilmiş, 03 Aralık 2003, Dünya özürlüler gününde eserin açılışı

yapılarak kamuoyu ile buluşturulmuştur. Eser hala Halk Bahçesi'nde yerinde durmakta ve sergilenmektedir.

Şekil 2 Engelliler Seramik Anıt Pano. Ön, arka ve yan yüzey. Çanakkale Halk Bahçesi, 2003 (Fotoğraflar Ergün Arda)

2.1. Eğitim Materyalleri İle Kil Şekillendirme

Serbest kil şekillendirmede kullanılan eğitim öğretim materyalleri topluluk üyeleri tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır. Kil ile şekillendirilmesi düşünülen konular balık, kelebek, yelkenli, ay yıldız, el izi, gibi formlar düşünülmüş ve bazen de uygulama sürecinde doğaçlama şekillendirmeler yapılmıştır. Görme engelliler için hazırlanan materyaller diğerlerinden farklı olarak kabartmalı ve dokulu biçimde hazırlanmıştır. Parmak ucu ile kâğıt veya kartondan hazırlanmış materyale dokunulduğunda, dış şeklinden o formun ne olduğunu, üzerindeki kabartmasından formun fiziksel özelliklerini tanıyabileceği materyallerdir. Örneğin bir balık imgesi karton üzerine çizilmişse, karton balık formunda kesilmiş ve üzerine balığın pulları tek tek yapıştırılarak dokusu ikinci karton parçaları ile şekillendirilmiştir. Görsel özellikler; renk ve tonlama gibi görsel özellik içeren değerler arka plana alınmış, daha çok kabartma resim şablon imge örnekleri hazırlanmıştır.

Kabartmalı bir resim ile görme engellinin kil malzemeyi şekillendirme aşamaları sırasıyla;

1- Katılımcı, deri sertliğindeki kili yuvarlak bir top haline getirerek, bir zemin üzerine avuç içini kullanmak yardımıyla yayarak, en az bir santim kalınlığında bir plaka açar. Kil plaka ile zemin arasında, kilin zemine veya masaya yapışmaması için ayırıcı bir bez örtü kullanması şarttır.

2- Açılan kil plakanın arkası ve önü perdahlanmalı, yüzeyin düz, pürüzsüz olması sağlanmalıdır.
3- Karton/kâğıt veya hazır şablon materyal kilin istenilen yerine konulur. Şablonun etrafından bıçak yardımı ile kesilir ve şablon imgenin profili çıkarılır. Şekil 3 örneğinde olduğu gibi.
4- Şablon imgenin doku özellikleri, kil plaka yüzeyine yine kil ile yapılan ekleme/yapıştırma ile tutturulur, dokusu verilir.
5- Kil plakanın uygun bir yerine, o işi yapan kişinin adı, soyadı ve tarih kesinlikle yazılmalıdır.

Şekil 3 Kil plakanın bıçak yardımı ile kesilmesi, 2009 (Fotoğraflar Ergün Arda arşivi)

Kil ile balık, kelebek, yelkenli, ay yıldız, el izi, gibi formların şekillendirilmesi düşünülmüş ve bazen de uygulama sürecinde doğaçlama şekillendirmeler yapılmıştır. Kil bünyenin ortalama %30-40 sudur, bünyeden nem uçtukça kil kurumaya başlar, kuruyan kil gevrek ve kırılgan olur. Hassas ve dikkatli bir şekilde seramik fırınına pişirilmek üzere yerleştirildiğinde ve 1040°C derecede fırınlandığında sertlik kazanır. Sırlandığında ise su emmesi sıfır olup; seramiğe dönüşür. Kullanıma veya sergilemeye hazır hale gelmiş olur. Bu aşamalar usta öğreticiler tarafından yapılmış, görme engelliler fırınlama aşamalarına dâhil edilmemiştir.

Şekil 4 El izi çıkarılmış plakalar ve şablon ile kil yüzeye çizim uygulamaları, 2009 (Fotoğraflar Ergün Arda arşivi)

2009 Yılında, 10 kişilik görme engelli grupla yapılan seramik derslerinde plaka tekniği sıklıkla kullanılmıştır. Kil ile tanışmak, dokunmak ve yumuşaklığını hissetmek amacıyla her bir görme engelli kil plakalar hazırlamış ve plaka üzerine kendi el izini çıkartmıştır. El izi çıkarma aşamasında birebir yapılan derslerde usta öğreticiler engellilerin ellerini plaka ortasına yerleştirmiş ve yüzeyde el izinin iyi çıkması için parmak uçları iyice kil plaka zemine bastırılmıştır. Böylece daha rahat el izi dokuları elde edilmiştir.

2.2. Çömlekçi Çarkı Tekniği İle Şekillendirme

Çömlekçi çarkının gelişim süreci 7000 yıl gibi uzun bir zaman dilimi içinde izlenmiştir. Bu, insanoğlunun bulduğu en eski çalışma gereçlerinden biridir (Güner, 2020). Çömlekçi çarkı tekniği seramik şekillendirme yöntemleri içinde en eski ve en önemli tekniklerden biridir. Çark tekniği başlangıçta öğrenilmesi oldukça güç bir uygulamadır. Hassasiyet içerir ve kile elinizle uyguladığınız basınç ve sıkıştırma hassasiyet gerektirir. Bu sebeple görme engellilerin de dokunarak veya parmak uçları ile algıladığı bu dünyada, çömlekçi çarkında onların bizler kadar başarılı olabileceği ön görülmüştür. Hatta bağımsız yaşam becerisi kazandırmak ve kendisine meslek edinebileceği öne sürülmüştür. Bu düşüncenin temel dayanaklarından biri Türkiye'de sempozyumlarda yapılan çömlekçi çarkında en büyük ve en hafif form yarışmalarıdır. Usta çömlekçilerin katıldığı bu yarışmalarda zaman zaman ustaların gözlerinin bağlandığı uygulamalar da yapılmış ve gözleri bağlı olsa bile yine çark üzerinde büyük formlar şekillendirebilmişlerdir. Bu işin görme ile öğrenildiği, pratik ile geliştirildiği yadsınamaz ancak dokunarak hissedildiği ve yine dokunarak kile şekil verilebildiği kaçınılmaz bir gerçektir.

Şekil 5 Görme engelliler ile çömlekçi çarkı uygulamaları, 2010 (Fotoğraflar Ergün Arda arşivi)

Pek çok insanın tecrübe etmek istediği çömlekçi çarkında kil şekillendirme uygulamaları görme engelli bireyler ile normal koşullar altında yapılmıştır. Çark üzerindeki kile müdahalenin temel şekillendirme sıralaması sözlü anlatılmış ve şekil 5'te görüldüğü gibi birebir ders yapılmıştır. Çark üzerinde görme engellilere şekillendirme aşamaları aşağıdaki sıralamayla yaptırılmıştır;

1- Çömlekçi kili avuç içinde kartopu yapar gibi yuvarlak bir top haline getirilmiştir.

2- Yuvarlak kil'den bir parça koparılarak, dönmekte olan çömlekçi çarkı tablasının tam merkezine usta öğreticinin engelli bireyin elini ve parmaklarını tutarak merkeze sıvanmıştır. Bu işlem yuvarlak kil topun çark zeminine yapışmasını kolaylaştırır.

3- Yuvarlak top kil, çömlekçi çarkının merkezine görme engellinin bir elini dönmekte olan çarkın merkezine koyup, merkez noktayı belirlemesinden sonra tam merkeze yerleştirilmiştir. Katılımcı, bir eliyle de yuvarlak kilin üstüne hafice tokat atar gibi vurmuş ve kili sabitleştirmiştir.

4- Şekillendirme sırasında kilin parmaklar arasında kayması ve kolay şekil alması için el ve çark merkezindeki kil, usta öğreticinin engellinin ellerini tutup yönlendirmesi ile ıslatılır.

5- Kili merkeze getirmek için çark üzerindeki kil gövdemize göre tam arkasına sağ el yerleştirilir, sol elde yuvarlak kilin üstüne konur, iki el tek el olacak şekilde birbirine kenetlenir, dönmekte olan kil çarkı kullanan kişinin kendi merkezine doğru yavaş yavaş çekilmesi sureti ile merkeze getirilir. Bu işlem sırasında engelli bireyin ellerinin

üstünde usta öğreticinin elleri katılımcıya kili merkeze getirmeyi hissettirerek göstermektedir.

6- Merkeze getirilen kil, işaret parmağı veya başparmaklar yardımı ile tam ortasından içine doğru bastırılarak delinir. Bu aşama, engellinin parmağı tutularak usta öğretici tarafından kendisine yaptırılır. Bu aşamada çark üzerindeki formun ağız çapı ve taban çapı oluşturulmuş olur.

7- Taban çapı ve ağız çapı oluşturulan formun yukarı doğru boyunun uzatılması işlemi en zor aşamadır. Bu aşamada kile uygulanan sıkıştırma işlemi sırasında kile çok basınç uygulandığı için koparmalar meydana gelir, ancak yine usta öğreticinin engellinin parmaklarını tutarak ve hissettirerek kili sıkıştırması sağlanır ve formun boyu yukarı doğru uzatılır. Bir silindir biçim elde edilir.

8- Son aşama olarak silindir form, isteğe göre vazo veya bir çanağa dönüştürülür.

Yukarıdaki sıralamadaki şekillendirme aşamaları, çark öğrenmek isteyen görme engelli veya gören bir kişiye uygulanan standart aşamalardır. Ufak tefek farklılıklarla prensip benzerdir. Bu süreci engelli bireyler sağlıklı bir şekilde tecrübe etmişlerdir. Üç adet yan yana yerleştirilen çömlekçi çarkında aynı anda 3 görme engelli uygulama yapmıştır. Engellilerin uygulama sırasında birbirlerine şakalaşmak için laf atmaları, süreçten keyif aldıklarını göstermiştir. Ancak, bu süreçte görme engellilerin çömlekçi çarkında başarılı olduklarını söylemek için 6 haftalık çalışmanın yeterli gelmediğini belirtmek gerekir. Onların çömlekçi çarkı uygulamalarında, üzerindeki kile dokunuş, yaklaşım, sakinlik ve odaklanmaları, gören insana oranla daha iyi olduğu ifade edilebilir. Sıralanan temel hareketler olan; merkeze getirmek, çark üzerindeki kili üstünde parmakları tam ortasına getirmek, merkezlemek ve tabanına doğru delmek ve iç çapın genişletilmesi işlemlerinin öğretici refakatinde yapılmalarında hiçbir sorun yaşanmamıştır. Birçok çark öğrencisinin başlangıçta yaşadığı gibi kilin yükseltilmesinde veya yukarı doğru uzatılmasında uygulama hataları yaşanmıştır. Parmaklar arasında kilin sıkıştırılması ve uzatılması esnasında kopma/yırtılma meydana gelmiştir.

3. Seramik Sergileri ve Seramik Anıt Heykel

2003 Yılında Yerel Gündem 21 çatısı altında, yaz okulu kapsamında 15 görme engelli ile yapılan seramik dersleri sonucu Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eski Rektörlük Binası'nda bir seramik sergisi ve Çanakkale Halk Bahçesi'nde bir seramik anıt heykel uygulaması gerçekleştirilmiştir. 2009'da Nedime Hanım Kız Meslek Lisesi, Seramik Atölyesi'nde gerçekleşen dersler sonucunda da Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Kültür Evi Sergi Salonu, 'Ne Yaptım Gördün Mü' Görme Engelliler Seramik Sergisi gerçekleştirilerek, kamuoyu ile buluşturulmuştur.

Şekil 6 ÇOMÜ, Kültür Evi Sergi Salonu, 'Ne Yaptım Gördün Mü' Görme Engelliler Seramik Sergisi, 2009 (Fotoğraflar Ergün Arda arşivi)

4. Sonuçlar

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yerel Gündem 21, Çanakkale Altı Nokta Körler Derneği ve Çanakkale Görme Engelliler Derneği gibi kurumlar arası işbirliği kültürünün olması ve oluşan bu diyaloğun paylaşımlar ile devam ettiği görülmüştür. Herhangi bir zihinsel problemi olmayan sadece engellilik tanımı içerisinde görme yetisini kaybetmiş bireylerle çalışılmıştır. Bu kapsamda çağdaş yaşam içerisinde kendi ayakları üstünde duran ve normal bireyler gibi kişisel ihtiyaçlarını karşılayan, sadece görme engeli olan bireylerin süreli sanat eğitimi alabilmelerinde kişisel bir engel olmadığı tespit edilmiştir. Görme engelli bireylerle seramik derslerinin hangi yöntemlerle yapılabileceği, kabartma ve çömlekçi çarkı tekniklerinin uygulanabilirliği söz konusudur. Katılımcılar, kil plak üzerine ders materyali karton şablonu yerleştirip, şablonun da kenarlarına bir bıçak yaslayıp, şablonun kenarını bir kılavuz çizgisi olarak takip edip, şablonun etrafında bıçağı gezdirerek kili kesmiş ve şablonun şeklinde kilden form üretebilmişlerdir. Kabartmalı resim veya şablon eğitim öğretim materyalleri ile görme engellinin dokunarak algılamasını kolaylaştırılmıştır. Çömlekçi çarkı tekniğini uygulayabildikleri, yeteneklerini geliştirebilecekleri, çarkçılığı bir meslek olarak edinmek ve bu sanattan artı değer elde etmeyi istedikleri anlaşılmıştır. Engellilerin eğitimini aldıkları seramik sanatı ve kültürü üzerine işlenen ders içerikleri ile beraber öğrenilen yeni teknikler, kendi içlerinde iletişim alanlarının zenginleşmesi ve paylaşımlarının arttığı gözlemlenmiştir. Görme engelliler ile sanat eğitimi konusunda çalışmak isteyen yeni araştırmacılara bu araştırmanın feyz ve cesaret vermesi en önemli çıktıdır.

5. Öneriler

- Türkiye'de Çanakkale dâhil olmak üzere, belediyeler tarafından her ilde tüm engellilerin yararlanabileceği geniş ve standart donanıma sahip seramik atölyeleri kurulmalıdır. Çömlekçi çarkı eğitimi vermek için çark sayısının en az 10 adet olması gereklidir.
- Güzel Sanatlar Fakülteleri'nde ilgili bölüm/alanlarda ders programına Özel Eğitim gerektiren alanlara yönelik zorunlu ya da seçmeli dersler koyulmalıdır.
- Akademisyen, öğrenci, usta öğreticilerin, gönüllülerin, sosyal derneklerin ve yerel yönetimlerin işbirliği yapması ve bu işbirliğinden ortaya çıkabilecek projelerin desteklenmesi ve tanıtılması önemli hedefler içinde yer almalıdır.

Kaynakça

1. Güner, G. (2020, 06 01). katpatuka. Anadolu'da Yaşamakta Olan İlkel Çömlekçilik: http://www.katpatuka.org/ilkel/ adresinden alındı

2. Köseler, H. (2020, 06 01). Altı Nokta Körler Derneği Genel Merkezi. Braille Yazının Önemi ve Tarihçesi: Breyl yazıyı bulan kişinin adı Luise Braille olduğu için yazının ismi de buradan gelmektedir. adresinden alındı

3. Vakfı, D. E. (2020, 19 04). Dünya Engeliler Vakfı World handicapped Foundation. https://acikders.ankara.edu.tr: https://acikders. ankara. edu.tr/ pluginfile.php/9259/mod_ resource/content/ 0/engelsiz%C5 %9 Fehirplanlama%20raporu.pdf adresinden alındı

CHAPTER

14

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

The Increase of Personal and Corporation use of Instagram How Did İt Succeed? An Update about the Growth of Instagram in the Global World and Turkey (Mihalis (Michael) Kuyucu)

The Increase of Personal and Corporation use of Instagram How Did İt Succeed? An Update about the Growth of Instagram in the Global World and Turkey

Mihalis (Michael) Kuyucu [1],
[1]*İstanbul Aydın University, E-mail: michaelkuyucu@gmail.com*

1. Introduction

As digital technologies continue to facilitate the use of communication channels and platforms more easily and more widespread, people will be connected to each other more than ever. This connection provides that users with common aims come together and share various issues, that they make comments and offer guidance over what is shared and thus, the new content that is produced enhances following the same process for a partnership to take place. Additionally, recently it is frequently observed that carrying out some social activities, activities of various non-governmental organizations and organizations of groups is possible on social media and various tools of social media.

On the other hand, the wish to reach up-to-date information and news without having to be linked to a certain location and to tendency to experience an interactive platform with other people on any subject stimulates people to use this medium. In addition, the opportunity to be able to reach more than one channel in one device only increases the demand for social media.

Consequently, there are various reasons for social media and its tools to be preferred by the users intensively and several motivating factors are in question related to the subject. The features of each social media tool are different from each other or what the relevant tool offers the users is different. Having mentioned this, it cannot be stated that the usage convenience or the security infrastructure of the social media tools are the same. All these reasons are the factors that impact the fact why any social media tool is preferred by the users or why it is used more/less compared to other tools. In other words, different factors such as the convenience offered to the users by the social media tools, security applications, sufficient content production etc. or the positive perception of the user for the relevant tool impact the motivation for usage.

2. Social Media and Social Media Networks

In recent years, the concept of social media has been one of the topics that has been discussed about and researched the most. Moving from the social network concept, researchers have made hundreds of social media definition

so far. The change experienced in communication technologies has contributed to each definition new features and the changed te characteristics and scope of the concept.

Social network is the title given to virtual communities that have been formed by individuals with common or similar aims in order to share issues and interact (Preeti, 2009:135). According to Marshall (1999; 35) the individuals on the social network are related to each other with social relations such as affinity, communication, friendship and authority. These individuals linked to each other form a virtual community and act together and aim at sharing ideas, generating new solutions and doing similar activities Özmen,2011:45).

Social media that we have encountered as a new area at internet based applications provided opportunities for sharing information, opinions, interest and knowledge for the users and has become a term used commonly for online tools creating interaction and web sites (Sayımer,2008:12). As the new media developed fast, the social sharing network that increased its popularity provided that the communication area was re-shaped. In more general terms, social media can also be called as the general name for the platforms, where people publish and share the content produced by themselves.

The social media provides opportunities as an area with no time and space limitations, where individuals share their feelings, thoughts, and situations over the virtual world. A discussion platform is created, and people can share anything in every area they are interested in and the participants are encouraged for these activities (Ulusoy, 2012:96). Vural and Bat have compiled the features of social media that differentiate it from traditional media under five headings (2010:3352):

- Social media encourages the participants and receives feedback from each related user.

- It is the social media services that are open to feedback and to the participants the most. These services provide encouragement on polls and comment and information sharing. They put handicaps for communications very rarely.

- While the traditional media is about publishing (transmitting content or information transmitting to the listener), social media is better in terms of providing opportunities for two-way conversation.

- Social media communities give permission for fast and effective development. Thus, the communities share things that they are interested in such as photographs, politics, favorite TV Shows.

- Many kinds of social media realize related events, other sites, researches and people provide opportunities for links in any subject of interest.

The first examples within social media sites definition are the sites "Classmates.com", established in 1995 and was aiming at helping old classmates meet again and "SixDegrees.com" established in 1997 that provided the users to have profiles and list their friends (Özmen,2011:46). The social media sites increased in the 2000s particularly. The most important social media sites of the world and their years of establishment are displayed in the table below.

In 2014 North America was the continent that used the social media the most with 56% social media usage. North America was followed by Europe with 44%, ranking as the second and Asia was the third ranking region of the world using social media the most with 43% (Global Digital Statistics 2014).

The digital world that came into view as the social media platforms increased started to have a considerable place in world brands. The increase of interest in social media platforms caused a new digital world to come forward. One of the most exciting points of this digital world is that people have the convenience to reach anybody who has internet connection. Within this context, the consumers can communicate with people in different parts of the world without distinction of location (Solomon,2003:203). These people communicating with each other directly can also exchange opinions with each other about the products. We could only get ideas from people living in close proximity or that we knew; however, due to the social media spreading with the developments in internet technology we can now receive information from people, whom we do not know, living at other ends of the world and we can benefit from other people's consumption experiences (Uraltaş and Bahadırlı, 2012:30). This has caused the social media undertake a significant mission in order to promote the brands providing services and products.

3. The Place of Instagram in Social Media Use

Instagram is a social networking platform that provides opportunities for its users generally for uploading photographs and videos, arranging these records with ready-made software. It also provides the opportunity for this work to be shared on media such as Flickr, Tumblr, Facebook and Twitter that

have significant places in areas of their own social network and photograph sharing. The main element of the system is the smart phones with Android or iOS based operating systems (Türkmenoğlu, 2014: 95).

Currently, following Facebook and Twitter, it is Instagram that springs to mind when social media is mentioned, and it has become the world's most famous photograph sharing application. Its foundation story is similar to those of Facebook and Twitter and it was founded by the informatics devotee Kevin Systrom, a graduate of Stanford, one of the USA's most prestigious universities, and Mike Krieger in October 2010. Systrom worked at Google for two years and Krieger was an intern at Microsoft before they founded Instagram and they used their knowledge and experience during their work to establish Instagram (Kara, 2014; 87). During its first two years Instagram only had the iOS operating system and could be used at iPhone, iPad and iTouch mobile devices and as of April 2012 it can also be used at phones with Android operating system (Türkmenoğlu, 2014: 95).

Instagram defines itself as "a medium, where users can share their lives with their friends fast and in an enjoyable way with the help of photographs" and states that Instagram is a medium that "turns the photographs (moments) arranged by the users with the help of various filters into memories". The social network that uses photographs as tools connects the world with the help of photographs (https://instagram.com/about/faq/#). Initially Instagram was a social media network that permitted photograph sharing only, but in 2013 it provided its users the opportunity to upload videos of 15 seconds. When this feature was added to the platform, the first day the users uploaded five million videos (Social Networks,2013).

Instagram was acquired by Facebook on 26 February 2013. In 2014 the monthly number of users was 200 million, but then its daily number of users exceeded 75 million. Instagram became a medium that particularly attracted the young people. In the first quarter of 2013 the Instagram usage rate of the 16 – 19 age group was 85%. The annual growth rate of Instagram mobile application was 66% in 2013. In 2014 daily 60 million photographs were shared on Instagram and the daily average number of likes was 1,2 billion. On this social network 8500 likes occur and one thousand comments are written every second.

It has been expressed in 2014 that worldwide 2,5 billion people are using the internet and 1,8 billion of these people have social media accounts (Digital Agencies,2014). It has been stated that in 2014 in Turkey the internet penetration was 45% and Facebook usage penetration was also 45%. These data show that almost each internet user in Turkey has a Facebook account.

The daily social media use time was 2 hours 32 minutes and social media use rate through smart phones was stated to be 51%. The social media users in Turkey use mostly Facebook and Twitter. The third ranking social media platform is Linked In and the fourth is Instagram. It was confirmed that in 2014 26% of the Turkish social media users had an Instagram account.

In the second quarter of 2014 20% of the internet users between 16-64 years of age had an Instagram account and Instagram became a rather widely spread application among young people. 41% of the users in this segment and 35% of the users of 24-32 years of age used Instagram (Salihbohca,2014;14).

According to Iconosquare data, in the first quarter of 2015, 64% of Instagram users are females and 36% are males. The ages of Instagram users change between 15 and 35 years. Iconosquare states that Instagram is mostly used at 20 and 21 hours. Instagram users make 30% of their posts on Saturdays and Sundays. 37% of Instagram users follow one to five brand accounts and 32% follow the Instagram accounts of more than five brands.

In the world in the first quarter of 2015 the number of people with an active social media account has been 2.08 billion. The number of people using the social media through mobile platforms has been 1.69 billion (We Are Social, 2015:24). In the same period the number of users of the world's most widely used social media platforms is displayed in the table below:

Table 1 : Social Media Platforms by Active User Numbers 2015 First Quarter (We Are Social, 2015)

Social Media Network	**Number of Users (Million)**
Facebook	1366
QQ	829
Qzone	629
Whatsapp	600
Facebook Messenger	500
Wechat	468
Google+	343
Skype	300
Instagram	300
Twitter	284
Tumblr	284
Viber	209
Baidu Tieba	200
Line	170
Sina Weibo	157
Vkontakte	100
Snapchat	100

Sharing of photographs and videos through Instagram has a significant role in social media marketing. The increase of social media use has caused that brands move away from traditional marketing methods and turned towards social media marketing. Brands that can communicate with their consumers and target groups directly and one-to-one contact them directly. The advantages that the social media network Instagram has against traditional media has caused this platform to be used like a marketing medium. The advantages of Instagram that is a social media platform compared to traditional media can be shown as below:

Table 2 : Sharing Visuals on Traditional Media and Social Media – Advantages and Differences

Traditional Media	**Social Media**
Fixed, it is impossible to change the image published after it reaches to the final consumer.	Can be updated instantly and the image can be changed at any time.
Comments are not real-time, late feedback is done.	Unlimited and real-time – instant feedback is possible.
Measurement is limited, time is required to make a measurement.	Measurement is done with instant and nearly hundred percent correct data
Archiving is hard and tiring due to the time and space limitation.	Digital archiving is possible. Hundreds of thousands of images can be archived in a single physical and virtual environment.
Synergy with other media tools is limited.	By courtesy of the multimedia feature, synergy can be provide with all the media tools and can be shared in multiple media.
Open to bureaucratic processes such as editorial board, audit, and censorship.	End user can be reached without any censors and audits.
Mutual sharing as a result of interactivity is not possible.	The users may mutually share with each other among themselves and may contribute in the distribution of the said image via viral ways.

In addition to Instagram becoming prevalent, the advantages of the platform compared to traditional media has caused the individual users and brands to develop different strategies in order to increase their interaction

performances. The created strategies contribute to different types of marketing of the brands through Instagram. According to the research performed by Simply Measured, 73% of the brands share content on Instagram at least once a week. 50% of the comments on these visual sharing of the brands occur within the first six hours after the post has been shared. As the brands share their posts, they use at least one hashtag for 88%. 12.6% of the visuals posted with hashtags receive more interaction. Other data related to visual sharing on Instagram is about the number of characters of the posts. In the research it is stated that the texts in the posts of the brands sharing visuals on Instagram are on average 138 characters (Mancar,2014;47).

4. Establishment of Instagram and it's Technological Development

Whenever social media is mentioned, what springs to mind following Facebook and Twitter is Instagram that was put to use by Kevin Systrom and Mike Krieger in October 2010.

Before they founded Instagram, Systorm and Krieger gained experience in the prominent companies of the Silicon Valley. Before the establishment of Instagram, Systrom worked at Google for 2 years. Then he was an intern at Odeo and met the founders of Twitter there. Mike Krieger was an intern at Microsoft before the foundation of Instagram.

With the experience they gained at these companies they could arrange the photographs easily and they had the idea of developing an application that provided sharing of this with close environment. The successful couple implemented the practice of this idea in the best way and carried the photograph arrangement and sharing application into effect, which is currently used the most in the world. The application won recognition immediately. The users smartened the common photographs they took with their mobile phones with the filters provided by the Instagram application. Thus, the application presents marvelous photographs to amateur photographers and attracts even more attention. (Kara, 2014;24)

Besides all these, series of innovations were also put into effect when Instagram started its broadcast life. Over time, Instagram started to accommodate more than one features within the application to provide convenience for the users. Following the updates of the application and compiling the news on the media, the Instagram innovations could be listed as follows;

- October 2010: Instagram started its life as a photo-oriented social platform.

- December 2010: Instagram reached to 1 million users.
- January 2011: The hashtag, i.e. tag application, has been introduced for users to find the images they are looking for, more easily.
- November 2011: The number of Instagram users exceeded 10 million.
- April 2012: Facebook purchased Instagram for **1**1 billion US Dollars.
- April 2012: Instagram also opened the Android application after the IOS application.
- July 2012: The number of users reached to 80 million.
- November 2012: The application has become viewable by the web browsers.
- February 2013: Official number of users reached 100 million.
- May 2013: Specifying Instagram users, namely tagging feature in the shared photo, became active.
- June 2013: Instagram is now not just a platform for photographs. Users can now share 15-second videos on their profile.
- October 2013: Instagram activated the sponsorship posts.
- December 2013: Direct message feature between the users was activated.
- March 2015: Carousel advertisements were added to the sponsorship posts.
- February 2016: The number of advertisers on Instagram reached 200,000.
- March 2016: The video sharing time had been increased from 15 seconds to 60 seconds.
- May 2016: Instagram added video to the carousel advertisements.
- May 2016: Instagram changed its logo and design.
- August 2016: Instagram introduced stories. Photos or videos shared as stories can be watched by the followers for 24 hours.
- August 2016: Businesses started using Instagram stories to promote product, sales and behind-the-scenes of entertainment.
- September 2016: There are 500,000 active advertisers per month on Instagram.
- November 2016: Boomerang integration was added.
- November 2016: Vertical photograph and video advertisements were announced.
- January 2017: The insights platform, which shows access, impression, and response statistics for each story of the users in the business profile, has been announced.
- February 2017: Multiple photo and video sharing is available in one post. Up to 10 photos or videos are available.
- March 2017: Advertisements shared in the story became available for businesses as well.

- March 2017: Monthly number of advertisers in Instagram reached to 1 million.
- April 2017: 200 million people used the story feature.
- April 2017: Instagram has 700 million users.
- May 2017: Instagram explained its new targets for the story advertisements. (These targets include the video views, traffic, conversions, and mobile app installation.)
- July 2017: There are 15 million business profiles in the application.
- September 2017: There are 2 million advertisers monthly.
- September 2017: Instagram has 800 million users.
- October 2017: Questionnaire feature was activated in Stories.
- February 2018: Text sharing feature was added in stories.
- January 2018: GIF's to be used in the stories were added.
- May 2018: The ability to share the posts of other users in your own story has been announced.
- May 2018: The ability to mute the sharing of the people who were followed was introduced. Now, the shares of the users being followed will no longer appear on the home screen when muted.
- June 2018: IGTV Service of Instagram was first introduced.

5. Instagram With Numbers in Turkey and World

Instagram is one of the social media tools where the individuals can interact with each other by sharing content. Instagram is a social networking application that allows the users to share photos and videos, and that has especially focused on the user to share photos and videos with his/her friends. It was specially made available for iOS platform in 2010 by Kevin Systrom and Mike Krieger and after 2 years, it became available for the telephones using the android operating system (Murph, 2012; 65). It has increased the number of users very quickly since its first release and reached to a monthly 90 million users within 2 years and has become a platform where 40 million photos are shared daily (DesMarais, 2013; 121). This rapid increase and increasing popularity have drawn the attention of Mark Zuckerberg, who is the owner of Facebook, the biggest social networking platform, and Instagram is purchased by Facebook in 2012 against 1 billion US Dollars (Stern, 2012; 45).

Several factors causing the Instagram application to become so popular can be specified. First one is that the medium-quality photos taken by mobile phones have gained a professional look via the filters provided by Instagram. Secondly, a photo taken by the phone can be shared on several different social networking platforms at the same time by courtesy of Instagram, instead of dealing with individual sharing. Thirdly, the transfer speed of photographs and

videos is higher and more effective than other services (WEB2). Besides, the simpler use of Instagram when compared to other applications can be shown as another reason. While it is required to focus on different features in other applications, Instagram has only one main feature, that is to make it easy to share photos and view the shared photos.

According to the results of social media research presented by Statista (2017) in January, Instagram is the seventh social network platform with 600 million active users after Facebook, Whatsapp, Facebook Messenger, QQ, WeChat, and QZone. When compared to the data of September 2015, the number of active Instagram users has increased by 50%, and by 500% by increasing from 90 million to 600 million according to the subsequent January 2013 data after it is purchased by Facebook (Statista, 2017; 82). This increase rate attracts more attention when compared to other social media platforms. A reason for this may be the increasing number of mobile phone users throughout the world. According to the research of We Are Social (2017), while two-third of the world population has mobile phones, more than half of the web traffic throughout the world is carried out via mobile phones. In addition, the number of active social media users on mobile phones has increased by 30% when compared to the previous year (We Are Social, 2017; 39). Although Instagram can also be accessed from the computers via the website, the main purpose of this application is to be used via mobile phones and tablet computers and to make sharing. Therefore, the increase in the use of mobile devices and the use of social media via mobile devices can be seen as one of the factors that can explain the aggressive increase in the number of Instagram users. Together with the increase in the number of users and usage rates of Instagram, it can be expected that some positive and negative effects may be encountered in the lives of these individuals. One of them can be considered as the use of Instagram at pathological levels and becoming addicted by not adjusting the usage amount.

5.1. Instagram Rate in Turkey

Of 51 million social media users in Turkey, 46%, i.e. more than 37 million individuals, uses Instagram. According to the statistics, 47 percent of the Instagram users in Turkey are female, 53 percent are male, and 41 percent of female users are between the ages of 18 and 24, and 42 percent of the male users are within the same age range. According to such data, the mean age of the Instagram users can be specified as adolescents. Instagram, that is one of the 3 most popular social media platforms used by adolescents, is the mostly used social media platform by 29 percent. Every user in Turkey has 87 followers on average and follows 115 accounts. Instagram is most often used while resting at home, during traveling, in bed before going to sleep, meeting friends or relatives, and at the places such as cafes/bars/restaurants. When the

reasons of the Instagram users for using this platform so actively is asked, the answers are listed as following the celebrities, sharing their own actions, being aware of what their friends are doing, sharing their passions, and following the popular culture. (Çakır, 2014;145)

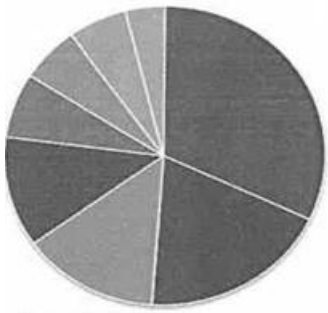

Fig.1. Instagram Shares in Categories Distribution of Categories

When Instagram shares are categorized, 32 percent of the contents includes the family and friends. Afterwards, travel/vacation comes with 19 percent, food and beverage with 14 percent, and greeting with 12 percent. Of the user shares, quotations/essence words constitute *7* percent, activity 6 percent, sports 6 percent, and pets 4 percent. Even though the video sharing rate on Instagram increases every year, videos constitute only 5 percent according to the researches carried out in 2015. (Yeniçıktı,2016; 11)

In the category of family and friends, which is the category with most sharing's, it is stated that the words "mother", "sister" and "father" take place in the second place. Although the most shared content under the food and beverage category is coffee with a rate of 27 percent, tea, which is considered as our traditional drink, is in the third place with a rate of 12 percent. Special days and family-themed posts are mostly shared by female users, while the posts in sports and vacation categories are mostly shared by male users.

Maximum number of likes taken in Instagram, where numerous posts are shared in various categories in Turkey, are taken by the contents in the quotations category with a rate of 22 percent. In the continuation of the list, other categories are listed as greeting, sports, food/beverage, and family/friends. The most shared pet in Instagram is cat with a rate of 59 percent in Turkey. Also pets take place in the videos with an increasing number of posts every passing day with a rate of 23 percent in Instagram although they stay in the background when compared to sharing photographs (Yeniçıktı, 2016;12).

5.2. Instagram Rate in the World

According to the 2018 Internet Usage and Social Media Statistics published by We Are Social, when the most used social networks in the world are ranked, the top three are Facebook, Youtube, and Whatsapp, respectively. In the research carried out by Global Web Index, Instagram is in the third rank among the fastest growing social networks.

In fact, when Facebook bought Instagram for $1 billion in 2012 that was just 8 years ago only 13 people were working for Instagram. Instagram has shown a rapid growth since 2012 and its number of users throughout the world is over 800 million.

Instagram, which was the only a photograph sharing application when it was founded in 2010, has acquired a wide variety of features over time. Many more features such as sending direct messages, tagging someone in the photo shared, reaching the desired image by putting a tag on the photos, sharing videos and stories, making a questionnaire, and adding various stickers to the story are made available.

Along with every innovation that Instagram has brought and incorporated, it has ended the presence of various applications. As an example, it can be specified that Scorp is severely damaged when the live broadcast feature is added, and also Snapchat is damaged when the story sharing feature is added.

According to the statistics published by We Are Social in January 2018, the female/male distribution in Instagram is almost equal. When the age distribution of the Instagram users is considered, it is revealed that 1/3 of the users is between 18 and 34 years old. Based on the same statistics, the rate of using Instagram decreases as the age of the people increases.

6. Instagram Addiction

Before Instagram addiction is defined, the general definitions of addiction and the concept on internet addiction should be investigated. There are several definitions for addiction in literature. Armstrong and Pickard (2013;21) have defined addiction as a very strong desire, a wish that prevents the will to control the behavior from being displayed and repeated although it harms the individual and that arises from habits. Goodman (1990;65) describes addiction as being incapable of controlling a behavior in spite of the harm and negative consequences it causes for the individual because it provides good feelings and decrease in inner qualm. Moving from this description, the definition of addiction could be summarized as being incapable of controlling the behavior

due to the pleasant feelings received and displaying the behavior without realizing it. Besides the general definitions for addiction, it has been considered to be beneficial to examine internet addiction as well as Instagram cannot be regarded independent of the internet. Yellowlees and Marks have described the symptoms displayed by internet addicted individuals as not being able to control the time spent offline, getting bored of life outside the internet, moving away from real life relations and interactions and increase in depression and feelings of loneliness.

The Instagram application provides the opportunities to follow the profiles of other people, being followed by others, uploading photographs and videos, liking the photographs and videos uploaded by other people and commenting on them. These features may become an addiction for the individuals as they upload excessive photographs, check the application continuously to follow the likes and comments for the uploaded photographs or have a desire to continuously follow the photographs uploaded by other people (Mateo, 2014;32). Instagram is like a small window in the hand opening to the whole world. From this window you can touch people that you will never be able to see or interact with in real life virtually, have an idea on the lives of people that you find interesting by looking at what they share and discover what different people share on different subjects. The most dangerous one here is that Instagram is an application that is very acquirable as an addiction as over time people follow the colorful lives of some exaggerated or some real people in order to move away from their boring reality by observing those other lives (Blalock, 2014;14). Also, as on Instagram there are pages of fitness – motivation, cars, travel etc. to all kinds of brands, commercial companies and activities besides the profiles of individual users and this can be considered as a factor that increases the time for use without realizing it.

Following the definitions for addiction and the unique features of Instagram, a definition for Instagram addiction would be the lack of ability of the individual to control his/her time on Instagram both for her posts and also for following the flow of others, the individual getting bored of his/her life outside Instagram as the people, whose photographs and videos are on Instagram, are more interesting and colorful than those in real life, the number and quality of the people on Instagram (those followed and the followers) being more and better than those in real life and fulfilling the need for socialization and communication on Instagram, which lead to dissociation of social relations in real life and to experiencing an increase in depression and feelings of loneliness.

7. Instagram Statistics: How Did This Platform Grow

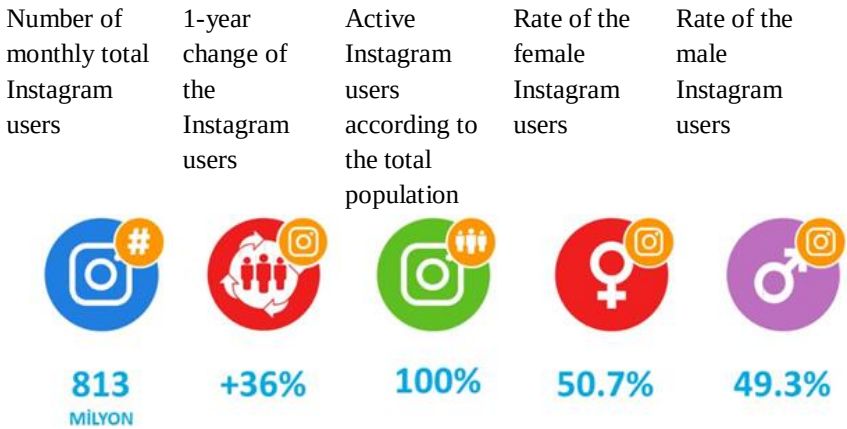

Fig. 2: Rates of the Active Instagram Users throughout the World (2019)

We Are Social has published the Instagram user statistics. According to the data, female-male user distribution in the platform with 8143 million users is almost equal.

Of the Instagram users, 1/3 are between the ages of 18 and 34. It is seen that Instagram, having a quite wide use, has a lower use as the age group increases when it is compared to Facebook.

#	COUNTRIES	USERS	ANNUANL INCREASE	ANNUAL INCREASE	#	COUNTRIES	USERS	ANNUAL INCREASE
1	USA	110.000,000	+9%	+10.000,00	12	ITALY	17.000,000	+6%
2	BRAZIL	57.000,000	+7%	+4.000,00	13	ARGENTINA	15.000,000	+7%
3	INDIA	53.000,000	+13%	+7.000,00	14	FRANCE	15.000,000	+7%
4	ENDONESIA	52.000,000	+6%	+3.000,00	15	SPAIN	14.000,000	+8%
5	TURKEY	33.000,000	+3%	+1.000,00	16	THAILAND	14.000,000	+8%
6	RUSSIA	29.000,000	+7%	+2.000,00	17	CANADA	12.000,000	+9%
7	IRAN	24.000,000	0%	Not changed	18	SAUDI ARABIA	12.000,000	0%
8	JAPAN	22.000,000	+5%	+1.000,00	19	COLUMBIA	11.000,000	+10%
9	UNITED KINGDOM	21.000,000	+10%	+2.000,00	20	EGYPT	11.000,000	+10%
10	MEXICO	20.000,000	+5%	+1.000,00	21	SOUTH KOREA	11.000,000	0%
11	GERMANY	18.000,000	+13%	+2.000,00	22	MALESIA	11.000,000	0%

Table 3 : Counties using Instagram for the Most (2019)

Instagram is mostly used in the United States of America with 110 million users. Brazil, again a South American country, is in second rank with 57

million users. India follows Brazil with 53 million users. Turkey, with 33 million users, is in the fifth rank.

When we look at the number of the year 2020 Instagram is the sixth biggest social media platform among the world with its users numbers (We Social Statistics,2020)

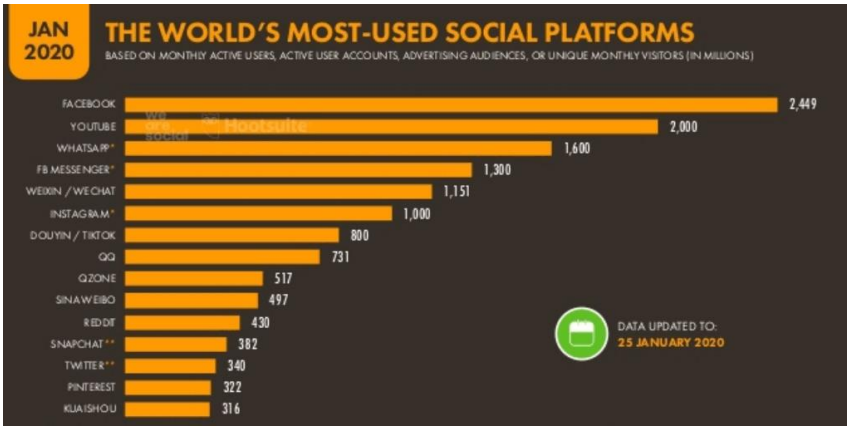

Fig.3. The World'S Most Used Social Media Platforms

Fig. 4. The Instagram Users in Numbers in the World (WeAreSocial,2020)

Its very interesting to see that in Turkey Instagram is more popular than some other social media platforms. Instagram is the second preferred used social media platform in Turkey.

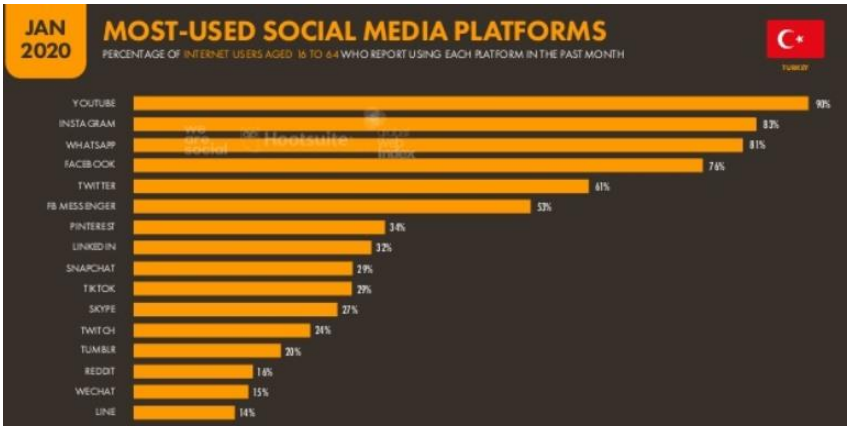

Fig. 5. The Most Used Social Media Platforms in Turkey By Year 2000/Q1 (WeAreSocial,2020)

8. The Use of Instagram in Corporations

Instagram is not used only by public. Recent years studies showed that the platform is started to be used by corporations as well as people. The most popular corporation social media platforms were Facebook and Twitter, but after the second decade of 2000s Instagram also became a popular social media platform in the eyes of corporations. Now by the year 2020, this platform is a "must" for the corporations with Facebook and Twtter use in social media marketing.

In Marion Ann't Goor's study, in which she analyzed 100 photographs of 20 brands, the photographs on Instagram have been considered in terms of traditional marketing strategy and social media strategy. In this study the necessity for a brand to clearly define its identity and values to its followers and also the need for the name, product or events related to the brand to be put forward in the photographs is stated.

Guidry et al. (2014: 380-386) conducted a study aiming to analyze the crisis information of pioneering fast food companies shared by their followers on their Instagram page and besides this, they also aimed to investigate the answers that the companies gave to these and the general use of Instagram. They analyzed a total of 711 Instagram posts of 10 fast food companies with the widest chain in the world in a period of 2 weeks. They put forth that 611 of these posts were shared by the users and 49 were shared on the official page of the company. In this study it was found out that 69.3% of the messages by the followers were negative messages and that 71.7% of these negative messages were sent by the customers. The study also displayed that the fast food employees and customers used Instagram regularly to interact on the services of the companies, the working environments, food and brands.

Chang (2014: 37-44) conducted a study in order to research how the companies and customers re-form the brand value by the photographs shared on Instagram. The study analyzed 238 consumer – produced content and 62 corporately produced content. It was put forward in the research that in the official visual sharing of the companies the brand use of the customers generally displayed a positive brand sharing as a way for the customers to express themselves and to promote the use of the brand with implicative and indirect ways. Also the findings showed that at the centralization at the reformation of the brand value, many more difficulties could be encountered in order to manage and control a consistent brand image.

Çukul performed a study with the aim to specify and compare the content of 10 recognized fashion brands and to explain their attitudes. At this study it was found out that the frequency of Instagram use and the different types of messages in order to evoke user interaction at different levels showed differences from brand to brand. The study displayed that in the period specified the posts linked to public relations were ranking the second, but that some brands did not share any posts in the said period regarding public relations, use of sales promotion, special responsibility. Also, sharing of information on the events, advertisements or information on promotion causes the interaction to be at a lower level (Çukul 2015: 116-127).

A study by Dumas at al. (2017;17) presents that there is a positive relation between reasons for narcissism and peer belongingness of people using Instagram. The study also shows that the users use Instagram in order to increase popularity and to exhibit creativity.

According to the findings of another study conducted on 239 university students in the United States of America there is a meaningful relation between the motivation for use of Instagram for interpersonal interaction and for following up others and that the participants also used Instagram to plan and follow activities such as travel and sports (Sheldon & Bryant, 2016: 89).

The results of another study performed by Moon et al. (2016;18) on a total of 212 active Instagram users in Korea through an online survey shows that individuals have a tendency to publish their personal histories and the photographs presented to them, that they update their profile photographs more frequently and that, compared to their colleagues, they spent more time on Instagram.

Nine factors effective on Instagram use were put forth at a study researching the university students' use of Instagram within the context of uses and satisfaction approach. These factors are, respectively, individual presentation, fun/habit, social escape/relaxation, social interaction, decision making/getting information, personal development/expressing oneself, friendship, economy and follow up. Also meaningful relations between socio – demographic variables and Instagram use factors were encountered at the study (Yayla, 2018;130).

Çakmak and Baş (2017;97) conducted a study on university students through interviews, taking Instagram as the individuality presentation tool. The results show that students use Instagram to give information about themselves to their environment, to receive information from them, to follow fashion and the news and to do shopping.

9. Conclusion

Currently, along with the new communication technologies, corporations have achieved the opportunity to be closer to their target groups and to reach them more easily. Particularly through the content sharing site Instagram, based on a visual foundation, the companies can both introduce their products and services and also present solutions directly for their followers' questions, suggestions, expectations, desires, complaints or problems regarding the company or the product and the service.

Although most photographs and videos are shared on Instagram accounts daily, the time period to share messages the most shows working hours. This shows that people check the social media during working hours as well and that companies can reach people through the social media during working hours too.

From the perspective of the companies, Instagram may be considered as an effective way to form brand identity and loyalty. The brand identity with the logo, slogan or color is not used on most of the photographs shared on Instagram. Companies use the logo, corporate color and slogan of their brand on their Instagram accounts, but they do not use slogans and logos on what they share.

Due to the comments below the posts on Instagram, experts receive feedback from their followers and can easily get information on the wishes, opinions and critiques of their followers. This increases the communication and interaction between the company and its followers. The followers have posted comments with wishes and criticism with likes, questions or emojis below the photographs or videos of the companies on the companies' Instagram accounts. Most of the companies have not answered these comments of their followers. A minority that did answer them either explained the situation or asked them to visit the corporate site. This shows that Instagram, which provides an opportunity for interaction between the company and its followers, is not used effectively by the companies purposefully for public relations and that the questions, desires, suggestions or likes of the followers are not taken notice of significantly. The contents of what companies share and the texts they post below what they share display the fact that companies are using Instagram intensively for product promotion.

Ww saw that Instagram is still becoming popular while we are going to the third decade of 2000's. İts in number 6 in the world and number 2 in Turkey in list of "most used social media platforms" . This is an evidence that, this platform is getting more and more popular. And again this evidence is a cause

to give importance to this platform for marketing of goods and services for the future.

10. References

Armstrong, W., & Pickard, H. (2013). What is Addiction. Oxford Handbook of Philosophy of Psychiatry, 851-64.

Asan, A. (2012). A New Orientation Area in Education: Social Media, We are all global, we are all local, Compilation: Ebide Sözen, p.127-146.

Blalock, M. (2014). How I'm Conquering My Instagram Addiction.

Chang C Y (2014) Visualizing Brand Personality and Personal Branding: Case Analysis on STARBUCKS and Nike's Brand Value Co-Creation on Instagram, Master of Art thesisi University of Lowa,

Çakır Mukadder (Ed.), (2014), Critical Approaches to New Media, First edition, Istanbul: Doğu Kitabevi

Çakmak, V., & Baş, Ü. (2017). Using Instagram as a Self-Presentation Tool. International peer-reviewed Journal of Communication and Humanities Research (UHIVE)(17), 96-118.

Çukul D (2015) Fashion Marketing in Social Media: Using Instagram For Fashion Branding, Business& Management Conference, Vienna

DesMarais, C. (2013). Facebook's Instagram Says İt Has 90 Million Monthly Active Users.

Dumas, T. M., Maxwell-Smith, M., Davis, J., & Giulietti, P. (2017). Lying or Longing for Likes? Narcissism, Peer Belonging, Loneliness and Normative Versus Deceptive Like-seeking on Instagram in Emerging Adulthood. Computers in Human Behavior(71), 1-70.

Global Digital Statistics (2014). US Census Bureau.

Goodman, A. (1990). Addiction: Definition and İmplications. British Journal of Addiction, 85(11), 1403-1408

Guidry J and Jin Y (2014) From #mcdonaldsfail to #dominossucks - An analysis of Instagram Images about the 10 Largest Fast Food Companies, Corporate Communıcatıons An Internatıonal Journal, 20(3), 344-359

Kara, Tolga (2014), Social Media Industry, First edition, Istanbul: Beta Yayıncılık

Mancar, B. (2014). “7 Statistics + 7 Advices for being effective in Instagram”.

Mateo, A. (2014). Instagram Addiction Is Real: Step Away From the Smartphones.

Moon, J. H., Lee, E., Lee, J.-A., Choi, T., & Sung, Y. (2016). The Role of Narcissism in Selfpromotion on Instagram. Personality and Individual Differences(101), 22-25.

Murph, D. (2012) Instagram Comes to Android, Avaiable to Download Now

Özmen, F., Aküzüm,C., Sünkür, M., Baysal, N. (2011). Functionality of Social Networking Sites in educational environments. 6th International Advanced Technologies Symposium (IATS'11). 16-18 May 2011, Elazığ

Preeti, M. (2009). Use of Social networking in a linguistically and culturally rich India. The international Information and library Review, 41(3), s.129-136.

Salihbohca (2014). Instagram statistics that should be be known by digital marketing specialists

Sayımer, İ. (2008). Public Relations in Virtual Environment. Istanbul.

Sheldon, P., & Bryant, K. (2016). Instagram: Motives for Its Use and Relationship to Narcissism and Contextual Age. Computers in Human Behavior(58), 89-97

Shopinstar (2015). 2015 Instagram Statistics

Solomon, M. R. (2003). Conquering Consumer Space, Translated by: Selin Çetinkaya, İstanbul.

Social Networks (2013). 5 million videos on the first Instagram day

Statista. (2017). Most Famous Social Network Sites Worldwide as of January 2017, Ranked by Number of Active Users.

Stern, J. (2012). Facebook Buys Instagram for $1 Billion

Türkmenoğlu H (2014) Relationship of Technology and Art and Instagram as a Digital Art Example Instagram, ULAKBİLGE, 2(4), 87-100.

Ulusoy, N. (2012). Cinema love in dictionaries: New York'ta Beş Minare (Five Minarets in New York) and Majority in Internet Dictionaries in New York, Editor: Tolga Kara & Ebru Özgen, Social Media, Akademi Publications, Istanbul, p.195-211.

Uraltaş, N. T., Bahadırlı, L. S. (2012). Electronic Retailing and Social Networking Sites as an Advertising Channel. Editor: Tolga Kara - Ebru Özgen, Social Media, Akademi Publications, Istanbul, p.21-56.

Vural, Z. B. A. and Bat, M. (2010). "Social media as a new communication medium: A Research for Aegean University, Faculty of Communication", Journal of Yaşar University, 20 (5), p.3348-3382

Yayla, H. M. (2018). Social Media Usage of DokuzEylul University Fine Arts Faculty Students in the Context of Uses and Satisfaction: Instagram Example. Selçuk İletişim, 11(1), 40-65

Yeniçıktı, N. T. (2016). Instagram as a Public Relations Tool: A Research on 50 Companies Using Social Media. Selçuk İletişim, 9(2), 92-115.

We Are Social (2015). Social Media Use, Simon Kemp, January 2015.

We Are Social. (2017). Digital in 2017: global overview.

We Are Social (2020). Digital in 2020: Global and Turkey Reports.

CHAPTER

15

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

The Impact of Higher Education on Economic Growth: Evidence from Emerging Countries (Çisem Bektur, Mücahit Aydın)

The Impact of Higher Education on Economic Growth: Evidence from Emerging Countries[1]

Çisem BEKTUR[1], Mücahit AYDIN[2]
[1]*Sakarya University, Department of Econometrics, Faculty of Political Sciences 54187 Sakarya, Turkey, E-mail: cisembektur@sakarya.edu.tr*
[2]*Sakarya University, Department of Statistics, Faculty of Arts and Sciences 54187 Sakarya, Turkey, E-mail: aydinm@sakarya.edu.tr*

1. Introduction

Expanding access to education has been a significant central thread in most developing countries from past to present. Education has an important role in development of the country. Rising education level increases the labor productivity, affects the competitiveness of the country positively, and simplifies the outsourcing. Thus, it affects economic growth positively. The studies demonstrating the impact on growth of education has an important place in economic theory. In this regard, quite a large literature has emerged. The differences in education levels are among the main reasons for the differences between the economic performances of emerging countries. There are many theoretical models broadly examined the relationship between education and economic growth in the literature; i.e. Solow (1957), Uzawa (1965), Lucas (1988), Romer (1987), Barro and Sala-I-Martin (1995), Barro (1991), Gylfason and Zoega (2003) have emphasized the impact of secondary education on growth. On the other hand, Gyimah-Brempong et al. (2006) has emphasized the impact of higher education on growth. We can say that there is a lack of empirical literature linking higher education schooling for both sexes and economic growth. Although some new studies have questioned the reliability of some available data the common belief illustrates a positive relationship between schooling and growth.

An agreement has not been found even though a few cross-country empirical studies allude to a robust link between female education and economic development. For instance, Barro and Lee (1991) have found that female educational attainment has a negative effect on fertility. However, Stokey (1996) has come up with the reason of this negativity of the study of Barro and Lee (1991) because of the influence of four Asian countries, which have high levels of growth but low levels of female education. According to Caselli et al. (1996), there is a significantly positive coefficient on female education and a significantly negative coefficient on male education that is exactly opposite to Barro and Lee (1991). In Knowles and Lorgelly (2002), the authors have examined in the long run female education to be important in rising labor fertility. Self and Grabowski (2004) have analyzed the relationship between education and growth between the period 1966 and 1996 in India. The study has been examined for all levels of education and also for both sexes using time series techniques. The results show that female education has potential for causing to arise economic growth at all levels. Erdoğan and Yıldırım (2009) have examined the relationship between education and

[1] *This study is presented as an abstract at the 7. International Congress on Current Debates in Social Science April 19-21, 2018, İstanbul, Turkey.*

economic growth over the period 1983- 2005 by using ARDL method. According to results, there is a negative relationship between higher education schooling rates and economic growth. According to Telatar and Terzi (2010), there is one-way positive relation from economic growth to number of students graduated from higher education in Turkey. Granger causality and VAR analyze are used to test the relations amongst economic growth, education and population. Used data is the period of 1968-2006 for the Turkish economy.

2. Econometric Methodology

Panel causality test, which is a causality test depending on seemingly unrelated regression regressions (SUR), was introduced into literature by Kónya. SUR was developed by Zellner (1962). Different from the panel causality test in literature, in Kónya's panel causality test, the critical values used for the test are bootstrapped values, which are produced for each cross–section units. Kónya panel causality test is different from the other test techniques and has some advantages. One of its advantages is test's prediction, which is not depending on cross–section dependence in data models. The panel causality test has this advantage because of its estimator and the critical values. The other advantage of the test is the causality analyses for the series, which are unit roots or are not cointegrated. Thanks to this advantage, prior tests as unit root test or cointegrated test are not necessary in the test process (Kónya, 2006). The equation system for Kónya panel causality test is as follows.

$$Y_{1,t} = \alpha_{1,1} + \sum_{i=1}^{ly_1} \beta_{1,1,i} Y_{1,t-i} + \sum_{i=1}^{lx_1} \delta_{1,1,i} X_{1,t-i} + \varepsilon_{1,1,t}$$

$$Y_{2,t} = \alpha_{1,2} + \sum_{i=1}^{ly_1} \beta_{1,2,i} Y_{2,t-i} + \sum_{i=1}^{lx_1} \delta_{1,2,i} X_{2,t-i} + \varepsilon_{1,2,t}$$

$$\vdots$$

$$\vdots$$

$$Y_{N,t} = \alpha_{1,N} + \sum_{i=1}^{ly_1} \beta_{1,N,i} Y_{N,t-i} + \sum_{i=1}^{lx_1} \delta_{1,N,i} X_{N,t-i} + \varepsilon_{1,N,t}$$

$$X_{1,t} = \alpha_{2,1} + \sum_{i=1}^{ly_2} \beta_{2,1,i} Y_{1,t-i} + \sum_{i=1}^{lx_2} \delta_{2,1,i} X_{1,t-i} + \varepsilon_{2,1,t}$$

$$X_{2,t} = \alpha_{2,2} + \sum_{i=1}^{ly_2} \beta_{2,2,i} Y_{2,t-i} + \sum_{i=1}^{lx_2} \delta_{2,2,i} X_{2,t-i} + \varepsilon_{2,2,t}$$

$$\vdots$$

$$\vdots$$

$$X_{N,t} = \alpha_{2,N} + \sum_{i=1}^{ly_2} \beta_{2,N,i} Y_{N,t-i} + \sum_{i=1}^{lx_2} \delta_{2,N,i} X_{N,t-i} + \varepsilon_{2,N,t}$$

where 'l' is lag length (Kónya, 2006). 'N' is the number of cross–section units $(j = 1,.., N)$ and 't' is the time dimension $(t = 1,.., T)$. Kónya panel causality test depends on Wald test statistics. In equations, there are different bootstrapped critical values for each cross–section units. Therefore; the series, which are analyzed with this technic, does not have to be stationary. In this case, causality analyses can be done with level values (Kónya, 2006).

For Kónya panel causality test, Granger causality test can be tested by the different alternatives. These alternatives are as follows (Aydin, 2018): if '$\delta_{1,j,i}$' is not equal to zero for each units and '$\beta_{2,j,i}$' is equal to zero for each units so causality will be one way as from X to Y. If not so, causality will be as from Y to X. If both $\delta_{1,j,i}$ and $\beta_{2,j,i}$ are not equal to zero, causality will be two-way in between X and Y. If both $\delta_{1,j,i}$ and $\beta_{2,j,i}$ are equal to zero, there will not be a causality in between X and Y.

3. Data and Empirical Results

In this study, we have analyzed the relationship between the higher education schooling rate and economic growth for 16 emerging countries (Albania, Bulgaria, Burkina Faso, Chile, Colombia, Hungary, Kyrgyzstan, Madagascar, Mauritania, Morocco, Philippines, Poland, Romania, Saudi Arabia, Tunisia and Turkey). Data on gross schooling rate and economic growth are annual between the period 1992-2014 and provided by UNESCO data bank and United Nations data bank, respectively, though there are few cases where the data are weighted averaging is used to fill-in the missing years.

In practice, the relationship between higher education schooling rate and economic growth is analyzed with the help of two hypotheses that are established as "Schooling does not cause economic growth." and "Economic growth does not cause schooling.". These hypotheses are tested by Kónya panel causality test. The results are reported through tables. Accordingly, Panel causality test is applied to the first hypothesis that emphasizes schooling does not cause economic growth and results have been illustrated in Table 1.

Table 1: The Causality between the Higher Education Schooling Rate and Economic Growth

	H_0: Schooling does not cause Economic Growth			
		Bootstrap Critical Values		
Countries	**Wald Sta.**	**1%**	**5%**	**10%**
Albania	8.066	35.891	16.938	11.181
Bulgaria	0.049	48.386	25.116	16.878
Burkina Faso	0.112	28.760	14.589	9.921
Chile	5.341	36.087	17.991	12.391
Colombia	2.666	38.167	19.044	13.162
Hungary	4.375	48.036	23.392	15.285
Kyrgyzstan	0.164	59.505	28.256	18.558
Madagascar	0.174	55.576	28.022	18.717
Mauritania	0.489	46.558	23.109	15.189
Morocco	3.432	39.251	17.748	11.262
Philippines	11.906	56.811	29.795	19.944
Poland	9.361	45.816	23.336	15.960
Romania	1.702	58.825	29.699	19.747
Saudi Arabia	5.453	38.781	19.052	12.708
Tunisia	3.131	31.987	16.665	11.296
Turkey	0.563	32.868	16.964	11.159

The null hypothesis is established for all countries in the panel according to the results obtained for the first established hypothesis is not rejected in all significance levels. According to the results, in the calculation of economic growth for all countries surveyed, the higher education schooling rate does not provide any useful information. Another hypothesis is established to examine the relationship between economic growth and higher education schooling rate has been tested in the same way with the help of Kónya panel causality test and obtained results are demonstrated in Table 2.

Table 2: The Causality between the Higher Education Schooling Rate and Economic Growth

	H_0: Economic Growth does not cause Schooling			
		Bootstrap Critical Values		
Countries	**Wald Sta.**	**1%**	**5%**	**10%**
Albania	1.672	131.897	49.895	30.322
Bulgaria	4.620	66.505	32.222	20.553
Burkina Faso	1.539	91.937	43.286	28.974
Chile	0.003	60.179	30.091	19.445
Colombia	0.073	57.757	29.028	18.772
Hungary	59.488**	102.445	50.161	31.791
Kyrgyzstan	75.561**	97.317	47.981	31.206
Madagascar	0.437	105.613	39.028	23.119
Mauritania	7.467	108.746	50.974	32.753
Morocco	10.278	120.480	53.174	35.206
Philippines	0.083	98.154	46.658	30.160
Poland	5.042	88.954	41.786	27.546
Romania	42.476***	87.722	43.457	28.876
Saudi Arabia	3.026	100.084	46.794	31.235
Tunisia	4.713	120.610	59.975	38.921
Turkey	3.585	84.229	38.680	24.623

Note: ** and *** indicate the rejection of the null hypothesis at 5% and 10% significance levels, respectively.

With the result of the causality test, the null hypothesis for Hungary, Kyrgyzstan and Romania is rejected in different significance levels and the other hypothesis, which discusses that the increase in number of female, who are graduated from the university causes to economic growth, is not rejected. When the results are analyzed likewise, it is obviously seen that economic growth statistics can be helpful to analyze the number of the people who is graduated from the university.

Regardless of the gender gap in higher education schooling in the analysis conducted so far it has been considered as a whole. Next hypothesis is established by making gender discrimination to analyze the effect of female and male schooling in higher education on economic growth and the effect of economic growth on female and male higher education schooling separately. For this purpose, first the effect of economic growth has been investigated on higher education female schooling and results are summarized in Table 3.

Table 3: The Causality between Female Higher Education Schooling Rate and Economic Growth

	H_0:Economic Growth does not cause Female Schooling			
		Bootstrap Critical Values		
Countries	**Wald Sta.**	**1%**	**5%**	**10%**
Albania	0.608	130.831	51.397	31.200
Bulgaria	0.067	69.881	35.108	22.188
Burkina Faso	0.001	94.896	45.242	29.243
Chile	1.004	69.328	32.936	21.408
Colombia	0.178	71.404	34.941	22.232
Hungary	30.442***	96.404	46.242	29.143
Kyrgyzstan	78.938**	90.324	45.880	29.618
Madagascar	0.493	123.395	52.937	31.712
Mauritania	3.895	115.681	51.347	32.915
Morocco	4.770	113.254	51.479	34.120
Philippines	0.193	89.997	43.176	27.864
Poland	0.024	89.030	43.589	28.584
Romania	44.432**	91.252	43.596	28.241
Saudi Arabia	4.819	78.709	37.103	24.477
Tunisia	4.270	131.301	66.224	43.697
Turkey	2.583	89.697	42.011	27.668

Note: ** and *** indicate the rejection of the null hypothesis at 5% and 10% significance levels, respectively.

Table 3 demonstrates Kónya panel causality test results of the causal relationship between the female schooling rate in higher education and economic growth. As a result of the causality test, the null hypothesis "Economic growth does not cause female schooling." is rejected at 5% and 10% significance level for Kyrgyzstan, Romania and Hungary, respectively. According to this, a causal relationship has been concluded from economic growth to the higher education schooling rate of female for these three countries in different significance levels. According to this result, in these countries the comments over higher education female schooling rate report that economic growth can provide useful information.

One can also analyze the number of the female who are graduated from university with using the statistics of economic growth and can find the relation between economic growth and higher education rate in female. The results of this kind of test processed with Kónya panel causality test shown in Table 4. The results show that the higher education rates in female do not affect the economic growth for all countries. In this case, we can say that in all countries in panel, higher education rate in female does not affect economic growth.

Table 4: The Causality between Economic Growth and Female Higher Education Schooling Rate

	H_0:Female Schooling does not cause Economic Growth			
		Bootstrap Critical Values		
Countries	**Wald Sta.**	**1%**	**5%**	**10%**
Albania	6.777	32.272	16.416	10.991
Bulgaria	0.111	67.954	36.179	23.991
Burkina Faso	0.121	27.730	14.411	9.826
Chile	4.149	34.368	18.003	11.816
Colombia	2.192	35.909	19.508	12.823
Hungary	4.303	49.372	23.896	15.597
Kyrgyzstan	0.360	52.328	26.715	17.534
Madagascar	0.288	36.713	18.208	11.826
Mauritania	0.370	26.196	13.746	9.309
Morocco	2.122	31.827	15.178	9.954
Philippines	7.753	67.640	32.965	21.057
Poland	7.568	67.640	23.521	15.574
Romania	1.952	58.068	30.075	20.254
Saudi Arabia	11.610	36.174	19.434	13.194
Tunisia	4.562	31.982	15.803	10.381
Turkey	0.001	30.753	16.478	10.956

The results of the causality test made in between higher education rate in male and economic growth shown in Table 5. According to the test results, the null hypothesis as “Male Schooling does not cause Economic Growth” is rejected for two countries and is not rejected for the rest of the countries in panel. For Philippines and Poland, the alternative hypothesis as “Higher education causes economic growth” is not rejected at 10% of significance level.

Table 5: The Causality between Economic Growth and Higher Education Male Schooling Rate

	H_0: Male Schooling does not cause Economic Growth			
		Bootstrap Critical Values		
Countries	**Wald Sta.**	**1%**	**5%**	**10%**
Albania	7.520	36.802	18.575	12.276
Bulgaria	0.354	37.745	19.813	13.347
Burkina Faso	0.205	25.931	14.175	9.427
Chile	8.744	35.369	18.689	12.302
Colombia	1.599	35.256	18.769	13.121
Hungary	5.443	41.325	21.007	13.915
Kyrgyzstan	0.552	56.941	28.506	19.200
Madagascar	0.342	49.056	25.058	16.458
Mauritania	2.827	60.580	30.141	19.994
Morocco	4.116	45.812	20.711	12.849
Philippines	21.598***	63.384	31.585	20.843
Poland	19.608***	44.991	23.389	15.533
Romania	1.625	53.388	27.076	17.787
Saudi Arabia	2.861	38.234	20.382	13.706
Tunisia	1.047	35.864	18.629	12.199
Turkey	1.528	32.831	16.998	11.442

Note: *** indicates the rejection of the null hypothesis at 10% significance level.

The other hypothesis obtained by the test results is as “Economic Growth does not cause Male Schooling”. Likewise, the test results are obtained by using panel causality test and the test results are in Table 6. For Hungary, Kyrgyzstan and Romania, the hypothesis is rejected in different significance levels but for the other countries in panel, hypothesis is not rejected. In this case, in Hungary, Kyrgyzstan and Romania, economic growth and the higher education rate in male is related to each other but in the other countries it is not possible to say that economic growth and the higher education rate in male is related.

Table 6: The Causality between Economic Growth and Higher Education Male Schooling Rate

	H_0: Economic Growth does not cause Male Schooling			
		Bootstrap Critical Values		
Countries	**Wald Sta.**	**1%**	**5%**	**10%**
Albania	1.642	91.279	38.461	23.246
Bulgaria	0.007	61.912	28.145	18.508
Burkina Faso	1.211	98.472	44.739	29.588
Chile	1.420	73.006	33.070	21.528
Colombia	0.390	67.197	32.355	21.126
Hungary	77.506**	93.074	46.913	30.552
Kyrgyzstan	47.647**	99.893	46.217	29.377
Madagascar	0.004	124.053	44.075	25.798
Mauritania	2.528	99.905	43.453	27.607
Morocco	6.250	125.045	56.090	35.673
Philippines	2.417	91.693	39.682	26.227
Poland	8.456	90.572	45.224	29.731
Romania	88.300*	87.080	42.339	27.435
Saudi Arabia	5.576	93.039	48.442	32.757
Tunisia	0.439	93.348	43.510	28.937
Turkey	1.180	84.903	44.409	28.203

Note: * and ** indicate the rejection of the null hypothesis at 1% and 5% significance levels, respectively.

All the results obtained by the analyses are in Table 7 in appendix. According to the results, in Hungary, Kyrgyzstan and Romania, economic growth and education rate is related. In Philippines and Poland, economic growth and higher education rate in male is related. Except for these relations between variables, there are no relations between the other variables.

4. Conclusion

The relationship between higher education schooling rate and economic growth are examined with the help of different hypotheses. While the first hypothesis has analyzed the relationship between higher education schooling and economic growth, the other hypotheses has examined the relationship between female and male schooling rate and economic growth, respectively. Kónya panel causality test has been applied to the hypotheses. According to the test results, it is seen that economic growth causes higher education schooling rate for some of the selected countries. In light of this result, regardless of gender gap economic growth can be helpful to analyze the higher

education schooling rate. While economic growth plays an important role in the development of schooling, schooling has no effect on economic growth. Only in Poland and the Philippines is the effect of male schooling on economic growth. According to these results, supportive policies should be followed for economic growth in order to increase schooling. In the literature, the majority of studies are investigated without gender discrimination. In our study, the relationship between variables has been examined for both gender and current econometric techniques are used during the analysis. Therefore, it contributes to the literature at this point.

5. References

Aydin, Mucahit. 2018. "Enerji Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler Örneği" Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 36 (1): 1-15. doi: 10.17065/huniibf.411122.

Barro, Robert J., and Jong-Wha Lee. 1994. "Losers and winners in economic growth." Paper presented at World Bank Annual Conference of Development Economics, Washington, April 28-29.

Barro, Robert, J. 1991. "Economic Growth in a Cross Section of Countries." The Quarterly Journal of Economics 106: 407-43.

Barro, Robert, J., and Sala-i-Martin, Xavier. 1995. Economic Growth: New York.

Caselli, Francesco, Esquivel, Gerardo, and Lefort, Fernando. 1996. "Reopening the Convergence Debate: A New Look At Cross-Country Growth Empirics." Journal of economic growth 3: 363-89. doi: 10.1007/BF00141044.

Erdogan, Seyfettin, and Yildirim, Durmuş. 2009. "The Relationship between Education and Economic Growth in Turkey: An Econometric Investigation." Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi 4: 11-22.

Gyimah-Brempong, Kwabena, Paddison, Oliver, and Mitiku, Workie. 2006. "Higher Education and Economic Growth in Africa." The Journal of Development Studies 42: 509-29. doi: 10.1080/00220380600576490.

Gylfason, Thorvaldur, and Zoega, Gylfi. 2003. "Education, Social Equality and Economic Growth: A View of the Landscape." CESifo Economic Studies 49: 557-79.

Knowles, Stephen, Lorgelly, Paula. K., and Owen, P. Dorian. 2002. "Are Educational Gender Gaps A Brake On Economic Development? Some Cross-Country Empirical Evidence." Oxford economic papers 54: 118-149. doi: 10.1093/oep/54.1.118.

Kónya, László. 2006. "Exports and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with a Panel Data Approach." Economic Modelling 23: 978-92. doi: j. econmod.2006.04.008.

Lucas, Robert, E. 1988. "On The Mechanics of Economic Development." Journal of Monetary Economics 22: 3-42. doi: 10.1016/0304-3932(88)90168-7.

Romer, Paul M. 1987. "Growth Based On Increasing Returns Due to Specialization." The American Economic Review 77: 56-62.

Self, Sharmistha, and Grabowski, Richard. 2004. "Does Education at All Levels Cause Growth? India, a Case Study." Economics of Education Review 23: 47-55. doi: 10.1016/S0272-7757(03)00045-1.

Solow, Robert M. 1957. "Technical Change and the Aggregate Production Function." The review of Economics and Statistics 312-320. doi: 10.2307/1926047.

Stokey, Nancy L. 1996. "Free Trade, Factor Returns, and Factor Accumulation." Journal of Economic Growth 4: 421-47.

Telatar, Osman, and Terzi, Harun. 2010. "Nüfus ve Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Inceleme." Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24: 197-214.

Uzawa, Hirofumi. 1965. "Optimum Technical Change in an Aggregative Model of Economic Growth." International Economic Review 6: 18-31. doi: 10.2307/2525621.

Zellner, Arnold. 1962. "An Efficient Method of Estimating Seemingly Unrelated Regressions and Tests for Aggregation Bias." Journal of the American Statistical Association 57: 348–68. doi: 10.2307/2281644.

Appendix:

Table 7: Panel Causality Test Results

Countries	**Panel Causality Test**					
	Economic Growth Causes Schooling.	Schooling Causes Economic Growth.	Economic Growth Causes Female Schooling.	Female Schooling Causes Economic Growth.	Economic Growth Causes Male Schooling.	Male Schooling Causes Economic Growth.
Albania	x	x	x	x	x	x
Bulgaria	x	x	x	x	x	x
Burkina Faso	x	x	x	x	x	x
Chile	x	x	x	x	x	x
Colombia	x	x	x	x	x	x
Hungary	✓	x	✓	x	✓	x
Kyrgyzstan	✓	x	✓	x	✓	x
Madagascar	x	x	x	x	x	x
Mauritania	x	x	x	x	x	x
Morocco	x	x	x	x	x	x
Philippines	x	x	x	x	x	✓
Poland	x	x	x	x	x	✓
Romania	✓	x	✓	x	✓	x
Saudi Arabia	x	x	x	x	x	x
Tunisia	x	x	x	x	x	x
Turkey	x	x	x	x	x	x

CHAPTER

16

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Türkiye'ye Zorunlu Göç Eden Suriyeli Kadınların Ailede Sorumluluk Dağılımının İncelenmesi (Nurcan Tüfekci, Oya Hazer)

Türkiye'ye Zorunlu Göç Eden Suriyeli Kadınların Ailede Sorumluluk Dağılımının İncelenmesi[1]

Uzm. Nurcan TÜFEKCİ[1], Prof. Dr. Oya HAZER[2]
[1]*Hacettepe Üniversitesi, İİB Fakültesi, Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, Ankara, Türkiye*
nurcan.tufekci@hacettepe.edu.tr
[2]*Hacettepe Üniversitesi, İİB Fakültesi, Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, Ankara, Türkiye*
ohazer@hacettepe.edu.tr

Özet

Bu araştırma Türkiye'ye Suriye'den zorunlu göç eden kadınların ailede sorumluluk dağılımlarının incelenmesi amacıyla planlanmıştır. Bu çalışmanın verileri, Türkiye'de Ankara ilinde bulunan Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği'nin merkezlerinden olan Çok Yönlü Destek Merkezi ve Al Farah Çocuk ve Aile Destek Merkezi'ne gelen kadınlar arasından Tabakalı Rastgele Örnekleme Yöntemi ile seçilen 18 yaş ve üstü evli ya da evlilik geçirmiş 200 kadın ile yüz yüze yapılan görüşmeler sonucu toplanmıştır.

Araştırmada kullanılan anket formunda kadınların yaşı, medeni durumu gibi demografik özellikleri ve çocukların bakımı, eğitimi, yemek yapma, bulaşık yıkama, evin temizlik ve bakımı, çamaşır yıkama, ütü yapma, alışveriş yapma, fatura, kira vb. ödemeler ile paranın idaresi gibi yapılan işlere ilişkin ailede sorumluluk dağılımını inceleyen sorular bulunmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan kadınların %60.5'inin evli, %39.5'inin eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayan, %31.5'inin 26-34 yaş grubunda, %73.0'ının ilkokul ve daha az eğitim düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Ailede sorumluluk dağılımı açısından hemen hemen tüm işlerde kadınların sorumlu olduğu bulunmuştur. Ailede sorumluluk dağılımı kadının eğitim düzeyi açısından incelendiğinde bir farklılık bulunmazken, medeni durum açısından (evli veya eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayan) çocukların eğitimi, alışveriş yapma, fatura, kira vb. ödemeler ve para idaresine ilişkin sorumluluklarda eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayan kadınların, bulaşık yıkama, evin temizlik ve bakımı, çamaşır yıkama gibi sorumluluklarda ise evli olan kadınların bu sorumlulukları tek başına yüklendikleri bulunmuştur. Araştırmada elde edilen bulgular sonucunda geçerli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göç, Zorunlu Göç, Suriye, Kadın, Ailede Sorumluluk Dağılımı

[1] Bu araştırma 10-11 Ekim 2019 tarihinde Yeditepe Üniversitesi Küresel Eğitim ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi bünyesinde gerçekleştirilen 21. Yüzyılda Uluslararası Göç Konferansı – IV'de bildiri özeti olarak sunulmuştur.

Examination of Family Responsibility of Forced Migration Women from Syrian to Turkey

MSc. Nurcan TÜFEKCİ[1], Prof. Dr. Oya HAZER[2]
[1]*Hacettepe University, Faculty of EAS, Department of Family and Consumer Sciences, Ankara, Turkey, nurcan.tufekci@hacettepe.edu.tr*
[2]*Hacettepe University, Faculty of EAS, Department of Family and Consumer Sciences, Ankara, Turkey, ohazer@hacettepe.edu.tr*

Abstarct

This study was planned to investigate the distribution of family responsibilities of the Forced Migration women from Syrian to Turkey. The data of this study were collected from the women coming to the Multi-Service Support Center and Al Farah Child and Family Support Center which are centers of "Association for Solidarity with Asylum Seekers and Migrations" located in Ankara in Turkey. It was collected by face-to-face interviews with 200 women who were married or had a marriage over the age of 18 who were selected by Stratified Random Sampling Method.

The questionnaire used in the study includes questions examining demographic characteristics such as age, marital status of women. In addition, the questionnaire form includes questions that examine the family responsibilities (child care, education, cooking, washing dishes, cleaning the house, washing, ironing, go shopping, bills, rent, etc. payment, management of money).

It was determined that 60.5% were married, 39.5% were widows, 31.5% were in the 26-34 age group, 73.0% were in primary and lower education level of the women included in the study. It was found that women were responsible for almost all jobs in terms of distribution of responsibility in the family. In the study, it was found that the distribution of responsibilities in the family did not differ according to the education level of women. When the distribution of responsibilities in the family is examined in terms of marital status (married or widowed); it was found that women who are widowed in the responsibilities of children's education, shopping, invoices, rent payments and money management, and married women in the responsibilities such as dishwashing, house cleaning and laundry, have assumed these responsibilities alone. As a result of the findings obtained in the study, valid recommendations were made.

Keywords: Migration, Forced Migration, Syria, Women, Family Responsibility

1. Giriş

İnsanlık tarihi kadar uzun olan ve özü itibari ile hareketliliği ifade eden göç, insanların zorunlu ya da gönüllü olarak yaşadıkları yerden başka bir yerleşim yerine veya başka bir ülkeye gitmesi (Adıgüzel, 2016, s. 12-17) anlamına

gelmektedir. Göç olgusu, bireylerin kendi istekleri ile gerçekleştiği gibi, istekleri dışında çok farklı etkenlerin zorlamasıyla oluşan gönülsüz bir hareket de olabilmektedir (İçduygu, Sirkeci & Aydıngün, 1998, s. 216). Savaş, tâbî âfet,, sürgün gibi nedenlerle insanların yaşadıkları yerden ayrılmak zorunda kalmaları veya buna mecbur bırakılmaları sebebiyle meydana gelen göçler zorunlu göç olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2014, s. 1686-1687).

Türkiye'nin bazı komşu ülkelerindeki uluslararası gelişmeler ülkemizin göçmen alan bir ülke haline gelmesinde etkili olmuştur. Ortadoğu'da (İran, Afganistan, Irak ve Filistin) devam eden politik çalkantılar nedeniyle Türkiye'ye gelen ve buradan Batı'ya göç etme niyetinde olan veya sığınma sistemine dâhil olmayı amaçlayan göçmenlerin ve mültecilerin sayısında artış olmuştur (İçduygu & Biehl, 2012, s. 15). Ülkemiz şimdilerde ise Suriye'den gelen mülteciler için hem transit hem de hedef ülke konumunda bulunmaktadır (Özer, 2016, s. 25).

2010 yılında Tunus'ta başlayan rejim karşıtı gösteriler sonucu Kuzey Afrika ve Orta Doğu coğrafyasında Arap halklarının ülkelerindeki siyasi rahatsızlığı protestolara dönüşmüş, bazı ülkelerin yönetiminde değişiklik olurken, bazılarında yoğun çatışma ortamı sonucu göçler yaşanmış ve bu süreç literatürde Arap Baharı olarak adlandırılmıştır (Yılmaz, 2017). Tunus, Libya, Mısır, Yemen ve Suriye'deki çatışmalarda çok sayıda insan hayatını kaybetmiş (Akbaş-Demirel, 2015, s. 45), 2011 sonrası dönemde en yoğun iç çatışmalar Suriye'de yaşanmış, buradan başta Türkiye olmak üzere Lübnan, Ürdün, Mısır, Irak, Kuzey Afrika ve Avrupa ülkelerine göçler olmuştur (Özdemir, 2017).

Suriye'deki iç savaş sonucu kendini tehlikede gören halk göç etmek zorunda kalmıştır (Özdemir, 2017, s. 122). Tüm zorunlu göç edenler gibi, 5 milyonun üzerinde Suriyeli önce komşu ülkelere sığınmış ve burada yaşam mücadelesi vermiştir. 6 milyonun üzerinde Suriyeli ise kendi toprakları içerisinde yerinden edilmiştir (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği [BMMYK], https://www.unhcr.org/syria-emergency.html, erişim tarihi 11 Ocak 2019). Çevre ülkelere göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin 997.000'i Lübnan'da, 655.000'i Ürdün'de, 247,000'i Irak'ta ve 126.000'i Mısır'da yaşamaktadır (United Nations High CommissionerforRefugees [UNHCR] Global Report, 2017, s. 133). En büyük kitleyi ağırlayan Türkiye'de (BMMYK, https://www.unhcr.org/syria-emergency.html, erişim tarihi 11 Ocak 2019) ise Suriyelilerin %46.6'sını kadınlar oluşturmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü [GİGM] 2017, s. 77).

Ailede sorumluluk dağılımı ailenin tüm sosyal, ekonomik ve fiziksel alanlarını kapsamaktadır (Şafak, 1989, s. 38-39) ve geleneksel ataerkil yapıya sahip ailelerde kadından beklenen roller iyi tanımlanmıştır. Genellikle evde yemek yapamadan, evin temizliğinden ve çocukların bakımından sorumlu tutulmaktadırlar. Erkek ise ailenin onurunu koruma ve evin gelirini

sağlamaktan sorumlu tutulmaktadır (Huntingon, Fronk & Chadwick, 1998, s. 9). Kadının ev dışında çalıştığı durumlarda bile ev içi alanlardaki sorumluluğu azalmamakta (Şafak, 1985, s. 4) ataerkil sorumluluk dağılımı anlayışında belirli işler erkek belirli işler kadın işi olarak görülmekte, "erkek gelir sağlamak için dışarıda, kadın ev işlerini yürütmek için evde çalışmalı" görüşü hâkim olmaktadır (Şafak, 1989, s. 38-39).

Göç sürecinde, göç etmeden önce yaşanılan yerde üstlenilen roller, göç edilen yere aynı şekilde taşınabileceği gibi üzerine yeni rol ve sorumluluklar da yüklenebilmektedir. Kadın ve erkek için toplumsal cinsiyet rolleri göç sürecinde yeniden inşa edilebilmektedir (Şeker & Uçan, 2016, s. 203). Göçle birlikte kadınların rolleri artabilmekte, yanlarında olmayan eşlerinin rollerini de alabilmektedirler (Buz, 2006, s. 32). Eşini veya bir başka aile üyesini kaybeden kadınlar bir yandan travma, stres, güvensizlik gibi psikolojik sorunlarla baş etmek zorunda kalırken, diğer yandan da kendilerini farklı rollerin içinde mücadele ederken bulabilmektedirler (Ertürk, 2015, s. 259). Göçle birlikte, sosyal, ekonomik ve doğal yaşam kaynaklarından kopmakta ve göçün ardından aileye ilişkin temel konuları değiştirecek olan çok yönlü etkiye maruz kalabilmektedirler (Cesur-Kılıçaslan, 2006, s. 3). Bu durum birçok kadın için ağır bir sorumluluk anlamına gelebilmekte, yeniden yerleşim sürecinde kadınlardan geleneksel rollerini sürdürmelerinin yanı sıra birincil ekonomik faaliyetleri de üstlenmeleri beklenebilmektedir (Williams, 1990, s. 104). Zorunlu göç sonucu Lübnan'da yaşayan Suriyeliler ve Suriye'den zorunlu göç eden Filistinli mülteciler üzerine yapılan araştırmada kadın katılımcılar savaş öncesi Suriye'de geleneksel cinsiyet rolleri olduğunu, çoğu ev işlerinin kadın tarafından yapıldığını, çok az da olsa dışarıda bir işte çalışan kadınlar açısından da durumun aynı olduğunu, erkeklerin ise ailenin ekonomik sorumluluklarını üstlendiğini belirtmişlerdir. Kadınların çoğu anne olarak rollerini yerine getirme ve ev işlerini yapma yönünde baskıları hissettiğini belirttiği gibi şimdilerde aileleri için maddi yardım sağlamaları gerektiğini de bildirmişlerdir. Aynı araştırmada bazı kadın ve erkekler için toplumsal cinsiyet rollerindeki ve sorumluluklarındaki değişimin derin mutsuzluk duygusuna yol açtığı, kadınların iş yükünün artış gösterirken erkeklerinkinin azaldığı belirlenmiştir (El-Masri, Harvey & Garwood, 2013, s. 13-15).

Bu araştırma Türkiye'ye zorunlu göç eden Suriyeli kadınların ailede sorumluluk dağılımlarının incelenmesi amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür.

Göç sonrası süreçte ev içi sorumlulukların, aile üyeleri arasında ağırlıklı kadınların omuzlarında olacağı, bu süreçte kadınların sorumluluklarının artış göstereceği varsayımından hareketle, bu araştırmada kadınların demografik özellikleri ve çocukların bakımı, eğitimi, yemek yapma, bulaşık yıkama, evin temizlik ve bakımı, çamaşır yıkama, ütü yapma, alışveriş yapma, fatura, kira vb. ödemeler ile paranın idaresi gibi yapılan işlere ilişkin ailede sorumluluk

dağılımı ve sorumluluk dağılımından memnuniyet durumunu inceleyen sorular hem eğitim düzeyi hem de medeni durumları açısından incelenmiştir.

2. Yöntem

Bu çalışmanın verileri, Türkiye'de Ankara ilinde bulunan Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği'nin (SGDD) merkezlerinden olan Çok Yönlü Destek Merkezi ve Al Farah Çocuk ve Aile Destek Merkezi'nde çeşitli danışmanlık hizmetlerinden faydalanmak için gelen kadınlar arasından Tabakalı Rastgele Örnekleme Yöntemi ile seçilen 18 yaş ve üstü evli ya da evlilik geçirmiş 200 kadın ile yüz yüze yapılan görüşmeler sonucu toplanmıştır.

Araştırma formu Suriyeli kadınların sosyo demografik özelliklerini ölçen Kişisel Bilgi Formu ile Ev İçi Sorumlulukların Aile Üyeleri Arasında Dağılım Biçimi ve Memnuniyet Durumu konularından oluşmaktadır.

Kişisel Bilgi Formu: Bu araştırma için düzenlenmiş Kişisel Bilgi Forumu'nda; kadının yaşı, eğitim düzeyi, medeni durumu, mesleği, Türkiye'de çalışma durumu, Türkiye'de çalışma alanları, sahip olduğu çocuk sayısı, aile tipi, barınma durumu, barındığı yerde yaşayan kişi sayısına yönelik sorular yer almaktadır.

Ev İçi Sorumlulukların Aile Üyeleri Arasında Dağılım Biçimi ve Memnuniyet Durumu: Suriyeli kadınların aile üyeleri arasında ev içi sorumluluk dağılımlarını belirlemek amacıyla çocukların bakımı, eğitimi, yemek yapma, bulaşık yıkama, evin temizlik ve bakımı, çamaşır yıkama, ütü yapma, alışveriş yapma, fatura, kira vb. ödemeler ile paranın idaresi gibi yapılan işlere ilişkin ailede sorumluluk dağılımı ve bu sorumluluk dağılımından memnuniyet durumlarını inceleyen sorular bulunmaktadır.

2.1.Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin istatistiksel analizi için SPSS 24.0 paket programı kullanılmıştır. Çalışmada katılımcılara ilişkin demografik ve tanımlayıcı bilgiler sayı, yüzde gibi tanımlayıcı istatistiklerle ifade edilmiştir (Tablo 1). Çalışmada ev içi sorumluluk dağılımı konularının aile üyeleri arasında dağılım biçimi ve memnuniyet durumları için eğitim düzeyi ve medeni durumları esas alınarak çapraz tablolar oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen verilerin istatistiksel değerlendirmesi için SPSS programında Ki-Kare Bağımsızlık Testi (χ^2) yapılmıştır. Hazırlanan RxC düzenindeki tablolarda gözlerdeki beklenen değer 5'ten küçük olduğunda (B.D.<5) ki-kare uygulanamamıştır. 2x2 düzendeki tabloda gözlerden herhangi birinde beklenen frekans 5'ten küçük olduğunda Fisher's Exact Ki-Kare Bağımsızlık Testi uygulanmıştır (Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5).

3.Bulgular

3.1. Demografik Bilgileri

Araştırma kapsamına alınan Suriyeli kadınların yaş dağılımları incelendiğinde; %31.5'inin 26-34, %25.5'inin 35-44, %22.5'inin 45 ve üstü, %20.5'inin ise 25 ve altı yaşları arasında olduğu saptanmıştır. Kadınların eğitim düzeylerine bakıldığında; %73.0'ının ilkokul ve daha az, %20.0'ının ortaokul, %6.0'ının lise ve %1.0'ının üniversite mezunu olduğu bulunmuştur. Araştırmaya alınan kadınların %86.5'inin ev hanımı, %7.0'ının terzi/kuaför, %3.0'ının öğretmen, %1.5'inin çiftçi, %1.0'ının eşit oranla esnaf ve öğrenci olduğu saptanmıştır. Kadınların Türkiye'de çalışma durumu incelendiğinde; %53.8'inin günlük/aralıklı değişik işlerde, %23.1'inin eşit oranla tam zamanlı ve yarı zamanlı işlerde çalıştığı bulunmuştur.Türkiye'de çalışma alanları incelendiğinde; %30.8'inin eşit oranla terzi ve öğretmen, %15.3'ünün evde tütün sarma, %7.7'sinin eşit oranlarla kuaför, karton/kağıt toplama ve sipariş üzerine yemek hazırlama işi yaptıkları saptanmıştır. 200 kadından 121'inin (%60.5) eşinin hayatta, 39'unun (%19.5) eşinin öldüğü, 26'sının (%13.0) eşinden ayrı yaşadığı ve 14'ünün (% 7.0) eşinden boşanmış olduğu bulunmuştur. Kadınların sahip olduğu çocuk sayısına bakıldığında; ilk sırada %48.5 ile 3-5 arasında çocuk sahibi olanların yer aldığı, bunu %31.5 ile 0-2, %14.0 ile 6-8 arasında çocuk sahibi olanların izlediği bulunmuştur. Araştırmaya alınan kadınların, %43.5'inin geniş aile, %39.5'inin çekirdek aile, %17.0'ının ise parçalanmış aileden oluştuğu saptanmıştır. Araştırma kapsamına alınan kadınların barınma durumu incelendiğinde; %82.0'ının kiralık dairede, %17.5'inin akraba yanında, %0.5'inin akraba dışı birilerinin yanında kaldığı bulunmuştur. Kadınların barındıkları evde yaşayan kişi sayısı incelendiğinde; %51.0'ının 4-6, %27.0'ının 7-9 kişi ile birlikte kaldığı saptanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Kadınların Demografik Bilgileri

	Yaş Grupları			Eğitim Düzeyi			Medeni Durumu	
	Sayı	%		Sayı	%		Sayı	%
25 yaş ve altı	41	20.5	İlkokul ve daha az	146	73.0	Evli	121	60.5
26-34 yaş	63	31.5	Ortaokul	40	20.0	Bekar eşi ölmüş	39	19.5
35-44 yaş	51	25.5	Lise	12	6.0	Bekar boşanmış	14	7.0
45 yaş ve üstü	45	22.5	Üniversite	2	1.0	Bekar eşinden ayrı	26	13.0
Toplam	200	100.0	**Toplam**	200	100.0	Toplam	200	100.0

	Mesleği		Türkiye'de Çalışma Durumu			Türkiye'de Çalışma Alanları		
	Sayı	%		Sayı	%		Sayı	%
Çiftçi	3	1.5				Kuaför	1	7.7
Esnaf	2	1.0	Tam zamanlı çalışıyor	3	23.1	Terzi	4	30.8
Ev Hanımı	173	86.5	Yarı zamanlı çalışıyor	3	23.1	Evde tütün sarma	2	15.3
Terzi/Kuaför	14	7.0				Karton/kâğıt toplama	1	7.7
Öğrenci	2	1.0				Öğretmen	4	30.8
Öğretmen	6	3.0	Günlük/aralıklı değişik işlerde çalışıyor	7	53.8	Sipariş üzerine yemek hazırlama	1	7.7
Toplam	**200**	**100.0**	**Toplam**	**13**	**100.0**	**Toplam**	**13**	**100.0**

	Sahip olduğu çocuk sayısı			Aile Tipi			Barınma Durumu	
	Sayı	%		Sayı	%		Sayı	%
0 -2 çocuk	63	31.5	Çekirdek aile	79	39.5	Kiralık daire	164	82.0
3 -5 çocuk	97	48.5	Geniş aile	87	43.5	Akraba yanında	35	17.5
6 -8 çocuk	28	14.0	Parçalanmış aile	34	17.0	Akrabadışı birilerinin yanında	1	0.5
9+ çocuk	12	6.0	**Toplam**	**200**	**100.0**	**Toplam**	**200**	**100**
Toplam	**200**	**100.0**						

Barındıkları Yerdeki Kişi Sayısı		
	Sayı	%
1 -3 kişi	21	10.5
4-6 kişi	102	51.0
7-9 kişi	54	27.0
10-12 kişi	17	8.5
13+ kişi	6	3.0
Toplam	**200**	**100.0**

3.2. Ev İçi Sorumlulukların Aile Üyeleri Arasında Dağılım Biçimi

Araştırma kapsamına alınan kadınlar arasında, çocukların bakımından "kendilerinin" sorumlu olduğunu belirtenlerin oranının %79.1 "kendileriyle birlikte ailenin diğer kadın üyelerinin" sorumlu olduğunu belirtenlerin oranının %12.6 olduğu saptanmıştır. Çocukların eğitiminden "kendilerinin" sorumlu olduklarını belirtenlerin oranının %76.4, "kendileri ile birlikte eşinin" sorumlu olduğunu belirtenlerin oranının ise %9.4 olduğu saptanmıştır. 200 kadından 7'sinin hiç çocuk sahibi olmadığı, 2'sinin ise çocuklarından kopartılmış olduğu saptanmıştır. Araştırma kapsamına alınan kadınların yemek yapma işinden %71.5 ile "kendilerinin" sorumlu olduğunu belirttikleri saptanmıştır. Kadınlar arasından bulaşık yıkama işinden "kendilerinin" sorumlu olduklarını belirtenlerin oranının %61.5, "kendileriyle birlikte ailenin diğer kadın üyelerinin" sorumlu olduğunu belirtenlerin oranının ise %14.0 olduğu belirlenmiştir. Araştırma kapsamına alınan kadınlar arasından evin temizlik ve bakımının "kendilerinin" sorumluğunda olduğunu belirtenlerin (%61.5) önde geldiği saptanmıştır. Çamaşır yıkama işinden "kendilerinin" sorumlu olduklarını belirtenlerin oranının %62.5olduğu saptanmıştır. Kadınlar arasında, evde ütü yapma işinden sorumlu olan kişiler dağılımına bakıldığında; "kendilerinin" sorumlu olduklarını belirtenlerin oranının %71.3 olduğu belirlenmiştir. Kadınların 99'unun evinde ütü bulunmadığı saptanmıştır. Araştırmaya alınan kadınların alışveriş yapmanın %56.6 ile "kendilerinin, %12.6 ile "eşinin" sorumluluğunda olduğunu belirttikleri bulunmuştur. Kadınlardan 2 tanesi hiç alışveriş yapmadıklarını tamamen yardımlarla geçindiklerini belirtmişlerdir. Fatura, kira vb. ödemelerden "kendilerinin" sorumlu olduklarını belirten kadınların oranının %47.0 "eşinin" sorumlu olduğunu belirten kadınların oranının %22.5 olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya alınan kadınlar arasından para idaresinden "kendilerinin" sorumlu olduklarını belirtenlerin oranının %51.5, "eşlerinin" sorumlu olduklarını belirtenlerin oranının %18.5, "erkek çocuk ve evin diğer erkek üyesinin" sorumlu olduklarını belirtenlerin oranının ise %11.0 olduğu bulunmuştur (Tablo 2 ve Tablo 3).

Tablo 2. Ev İçi Sorumlulukların Aile Üyeleri Arasında Dağılım Biçimi ve Kadınların Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Ev İçi Sorumlulukların Aile Üyeleri Arasında Dağılım Biçimi		Eğitim Düzeyi: Okuma Yazma Bilmiyor/ Biliyor		İlkokul		Ortaokul ve Daha Üstü		Toplam		χ^2
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Çocukların Bakımı	Ben	33	66,0	74	82,2	44	86,3	151	79,1	Ki-Kare Yapılamadı
	Ben ve kız çocuk/kız çocuk	6	12,0	6	6,7	2	3,9	14	7,3	
	Ben, erkek çocuk ve eş	0	0,0	1	1,1	1	2,0	2	1,0	
	Ben ve ailenin diğer kadın üyeleri	11	22,0	9	10,0	4	7,8	24	12,6	
	Toplam	50	26,2	90	47,1	51	26,7	191	100,0	
Çocukların Eğitimi	Ben	37	74,0	71	78,9	38	74,5	146	76,4	Ki-Kare Yapılamadı
	Ben ve ailenin diğer kadın üyeleri	4	8,0	7	7,8	2	3,9	13	6,8	
	Ben ve eşim	5	10,0	7	7,8	6	11,8	18	9,4	
	Çocuk kendi	4	8,0	5	5,6	5	9,8	14	7,3	
	Toplam	50	26,2	90	47,1	51	26,7	191	100,0	
Yemek Yapma	Ben	32	61,5	65	69,1	46	85,2	143	71,5	Ki-Kare Yapılamadı
	Ben ve kız çocuk/kız çocuk	7	13,5	5	5,3	2	3,7	14	7,0	
	Ben ve ailenin diğer kadın üyeleri	13	25,0	23	24,5	6	11,1	42	21,0	
	Diğer	0	0,0	1	1,1	0	0,0	1	0,5	
	Toplam	52	26,0	94	47,0	54	27,0	200	100,0	
Bulaşık Yıkama	Ben	22	42,3	56	59,6	45	83,3	123	61,5	Ki-Kare Yapılamadı
	Ben ve kız çocuk/kız çocuk	11	21,2	11	11,7	5	9,3	27	13,5	
	Ben ve ailenin kadın üyeleri	8	15,4	19	20,2	1	1,9	28	14,0	
	Kız çocuk ve/veya evin diğer kadın üyeleri	11	21,2	6	6,4	2	3,7	19	9,5	
	Erkek çocuk	0	0,0	1	1,1	0	0,0	1	0,5	
	Diğer	0	0,0	1	1,1	1	1,9	2	1,0	
	Toplam	52	26,0	94	47,0	54	27,0	200	100,0	
Evin Temizlik ve Bakımı	Ben	23	44,2	55	58,5	45	83,3	123	61,5	Ki-Kare Yapılamadı
	Ben ve kız çocuk/kız çocuk	10	19,2	11	11,7	5	9,3	26	13,0	
	Ben ve ailenin kadın üyeleri	8	15,4	20	21,3	2	3,7	30	15,0	
	Kız çocuk ve/veya evin diğer kadın üyeleri	11	21,2	6	6,4	2	3,7	19	9,5	
	Erkek çocuk	0	0,0	1	1,1	0	0,0	1	0,5	
	Diğer	0	0,0	1	1,1	0	0,0	1	0,5	
	Toplam	52	26,0	94	47,0	54	27,0	200	100,0	

Tablo 2. (Devamı) Ev İçi Sorumlulukların Aile Üyeleri Arasında Dağılım Biçimi ve Kadınların Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Ev İçi Sorumlulukların Aile Üyeleri Arasında Dağılım Biçimi		Eğitim Düzeyi: Okuma Yazma Bilmiyor/ Biliyor		İlkokul		Ortaokul ve Daha Üstü		Toplam		χ^2
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Çamaşır Yıkama	Ben	24	46,2	56	59,6	45	83,3	125	62,5	Ki-Kare Yapılamadı
	Ben ve kız çocuk/kız çocuk	9	17,3	10	10,6	5	9,3	24	12,0	
	Ben ve ailenin kadın üyeleri	8	15,4	20	21,3	2	3,7	30	15,0	
	Kız çocuk ve/veya evin diğer kadın üyeleri	11	21,2	6	6,4	2	3,7	19	9,5	
	Erkek çocuk	0	0,0	1	1,1	0	0,0	1	0,5	
	Diğer	0	0,0	1	1,1	0	0,0	1	0,5	
	Toplam	52	26,0	94	47,0	54	27,0	200	100,0	
Ütü Yapma	Ben	8	50,0	30	62,5	34	91,9	72	71,3	Ki-Kare
	Ben ve kız çocuk	3	18,8	6	12,5	1	2,7	10	9,9	
	Ben ve ailenin diğer kadın üyeleri/kız çocuk	5	31,3	12	25,0	2	5,4	19	18,8	
	Toplam	16	15,8	48	47,5	37	36,6	101	100,0	
Alışveriş Yapma	Ben	33	63,5	47	50,5	32	60,4	112	56,6	Ki-Kare Yapılamadı
	Eşim	1	1,9	15	16,1	9	17,0	25	12,6	
	Ben, eşim ve erkek çocuk	6	11,5	8	8,6	4	7,5	18	9,1	
	Ben ve ailenin diğer kadın üyeleri	5	9,6	9	9,7	6	11,3	20	10,1	
	Erkek çocuk/erkek çocuk ve/veya evin diğer erkek üyeleri	6	11,5	10	10,8	2	3,8	18	9,1	
	Diğer	1	1,9	4	4,3	0	0,0	5	2,5	
	Toplam	52	26,3	93	47,0	53	26,8	198	100,0	
Fatura, Kira vb. Ödemeler	Ben	26	50,0	39	41,5	29	53,7	94	47,0	Ki-Kare Yapılamadı
	Eşim	7	13,5	21	22,3	17	31,5	45	22,5	
	Ben, eşim ve erkek çocuk	4	7,7	7	7,4	1	1,9	12	6,0	
	Ben ve ailenin diğer kadın üyeleri	3	5,8	6	6,4	3	5,6	12	6,0	
	Tüm aile birlikte	1	1,9	0	0,0	0	0,0	1	0,5	
	Erkek çocuk/erkek çocuk ve/veya evin diğer erkek üyeleri	10	19,2	17	18,1	4	7,4	31	15,5	
	Diğer	1	1,9	4	4,3	0	0,0	5	2,5	
	Toplam	52	26,0	94	47,0	54	27,0	200	100,0	
Para İdaresi	Ben	29	55,8	43	45,7	31	57,4	103	51,5	Ki-Kare Yapılamadı
	Eşim	5	9,6	22	23,4	10	18,5	37	18,5	
	Ben, eşim ve erkek çocuk	5	9,6	8	8,5	5	9,3	18	9,0	
	Erkek çocuk ve/veya evin diğer erkek üyeleri	9	17,3	10	10,6	3	5,6	22	11,0	
	Ben ve ailenin diğer kadın üyeleri	2	3,8	9	9,6	4	7,4	15	7,5	
	Diğer	2	3,8	2	2,1	1	1,9	5	2,5	
	Toplam	52	26,0	94	47,0	54	27,0	200	100,0	

Çocukların bakımına kadınların eğitim düzeyi açısından bakıldığında; tüm eğitim düzeyinde çocukların bakımından "kendilerinin" sorumlu olduklarını belirtenlerin (okuma yazma bilen/bilmeyen %66.0; ilkokul %82.2; ortaokul ve daha üstü %86.3) önde geldiği, bunu yine tüm eğitim düzeyinde "kendileriyle birlikte ailenin diğer kadın üyelerinin" sorumluluğunda olduğunu belirtenlerin (okuma yazma bilen/bilmeyen %22.0; ilkokul %10.0; ortaokul ve daha üstü %7.8) izlediği saptanmıştır. Çocukların eğitimine kadınların eğitim düzeyi açısından bakıldığında; tüm eğitim düzeyinde "kendilerinin" sorumlu olduklarını belirtenlerin (okuma yazma bilen/bilmeyen %74.0; ilkokul %78.9; ortaokul ve daha üstü %74.5) önde geldiği, bunu hem okuma yazma bilen/bilmeyenlerde (%10.0) hem de ortaokul ve daha üstü mezunlarda (%11.8) "kendileriyle birlikte eşinin", ilkokul mezunlarında eşit oranlarla "kendileriyle birlikte eşin" (%7.8) ve "kendileriyle birlikte ailenin diğer kadın üyelerinin" (%7.8) sorumlu olduğunu belirtenlerin izlediği bulunmuştur. Yemek yapmadan sorumlu olan kişiler dağılımı kadınların eğitim düzeyi açısından incelendiğinde; tüm eğitim düzeyinde "kendileri" diyenlerin (okuma yazma bilen/bilmeyen %61.5; ilkokul %69.1; ortaokul ve daha üstü %85.2) önde geldiği, bunu yine tüm eğitim düzeyinde "kendileriyle birlikte ailenin diğer kadın üyeleri" diyenlerin (okuma yazma bilen/bilmeyen %25.0; ilkokul %24.5; ortaokul ve daha üstü %11.1) izlediği belirlenmiştir. Bulaşık yıkama işine kadınların eğitim düzeyi açısından bakıldığında; tüm eğitim düzeyinde bulaşık yıkama işinden "kendilerinin" sorumlu olduklarını belirtenlerin (okuma yazma bilen/bilmeyen %42.3; ilkokul %59.6; ortaokul ve daha üstü %83.3) ilk sırada geldiği, bunu eşit oranlarla okuma yazma bilen/bilmeyenlerde "kendilerinin ve kız çocuklarının veya sadece kız çocuklarının" (%21.2) ve "kız çocuklarının ve/veya evin diğer kadın üyelerinin" (%21.2) sorumlu olduğunu belirtenlerin geldiği, ilkokul mezunlarında "kendileriyle birlikte evin diğer kadın üyelerinin" (%20.2) sorumlu olduklarını belirtenlerin, ortaokul ve daha üstü mezunlarda "kendilerinin ve kız çocuklarının veya sadece kız çocuklarının" (%9.3) sorumlu olduklarını belirtenlerin geldiği saptanmıştır. Evin temizlik ve bakımı kadınların eğitim düzeyi açısından incelendiğinde; tüm eğitim düzeyinde "kendilerinin" sorumlu olduğunu belirtenlerin (okuma yazma bilen/bilmeyen %44.2; ilkokul %58.5; ortaokul ve daha üstü %83.3) önde geldiği, bunu sırası ile okuma yazma bilen/bilmeyenlerde "kız çocuk veya evin diğer kadın üyelerinin" (%21.2), ilkokul mezunlarında "kendileriyle birlikte ailenin diğer kadın üyelerinin" (%21.3), ortaokul ve daha üstü mezunlarda "kendileriyle birlikte kız çocuklarının veya sadece kız çocuklarının" (%9.3) sorumluluğunda olduğunu belirtenlerin izlediği görülmüştür. Çamaşır yıkama işi kadınların eğitim düzeyine göre ele alındığında; tüm eğitim düzeyinde "kendilerinin" sorumlu olduğunu belirtenlerin (okuma yazma bilen/bilmeyen %46.2; ilkokul %59.6; ortaokul ve daha üstü %83.3) ağırlıkta olduğu, bunu okuma yazma bilen /bilmeyenlerde "kız çocuk veya evin diğer kadın üyelerinin" (%21.2);

ilkokul mezunlarında "kendileriyle birlikte evin diğer kadın üyelerinin" (%21.3), ortaokul ve daha üstü mezunlarda "kendileriyle birlikte kız çocukları veya sadece kız çocuklarının" (%9.3) sorumluluğunda olduğunu belirtenlerin izlediği saptanmıştır. Evde ütü yapma işinden sorumlu olan kişiler dağılımına kadınların eğitim düzeyi açısından bakıldığında; tüm eğitim düzeyinde "kendilerinin" sorumlu olduklarını belirtenlerin (okuma yazma bilen/bilmeyen %50.0; ilkokul %62.5; ortaokul ve daha üstü %91.9) önde geldiği, bunu yine tüm eğitim düzeyinde "kendileriyle birlikte ailenin diğer kadın üyelerinin veya sadece kız çocuğun" sorumlu olduğunu belirtenlerin (okuma yazma bilen/bilmeyen %31.3; ilkokul %25.0; ortaokul ve daha üstü%5.4) geldiği bulunmuştur. Kadınlar arasından alışveriş yapma işi kadınların eğitim düzeyi açısından incelendiğinde; tüm eğitim düzeyinde "kendilerinin" sorumluluğunda olduğunu belirtenlerin (okuma yazma bilen/bilmeyen %63.5; ilkokul %50.5; ortaokul ve daha üstü %60.4) önde geldiği, bunu okuma yazma bilen/bilmeyenlerde eşit oranla "kendileriyle birlikte eşi ve erkek çocuğu" (%11.5) ve "sadece erkek çocuğu veya erkek çocuğu ve evin diğer erkek üyesinin" (%11.5) ve "eşlerinin"(ilkokul %16.1; ortaokul ve daha üstü %17.0) sorumluluğunda olduğunu belirtenlerin izlediği saptanmıştır. Evde fatura, kira vb. ödemelerde sorumluluk dağılımı kadınların eğitim düzeyine göre; tüm eğitim düzeyinde "kendilerinin" sorumlu olduğunu belirtenlerin (okuma yazma bilen/bilmeyen %50.0; ilkokul %41.5; ortaokul ve daha üstü %53.7) önde geldiği, bunu "erkek çocuğu veya erkek çocuğu ve evin diğer erkek üyesinin" (okuma yazma bilen/bilmeyenler %19.2) ve "eşlerinin" (ilkokul %22.3; ortaokul ve daha üstü %31.5) sorumluluğunda olduğunu belirtenlerin izlediği saptanmıştır. Paranın idaresi konusuna kadınların eğitim düzeyi açısından bakıldığında; tüm eğitim düzeyinde "kendilerinin" sorumluluğunda olduğunu belirtenlerin (okuma yazma bilen/bilmeyen %55.8; ilkokul %45.7; ortaokul ve daha üstü %57.4) ağırlıkta olduğu, bunu "erkek çocuğu veya evin erkek üyesinin" (okuma yazma bilen/bilmeyen %17.3) ve "eşlerinin" sorumluluğunda olduğunu belirtenlerin (ilkokul %23.4; ortaokul ve daha üstü %18.5) izlediği bulunmuştur (Tablo 2).

Tablo 3. Ev İçi Sorumlulukların Aile Üyeleri Arasında Dağılım Biçimi ve Kadınların Medeni Durumuna Göre Dağılımı

Ev İçi Sorumlulukların Aile Üyeleri Arasında Dağılım Biçimi		Medeni Durum				Toplam		χ^2	p
		Evli		Eşi Ölmüş/Boşanmış/Eşinden Ayrı Yaşıyor					
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Çocukların Bakımı	Ben	98	82,4	53	73,6	151	79,1	2,141	0,34
	Çocuklar/ben/eşim	8	6,7	8	11,1	16	8,4		
	Ben ve ailenin diğer kadın üyeleri	13	10,9	11	15,3	24	12,6		
	Toplam	119	62,3	72	37,7	191	100,0		
Çocukların Eğitimi	Ben	86	72,3	60	83,3	146	76,4	12,133	0,00*
	Ben ve eşim	18	15,1	0	0,0	18	9,4		
	Diğer	15	12,6	12	16,7	27	14,1		
	Toplam	119	62,3	72	37,7	191	100,0		
Yemek Yapma	Ben	90	74,4	53	67,1	143	71,5	0,915	0,34
	Ben ve ailenin diğer kadın üyeleri	31	25,6	26	32,9	57	28,5		
	Toplam	121	60,5	79	39,5	200	100,0		
Bulaşık Yıkama	Ben	80	66,1	43	54,4	123	61,5	15,449	0,00*
	Ben ve kız çocuk/kız çocuk	12	9,9	15	19,0	27	13,5		
	Ben ve ailenin kadın üyeleri	22	18,2	6	7,6	28	14,0		
	Kız /erkek çocuk ve/veya evin diğer kadın üyeleri	7	5,8	15	19,0	22	11,0		
	Toplam	121	60,5	79	39,5	200	100,0		
Evin Temizlik ve Bakımı	Ben	81	66,9	42	53,2	123	61,5	10,272	0,01*
	Ben ve ailenin diğer kadın üyeleri	34	28,1	22	27,8	56	28,0		
	Kız/erkek çocuk ve/veya evin diğer kadın üyeleri	6	5,0	15	19,0	21	10,5		
	Toplam	121	60,5	79	39,5	200	100,0		

χ^2:Kikare Bağımsızlık Testi, *p<0,05: İlişki Var

Tablo 3. (Devamı) Ev İçi Sorumlulukların Aile Üyeleri Arasında Dağılım Biçimi ve Kadınların Medeni Durumuna Göre Dağılımı

Ev İçi Sorumlulukların Aile Üyeleri Arasında Dağılım Biçimi		Medeni Durum						χ^2	P
		Evli		Eşi Ölmüş/Boşanmış/Eşinden Ayrı Yaşıyor		Toplam			
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Çamaşır Yıkama	Ben	81	66,9	44	55,7	125	62,5	9,888	0,01*
	Ben ve ailenin diğer kadın üyeleri	34	28,1	20	25,3	54	27,0		
	Kız/erkek çocuk ve/veya evin diğer kadın üyeleri	6	5,0	15	19,0	21	10,5		
	Toplam	121	60,5	79	39,5	200	100,0		
Ütü Yapma	Ben	50	72,5	22	68,8	72	71,3	0,022	0,88
	Ben ve ailenin diğer kadın üyeleri	19	27,5	10	31,3	29	28,7		
	Toplam	69	68,3	32	31,7	101	100,0		
Alışveriş Yapma	Ben	55	46,2	57	72,2	112	56,6	29,282	0,00*
	Eşim	25	21,0	0	0,0	25	12,6		
	Ben, eşim ve erkek çocuk	16	13,4	2	2,5	18	9,1		
	Ben ve ailenin diğer kadın üyeleri	11	9,2	9	11,4	20	10,1		
	Evin diğer erkek üyeleri	12	10,1	11	13,9	23	11,6		
	Toplam	119	60,1	79	39,9	198	100,0		
Fatura, Kira vb. Ödemeler	Ben	40	33,1	54	68,4	94	47,0	45,094	0,00*
	Eşim	45	37,2	0	0,0	45	22,5		
	Ben, eşim ve erkek çocuk	18	14,9	7	8,9	25	12,5		
	Erkek çocuk/erkek çocuk ve/veya evin diğer erkek üyeleri	18	14,9	18	22,8	36	18,0		
	Toplam	121	60,5	79	39,5	200	100,0		
Para İdaresi	Ben	44	36,4	59	74,7	103	51,5	50,805	0,00*
	Eşim	37	30,6	0	0,0	37	18,5		
	Ben, eşim ve erkek çocuk	18	14,9	0	0,0	18	9,0		
	Erkek çocuk ve/veya evin diğer erkek üyeleri	11	9,1	11	13,9	22	11,0		
	Ben ve ailenin diğer kadın üyeleri	11	9,1	9	11,4	20	10,0		
	Toplam	121	60,5	79	39,5	200	100,0		

χ^2:Kikare Bağımsızlık Testi, *p<0,05: İlişki Var

Araştırma kapsamına alınan kadınlar arasında, çocukların bakımından sorumlu olan kişiler dağılımına kadınların medeni durumları açısından bakıldığında; hem evli (%82.4) hem de eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayanlarda (%73.6) "kendilerinin" sorumlu olduğunu belirtenlerin önde geldiği, bunu yine hem evli (%10.9) hem de eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayanlarda (%15.3) "kendileriyle birlikte ailenin diğer kadın üyelerinin" sorumluluğunda olduğunu belirtenlerin izlediği saptanmıştır. Çocukların eğitiminden sorumlu olan kişiler dağılımına, kadınların medeni durumları açısından bakıldığında; her iki medeni durumda çocukların eğitiminden "kendilerinin" sorumlu olduğunu belirten (evli %72.3; eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayan %83.3) kadınların önde geldiği, bunu evli olan kadınlarda "kendileriyle birlikte eşi" (%15.1), eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayan kadınlarda "diğer" (%16.7) diyenlerin geldiği belirlenmiştir. Yemek yapma işinden sorumlu olan kişiler dağılımına kadınların medeni durumları açısından bakıldığında; hem evli (%74.4) hem de eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayan (%67.1) kadınlarda "kendileri" diyenlerin, bunu yine hem evli (%25.6) hem de eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayanlarda (%32.9) "kendileriyle birlikte ailedeki diğer kadınlar" diyenlerin izlediği saptanmıştır. Kadınlar arasında evde bulaşık yıkama işinden sorumlu olan kişiler dağılımına medeni durumları açısından bakıldığında; hem evli (%66.1) hem de eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayan kadınlarda (%54.4) "kendileri" diyenlerin önde geldiği, bunu evli kadınlarda "kendileriyle birlikte ailenin kadın üyeleri" (%18.2), eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayanlarda eşit oranlarla "kendileriyle birlikte kız çocuğu veya sadece kız çocuğu" (%19.0) ve "kız/erkek çocuğu veya evin diğer kadın üyeleri"(%19.0) diyenlerin geldiği bulunmuştur. Araştırma kapsamına alınan kadınlar arasında evin temizlik ve bakımından sorumlu olan kişiler medeni durumları açısından ele alındığında; her iki medeni durumda "kendileri" diyenlerin (evli %66.9; eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayan %53.2) önde geldiği saptanmıştır. Bunu yine her iki medeni durumda (evli %28.1; eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayan %27.8) "kendileriyle birlikte ailenin kadın üyeleri" diyenlerin geldiği belirlenmiştir. Araştırmaya alınan kadınlar arasında çamaşır yıkama işi medeni durumlarına göre incelendiğinde; hem evli olanlarda (%66.9) hem de eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayanlarda (%55.7) "kendileri" diyenlerin önde geldiği, bunu yine hem evli olanlarda (%28.1) hem de eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayanlarda (%25.3) "kendileriyle birlikte ailenin diğer kadın üyeleri" diyenlerin izlediği saptanmıştır. Ütü yapma işi konusunda sorumluluk dağılımına kadınların medeni durumları açısından bakıldığında; ilk sırada hem evli (%72.5) hem de eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayanlarda (%68.8) "kendileri" diyenlerin geldiği, bunu yine hem evli (%27.5) hem de eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayanlarda (%31.3) "kendileriyle birlikte ailenin diğer kadın üyeleri" diyenlerin izlediği belirlenmiştir. Alışveriş yapma konusuna kadınların medeni durumları açısından bakıldığında; hem evli (%46.2) hem de eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayanlar (%72.2) arasında "kendilerinin" sorumlu

olduğunu belirtenlerin önde geldiği belirlenmiştir. Bunu evli olanlarda "eşi" (%21.0), eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayanlarda "evin diğer erkek üyeleri" (%13.9) diyenlerin izlediği saptanmıştır. Fatura, kira vb. ödemeler konusunda sorumluluk dağılımı kadınların medeni durumlarına göre incelendiğinde; evli olanlarda %37.2 ile "eşi", eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayanlarda %68.4 ile "kendileri" diyenlerin önde geldiği, bunu evli olanlarda %33.1 ile "kendileri", eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayanlarda %22.8 ile "sadece erkek çocuk veya erkek çocuk ve evin diğer erkek üyeleri" diyenlerin geldiği belirlenmiştir. Araştırma kapsamına alınan kadınlar arasında para idaresi konusuna medeni durumları açısından bakıldığında; hem evli olanlarda (%36.4) hem de eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayanlarda (%74.7) "kendileri" diyenlerin önde geldiği bulunmuştur. Bunu evli olanlarda "eşi" (%30.6), eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayanlarda "sadece erkek çocuk veya erkek çocuk ve evin diğer erkek üyesi" (%13.9) diyenlerin izlediği bulunmuştur (Tablo 3).

Yapılan istatistiki analiz sonucunda ev içi sorumluluklara ilişkin tüm konularda kadının eğitim düzeyi açısından verilerde beklenen değerler 5'ten küçük olması nedeniyle Ki Kare analizi yapılamamıştır. Eğitim düzeyi açısından farklılık çıkmamasının, kadınların eğitim düzeylerinin çok düşük olması ile ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Medeni durumları açısından incelendiğinde; çocukların bakımı, çocukların eğitimi, yemek yapma, bulaşık yıkama, evin temizlik ve bakımı, çamaşır yıkama, ütü yapma, alışveriş yapma, fatura, kira vb. ödemeler, para idaresi konularında farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek için yapılan Ki Kare analizinde çocukların eğitimi, bulaşık yıkama, evin temizlik ve bakımı, çamaşır yıkama, alışveriş yapma, fatura, kira vb. ödemeler, para idaresi konuları ile kadınların medeni durumları arasındaki ilişkinin istatistiksel açıdan farklılık yarattığı ($p<0.05$), çocukların bakımı, yemek yapma, ütü yapma konularında ise istatistiksel açıdan farklılık yaratmadığı saptanmıştır ($p>0.05$) (Tablo 2 ve Tablo 3).

3.3.Evdeki Sorumluluk Dağılımından Memnuniyet Durumu

Araştırma kapsamına alınan kadınların, evdeki sorumluluk dağılımından memnuniyet durumları incelendiğinde; %54.0'ının "evet", %46.0'ının "hayır" cevabını verdikleri belirlenmiştir (Tablo 4 ve Tablo 5).

Tablo 4. Evdeki Sorumluluk Dağılımından Memnuniyet Durumu ve Kadınların Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Evdeki Sorumluluk Dağılımında n Memnuniyet	Eğitim Düzeyi								χ^2	P
	Okuma yazma bilmiyor/ biliyor		İlkokul		Ortaokul ve Daha Üstü		Toplam			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Evet	32	61,5	50	53,2	26	48,1	108	54,0	1,959	0,38
Hayır	20	38,5	44	46,8	28	51,9	92	46,0		
Toplam	52	26,0	94	47,0	54	27,0	200	100,0		

χ^2:Kikare Bağımsızlık Testi

Evdeki sorumluluk dağılımından memnuniyet durumu kadınların eğitim düzeyine göre incelendiğinde; hem okuma yazma bilen bilmeyenlerde (%61.5) hem de ilkokul mezunlarında (%53.2) "evet" diyenlerin, ortaokul ve daha üstü mezunlarda "hayır" (%51.9) diyenlerin önde geldiği bulunmuştur (Tablo 4).

Tablo 5. Evdeki Sorumluluk Dağılımından Memnuniyet Durumu ve Kadınların Medeni Durumuna Göre Dağılımı

Evdeki Sorumluluk Dağılımından Memnuniyet	Medeni Durum						χ^2	P
	Evli		Eşi Ölmüş/Boşanmış/Eşinden Ayrı Yaşıyor		Toplam			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Evet	73	60,3	35	44,3	108	54,0	0,030	0,02*
Hayır	48	39,7	44	55,7	92	46,0		
Toplam	121	60,5	79	39,5	200	100,0		

χ^2:Kikare Bağımsızlık Testi, *p<0,05: İlişki Var

Konu, kadınların medeni durumları açısından incelendiğinde; evli kadınlar arasında "evet" (%60.3), eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayan kadınlar arasında "hayır" (%55.7) diyenlerin önde geldiği belirlenmiştir (Tablo 5).

Yapılan istatistiki analiz sonucunda, evdeki sorumluluk dağılımından memnuniyet durumu ile kadınların medeni durumları arasındaki ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ($p<0.05$), eğitim düzeyi açısından anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($p>0.05$) (Tablo 4 ve Tablo 5).

4. Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma Türkiye'ye zorunlu göç eden Suriyeli kadınların ailede sorumluluk dağılımlarının ve bu sorumluluk dağılımından memnuniyet durumlarının eğitim düzeyleri ve medeni durumları açısından belirlenmesi amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür.

Araştırma kapsamına alınan kadınların %31.5'ini 26-34 yaş arasında; %73.0'ını ilkokul ve daha az, %20.0'ını ortaokul, %6.0'ını lise, %1.0'ını üniversite eğitim düzeyinde olanlar oluşturmaktadır. Kadınların eğitim düzeyinin birbirine çok yakın ve oldukça düşük olduğu görülmektedir. Kadınların hemen hemen dörtte üçü ilkokul ve daha az eğitim düzeyindedir ve lise ve üniversite mezunu ise hemen hemen hiç yok denecek düzeydedir. Kadınların eğitim düzeylerinin çok düşük olması araştırma sonuçlarını etkileyebileceğini düşündürmektedir.

Kadınların %60.5'ini evli, %19.5'ini eşi ölenler, %13.0'ını eşinden ayrı yaşayanlar, %7.0'ını boşananlar, %86.5'ini ev hanımı olanlar, %53.8'ini Türkiye'de günlük/aralıklı/değişik işlerde çalışanlar, %30.8'ini eşit oranlarla Türkiye'de terzi ve öğretmen olarak çalışanlar, %48.5'ini 3-5 arasında çocuğa sahip olanlar, %43.5'ini geniş aile tipinde yaşayanlar, %82.0'ını kiralık dairede yaşayanlar, %51.0'ını 4-6 kişi arası evlerde yaşayanlar oluşturmaktadır.

4.1. Ev İçi Sorumlulukların Aile Üyeleri Arasında Dağılım Biçimi

200 kadın ile yapılan görüşmelerde elde edilen bulgular sonucunda ailede sorumluluk dağılımının ağırlıklı olarak kadınlarda olduğu görülmektedir. Çocukların bakımından (%79.1), çocukların eğitiminden (%76.4), yemek yapmadan (%71.5), bulaşık yıkamadan (%61.5), evin temizlik ve bakımından (%61.5), çamaşır yıkamadan (62.5) ve ütü yapmadan (%71.3) "ben" sorumluyum diyen kadınlar önde gelmektedir. "Ben" diyenlerden sonra sorumluluk ailenin diğer kadınları veya sadece kız çocuklarının omuzlarındadır. Ataerkil toplumlarda ev içi sorumlulukların ağırlıklı olarak kadınların üzerinde olduğunu söylemek mümkündür.

Ailede ev içi alandaki sorumluluğu üstlenenler (evli veya eşi ölmüş /boşanmış/ayrı yaşayan) kadınlardır. Araştırma kapsamına alınan kadınların, çoğunluğunun geniş aile tipinde yaşadığı (%43.5), %51.0'ının 4-6 kişilik evlerde kaldığı bulunmuştur. Her ne kadar büyük bir çoğunluğu (%82.0) kiralık dairede kalsa da, barındıkları yerlerin yaşam koşulları açısından yetersiz olduğunu söylemek mümkündür. Çeşitli araştırmalarda da Suriyeli kadınların kalabalık evlerde (Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi [UN WOMEN]& SGDD, 2018; İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği [MAZLUM-DER], 2014, s. 25-26) ve sağlıksız koşullarda yaşamaları nedeniyle hem çocuk bakımı hem de ev

işlerinin kadınlar açısından daha zor bir hal aldığı (MAZLUM-DER, 2014, s. 26) belirtilmiştir. Zorunlu göç sonucu Lübnan'da yaşayan Suriyeliler ve Suriye'den zorunlu göç eden Filistinli mülteciler üzerine yapılan araştırmada ev işlerinin ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yapıldığı, çocukların okula gidememesi nedeniyle tüm gün evde kaldıkları ve kadınların sorumluluklarının ikiye katlandığı belirlenmiştir (El- Masri ve diğ., 2013, s. 15).

Huntington ve diğ. (1998, s.9), Filistinli mülteci kadınların ailede değişen rolleri üzerine yaptığı boylamsal çalışmada 1982 ve 1995 yılları karşılaştırmasında, Filistinli ailelerde çocukların bakımından (1982 yılında, %80.0) sadece kadınlar sorumludur. Bunu eş ile birlikte (%13.0) diyenler izlemiştir. 1995 yılında ise eş ile birlikte diyenler (%60.0) önde gelmekte ve bunu sadece kadın (%23.0) diyenler takip etmektedir. Aynı araştırmada ailelerde çocukların eğitiminden eş ile birlikte (1982 %45; 1995 %70.0) diyenlerin oranı 1995 yılında artış göstermiştir. Sadece kadın (1982 %38.0; 1995 %10.0) ve çoğunlukla kadın (1982 %13; 1995 %6.0) diyenlerin oranı düşüş göstermiş, buna karşın çoğunlukla erkek (1982 %2.0; 1995 %8.0) ve sadece erkek (1982 %2.0; 1995 %6.0) diyenler yükselişe geçmiştir (Huntingtonve diğ.,1998, s.14). Cesur-Kılıçaslan (2006) tarafından Bursa İnegöl bölgesinde yaşayan Bulgaristan göç edenleri üzerine yapılan araştırmada ailede sorumluluk dağılımı ağırlıklı olarak (çocuk bakımı %55.6; yemek yapma %64.7; bulaşık yıkama %63.8; evin temizlik ve bakımı %62.4; çamaşır yıkama %69.7; ütü yapma %71.3) kadınların omuzlarındadır. Federal Almanya'da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve Sorunları Araştırması'nda (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2005) da sorumluluk (çocuk bakımı %54.2; yemek yapma %73.4; bulaşık/çamaşır yıkama %73.5; ev toplama %61.2; ütü yapma %71.3) kadınların üzerindedir.

Ataerkil sistem, aile içinde çocuklara benimsetilir, bu şekilde ataerkilliğin sürekliliği sağlanır (Cesur-Kılıçaslan & Işık, 2016, s. 28). Karayiplerden ve İtalya'dan gelerek İngiltere'ye yerleşen göçmen aileler üzerine yapılan araştırmada, katılımcı kadınlar ebeveynleri tarafından kendilerine çocuk yaştan itibaren ev içi görevler verildiğini, ancak aynı görevlerin erkek çocuklarından beklenmediğini vurgulamışlardır. Aynı katılımcı kadınlar aileleri tarafından, çocukluklarında yetersiz bakım aldıklarını, ihmal edildiklerini belirtmişler ve bu bakım eksikliğinden, çoğunlukla annelerini suçlamışlardır. Bu duruma neden olarak babanın evi geçindiren annenin ise besleyen ve çocuklarına bakan kimse olarak algılanmasında alışılagelmiş cinsiyet rollerini göstermişlerdir (Goulbourne, Reynolds, Solomos & Zontini, 2010). Pho & Mulvey (2003, s. 107) göç edenler üzerine gerçekleştirdiği araştırmada ev içi sorumluluklara kız çocuklarının dâhil edilmesini ataerkil toplum yapısı ile ilişkilendirmiştir. Geleneksel olarak kız çocuklarının yaşamlarının ileriki aşamalarına bir adamın eşi ve başka bir ailenin gelini olması için hazırlandıklarını, kız çocuklarının gelecekteki eşi ve onun ailesinin

önünde saygınlık kazanması ve onlara yardımcı olması yönünde aileleri tarafından çok erken yaşta hazırlandığını, buna karşın erkek çocuklarının eğitimleri ve kariyerleri konusunda cesaretlendirildiğini, çünkü onlardan ailenin geçimini sağlamalarının beklendiğini ve ailenin ismini taşıyacakları için aileleri tarafından desteklendiğini (Pho & Mulvey, 2003:107) dile getirmiştir. Abadan-Unat da kız çocuklarının omuzlarına bırakılan yükün ağırlığına değinmiştir. Abadan-Unat (2017, s. 189) göç sürecinde küçük kız çocuklarının daha önce annelerinin yüklendiği ev içi sorumlulukları sürdürmek zorunda kaldığını, böylelikle ailenin en büyük kız çocuğunun ne fiziksel ne de duygusal açıdan hazırlıklı olmadığı halde, yabancı bir çevrede ailenin tüm çocuklarını yetiştirmek gibi ağır bir sorumluluk altında ezildiğini ve annelik işlevini yerine getirmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Geleneksel rol dağılımıyla ilişkili olan bu sorumluluklarda, göç eden olsun olmasın, genelde tüm kadınlar ailede aynı işleri üstlenmekte, bu işler kadın işi olarak görülmekte, göçte sorumluluk dağılımı değişim göstermemektedir.Ülkemizde yapılan araştırmalarda da ailede sorumluluk dağılımının ağırlıklı olarak kadınların omuzlarında (Terzioğlu, 1973; Turgut, 2009; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014) olduğu görülmektedir. Terzioğlu (1973, s. 88) tarafından yapılan araştırmada sorumluluğun kendilerinde olduğunu belirten kadınların, sorumluluk verme durumları söz konusu olduğunda, bütün işlerde sorumluluğu önce kız çocuklarına verdiklerini belirtmişlerdir. Şener'in (2002, s. 79) araştırmasında da kadınların %23.2'si ev içi sorumlulukların kendilerinde olduğunu (ev içi her zaman kadın, ev dışı her zaman erkek) söylemişlerdir.

Bu araştırmada alışveriş yapma (%56.6), fatura, kira vb. ödemeler (%47.0), para idaresinden (%51.5) "ben" sorumluyum diyen kadınlar önde gelmektedir. Ardından eş veya erkek çocuğun ve evin diğer erkek üyesinin sorumlu olduğunu belirtenler gelmektedir. Medeni durumları açısından bakıldığında hem alışveriş yapma (%72.2) hem de paranın idaresi (%74.7) konusunda; eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayan kadınların, evli kadınlara oranla büyük bir farkla önde olduğu, fatura, kira vb. ödemelerde eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayan kadınlarda "ben" (%68.4) diyenlerin, evli kadınlarda "eşim" (%37.2) diyenlerin önde geldiği bulunmuştur. Ev içi sorumluluk dağılımı konularından; çocukların eğitimi, alışveriş yapma, fatura, kira vb. ödemeler, para idaresi konularında eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayan kadınlar, çocukların bakımı, yemek yapma, bulaşık yıkama, evin temizlik ve bakımı, çamaşır yıkama, ütü yapma konularında evli kadınlar önde gelmektedir. Bu bulgular göç sürecinin kadınların sorumluluğunu arttırdığı kanısını uyandırmaktadır.

Göç sürecinde kadının ekonomik aktivitelere katılımı rollerinde değişime neden olabilmektedir. Ancak erkeğin aksine kadın göç sürecinde de çocuk bakımı, yemek yapma gibi toplumsal cinsiyet rollerini sürdürmektedir (Willimas, 1990, s. 104). Bu araştırmada elde edilen sonuçların aksine,

Bulgaristan göç edenleri ve Almanya'da yaşayan Türkler araştırmasında bu sorumluluklar eşlerle birlikte veya sadece erkekler (Bulgaristan göç edenleri; "alışveriş ile ilgili faaliyetler" 'eşler birlikte' %31.2; "aile bütçesini düzenleme" 'eşler birlikte' %37.6; Almanya'da yaşayan Türkler; "market alışverişi" 'eşler birlikte' %46.8; "fatura, ödeme" 'erkekler' %50.0) tarafından yerine getirilmektedir (Cesur-Kılıçaslan, 2006; Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2005). Fisher (2013) de Avustralya'daki Afrikalı zorunlu göç edenler üzerine yaptığı araştırmada, erkeğin evin ekmeğini kazanan rolünü kaybettiği için kendi ülkesine oranla statü kaybına uğradığını, kadına sağlanan sosyal yardımlar nedeniyle erkeğin statü kaybı yaşadığını ve cinsiyet rollerinde değişime neden olduğunu belirtmiştir. Buz (2006) da zorunlu göç edenler araştırmasında, göçün kadınların rol ve sorumluluklarında artış yarattığını tespit etmiştir. Bu araştırmada sorumluluğun kadınlarda olmasının, erkeklerin dışarıda bir işte çalışmaları ve iş arayışında olmaları veya ataerkil toplum yapısı ile ilgili olduğunu düşündürmekle birlikte eşlerinin olmayışı ya da ayrı yaşamaları nedeniyle sorumluluklarının artış gösterdiği kanısını uyandırmaktadır. Benzer biçimde göç etmeyen kadınlar üzerine yapılan araştırmalarda da sorumluluğun kadınlarda olduğu görülmektedir. Bartley, Blanton & Gilliard, (2005, s. 88-89) her ikisi de çalışan eşler araştırmasında, ailede eve ait işlerin geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde bölündüğünü belirlemiştir.

4.2. Evdeki Sorumluluk Dağılımından Memnuniyet Durumu

Araştırmaya alınan kadınlar %54.0 ile evdeki sorumluluk dağılımından memnundur. Eğitim düzeyleri açısından hem okuma yazma bilen/ bilmeyen (%61.5) hem de ilkokul (% 53.2) eğitim düzeyinde olan, medeni durumları açısından evli (%60.3) olan kadınlar arasında memnun olduğunu söyleyenler önde gelirken, hem ortaokul ve daha üstü eğitim düzeyinde (%51.9) hem de eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayan (%55.7) kadınlar arasından yarısından fazlasının memnun olmadığı belirlenmiştir. Bunun eğitim düzeyindeki artışla birlikte, kadınların gelir getirici bir işte çalışmaları sonucu sorumluluklarının artması ve eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayan kadınların eşlerinin sorumluluklarını da almalarından dolayı sorumluluklarının artış göstermesi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Pho & Mulvey (2003, s. 108-109) araştırmasında, göçmen aile üyelerinin ekonomik ihtiyaçlarına rağmen aile içindeki geleneksel ilişkileri, geleneksel yapıyı sürdürme eğilimi içerisinde olduklarını, erkek egemen anlayışın pek çok ailede bulunduğunu, kadınların bunun etkisinde kaldığını ve ev işlerini sorumlulukları çerçevesinde kabul ettiklerini dile getirmiştir. Ev işlerinin eşleriyle birlikte yapılıp yapılmadığının sorulduğu araştırmasında ev işlerinin kadın işi olduğunu ve kız çocukları arasında paylaşılması gerektiğini belirten kadınların çoğunlukta olduğunu dile getirmiştir. Pho & Mulvey kadınların ikincil rolleri almak istemelerinde bu kadar istekli olmalarını aile uyumunu

korumaları gereğinden kaynaklandığını dile getirmiştir. Benzer biçimde Bartley ve diğ. (2005, s. 88) araştırmalarında, kadınların eşlerine nazaran geleneksel cinsiyet rollerine daha bağlı olduklarını, ev işlerini (low-control tasks) üstlenmeye daha istekli olduklarını belirtmiştir. Bartley ve diğ. (2005, s. 88) bu sorumlulukların eş ve anne rollerinin bir parçası olarak kabullenmelerinden kaynaklanabileceğini dile getirmiştir. Göç eden olsun veya olmasın genellikle kadınların ev içi sorumluluk dağılımından memnun olduğu görülmektedir. Ülkemizde yapılan araştırmalarda da kadınların ev içi sorumluluk dağılımından memnun olduğu bulunmuştur. Terzioğlu (1978, s. 98) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, kadınların %51.5'inin ev işlerinden "çok" hoşlandığı, Şafak (1985, s. 64) tarafından yapılan araştırmada kadınların %44.0'ının (okuma yazma yok %38.0; ilköğrenim %43.3; ortaöğrenim %44.2; yükseköğrenim %46.5) ev işleriyle ilgili sorumluluk dağılımından memnun olduğu, Şener (2002, s. 82) tarafından yapılan araştırmada kadınların evle ilgili faaliyetlerin yürütülme biçiminden "her zaman" (%44.6) memnun olduğu bulunmuştur.

5. Öneriler

Kadın ile erkek arasında görevler ve sorumluluklar geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde paylaşılmakta, bu rol ve sorumluluklar değişime dirençli temel kültürel öğeler olmakta ve eşit paylaşımdan uzak durmaktadır. Bu araştırmada Türkiye'ye zorunlu göç eden Suriyeli kadınların ailede sorumluluk dağılımları ve bu sorumluluk dağılımından memnuniyet durumları eğitim düzeyleri ve medeni durumları açısından incelenmiştir.

Zorunlu göç sürecinde ailenin yeterli ve düzenli gelir elde edememesi nedeniyle finansal sıkıntılar ortaya çıkmakta, kadın ve erkeklerin birbirlerinden beklentilerinin değişmesi ve kadınların gelir elde etmeye başlaması nedeniyle, rollerde değişim yaşanabilmekte, ancak kadınların evdeki sorumluluk dağılımı konusunda bir değişim yaşanmamaktadır. Kadınların ev içi rol ve sorumluluklarına eşlerinin dâhil edilmesi konusunda kadınlara, eşlerine ve diğer aile üyelerine toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı yetişkin eğitimi verilmesi önerilmektedir.

Eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşayan kadınların finansal sıkıntıları artmakta, sorumluluklar konusunda sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Hassas kategoride değerlendirilebilecek bu gruptaki kadınların özel durumları düşünülerek kısa ve uzun vadede destek verilmesi gerekmektedir. Kısa vadede aynî ve nakdî yardımlar, uzun vadede eğitim ve güvenceli iş olanaklarına dayalı destek verilmesi yönünde politikalar geliştirilmelidir.

Kaynakça

Abadan-Unat, N. (2017). *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa,* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi,* Ankara: Nobel Yayınevi.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2005). *Federal Almanya'da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve Sorunları Araştırması.* Ankara. Erişimadresi: https://ailetoplum. aile.gov.tr /uploads/ pages/ arastirmalar/almanya.pdf

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2014). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması TAYA 2011.* M. Turgut (Ed.). Ankara: Uzerler Matbaacılık.

Akbaş-Demirel, C. (2015). *Türkiye'deki Suriyeliler: Statüler ve Hükümet Politikaları*. L.Körükmez, İ.Südaş (Der.), Göçler Ülkesi (45-68) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Bartley, S.J.,Blanton, P.W. & Gilliard, J.L. (2005). Husbands andWives in Dual-Earner Marriages: Decision-Making, Gender Role Attitudes, Division of Household Laborand Equity. *Marriage Family Review,* Vol 37 (4), 69-94. doi: 10.1300/J002v37n04_05

BMMYK. https://www.unhcr.org/syria-emergency.html. Erişim Tarihi 11 Ocak 2019.

Buz, S. (2006). *Kadın ve Göç İlişkisi; Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar Örneği*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı (Doktora Tezi). Ankara: YÖK Tez Merkezi Veri Tabanı.

Cesur-Kılıçaslan, S. (2006). *İnegöl Bölgesi'nde Yaşayan Bulgaristan Göçmeni ve Yerli Ailelerin Yapısı.* Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Aile ve Tüketici Bilimleri Anabilim Dalı (Doktora Tezi). Ankara: YÖK Tez Merkezi Veri Tabanı.

Cesur-Kılıçaslan, S. & Işık, T. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve Efsaneden Gerçeğe Türkiye'de Kadın.* Ankara: Nobel Yayınları.

El-Masri,R.,Harvey,C.&Garwood,R.(2013). *Shifting Sands Changing Gender Roles Among Refugees in Lebanon.* Erişim adresi: https:// wwwcdn.oxfam.org/s3fspublic/file_attachments/rrshiftingsandslebanonsyriarefugees-gender-030913-en_3.pdf

Ertürk, Y. (2015). *Sınır Tanımayan Şiddet Paradigma, Politika ve Pratikteki Yönleriyle Kadına Şiddet Olgusu*. İstanbul: Metis Yayınevi.

Fisher,C.(2013).Changed and Changing Genderand Family Rolesand Domestic Violence in AfricanRefugee Background Communities Post-Settlement in Perth, Australia. *ViolenceAgainstWomen*, 19(7), 833-847.

GİGM.(2017).*2016 Türkiye GöçRaporu. Erişimadresi:* http://www.goc . gov. tr/ files/files/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf.

Goulbourne, H.,Reynolds, T., Solomos, J. & Zontini, E. (2010). *Transnational Families Ethnicities, Identites and Social Capital*. Routledge Taylor & Francis Group. Londonand New York.

Huntington, R.L.,Fronk, C. & Chadwick, B.A. (1998). Assessing Changes in Women'sFamilyRolesThe Case of Weat Bank and Gaza Strip Palestinian Refugee Women. *International Journal of Sociology of the Family*, 28(2), 1-22.

İçduygu, A. & Biehl, K. (2012). *Türkiye'ye Yönelik Göçün Değişen Yörüngesi.*A.İçduygu (Der.), Kentler ve Göç, Türkiye, İtalya, İspanya Örnekleri (9-72) içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İçduygu, A., Sirkeci, İ. & Aydingun, İ. (1998).*Türkiye'de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi.*European Business School London. Regent'sCollege, 207-244.

MAZLUM-DER. (2014). *Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu.* Erişim adresi: http:// mazlumder. org/ webimage /MAZLUMDER%20KAMP%20DI%C5%9EINDA%20YA%C5%9EAYAN%20KADIN%20SI%C4%9EINMACILAR%20RAPORU(9).pdf.

Özdemir, E. (2017). Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye'ye Etkileri. *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi,* 1(3), 114-140.

Özer, İ. (2016). *Doğu ve Güneydoğu Komşu Ülkelerinden Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketleri.*Ankara: Adalet Yayınevi.

Pho, T.L. & Mulvey, A. (2003). SoutheastAsianWomen in Lowell Family Relations. Gender Rolesand Community Concerns, *Frontiers,* 24(1), 101-129.

Şafak, Ş. (1985). *Ailede Sorumluluk Dağılımı ve Bunu Etkileyen Faktörler.* Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ev İdaresi ve Aile Ekonomisi Programı (Doktora Tezi). Ankara.

Şafak, Ş. (1989). Ailede Rol, Fonksiyon ve Sorumluluk Dağılımı. *Türk Ailesinin Sosyal ve Ekonomik Durumu Sempozyumu,* Devlet Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu Ev İdaresi ve Aile Ekonomisi Bölümü (34-43) içinde. Ankara.

Şeker, B.D. & Uçan, G. (2016). Göç Sürecinde Kadın. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 199-214. doi: 10.18026/cbusos.36200.

Şener, A. (2002). *Ailede Eşler Arası Uyuma Etki Eden Faktörlerin Araştırılması.* Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ev İdaresi ve Aile Ekonomisi Programı (Doktora Tezi). Ankara: YÖK Tez Merkezi Veri Tabanı.

Terzioğlu, R.G. (1973). *Ev İdaresi İlkeleri Yönünden Aileler Üzerinde Bir Araştırma.* Hacettepe Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksek Okulu (Doktora Tezi). Ankara.

Terzioğlu, R.G. (1978). *Malatya İli Kırsal ve Kentsel Alanlarında Yaşayan Ailelerin Ev Yönetimi Biçimi ve Kadının Yönetimdeki Etkinliği ÜzerindeBir Araştırıma.* Hacettepe Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksek Okulu (Doçentlik Tezi). Ankara.

Turgut, M. (2009). *Factsand Figures of Family Structure in Turkey.* M.Turgut& A. Abduşoğlu (Ed.), The Researches on Family (137-147) içinde. T.C.Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Ankara: Bizim Büro Basımevi.

UN WOMEN & SGDD. (2018). *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadınve Kız Çocukların İhtiyaç Analizi.* Ankara. Erişim adresi:http://www2.unwomen.org//media/field%20office%20eca/attachments/publications/country/turkey/the%20needs%20assessmenttrwebcompressed.pdf?la=en&vs=3220.

UNHCRGlobalReport.(2017).Erişimadresi:http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/gr2017/pdf/GR2017_English_Full_lowres.pdf.

Williams, H.A. (1990). Families in RefugeeCamps. *Human Organization*, 49(2), 100-109.

Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literatureand History of TurkishorTurkic*, 9(2), 1685-1704.

Yılmaz, T. (2017). *2010 Yılında Başlayan Siyasi Gelişmeler: Arap Baharının Sonu, Suriye İç Savaşı*. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: YÖK Tez Merkezi Veri Tabanı.

CHAPTER

17

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Ön Lisans Çocuk Gelişimi Bölümü Öğrencileri Perspektifinden Yavaş Yemek (Slow Food) Kavramının Algılanışı: Nitel Bir Çalışma (Rabia Acemioğlu, Yakup Doğan)

Ön Lisans Çocuk Gelişimi Bölümü Öğrencileri Perspektifinden Yavaş Yemek (Slow Food) Kavramının Algılanışı: Nitel Bir Çalışma

Rabia Acemioğlu[1], Yakup Doğan[2]
[1]*Iğdır Üniversitesi, Tuzluca Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, racemioglu@gmail.com*
[2]*Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, yakupdogan06@gmail.com*

1. Giriş

Hızla gelişen günümüz dünyasında hızlı bir yaşam kaçınılmaz hale gelmektedir. Gelişen teknolojiyle birlikte bireyler sürekli bir yerlere yetişebilme çabası içerisindedir. Süregiden yaşam döngüsünde bireyler yaşamın temposuna ayak uydurabilmek ve gereksinimlerine tek tuşla erişebilmek için kendilerine fiziki anlamda hız kazandırmaktadır. Bu hız ise bireylerde tek tipleşmeye neden olabilmektedir. Küreselleşen sistemde meydana gelen tek tipleşme zaman kavramının önemine vurgu yapan bir durumdur. Paul (2014)'e göre de yaşamı daha hızlı bir hale getiren küreselleşme iletişim, ulaşım, üretim, iş yaşamı gibi birçok alanda olumsuz etkiler yaratmıştır. Dolayısıyla bireylerde farkında olmadan gerçekleşen fiziki anlamda hızlanma; sosyal, psikolojik, fizyolojik, biyolojik ve kültürel manada olumsuzluklar meydana getirebilmektedir. Sürdürülen yaşam içerisinde bu hızlı tempodan etkilenen en önemli faktörlerden biri beslenmedir. Beslenme, yeterli ve dengeli beslenmenin temelini oluşturan önemli bir olgudur. Aynı zamanda insan yaşamının devamı için hijyen, yavaş yemek yeme, temiz ve sağlıklı gıdalar tüketme gibi beslenme ilkelerini kapsamaktadır. Beslenme, sağlıklı bir yaşamın temel taşı sayılmakla birlikte anne karnında başlayıp bireyin doğumundan itibaren çevrenin etkisiyle şekillenmektedir. Çevrenin etkisiyle şekillenen beslenme, bireylerde olumlu veya olumsuz bir beslenme alışkanlığına dönüşebilmektedir. Çevrenin etkisinin yüksek olabileceği yükseköğretim dönemi bireyin beslenme alışkanlığının şekillendiği veya değiştiği dönem bağlamında önem taşımaktadır. Özellikle üniversite gençliği yeni bir ortama girerek özgürleşmenin ve çevre değişiminin yaşanması gibi faktörlerin etkisiyle yetersiz veya sağlıksız beslenme gibi bir sorunla karşı karşıya kalabilmektedir (Acemioğlu, 2018).

Üniversite öğrencilerinin ortam değiştirerek yeni bir çevreye girmeleri ister istemez hızlı bir tempoya neden olmaktadır. Çünkü bireyler için yeni bir ortam; sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan adaptasyon sorunu demektir. Bu bağlamda bireyler uyum sorununu en aza indirgeyecek davranışlar sergileyebilir. Diğer bir yandan ise bireyler işlerini kolaylaştıracak, zamandan kaybettirmeyecek yiyecek ve içeceklere yönelebilir. Fakat bu tarj aceleci bir beslenme şekli bireylerde fizyolojik ve ruhsal anlamda olumsuz etkiler oluşturabilmektedir.

Aceleci bir beslenme şekli sağlıksız gıdaların tüketiminde artışa neden olabilmektedir. Bu sebeple sağlıklı gıda tüketimi ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilme adına slow food (yavaş yemek) kavramı konusunda bilinç sahibi olmak yeterli, dengeli ve sağlıklı bir beslenmeye zemin hazırlamaktadır.

Slow food 1986 yılında Carlo Petrini tarafından Roma Piazza di Spagna'da Mc Donald's açılmasına karşı gösterilen bir tepki olmakla birlikte iyi, temiz ve helal gıdayı destekleyen, gastronomik ve kültürel sürdürebilirliği amaçlayan uluslararası bir harekettir (Özgürel ve Avcıkurt, 2018). Bu hareket taze, mevsimlik, yerel gıdaları önererek yemek kültürlerini ve pişirme yöntemlerini korumayı savunmaktadır (Güven,2011; Sırım, 2012). Slow food, fast-food'un (hızlı yemek) dünyada yaygınlaşmasına ve modern yaşamın insan hayatında meydana getirdiği bozulmalara tepki olarak ortaya çıkmıştır (Özgürel ve Avcıkurt, 2018). Meydana gelen bu bozulmalar; yeme-içme geleneklerinden uzaklaşılmasına, obezite problemlerine, sürdürülebilir tarımın ihmal edilmesine, gıdaların çeşitliliğinde azalma gibi durumlara neden olmaktadır (Özgürel ve Avcıkurt, 2018). Slow food aynı zamanda yemenin keyfine varma ve sağlıklı yemeğe ilişkin değerlerin kaybolmasına odaklanan bir akımdır (Mayer ve Knox, 2006). Ancak yaşamımızın bir parçası haline gelen fast food kavramı günden güne büyüyerek globelleşmektedir. Globalleşen bu süreçte fast-food zincirinin bir parçası olan Mc Donalds'a karşı yavaşlığı ve sofrada sağlıklı iletişim kurmayı destekleyen slow food hareketi zamanla 132 ülkede "temiz, adil, sağlıklı gıda ilkesini benimseyen binlerce üyeye ulaşmıştır (Bucak ve Turan, 2016). Dünyada böyle bir yankı uyandıran slow food hareketi sağlıklı bir yaşam için önem arz etmektedir. Özellikle erken dönemlerde kazanılan beslenme alışkanlığı yükseköğretim döneminde daha farklı şekle bürünebilmektedir. Yükseköğretim döneminde çevrenin ve yaşamın hızının etkisiyle beslenme konusundaki var olunan bilincin~~nin~~ de zamanla yok olduğu söylenebilir. Bu bağlamda beslenme alışkanlığının olumlu yönde değişimi açısından slow food kavramının bilinmesi önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada üniversite öğrencilerinin slow food kavramına yönelik algılarını tespit etmek amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Üniversite öğrencileri perspektifinden slow food kavramının nasıl algılandığına yönelik yapılan bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilim deseni belli bir olguya yönelik bakış açılarının veya kişisel algıların ortaya çıkartılarak yorumlanmasına dayanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2015). Olgu bilim, tam anlamıyla yabancı olmadığımız ancak anlamını da tam bilmediğimiz olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir zemin olarak görülmektedir (Kubat,

2018). Bu sebeple üniversite öğrencilerinin slow food kavramına yönelik algılarını ortaya çıkarmak için bu çalışmada olgu bilim deseni kullanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 öğretim yılında Iğdır Üniversitesi Çocuk Gelişim bölümü 1. sınıfta okuyan ve ‘’Çocuk Beslenmesi’’ dersini alan 20 farklı öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan kolay ulaşılabilir durum örneklemesi, araştırmacının diğer örneklem yöntemlerini kullanma olanağının bulunmadığı durumlarda araştırmaya hız kazandıran yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada ilk olarak konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Yapılan taramalar sonucunda slow food ile ilgili yapılan birçok çalışmaya rastlanmıştır. Fakat yapılan çalışmaların genelinin yerel işletmeler üzerinde olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla slow food kavramının bilinmesinin beslenme şekilleri üzerinde etkili olabileceği düşünülmüştür. Bu amaçla araştırmacı tarafından ‘’Slow Food Olgusu İle İlgili Görüşme Soruları’’ formu hazırlanmıştır. Soru formu hazırlanırken beslenmeyle ve slow food ile ilgili yayınlanmış birçok makale, tez ve kitaplardan yararlanılmıştır. Oluşturulan soru formu ilk etapta 5 adet sorudan oluşmuştur. Daha sonra soru formu uzman görüşleri doğrultusunda (2 öğretim üyesi, 3 öğretim görevlisi) soru köklerinde değişim yapılarak soru formuna 1 adet soru daha eklenmiştir. Uzman dönütleri doğrultusunda oluşturulan soru formunun son halinde 6 adet açık uçlu soru yer almıştır. Daha sonra soru formunun görünüş geçerliğini sağlamak için 10 öğrenciyle pilot çalışma yapılmıştır. Yapılan pilot çalışma sonucunda tekrardan uzman görüşleri alınmış ve formada yer alan sorular revize edilerek güncellenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Bu araştırmadan elde edilen nitel veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, belirli temalar veya kavramlar çerçevesinde birbirine benzeyen verileri bir araya getirmeyi ve bunları organize ederek yorumlamayı kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). İçerik analizi sonucu elde edilen veriler çalışmayı yürüten iki araştırmacı tarafından kodlanmıştır. Veriler kodlanırken kodlayıcılar arasında ‘’görüş birliği’’, ‘’görüş ayrılığı’’olan konular tartışılarak (Miles ve Huberman, 1994) tarafından öngörülen güvenirlik formülü kullanılmıştır. İki araştırmacının yaptıkları kodlamaların uyuşumu %80 olarak belirlenmiştir. Miles ve Huberman (1994)’a göre güvenirlik uyum yüzdesi en az %70 olmalıdır. Yapılan kodlamalar kapsamında ortak kavramlar elde edilmiştir. Ve ortak kavramlar bağlamından

temalar oluşturulmuştur. Oluşturulan kodların kullanım sıklığı verilerek çocuk gelişimi bölümü öğrencilerin slow food kavramına yönelik algıları yorumlanmıştır.

3. Bulgular

Araştırmanın bu kısmında, araştırmaya katılan 20 öğrencinin açık uçlu sorulara verdikleri cevapların analizleri sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

Öğrencilere *"Sağlıklı beslenme ile sağlık kavramı arasındaki ilişkiyi açıklar mısınız?"* sorusu sorulmuş ve verdikleri cevapların içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 1'de verilmiştir. Tablo 1'deki bulgulara göre öğrencilerin sağlıklı beslenme ve sağlık arasındaki ilişki temasını 24 farklı kod ile ifade ettikleri görülmüştür. Öğrenciler sağlıklı beslenme ile sağlık arasındaki ilişkiyi daha çok ''Sağlıklı vücut için sağlıklı yiyecekler tüketme'', '' Sağlıklı beslenmenin sağlığı oluşturması'' gibi kodlarla ifade etmiştir.

Öğrencilerin sağlıklı beslenme ve sağlık arasındaki ilişki temasına ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Ö9: *"Sağlıklı beslenme insan vücuduna yeterli ve dengeli bütün besin ögelerinden ihtiyacına göre almasıdır. Sağlık kavramı insanlar için önemlidir Sağlıklı bir bireyin kendine değer vererek her türlü ihtiyacını düzenli ve sürekli karşılamasıdır."*

Ö4:*" Sağlıklı beslenme bireyin beslenme ihtiyacına göre beslenmektir. Sağlık kavramı ise ileriki yaşlarda bazı hastalıkların çıkmasına engel olur.*

Tablo 1: Üniversite öğrencilerinin sağlıklı beslenme ile sağlık arasındaki ilişki temasına yönelik görüşleri

Tema	Kodlar	f
Sağlıklı Beslenme ve Sağlık Arasındaki İlişki	Sağlıklı vücut için sağlıklı yiyecekler tüketme	6
	Sağlıklı beslenmenin sağlığı oluşturması	5
	Sindirimi kolaylaştırma	1
	Yaşam süresini uzatma	1
	Sağlıklı beslenmenin yavaş ve doyurucu olması	1
	Sağlıklı beslenmenin hastalıklara engel olması	1
	Her besinden yeterince tüketme	1
	Zararlı besinlerin sağlığı bozması	1
	Güvenilir gıda tüketme	1
	Zararlı gıdalardan kaçınma	1
	Sağlıklı beslenme için sağlıklı olmanın gerekmesi	1
	Kilo almama	1
	Tüketilen besinlere dikkat etme	1
	Sağlıklı beslenmenin virüslerden koruması	1
	Sağlıklı beslenmenin ihtiyaç olması	1

Öğrencilere *"Yavaş yemek (Slow food) kavramı sizin için ne ifade ediyor?"* sorusu sorulmuş ve verdikleri cevapların içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 2'de verilmiştir. Tablo 2'deki bulgulara göre öğrencilerin slow food (yavaş yemek) temasını 34 farklı kod ile ifade ettikleri görülmüştür. Öğrenciler slow food (yavaş yemek) temasını daha çok ''Sindirerek yemek'', ''sindirimi kolaylaştırma'', ''haz almak'', ''daha fazla çiğnemek'' gibi kodlarla ifade etmiştir.

Öğrencilerin slow food (yavaş yemek) temasına ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Ö10: *"Yavaş yemek yeme benim için tat demek. Yediğim yemekten haz almak, sağlık demek."*

Ö7:*" Yavaş yemek benim için sindire sindire yemeyi ifade ediyor.''*

Tablo 2: Üniversite öğrencilerinin slow food (yavaş yemek) temasına ilişkin görüşleri

Tema	Kodlar	f
Slow Food (Yavaş Yemek) Tanımı	Sindirerek yemek	8
	Sindirimi kolaylaştırma	5
	Haz almak	3
	Daha fazla çiğnemek	2
	Yeterince çiğnemek	2
	Sağlık	2
	Çiğnemek	1
	Tüketilen besinleri yavaş yeme	1
	Zaman kısıtlaması olmadan yemek	1
	Rahat yemek	1
	Acele etmeden yemek	1
	Tat almak	1
	Hızlı hareket	1
	Tokluk hissi	1
	Vücudu dinlendirme	1
	Midenin aldığı kadar besin tüketmek	1
	Çene kaslarındaki problem	1
	Sıcak yemek	1

Öğrencilere *"Yavaş yemek yemekten zevk alıyor musunuz?"* sorusu sorulmuş ve verdikleri cevapların içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3' te yer alan bulgulara göre yavaş yemekten zevk alma temasını evet olarak cevaplayan öğrenciler gerekçelerini 18 farklı kodla, zevk almayan öğrenciler ise 13 farklı kodla ilişkilendirmişlerdir. Yavaş yemekten zevk alan öğrenciler ilgili temayı gerekçelendirirken ''tadının çıkması'', ''sindirimi kolaylaştırma'', ''mide rahatsızlığı çekmeme'' gibi kodları dile getirmiştir. Yavaş yemekten zevk almayan öğrenciler ise bu

durumu ‘’’’hızlı yemek yemeyi sevme’’, ‘’hızlı doyma isteği’’ gibi kodlarla gerekçelendirmişlerdir.

Yavaş yemekten zevk aldığını düşünen öğrencilerin görüşlerinden bazıları şöyledir:

Ö17: *“Evet, çünkü kendimi rahat hissediyorum. Midemde herhangi bir rahatsızlık hissetmiyorum.’’*

Ö11: *“Sindire sindire yiyebiliyorum. Yemeğin tadını alabiliyorum.”*

Yavaş yemekten zevk almadığını düşünen öğrencilerin görüşlerinden bazıları şöyledir:

Ö8: *“Yavaş yemeyi sevmiyorum. Hızlı yemeği daha çok seviyorum.’*

Ö1: *“Psikolojik olarak hızlı bir şekilde doyma isteğim olduğu için.”*

Tablo 3: Üniversite öğrencilerinin yavaş yemekten zevk alma temasına ilişkin görüşleri

Kategoriler				
	Evet		**Hayır**	
Tema	**Kodlar**	**f**	**Kodlar**	**f**
Yavaş Yemekten Zevk Alma	Tadının çıkması	5	İyi çiğneme	1
	Sindirimi kolaylaştırma	4	Sindirerek yeme	1
	Mide rahatsızlığı çekmeme	2	Hızlı yemek yemeyi sevme	3
	Hızlı yemeyi sevmeme	1	Hızlı doyma isteği	1
	Yemek yeme ihtiyacının gecikmesi	1	Hızlı yemek yeme alışkanlığı	1
	Dinlenmiş hissetme	1	Soğuk yemek sevmeme	1
	Pozitif hissetme	1	Rahatsız olma	1
	Rahat hissetme	1	Fazla çiğnemeyi sevmeme	1
	Kilo almaya yardımcı olması	1	Mide bulantısına sebep olma	1
	Hızlı yemek yerken doymama	1	Hızlı yemek yiyince mutlu olma	1
			Sağlık açısından daha doğru olma	1

Öğrencilere *“İnsan sağlığı ve sağlıklı beslenme kavramları ile yavaş yemek (slow food) arasında bir ilişki var mıdır? Açıklar mısınız?* sorusu sorulmuş ve verdikleri cevapların içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 4’ te verilmiştir. Tablo 4’ teki bulgular incelendiğinde öğrenciler ‘’sağlık, sağlıklı beslenme ve yavaş yemek kavramları arasında ilişki olduğunu düşünen öğrenciler gerekçelerini 21 farklı kodla ilişkilendirmişlerdir. Bu durumu ‘’hızlı yemenin mideye zarar vermesi’’, ‘’yavaş yemenin sindirimi kolaylaştırması’’,

‘’sağlıklı beslenme’’ gibi kodlarla dile getirmişlerdir. ‘’Sağlık, sağlıklı beslenme ve yavaş yemek kavramları arasında ilişki olduğunu düşünmeyen öğrenciler gerekçelerini 1 farklı kodla ilişkilendirmişlerdir. Bu durum ise ‘’ sağlıklı beslenildiği sürece hızlı veya yavaş yemek yemenin fark etmemesi’’ koduyla ifade edilmiştir.

’’Sağlık, sağlıklı beslenme ve yavaş yemek kavramları arasında ilişki olduğunu düşünen öğrencilerin görüşlerinden bazıları şöyledir:

Ö16: *“Çünkü yavaş yenilen yemek daha iyi sindirilir. Hızlı yenilen yemek mide şişkinliğine neden olur. Bu da mide rahatsızlığına neden olur.’’*

Ö15: *“Evet vardır. İnsanın sağlığı yemesine ve aktivitelerine bağlıdır. Sağlıklı beslenmek aynı zamanda sağlıklı bir birey olmaya yardımcı olur. Birey yavaş yemek yiyince bunun için daha sağlıklı olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu yediği yemeği doğru olarak yediği için sindirimi kolay olur.’’*

’’Sağlık, sağlıklı beslenme ve yavaş yemek kavramları arasında ilişki olduğunu düşünmeyen öğrencilerin görüşlerinden bazıları şöyledir:

Ö18: *“İnsanlar sağlıklı beslendiği sürece bu bence ister yavaş yesin ister hızlı yesin bence hiçbir ilişki yok.’’*

Tablo 4: Üniversite öğrencilerinin sağlık, sağlıklı beslenme ve yavaş yemek kavramları arasındaki ilişki temasına ilişkin görüşleri

	Kategoriler			
	Evet, İlişki Var		**Hayır, İlişki Yok**	
Tema	**Kodlar**	**f**	**Kodlar**	**f**
Sağlık, Sağlıklı Beslenme ve Yavaş Yemek Kavramları Arasındaki İlişki	Hızlı yemenin mideye zarar vermesi	5	Sağlıklı beslenildiği sürece hızlı veya yavaş yemek yemenin fark etmemesi	1
	Yavaş yemenin sindirimi kolaylaştırması	2		
	Sağlıklı beslenme	2		
	Hızlı yemenin sindirimi zorlaştırması	1		
	Hızlı yemek yemenin boğulma riski oluşturması	1		
	Kilo almaya yardımcı olma	1		
	Fazla kiloyu önleme	1		
	Sağlıklı besin tüketimi	1		
	Her besinden yeterince tüketme	1		
	Obeziteyi azaltma	1		
	Vitaminleri iyi çiğnemiş olma	1		
	Yavaş yemenin faydalı olması	1		
	Aktiviteye bağlı olma	1		
	Midenin yorulmasını önleme	1		
	Ağız ve diş sağlığında etkili olma	1		

Öğrencilere *"Daha önce hiç yavaş yemek (slow food) deneyimi yaşadınız mı? Eğer yaşadıysanız fast food kavramına yönelik bakış açınız değişti mi? Nedenleriyle birlikte açıklar mısınız?* sorusu sorulmuş ve verdikleri cevapların içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 5' te verilmiştir. Tablo 5' teki bulgular incelendiğinde yavaş yemek deneyimi yaşayan öğrenciler fast food kavramına yönelik bakış açılarının değişme gerekçelerini 18 farklı kodla ilişkilendirmişlerdir. Bu durumu ''fast food'un sağlığa zararlı olması'', ''fast food'un mideyi rahatsız etmesi'' ''yemekten zevk alma'' gibi kodlarla dile getirdikleri görülmektedir. Ancak öğrenciler yavaş yemek deneyimi yaşadıktan sonra fast food kavramına yönelik bakış açılarının değişmeme gerekçelerini 6 farklı kodla ifade etmişlerdir. Bu durumu ise ''fastfood tüketmekten zevk alma'', ''fastfood'u sağlıklı bulma'' gibi kodlarla gerekçelendirdikleri görülmektedir.

’’Yavaş yemek deneyimi yaşadıktan sonra fast food kavramına yönelik bakış açıları değişen öğrencilerin görüşlerinden bazıları şöyledir:

Ö12: *“Hızlı yediğim yemekler hem ağız kaslarımın çok yorulmasına hemde mide ağrısı çekmeme sebep olduğu için.’’*

Ö19: *“Evet yaşadım. Düşüncem değişti fast food zararlı yiyeceklerden oluştuğu için yavaş yemek yemeyi tercih ederim dişimde kas gelişiminde etkisi vardır.’’*

’’Yavaş yemek deneyimi yaşadıktan sonra fast food kavramına yönelik bakış açılarını değiştirmeyen öğrencilerin görüşlerinden bazıları şöyledir:

Ö18: *“Yavaş yemek deneyimim oldu ama bu asla benim düşüncemi değiştirmedi. Her zaman hızlı yemek yemeyi tercih etmişimdir.’’*

Ö5: *“Hayır değişmedi. Çünkü yavaş yemek beni daha çok yorduğunu düşünüyorum fast food daha iyi.’’*

Tablo 5: Üniversite öğrencilerinin yavaş yemek deneyimi temasına ilişkin görüşleri

Kategoriler				
	Evet		**Hayır**	
Tema	**Kodlar**	**f**	**Kodlar**	**f**
Yavaş Yemek Deneyimi	Fast food’un sağlığa zararlı olması	3	Fatsfood tüketmekten zevk alma	3
	Fast food’un mideyi rahatsız etmesi	3	Fast food’u sağlıklı bulma	2
	Yemekten zevk alma	2	Yavaş yemenin insanı yorması	1
	Yavaş yemenin sindirimi kolaylaştırması	2		
	Hızlı yemek yerken doymama	1		
	Vücudun dinlenmesi	1		
	Hızlı yemekten bir şey anlamama	1		
	Yavaş yerken çok yemek yemiş olma	1		
	Hızlı yemenin çene kaslarını yorması	1		
	Hızlı yemenin obeziteye neden olması	1		
	Yavaş yemenin zaman kaybı olması	1		
	Yavaş yemenin yararlı olması	1		

Öğrencilere *“Yavaş yemek (slow food) kavramını hızlı yaşam temposuyla nasıl ilişkilendirirsiniz?* sorusu sorulmuş ve verdikleri cevapların içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 6’ da verilmiştir. Tablo 6’daki

bulgulara göre öğrencilerin ‘’Yavaş Yemek ile Hızlı Yaşam Temposu Arasındaki İlişki’’ temasını 32 farklı kod ile ifade ettikleri görülmüştür. Öğrenciler ‘’ Hızlı yaşamın hızlı yemeyi gerektirmesi’’, ‘’ Hızlı yaşamın vücudu yorması’’, ‘’ Yemekleri daha kolay sindirme’’, ‘’Kişisel zevk farklılığı’’ gibi kodlarla ifade etmiştir.

Öğrencilerin ‘’Yavaş Yemek ile Hızlı Yaşam Temposu Arasındaki İlişki’ temasına yönelik görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Ö9: *“Yavaş yemek biraz zaman alır. Hızlı yemek zamandan tasarruf etme gibi bir durumu vardır.’’*

Ö7:*“ Hızlı yaşam temposu yediğimiz yavaş yemekleri daha iyi sindirmemizi sağlar.’’*

Tablo 6: Üniversite öğrencilerinin yavaş yemek ile hızlı yaşam temposu kavramları arasındaki ilişki temasına ilişkin görüşleri

Tema	Kodlar	f
Yavaş Yemek ile Hızlı Yaşam Temposu Arasındaki İlişki	Hızlı yaşamın hızlı yemeyi gerektirmesi	4
	Hızlı yaşamın vücudu yorması	3
	Yemekleri daha kolay sindirme	3
	Kişisel zevk farklılığı	3
	Yavaş yemenin hızlı yaşam temposunu yüksek tutması	2
	Yavaş yemenin zaman alması	2
	Hızlı temponun sürekli acıkmaya neden olması	2
	Yavaş yemek yemenin insan sağlığına olumlu etkisi	2
	Yemeklerin sindirimi	2
	Hareket etme	2
	Hızlı yemekle zamandan tasarruf sağlama	1
	Yaşam temposunu hızlandıran sağlıklı mide	1
	Yaşam temposunu hızlandıran sağlıklı kaslar	1
	Hızlı yaşam ile yavaş yemeğin ikinci plana geçmesi	1
	Yavaş yemek yemenin yorgunluk yapmaması	1
	Yavaş yemek ile pozitif hissetme	1
	Yavaş yemek yemenin geç kalma sebebi olması	1

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Slow food olgusu ile ilgili açık uçlu soru formunun öğrencilere uygulanması sonucu elde edilen verilerin analizi sonucunda sağlıklı beslenme ve sağlık arasındaki ilişki teması 24 farklı kodla, slow food (yavaş yemek) temasını 34 farklı kodla ifade edilmiştir. Yavaş yemekten zevk alma teması doğrultusunda yavaş yemekten zevk alan öğrenciler gerekçelerini 18 farklı

kodla, yavaş yemekten zevk almayan öğrenciler ise gerekçelerini 13 farklı kodla ilişkilendirmiştir.

‘’Sağlık, sağlıklı beslenme ve yavaş yemek kavramları arasındaki ilişki’’ teması öğrenciler tarafından 21 farklı kodla, ilişki olduğunu düşünmeyen öğrenciler ise gerekçelerini 1 farklı kodla ilişkilendirmişlerdir. Yavaş yemek deneyimi teması, yavaş yemek yemek deneyimi sonrası fastfood’ a karşı bakış açısı değişen öğrenciler tarafından 18 farklı kodla, yavaş yemek yemek deneyimi sonrası fastfood’a karşı bakış açısı değişmeyen öğrenciler tarafından ise 6 farklı kod ile ilişkilendirilmiştir. Yine ‘’yavaş yemek ile hızlı yaşam temposu arasındaki ilişki’’ teması 32 farklı kod ile ilişkilendirilmiştir.

Elde edilen tüm bu bulgular kapsamında öğrencilerin slow food kavramına yönelik algıları tam doğru olmamakla birlikte büyük eksiklikler göstermektedir. Öğrencilerin slow food kavramını daha çok yavaş hareket etme anlamıyla eş değer olarak nitelendirdikleri söylenebilir. Bu kavramın gerçek anlamının bilinmeyişi fast food tüketiminin daha yaygın olmasının yanı sıra beslenme açısından genel kültür eksikliğinin yaşanmasından kaynaklı olduğu söylenebilir.

Aynı zamanda öğrenciler slow food’ un yani yavaş yemek yemenin sağlık açısından önemini bilmelerine rağmen fast food tüketiminden zevk almaktadırlar. Bu durum yaşam içerisindeki hızlı tempo, var olan beslenme bilgisinin teoride kalması, ekonomik durum, çevre gibi faktörlerle açıklanabilir. Yine elde edilen bulguların yorumlanması sonucunda yavaş yemekten zevk almayan öğrencilerin gerekçeleri arasında ‘’hızlı yemek yemeyi’’ sevme kodunun bulunması hızlı hayatın getirdiği tek tipleşmeyi doğrular nitelikte olabilir. Öğrencilerin birçoğu yavaş yemek ile insan sağlığı arasında ilişki olduğunu gerekçelendirmiştir. Fakat yapılan gerekçeler eksik ifade edilmiştir. Yine çok az öğrenci yavaş yemek ile insan sağlığı arasında ilişki olmadığını ifade etmiştir. Bu gerekçe ve ifadeler slow food kavramına yönelik eksik ve yanlış bilgileri ortaya koyduğu gibi beslenme olgusuna yönelik eksik ve yanlış bilgilerin varlığını da ortaya çıkarmaktadır.

İnsan sağlığı için önem arz eden beslenme olgusunun farklı versiyonlarının bilinip uygulama noktasında eksiklikler yaşanması, beslenme kavramının yanlış bilinmesi insan sağlığı açısından risk oluşturabileceğinden gerekli önlemler alınması öngörülmektedir. Slow food kavramı literatürde geçen anlamıyla bilinmemekte, bireyin hızlı yemek yemenin karşıtı yavaş yemek yeme kavramı olarak bilindiği sonucuna ulaşılmıştır. Slow food’ un Türkçe’ deki karşılığı yavaş yemek olsa da esas anlamının, içeriğinin bilinmemesi; toplum olarak yediklerimize olan ilginin azaldığının, yediğimiz yemeklerin nerede ve nasıl yapıldığına yönelik düşüncelerimizi göz ardı ettiğimizin, hızlı yaşam temposunun getirdiği hıza ayak uydurduğumuzun göstergeleri arasında sayılabilir. Bu bağlamda;

- Eğitim kurumlarında okutulan teorik veya uygulamalı derslerde beslenme olgusunun gelişen zamanla beraber değişimine yer verilebilir.

- Öğretim programlarında beslenmeyle ilgili kazanımlar gözden geçirilerek revize edilebilir. Yapılacak revize doğrultusunda beslenmeyle ilgili etkinlikler güncellenerek öğrencilerin beslenme kavramını daha doğru öğrenmeleri sağlanabilir.

- Yerel lezzetlerin önemine, neyi neden yediğimiz bilincinin oluşmasına, iyi, temiz ve adil gıdanın önemine, yemek tercihlerinin sağlığı nasıl etkilediğine, sağlık, sağlıklı beslenme ve yavaş yemek arasında ilişkinin anlaşılmasına yönelik informal veya non-formal etkinlikler gerçekleştirilebilir.

- Slow food kavramının esas anlamı ve amacı öğretilerek insan yaşamındaki öneminin vurgulanmasına yönelik, ilgili kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılabilir.

5. Referanslar

Acemioğlu, R. (2018). Fen bilgisi öğretmen adaylarının sağlıklı beslenme konusundaki bilgi, tutum ve davranışlarının incelenmesi. (Yayın No: 519814). [Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp.

Bucak, T., & Turan, Ö. (2016). Bölge turizmine yeni akımların etkisi: Gökçeada yavaş yemek örneği. *Journal of Yasar University*, 11(43), 211-219.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak Kılıç, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2015). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.

Güven, E. (2011). Yavaş güzeldir: "Yavaş yemekten yavaş medyaya hızlı tüketime dair bir çözüm önerisi. *Selçuk İletişim Dergisi,* 7 (1), 113-121.

Kubat, U. (2019). Okul dışı öğrenme ortamları hakkında fen bilgisi öğretmen adaylarının görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (48), 111-135. DOI: 10.21764/maeuefd.429575.

Mayer, H., & Knox, P. L. (2006). Slow cities: sustainable places in a fast world. *Journal of urban affairs*, 28(4), 321-334.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded source book (2nd Ed.). CA: SAGE Publications.

Özgürel, G., & Avcıkurt, C. (2018). Yavaş yemek (slow food) hareketinin yerli turistler (akademisyenler) tarafından algılanışı. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), *568*, 587. *DOI:* 10.21325/jotags.2018.324.

Paul, B.D. (2014). From slow food to slow tourism. *Annals of Faculty of Economics*, 1(2), 137-144.

Sırım, V. (2012). Çevreyle bütünleşmiş bir yerel yönetim örneği olarak "sakin şehir" hareketi ve Türkiye'nin potansiyeli. *Tarih Kültür ve Sanat Arastırmaları Dergisi,* 1 (4), 119-131. DOI: 10.7596/taksad.v1i4.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.

CHAPTER

18

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

2023 Eğitim Vizyonu Bağlamında Türkiye'de STEM Eğitimi

(İbrahim Yaşar Kazu, Sema Nur İşık)

2023 Eğitim Vizyonu Bağlamında Türkiye'de STEM Eğitimi

Doç. Dr. İbrahim Yaşar KAZU[1], Sema Nur İŞIK[2]

[1]*Fırat Üniversitesi, iykazu@firat.edu.tr*
[2]*MEB Muş Vali Adil Yazar Ortaokulu, semanurisik@hotmail.com*

Giriş

Ülkeler arası rekabette bilim ve teknoloji gün geçtikçe değişime uğramakta ve gittikçe önem kazanmaktadır. Bu değişime ayak uydurmanın en etkili yolu yeni eğitim stratejileri geliştirip, uygulamayı gerektirmektedir. 21.Yüzyıl becerilerinden olan araştırma-sorgulama, eleştirel düşünme ve problem çözme vb. becerilerin bireylere kazandırılması açısından STEM eğitimi son yıllarda büyük bir önem kazanmıştır. STEM, bilim, teknoloji, mühendislik, matematik alanlarının disiplinler arası yaklaşımla, günlük hayat problemlerini tespit ederek, problemlere yönelik çözümler üretmeyi amaçlayan bir eğitim yaklaşımıdır. Bu eğitim yaklaşımı bireylerdeki merak duygusunu ön plana çıkararak araştırma ve sorgulamaya dayalı öğrenmeyi hedeflemektedir. STEM eğitiminin tarihçesi incelendiğinde Amerika Birleşik Devletleri'nin STEM eğitiminde öncü olması dikkat çekicidir. ABD'nin öncü olması devletler arası rekabetin artması ve eğitimin yenilenmesi gerekliliği ihtiyacından doğmuştur. ABD'de 1996 yılından sonra önem kazanan STEM eğitimi, oldukça yaygın bir şekilde okullarda yer almıştır. Yine Avrupa ve ABD'de hem STEM bilim merkezleri açılmış hem de öğretim programlarında değişikliklere gidilmiştir. Bu durum bazı gelişmiş ülkelerin STEM eğitimine ve 21. yüzyıl becerilerinin kazanımlarına çok önem verdiğini göstermektedir. Türkiye de diğer ülkeler gibi son yıllarda STEM eğitimine yönelik birtakım adımlar atmıştır. Bazı üniversitelerde STEM uygulama merkezleri açılarak, öğretmenlere ve öğrencilere STEM yaklaşımına yönelik eğitimler verilmiştir. Bilim Merkezlerinin ya da uygulama merkezlerinin sayısının artması ve STEM ile ilgili çalışmaların hız kazanması son derece önemlidir. Bununla birlikte 2017 yılında değişen öğretim programında mühendislik uygulamalarına yer verilmiş ve 21. Yüzyıl becerilerinin bireylere kazandırılması hedeflenmiştir. Bu çalışmanın amacı Dünya'daki ve Türkiye'deki STEM eğitimini karşılaştırmak ve 2023 Eğitim Vizyonunun STEM eğitimine yönelik çalışmalarını değerlendirmektir. Araştırmada literatür tarama modeli kullanılmıştır. Sonuç olarak 23 Ekim 2018'de açıklanan 2023 Eğitim Vizyonu'nda 21. Yüzyıl becerilerine vurgu yapılması aynı zamanda tasarım ve beceri atölyeleri ile ilgili planlamanın yer alması STEM eğitiminin hayatımızda daha fazla yer alacağı ve daha fazla önem verileceği anlamına gelmektedir.

STEM EĞİTİMİ NEDİR?

Son yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke yaşanan ekonomik problemlere çözüm üretmek amacıyla eğitim alanındaki yenilikleri yakından takip etmektedir. Özellikle 21. Yüzyıl becerilerine sahip bireyler yetiştirmek oldukça önemli hale gelmekte ve birçok ülke eğitim reformları gerçekleştirmektedir. 21. Yüzyıl becerilerinin bireylere kazandırılmasında

büyük etkisi olan STEM eğitiminin son zamanlarda popüler hale gelmesi bu durumu destekler niteliktedir.

STEM ile ilgili farklı kişiler tarafından farklı tanımlar yapılmıştır. Sanders'e (2009) göre STEM'in ilk ifade edilmesi 1990'larda Amerika'daki Ulusal Bilim Vakfı'nın 'Bilim, Matematik, Mühendislik ve Teknoloji için kısaca 'SMET'i kullanmaya başlamaları ile başlangıç göstermiş daha sonra 'SMET', 'STEM' olarak değiştirilmiştir (Akt. Erduran & Kaya, 2018). STEM; bilim (science), teknoloji (technology), mühendislik (engineering) ve matematik (mathematics) kavramlarının baş harflerinin kullanılması ile oluşturulmuş bir kısaltmadır (Yıldırım ve Selvi, 2015). Yıldırım ve Altun'a (2015) göre, STEM eğitimi, fen, matematik ve mühendislik uygulamalarını bir araya getiren, bireylerin edindikleri bilgileri günlük yaşam problemlerine uygulayabilen, anlamlı öğrenmeyi gerçekleştiren ve 21. Yüzyıl becerilerine katkı sağlayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, bireylerdeki merak etme duygularını açığa çıkararak, bireylerin sorgulamalarına ve problem çözmelerine, aynı zamanda mevcut bilgileriyle özgün fikirlerle ürün oluşturmalarına olanak sağlar (Altunel, 2018).

STEM eğitiminin amacı; bireylerin eğitim almaya başladıkları andan üniversiteye değin resmi veya resmi olmayan uygulamalarla fen, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarını birbirine bütünleşmesini sağlayarak, bireyleri belirlenen alanlara yönlendirmektir (Gonzales ve Kuenzi, 2012). STEM eğitimi ile bireyler fen, matematik ve teknolojiye olan ilgileri artması ve STEM yaklaşımı alanlarına olumlu tutum kazanmaları da amaçlanmaktadır. Aynı zamanda Thomas (2014) STEM eğitimin amaçlarını;

- STEM okuryazarlığıyla bütünleşen bireyler yetiştirip bu kişilerden gerekli iş gücü üretmek,
- STEM alanındaki mevcut işleri yürütmek,
- Ülkeler arası rekabette ekonomik üstünlük sağlayacak yeni üretim olanakları oluşturmak,
- Gelecekte bireylerden beklenen ve değişen mesleklere bireyleri yeterli seviyeye getirmek

şeklinde sıralamıştır (Akt. Eroğlu ve Bektaş, 2016). Belirtilen amaçlarla, Dünya'da çok büyük bir ivmeyle değişen ekonomik, teknolojik şartlara bireylerin uyum sağlamasını ve bireylerin gelecekte geçerliliği olacak mesleklere yönelmesi gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü bir ülkede STEM alanlarında mesleki farkındalık oluşturmak, o ülkenin bilimsel ve ekonomik yönden gelişmesini destekler (Bahar, Yener, Yılmaz, Ermen & Gürer, 2018). Yıldırım ve Altun'a (2015) göre ise STEM eğitimi ve mühendislik uygulamalarının yararları şunlardır:

- Bireyleri eleştirel düşünmeye yönlendirir.
- Bireylerin yaratıcı düşünmesini sağlar.
- Bireylere disiplinler arası bakış açısı benimsetir.
- Bilginin kalıcı olmasını ve bireylerin mevcut bilgilerini önceki bilgilerle ilişkilendirmesini sağlar.
- Bireyler, öğrenirken eğlenerek öğrenme olanağı kazanır.

- Bireylerin üst düzey düşünme yeteneklerini geliştirir.
- Mühendislik uygulamaları sayesinde bireyler dizayn etme yeteneği kazanır.
- Mühendislik uygulamaları, Bloom taksonomisinin üst düzey basamaklarına işaret eder.

STEM eğitiminin yararları göz önünde bulundurulduğunda, STEM yaklaşımına gereken önemin verilmesi, STEM'in eğitim politikalarına yansıtılması ile mümkündür. Çünkü ülkelerin eğitim politikaları, toplumlara yön verir ve bireyleri gelecekte değişen şartlara hazırlar.19. ve 20. yüzyıllarda önem verilen toprak ve ham madde yaşanan değişimlerle yerini 21. Yüzyılda üretim ve nitelikli insan kaynağına bırakması bu durumu kanıtlar niteliktedir (Altunel, 2018). Bu bağlamda, 21. Yüzyıl becerilerini anlamak STEM eğitim felsefesini anlamamıza olanak sağlar.

21. YÜZYIL BECERİLERİ

21. yüzyıl bireyinin hem eğitim alanında hem de iş hayatında başarılı olabilmesi için yaratıcı, eleştirel ve yansıtıcı düşünebilen, başkaları ile iş birliği yapabilen, problemleri çözen, yüksek iletişim becerisine sahip , gerekli bilgiye nasıl erişebileceğini bilen, bilgiye ulaşırken teknoloji kullanma becerisine sahip olan, yeni fikirlere açık, sorumluluklarını bilen öz yönetimli ve inisiyatif sahibi, sosyal ve kültürel becerileri gelişmiş, üretken ve liderlik kabiliyetine sahip bir birey olması gerekir (Uluyol ve Eryılmaz, 2015). Bu becerilerin bireylerde var olması bireylerin değişen dünya şartlarına ayak uydurması bakımından bireylere büyük kazanım sağlayacaktır. Bilgi çağında hızla gelişen bilim ve teknolojiye uyum sağlamak için bireylere yenilikçi ve eleştirel düşünme, problem çözme, iletişim kurma, işbirliği yapma ve araştırmacı ruha sahip olma 21. Yüzyıl becerilerinin kazandırılması açısından oldukça önemlidir (Aydın, Saka & Güzey, 2016). Crane ve diğerlerine göre (2013), 21. Yüzyıl becerilerinin bireye kazandırılması, altı aşamanın gerçekleşmesi ile mümkündür. Bu aşamalar;

- Konuyu özümseyip, konuya vurgu yapmak,
- Öğrenme becerilerini vurgulayarak konuyu öğretmek,
- Öğrenme becerilerini uygulamak amacıyla 21. Yüzyıl araçlarından yararlanmak,
- 21. Yüzyılda öğretme-öğrenmek,
- 21. Yüzyıl içeriğini öğrenme-öğretmek,
- Yapılacak değerlendirmeleri 21. Yüzyıla göre yapmak

şeklinde vurgulanmıştır (Akt. Yıldırım, 2018). Bu aşamalar gerçekleştirildiğinde bireyler 21. Yüzyıl becerilerini kazanmakta ve aynı zamanda bu kritik aşamaları, STEM yaklaşımı içinde barındırmaktadır (Yıldırım, 2018). Bundan dolayı STEM eğitim yaklaşımını eğitim sistemine entegre etmek, 21. Yüzyıl becerilerinin bireylere kazandırmak açısından son derece etkilidir.

21. yüzyıl becerilerini farklı kurumlar farklı şekillerde sınıflandırmıştır. Voogt, J. ve Roblin'e (2010) göre 21. Yüzyıl becerileri sınıflandırılması şu şekildedir: Öğrenme ve yenilenme becerileri (yaratıcılık, eleştirel düşünme

problem ve problem çözme, iletişim), Yaşam ve Kariyer Becerileri (esneklik ve uyum, girişim ve öz yönetim, sosyal beceriler, liderlik), Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri (bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı) şeklinde sınıflamıştır. ATCS (Assesment and Teaching of 21 Century Skills) 'ye göre Düşünme Yolları (Yaratıcı ve inovasyon, eleştirel düşünme problem çözme, bilişüstü farkındalık, çalışma yolları, iletişim, işbirliği), Dünyada Yaşama (küresel vatandaşlık, yaşam ve kariyer, kişisel ve sosyal sorumluluk) Çalışma Araçları (bilgi okuryazarlığı, bilgi, iletişim okuryazarlığı). OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) 'ye göre heterojen gruplarla etkileşim (iyi iletişim kurma, işbirliği, karmaşık olayları çözme), teknoloji araçlarının kullanımı (dil, sembol ve metin kullanımı, bilgi kullanımı) şeklinde sınıflamıştır.

Alan yazın incelendiğinde yukarıdaki sınıflamalara ek olarak Milli Eğitim Bakanlığının araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) birimi olan Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (EARGED), tarafından 2011 yılında yapılan 'MEB 21.yy Öğrenci Profili' adlı çalışmada 21. Yüzyıl becerilerini:

- Düşünme Yolları (yaratıcılık ve yenilikçi düşünme ve bunlara açık olma, eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme, öğrenme stratejilerini kullanma ve öğrenmeyi öğrenme ve kendini değerlendirme),
- Çalışma Yolları (iletişim becerileri, Türkçeyi doğru kullanma ve bir yabancı dili temel düzeyde kullanma, takım çalışması),
- Çalışma Araçları (bilgi okuryazarlığı, bilgi iletişim teknolojileri okuryazarlığı),
- Dünyaya Entegrasyon (yerel ve evrensel vatandaşlık, yaşam ve kariyer ile ilgili bilinç ve beceriler, kültürel farkındalıkları ve yeterlilikleri kapsayacak şekilde kişisel ve sosyal sorumluluk bilinci) şeklinde sınıflandırmıştır.

21. Yüzyıl becerilerine ait kurumlarca yapılan sınıflamalarda bazı becerilerin ortak olarak yer aldığı görülür. MEB ve diğer kurum ve kuruluşlar özellikle düşünce sistemleri ile ilgili alt sınıflamaları vurgulamıştır. Bu sınıflamalarda 'yaratıcı düşünme', 'problem çözme', 'yansıtıcı düşünme' ve 'eleştirel düşünme' ön plana çıkmaktadır. Çünkü 21. Yüzyılda eleştirel düşünebilen, yaratıcı fikirlere sahip ve problem çözme yeteneği olan, bilgiyi dönüştürebilen bireylere ihtiyaç vardır. Yine aynı şekilde 21. Yüzyıl becerilerinden 'girişimcilik', 'iletişim' ve 'işbirliği' bütün kurum ve kuruluşlarca vurgulanmıştır. İletişim becerisi güçlü ve işbirliği içerisinde çalışan bireylere vurgu yapılması sosyal alanda da bireylerin bir takım becerilere sahip olması gerektiğini belirmektedir. Ortak olarak vurgulanan 21. Yy becerileri ve eğitim alanında yapılan çalışmalar dikkatle incelendiğinde, toplumların hedeflediği bireylerin yetiştirilmesinde özellikle eğitim sistemlerinin yenilenmesi ve oluşturulacak öğrenme ortamlarının bireylerin

21. Yüzyıl bilgi ve becerilerini bir üst seviyeye taşıyacak şekildetasarlanması gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır (Çavaş & Çavaş, 2018). Aynı şekilde toplumsal ve çevresel sorunları keşfetme ve bu problemlere uygun çözüm bulma gittikçe önem kazanacaktır. Bu nedenle 21. Yüzyıl becerilerinin benimsetilmesi, STEM eğitimine gerekli önem ve değer verilmesi ile mümkündür.

DÜNYA'DA STEM EĞİTİMİ

Gün geçtikçe Dünya ülkelerinin bireye olan bakış açısı değişmektedir. Bireylerin 21. Yüzyıl becerilerinin gereklilikleri olan problem çözme, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünmeye uygun olarak yetiştirilmesi gittikçe önemli hale gelmektedir. Önemli becerilerin bireylerde var olmasını sağlayan STEM eğitimi birçok ülkede karşılık bulmuştur. Dünya'da STEM eğitimine önem verilmesinin birçok sebebi bulunmaktadır. Aydeniz'e (2018) göre STEM eğitimine verilen önemin sebepleri:

- Rekabet halindeki ülkelerin ekonomik açıdan yarışabilirlik kapasitesini artırma ve geliştirme isteği,
- STEM alanına ilgisi az olan kişilerden dolayı sanayinin kaliteli eleman ihtiyacına cevap vermesi,
- Ülkelerin savunma kapasitesini geliştirmek amacıyla kaliteli bireylere ihtiyaç duyması,
- Dersler arasında disiplinler arası etkileşimin giderek önem kazanması

şeklinde sıralamıştır.

STEM eğitimine tüm Dünya'da önem verilmesinin nedenleri dikkatle incelendiğinde değişen şartlara uyum sağlama olarak gösterilebilir. Yine bireylerin sorgulamaya dayalı eğitim ile yetiştirilme isteği eğitim sisteminin değişmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Bu zorunluluklar ABD ve AB ülkelerinde, verilecek eğitim ve öğretimin teknik beceriler kazandıran, öğrencileri yaşam şartlarına hazırlamak yerine onların yaşamın içine koyarak, yaşamın bir parçası haline getiren, çağdaş iş hayatını vurgulayan bir eğitim yaklaşımı geliştirmeye ve yeni projeler üretmeye yöneltmiştir (Akgündüz, Aydeniz, Çakmakçı, Çavaş, Çorlu, Öner & Özdemir, 2015). Bu bağlamada belirtilen ihtiyaçların karşılanması için yeni bir eğitim yaklaşımı olan STEM eğitimi geliştirilmiş ve hayata geçirilmiştir (Gülhan ve Şahin, 2016).

ABD'de STEM Eğitimi

1900'lü yıllar başından günümüze kadar nitelikli eğitim çok önemli bir yer tutmakta olup, eğitimin niteliğini artırmak ve ülkelerin sürdürülebilir bir ekonomiye sahip olmaları amacıyla STEM eğitim yaklaşımı başta olmak üzere birçok plan ve program geliştirilmiştir (Gümüş, 2019). Küresel rekabette ekonominin ve teknolojinin gücünü korumak amacıyla başta ABD olmak üzere birçok ülkede STEM eğitimi çok önemli bir eğitim yaklaşımı olarak görülmüştür (MEB, 2016). Nitekim 2001 yılından bu yana ABD'de başta Barack Obama olmak üzere Amerikalı politikacılar STEM eğitimini ekonomiyi geliştirilecek bir yol olarak tanımlamışlardır (Lacey ve Wright,

2009). STEM eğitiminin ABD'de ortaya çıkmasının diğer bir sebebi ise Amerikalı öğrencilerinin fen, matematik ve mühendislik alanlarına olan ilgilerinin azalması olarak gösterilebilir (Yıldırım, 2018). Bu bağlamda ABD eski başkanı Barack Obama geleceğin liderliğinin, bireylerin STEM alanında nasıl eğitilebileceğine bağlı olduğunu vurgulayarak, bireyleri STEM becerileriyle bütünleştirmek amacıyla 2014, 2015, 2016 yıllarında ortalama üç milyar dolar olmak üzere toplamda dokuz milyar dolar bütçe ayırmış ve konuyla ilgili olarak Sivil Toplum Kuruluşları ile işbirliği yaparak, öğretmen ve öğrencilerin bu alanda eğitimini gerçekleştirmeyi hedeflemiştir (Akgündüz vd., 2015).

'STEM Eğitimi Türkiye Raporu'na (2015) göre ABD'de popülerliği artan STEM okullarının önemli bir yer tuttuğu ve özellikle Teksas Eyaleti'nde STEM okullarının sayısını artarak öğrencilerin başvurularını kabul ettiği belirtilmiştir. Yine aynı raporda ABD'deki Eyaletlerde sayısı gün geçtikçe artan STEM okulları sadece başarılı öğrenciler için değil aynı zamanda alt sosyoekonomik düzeye sahip öğrencileri STEM alanlarına teşvik etmek için kurulduğu vurgulanmıştır. ABD'de alt sosyoekonomik seviyedeki öğrencileri STEM alanlarına yönlendirmek, STEM alanlarında ilgili öğrenciler yetiştirmek ve yabancı kökenli öğrencileri sisteme entegre etmek amacıyla kapsayıcı STEM okulları (inclusive STEM specialized schools), başarısı yüksek olan yetenekli bireyleri üst düzey eğitime tabi tutmak amacıyla seçici STEM okulları (selective STEM specialized schools) kurulmuş ve bunlar Eğitim Servis Merkezleri, üniversitelerde kurulan STEM merkezleri ve STEM koçlarından oluşan sistemler tarafından desteklenmiştir (Akgündüz vd., 2015). Öner ve diğerlerine (2014) göre bu durumla birlikte STEM alanlarında bir üniversite eğitimine ve kariyerine yönlendirme çalışmasında sadece STEM ile ilgilenen eğitimcilere ve öğrencilere yüklenmemiş, sistemin tüm öğelerine sorumluluk dağıtılmıştır.

Avrupa'da STEM Eğitimi

Yaşlı nüfusu gittikçe artan Avrupa ülkeleri, genç nüfusunun azalmasıyla birlikte STEM alanlarına vatandaşların ilgisini çekmekte oldukça güçlük çekmiş, bundan dolayı da ülke ekonomisi STEM bilgi ve becerilerine dayalı olan Avrupa için çok ciddi sorunlar oluşturmuştur. Bu sorunlar üç şekilde ortaya çıkmaktadır:

- STEM eğitimine dayalı alanlarda çalışan nitelikli iş gücünün yaşlanması,
- STEM alanlarına yönelik yeni endüstrilerin ortaya çıkması ve ekonomiye yön veren bu endüstrilerin hızla gelişmesi,
- STEM alanlarıyla ilgili olmayan sosyal platformların bile STEM bilgi ve becerisine dayanması

şeklinde sorunlar sıralanabilir (Aydeniz ve Bilican, 2018). Aynı şekilde Avrupa Birliği'nin 2007'de yayınlanan ¨Fen Eğitimi Şimdi: Avrupa'nın Geleceği İçin Yenilenen Pedagoji¨ adlı raporda, Avrupa'nın büyük çoğunluğunda fen bilimleri eğitiminin olumsuz etkilendiği ve özellikle genç bireylerin bilim, teknoloji ve matematik alanlarına ilginin önemli ölçüde

düştüğü, eylem planlarının yapılmaması durumunda ise Avrupa'nın yenilikçi ve ilerlemeci kapasitesinin azalacağını vurgulamıştır. Raporun hazırlayan uzman grup Avrupa'da STEMeğitiminde karşılaşılan sorunlara yönelik olarak aşağıdaki önerileri sunmuştur:

- Fen öğretim pedagojisinin geleneksel (klasik) yöntemlerden çağdaş yöntemlere dönüşümü bireylerin bilime olan ilgilerini artıracaktır,
- Çağdaş yöntemleri barındıran sorgulamaya dayalı fen eğitimi tabanlı fen öğretimi resmi ve resmi olmayan paydaşlar arasındaki işbirliği fırsatlarının oluşmasını sağlayacaktır,
- Fen eğitiminin geleneksel yöntemlerden çağdaş yöntemlere doğru yol almasını sağlayan en önemli bireyler öğretmenlerdir. Öğretmen ağları yoluyla öğretmenlerin kalitesi artacak ve böylelikle öğretmenlerin motivasyonları artacaktır.

Bu rapor ile fen eğitiminin Avrupa çapında yenilenmesi ve sorgulamaya dayalı fen eğitim uygulamasına yönelik Avrupa çapındaki araştırmacılara STEM alanı ile ilgili işbirliğine dayalı projeler geliştirilme fırsatı oluşturulmuştur (Akgündüz vd., 2015).

Avrupa'da geliştirilen ve yenilenen stratejilerin amaçları incelendiğinde; bilime karşı olumlu bir imaj oluşturmak, halkın bilime olan ilgisini artırmak, okul temelli fen öğretimini geliştirmek, öğrencilerin bilime ilgilerini üst seviyeye çıkarmak, STEM alanında cinsiyet eşitsizliğini gidermek, işverenlere gerekli beceriler edinmesi için gerekli eğitimleri vermek şeklinde sıralanabilir. EURYDİCE Türkiye Birimi'ne (2011) göre belirlenen stratejilerle birlikte müfredatta reformların yapılması, okul dışı kuruluşlarla işbirliğine gidilmesi, bilim merkezlerinin kurulması ve öğretmenlere verilecek eğitimin artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda Avrupa'da öğrencilerin STEM kariyerine ilgisini artırmak, bilim merkezleri yoluyla öğrencilerin küçük yaşta STEM'e ilgililerinin yükselmesini sağlamak ve onları STEM konusunda başarılarını artırmak amacıyla çeşitli rehberlik hizmetleri sunmaktadır (Akgündüz vd., 2015). Aynı şekilde Avrupa'daki öğrencilerin ilgisini artırmak amacıyla AB'de 31 ülkenin milli eğitim bakanlıklarının destekleriyle 'Ingeniouseu' adlı bir organizasyon kurularak, bu organizasyon ile STEM eğitimi ile ilgili çalışmalar işbirliğiyle yürütülmüş ve çeşitli organizasyonların geliştirmiş olduğu kaynaklar bütün ülkelere yayılmıştır (Bircan, 2019).

Türkiye'de STEM Eğitimi

Bütün Dünya'da olduğu gibi Türkiye de eğitim sistemindeki yeniliklere ve dönüşümlere ayak uydurma çabası içerisindedir. Özellikle uluslararası alanda geçerli olan TIMSS (Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması) ve PISA (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) sınav sonuçları ülkelerin eğitim politikasını belirlemede tüm Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de oldukça etkili olmuştur. PISA bireylerin eğitim kurumlarında edindikleri bilgi ve becerileri kullanabilme düzeyini ölçmeyi hedefleyen, fen okuryazarlığı, matematik okuryazarlığı, okuma becerileri olmak üzere üç

alanda ölçme ve değerlendirme yapan programdır (Çepni, 2018). Bu bağlamda 2015 ve 2018 yıllında gerçekleştirilen PISA sonuçları incelendiğinde, 2015 yılında Türkiye fen bilimlerinde 70 ülke arasında 52'inci ve matematikte 70 ülke arasından 49'uncu olmuştur. 2018 sonuçlarına göre katılan 79 ülke arasından Türkiye fen bilimlerinde 39'uncu, matematik alanında ise 42'inci sıraya yükselmiştir. Sonuçlar incelendiğinde Türkiye'nin PISA sınav sonuçlarını iyileştirmesi olumlu görülmekle birlikte ülkemizin eğitim seviyesinin ileriye taşınması bakımından hala yeterli düzeyde değildir. Ülkemizin eğitimde daha da ileriye taşınması ve bu sınavlarda başarılarını artırılması gerekliliği STEM eğitiminin gerekliliğini kanıtlar niteliktedir (Pekday, 2017). Çünkü STEM eğitimi rekabet halinde olan küresel girişimciliği destekler ve okul, toplum, iş arasında işbirliğini gerçekleştirir (Eroğlu ve Bektaş, 2016). Ve aynı zamanda STEM yaklaşımı ile ilgili meslekler gelecek yıllarda ülkelerin gelişmişlik, inovasyon, yaşam standartlarını yükseltecek en revaçtaki meslekler haline gelecektir (Langdon, McKittrick, Beede, Khan & Dom, 2011). Tüm bu sebeplerden dolayı bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de STEM yaklaşımına gereken önemin verilmesi eğitim sistemine yansıtılması ile mümkündür.

2016 yılında STEM yaklaşımının eğitim sistemine entegre edilmesi amacıyla MEB tarafından yayınlanan eylem planında bazı adımlarla ilgili olarak;

- STEM eğitim merkezlerinin kurulması,
- Kurulacak STEM Eğitim Merkezleri ile üniversitelerin işbirlikçi çalışmalarının sağlanması,
- Öğretmenlerin STEM yaklaşımına uygun olarak yetiştirilmesi,
- Öğretim programlarının STEM eğitimini destekleyecek şekilde güncellenmesi,
- Öğretim programlarıyla desteklenen STEM yaklaşımının uygulanması için ihtiyaç duyulan ders materyallerinin temin edilmesi ve uygun eğitim ortamlarının oluşturulması, gibi önerilerde bulunmuştur:

STEM Eğitimi Eylem Planı dikkate alınarak milli eğitim müdürlükleri, belediyeler ile STEM eğitimi raporu yayınlanmadan önce bazı özel üniversiteler tarafından STEM merkezleri kurulmuştur (Bircan, Köksal ve Cımbız, 2019). Özel üniversitelerden sonra Hacettepe Üniversitesi FeTeMM laboratuvarını kurmuştur (Akgündüz vd., 2015). Daha sonra bazı üniversitelerde de STEM eğitim merkezleri kurularak bu durum desteklenmiştir.

Türkiye'de ilk kez 2013 yılında STEM eğitimi ile ilgili pilot bölge olarak Kayseri'de okullarda uygulamalar yapılmış, bunun sonucunda STEM eğitiminin fen ve matematik derslerinde öğrencilerin tutum ve başarılarına

olumlu yansıdığı sonucu çıkmıştır (Ceylan, 2014). Bununla birlikte birçok devlet üniversitesi STEM eğitimine yönelik çeşitli çalışmalarda bulunmuş bu kapsamda 2013-2014 eğitim-öğretim döneminde Muş Alparslan Üniversitesi STEM laboratuvarı kurmuş ve STEM eğitimin kapsamında fen bilimleri öğretmen adaylarına eğitim verilmeye başlanmıştır (Gümüş, 2019). Aynı şekilde Orta Doğu Teknik Üniversitesi kapsamında STEM Eğitim Merkezleri kurarak birçok çalışma yürütmüş ve yürütmeye devam etmektedir (Gümüş, 2019). TÜBİTAK'ın 2011-2016 Bilim Teknoloji Kalkınma Planına öğrencilerin STEM eğitimleri konusunda geliştirmek ve öğrencilere katkı sağlamak amacıyla birtakım çalışmalar eklemiştir (Baran, Canbazoğlu-Bilici & Mesutoğlu, 2015). Özellikle TÜBİTAK'ın son zamanlarda proje yarışmaları düzenlemesi ve projelere öğrencileri teşvik etmesi için olanaklar sunması bu durumu destekler niteliktedir. Bir diğer somut adım ise 2017 yılında MEB tarafından STEM eğitimine yönelik bir program taslağı oluşturulmuş, programın öğrenme alanına 4. sınıftan 8. sınıfa kadar 'Fen ve Mühendislik Uygulamaları' öğretim programına entegre edilerek, 2017 yılında hazırlanan taslak Fen ve Mühendislik Uygulamaları" ünitesi yerine "Fen, Mühendislik ve Girişimcilik Uygulamaları" ünitesi getirerek 2018 yılında kabul etmiştir. Böylelikle Türkiye'de sadece pilot uygulamalara dahil olan okullarda değil bütün okullarda STEM eğitiminin uygulanması ve benimsenmesi açısından mühendislik uygulamalarının ünitelere dahil edilmesi bir ilk olmuştur.

Alınyazın incelendiğinde Türkiye'de STEM eğitimi ile ilgili öğretmenlere, öğretmen adaylarına ve öğrencilere yönelik birçok çalışma yapılmıştır (Erduran ve Kaya, 2018; Çepni ve Ormancı, 2018; Yıldırım ve Altun, 2015; Eroğlu, & Bektaş, 2016; Bozan, 2018; Aslan vd., 2016; Altaş, 2018; Hacıoğlu vd., 2016). Bu çalışmalardan bir kısmı STEM yaklaşımına yönelik öğrenci görüş, tutum ve ilgisini ölçerken, diğer bir kısmı öğretmen ve öğretmen adaylarının STEM eğitimine yönelik görüş, tutum ve ilgisini ölçmüştür. Son yıllarda özellikle STEM eğitimi ile ilgili öğretmen ve öğrencilere yönelik uygulamalı çalışmalar yer almıştır (Eroğlu ve Bektaş, 2016; Bozan, 2018; Aslan vd., 2016; Altaş, 2018; Hacıoğlu vd., 2016).

Bozan, 2016 yılında sınıf öğretmenleriyle yaptığı uygulamalı çalışma ile STEM eğitiminin sınıf öğretmenlerinin mesleki gelişimine etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak araştırmacı ve uygulayıcılar etkileşim içinde bulunacak şekilde eylem araştırması yapılmıştır. Araştırma verileri göz önünde bulundurularak, sınıf öğretmenlerinin STEM eğitim sürecini nasıl gerçekleştirdiği, STEM eğitiminin mesleki gelişime etkisi, STEM eğitiminin öğrencilerin becerisini nasıl etkilediği yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Sonuç olarak uygulamalı STEM eğitimine katılan sınıf öğretmenleri STEM eğitimini olumlu buldukları fakat STEM eğitimi uygularken hem zaman hem de maddi yetersizliklerden dolayı bazı sorunlarla karşılaştıklarını belirtmiştir.

Fen bilimleri öğretmenlerinin STEM ve STEM temelli ders etkinliklerine yönelik görüşleri ile ilgili olarak Eroğlu ve Bektaş (2016) tarafından Kayseri ilinde üç farklı ortaokulda görev yapan beş fen bilimleri öğretmeni ile çalışma yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak içerik analizi yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde öğretmenler STEM yaklaşımının daha çok fizik alanı ile bağdaştırdıkları ve fen dersi ile teknoloji, mühendislik ve matematik arasında bağlantı bulunduğunu görüşlerinde belirmiş olmakla birlikte STEM eğitim yaklaşımının zaman ve malzeme gerektirdiğini ve bundan dolayı da uygulamada problemler yaşadıklarını belirtmiştir.

Aslan-Tutak, Akaygun ve Tezsezen (2016), yaptıkları araştırmada işbirlikli STEM Eğitimi Modülü (İFEM) tanıtıp ve modülün öğretmen adaylarının STEM eğitimi algılarına olan etkisi araştırılmıştır. Çalışma İstanbul'daki bir üniversitenin son sınıfında öğrenim gören, kimya ve matematik özel öğretim yöntemleri dersini alan 48 bireyden oluşmaktadır. Katılımcılar İFEM öncesinde ve sonrasında açık uçlu sorulardan oluşan STEM farkındalığı anketini cevaplamışlardır. Sonuç olarak öğretmen adaylarının cevaplarında, STEM eğitiminde etkinlik ve proje temelli, alanların olduğu bir yöntem ön plana çıkmıştır. Aynı zamanda, STEM eğitiminde etkinlik ve proje temelli alanların bir arada çalıştığı bir yöntem ön plana çıkmıştır. Öğretmen adaylarını STEM eğitimine yönelik algılarının olumlu olduğu ve STEM ile ilgili çalışmalara katılmak istediklerini vurgulamışlardır.

Altaş (2018), tarafından yapılan çalışmada STEM eğitimine yönelik hazırlanan ders planlarının sınıf öğretmeni adaylarının mühendislik tasarım süreci basamaklarını kullanma becerilerine, mühendislik-teknoloji algılarına etkisini araştırmayı amaçlamıştır. Karma araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Yapılan uygulamalı STEM eğitimi çalışmasın bir dönem boyunca devam etmiş ve öğretmen adayları toplamda 6 etkinlik ile değerlendirilmiştir.

Çalışma sonucunda sınıf öğretmeni adayları dönemin içerisinde mühendislik tasarım süreci basamaklarını kullanma becerilerinde gelişim gösterdikleri ve bu süreçte öğretmen adaylarının 21. Yüzyıl becerilerini davranışlarında yansıttığı ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak öğretmen ve öğretmen adaylarına yönelik yapılan uygulamalı çalışmalarda bireylerin STEM eğitiminin gerekliliğine inandığı, bireye 21. Yüzyıl becerileri kazandırdığı ve STEM eğitiminin bireyler açısından olumlu sonuçlar doğurduğu belirtilmiştir. Fakat genel anlamda öğretmen ve öğretmen adayları STEM eğitiminin uygulama aşamasında zaman ve malzeme açısından zorluk yaşandığını belirterek olumsuz yönüne vurgu yapmışlardır.

2023 EĞİTİM VİZYONU VE STEM EĞİTİMİ

2023 Eğitim Vizyonunun STEM eğitimine katkılarını değerlendirmek için yayınlanan vizyon raporunu iyi çözümlemek gerekir. "Güçlü Yarınlar İçin

2023 Eğitim Vizyonu "genel olarak değerlendirildiğinde geleneksel eğitimde görmeye çok alışık olunmayan bir şekilde, elde edilen donanımı insanlar için kullanabilme, birlik, millet ödevi, mizaç ve görgü odaklı kavramlarla belgenin çerçevesi çizilmiştir (Sözer, 2019). Cumhuriyetin 100. Yılı kapsamında ortaya çıkan 2023 Eğitim Vizyonu'nun amacı; bireylere geleceğin becerileri olan yaratıcılık, eleştirel ve analitik düşünme, problem çözme, duygusal zeka, işbirlikçi çalışma ve girişimciliği bireylere kazandırmak ve bu becerilerle bağlantılı olan geleceğin değişen mesleklerine bireyleri hazırlayarak, bilgileri dünyanın ve insanların yararına kullanan, meraklı, duyarlı, sorgulayan, bilimi seven, toplumun ahlak kurallarına benimseyen nitelikli kişiler yetiştirmektir. 2023 Eğitim Vizyonu'nun amacı ve felsefesi eğitim sistemimizin artık değişmesi gerektiğini açıkça ortaya koymuştur.

2023 Eğitim Vizyonu'nda eğitim sistemimizin dönüşmesi için dikkat çeken birçok başlık bulunmaktadır. En dikkat çekici olanlardan biri 21. Yüzyıl becerileri, diğeri ise tasarım-beceri atölyeleridir. 2023 Eğitim Vizyonu'nda 21. yüzyıl becerileri şu şekilde tanımlanmıştır. Günümüzde olmazsa olmaz Dünya'da popüler olan eğitim yaklaşımı 21. Yüzyıl becerileri; yaratıcılık, girişimcilik, iletişim yeteneği, işbirlikçi çalışma, eleştirel düşünme gibi becerilerin kazanılması adı altında bireyin dünyada başarabildikleri ışığında, gelişimi ve olgunlaşması temeline dayanmakta ve bu anlayış artık bütün Dünya'da ithal edilen stratejik kavramsal bir çerçevedir (2023 Eğitim Vizyonu, 2018).

2018 yılında açıklanan 2023 Eğitim Vizyonu'nda diğer dikkat çekici ifade ise tasarım ve beceri atölyeleri ile ilgili bölümdür. 2023 Eğitim Vizyonu'nda tasarım-beceri atölyeleri ile ilgili şu ifadelere yer verilmiştir; bütün öğretim kademelerinde, çocukların sahip oldukları yeteneklerin uygulama düzeyinin kazandırılması amacıyla tasarım-beceri atölyelerinin kurulacağı belirtilerek atölyelerde bilim, sanat, spor ve kültür odaklı olacağı vurgulanmıştır. Yine aynı raporda tasarım-beceri atölyelerinde bilmektense tasarlamanın, bilgiyi dönüştürmenin ve üretmenin ön plana çıkacağının sinyalleri verilmiştir. Aynı zamanda bu atölyeler 21. Yüzyıl gereklilikleri olan problem çözme, eleştirel düşünme, işbirlikçi çalışma, problem çözme, üretkenlik ve çoklu okuryazarlık becerilerinin bireyde yerleştirilmesi amacıyla atölyeler somut mekanlarla karşımıza çıkacaktır. Öğrenciler sürekli soru çözme ve konu anlatımı gibi eğitim ortamından üretmeyi, etkileşimi ve derinleşmeyi öne çıkaran eğitim anlayışına doğru yönlendirilecekler (2023 Eğitim Vizyonu, 2018). Tüm bu hedeflerden yola çıkılarak 2019-2020 yılında atölyelerin pilot uygulamaları için birtakım adımlar atılmıştır. Bu atılan adımların başında Düzce Merkez Uzunmustafa İlkokulu'nda 2 Drama ve Eleştirel Düşünme Atölyesi, 1 Görsel Sanatlar Atölyesi, 1 Analitik Düşünme Becerileri Atölyesi ve 1 Müzik Atölyesi olmak üzere toplamda 5 beceri ve tasarım atölyesiyle birlikte, Merkez Çakırlar İlkokulu ve Ortaokulu'nda ise 1 FETEMM Atölyesi, 1 Görsel Sanatlar Atölyesi, 1 Drama ve Eleştirel Düşünme Atölyesi, 1 Analitik Düşünme Becerileri Atölyesi, 1 Yaşam Becerileri Atölyesi kurularak öğrencilerin gelişimlerine sunulmuştur (Düzce İl MEM, 2019).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Dünya'nın ve Türkiye'nin STEM eğitimine bakışı karşılaştırılmış ve 2023 Eğitim Vizyonu'nda STEM eğitimine yönelik vurguların neler olduğu değerlendirilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda ABD'de başlayan STEM akımı Türkiye dahil olmak üzere birçok ülkeyi etkisi altına almıştır. Ülkelerarası eğitimde dönüşümlerin yaşanmasındaki etkenin bireylerin fen ve matematik alanlarına ilgilerinin azalması ve bu durumun meslek seçimlerine yansıması olarak gösterilebilir. Özellikle AB ülkelerinde yaşlı nüfusun artması ve genç bireylerin bilim, teknoloji ve matematik alanlarına yönelmenin önemli ölçüde düşmesi beraberinde eğitimde farklı yönelimlerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu durumun gerekliliği olarak STEM eğitimi yaygınlaşmıştır. ABD, Avrupa'daki ülkelerin ve diğer birçok ülke STEM eğitiminin bireylerin benimsemesi ve 21. Yüzyıl becerilerine uygun bireylerin yetiştirilmesi aynı zamanda kişilerin fen, matematik ve teknoloji alanlarına ilgilerinin artması için somut ve ciddi adımlar atmıştır. Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde MEB'in eylem planında STEM eğitimine vurgu yapılması, bazı üniversitelerde STEM eğitim merkezlerinin kurulması, TÜBİTAK'ın proje yarışmaları düzenlemesi ve 2017 yılında fen öğretim programına mühendislik uygulamalarının dahil edilmesi ülkemizin eğitim sistemine olumlu yansımıştır. Fakat Türkiye'de 21. Yüzyıl becerilerinin kazandırılması için yapılan çalışmalar ve 'STEM alanlarının entegrasyonu' henüz istenilen düzeyde değildir (Gülhan & Şahin, 2016).

Özellikle uluslararası alanda geçerli olan PISA (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) sınav sonuçları Türkiye açısından değerlendirildiğinde Türkiye'nin 2019 yılında sınav sonuçlarında bir ilerleme gösterdiğini fakat sınav sonuçlarının yeterli düzeyde olmadığı görülür. Bunun sebebi olarak 21. Yüzyıl becerilerinin okullarda öğrencilere tam olarak benimsetilmemesinden kaynaklanmıştır. Bu durumu aşmanın en etkili yolu eğitimde 21. Yüzyıl becerileri ve STEM eğitimi ile ilgili somut adımlar atmaktır. 2023 Eğitim Vizyonu'nun açıklanmasıyla STEM ile çalışmaların hız kazanacağı sinyalleri verilmiştir. Özellikle 2023 Eğittim Vizyonunda 21. Yüzyıl becerilerinin vurgulanması eğitim alanında yeniliklere açık olduğumuzun göstergesidir. Aynı şekilde 2023 Eğitim Vizyonunda tasarım-beceri atölyelerinin 21. Yüzyıl becerileriyle bağdaştırılarak belirtilmesi Türkiye'nin eğitim sistemi açısından son derece önemlidir. Özellikle okullarda açılacak bilim atölyelerinin STEM ile ilgili çalışmalara olumlu yansıyacağının göstergesidir.

STEM eğitim yaklaşımına ülkemizde gereken önemin verilmesi ve bu eğitim yaklaşımının amacına ulaşabilmesi için öncellikle alan yazında öğretmen ve öğretmen adaylarına yönelik yapılan uygulamalı çalışmalar iyi analiz edilmelidir. Yapılan çalışmalarda öğretmen ve öğretmen adaylarının STEM eğitimini yararlı buldukları ve 21. Yüzyıl becerilerini bireylere kazandırdığını fakat STEM eğitiminin uygulama aşamasında zaman ve malzeme bulma sorunları yaşadıklarını belirtmiştir. Bu bağlamada 2023 Eğitim Vizyonu kapsamında açılacak olan STEM ile ilgili atölyeler için malzeme sorunu giderilmelidir. Aynı şekilde atölyelerde uygulanacak öğretim

programı zaman yetersizliği sorunu giderilecek şekilde güncellenmelidir. Yine Yapılan değerlendirmeler ile Türkiye'nin STEM eğitimine gereken önemi vermesi için bütün üniversitelerde uygulama merkezlerinin sayılarının artırılması ve MEB ile işbirliği yapması gerekir. Aynı zamanda öğretmenlere STEM ile ilgili eğitimler verilerek 21. Yüzyıl becerilerinin okullarda uygulama fırsatları yaratılmalı. 2023 Eğitim Vizyonunda vurgulanan tasarım-beceri atölyelerinin bütün okullarda yaygınlaştırılarak bilime gereken önemin verilmesi için bilim atölyeleri açılmalıdır. Bu atölyelerdeki çalışmaların amaca uygun olarak yürütülmesi için okullar arasındaki eşitsizlik giderilmeli ve okullarda gereken donanım sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Akgündüz, D., Aydeniz, M., Çakmakçı, G., Çavaş, B., Çorlu, M. S., Öner, T. & Özdemir, S. (2015). STEM eğitimi Türkiye raporu. *İstanbul: Scala Basım*.

Altaş, S. (2018). *STEM eğitimi yaklaşımının sınıf öğretmeni adaylarının mühendislik tasarım süreçlerine, mühendislik ve teknoloji algılarına etkisinin incelenmesi.* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No: 506175).

Altunel, M. (2018). STEM eğitimi ve Türkiye: fırsatlar ve riskler. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 1-7, sayı 207. Erişim adresi: www.setav.org

Aslan-Tutak, F., Akaygün, S., & Tezsezen, S. (2017). İşbirlikli FeTeMM (fen, teknoloji, mühendislik, matematik) eğitimi uygulaması: Kimya ve matematik öğretmen adaylarının FeTeMM farkındalıklarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 32(4), 794-816. doi: 10.16986/HUJE.2017027115

Aydın, G., Saka, M., & Güzey, S. (2017). 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin fen, teknoloji, mühendislik, matematik (STEM=FETEMM) tutumlarının incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 787-802

Aydeniz, M. & Bilican, K. (2018). Kuramdan uygulamaya STEM eğitimi. Salih, Ç. (Ed.). *STEM eğitiminde global gelişmeler ve Türkiye için çıkarımlar.* (4.Baskı) (69-88). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Aygün, Ş. S., Atalay, N., Kılıç, Z., & Yaşar, S. (2016). Öğretmen adaylarına yönelik 21. yüzyıl becerileri yeterlilik algıları ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *40*(40), 160-175. Erişim adresi: http://dx.doi.org/10.9779/PUJE768

Bahar, M., Yener, D., Yılmaz M. & Emen, H., Gürer, F. (2018). 2018 Fen bilimleri öğretim programı kazanımlarındaki değişimler ve fen teknoloji matematik mühendislik (STEM) entegrasyonu. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18* (2), 702-735.

Baran, E., Canbazoğlu-Bilici, S. & Mesutoğlu, C. (2015). Fen, teknoloji, mühendislik ve matematik (FeTeMM) spotu geliştirme etkinliği. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi*, 5(2), 60-69.

Bircan, M., Köksal, Ç & Cımbız, A. (2019). Türkiye'deki STEM merkezlerinin incelenmesi ve STEM merkezi model önerisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 27(3), 1033-1045. Doi:10.24106/kefdergi.2537

Bircan, M, A. (2019). *STEM eğitimi etkinliklerinin ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin STEM'E yönelik tutumlarına, 21. yüzyıl becerilerine ve matematik başarılarına etkisi.* (Doktora Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No: 600567).

Bozan, M. A. (2018*). Sınıf öğretmenlerinin STEM odaklı mesleki gelişim süreçleri: bir eylem araştırması* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 506186)

Çavaş, P. & Çavaş, B. (2018) Okul öncesinden üniversiteye kuram ve uygulamada STEM Eğitimi. Devrim, A. (Ed). *STEM eğitiminde mühendislik uygulamaları içinde* (1.Baskı) (s.114-133). Ankara: Anı Yayıncılık.

Çepni, S. & Ormancı, Ü. (2018). Kuramdan uygulamaya STEM eğitimi. Salih, Ç. (Ed.). *Geleceğin dünyası içinde* (4.Baskı) (s.9-12). Ankara: Pegem Akademi.

Ceylan, S. (2014). *Ortaokul fen bilimleri dersindeki asitler ve bazlar konusunda fen, teknoloji, mühendislik ve matematik (FeTeMM) yaklaşımı ile öğretim tasarımı hazırlanmasına yönelik bir çalışma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Düzce İl MEM, (2019). Düzce İl Milli Eğitim Müdürlüğü. Erişim adresi: http://duzce.meb.gov.tr/www/

Eurydice, A.E.B.A. (2011). Avrupa'da fen eğitimi: ulusal politikalar, uygulamalar ve araştırma. *Eurydice Türkiye Birimi. Ankara."http://eacea.ec.europa. eu/education/eurydice" url adresinden*, *27*(09), 2017.

Erdem, A. (2019). *Fen Bilimleri Öğretmenlerinin ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinin STEM Eğitimi Uygulamaları Hakkında Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir (Tez No. 583873).

Erduran, S. ve Kaya, E. (2018) Okul öncesinden üniversiteye kuram ve uygulamada STEM eğitimi. Devrim, A. (Ed.). *STEM'in doğası aile benzerliği yaklaşımının STEM eğitimine uygulanması içinde* (1.Basım) (51-67). Ankara: Anı Yayıncılık.

Eroğlu, S., ve Bektaş, O. (2016). STEM eğitimi almış fen bilimleri öğretmenlerinin STEM temelli ders etkinlikleri hakkında görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 4(3), 43-67.

Gülhan, F., & Şahin, F. (2016). Fen-teknoloji-mühendislik-matematik entegrasyonunun (STEM) 5. Sınıf öğrencilerinin bu alanlarla ilgili algı ve tutumlarına etkisi. *International Journal of Human Sciences,* 13(1), 602-620.

Gümüş, E.B, (2019). *Ortaokul öğrencilerinin STEM eğitimine yönelik ilgi ve görüşlerinin belirlenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu

Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No: 602632)

Hacıoğlu, Y., Yamak, H., & Kavak, N. (2016). Mühendislik tasarım temelli fen eğitimi ile ilgili öğretmen görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(3), 807-830.

Lacey, T. A., & Wright, B. (2009). Occupational employment projections to 2018. *Monthly Labor Review*, 132, 82-109.

Langdon, D., McKittrick, G., Beede, D., Khan, B. & Dom, M. (2011). STEM: Good jobs now and for the future. *U.S. Department of Commerce Economics and Statistics Administration, 3*(11), 2.

Milli Eğitim Bakanlığı (2011). MEB 21. Yüzyıl öğrenci profili. Ankara. Erişim adresi: http://www.meb.gov.tr/earged/earged/21.%20yy_og_pro.pdf

Milli Eğitim Bakanlığı (2015). PISA Türkiye. Erişim adresi: http://pisa.meb.gov.tr/?page_id=18

Milli Eğitim Bakanlığı (2015). Millî Eğitim Bakanlığı 2015–2019 stratejik planı. Ankara. Erişim adresi: http://www.meb.gov.tr/stratejik_plan/

Milli Eğitim Bakanlığı (2016). STEM eğitimi raporu. Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü (YEGİTEK), Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı (2017). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8.* sınıflar). 20.04.2020 tarihinde http://mufredat.meb.gov.tr adresinden alınmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8.* sınıflar). (20.04.2020). Erişim adresi: http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=325 adresinden alınmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı (2018). Güçlü Yarınlar İçin 2023 Eğitim Vizyonu. Ankara: MEB. http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2016). *PISA 2015 Results in Focus.* Paris: OECD Publishing

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019). PISA 2018 Results (Volume I): What students know and can do. OECD: Paris, https://doi.org/10.1787/5f07c754-en adresinden erişilmiştir.

Öner, A.T. ve Capraro, R.M. (2016), Is STEM academy designation synonymous with higher student achievement?. *Education and Science,* 41(185). 1-17.

Pekbay, C. (2017). *Fen teknoloji mühendislik ve matematik etkinliklerinin ortaokul öğrencileri üzerindeki etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

STEM Akademi (2013). Dünyada STEM. Erişim adresi: www.stemakademi.com.tr

Sözer, M. A. (2019). 2023 Vizyon Belgesi'nde Temel Eğitim. SETA-Perspektif (227). https://www.setav.org/perspektif-2023-vizyon-belgesinde-temel-egitim/

Uluyol, Ç. & Eryılmaz, S. (2015). 21. Yüzyıl becerileri ışığında Fatih Projesi değerlendirmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 35(2),* 209-229.

Tsupros, N., Kohler, R., & Hallinen, J. (2009). STEM education: A project to identify the missing components. Intermediate Unit 1: Center for STEM Education and Leonard Gelfand Center for Service Learning and Outreach, Carnegie Mellon University, Pennsylvania.

TÜBİTAK. (2016). *Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu Kararları ve Gelişmeleri: 2017-2023 Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi.* Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu.

TÜSİAD. (2014). *STEM (science, technology, engineering and mathematics, fen, teknoloji, mühendislik, matematik) alanında eğitim almış iş gücüne yönelik talep ve beklentiler araştırması*. https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/8054-stem-alaninda-egitim-almis-isgucune-yonelik-talep-ve-beklentiler-arastirmasi adresinden erişilmiştir.

Voogt, J. & Roblin, P. N. (2010). 21st century skills. (20.05.2020) Erişim adaresi: http://encore.oise.utoronto.ca/download/attachments/5374189/Voogt+Robin+21CS+2010.pdf

Yıldırım, B., ve Altun, Y. (2015). STEM eğitim ve mühendislik uygulamalarının fen bilgisi laboratuar dersindeki etkilerinin incelenmesi. *El-Cezerî Fen ve Mühendislik Dergisi*, 2(2), 25-40.

Yıldırım, B. ve Selvi, M. (2015). Adaptation of stem attitude scale to turkish, turkish studies-ınternational periodical for the languages, *Literature and History of Turkish or Turkic*.10(3), 1107-1120.

Yıldırım, B. (2018). Teoriden pratiğe STEM eğitimi (2. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

CHAPTER

19

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Geleneksel Maliyet Sistemlerinin Yetersizliği ve Yeni Maliyet Sistemlerinin Ortaya Çıkışı (Burçak Önder)

Geleneksel Maliyet Sistemlerinin Yetersizliği ve Yeni Maliyet Sistemlerinin Ortaya Çıkışı

Burçak ÖNDER[1]
Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, burcak_108@hotmail.com
Adnan Menderes Üniversitesi, İİBF, İşletme, Aydın, Türkiye, NO:0000-0002-4029-095X

Giriş

İşletmeler, bugünün dünyasında yoğun bir rekabetle karşı karşıya oldukları için verimliliklerini arttırmak ve daha doğru bir şekilde düzenlemek zorundadırlar. Bunun sonucunda daha verimli ve yeni maliyet sistemleri kullanmak durumundalar. Maliyet sistemleri işletmelerin maliyet dağılımları konusunda doğru kararları alabilmeleri için temel unsur oluştururlar. Ancak günümüzde yenilikleri takip etmeyen bazı işletmeler- özellikle eskileri- verimlilik konusunda bazı güçlüklerle karşılaşıyorlar. Doğru maliyet hesaplamalarına izin vermeyen geleneksel maliyet sistemlerini kullanmaya devam ediyorlar.

Geçmişte iş hayatı, zayıf rekabet koşullarında dar bir ürün yelpazesine sahipti ve geleneksel sistemler bu durumda gereksinimlere kolayca cevap verebiliyordu. Ancak, son yıllarda işletmelerin karmaşık yapılarına neden olan doğrudan malzemeler, doğrudan işçiler ve genel giderler gibi maliyet bileşenleri oluşmuştur. Bu nedenle bu değişiklikler geleneksel maliyette maliyet tahsis sorunlarına neden olmaktadır. İşletmeler bunun üstesinden gelmek için de daha uygun maliyet sistemlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bunun için bu sorunları çözmek üzere bazı yeni maliyet sistemleri geliştirilmiştir. Bu yeni maliyet sistemleri, işletmelerin daha doğru üretmeleri ve verimli sonuçlar elde edebilmeleri için uygun sistemler oluşturmalarına yardımcı olmaktadır.

1. Maliyet Sistemlerinde Değişime Neden Olan Faktörler

1.1. Küresel Rekabet

Ekonomi dünyası her zaman farklı olaylarla gelişen ve dönüşen bir süreci takip etmiştir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra büyük değişimler meydana gelmiştir. Küreselleşmenin temel bir paradigma haline gelmesiyle birlikte ürün ve hizmet dağılımının sınırları ortadan kalkmıştır. Tüketiciler genellikle bu durumdan avantajlı olarak çıkmaktadır. Küreselleşme, rekabet seviyesini arttırdığı için işletmeler kalite seviyelerini yükseltmekte ve kâr marjlarını

[1] Bu çalışma Doç. Dr. Çağrı KÖROĞLU danışmanlığında Burçak ÖNDER tarafından 2020 tarihinde tamamlanan "Sağlık İşletmelerinde Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme: Aydın'da Bir Hastane İşletmesinde Uygulama" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

düşürmektedir. Tüketici çok sayıda seçeneğe sahip olarak istediği ürün veya hizmeti uygun fiyatlara satın alabilmektedir. Bu durumun maliyet muhasebesine etki etmesi beklenen bir durumdur. İşletme tam zamanında üretim faaliyetlerine başlamış ve toplam kalite yönetimiyle üretim sürecini devam ettirmiştir. Bununla birlikte yapılandırma mühendisliği ve kısıtlar teorisi adı verilen çeşitli gelişim programları da kullanılmıştır (Garrison vd., 2003:10).

Küreselleşmeyle birlikte sınırlar ortadan kalktığı için işletmeler pazarlarını genişletme fırsatını elde etmişlerdir. Yerel bir pazarla yetinen bir işletme ileride küresel rekabet sonucunda olumsuz bir durumla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu yüzden yerel ölçekli bazı işletmeler bile küresel rekabete hazır hale gelmek zorundadır. İşletmeler küreselleşmenin olanaklarını kullanarak uluslararası pazarlara kendi ürün ve hizmetlerini sunabilmektedir. İşletme çalışmalarını planlarken etkinliği azalmış bir yönetim muhasebesi sistemine başvuruyorsa dünya çapında bir işletme seviyesine ulaşamayacaktır. İyi yapılandırılmış bir maliyet yönetim muhasebesi sistemi işletmeyi rekabet konusunda çok daha iyi bir konuma taşıyacaktır (Garrison vd., 2003:13). Küreselleşmenin olduğu bir ortamda rekabet edebilen bir işletme dünya sınıfı üretimi (world class manufacturing) gerçekleştirmek zorundadır. Dünya sınıfı üretimi şu başlıklar altında tanımlamak mümkündür (Upchurch, 2002:48):

- Kalite: İşletme üretim ve üretim sonrası faaliyetler olmak üzere birçok faaliyetinde kaliteyi esas almalıdır.

- Ulaştırma zamanı (Lead time): Siparişin alınması ile teslim edilmesi arasında geçen süre işletmenin rekabet edebilme düzeyini doğrudan etkilemektedir.

- Uyumluluk (Adaptability): Farklı istekleri doğru ve uygun bir şekilde karşılayan bir işletmenin küresel pazardaki başarı düzeyi yükselmektedir.

- Maliyet: İşletme, faaliyetleri için uygun bir maliyet seviyesini koruyabiliyorsa maliyet dağıtımı açısından avantajlara sahip olacaktır.

Dünya sınıfı üretimle hedeflenen en yüksek kaliteyi en uygun maliyet düzeyiyle üretmektir. Bu anlayış en uygun stok düzeyini korumayı, profesyonel bir işgücüyle birlikte çalışmayı, etkin bir tasarım seviyesine ulaşmayı ve en doğru tedarikçilerle çalışmayı hedeflemektedir.

İşletme küresel rekabette öne çıkmak istiyorsa maliyetlerini en uygun

seviyeye indirmek zorundadır. Bunun yolu da gereksiz giderlerin önüne geçmekle mümkün olmaktadır. Bunun yanında işletme ürün ve hizmet üretimi konusunda belirli bir kalite seviyesini korumak zorundadır.

İşletme küresel ölçekli rekabet koşullarında yapacağı yeniden yapılandırma çalışmalarında maliyet muhasebesi sistemini küresel ölçekli bir seviyeye taşımak zorundadır. Oluşturacağı bu sistem işletmenin verimlilik ve etkinlik düzeyini arttıracak bilgileri üretmelidir. Bu kapsamda işletme stratejik bir yönetimi benimsemelidir. Stratejik yönetim işletmenin performansını değerlendirirken finansal ve finansal olmayan ölçütleri dikkate almaktadır. Bununla birlikte işletmenin bölümleri arasında ortaya çıkabilecek çeşitli ayrılıkları ortadan kaldırarak her bölümü belirlenmiş amaçlar etrafından birleştirmek için çalışmalar yürütmektedir. Stratejik yönetim muhasebesi ise pazar seçimi, teknoloji kullanımı, organizasyon yapısı gibi konularda önemli bilgiler üretmektedir. Teknoloji ve rekabet gibi konularda pasif konumda bulunan çeşitli verileri kullanarak işletmeyi uyumlaştırmak yerine en uygun seçenekler profesyonel bir şekilde belirlenmekte ve yöneticilere sunulmaktadır. Seçilen stratejinin uygulanması ve kontrol edilmesi aşamalarında da stratejik yönetim muhasebesinin aktif katılımını görmek mümkündür (Garrison vd., 2003:686-687).

Küreselleşme koşullarında etkin bir rekabet gücüne ulaşmayı isteyen işletme, maliyet ve yönetim muhasebesini etkin bir şekilde kullanabilmek için faaliyet tabanlı maliyetleme, hedef maliyetleme ve ürün yaşam seyri maliyetleme gibi yöntemlere başvurmaktadır. Bu yaklaşımların özgün nitelikleri birbirini tamamlamaktadır. Hedef maliyetleme üretim öncesi maliyetleri düşürerek işletmenin toplam maliyet seviyesini aşağıya çekme amacını taşımaktadır. Bununla birlikte faaliyet tabanlı maliyetleme faaliyet bazında maliyet seviyelerini aşağıya çekmektedir. Ürün yaşam seyri maliyetleme ise ürünün tasarımından pazardan çekilmesine kadar ürünün bütün ömrü boyunca ortaya çıkan maliyetleri düşürmeyi amaçlamaktadır.

1.2. Hizmet Sektörünün Gelişmesi

İşletmeler üretim teknolojilerinde köklü değişimler yaptıkça maliyet muhasebesinde çeşitli değişimler yaşamıştır. İşletmelerin üretim ve hizmet sistemleri maliyet yapılarını doğrudan etkilemektedir. Bu iki yapı arasındaki ilişki doğru bir şekilde ele alınmazsa maliyet muhasebesi etkin bir hizmet ortaya koyamamaktadır. İşletmeler hem yeni üretim yapısıyla hem de yeni bir maliyet yapısıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu yüzden işletme içinde oluşabilecek bütün değişimlerin yansımaları maliyet muhasebesi alanında kendini göstermelidir. Aksi durumda gerçekte ortaya çıkan maliyet miktarları tam olarak anlaşılamayacağı için yanlış kararlar alma riski artacaktır.

İşletme küresel rekabet ortamında kendisine bir yer edinmek istiyorsa etkin bir maliyet muhasebesi sistemi kurmak zorundadır. İyi kurulan bir sistem stratejik kararların alınmasına yardımcı olmaktadır. Etkin bir maliyet muhasebe sistemi şu niteliklere sahip olmalıdır (Kulmala vd., 2002:37):

- Maliyetleri raporlamanın yanında planlama ve kontrol çalışmaları yapılmalı,
- Müşteri, ürün, hizmet, fonksiyon ve faaliyet gibi birçok konuya odaklanarak çok yönlü bir bakış açısı oluşturmalı,
- Fiyat politikası oluşturma, tedarikçi seçme, yatırım seçeneklerini değerlendirme, verimliliği ölçme ve yeni ürün tasarlama gibi birçok karar ve faaliyet için destek sağlamalı.

1. 3. Yeni Ürün Geliştirme ve Üretim Teknolojisindeki Yenilikler

İşletme içinde yeni bir üretim teknolojisi kullanılıyorsa işletme stok düzeyini olabildiğince düşük seviyede tutabilmektedir. Bu durum işletme için büyük bir değişim olarak görülmektedir. İşletme sahip olduğu makineleri faaliyetlerin sırasına göre gruplandırdığında üretimin ne zaman biteceğini bilmektedir. Buna göre stok bulundurma seviyesi değişecektir. İşletme kendi üretim sürecinde esnek bir sisteme geçiş yapmış olmaktadır (Erdoğan H., 1995:18). Az stok miktarına sahip bir işletmede stok değerleme önemini kaybetmektedir. Üretim maliyetiyle satış maliyeti birbirine yakın olmaktadır. Böylesi durumlar için modern maliyet muhasebesi işletmenin ihtiyaç duyduğu bilgiyi zamanında üretmek durumundadır.

1. 4. Rekabette Belirleyicilik Olarak Zaman Kavramı

Rekabetin artması nedeniyle müşterilerin istekleri ve ihtiyaçları zamanla diğer unsurların önüne geçerek daha önemli hale gelmiştir. Bununla birlikte ürün çeşidinin artması, ürünün çok kısa bir süre içinde demode hale gelmesi gibi durumlar ürünün yaşam ömrünü kısaltmıştır (Şakrak, 1997:53). Bunlara ek olarak pazara hızlı bir şekilde ürün sunma isteği yeni teknoloji yatırımlarının artmasına neden olmuştur. Çok sayıda ürün üretmek zorunda kalan işletmenin yüksek seviyede otomasyon temelli bir üretim sistemine yönelmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu üretim anlayışı işletmenin üretim sistemine esneklik özelliği niteliğini kazandırmıştır. Böylesi bir noktaya ulaşan işletme, pazar taleplerine daha hızlı cevap vererek müşteri tatmini seviyesini arttırmayı başaracaktır.

1.5. Kalite Kontrol ve Verimlilik

Üretim sisteminde teknoloji yoğun bir faaliyet düzenine sahip olan bir işletmede kalite anlayışı özgün bir bakış açısını gerektirmektedir. Rekabetin

yoğun olduğu pazarlarda işletme ürettiği ürünün kalitesini arttırarak öne çıkabilmektedir. Üretimin her aşamasında maliyetler en uygun seviyeye çekilerek yüksek kârlılık elde edilmeye çalışılmaktadır. Bunun yanında işletme yüksek kalite seviyesine ulaşmayı hedefleyerek müşteri memnuniyetini canlı tutmaya çalışmaktadır. İşletme, maliyetini düşük seviyede tutmaya çalışırken kalite düzeyini göz ardı etmemelidir (Bursal ve Ercan, 1999:489).

Rekabetin olduğu ortamda verimlilik seviyesini yüksek tutmak gerekmektedir. Çıktının girdiye göre yüksek bir orana sahip olması işletmeyi avantajlı hale getirecektir. İşletme yöneticileri aldıkları kararların verimlilik ve etkinlik seviyesine olan etkisinin ne olduğunu bilmek istemektedirler. Bu yüzden kalite kontrolle ilgili analiz çalışmalarına gereken önem verilmelidir.

2. Değişikliklerin Maliyetler Üzerindeki Etkileri

2.1. Doğrudan (Direkt) Malzemelerin Değişimleri

Direkt ilk madde ve malzeme maliyetleri, üretilen ürünün genel olarak büyük bir bölümünü oluşturan bölüme ait maliyetlerdir. Ürünün bünyesine doğrudan dahil olan bu yapılar kolay bir şekilde maliyet açısından hesaplanmaktadır. Ürün maliyetinin önemli bir kısmını oluşturabilmektedir (Küçüksavaş, 2002:18-19). Bu malzemelerde görülecek olan değişimler maliyeti doğrudan etkileyeceği için bu konudaki faaliyetlerin takibi detaylı bir şekilde yapılmalıdır.

2.2. Doğrudan (Direkt) İşçilik Değişimleri

İşletmelerin teknoloji ağırlıklı bir üretim sistemine geçmesiyle birlikte üretimde kullanılan işgücü eski önemini kaybetmiştir. Otomasyonun neden olduğu yeni teknoloji yatırımı, bakım-onarım masrafları, amortismanlar ve bilgi işlem giderleri gibi genel üretim giderlerinin toplam maliyet içindeki yoğunluğu artmıştır (Doğan A., 1996:207).

Geleneksel maliyet yöntemleri, genellikle direkt işçiliği esas maliyet kalemi olarak ele almışlardır. Genel üretim giderleri ise kullanılan direk işçilik üzerinden belirlenen değerlere göre yüklenmektedir. Ancak otomasyon ağırlıklı bir şekilde üretim yapan bir işletmede direk işçiliği esas olarak almak yanlış maliyet hesaplamalarına neden olacaktır. Bu yüzden modern maliyet hesaplama yöntemlerine bu kapsamda ihtiyaç duyulmaktadır.

2.3. Genel Üretim Giderlerindeki Değişiklikler

Direkt ilk madde ve malzemeyle direkt işçilik giderleri dışında kalan bütün giderler genel üretim giderleri kapsamında değerlendirilmektedir. Bu anlayışa

göre genel üretim giderleri endirekt (dolaylı) giderler olarak kabul edilmektedir. Genel üretim giderlerinin ürün maliyetine yüklenmesi diğer gider türlerine göre farklı olmaktadır. Çünkü genel üretim giderlerinin kapsamı çok geniştir. Bu kapsam endirekt malzemeler için yapılan harcamalardan tükenme paylarına kadar genişlemektedir (Karakaya, 2004:149). Genel üretim giderleri toplam ürün maliyetine dolaylı olarak yüklendiği için maliyet ve giderler arasında ekonomik anlamda sağlıklı bir bağlantı kurulamamaktadır. Bu yüzden söz konusu giderlerin dağıtılarak yüklenmesi gerekmektedir. Üç aşamada genel üretim giderleri maliyete yüklenmektedir. İlk aşamada genel üretim giderleri esas ve yardımcı gider yerlerine dağıtılmaktadır. İkinci aşamada ise yardımcı gider yerlerinde bir araya gelen giderler esas üretim gider yerlerine dağıtılmaktadır. İkinci dağıtımın yapılması sonrasında giderler esas üretim gider yerlerinde toplanmaktadırlar. Üçüncü aşamada ise, esas üretim gider yerlerinde bir araya gelen genel üretim giderleri ürünün maliyetine yüklenmektedir. İşletme eğer tek bir mamul üretiyorsa üretim giderleri için böylesi bir dağıtım işlemi yapmak zorunda değildir. Ancak birden daha fazla çeşit olacak şekilde mamul üretimi yapıyorsa genel üretim giderleri için dağıtım çalışması yapması gerekmektedir.

Sonuç

Maliyet havuzlarıyla ilgili çeşitli kararların alınabilmesi için önemli incelemelerin yapılması gerekmektedir. İşletme amaçlarına ulaşmak için çeşitli faaliyetler yapmaktadır. Faaliyetler ise kaynak tüketmektedir. Maliyetlerin nedenini doğrudan faaliyetlere bağlamak mümkündür. Yapılan faaliyetlerin sonunda ise ürünler ortaya çıkmaktadır. Buna göre ortaya çıkan maliyetlerin nedeni ürünler değil faaliyetlerdir. Bu bakış açısını benimseyen FTM sistemine karşı geleneksel sistem maliyetin asıl nedeni olarak ürünü görmektedir. Bu anlayış ise ürün ile maliyet arasında doğrudan ilişki kurmaya çalışmaktadır. İşletmeler geçmişte çok farklı bir yapıya sahip oldukları için geleneksel muhasebe sistemleri böyle bir bakış açısına sahip olmuşlardır. Söz konusu dönemlerde işletmeler tek bir ürün veya az çeşide sahip ürün üretmişlerdir. Bu yüzden ortaya çıkan maliyetlerin ürünlere yüklenmesi mantıklı olarak gözükmektedir. Modern sistemlerde ise çok sayıda ürün üreten işletmelerin sayısı çok olduğu gibi yapılan işlemler ve ayrıntılar da karmaşıklaşmıştır. Ancak maliyetlerin ürünlere yüklenmesi işlemi devam edecektir. Yükleme işlemi yapılırken faaliyetleri tüketen ürünler göz önünde bulundurulacaktır. Ancak faaliyetler de benzer bir öneme sahip olacaktır. Maliyetlerin ürünlere dağıtılması gerçekleştirilirken maliyete neden olan faaliyetlerin ne kadar kaynak tükettiği göz önünde bulundurulursa faaliyetlerin ve maliyetin kontrolü gerçekleştirilmiş olur.

FTM sistemi geleneksel sisteme göre çok daha maliyetli bir sistemdir. FTM sisteminin işletme için yüksek faydalarını belirleyebilmek için sistem kapsamında bir kâr-maliyet analizi yapılmalıdır. FTM sistemi işletmenin yapmakta olduğu bütün faaliyetler için doğru bir maliyet hesaplaması yaptığından işletme adına önemli bilgiler üretmektedir. İşletme yöneticileri bu sistemin ürettiği bilgileri kullanarak işletme için çok önemli olacak kararları vermektedirler. Bununla birlikte teknolojide yaşanan büyük gelişimlerin bu sistemi daha kolay ve işlevsel hale getirdiği de unutulmamalıdır.

Kaynakça

Bursal, N., ve Ercan, Y. (1999). *Maliyet Muhasebesi: İlkeler ve Uygulama.* İstanbul: Der Yayınları.

Doğan, A. (1996). Faaliyete Dayalı Maliyetleme Sistemi: Yapısı, Farklılıkları ve Maliyetleme Süreci. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 6*(1).

Garrison, R. H., Noreen, E. W., & Seal, W. (2003). *Management Accounting.* New York : Mc Graw-Hill.

Karakaya, M. (2004). *Maliyet Muhasebesi.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Kulmala, H. I., Paranko, J., & Uusi-Rauva, E. (2002). The Role of Cost Management in Network Relationships. *International Journal of Production Economics, 79*(1), 33-43.

Şakrak, M. (1997). *Maliyet Yönetimi: Maliyet ve Yönetim Muhasebesinde Yeni Yaklaşımlar.* İstanbul: Yasa Yayınları.

Upchurch, A. (2002). *Cost Accounting: Principles and Practice.* London: Financial Times Prentice Hall.

CHAPTER

20

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

İslam Resimli Kitap Kapları (Tolga Uzun)

İslam Resimli Kitap Kapları

Tolga UZUN[1]
[1]*Karabük Üniversitesi, tolgauzun@karabuk.edu.tr*

1.Giriş

Yazılı metinlerin yapraklarını bir arada tutmak, dağılmasını ve yıpranmasını engellemek amacıyla yapılan koruyucu kapağa cilt denilmektedir. Erken örnekleri tahta kullanılarak yapılan kitap kapakları zaman içerisinde deri, metal, kumaş ve kağıt gibi farklı malzemeler kullanılarak da vücuda getirilmiştir (Arıtan, 2008: 129). Kitap ciltleri esere verilen önem ve devrin bezeme özelliklerini yansıtır niteliktedir ve kimi zaman ciltlerin tek bir kapağı kimi zaman da iki kapağı da çeşitli süsleme öğeleri ile kaplanmıştır. Geometrik, stilize edilmiş çiçekler veya bitkisel motifler ve bunların yanı sıra özellikle şemse motifi yüzyıllarca kitap ciltlerinde yer almıştır. Kitabın içeriğine göre epik, romantik şiirlerin yer aldığı kitapların ciltlerinde figürlere yer verilirken (Gruber, 2009: 16) kimi zamanda tarihsel bir kitabın kapağında konuyla ilgili betimlemeler yer almıştır. Dini metinlerin yazılı olduğu kitapların ciltlerinde ise natürmortlar kullanılmaya çalışılmıştır. Çiçek buketlerinin sıklıkla kullanıldığı bu ciltlerde Avrupa tarzında boyuta sahip çiçekler görülmektedir. Bu örnekler genellikle lake tekniği ile yapılmıştır. İslam sanatında ciltler üslup olarak, Hatayi (Kâşî-Horasan-Buhara-Dıhlevî), Herat (Herat-Şiraz-Isfahan), Arap (El-Cecîre-Halep-Fas), Türk (Diyarbakır- Bursa- Edirne- İstanbul- Şükûfe- Rugan/ Lake- Barok), Memlûk, Rumi, Mağrıbî, Lâke (İran-Hint), Buharayı Cedid gibi isimler almıştır (Binark, 1975: 5; Arıtan, 1993: 552).

İslam kitap sanatında bilinen ilk cilt örnekleri Tolunoğulları (868-905) zamanındandır. Geleneksel şemse motifinin ilk örneklerinin yer aldığı 10-13. yüzyıllar arasında yuvarlak bir forma sahip bu motif, 13. yüzyıl Memlukler, 14. yüzyıl İlhanlılar ve Karamanoğulları, sonrasında Anadolu beylikleri döneminde ise ovalleştirilmiş ve uçlarına salbekler eklenmiştir (Arıtan, 2003: 84; Alparslan, 2018: 195-196). 15. yüzyılda Osmanlılar da bu tür örnekler devam etmekle birlikte 16. yüzyılda şemse motifi, salbek ve köşebentlerin stilize bitki motifleriyle oluşturulduğu klasik ciltler yapılmıştır. Klasik ciltlerin yanı sıra "murassa" olarak adlandırılan zümrüt, yakut gibi değerli taşlarla süslenmiş cilt örnekleri de bilinmektedir (Alparslan, 2009: 182-184). Timurlular döneminde klasik cilt örneklerinin ve motiflerinin dışına çıkılmış, hayvan, insan gibi figüratif kompozisyonlara sahip cilt örneklerinin yanı sıra natürmort ve manzara resimli örnekleri de yapılmaya başlanmıştır. Timurlular ile başlayan bu anlayış Osmanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi ve Kacar'larda farklı üsluplarda çeşitli örnekler vermiştir (Çığ, 1952: 118; Binark, 1975: 5).

2.İlk figürlü örnekler

İslam kitap sanatları bakımından Timurlu dönemi oldukça önemli ve özel bir yere sahiptir. 1397 yılında Herat valiliğine atanan Şahruh, hükümdarlığı sırasında burasını başkent yapmıştır. Şahruh'un oğlu ve aynı zamanda veziri olan Baysungur Herat'da ki kütüphanesini bir sanat merkezi haline dönüştürmüştür. Baysungur'un bu merkezin başına müdür olarak atadığı Tebrizli Cafer'in kendisine sunmak üzere hazırladığı rapor, devrin önemli nakkaş, müzehhip ve mücellitlerinin bu sanat merkezde çalıştığını göstermektedir[1]. Diğer kitap sanatlarında olduğu gibi cilt sanatında da önemli bir merkez haline dönüşen Herat'ta geleneksel cilt malzeme ve tekniklerinin yanı sıra lake tekniği de uygulanmıştır. Şemse, köşebent ve bordür şemalı ciltlerde geometrik motiflerin gittikçe azaldığı, natüralist çiçek ve yaprakların dolgularını meydana getirdiği görülür. Bütün yüzeyi kaplayan bu şema zamanla daha az kullanılmış ve kimi zaman da tamamen uzaklaşılmıştır. Hayvan Figürlü kompozisyonların yüzyılın ilk yarısında kullanılmaya başlandığı Herat'ta, Çin kaynaklı unsurlar, mitolojik hayvanlar ve zemin-mekan hissi oluşturmayan kompozisyonlar kitap kaplarında görülmektedir. Aslanapa, Çin kaynaklı ejder, kilin, alev saçan hayvanlar, bulutlar, kaya ve geniş yapraklı çiçek açmış ağaç gibi unsurların üslup bakımından özgün olduklarını söylemektedir (1991: 507-508). Hayvan figürlerinin görüldüğü en erken örnekler arasında Şah Ruh için h.841/m.1438'de Herat'ta üretilen ve Attar'ın şiirlerinden oluşmuş bir yazmanın cildi sayılabilir[2]. Kahverengi deriden müşebbek tekniği ile yapılan cildin kenar suyunda ve köşebentlerinde tavşan, maymun, aslan, geyik, balık kuş gibi çeşitli hayvan tasvirleri yapılmıştır. Şemse motifinin içinde görülen ve uzak doğu menşeili iki kilin tasviri yer almaktadır (Aslanapa, 1991: 508; Atila, 2016: 90). Bu eğilimlerin çevre kültürleri etkilediği, özellikle yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı resim sanatında görülen Timurlu etkilerini cilt sanatı ile birlikte düşünmek gerekir. Nitekim, 1461 yılına tarihlenen bir Osmanlı örneğinde[3] içinde ağaç ve ağacın her iki yanında ceylan tasviri bulunan bir şemse motifine yer verilmiştir. (Kara, 2015: 54-56). 1471 tarihli diğer bir Osmanlı dönemi örneğinde[4], cildin her iki yüzünde farklı kompozisyonlar ile hayvan figürleri tasvir edilmiştir. Arka yüzünde geniş bir yüzeyde Zümrüdüanka kuşunun tasvir edildiği cildin ön yüzünde tavşan, aslan, tilki, ceylan, maymun, yılan, leopar, selvi ağacı ve vak vak ağacı yer almaktadır. Vak vak ağacının dallarında ise insan, kuş, tavşan, aslan, ceylan, gergedan, at, eşek ve maymun betimlemeleri görülmektedir (Kara, 2015: 59-64). Deri üzerine soğuk baskı tekniği ile yapılmış bu ciltte yer

---

[1] ÖZERGİN, M. (1976). Temürlü sanatına ait eski bir belge: Tebrizli Ca'fer'in Bir Arzı. Sanat Tarihi Yıllığı, (6), 471-518

[2] T.S.M. A III.3059

[3] Konya Mevlâna Müzesi, Müzelik Eserler Bölümü, Env.no.119, cilt bir Câmî'nin Divan'ı korumaktadır.

[4] Konya Mevlâna Müzesi 2857, Cilt, bir Mevlana Mesnevisî'ni korumaktadır.

alan vak vak ağacı üzerindeki insan figürünün Asyalı bir tip göstermesi dikkat çekicidir ve vak vak ağacının ciltlerde yer alan erken örneklerinden biri olmalıdır.

3.16.yüzyıl: Figürden Kompozisyona

16. yüzyılın başlarında İran coğrafyasına hâkim olan Safeviler birçok sanat dalında olduğu gibi özellikle tasvir sanatlarında da İslam dünyasına önemli katkı da bulunmuşlardır. Bunda kendilerinden önce gelen hanedanların bıraktıkları kültürel ve sanatsal mirası sahiplenmelerinin yanı sıra Orta Asya ve Uzak Doğu kültürlerinin önemli nüfuz alanlarından birisini oluşturmaları yatmaktadır. Erken kullanımını Timurlularda gördüğümüz lake tekniğine olan ilgi Safeviler ile birlikte artarak devam etmiştir. Özellikle kalem kutuları, ayna mahfazaları, cilt ve küçük boyutlarda çeşitli amaçlar için kullanılan kutular üzerine uygulanan bu tekniğin üzerindeki resimsel üslupların öncülleri uzak doğu olmasına karşın kısa sürede yerel üsluplar bu objelere hâkim olmuştur (Robinson ve Stanley, 1996: 10). Bir 16. yüzyıl örneğinde koyu bir zemin üzerine arka planda dağların, ön planda ağaçların ve çiçeklerin olduğu doğa tasviri içerisinde leylek, keçi, geyik, ceylan, aslan, kuş figürleri betimlenmiştir (Fotoğraf 1). Kenar bordürlerde ise hatâyî motifi ile aslan, ejder ve Zümrüdüanka başı yer almaktadır (Kahraman, 2014: 86). Kompozisyonun cilt yüzeyinin tamamını kapladığı bu kompozisyonda koyu zemin bir üslup özelliği olarak görünmektedir. Devrin koyu zemin üzerine klasik motiflerin uygulandığı uzak doğu kökenli üslupları düşünüldüğünde figürlü kompozisyonlarında yine aynı kaynaktan beslendiğini ve Herat okulunu takip ettiği anlaşılmaktadır (Robinson ve Stanley, 1996: 15-16).

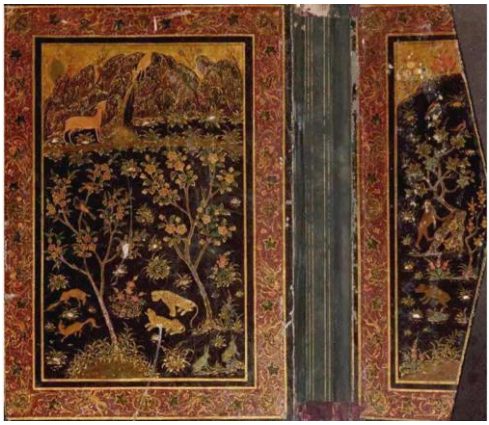

Fotoğraf 2: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi no.1340-0219 (Kahraman, 2014: 87)

16. yüzyıla tarihlenen bir diğer Safevi lake cilt örneğinde[5] (Fotoğraf 2-a,b,c,d) dış kapaklarında tüm yüzeyde yer alan kompozisyonlar yer alırken iç kapaklarda salbekli şemse motifi yer almaktadır. Her iki yüzünde farklı kompozisyon bulunan ciltte, koyu zemin üzerine çok renkli minyatür tarzında betimlemelere yer verilmiştir. Bir yüzünde kır manzarası içerisinde eğlenen insanlar, ağaç ve ot betimlemeleri ile kuş tasvir edilmiştir. Diğer yüzde ise bir av sahnesinin canlandırılmıştır. Kır manzarası içerisinde geyik ile ceylan avlayan, at üzerinde bir insan figürü tasviri edilmiştir. Cildin iç kapağında ise salbekli şemse motifleri ve içlerinde hayvan ve insan figürleri, şemsenin dışında kalan alanda ise dallarda kuş figürlerine yer verilmiştir. Şemse motifinin içerisinde hayvanlar arasında bir av sahnesi yer alırken diğer tarafta ise kır manzarası içinde hayvanlarla oturan Mecnun olduğu düşünülen bir insan figür bulunmaktadır (Haldane, 1983: 92). Figürün oldukça zayıf oluşu ve geleneksel minyatür kalıplarındaki Mecnun ve hayvanların birlikte betimlendiği sahnelerle örtüşmektedir. Bu bakımdan cilt kapaklarında öykücü ve İslam edebiyatının popüler konularının yer almaya başlaması bakımından önemli bir örneği oluşturmaktadır.

Fotoğraf 2: Lake cilt, 16. yy, (a) Dış üst kapak, (b) İç üst kapak, (c) Dış alt kapak, (e) (Haldane 1983: 90-91)

17. yüzyılda lake dışındaki tekniklerde yapılan ciltlerde zemin ve mekân unsurlarının olmadığı örnekler devam etmiştir. Tebriz'de yapıldığı düşünülen bir cilt örneğinde kabartma tekniği kullanılarak kapak ve zarflık bölümünde 16. yüzyıl kompozisyonlarının devam ettiğini göstermektedir.[6](Fotoğraf 3). Kapak bölümünün merkezinde bir ağaç ve çevresinde kuş, ördek ve kaplan benzeri hayvan figürleri yer almaktadır. Çağdaşı kitap resimleri ile paralellik göstermeyen bu anlayış 17. Yüzyılda başkent dışındaki cilt sanatına özgü uygulamalar olarak görünmektedir.

[5] Victoria ve Albert Müzesi 353&353A-1885
[6] Victoria ve Albert Müzesi 701&701A-1876

Fotoğraf 3: 17. Yüzyıl, Victoria ve Albert Müzesi 701 & 701A-1876 (Haldane, 1983: 104)

Bu örneklerin yanı sıra geleneksel kitap resimlerindeki gelişmelere paralel olarak yapılan resimli lake ciltlerde 17. yüzyılın ortalarında görülmeye başlamıştır. Bağlamından ayrılmış bir lake bir mıklep üzerinde (Fotoğraf 4), bir derenin üst kısmında, ağacın önünde elinde mavi-beyaz şarap kabı tutan genç bir adam ve derenin alt kısmında genç bir derviş, açık bir kitap ve bir kabak şişesi ile betimlenmiştir. Üst kısmında küçük Çin bulutlarının da gözlendiği mıklebin kenarındaki "*insanlar için çok yemek tüketilmesinden daha kötü bir şey yoktur*" yazısını Robinson ve Stanley bir tıp kitabının parçası olduğu yönünde yorumlamışlardır (1996: 31) ancak bir tasavvuf kitabı oluşu daha akla yatkındır. Yüzyılın sonlarına doğru Muhammed Zaman (1649-1700) ve Ali Kulu Cübbedar gibi bir grup sanatçı diğer tekniklerde olduğu gibi lake tekniğinde yaptıkları çalışmalarda batılı optik perspektif, hacim ve gölgeleme gibi teknikleri uyguladılar (Diba 1989: 245-246)

Fotoğraf 4: Mıklep, 17. yüzyılın Ortası, Isfahan (Robinson ve Stanley, 1996: 31)

Bu sanatçılar, lake tekniğinde kalem kutuları, ayna mahfazaları ve kutular üzerinde manzara ya da çiçekli zemin içinde portreler yapmaya başladılar. Özellikle kalem kutularında yaygın olarak görülen bu Avrupalı uygulamada Muhammed Zaman'ın Avrupa ve Hindistan'a yaptığı seyahatlerin etkisi olmalıdır (Robinson ve Stanley 1996: 72; Diba 1989: 248). Benzer yaklaşımlar Isfahan Çehel Sütun Sarayının duvar resimlerinde betimlenen Avrupalı kıyafetler içerindeki portrelerde de görülmektedir. 17. yüzyılda lake tekniğinde yapılan kalem kutusu, ayna mahfazası gibi objelerin yapımındaki artışa paralel olarak bu teknikte yapılan ciltlerde de bir artış yaşandı. Boyalı ve vernikli mukavva nesnelerin yapımındaki artış ekonomik oluşlarına bağlanmalıdır. Ancak lake objelerin ve dolayasıyla lake ciltlerin üretimindeki artış, klasik/geleneksel kitap ciltlerinin yapımındaki düşüş ile aynı döneme rastlar.

Halili koleksiyonunda bulunan[7] ve 1675 sonrasına tarihlenen bir kitap cildinde bir saraylının portresi bu yukarıda sözü edilen gelişmeleri özetler niteliktedir (Fotoğraf 5). Şeyh Rıza Abbasi imzalı lake cildin üzerinde görülen saraylının elbisesindeki gölgelemeler ve manzaradaki ağaçların hacimleri dikkat çekicidir. Muhammed Zaman ve Ali Kulu Cübbedar'ın öncülü olan sanatçı Şeyh Rıza Abbasi'nin bu çalışmasındaki batılı üsluplar açık şekilde Babürlü yorumları taşımaktadır (Robinson ve Stanley 1996: 34).

Fotoğraf 5: Bir saraylının portresi, Iran, 1675'ten sonra (Robinson ve Stanley 1996: 34)

4.18 ve 19. yüzyıl: Değişim Çağı

18. yüzyıl gerek İran ve gerekse Osmanlı için batı etkisinde resim sanatının nüfuzunun yoğunlukla hissedildiği bir dönemdir. Osmanlılar yüzyılın başından itibaren siyasi, askeri ve ekonomik buhranlarını Avrupa'ya entegrasyon ile çözümlemeyi düşündüler. III.Ahmed ve döneminde yaşanan sosyal ve sanatsal

[7] Halili koleksiyonu LAQ 140

değişimler bu çabanın ilk örnekleri idi. Lale devrinde öne çıkan ressam Levni'nin hacimli resim anlayışının ardından Abdullah Buhari de dönemin batılı üsluplarda resim yapan önemli bir sanatçısıdır. Buhari'nin lake tekniğinde yaptığı bir cilt kapağının ön ve arka kısmında yer alan manzara tasvirleri oldukça ilgi çekicidir (Fotoğraf 6-7). Ön kapakta bahçeli bir kıyı kasrı betimlenmiştir. Duvarla çevrili bir bahçenin ortasında yer alan fıskiyeli havuzlar ve her iki yanda görülen yapılar denize doğru daralan bir kompozisyon gösterir. Denizin üstündeki yelkenlilerin boyutları perspektif endişesinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde arka kapaktaki kıvrılarak gelen Irmağın her iki yanında bulunan ev kümeleri ve ırmağın üzerindeki köprü geleneksel minyatür sanatından çağdaş resme geçişte önemlidir. Bununla birlikte söz konusu ciltteki bu resimler Türk resminde bilinen en eski figürsüz manzara olarak kabul edilmektedir (Renda ve Erol, 1980: 35-39).

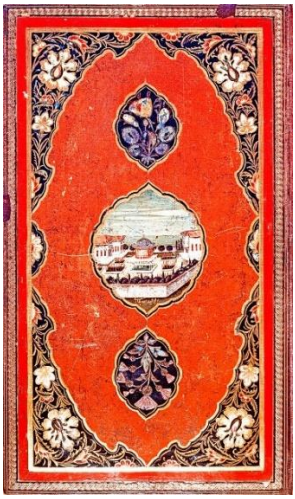

Fotoğraf 6: 1728-29 tarihli, Abdullah Buhari imzalı lake cilt kapağı (Arıtan, 1993: 553)

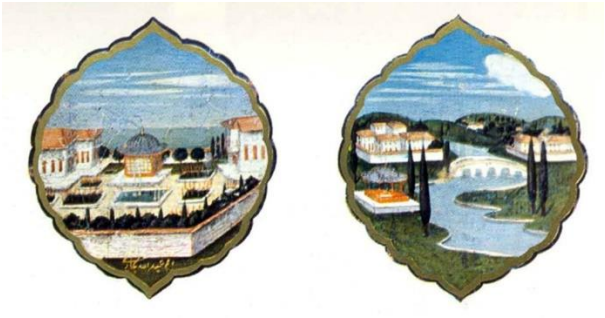

Fotoğraf 7: 1728-29 tarihli, Abdullah Buhari imzalı lake cilt kapağı, her iki yüzdeki şemse içindeki manzara detayları (Renda ve Erol 1980: 38)

Bir diğer önemli eser ise h.1145/m.1732 tarihli bir cilt kapağında yer alan manzara resmidir (Fotoğraf 8). Rakammehu Mehmed imzalı bu cilt kapağında yer alan manzara içinde yine bir ırmağın etrafında evler, perspektif endişesinin oldukça hissedildiği ağaçlar ve ırmağın üstünde bir köprü yer almıştır[8]. Lale devrinin kasrını ve manzara resminin gelişmeye başladığının bir göstergesi olarak ve aynı zamanda İslam resimli ciltlerinin Osmanlı örneklerini teşkil etmesi bakımından önemlidir (Ünver, 1965: 18; Renda ve Erol, 1980: 39).

Fotoğraf 8: Rakammehu Mehmed imzalı lake cildin üzerinde manzara (Renda ve Erol, 1980: 39)

İran'da Safevi devletinin yıkılmasının ardından bölgede çok sayıda aşiret hakimiyet kurmak için mücadeleye girişmiştir. Bunların için de Afşar ve daha sonra Zendler hakimiyet kurmuşlardır. Özellikle Zendler İran'da yeni resim geleneklerini getirmeleri bakımından önemlidir. Batılı bir resim tekniği olan tuval üzerine yağlı boya tekniğini büyük boyda uygulayarak yeni gelenekler oluşturmuşlardır. İslam edebiyatının popüler el yazma temalarının tuvallere aktarılması konusunda önemli bir aşamayı temsil ederler. Bununla birlikte İran coğrafyasında 17. Yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlayan hacim ve gölgeleme gibi unsurların yanı sıra portre konusunda da başarılı örnekler vermişlerdir. Sanatsal anlamda Zend geleneklerini devam ettiren Kaçarlar 19. Yüzyılın başında tüm resimli türlerde yoğun örnekler verdiler. Resimli lake ciltler Kaçar devrinde İslam edebiyatının popüler temalarından, tarihsel konulara, avlanma sahnelerinden, taht sahnelerine kadar geniş bir konu çeşitliliği göstermiştir. 1803-1804 yıllarına tarihlenen lake tekniğindeki resimli cildin[9] her iki yüzünde salbekli şemse motiflerinin içerisine bir mekanda yer alan figürler betimlenmiştir ve şemse motifinin salbeklerinin içerisinde de kuş figürleri yer almaktadır (Fotoğraf 9-a,b). Salbekli şemseler ise koyu zemine yerleştirilen altın renkli çiçek desenlerinin üzerine konumlandırılmıştır. Cildin bir yüzünde şemse içerisinde Avrupa tarzında giyinmiş bir kadın ve arkasında perde motifi ile betimlenirken diğer yüzünde yine Avrupa tarzı kıyafetiyle

[8] İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, T.2962
[9] Victoria ve Albert Müzesi 132 & 132A-1885

tasvir edilen erkek figürü ve arkasında da perde motifi dikkat çekmektedir (Haldane, 1983: 128). 19. Yüzyılın başında Kaçar sarayı nakkaşhanesinin figür anlayışı ile uyuşmayan bu üslubu Haldane, Güney İran'a bağlamakla birlikte (1983: 128) 17. ve 18. yüzyıllarda Muhammed Zaman ve onun takipçilerinin Isfahan'da devam ettirdikleri üslubun uzantıları gibi görünmektedir. Lake kalem kutularının üzerinde madalyonlar içinde görülen portrelerdeki duruş özellikleri, Osmanlı, Babür gibi doğu ülkelerinin batı etkisindeki resimlerinde görmeye alıştığımız sarkan perde motifi Kacar sarayının nakkaşhanesinin üslubundan uzaktır.

a b

Fotoğraf 9-a,b: 1803-4 tarihli lake cildin şemselerinde Avrupalı kıyafetler içerisindeki figürler (Haldane, 1983: 128)

Lake tekniği ile yapılan diğer bir örnek İran'ın Şiraz ya da Isfahan'da yapıldığı düşünülen 1836-1839 tarihli resimli cilttir[10] (Fotoğraf 10-ab). İki yüzünde farklı kompozisyonun yer aldığı cildin bir yüzünde Nadir Şah ve Babür Sultanı Muhammed Şah arasında geçen Karnal Savaşı tasvir edilmiştir[11]. Diğer yüzde ise Sa'di'yi ve bir grup öğrencileri betimlenmiştir (Haldane, 1983: 128). Zend devrinde başlayan İslam edebiyatının popüler temalarını tuval üzerine aktarma geleneği Kaçarlar devrinde de devam etmiş, Şairlerin yaşamlarına ilişkin temalar kimi zaman resimli bir el yazmasının takdim sayfasına kimi zaman ise tuvallere aktarılmıştır. Sadi'yi öğrencileri ile

[10] Victoria ve Albert Müzesi 697-1876

[11] 17. Yüzyıldan 19. Yüzyıla kadar İran coğrafyasına hakim olan hanedanların tarihsel konulu temaları resimleme konusunda oldukça etkili araçlar kullanmışlardır. Örneğin Isfahan Çehel sütün sarayının kabul salonundaki duvar resimlerinden biri yine Nadir Şah ve Babürlü Muhammed Şah arasındaki Karnal savaşının betimlemektedir. Çehel sütun sarayının duvarına sonradan eklenen bu resimle birlikte aynı salonda yer alan Çaldıran savaşı resmini de burada zikretmek gerekir. Lake objelerde özellikle kutularda Kaçar hükümdarı Muhammed Şah'ın 1838'de ki Herat kuşatması oldukça popüler bir temadır.

betimleyen bu cilt, bu devirde gelişen yeni anlayışın bir temsilcisi olmalıdır.

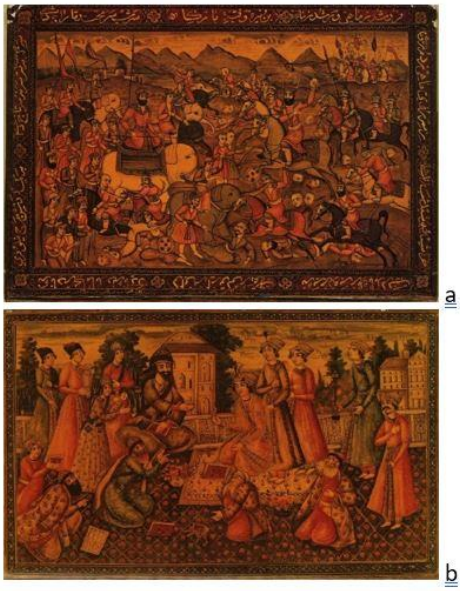

Fotoğraf 10-a,b: 1836-1839, Victoria ve Albert Müzesi 697-1876
(Haldane, 1983: 127)

19. yüzyılın son çeyreğinde İran'da lake ciltlerde bireyselleştirilmiş yüz özellikleriyle portreler de görülmeye başlandı. Genellikle şemselerin içine yapılan bu portreler, saray mensuplarının ve ileri gelen devlet adamlarının portrelerinden oluşmaktaydı. Gerçekçi bir üslupla yapılan bu portreler fotoğraftan yararlanılarak yapılmış olmalılar. St.Petersburg Ermitaj Müzesinde bulunan ve 1881 tarihini taşıyan bir örnekte iki devlet adamının portresi şemsenin içinde yer almaktadır[12]. Sanatçı Muhammed Kazım tarafından yapılan (Adamova, 1996: 332) bu resimler fotoğrafın etkin bir araç olarak kullanıldığı yıllara denk gelmektedir. 1863 yılında sarayda bir fotoğraf stüdyosu kurulduğu (Akkashane) daha sonra ise bir politeknik üniversite olan Darulfünun'un kimya bölümü bünyesinde bir fotoğraf atölyesi açıldığı bilinmektedir[13].İran'da başlangıçta bir saray faaliyeti olarak benimsenmesi ve sarayda bir Akkashane'nin (Fotoğraf atölyesi) kurulması ve sonrasında teknik okulların kurulmasıyla fotoğrafa ilgi büyüdü. Fotoğrafın doğrudan cilt üzerine uygulanması gibi Avrupalı tekniklerin benzerlerine de bu dönemde rastlamak mümkündür. Dagerreyotipi yönteminin yaygın olduğu 1880'lerden bir örnekte ise cildin şemsesinin içine uygulanan fotoğraf ilginç bir örneği oluşturur (Fotoğraf 11) 1883 tarihli bu ciltte yer alan şemse motifinin içinde devrin

[12] St.Petersburg Ermitaj Müzesi, no.VP-1037, Adamova, 1996: 332, kat.92

[13] Saray'da kurulan fotoğraf stüdyosu hakkında İtimad al-Saltana ayrıntılı bilgi vermektedir. Bu konuda bakınız Saltana, 1879: 21-22, Ayrıca İran'da fotoğrafçılık için (Tahmasbpour, 2002), (Vuurman ve Martens, 1999), (Ekhtiar, 1994) ve (Uzun, 2012) yayınlarına bakılmalıdır

başbakanı Mushir al-Saltana'nın portresi yer almaktadır (Benson, 2015: 385-387).

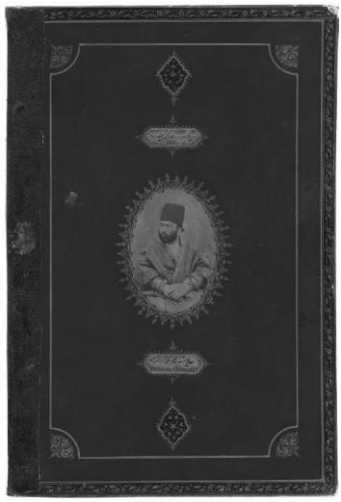

Fotoğraf 11: Fotoğraf portreli cilt, 1883, (Benson, 2015:386)

4.Sonuç

İslam cilt sanatının yüzyıllarca farklı düzenlemeler, üsluplar ve şemalarla ortaya koyduğu süslemelerin yanı sıra 15. yüzyıldan itibaren Timurlular ile birlikte hayvan ve insan figürlerinin de kullanılmaya başlandığını görülmektedir. Herat merkezli bu anlayışın kısa sürede çevre kültürlere yayıldığını günümüze gelen örnekler göstermektedir. Uzak doğu menşeili cilt teknikleri beraberinde aynı merkezden taşıdığı figürleri de beraberinde getirmiştir. Ancak çok kısa sürede yerel üslupların hakimiyeti kendini göstermiştir. 16. Yüzyılda koyu zemin üzerine yapılan kompozisyonlar bu durumun güzel örneklerini teşkil ederler. İslam resimli el yazmalarındaki üslup, kompozisyon ve figür anlayışı resimli cilt yapmayı kolaylaştıran lake tekniğinde erken uygulamalarında dönemin resim anlayışıyla bir paralellik göstermemiştir. Ancak 17. yüzyılda görebildiğimiz devrin minyatür sanatıyla uyumlu cilt resimleri ve öykücü anlatımlar kısa sürede batılı optik perspektif, hacim ve mekân gibi kaygıların da eklendiği unsurlarla yeni bir anlayışa dönüşmüştür. Avrupalı sanat akımlarının özellikle resim sanatının hızlıca benimsendiği Osmanlı'da 18. yüzyıldaki manzara konulu resimli ciltler oldukça kısıtlı kalmıştır. Buna karşılık komşusu İran'da devrin resim sanatına ve öykücü anlayışa uygun olarak çok sayıda resimli cilt üretilmiştir.

5.Kaynakça

Adamova, Adel T. (1996). *Persian Paintings and Drawing of the 15th-19th Centuries from Hermitage Museum*, St.Petersburg

Alparslan, Ebru (2009). Türk Cilt Sanatının Tarihsel Gelişimi ve Müzelerden Örnekler, *Uluslararası Ahmet Yesevi'den Günümüze İnsanlığa Yön Veren Türk Büyükleri Sempozyum Bildirileri (03-07 Eylül 2008)*, Ankara

Alparslan, Ebru (2018). Türk Cilt Sanatında "Soğuk Şemse" Tekniği ve Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan "Soğuk Şemse" Ciltler Üzerine Bir Araştırma, *Ulakbilge*, C. 6, S. 21, 193-206

Arıtan, Ahmet Saim (1993), Ciltçilik. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.7, 551-557

Arıtan, Ahmet Saim (2008). Türk Deri İşlemeciliği Bağlamında Türk Cild San'atı. *38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi), Bildiriler,* C.1, Ankara: s. 121-136

Aslanapa, Oktay (1991). Orta Asya'da Cilt Sanatı. *Erdem*, Cilt 7, Sayı 20, 7 Ocak 1991, Ankara, 505-517.

Atila, Oya (2016). *Kitap Sanatlarında Vakvak Üslûbu* (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi) Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul

Benson, Jake (2015). Satisfying an Appetite for Books: Innovation, Production, and Modernization in Later Islamic Bookbinding, *Persian Language, Literature, and Culture: New Leaves, Fresh Looks.* Ed. Kamran Talattof, London: 365–94.

Çığ, Kemal (1952) Türk Kitap Kapları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. II-III, 109-123

Binark, İsmet (1975). *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*, Ankara

Diba, Layla, S. (1989): Lacquerwork, *The Arts of Persia*, R.W.Ferrier (Ed.), New Haven, 243-253

Ekhtiar, M., (1994) The Dâr al-Funûn: Educational Reform and Cultural Development in Qajar Iran, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) New York: New York University

Gruber, Christiane (2009) Introduction: Islamic Book Arts in Indiana University Collections, *The Islamic Manuscript Tradition: Ten Centuries of Book Arts in Indiana University Collections*, Ed.Christiane Gruber, Indiana University Press

Kahraman, Gülseher (2014), *Kaçar Lâke Cilt Tezyînatı*. (Yayınlamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul

Kara, Hacer (2915) *Konya Mevlâna Müzesi Müzelik Eserler Bölümünde Bulunan Osmanlı Dönemi Ciltleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya

Renda, Günsel ve Erol, T. (1980). *Başlangıcından Günümüze Türk Resim Sanatı Tarihi*, C.1, İstanbul

Robinson ve Stanley (1996), Robinson, B.W.,Tim Stanley, *The Nasser D.Khalili Collection of Islamic Art*, Julian Raby (Ed.), c.XXII, Oxford

Saltana, I'timad, (1879), *Mir'at El-Buldan-ı Nasiri*, Tehran.

Stanley, Tim (2017) Bookbinder's Lacquer: From Chinese Models to Craft Traditions in the Middle East, Hunt for Paradise: Court Arts od Safavid Iran, 1501-1576, *Middle East, Arts of Asia*, XLVII, no.5, 72–80.

Stanley, Tim (2003) The Rise of the Lacquer Binding. *Hunt for Paradise Court Arts of Safavid Iran, 1501-1576*, Jon Thompson ve Sheila R. Canby (ed), Milan,185-201

Tahmasbpour, M. R., (2002). *Nâser-od-din The photographer King*. Tehran

Uzun, Tolga (2012). 19. yy'da İran'da Kacar'lar ve Fotoğraf Sanatı. *38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi) Bildirileri, Tarih ve Medeniyet Tarihi*, Cilt VII, Ankara, 3261-3270.

Ünver, Süheyl (1965), Türk Sanatı Tarihinde Edirnekâri Lâke İşleri ve Sanatkârları, *Vakıflar Dergisi*, s.6, 15-20

Vuurman, J. M. ve Martens, T. H., (1999), "Early Photography in Iran and the career of Antoin Sevrugin" Frederick Bohrer (ed.) *Sevruguin and the Persian Image-Photographs of Iran, 1870-1930*. Washington.

CHAPTER

21

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Kurumsal Yönetim Endeksinin Volatilite Modellemesi ve Rejim Yapısının Tespiti (Ender Baykut)

Kurumsal Yönetim Endeksinin Volatilite Modellemesi ve Rejim Yapısının Tespiti [1]

Dr. Öğr. Üyesi Ender BAYKUT[1]
Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF, İngilizce İşletme, ,
ebaykut@aku.edu.tr

1.Giriş

İngilizce karşılığı "Corporate Governance" olan kurumsal yönetim kavramı, 2000'li yılların başında Kurt ve Kayacan'ın (2007:246) da belirttiği üzere bazı çalışmalarda "Kurumsal Yönetişim" bazı çalışmalarda ise "Kurumsal Yönetim" olarak ifade edilmiştir. Ortaya çıkan bu farklı isimlendirme ise 2003 yılında SPK Kurumsal Yönetim İlkeleri'nde ve Borsa İstanbul yönetiminin "Kurumsal Yönetim" şeklinde kullanımı sonucu, literatürde yaygınlık kazanmıştır. Kurumsal yönetim, İngilizce'den gelen "Corporate Governance" kavramının Türkçe'deki karşılığıdır. Governance; denetlemek, yönetmek işlevlerini içermektedir ve doğal olarak kamu, özel, kar amacı taşıyan veya taşımayan tüm birimlerce yapıldığını ifade etmektedir. Corporate kavramı ise başka birimlere değil şirketlere ait fonksiyonlara referansta bulunduğu belirtilmektedir (Kula, 2006:12). Kurumsal yönetim ile ilgili olarak Türkçe karşılığı konusunda yaşanan sorunun daha büyüğü, bu kavramın tanımı ile ilgili olarak yaşanmaktadır. İlk kez, 1720 yılında yaşanan South Sea Company şirketinin batması ile ortaya çıktığı düşünülen kurumsal yönetime dair aradan geçen 400 senelik süreçte genel kabul görmüş bir tanım yapılamamıştır. Kurumsal yönetim ile ilgili olarak bazı yazarların tanımları (Cadbury, 1992; Shleifer ve Vishby, 1997; Millstein, 1998) literatürde daha yaygın kullanılsa da genel bir tanım oluşamamıştır. Evrensel kurumsal yönetim ilkelerinin hazırlanmaya başlandığı ilk çalışmalardan olan Cadbury Raporu'nda (1992:1), kurumsal yönetim; şirketlerin kontrol edilmesi ve yönetilmesi ile ilgili izlenmesi gereken sistemler topluluğu olarak tanımlanmıştır. Buna karşın Shleifer ve Vishby (1997:737) tarafından yapılan tanımda ise; "şirketlere fon sağlayan yatırımcıların, yatırımlarını geri alabilmeleri için şirketlerin uyması gereken kurallar ve yöntemler " olarak tanımlanmıştır. OECD Kurumsal Yönetim İlkeleri'ni hazırlamak amacıyla oluşturulan komitenin başında olan Millstein (1998:27) ise kurumsal yönetimi; kar elde etme ve bu karı dağıtma amacı güden klasik yapıların yanında paydaşlarının haklarını da dikkate alarak uygulayan bir yönetim yaklaşımı olarak tanımlamıştır. Dar anlamda kurumsal yönetim; şirket

[1] Bu kitap bölümü, "*Kurumsal Yönetim Endeksi ile Diğer Pay Endekslerinin Getiri Oynaklığının Karşılaştırılması: BİST Örneği"* isimli doktora tezinden üretilmiş olup, literatür ve analizi kısımları genişletilmiş güncelleştirilmiştir.

yönetiminin, hissedarlar ve paydaşlarla olan ilişkilerini düzenleyen kurullar bütünüdür. Geniş anlamda ise kurumsal yönetim; modern yaşamda bir amaca ulaşmak için şirket yönetimi ile toplumun ilişkilerini düzenleyen ve iyi şirket yönetimi için gerekli resmi ve resmi olmayan kurallar bütünü olarak tanımlanmaktadır (TÜSİAD, 2002:9; Aktan, 2006:2-5; Aysan, 2007:18; Güçlü, 2010:21; TKYD, 2011:13).

Günümüzde yatırım kararlarında rasyonel hareket eden yatırımcılar için finansal performans göstergeleri tek başına yeterli olmamaktadır. Özellikle 1990'lı yılların sonunda ve 2000'li yılların başında yaşanan muhasebe tabanlı şirket skandalları, yatırımcıları kar elde etme kadar yatırımlarını geri alma motivasyonuyla da hareket etmeye zorlamıştır. Bu noktada kurumsal yönetim uygulamalarını hayata geçiren şirketlerin diğer şirketlere nazaran bir adım önde olması beklenen sonuçlar arasındadır. Son yıllarda yatırım kararlarının önemli değişkenlerinden biri haline gelen volatilitenin, kurumsal yönetim endekslerinde daha düşük olma beklentisi bu alanda yapılacak olan bir çalışmanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Ayrıca 1970 yılında Fama tarafından ortaya atılan "Etkin Piyasalar Hipotezi"'nin temel varsayımlarından biri olan şeffaflığın, evrensel kurumsal yönetim ilkelerinden de biri olması çalışmanın önemini daha da arttırmaktadır. Fama'ya (1970) göre, etkin olan bir piyasada ortaya çıkan bir bilgi tüm taraflara aynı maliyet ve zamanda ulaşmaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkan yeni bilgiden dolayı spekülatif kazanç elde etme imkânı yoktur. Bu durum ise, piyasada menkul kıymetlerin fiyatı ile ilgili bir volatilitenin oluşmasını engellemektedir. Ayrıca bu piyasalarda menkul kıymetlerin geçmiş dönem verileri şeffaflık ilkesi gereği herkes tarafından elde edilebileceği için, yapılacak analiz ve hesaplamalara göre kar elde etme olanağı da yoktur. İşte bu noktada, kurumsal yönetim ilkelerini benimseyen şirketlerin işlem gördüğü endeksler olan kurumsal yönetim endeksleri, riskleri minimize etme beklentisi sonucunda yatırımcıları cezbetmektedir. Teorik olarak bu endekslerde yer alan şirketlerin sistematik olmayan risklerinin minimize edilmesi arzulanmaktadır. Piyasanın tamamını etkileyen sistematik riskler hariç olmak üzere iş riski, yönetim riski vb. tüm risklere karşı daha korunaklı olması beklenen kurumsal yönetim endeksleri diğer endekslerden bu noktada farklılaşmaktadır. Sistematik riskler karşısında da diğer endekslere göre daha dirençli olduğu düşünülen kurumsal yönetim endeksleri, bu noktada volatilitenin en düşük olması beklenen endeksler arasında yer almaktadır. Kurumsal yönetim endekslerinde, şeffaflık ilkesi gereği volatilitenin diğer pay endekslerine göre daha düşük olması beklenmektedir. Böylelikle şeffaflığa önem veren, kurumsal yönetim anlayışının hâkim olduğu şirketlerde "Volatilite göstergeleri düşük müdür?" sorusunun yanıtını bulunmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada, Kurumsal Yönetim Endeksi'nin volatilite yapısı ARCH ailesi modelleri ile tespit edildikten sonra hangi tür rejime sahip olduğu Markov Rejim Değişimi modeli ile ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın izleyen bölümünde BİST XKURY endeksi ile ilgili literatür taramasına yer verildikten sonra veri seti ve yöntem ele alınacaktır. Takip eden bölümde ise analizler yapılıp, çalışma analizler ve bulguların yorumlanması ile bitirilecektir.

2.Literatür Taraması

Borsa İstanbul bünyesinde işlem gören Kurumsal Yönetim Endeksi üzerine yapılan ve endeksin volatilitesini ölçen çalışmalara bakıldığında, Türkiye'de sınırlı sayıda çalışma karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmında XKURY endeksi bağımlı değişken olarak bir kısmında ise bağımsız değişken olarak analizlere dâhil edilmiştir. Çarıkçı, Kalaycı ve Gök (2009) tarafından yapılan çalışmada BİST-100 endeksi ile XKURY endeksinin getiri volatiliteleri karşılaştırılmıştır. Çalışmanın veri seti, Kurumsal Yönetim Endeksi'nin hesaplanmaya başladığı tarih olan 31 Ağustos 2007'den itibaren başlayarak 6 Kasım 2009'a kadar olan dönemi kapsamaktadır. Toplamda 2184 günlük verinin (1. ve 2. seans verileri) kullanıldığı çalışmada, normal dağılım göstermeyen ve ARCH-LM testi sonucunda ARCH etkisi gösteren bu endekslerin volatilitelerini karşılaştırmak üzere ARCH-GARCH modelleri kullanılmıştır. Çalışmada, endekslerin volatilitesini ölçen en uygun model olarak GARCH (1,1) belirlenmiştir. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; incelenen dönemde her iki endeksin de getirilerinin negatif olduğu fakat XKURY endeksinin getirisinin daha fazla negatif getiriye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca endekslerin volatiliteleri karşılaştırıldığında Halflife ölçüsüne (volatilite yarılanma süresi) göre XKURY endeksi volatilitesinin 30 gün, BİST-100 endeksi volatilitesinin ise 24 gün sürdüğü ortaya çıkarılmıştır. Bu sonuca göre; XKURY endeksinin volatilitesi ve riskliliğinin BİST-100 endeksinin volatilitesine göre daha yüksek düzeyde olduğu anlaşılmıştır.

Şahin, Öncü ve Sakarya (2015) tarafından yapılan çalışmada, BİST XKURY ile BİST-100 endekslerinin volatiliteleri, ARCH, GARCH, EGARCH ve TARCH modelleri ile karşılaştırılmıştır. İncelemeye konu olan her iki endeks içinde GARCH (1,1) modelinin en uygun model olarak tespit edildiği çalışmanın veri seti ise 2007-2013 arası dönemi kapsayan toplam 1592 günlük veriden oluşmuştur. Analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre XKURY endeksinin volatilitesi BİST-100 endeksinin volatilitesinden daha düşük olarak belirlenmiştir. Yazarlara göre bu sonucun ortaya çıkmasındaki temel etken, XKURY'de yer alan şirketlerin kurumsallığa önem vermeleri ve şeffaf bir yönetim sergilemeleridir. Mugaloğlu ve Erdağ (2013) tarafından yapılan çalışmada ise, BİST XKURY endeksinde yer alan şirketlerin kamuoyu açıklamalarının endeksin volatilitesi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. 2009-2011 yılları arası günlük getiriler ile kamuoyu açıklamalarının kullanıldığı çalışmanın modeli olarak GARCH (1,1) kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise, yazarların beklentisinin aksine kamuoyu açıklamaları volatiliteyi

azaltmamakta hatta arttırmaktadır. Türkiye'de derecelendirme işleminin etkin yapılmadığını ve hesaplama hataları olabileceğini belirten yazarlar, çalışmalarında beklentilerinin aksine çıkan sonucun nedeni olarak da bu duruma dikkat çekmişlerdir. XKURY Endeksi'nin ele alındığı, Bayraktaroğlu ve Çelik'in (2015) yaptığı çalışmada ise, Borsa İstanbul bünyesinde işlem gören şirketlerin kurumsal yönetim uygulamalarının Borsa İstanbul'un istikrarı ve volatilitesi üzerine etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Kurumsal Yönetim Endeksi'nin hesaplanmaya başlandığı gün olan 31 Ağustos 2007'den 25 Mayıs 2014'e kadar olan günlük veri setini kullanan yazarlar, GARCH modeli yardımıyla XKURY'nin BİST-30 ve BİST-100 endekslerinin volatilitelerini düşürüp düşürmediğini tespit etmeye çalışmışlardır. Analizde kurumsal yönetim uygulamalarının hem BİST-30 endeksinin hem de BİST-100 endeksinin getiri oynaklığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratıp yaratmadığını belirlemek için XKURY endeksi açıklayıcı değişken olarak eklenmiş ve ARCH etkisi taşıyan BİST-30 ve BİST-100 endekslerinde tekrar sınanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; BİST-100 endeksinin XKURY endeksinin açıklayıcı değişken olarak eklenmeden önceki 0,06 olan şokların oynaklığa etkisi 0,054'e gerilemiştir. Benzer durum BİST-30 endeksinde de gözlemlenmiş ve şok etkisinin azaldığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre; kurumsal yönetim uygulamalarının BİST-30 ve BİST 100 endekslerinin getiri oynaklığı üzerinde azaltıcı bir etkisi mevcuttur. Çavdar ve Aydın (2017) tarafından yapılan çalışmada ise, BIST XKURY Endeksi'nin volatilite yapısını belirlemek için ARCH, GARCH ve SWARCH modelleri karşılaştırılarak, volatiliteyi en iyi ölçen model belirlenmeye çalışılmıştır. 2014-2017 arası döneme ilişkin günlük verilerin kullanıldığı çalışmadan elde edilen bulgulara göre, SWARCH modeli volatiliteyi klasik modellere göre daha iyi ölçmektedir. Yazarların tespitine göre, XKURY Endeksi'nin volatilitesi BIST bünyesinde işlem gören birçok endeksin volatilitesinden daha düşüktür. Borsa İstanbul pay endeksleri (BİST-100, BİST-50 ve BİST-30) ile Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) endeksi arasındaki volatilite ilişkisini ele alan Güleç vd. (2018), endekslerin 2007-2017 arası döneme ilişkin toplam 2555 günlük kapanış verisini kullanmıştır. İlgili dönemde tüm endekslerin yüksek oynaklık gösterdiğini belirleyen yazarlar, en yüksek getirinin XKURY Endeksi'nden elde edildiğini tespit etmişlerdir. Buna karşın en riskli ve volatil endeks olarak da BİST-30 bulunmuştur. Johansen Eşbütünleme ve VECM modellerinin kullanıldığı çalışmanın sonuçlarına göre, XKURY endeksine en çok benzeyen endeks olarak BİST-50 endeksi belirlenmiştir. Ayrıca yapılan Granger Nedensellik testine göre, XKURY ile BİST-50 ve BİST-30 endeksleri arasında çift yönlü nedensellik varken; BİST-100 endeksinden XKURY endeksine doğru tek yönlü nedensellik mevcuttur. Yazarlara göre, şirketler kurumsal yönetim endeksinde yer alarak daha yüksek getirilere ve daha düşük volatiliteye sahip olabileceklerdir

Kurumsal yönetim endeksinin volatilitesini ele alan yurtdışı çalışmalara bakıldığında ise sınırlı yine sayıda çalışmanın varlığı karşımıza çıkmaktadır. Koulakiotis et.al. (2013) tarafından yapılan çalışmada, Almanya Borsası DAX-100 Endeksi'nde yer alan şirketlerin hisse senedi volatilitesi ile kurumsal yönetim uygulamaları arasındaki ilişki incelenmiştir. BEKK-GARCH modelinin kullanıldığı çalışmanın veri seti ise, 1998-2007 yılları arası dönemi kapsayan günlük verilerden oluşmaktadır. Yazarların elde ettiği bulgulara göre, kurumsal yönetim ilkelerini uygulayan şirketlerin kendi geçmiş değerleri ile aralarında volatilite yayılımı söz konusu iken, kurumsal yönetimin hakim olmadığı şirketlerde volatilite yayılımına etki eden birçok unsur mevcuttur. Huang et.al. (2011) ise, kurumsal yönetim uygulamalarının, siyasi krizlerin hakim olduğu dönemde hisse fiyatlarının üzerindeki volatilitesine etkisini araştırmıştır. Tayvan'da 2004 yılında yapılan seçimler üzerinden incelenen etkiye göre, kurumsal yönetim uygulamalarının hâkim olduğu şirketlerde hisse senedi fiyatlarının volatilitesi, kurumsal yönetim uygulamalarının olmadığı şirketlere nazaran daha düşük düzeydedir. Benzer bir sonuç Sao Paulo (BOVESPA) için çalışmanın sonuçlarıyla da elde edilmiştir. Roger ve Securato (2009) tarafından yapılan çalışmada, kurumsal yönetimi benimseyen şirketlerin hisse senedi fiyatları kısa dönemde, kurumsal yönetim ilkelerini uygulamayan şirketlerin hisse senetlerine göre daha az volatil olarak tespit edilmiştir. GARCH modelinin kullanıldığı çalışmaya göre, zayıf kurumsal yönetime sahip şirketler şoklara daha fazla tepki vermektedir ve volatilite ısrarcılıkları daha yüksek olmaktadır. Ayrıca volatilite yayılımı genellikle güçlü kurumsal yönetime sahip şirketlerden zayıf olanlara doğrudur. Yazarlara göre, şirketlerin kurumsal yönetim ilkelerini benimsemeleri hisse senetlerinin daha stabil olmalarına olanak sağlamaktadır. Bu çalışmaların dışında kurumsal yönetim ve volatilite ilişkisini farklı boyutlardan ele alan çalışmalar (Wei, 2016; Merz ve Trabert, 2017; Duppati, 2017; Aloui, 2018; Parasanna, 2013; Patel et.al.2018) da mevcuttur.

3.Metodoloji

Geleneksel ekonometrik modellerde sabit varyanslılık başka bir ifadeyle varyansın zaman içinde değişmediği ve zamandan bağımsız olduğu varsayımı 1982 yılına kadar geçerliliğini korumuştur. Bu durum finansal zaman serilerinde hisse senedi fiyatlarının rassal bir yürüyüş gösterdiği ve getirilerin sıfır ortalama etrafında dağılıma sahip olduğunu da varsaymaktaydı. Merton (1973) ile Black ve Scholes (1973) tarafından opsiyon fiyatlandırmasında kullanılmak üzere geliştirilen Black-Scholes modeli de bu varsayımı temel almıştır. Finansal zaman serilerinin zamana bağlı bir şekilde varyansında değişkenlik göstermemesi ve sabit varyanslılık durumu homoskedastik yapı olarak isimlendirilmiştir. Fakat sabit varyanslılık üzerine kurulan bu varsayım, zaman serilerinin normal dağılıma göre dik ve sivri yapıda olmaları ile volatilite kümelenmeleri oluşturmalarının ortaya çıkmasından sonra

geçerliliğini kaybetmiştir. Volatilite tahmininde yaygınca kullanılan MA (Hareketli Ortalama) ve EWMA (Üstel Ağırlıklandırılmış Hareketli Ortalama) modellerinin, hisse senetlerinin fiyatlarında ortaya çıkan değişken standart sapmadan dolayı kullanılamaz hale gelmesi, değişken varyanslılığı temel alan modellerin geliştirilmesi gereksinmini ortaya çıkarmıştır (Alexander, 2008:131). Kutlar ve Torun (2013:2) ve Reider'a (2009) göre, değişen varyansı dikkate almayan geleneksel modellerin kullanımı nedeniyle olmayan sonuçların ortaya çıkması olasıdır. Ayrıca En Küçük Kareler tahmin edicisinin sapmasızlık ve tutarsızlık özelliklerini korumakla birlikte parametrelerin anlamsız olması homoscedastik modellerin bir diğer devantajıdır. Bu nedenle, finansal varlıkların getiri ve fiyat değişkenliğini dikkate alan, zamanla değişen varyansın tahmin edilmesine olanak sağlayan otoregresif koşullu değişen varyans modeli olan ARCH (Autoregresif Conditional Heteroskedasticity) modeli geliştirilmiştir. Böylelikle geleneksel volatilite modellerinde volatilitenin ölçüsü olan varyansın zaman içinde değişmediğini varsayan homoskedastik modellerden hetorokedastik modellere geçiş sağlanmıştır.

3.1.ARCH Ailesi Modelleri

Engle, 1982 ve 1983 yılında İngiltere'nin enflasyon verilerini kullanarak yaptığı çalışmalarda, serinin sabit bir varyans etrafında dolanmadığını fark etmiştir. Bu durumdan dolayı değişen varyanslılık durumu gözeten ARCH modelini geliştiren yazar, Wang'ın (2003:66) da belirttiği gibi, günümüzde volatilite tahmininde en yaygın kullanılan modeller olan otoregresif modellerin literatüre girmesine öncülük etmiştir. Engle'dan (1982) sonra Cragg (1982) tarafından da yapılan incelemeler neticesinde, zaman serilerinin özellikle de finansal zaman serilerinin değişen varyansa yaygınca sahip olduğu ve heterokedastik yapıda oldukları ortaya çıkmıştır. Bu durum ise, Engle (1993:74), Greene (1993:438) ve Bollerslev (1992:7-8) tarafından da ifade edildiği üzere, finansal zaman serilerinde volatilite ölçümünde ARCH ailesi modellerinin kullanımını gerekli kılmıştır. Aksi durumda Anbar vd. (2011:160), Alexander (2008:131) ve Brooks (2008:386) tarafından da tespit edildiği üzere, gerçekte olmayan ilişki ve sonuçların ortaya çıkması ile karar vericilerin yanılması olası sonuçlar arasındadır.

ARCH bir tür ağırlıklandırılmış varyanstır başka bir ifadeyle geçmiş tahmin hatalarının karelerinin ağırlıklı ortalamasıdır (Engle, 1982:987-988). Buna göre, ARCH modelleri zaman serisi yöntemlerindeki sabit varyans varsayımını bir kenara bırakarak, varyansın gecikmeli öngörü hatalarının karelerinin bir fonksiyonu olarak değişmesine izin verir (Gökçe, 2001:36; Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2006:249; Altuntaş ve Çolak, 2015:212). Fakat Aboobacker (2015:457)'in de ifade ettiği üzere, koşullu varysansı yakalamak için daha fazla sayıda gecikme değerinin hesaplanması gerekmektedir. Finansal zaman serilerinin volatilite modellemesinde yaygınca kullanılan genel bir ARCH modeli şu şekilde formülize edilir:

$$y_t = u_t \qquad (1)$$

$$u_t \sim N(0, h_t)$$

$$h_t = \alpha_0 + \sum_{t=1}^{q} \alpha_j u_{t-i}^2 \qquad (2)$$

1 ve 2 nolu denklemlerde ifade edilen değişkenler ile ARCH (q) modeli kurulur. Bu denklemlerden 1 numaralı olan ortalama modeli ifade ederken; 2 numaralı denklem ise varyans modeli olarak isimlendirilmektedir. Koşullu varyansın olarak ifade edildiği denklemde, q değişkeni ise ARCH sürecinin derecesini göstermektedir. katsayıları, denklemde bilinmeyen parametrelerin vektörünü belirtmekte iken; u_{t-i}^2 ise geçmiş dönem öngörü hatalarına ilişkin bilgi vermektedir. Bu bilgilere göre kurulacak olan bir ARCH (1) modeli aşağıdaki 3 nolu denklemdeki gibi olmalıdır:

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2 \qquad (3)$$

Değişen varyans sorununu ortadan kaldırmayı amaçlayan ARCH modellerinin bazı koşulları sağlaması gerekmektedir. Bu koşullardan ilki katsayıların negatif olmama durumudur. $\alpha_0 > 0$, $\alpha_1 \geq 0$ koşullarının sağlanmaması durumunda ise model anlamsız olmakta, değişen varyans etkisini gideremememektedir (Alexander, 2008:136; Brooks, 2008:389-392). ARCH modellerinin sağlaması gereken ikinci koşul ise katsayılar toplamının 1'den küçük olmasıdır. Aksi durumda, serideki volatilite kalıcı nitelikte olduğundan volatilite tahmini yapılamamaktadır. 1982 yılında geliştirilen ARCH modelinin kullanımıyla beraber yüksek ARCH derecesine sahip olan modellerin koşullu varyansı daha iyi modellediği ortaya çıkmıştır (Gujarati, 2011: 245). Fazla sayıda gecikme değerinin modele dâhil edilmesi, parametre sayısının artmasını da beraberinde getirmektedir (Brooks, 2008:391). Parametre sayısının artmasıyla beraber bazen negatif katsayıyla karşılaşmak, modellerin anlamsız olmasına neden olmuştur. Bunun için yeni bir modelin arayışı içine girilmiş ve GARCH modeli geliştirilmiştir

ARCH modelinde uzun dönemli gecikmelerin modele dâhil edilmesinden dolayı ortaya çıkan negatif katsayıların, modeli anlamsız kılması dolayısıyla geliştirilen genel bir GARCH(p,q) denklemi aşağıdaki 4 nolu denklemdeki gibidir:

$$h_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{q} \alpha_i u_{t-i}^2 + \sum_{i=1}^{p} \beta_i h_{t-i} \qquad (4)$$

3 nolu denklemde belirtilen bileşenlerden h_{t-i} katsayısı ARCH terimini, u_{t-i}^2 katsayısı ise modelin GARCH terimini ifade etmektedir. Daha açık bir

ifadeyle, u_{t-i}^2 terimi, geçmiş dönem volatilite tahminlerinden oluşmaktadır. Modelde kullanılan p terimi ARCH modelinin hareketli ortalama derecesini, q katsayısı ise GARCH modelinin derecesini göstermektedir. ARCH (q) sürecinde, koşullu varyans yalnızca geçmiş örnek varyansların bir fonksiyonu iken, GARCH (p,q) süreci, gecikmeli koşullu varyansların girişine de izin vermektedir (Brooks, 2008:394). Bu bilgilere göre GARCH(1,1) modelini gösteren bir denklem;

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2 + \beta_1 h_{t-1} \tag{5}$$

şeklinde yazılabilmektedir.

ARCH modelinde olduğu üzere GARCH modelleri de bazı kriterleri karşılamalıdır. Bu kriterlerden ilki, katsayıların negatif olmama durumudur. $\alpha_i \geq 0$, $\beta_i \geq 0$, $p \geq 0$, $q > 0$ koşullarının sağlanmaması durumunda model anlamsız olmakta ve serideki değişen varyans sorunu giderilememektedir. GARCH modelinde tüm parametrelerin pozitif olması, durağanlık şartının sağlanabilmesi için de ARCH ve GARCH parametrelerinin toplamının 1'den küçük olması gerekmektedir. $\alpha_i + \beta_i < 1$ koşulunun sağlanmaması durumunda da model anlamsız olmakta ve volatilite tahmininde kullanılamamaktadır. Ayrıca toplamın 1'den büyük olması, bir dönemde ortaya çıkan şokun bir sonraki dönemde daha büyük bir volatiliteye yol açacağını gösterir. Toplamın 1'e eşit olması ise şokların volatilite üzerinde ısrarcılığının kalıcı (permanent) olduğunu gösterir ve bu model ile koşulsuz varyans belirlenemez (Bollerslev, 1986:307-308; Chou, 1988; Brooks, 2008:394; Griffths vd., 2008: 243; Alexander, 2008:136; Güriş ve Saçıldı, 2011:165; Gürsoy ve Balaban, 2014:175).

ARCH ve GARCH modelleri simetrik modeller olduğu için Mandelbrot (1963) tarafından ortaya atılan volatilite kümelenmeleri (volatility clustering) ve Fama (1965) tarafından tespit edilen kalın kuyruk (leptokurtosis) özellikleri ortaya çıkarmada başarılıdır (Brooks, 2008:404). Fakat Black (1976) tarafından ortaya çıkarılan kaldıraç etkisini (leverage effect) ortaya çıkaramamaktadır. Literatürde oluşan bu açığı kapatmak için çeşitli zamanlarda asimetrik GARCH modelleri geliştirilmiştir. Asimetrik GARCH modellerinden olan genel bir PARCH modeli aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Brooks vd., 2000:3-4):

$$\sigma_t^d = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{q} \alpha_i \left(|\varepsilon_{t-i}| + \gamma_i \varepsilon_{t-i}\right)^d + \sum_{i=1}^{p} \beta_i \, \sigma_{t-i}^d \tag{6}$$

6 numaralı denklemde, α_i ve β_i katsayıları GARCH parametresini ifade etmekte iken, γ_i kaldıraç etkisine ait parametreyi ve son olarak d katsayısı ise kuvvet parametresini göstermektedir. PARCH modelinde, 6 numaralı denklemde de görüleceği üzere, standart sapmanın kuvvet parametresi olan ve kaldıraç etkisini gösteren γ katsayısı hesaplanmaktadır. Brooks vd. (2000: 4), Telatar ve Binay (2002:117)ve Songül'ün (2010:19) ifade ettiği üzere, σ

parametresinin modele dahil edilmesiyle asimetrinin yakalanması amaçlanmakta ve σ parametresinin istatistiki olarak anlamlı çıkması ile de süreçteki asimetri yakalanmaktadır.

Pozitif şoklarla negatif şokların etkisinin simetrik olmadığını dikkate alan ve 1994 yılında Zakoian tarafından geliştirilen Eşik GARCH (TGARCH) modeli, asimetri tespitinde yaygınca kullanılan modellerin başında gelmektedir. Uzun ismi "Threshold Generalized Auto Regressive Conditional Heteroskedasticity" olan TGARCH modeli, GARCH modeline kaldıraç değişkeni (γ) ilave edilerek elde edilmektedir. Böylelikle 1976 yılında Black tarafından tespit edilen kaldıraç etkisinin ortaya çıkarılması sağlanmış olacaktır. Brooks'un (2008:405) belirttiği üzere, TGARCH modeli, GARCH modelinden elde edilen sonuçlara ek olarak hata varyansındaki asimetriyi ihtimalini de hesaplamaktadır. Genel bir TGARCH modeli ise 7 nolu denklemde gösterilmiştir:

$$h_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{q} \alpha_i u_{t-i}^2 + \gamma_i u_{t-i}^2 d_{t-1} + \sum_{i=1}^{p} \beta_j h_{t-j} \qquad (7)$$

TGARCH modelinde olumlu haberler α_i katsayısı ile ifade edilirken; olumsuz haberlerin etkisi $\alpha + \gamma$ ile gösterilmektedir. Ayrıca $\gamma \neq 0$ ve $\gamma > 0$ durumlarında incelenen seride asimetrik bilgi olduğu ve kaldıraç etkisine sahip olduğu varsayılmaktadır. Başka bir ifadeyle, $\gamma > 0$ olması durumunda seride kaldıraç etkisi vardır ve asimetrik özellik taşımaktadır. Bu asimetrik etkinin olumlu haberlerden mi yoksa olumsuz haberlerden kaynaklandığını bulmak için ise u_{t-1} teriminin katsayısına bakılacaktır. Eğer katsayı negatif ise olumsuz haberler olumlu haberlere göre volatiliteyi daha fazla arttırmakta, eğer u_{t-1} teriminin katsayısı pozitif ise bu durumda, olumlu haberler olumsuz haberlere göre volatiliteyi daha fazla oranda arttırmaktadır. $\gamma < 0$ olması durumunda ise seride kaldıraç etkisinin olmadığı ortaya çıkacaktır (Mapa, 2004:3-5). Son olarak $\gamma = 0$ durumu ortaya çıkarsa, bu durumda TGARCH modelinin katsayı sonuçları GARCH modelinin katsayı sonuçlarına eşit olacaktır (Hossainvd., 2005:423). ARCH/GARCH modellerinin temel koşulları olan katsayıların negatif olmama durumundan dolayı $\alpha_0 > 0$, $\alpha_i > 0$, $\beta \geq 0$ ve $\alpha_i + \gamma_i \geq 0$ koşullarının sağlanması da gerekmektedir (Brooks, 2008:406).

Bir başka asimetrik GARCH modeli ise EGARCH modelidir. Tam ismi "Exponential Generalized Auto Regressive Conditional Heteroskedasticity" olan EGARCH modeli, logaritmik değerleri kullanmasından dolayı katsayıların negatif olmasına da izin veren bir modeldir. Brooks (2008:406) ve

Alexander'a (2008:151) göre, koşullu varyans parametrelerinde negatif olmama kısıtının bulunmaması avantajının yanında, üs alma nedeniyle koşullu varyansın pozitif ve negatif şoklara asimetrik bir şekilde tepki vermesine de imkân tanıması, modelin bir diğer avantajıdır. Genel bir EGARCH modeli ise şu şekilde ifade edilebilmektedir:

$$\log(h_t) = \alpha_0 + \sum_{j=1}^{q} \beta_j \log(h_{t-j}) + \sum_{i=1}^{p} \alpha_i \left| \frac{u_{t=i}}{\sqrt{h_{t=i}}} \right| + \sum_{k=1}^{r} \gamma_k \frac{u_{t-k}}{\sqrt{h_{t-k}}} \quad (8)$$

8 nolu denklemde γ_k katsayısı serinin hem kaldıraç etkisini hem de asimetrisini göstermektedir. Eğer $\gamma_k < 0$ eşitsizliği ortaya çıkarsa, bu seride bir kaldıraç etkisinin varlığı mevcuttur. Bu durum ise olumsuz haberlerin volatiliteyi daha fazla arttığını söylemektedir.

3.2.Markov Rejim Değişimi Modeli

Çalışma kapsamında endekslerin volatilite yapılarının belirlenmesi aşamasından sonra rejim yapıları da ele alınacaktır. 1989 yılında Hamilton tarafından geliştirilen Markov Rejim Değişimi modeli esas olarak incelemeye konu olan serilerin düşüş ve yükseliş rejimlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. İki rejime sahip tipik bir seriye ilişkin Markov Rejim Değişimi modeli şu şekilde açıklanabilmektedir:

$$yt = \begin{pmatrix} \phi 1{,}0 + \phi 1{,}1 yt-1 + \cdots + \phi 1{,}p \ y \ t-1 + \varepsilon t \ eğer \ (st=1) \\ \phi 2{,}0 + \phi 2{,}1 yt-1 + \cdots + \phi 2{,}p \ y \ t-1 + \varepsilon t \ eğer \ (st=2) \end{pmatrix} \quad (9)$$

9 nolu denklemdeki rejim sayıları dikkate alındığında ise 10 nolu denkleme ulaşılabilmektedir.

$$y_t = \phi_{0,st} + \phi_{1,st} y_{t-1} + \ldots + \phi_{p,st} y_{t-p} + \varepsilon \quad (10)$$

Bu denklemlerde yer alan değişkenlere bakıldığında, $\phi_{1,j}$ ve $\phi_{2,j}$ otoregresif gecikme parametrelerini ifade etmekte iken; s_t rejim değerlerini (hangi rejimde olunduğunu) p değeri ise otoregresif model derecesini ifade etmektedir.

$P_r(S_t = j \mid S_{t-1} = i) = P_{ij} \geq 0$ (11) şeklinde yazılabilir ve burada i, j= 1, 2,..., k, k farklı rejimleri, $P_{i,j}$ de rejim i'den rejim j'ye geçiş olasılığını göstermektedir. Buna göre $P_{1,1,}$ gösterimi, birinci rejimdeyken bir sonraki dönemde birinci rejimde kalma olasılığını; $P_{1,2,}$ birinci rejimdeyken bir sonraki dönemde ikinci rejime geçiş olasılığını, $P_{2,2,}$ süreç ikinci rejimdeyken bir sonraki dönemde ikinci rejimde kalma olasılığını, $P_{2,1,}$ ikinci rejimdeyken bir sonraki dönemde birinci rejime geçme olasılığını belirtmektedir (Mohd ve Zaidi, 2006; Frömmel vd., 2007; Kök ve Kahyaoğlu, 2007; Fallahi ve Rodriguez, 2007). Çalışmada,

Kurumsal Yönetim Endeksinin volatilite ve rejim yapısı ele alınacağından, ilgi endeksin hesaplanmaya başladığı 2007 yılından 2016 yılına kadar olan gün sonu kapanış değerleri analize konu olmuştur. İlgili verilerin doğal logaritması alınarak analizler yapılmış ve bulgular tablolara aktarılmıştır.

4.Analiz ve Bulgular

Çalışmada ilk önce XKURY serisinin getiri grafiği çıkarılmıştır. Toplam 2200 günlük ve doğal logaritması alınmış seri incelendiğinde, getiri serisinin dalgalı bir seyir izlediği ortaya çıkmaktadır. Şekil 4'te de görüleceği üzere 2007-2016 dönemi içerisinde serinin aşırı oynak bir yapıda olduğu ortaya çıkmaktadır. Anbar vd. (2011) 'nin çalışmalarında da tespit edildiği üzere, özellikle 2008 Küresel Finans Krizi'nin yaşandığı dönemde serinin getirilerinde volatilite kümelenmeleri ortaya çıkmıştır. Krizin ilk etkilerinin görüldüğü 2007 yılının ortalarından, etkilerin ortadan kalkmaya başladığı 2010 yılı başına kadar endeks getirisi volatil bir yapı oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu durum literatür (Oberholzer ve Venter, 2015; Karunnanayake vd., 2010; Tabajara vd., 2014; Angabini ve Wasiuzzaman, 2011; Huang vd., 2011) ile de uyumludur. Seride oluşan ikinci dalgalanma ise 2013 yılı sonu ve 2014 yılı başında tespit edilmiştir. Bu dönemde ülkemizde zaman zaman karşılaşılan siyasi istikrarsızlığın etkileri, kendisini BİST endekslerinde aşırı oynaklık olarak göstermiştir. Gerek Küresel Finans Krizi gerekse 2013/2014 yılında ülkemizde oluşturulmaya çalışılan siyasi istikrarsızlığın, endeks getirisinde ortaya çıkardığı bu olumsuz durum Mandelbrot (1963) tarafından savunulan volatilite kümelenmelerini XKURY ve BİST'te işlem gören diğer tüm endekslerde kendisini göstermiştir. Mandelbrot'un (1963) da ifade ettiği üzere volatil bir yapıya sahip olan getiri serilerinde büyük değişimler büyük değişimleri, küçük değişimler ise küçük değişimleri izlemektedir. Dolayısıyla XKURY endeksinin getiri grafiğine bakıldığında, serilerde volatilite olduğunun göstergesi olan üç özellikten (volatilite kümelenmesi, kalın kuyruk ve asimetri) bir tanesi olan volatilite kümelenmesi tespit edilmiştir. Bu durumun daha net ortaya çıkarılması için ilerleyen bölümlerde ayrıca değişen varyans testlerinden ARCH-LM testi de yapılacaktır.

Şekil 1: XKURY Endeksinin 2007-2016 Yılları Arası Getiri Grafiği

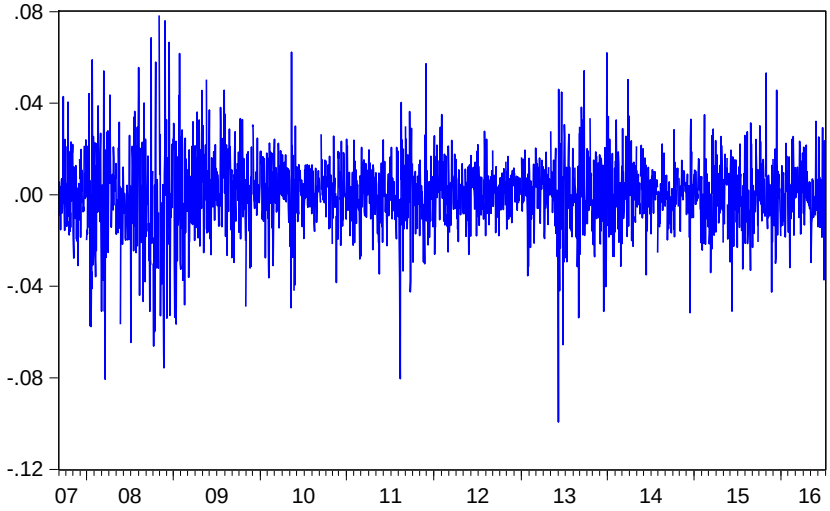

XKURY endeksinin doğal logaritması alınmış getiri serisinin gösterildiği Şekil 1'de yatay eksen ilgili dönemi, dikey eksen ise yüzdesel getiriyi göstermektedir. Buna göre endekse ait en yüksek getirilerin (%8) tespit edildiği dönem 2008-2009 arasında gözlemlenmiş iken; en düşük getiri (-%10) ise 2013 yılında tespit edilmiştir. Bu dönemlerin dışında ise endeks getirisi genel olarak 0.04 ile -0.04 arasında bir seyir izlemiştir. Ortaya çıkan bu durum, serinin durağan bir yapıda olduğu izlenimini vermektedir. Serinin durağan olup olmadığının tespiti için birim kök testleri yapılmıştır.

Tablo 1: XKURY Endeksi ADF ve PP Birim Kök Testi

Teknik	*Fark*	*Yüzde*	*Kritik Değer*	*t-istatistiği*	*Anlamlılık*	*Karar*
ADF	Düzey	%1	-3.433144	***-11.85332***	**0.000**	***I(0)***
		%5	-2.862661			
		%10	-2.567412			
PP	Düzey	%1	-3.433127	***-43.97993***	**0.001**	***I(0)***
		%5	-2.862653			
		%10	-2.567408			

XKURY endeksinin sabit ve trendli etkiye sahip birim kök testi sınamalarına bakıldığında hem ADF tekniğinde hem de PP tekniğinde serinin birim köke sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. ADF tekniğine göre elde edilen t-istatistiği değeri -11.85332 hem %1, hem %5 hem de %10 anlamlılık

düzeylerinde hesaplanan kritik değerlerden mutlak değerine göre daha büyük olduğundan, seride birim kökün olmadığı ve durağan bir yapıda olduğunu göstermektedir. Aynı durum PP tekniğinde de ortaya çıkmaktadır. PP tekniğine göre hesaplanan t- istatistiği (-43.97993) %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde hesaplanan kritik değerlerden yine mutlak değerce daha büyük olduğundan, seride birim kök olmadığı ve durağan olduğu varsayımını kabul edebileceğimizi göstermektedir. İncelemeye konu olan XKURY endeksinin birim köke sahip olmadığı ve durağan olduğu (I(0)) tespit edildikten sonra serinin tanımlayıcı istatistikleri ele alınmıştır.

Şekil 2: XKURY Endeksi Tanımlayıcı İstatistikleri

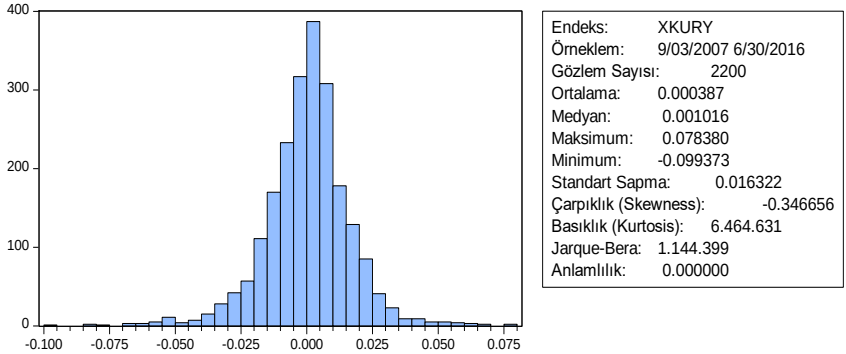

Şekil 2'de de görüleceği üzere, XKURY serisinin toplam gözlem sayısı 2200'dür. Serinin getirisine baktığımız zaman ilgili dönemde (2007-2016) endeksin pozitif getiri ortalamasına sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde endekse yatırım yapan bir yatırımcı günlük ortalama 0.000387 getiri elde etmiştir. Maksimum getiri %7.83 olarak hesaplanırken, minimum getiri ise -%9.93 olarak hesaplanmıştır. Endeksin sahip olduğu minimum ve maksimum getiriler arasındaki farkın yüksek oluşu da endekste değişen varyans etkisinin olabileceğine ilişkin ipucu vermektedir. Ayrıca ilgili dönem için endeksin standart sapması %1.63 olarak hesaplanmıştır. Serinin basıklığını gösteren Kurtosis katsayısına bakıldığında elde edilen 6.464 ise basıklık değeri için kritik değer olan 3'ten yüksek olduğu için seri dik ve sivri bir yapıdadır. Serinin çarpıklığını gösteren Skewness katsayısına bakıldığında ise elde edilen -0.346 değeri serinin sola çarpık ve sağ kuyruğunun daha uzun olduğunu göstermektedir. Opreana ve Bratian'a (2012) göre, negatif skewness katsayısı simetriyi ifade etmekte iken; 3'ten büyük olan kurtosis ise kalın kuyruk başka bir deyişle luptokurtik durumu göstermektedir. Bu sonuca göre, büyük ihtimalle XKURY Endeksi'nde asimetri yani kaldıraç etkisi tespit edilmeyecek olunup, kalın kuyruk sorunu ortaya çıkacaktır. Serinin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek için yapılan Jarque-Bera testi sonucunda ise elde edilen istatistik değeri (1114), $\chi 2$ tablo değeri olan

5.99'dan yüksek olduğu için serinin normal dağılmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç gerek XKURY endeksinin (Bayraktaroğlu ve Çelik, 2015; Çarıkçı vd., 2009; Şahin vd., 2015; Mugaoğlu ve Erdağ, 2013) gerekse BİST bünyesinde işlem gören diğer pay endekslerinin getiri serilerinin normal dağılmadığını ortaya koyan birçok çalışmayla (Akgün ve Sayan, 2005; Aydın, 2003; Eryılmaz, 2015; Er ve Fidan; 2013; Gök ve Kalaycı,2013; Güriş ve Saçıldı, 2011; Gürsakal, 2011; Çiçek, 2010; Demir ve Çene, 2012; Kendirli ve Karadeniz; 2012; Altıntaş ve Çolak, 2010; Gürsoy ve Balaban, 2014; Kutlar ve Dönek, 2001; Şimşek, 2016)) paralellik arz etmektedir. Dolayısıyla çalışmada elde edilen serinin normal dağılmadığı sonucu diğer çalışmalar ile uyumludur. XKURY serisinin genel özellikleri özetlenecek olunursa; normal dağılmayan, dik ve sivri, sola çarpık ve sağ kuyruğu uzun, ortalama getirisi ise pozitif olan bir seridir.

Tablo 2: XKURY Endeksinin Schwarz Bayesyan Bilgi Kriterine Göre ARMA (p/q) Seçimi

Model p/q	**0**	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**
0	-5.372	-5.37	-5.378	-5.374	-5.371	-5.368	-5.365	-5.366	-5.363	-5.359	-5.359
1	**-5.380**	-5.377	-5.374	-5.371	-5.368	-5.365	-5.363	-5.363	-5.362	-5.359	-5.359
2	-5.377	-5.374	-5.372	-5.373	-5.364	-5.361	-5.367	-5.363	-5.361	-5.357	-5.355
3	-5.374	-5.371	-5.373	-5.366	-5.362	-5.360	-5.363	-5.360	-5.357	-5.354	-5.352
4	-5.371	-5.368	-5.364	-5.364	-5.364	-5.363	-5.359	-5.359	-5.356	-5.352	-5.350
5	-5.368	-5.364	-5.361	-5.360	-5.363	-5.359	-5.356	-5.356	-5.352	-5.351	-5.348
6	-5.366	-5.363	-5.366	-5.363	-5.359	-5.357	-5.357	-5.352	-5.351	-5.349	-5.345
7	-5.366	-5.363	-5.360	-5.360	-5.359	-5.356	-5.352	-5.349	-5.349	-5.346	-5.342
8	-5.363	-5.363	-5.360	-5.357	-5.356	-5.352	-5.353	-5.346	-5.344	-5.342	-5.316
9	-5.360	-5.360	-5.356	-5.354	-5.352	-5.351	-5.349	-5.346	-5.343	-5.341	-5.343
10	-5.360	-5.358	-5.355	-5.352	-5.349	-5.347	-5.344	-5.320	-5.337	-5.335	-5.339

Tablo 2'de yer aldığı üzere p=0,…….10 ve q=0,……10 kombinasyonu için en uygun değer olan -5.380617 sayısı ARMA(1,0) modelini işaret etmektedir. XKURY serisi için tespit edilen bu model literatür (Bayraktaroğlu ve Çelik, 2015; Şahin vd., 2015) ile de paralel yapıdadır. Dolayısıyla çalışmada ARCH-LM testi yapılırken, XKURY endeksi için AR(1) MA(0) olarak analizlere dâhil edilecektir. Schwarz Bayesyan Bilgi Kriteri'ne göre elde edilen ARMA(1,0) sonucu ayrıca diğer bilgi kriterlerine (Akaiki, HQ) göre de analiz edilmiş ve katsayıları farklı olsa da genel ARMA yapısı aynı olarak tespit edilmiştir. Serilerde ARCH etkisinin olup olmadığını tespit eden veya bir başka değişle serinin değişen varyansa sahip olup olmadığını ölçen birçok test bulunmaktadır. Bu testler; Breusch-Pagan-Godfrey testi, Harvey testi, Glejser testi, White testi ve ARCH-LM testidir. Bu aşamada literatürde yaygınca (Gujarati, 2011; Sarıoğlu, 2006; Mazıbaş, 2005;

Duran ve Şahin, 2006; Başçı, 2011;Akar, 2008; Korkmaz ve Aydın, 2002; Demirhan, 2013; Akay ve Nargeleçekenler, 2006; Gürsoy ve Balaban, 2014; Kutlar ve Dönek, 2001; Telatar ve Binay, 2002; Kalaycı, 2005) kullanılan ve Engle tarafından 1982 yılında geliştirilen ARCH LM testi değişen varyans tespiti için belirlenmiştir.

Tablo 3: XKURY Endeksi ARMA(1,0) ARCH-LM Test Sonuçları

	χ^2 Tablo Değeri	Gözlenen R^2	R^2 Anlamlılık	F İstatistiği	F İstatistiği Anlamlılık
1 Gecikme	3.8414	40.6645	0.0000	41.3930	0.0000
5 Gecikme	11.0705	181.9566	0.0000	39.5722	0.0000
10 Gecikme	18.3070	221.5896	0.0000	24.5296	0.0000
20 Gecikme	31.4104	270.6968	0.0000	15.3049	0.0000
30 Gecikme	43.7729	301.6669	0.0000	11.5123	0.0000

Tablo 3'te de görüleceği üzere değişen varyans tespiti için 30 gecikmeye kadar hesaplamalar yapılmıştır. χ^2 tablo istatistik değerinin 30. gecikmeden itibaren çok fazla değişmemesi dolayısıyla Şahin vd. (2015) çalışmasında da olduğu gibi maksimum gecikme uzunluğu 30 olarak belirlenmiştir. Serinin değişen varyansa sahip olmaması için **gözlenen R^2 < χ^2 tablo değeri** olması gerekmektedir. Fakat XKURY serisinin incelenen tüm gecikme değerlerinde gözlenen R^2 değeri χ^2 tablo değerinden büyük olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç serinin değişen varyansa sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla serinin sahip olduğu değişen varyans sorununun çözümü için ARCH tipi modellerin kullanılması gerekmektedir.

XKURY serisinin şimdiye kadar yapılan işlemler neticesinde durağan olduğu, ARMA (1,0) modeline uygun olduğu ve ARCH-LM testi sonucunda değişen varyans sorununa sahip olduğu tespit edilmiştir. Değişen varyansa sahip olması serinin volatil bir yapıda olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla bu sorunu ortadan kaldırmak için ARCH/GARCH tipi modellerin kullanılması gerekli olmuştur. Çalışma kapsamında, ARCH ve GARCH ile asimetrik modeller olan PARCH, EGARCH ve TGARCH modelleri kullanılacaktır. ARCH ve türevi modeller için hesaplamalara dâhil edilecek gecikme sayısı yukarıda sayılan çalışmaların önemli bir bölümünde olduğu gibi p=1,2,3 ve q=1,2,3 olarak belirlenmiştir.

Çalışmada ilk önce ARCH (p) modeline ait katsayılar sonrasında ise GARCH (p,q), TGARCH (p,q), EGARCH (p,q) ve PARCH (p,q) modellerine ilişkin katsayılar hesaplanmıştır ve analizler sonucunda elde edilen katsayılar Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: XKURY Endeksi ARMA(1,0) Volatilite Tahmin Modelleri Sonuçları

	Katsayılar							
Modeller	α_0	α_1	α_2	α_3	β_1	β_2	β_3	γ_1
ARCH (p=1)	0.000225	0.154569	-	-	-	-	-	-
ARCH (p=2)	0.000162	0.133745	0.287181	-	-	-	-	-
ARCH (p=3)	0.000120	0.123276	0.239879	0.232494	-	-	-	-
GARCH (p=1, q=1)	1.10E-05	0.118230	-	-	0.842944	-	-	-
GARCH (p=1, q=2)	9.41E-06	0.099140	-	-	1.086532	-0.21894	-	-
GARCH (p=1, q=3)	6.98E-06	0.080259	-	-	1.830643	-1.59290	0.657209	-
GARCH (p=2, q=1)	1.39E-05	0.077481	0.066396	-	0.807070	-	-	-
GARCH (p=2, q=2)	1.45E-05	0.077261	0.072539	-	0.759568	0.039590	-	-
GARCH (p=2, q=3)	6.97E-06	0.080343	-0.00017	-	1.831088	-1.59333	0.657322	-
GARCH (p=3, q=1)	1.33E-05	0.076901	0.077073	-0.01592	0.815053	-	-	-
GARCH (p=3, q=2)	2.07E-05	0.078174	0.092726	0.043766	0.341268	0.371231	-	-
GARCH (p=3, q=3)	2.78E-05	0.102464	0.060918	0.113302	0.325175	-0.52943	0.824242	-
TGARCH (p=1, q=1)	1.21E-05	0.056571	-	-	0.833502	-	-	0.128705
TGARCH (p=1, q=2)	1.03E-05	0.048866	-	-	1.072317	-0.21264	-	0.106229
TGARCH (p=1, q=3)	7.78E-06	0.044366	-	-	1.793726	-1.51652	0.611566	0.074633
TGARCH (p=2, q=1)	1.47E-05	-0.00879	0.082420	-	0.797794	-	-	0.148561
TGARCH (p=2, q=2)	1.56E-05	-0.00998	0.089116	-	0.708942	0.075812	-	0.156640
TGARCH (p=2, q=3)	1.08E-05	0.006510	0.058320	-	1.534029	-1.24100	0.550261	0.103182
TGARCH (p=3, q=1)	1.46E-05	-0.00867	0.086308	-0.00505	0.799423	-	-	0.148058
TGARCH (p=3, q=2)	1.81E-05	-0.01280	0.081683	0.029567	0.510704	0.236752	-	0.174114
TGARCH (p=3, q=3)	9.32E-06	0.001444	0.084694	-0.03694	1.614736	-1.28195	0.536462	0.093096
EGARCH (p=1, q=1)	-0.59975	0.216945	-	-	0.948429	-	-	-0.09619
EGARCH (p=1, q=2)	-0.54682	0.193164	-	-	1.106597	-0.15402	-	-0.08388
EGARCH (p=1, q=3)	-0.40400	0.158894	-	-	1.790754	-1.42839	0.604077	-0.05846
EGARCH (p=2, q=1)	-0.69520	0.107751	0.131180	-	0.939052	-	-	-0.10672
EGARCH (p=2, q=2)	-0.81228	0.107524	0.177794	-	0.715181	0.214276	-	-0.12495

EGARCH (p=2, q=3)	-0.56102	0.074023	0.148000	-	1.485050	-1.15215	0.620669	-0.08412
EGARCH (p=3, q=1)	-0.68885	0.106552	0.143811	-0.01364	0.939613	-	-	-0.10633
EGARCH (p=3, q=2)	-0.93535	0.102830	0.166290	0.064115	0.535941	0.383252	-	-0.14015
EGARCH (p=3, q=3)	-1.01863	0.079216	0.159381	0.144154	0.617440	-0.06665	0.363057	-0.15224
PARCH (p=1, q=1)	0.000783	0.117462	-	-	0.859610	-	-	0.479516
PARCH (p=1, q=2)	0.000683	0.099894	-	-	1.088374	-0.20891	-	0.466233
PARCH (p=1, q=3)	0.000514	0.081762	-	-	1.783117	-1.48368	0.604660	0.410413
PARCH (p=2, q=1)	0.000936	0.062934	0.076579	-	0.832645	-	-	1.000000
PARCH (p=2, q=2)	0.000989	0.066820	0.082388	-	0.739362	0.082391	-	1.000000
PARCH (p=2, q=3)	0.000699	0.049067	0.064921	-	1.512457	-1.21256	0.567559	0.946882
PARCH (p=3, q=1)	0.000943	0.063198	0.072602	0.005226	0.831041	-	-	1.000000
PARCH (p=3, q=2)	0.001109	0.073367	0.072047	0.027500	0.591908	0.204050	-	1.000000
PARCH (p=3, q=3)	0.000608	0.042310	0.086690	-0.03427	1.590422	-1.25757	0.555158	0.999997

Tablo 4'te görüldüğü üzere XKURY endeksinin volatilite yapısının belirlenmesi amacıyla toplam 39 model kurulmuştur. Fakat bu modellerden bazıları, ortaya çıkan katsayı sonuçları itibariyle ARCH/GARCH modellerinin varsayımlarını karşılayamadığı için kapsam dışına alınmak zorundadır. Tez çalışmasının üçüncü bölümünde de belirtildiği üzere ARCH ve GARCH tipi modellerin temel olarak iki varsayımı bulunmaktadır. Bunlardan ilki katsayıların ($\alpha_i \geq 0 \quad \beta_i \geq 0$) negatif olmama durumudur. Bu kısıta göre EGARCH modeli hariç diğer dört modelin herhangi bir denkleminde herhangi bir katsayısı negatif olursa, model volatilite tahmini için uygun olmamaktadır. EGARCH modellerinin kapsam dışında tutulmasının nedeni ise logaritmik olarak hesaplanmasıdır. Bu kısıt göz önüne alındığında; GARCH (1,2), GARCH(1,3), GARCH (2,3), GARCH (3,1), GARCH (3,3), TGARCH (1,2), TGARCH (1,3), TGARCH (2,1), TGARCH (2,2), TGARCH (2,3), TGARCH (3,1), TGARCH (3,2), TGARCH (3,3), PARCH (1,2), PARCH (1,3), PARCH (2,3) ve PARCH (3,3) modelleri, XKURY endeksinin volatilitesini ölçmek için uygun olmayan modeller olarak karşımıza çıkmaktadır.

ARCH/GARCH tipi modellerin volatilite ölçümünde kullanılması için gerekli olan ikinci varsayım ise katsayıların toplamının ($\alpha_i + \beta_i + \gamma < 1$) 1'den fazla olmamasıdır. Eğer katsayıların toplamı 1'den yüksek ise volatilite ısrarcılığı kalıcıdır ve bu durumda volatilite tahminini yapmak imkânsızdır. Bu kısıta göre değerlendirildiğinde TGARCH (1,1) modelinin katsayıları asimetri etkisini ölçen γ katsayısı ile beraber birden fazla olduğundan değerlendirme dışına alınmıştır. EGARCH modeli logaritmik olarak hesaplandığından; PARCH modelinde ise γ katsayısı üssü ifade ettiği için bu kuralın dışında

tutulmuştur. Geri kalan modellerin hiçbirinde katsayıların toplamı birden büyük olmadığı için XKURY serisinin volatilite yapısının belirlenmesinde kullanılabilecek modeller olarak analizlere bu modeller ile devam edilecektir.

ARCH/GARCH tipi modellerin temel varsayımlarının sınanmasından sonra geriye kalan modellerin XKURY serisinin sahip olduğu değişen varyans sorununu giderip gidermediğinin analizi için bu modellerin her biri teker teker sınanarak tekrar ARCH-LM testi yapılmıştır. Güriş ve Saçıldı'nın (2011:165) ifade ettiği üzere, serinin ARCH etkisinin ya da değişen varyans sorununun ortadan kaldırılmasının yanında artıkların da otokorelasyona sahip olmaması arzu edilen sonuçtur. Bunun için seride ayrıca artıkların otokorelasyona sahip olup olmadıklarını test etmek için Q ve Q^2 istatistikleri anlamlılık düzeyleri hesaplanacak olup elde edilen sonucun %5 anlamlılık düzeyinden yüksek olup olmadığına bakılmıştır. ARMA(1,0) modeli baz alınarak yapılan hesaplamalar çerçevesinde XKURY endeksinin değişen varyans sorununun ortadan kalkıp kalkmadığının belirlenmesi amacıyla yine 1, 5, 10, 20 ve 30. gecikme değerleri teker teker hesaplanmıştır. Seriye ilişkin değişen varyans sorununun ortadan kalkması için **gözlenen R^2 < χ^2 tablo değeri** koşulunun sağlanması gerekmektedir. Analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre; Tablo 13'te de görüleceği üzere ARCH (1), ARCH (2) ve ARCH (3) modellerinde 1. gecikme hariç diğer tüm gecikme değerlerinde **gözlenen R^2 < χ^2 tablo değeri** koşulu sağlanamamaktadır. XKURY serisinin volatilite tahmini için tespit edilen 18 uygun modelden hangisinin bu seri için en uygun olduğunu belirlemek için litaretürde yaygınca kullanılan (Akar, 2007; Akkün ve Sayyan, 2007; Islam vd., 2012; Alam vd., 2013; Alberg vd., 2008; Gabriel, 2012; Nasr ve Razı, 2015; Raza vd., 2015; Şahin vd., 2015; Mejla vd., 2014) model karşılaştırma metotlarından olan Theil Eşitsizlik Katsayısı (TIC) kullanılmıştır. Model seçiminde esas olarak Theil katsayısının kullanılmasıyla beraber ayrıca diğer karşılaştırma metotları olan Kök Ortalama Kare Hata (RMSE) ve Ortalama Mutlak Hata (MAE) metotları da hesaplanmıştır.

Tablo 5: XKURY Endeksi için En Uygun Volatilite Modeli Karşılaştırmaları

Modeller	**Theil Eşitsizlik Katsayısı**	**Kök Ortalama Kare Hata (RMSE)**	**Ortalama Mutlak Hata (MAE)**
GARCH (1,1)	0.931513	0.016343	0.011634
GARCH (2,1)	0.930646	0.016344	0.011634
GARCH (2,2)	0.930680	0.016344	0.011634
GARCH (3,2)	**0.930491**	**0.016344**	**0.011634**
EGARCH (1,1)	0.948547	0.016329	0.011632
EGARCH (1,2)	0.948536	0.016329	0.011632
EGARCH (1,3)	0.948781	0.016329	0.011632
EGARCH (2,1)	0.955533	0.016326	0.011634
EGARCH (2,2)	0.948528	0.016329	0.011632
EGARCH (2,3)	0.954018	0.016326	0.011634
EGARCH (3,1)	0.955022	0.016326	0.011634
EGARCH (3,2)	0.948291	0.016329	0.011632
EGARCH (3,3)	0.946179	0.016331	0.011632
PARCH (1,1)	0.949584	0.016329	0.011633
PARCH (2,1)	0.948045	0.016329	0.011632
PARCH (2,2)	0.947826	0.016330	0.011632
PARCH (3,1)	0.948043	0.016329	0.011632
PARCH (3,2)	0.947058	0.016330	0.011632

Analizler neticesinde elde edilen en düşük 0.930491 TIC katsayı değeri XKURY endeksinin getiri serisi için en uygun modelin GARCH (3,2) modeli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Elde edilen bu sonuç, XKURY endeksinin volatilitesi üzerine çalışma yapan yazarların sonuçlarına göre farklılık arz

etmektedir. Literatür taraması sırasında XKURY endeksinin volatilite yapısını belirlemeye çalışan 4 yazar da (Bayraktaroğlu ve Çelik, 2015; Çarıkçı vd., 2009; Şahin vd., 2015; Mugaloğlu ve Erdağ, 2013) çalışmalarında XKURY endeksi için en uygun modelin GARCH (1,1) olduğunu tespit etmişlerdir. Mevcut çalışmada ise en uygun model olarak GARCH (3,2) modeli tespit edilmiştir.

ARCH/GARCH modellerinin temel varsayımlarından biri katsayıların negatif olmaması diğer ise katsayılar toplamının 1'den büyük olmamasıdır. Aksi durumda, volatilite tahmin edilecek boyutlarda olmayıp ayrıca geçici nitelikte değildir. Analizler sonucunda en uygun model olarak tespit edilen GARCH(3,2) modeli bu iki kısıtın ikisini de aşmaktadır. Katsayılar toplandığında elde edilen ***0.927165*** volatilitenin tahmin edilebilir nitelikte olduğunun göstergesidir. Fakat katsayıların toplamının 1'e yakın olması endekse gelen bir şokun etki süresinin uzun olabileceğine yönelik ipucu vermektedir. Elde edilen bu sonuç ise Çarıkçı vd. (2009) tarafından XKURY Endeksi için tespit edilen 0.977244 sonucuna yakın olması sebebiyle, literatür tarafından desteklenmektedir. Ayrıca modelin katsayılarına bakıldığında; volatiliteye etki eden faktörlerin ***%21,4666***'sı ($\alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3$) geçmiş dönem şoklarından etkilenmekte iken; buna karşılık ***%71.2499***'u ($\beta_1 + \beta_2$) ise mevcut dönemden bir önceki dönemin şoklarına bağlı olmaktadır.

Volatilite ısrarcılığı (volatility persistence) olarak da isimlendirilen volatilitenin kalıcılığını ölçmek için literatürde yaygınca (Alexander, 2008:137; Şahin vd., 2015; Kayalıdere;2013) kullanılan aşağıdaki formül yardımıyla hesaplamalar yapılmıştır.

$$\frac{\ln\ (0.5)}{\ln(\alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 + \beta_1 + \beta_2)}$$

$$\frac{\ln\ (0.5)}{\ln(0.078174 + 0.092726 + 0.043766\ + 0.341268 + 0.371231)}$$

$$\frac{\ln\ (0.5)}{\ln(0.927165\ )}$$

$$\frac{-0.6931}{-0.0756} = 9.16\ gün$$

Hesaplamalar sonucunda da görüleceği üzere XKURY endeksi üzerine gelen bir şokun etkisi 9.16 gün sürmektedir. Half-life ölçüsü olarak da bilinen bu hesaplamadan sonra yapılacak olan bir diğer hesaplama, endeksin günlük yüzdesel volatilitesinin hesaplanmasıdır. Andersen ve Bollerslev (1998) tarafından geliştirilen yöntemle yapılan hesaplama sonucunda endeksin günlük volatilitesi elde edilmiştir. Buna göre XKURY endeksinin logaritmik getiri serisinin günlük volatilitesi;

$$\sqrt{\frac{\alpha_0}{1-\alpha_1-\alpha_2-\alpha_3-\beta_1-\beta_2}}$$

$$\sqrt{\frac{\alpha_0}{1-0.078174-0.092726-0.043766-0.341268-0.371231}}$$

$$\sqrt{\frac{0.0000207}{1-0.927165}}$$

$\sqrt{0.000284204}$= 0.01685= %1.6858 olarak hesaplanmıştır.

Çalışma kapsamında Kurumsal Yönetim Endeksi'nin volatilite yapısının tespit edilmesinden sonra endeksin getiri ortalaması kullanılarak rejim yapısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Markov Rejim Değişimi modelinin kullanıldığı çalışma kapsamında elde edilen sonuçlara göre, incelemeye konu olan endeksin düşük ve yüksek olmak üzere iki rejimli yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6: Rejim Tespiti Yapısı ve Katsayılar

Endeks	**Rejim Katsayıları**			
	Yüksek Rejim		**Düşük Rejim**	
XKURY	***Katsayı***	***Anlamlılık***	***Katsayı***	***Anlamlılık***
	0.002512	0.00023	0.000766	0.0264

Markov Rejim Değişimi Modelinin uygulandığı analizin sonuçlarına göre XKURY endeksinin sahip olduğu yüksek ve düşük rejim yapıları, %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Rejimler arası geçişe ilişkin yapılan analize sonucu ise Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7: Rejimler Arası Geçiş Olasılıkları

Endeks	**Rejim**	**Rejimler Arası Geçiş Olasılığı**		**Rejimde Kalma Süresi**	
		Yüksek Rejim	**Düşük Rejim**	**Yüksek Rejim**	**Düşük Rejim**
XKURY	***Yüksek Rejim***	0.791789	0.208211	29.78	4.62
	Düşük Rejim	0.497235	0.502765		

Rejimler arası geçiş hesaplamaları sonucunda ise, Kurumsal Yönetim Endeksi'nin yüksek rejime daha yatkın olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna göre,

XKURY endeksi yüksek rejimde iken, yüksek rejimde kalma olasılığı %79,1789 iken, yüksek rejimden düşük rejime geçme olasılığı %20,8211'dir. Buna karşılık ilgi endeks düşük rejime girdiğinde, tekrar düşük rejimde kalma olasılığı %50,2765 iken, düşük rejimden yüksek rejime çıkma olasılığı %49,7235 olarak hesaplanmıştır. Endeksin yüksek rejim tarafındaki geçiş isteği aynı zamanda rejimde kalma sürelerinde de ortaya çıkmaktadır. XKURY endeksi yüksek rejime girdiğinde bu rejimde 29,78 gün kalmakta iken, düşük rejimde sadece 4,62 gün kalmakta ve rejimden çıkmaktadır.

5.Sonuç ve Tartışma

Fama (1970) tarafından ortaya atılan "Etkin Piyasalar Hipotezi" çerçevesinde, kurumsal yönetim ilkelerine önem veren ve bu ilkeleri uygulayan şirketlerin maruz kaldıkları riskler azalmaktadır. Şeffaflığa önem veren bu şirketlerin karşılaştıkları volatilite, bu ilkeleri uygulamayan şirketlere göre nispeten daha az düzeydedir. Kurumsal yönetim endeksinde yer alan şirketlerin kamuoyu bilgilendirmeleri ve açıklamaları spekülatif fiyat hareketlerinin önüne geçerek, volatilitenin oluşmasına da engel oluşturmaktadır. Daha düşük volatiliteye dolayısıyla da daha az riske maruz kalan bu şirketler yatırımcıları etkilemekte ve diğer şirketlere nazaran birtakım avantajlar elde etmektedirler. Dolayısıyla bu avantajlardan yararlanmak için BİST bünyesinde işlem gören şirketlerin, kurumsal yönetim derecelendirme notu alarak XKURY endeksine girmeleri tavsiye edilmektedir. Bu çalışmada, Kurumsal Yönetim Endeksi'nin volatilite yapısı ve rejim yapısı tespit edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, XKURY endeksi incelemeye konu olan dönem içerisinde günlük %1.68 volatiliteye sahiptir. Bu sonucu diğer diğer pay endeksleriyle karşılaştırdığımız zaman, en düşük volatilite yüzdesi olduğu karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca ilgi endekse gelen bir şokun ne kadar zamanda piyasadan silindiğine yönelik yapılan (half-life volatility) volatilite yarılanma süresinde ise endeksin 9,16 günlük bir değere sahip olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında XKURY endeksinin rejim yapısına bakıldığında yüksek ve düşük olmak üzere iki farklı rejime sahip olduğu, her iki rejiminde istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca XKURY endeksi, düşük rejimden değil daha çok yüksek rejimden yana yönelim gösterdiği rejimler arası geçiş olasılıklarında ortaya çıkmıştır. İlgili endeksin yüksek rejimde olduğu dönem içinde %79 olasılıkla yine yüksek rejimde kalma isteği ve düşük rejimde iken de %49 olasılık değeriyle yüksek rejime geçme isteği çalışma kapsamında elde edilen bulgular arasındadır. Bu sonuç, rejimde kalma süresi ile de doğrulanmıştır. Endeks 29,42 gün yüksek rejim süreci içeresinde hareket etmekte iken düşük rejimde sadece 4,62 gün kalmaktadır.

Kurumsal Yönetim Endeksleri teorik olarak sistematik olmayan risklerin minimize edildiği/edilmesi gereken endeksler olarak karşımıza çıktığından, yatırımcılarını üzen ani hareketler de sergilemeyen endeksler olarak

gösterilebilir. Bu endekse yatırım yapan bir yatırımcının maruz kalacağı volatilite diğer endekslere nazaran daha az olacağından, aşırı fiyat oynamaları ile yatırımcılarını tedirgin etmeyecektir. Bu husus özellikle borsayla yeni tanışan küçük yatırımcılar için öneri olarak sunulabilir. Bunun yanında Kurumsal Yönetim Endeksi'nde işlem gören şirketler ise hisse senetlerindeki aşırı volatil durumlardan kurtularak itibar yönetimi ve bunun sağlayacağı pek çok faydalı şirketleri lehine çevirebileceklerdir.

6.Referanslar

Aboobacker, J. (2015). Choosing the Best Performing GARCH Model for Sri Lanka Stock Market by Non-Parametric Specification Test, J*ournal of Data Science,* 13(3), p. 457-472.

Akar, C. (2007). Volatilite Modellerinin Öngörü Performansları: ARCH, GARCH ve SWARCH Karşılaştırması, İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, s. 201-217.

Akar, C. (2008). Hisse Senedi Getirilerinde Volatilite ve Otokorelasyon İlişkisi: EAR-GARCH Modeli, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (23), s.134-142.

Akay, K. H. ve Nargeleçekenler, M. (2006). Finansal Piyasa Volatilitesi ve Ekonomi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 61–4, Ankara, s. 1–32.

Akgiray, V. (1989). Conditional Heteroscedasticity in Time Series of Stock Returns: Evidence and Forecast, The Journal of Business, Vol. 62, No. 1, p.55-80.

Akkün, I. ve Sayyan H. (2007). İMKB 30 Hisse Senedi Getirilerinde Volatilitenin Kısa ve Uzun Hafızalı Asimetrik ve Koşullu Değişen Varyans Modelleri İle Öngörüsü, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 22, s.127-141.

Aktan, C.C. (2006). Kurumsal Şirket Yönetimi. Sermaye Piyasası Kurulu Kurumsal Araştırmalar Serisi, Ankara: Onuray Reklamcılık ve Matbaacılık.

Alam, M. Z., Siddikee, M. N., & Masukujjaman, M. (2013). Forecasting Volatility of Stock Indices with ARCH Model, International Journal of Financial Research, Vol.4 (2), p.126-143.

Alberg, D., Shalit, H., ve Yosef, R. (2008). Estimating stock market volatility using asymmetric GARCH models. Applied Financial Economics, 18, p.1201-1208. http://dx.doi.org/ 10.1080 /09 603 100 70 1604225

Altuntaş, S. T. ve Çolak, F. D. (2015). BİST-100 Endeksinde Volatilitenin Modellenmesi ve Öngörülmesinde ARCH Modelleri, İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadı Enstitüsü Dergisi, 79, s. 208-223.

Anbar, A., Alper, D. ve Kara, E. (2011). Küresel Finansal Kriz Döneminde ABD Hisse Senedi Piyasası ile İMKB Arasındaki Etkileşimin Dinamik Koşullu Korelasyon Analiziyle İncelenmesi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar-2011 Cilt:10 Sayı:36, s.155-170.

Andersen T.G. and T. Bollerslev, (1998), "Answering the Skeptics: ARCH Models Do Provide Good Volatility Forecasts", International Economic Review, 39 (4), p.885-905.

Aydın, K. (2003). Riske Maruz Değer Hesaplamalarında EWMA ve GARCH Metodlarının Kullanılması: İMKB-30 Endeks Uygulaması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak, Türkiye.

Aysan, M. A. (2007). Muhasebe ve Kurumsal Yönetim. Muhasebe ve Finansman Dergisi- MUFAD Journal, Issue 35, s. 17-24.

Başçı, E. Ş. (2011). İMKB Mali ve Sınai Endekslerinin 2002-2010 Dönemi için Günlük Oynaklığının Karşılaştırmalı Analizi, İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 12, Sayı 2, 2011, s.187-199.

Bayraktaroğlu, H. ve Çelik, İ. (2015). Kurumsal Yönetim Uygulamalarının Getiri Oynaklığı Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul'da Bir Araştırma, AKÜ İİBF Dergisi- Cilt XVII Sayı:1, s. 97-108.

BİST, (2017). Kurumsal Yönetim Endeksi. http://www.imkb.gov .tr/ indexes /stockindexeshome /Corporate Governance Index.aspx [16 Şubat 2017 tarihinde erişilmiştir].

Black, F. (1976). Studies of stock market volatility changes, Proceedings of the American Statistical Association, Business and Economic Statistics Section, p. 177–181.

Black, F. and Scholes, M. (1973). "The pricing of options and corporate liabilities," Journal of Political Economy, 81, p. 637-659.

Bollerslev T, Chou R, Kroner F. (1992). ARCH modeling in finance, Journal of Econometrics, 52, p. 5-59.

Bollerslev, T. (1986). Generalized Autoregressive Conditional Heteroscedasticity, Journal of Econometrics, Vol. 31, p. 307-327.

Brooks, C. (1998). Predicting Stock Market Volatility: Can Market Volume Help? Journal of Forecasting, 17, p. 59–80.

Brooks, C. (2008). Introductory Econometrics for Finance, Cambridge University Press, Cambridge.

Brooks, C. and Burke, S. P. (2003). Information Criteria for GARCH Model Selection: An Application to High Frequency Data, European Journal of Finance, 9 (6) pp 557-580.

Brooks, R. D., Robert W. F., Michael D. McKenzie and Heather M. (2000). A multi-country study of power ARCH models and national stock market returns, Journal of International Money and Finance, 19 (3), p. 377-397.

Cadbury Report, (1993). The Report of the Cadbury Committee on The Financial Aspects of Corporate Governance: The Code of Best Practise. Corporate Governance: An International Review, 1(3), p. 124-127.

Chou, R. Y. (1988). Volatility Persistence and Stock Valuations: Some Empirical Evidence Using GARCH. Journal of Applied Economics, 3, p.279-294. http://dx.doi.org/10.1002/jae.3950030404

Cragg, J. (1982). "Estimation and Testing in Testing in Time Series Regression Models with Heteroscedastic Disturbances." Journal of Econometrics, 20, p. 135-157.

Çarıkçı İ. H., Kalaycı Ş., Gök İ. Y. (2009). Kurumsal Yönetim-Şirket Performansı İlişkisi: İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi Üzerine Ampirik Bir Çalışma. Alanya İşletme Fakültesi Dergisi 1/1 (2009), s. 51-72.

Çavdar, A. ve Aydın, D. A. (2017). Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksi'nde (XKURY) Volatilitenin Etkisi: ARCH, GARCH ve SWARCH Modelleri İle Bir İnceleme, SDÜ İİBF Dergisi, 22(3), s. 697-711.

Çiçek, M. (2010). Türkiye'de Faiz, Döviz ve Borsa: Fiyat ve Oynaklık Yayılma Etkileri, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 65, Sayı: 2, s. 1- 28.

Demir, İ. ve Çene, E. (2012). İMKB 100 endeksindeki kaldıraç etkisinin ARCH modelleriyle iki alt dönemde incelenmesi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt/Vol:41, Sayı/No:2, s.214-226.

Demirhan, D. (2013). Stock Market Reactıon to Natıonal Sportıng Success: Case of Borsa İstanbul. Pamukkale Journal of Sport Sciences, Vol.4, No.3, p.107-121.

Duppati, G. Albert Sune & Navajyoti Samanta, David McMillan (Reviewing Editor) (2017) Corporate governance, research and development volatility and firm performance - Evidence from Spain and Ireland, Cogent Economics & Finance, 5:1

Duran, A. ve Şahin, A. (2006). İMKB Hizmetler, Mali, Sınai ve Teknoloji Endeksleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1, s. 57-70.

Engle R. (2001). GARCH 101: Use of ARCH/GARCH Models in Applied Econometrics, Journal of Economic Perspective,15(4), p.157-168.

Engle R. and Ng, V.K. (1993). Measuring and testing the impact of news on volatility. Journal of Finance 48, p. 1749-1778.

Engle, R. F. (1982). Autoregressive Conditional Heteroscedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation, Econometrica, Vol. 50, No. 4, p. 987-1007.

Engle, R. F. (1993). Statistical Models for Financial Volatility, Financial Analysts Journal, Vol. 49, No. 1, p. 72-78.

Er, Ş. and Fidan, N. (2013). Modeling Istanbul Stock Exchange-100 Daily Stock Returns: A Nonparametric GARCH Approach, Journal of Business, Economics & Finance (2013), Vol.2 (1), p. 36-50.

Eryılmaz, F. (2015). Modelling Stock Market Volatility: The Case of BIST-100. Annals of the „Constantin Brâncuşi" University of Târgu Jiu, Economy Series, Issue 5/2015. Academıca Brâncuşı" Publısher, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L 1844 – 7007, p. 37-47.

Fama, E F. (1965). The Behavior of Stock Market Prices, Journal of Business, Vol-38, p. 34-105.

Fama, F. (1970). Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work. Journal of Finance. 25, p. 338-417.

Frömmel M., MacDonald,R. and Menkhoff, L. (2007). Do Fundamentals Matterfor the D-Mark/Euro – Dollar? A Regime Switching Approac. Discussion paper No. 289, pp. 6-9.

Gabriel, A. S. (2012). Evaluating the Forecasting Performance of GARCH Models: Evidence from Romania. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 62 p.1006 – 1010.

Gök, İ. Y. ve Kalaycı, Ş. (2013). Endeks Futures İşlemlerin Spot Piyasa İstikrarına Etkisi: Türkiye Piyasaları Üzerine Ampirik Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.18, S.2, s.399-422.

Gökçe, A. (2001). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Getirilerindeki Volatilitenin ARCH Teknikleri ile Ölçülmesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Gazi Üniversitesi, 1, 2001, s. 35-58.

Greene, W. H. (1993), Econometric Analysis, Macmillan Publishing Co. New York, Second Edition.

Grıffths, W. E., Hıll, R. C. and Lım, G. C. (2008). Using Eviews for Principles of Econometrics, 3rd ed., John Wiley & Sons Inc.

Gujarati, D. (2011). Econometrics by Example. Palgrave Macmillan.

Güçlü, H. (2010). Kurumsal Yönetim Uyum Derecelendirmesi. İstanbul: Ufuk Reklamcılık Matbaacılık.

Güriş, S. ve Saçıldı, İ. S. (2011). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası' nda Hisse Senedi Getiri Volatilitesinin Klasik ve Bayesyen Garch Modelleri ile Analizi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 13 Sayı 2, s.153-172.

Gürsakal, S. (2011). GARCH Modelleri ve Varyans: İMKB Örneği, Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 20, Sayı 3, s.161-178.

Gürsoy, M. ve Balaban, M.E. (2014). Hisse Senedi Getirilerindeki Volatilitenin Modellenmesinde Destek Vektör Makinelerine Dayalı GARCH Modellerinin Kullanımı, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 5(8), s. 167-186.

Hamilton, J. D. (1989). A New Approach to the Economic Analysis of Nonstationary Time Series and the Business Cycle. Econometrica, 57, p.357-384.

Huang, X., Zhou H. and Zhu H. (2011). Systemic Risk Contributions, Federal Reserve Board Finance and Economics Discussion Series. https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1394.pdf.

Huang et al (2011) Agency cost, top executives 'overconfidence, and investment-cash flow sensitivity: evidence from listed companies in China. Pac Basin Financ J 19:261–277.

Islam, M., Ali, L. E., and Afroz, N. (2012). Forecasting volatility of Dhaka Stock Exchange: Linear vs non-linear models. Internat. J. of Sci. and Eng., 3(2), p. 4-8.

Kalaycı, Ş. (2005). The Volatility Relationship Between Stock Market and Economy: A Conditional Variance Analysis in the İstanbul Stock Exchange. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(1), p. 241-250.

Karunanayake, I., Valadkhani, A., O'Brien, M. (2010). The Effects of Financial Crises on International Stock Market Volatility Transmission. School of Economics, University of Wollongong, Australia.

Kayalıdere, K. (2013). Volatilite Tahmin Modelleri ve Performanslarının Ölçümü. Hisse Senedi Piyasalarında Bir Uygulama, 1. Basım, Gazi Kitabevi, Ankara.

Kendirli, S. ve Karadeniz, G. (2012). 2008 Kriz Sonrası İMKB 30 Endeksi Volatilitesinin Genelleştirilmiş ARCH Modeli ile Tahmini, KSU İİBF Dergisi, s. 95- 104.

Korkmaz, T. and Aydın, K. (2002). Using EWMA and GARCH Methods in VaR Calculations: Application on ISE-30 Index. ERC/METU 6. International Conference in Economics, September 11-14, 2002, Ankara.

Koulakiotis, A. Kartalis, N., Lyroudi, K. and Papasyriopoulos, N. (2013). The impact of corporate governance, regulatory differences and futures contracts on movements among portfolios of cross-listed equities: The case of Germany, Journal of Multinational Financial Management, 2013, vol. 23, issue 1, 34-53

Kök, R. ve Kahyaoğlu, H. (2007). Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde Kriz Dinamikleri Üzerine Bir İnceleme", Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri. Arıkan Basım, İstanbul.

Kula, V. (2006). Kurumsal Yönetim Hissedarların Korunması Uygulamaları ve Türkiye Örneği, 1.Basım, İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Kula, V. (2006a). Kurumsal Yönetim: Sorunun Boyutları ve Beklenen Gelişmeler. C. C. Aktan, (dü.) Kurumsal Şirket Yönetimi. Ankara: Onuray Yayıncılık, s. 101-127

Kurt, M. ve Kayacan, M. (2007). Bir Yönetim Pratiği Olarak Kurumsal Yönetim ve Türkiye'de Yayılımı. M. Kurt, (dü). Türkiye'de İşletmecilikte Yeni Perspektifler. Ankara: Gazi Kitabevi, s. 245-257.

Kutlar, A. ve Dönek, E. (2001). Selecting the Appropriate Generalized Conditional Heteroscedastic Model for the Daily IMKB Index Returns. AFA 2001 New Orleans Meetings, p. 1-12.

Kutlar, A. ve Torun, P. (2013). İMKB 100 Endeksi Günlük Getirileri İçin Uygun Genelleştirilmiş Farklı Varyans Modelinin Seçimi, Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı: 42, s. 1-24.

Mandelbort, B. (1963). "The Variation of Certain Speculative Prices", Journal of Business, Vol.36, p. 394-419.

Mapa, D. S. (2004). A Forecast Comparison of Financial Volatility Models: GARCH (1,1) is not Enough, The Philippine Statistician, Vol.53. http://stat.upd.edu.ph/faculty/cdsm/GARCH(1,1)%20is%20not%20Enough.pdf.

Mazıbaş, M. (2005). İMKB Piyasalarındaki Volatilitenin Modellenmesi ve Öngörülmesi: Asimetrik GARCH Modelleri ile Bir Uygulama. VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 26-27 Mayıs 2005, İstanbul Üniversitesi

Merton, R.C. (1973). Theory of rational option pricing, Bell Journal of Economics and Management Science, 4, p. 141 -183.

Merz, A. and Trabert, S. (2017). Corporate Governance and the Volatility of Volatility. Working Paper. Georg-August-Universitat, Gottingen.

Mıllsteın, I. (1998). Corporate Governance and Improving Competitiveness Access to Capital in Global Markets. OECD Publications. Paris. 20-27 May 1998.

Mohd, T.I. ve I. Zahid (2006). Modelling Exchange Rates Using Regime Switcing Models. Sains Malaysiana, Vol.35, Issue, 2, p.55-62.

Mugaloglu, Y. I. ve Erdag, E. (2013). Corporate Governance, Transparency and Stock Return Volatility: Empirical Evidence from the Istanbul Stock Exchange. Journal of Applied Economics and Business Research, 3(4), p. 207-221.

Nasr, N. ve Razı, M. (2015). Forecastıng Volatılıty In Tehran Stock Exchange (TSE), Fen Bilimleri Dergisi (CFD), Cilt:36, No: 4 Özel Sayı (2015), s. 1039- 1048.

Oberholzer, N. and Venter, N. (2015). Univariate GARCH models applied to the JSE/FTSE stock indices, Procedia Economics and Finance, 24(1), p.491-500.

OECD (1999), (2004), Principles of Corporate Governance, www.oecd.org

Opreana, C. and Bratian, V. (2012). Modelıng of Volatılıty in the Romanıan Capıtal Market, Studies in Business and Economics, vol. 7, issue 3, p.113-128

Parasanna, K. (2013). Impact of corporate governance regulations on Indian stock market volatility and efficiency, International Journal of Disclosure and Governance, 10(1), p.1-12.

Patel, M.A. (2018). Corporate Governance and Financial Performance in an Emerging Economy Context: Evidence from Pakistan's Food, Personal Care and Cement Sectors, South Asian Journal of Management, January-March 2018.

Raza, M. A., Arshad, I. A., Ali, N. ve Munawar, S. (2015). Estımatıng and Forecastıng Volatılıty of Stock Returns: Evıdence From Karachı Stock Exchange, Sci.int. (Lahore),27(1), p. 795-801.

Reider, R. (2009). Volatility Forecasting I: GARCH Models URL: http://cims.nyu.edu/almgren/timeseries/Vol_Forecast1.pdf

Rogers, P., Securato, J. R. (2009). Corporate governance and volatility in the capital markets: Brazil case study. *Corporate Ownership & Control, 7(1)*, 43-54. http://doi.org/10.22495/cocv7i1p4

Sarıoğlu, S.E. (2006). Değişkenlik Modelleri ve İMKB Hisse Senetleri Piyasası'nda Değişkenlik Modellerinin Kesitsel Olarak İrdelenmesi, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.

Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2006). İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Getiri Volatilitesinin Modellenmesi ve Ön raporlanması, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C:61, Sayı:4, s. 243-265.

Shleıfer, A. and Vıshny. R.W. (1997). A Survey of Corporate Governance. The Journal of Fınance, Issue 52(2), p. 737-783

Songül, H. (2010). Otoregresif Koşullu Değişen Varyans Modelleri: Döviz Kurları Üzerine Uygulama, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, http://www3.tcmb. gov.tr/kutuphane /TURKCE/tezler/huseyinsongul.pdf.

SPK (2003), Kurumsal Yönetim İlkeleri, Ankara, Temmuz 2003, http:// www.spk.gov.tr

Şahin, Ö. (2014). BİST'teki Endekslerin Karşılaştırmalı Analizi: BİST Kurumsal Yönetim, BİST-100, BİST-50 ve BİST-30 Endeksleri Üzerinde Bir Uygulama, Düzce Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Düzce.

Şahin, Ö., Öncü, M. A. ve Sakarya, Ş. (2015). BİST-100 ve Kurumsal Yönetim Endeksi Volatilitelerinin Karşılaştırmalı Analizi, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, s. 107-126.

Şimşek, M. (2016). Borsa İstanbul (BIST) ve BRICS Ülkelerinin Hisse Senedi Piyasalarının İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 3, s. 520 -536, Ekonomi & İşletme Özel.

Tabajara, P.J., Fabiano, G.L., Luiz, E.G. (2014). Volatility behaviour of BRIC capital markets in the 2008 international financial crisis. African Journal of Business Management, 8, p. 373-381.

Telatar, E. ve Binay, H.S. (2002), "İMKB Endeksinin PARCH Modellemesi," Akdeniz İİBF Dergisi, 3, p. 114-121.

TKYD, (Eylül 2011). Ekonomi Gazeteciliği İçin Kurumsal Yönetim El Kitabı. İstanbul: Pasifik Ofset

TÜSİAD (2002), Kurumsal Yönetim En iyi Uygulama Kodu: Yönetim Kurulunun Yapısı ve İşleyişi, TS/ŞİR/02-192/2002, http://www. Tusiad .org/02.htm

Wang, J. (2009). Stock Market Volatility and the Forecasting Performance of Stock Index Futures, Journal of Forecasting, 28, p. 277–292.

Wang, P. (2003). Financial Econometrics, Routledge, New York.

Wei, Y. (2016). *Securities Markets and Corporate Governance: A Chinese Experience*, New York.

CHAPTER

22

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

EMDR ve Kullanım Alanları (Fatih Bal, Fatma Biçer)

EMDR ve Kullanım Alanları

Dr. Öğretim Üyesi Fatih Bal[1], Klinik Psikolog Fatma Biçer[2]
[1]*Sakarya Üniversitesi, FEF, Psikoloji Bölümü, ORCID: 0000-0002-9974-2033, fatihbal@sakarya.edu.tr*
[2] *EMA Psikoloji Danışmanlık Merkezi, uzmpsikologfatmabicer@gmail.com*

1.Giriş

Francine Shapiro (1989) travma tedavisi için Göz Hareketi Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EMDR) geliştirmiştir. Göz hareketi duyarsızlaştırma ve yeniden işleme (EMDR), psikologların psikolojik travma ve diğer olumsuz yaşam deneyimlerinin sekellerini tedavi etmek için kullanabileceği ampirik olarak doğrulanmış bir psikoterapi yaklaşımıdır. Bu olumsuz deneyimlerin işlenmemiş anılarını hızlı bir şekilde tedavi etme kabiliyeti, bir dizi klinik semptomun temeli gibi göründüğü için klinik camia için önemli çıkarımlara sahiptir. EMDR'nin klinik uygulamaları, danışanları ve aile üyelerini etkileyen çok çeşitli psikolojik problemlerin yanı sıra stres kaynaklı fiziksel bozukluklar ve tıbbi olarak açıklanamayan semptomları içerir. EMDR'nin kısa sürede önemli bir iyileşme sağlama yeteneğinin sıklığı, klinik uygulamada tercih edilmesinin nedenlerindendir. Terapi prosedürleri, klinisyenler tarafından günlük uygulamalarda en zor durumlarının bazılarının yönetilmesinde konfor seviyelerini ve işlevselliği geliştirmek için kullanılabilir (Shapiro, 2014). Başlangıçta EMDR tedavisi sadece TSSPD tedavisinde kullanılmasına rağmen, günümüzde diğer anksiyete bozuklukları, somatoform bozukluklar, depresyon gibi duygudurum bozuklukları gibi çeşitli psikolojik bozuklukların tedavisinde, benlik saygısı EMDR ile bağlantılı yönlerin tedavisinde de kullanılmaktadır (Shapiro ve Forest, 2016).

2.EMDR

Evvelden EMD olarak söz edilen EMDR'ın çıkışı Francine Shapiro'un beklenmedik bir biçimde yineleyen göz deviniminin huzursuz edici düşünler üstündeki duyarsızlaştırma tesirini analiz edişine dayanmaktadır. Yönlendirilen göz devinimin psikopatolojiye dayanmayan sızlanmaları olan 70 gönüllü danışan ile kullanımı, bu teorinin sıkıntıyı hafifletmede değiştirilebilir bir tesiri olduğunu ispat etmiştir. Bu deneyimler sırasında prosedür, klinik gruplardaki bireylerin üstünde tesirini arttırmak amacıyla detaylı bir biçimde dizayn edilmiştir. Shapiro (1989), Travma Sonrası Stres Bozukluğu tanısı alan 22 bireyin yeniden duyarsızlaştırma, bilişsel yeniden yapılandırma ve yaşanılan travmatik öyküden sebeplenen huzursuzlukların hafifletilmesinde EMDR tedavisinden yaralanmıştır.

EMDR, çeşitli teorik yönelimlerin (psikodinamik, bilişsel davranışçı, hümanistik, psikofizyolojik) özelliklerini içeren karmaşık ve yapılandırılmış bir psikoterapi yöntemidir. Ayırt edici özelliği, danışana aynı anda alternatif

bir uyarana, yani göz hareketlerine veya diğer iki yönlü uyarım şekillerine katılırken rahatsız edici duruma odaklanmasını öğretmektir (Shapiro, 1995).

EMDR terapisi, travma detaylandırmaya odaklanan bir bilgi işleme terapisidir. EMDR tedavisinin belirgin bir özelliği, travmatik olayla ilgili işlevsiz olarak depolanan bilgilerin hızlandırılmış olarak yeniden işlenmesini teşvik eden fizyolojik bir etki ürettiği görülen alternatif iki yönlü stimülasyonun (göz hareketleri, dokunsal veya ses) kullanılmasıdır (Carletto ve Pagani, 2016).

Hastayı, travma anıları ile ilişkili canlılık ve duygudaki azalmayla ilişkili olan aynı anda bilateral stimülasyon (tipik olarak göz hareketleri) yaşarken kısa bir süre travma hafızasına odaklanmaya teşvik eden yapılandırılmış bir terapi yöntemidir. EMDR, toplamda 6-12 seans için haftada bir ila iki kez verilen bireysel bir terapidir, ancak bazı insanlar daha az seanstan yararlanır. Seanslar ardışık günlerde yapılabilir. Uyarlanabilir Bilgi İşleme modeli, TSSB ve diğer bozuklukların (fiziksel veya kimyasal temelli değilse) semptomlarının, bellek yeterince işlenmediği için sıkıntıya neden olan geçmiş rahatsız edici deneyimlerden kaynaklandığını düşünmektedir. Bu işlenmemiş hatıraların olay sırasında meydana gelen duyguları, düşünceleri, inançları ve fiziksel hisleri içerdiği anlaşılmaktadır. Anılar tetiklendiğinde bu depolanan rahatsız edici unsurlar yaşanır ve TSSB veya diğer bozuklukların semptomlarına neden olur. Travmatik deneyimlerden kaynaklanan duyguları, düşünceleri ve yanıtları doğrudan değiştirmeye odaklanan diğer tedavilerin aksine, EMDR tedavisi doğrudan belleğe odaklanır ve belleğin beyinde depolanma şeklini değiştirerek, problemli semptomları azaltır ve ortadan kaldırır. EMDR tedavisi sırasında, klinik gözlemler, hızlandırılmış bir öğrenme sürecinin, EMDR'nin göz hareketlerinin ve diğer ritmik sol-sağ (iki taraflı) stimülasyon kullanımını içeren standart prosedürlerle uyarıldığını göstermektedir. Danışanların kısa bir süre travma hafızasına odaklanırken ve eş zamanlı olarak bilateral stimülasyon (BLS) yaşarken, hafızanın canlılığı ve hissi azalır (https://www.apa.org, 2017).

2.1.Adaptif Bilgi İşleme Modeli

Shapiro'nun (2001) EMDR'nin gözlenen etkilerini açıklamak için geliştirdiği teorik çerçeveye Adaptif Bilgi İşleme adı verilmiştir. “Çift dikkat uyaranları dahil EMDR'nin prosedürel unsurlarının, bilgi işlemeyi kolaylaştıran fizyolojik bir durumu tetiklediğini” varsaymaktadır.

EMDR klinik pratiğine rehberlik eden Adaptif Bilgi İşleme modeli, her birimiz içinde yeni bilgilerin genel olarak uyarlanabilir bir duruma işlendiği fizyolojik bir bilgi işleme sistemi olduğunu önermektedir. Uyarlanabilir işleme, daha önce depolanmış materyalle ilişkilendirildiğinde öğrenme, duygusal sıkıntıdan kurtulma ve materyalin gelecekteki kullanım için kullanılabilirliği ile sonuçlandığında gerçekleşir. Bilginin, ilişkili bellek ağları arasındaki bağlantılarla ilgili düşünceleri, görüntüleri, duyguları ve hisleri

içeren bellek ağlarında depolandığı anlaşılmaktadır. Ağların en erken ilgili olay etrafında düzenlendiği ve yakın tarihli bir olayla ilgili anıların önceki deneyimlere bağlı öğeler içerebileceği varsayılmaktadır (Shapiro ve Maxfield, 2002).

Adaptif Bilgi İşleme modelinde, üzücü veya travmatik bir deneyimle ilgili bilgiler tam olarak işlenmezse, ilk algılar, olay sırasında karşılaşılan çarpık düşünceler veya algılarla birlikte girdi olarak esas olarak saklanacaktır. Merkezi bir ilke, üzücü anılar işlenmemişse, mevcut işlevsiz reaksiyonların temeli haline gelir. TSSB'nin müdahaleci semptomlarının, travmatik hafızanın işlenmemiş duyusal, duyuşsal ve bilişsel unsurlarından kaynaklandığı varsayılmaktadır (Shapiro ve Maxfield, 2002).

Göz hareketlerinin ve diğer çift dikkat uyaranlarının bilgi işlemeyi geliştirdiği varsayılmaktadır. EMDR benzeri göz hareketlerinin bellek görüntülerinin canlılığını ve ilgili etkilerini azalttığını çalışmalar göstermiştir. Bu etki, sıkıntıyı azaltarak ve ilgili kaçınmayı azaltarak duyarsızlaştırma yoluyla işlemeyi geliştirebilir. Görüntü daha az belirgin hale geldikçe, istemcilerin bellek ağında yeni bağlantılar kurarak daha uyarlanabilir bilgilere daha iyi erişebildiklerini ve bunlara daha iyi ulaşabildikleri varsayılmaktadır (Shapiro, 2001).

2.2.Bilişsel Davranışçı Terapi ve EMDR

Göz Hareketi Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EMDR), psikoterapide farklı yaklaşımların eşzamanlı uygulanmasına izin veren, bilginin yeniden işlemesine ve kaygının duyarsızlaştırılmasına odaklanan, psikoterapide farklı yaklaşımların eşzamanlı olarak uygulanmasına izin veren psikodinamik, BDT veya fiziksel, etkileşimli ve danışan odaklı psikoterapi yöntemlerini içeren bütünleyici bir yöntemdir. EMDR yaklaşımının normalde stresli deneyimlerle ilişkili bellek yeniden konsolidasyonu süreci ile daha işlevsel bir bilgi işlemeyi sağlayan uyarlanabilir. Nörofizyolojik mekanizmaların aktivasyonuna izin verdiği düşünülmektedir. Bu nedenle EMDR terapisi sadece kaygının azaltılması ve semptomların iyileşmesi ile değil, aynı zamanda olumlu bir etki, algının ortaya çıkması ve inanç ve davranışlarda bir değişiklik ile sonuçlanır (Shapiro, 1991; Hasanovi, 2014).

Travma odaklı BDT gibi EMDR tedavisi de öznel sıkıntıyı azaltmayı ve travmatik olayla ilgili uyarlanabilir bilişleri güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Travma odaklı BDT'den farklı olarak, EMDR şunları içermez (Shapiro, 2014):

- Etkinliğin ayrıntılı açıklamaları,
- İnançlara doğrudan meydan okumak,
- Uzun süreli maruz kalma,
- Ödev.

2.3.Travma ve EMDR

Travma, bir kişinin hayatı ve işleyişi üzerinde kalıcı bir olumsuz etkisi olan herhangi bir yaşam olayıdır. Bir yaşam olayını nasıl travmatize etmek sadece olayın ciddiyetine ve ciddiyetine değil, bireyin yaşı, kişiliği ve dayanıklılığına da bağlıdır.

Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), bir veya daha fazla travmatik olaya maruz kalmanın bir sonucu olarak ortaya çıkabilecek ciddi bir yaşamı bozan bozukluktur. Yeniden deneyim, hiper-uyarılma ve kaçınma belirtileri ve biliş ve ruh halindeki olumsuz değişiklikler ile karakterizedir. TSSB'nin yaşam kalitesi ve anlamlı ilişkiler ve istihdamı sürdürme yeteneği üzerinde zararlı bir etkisi olabilir (APA, 2013).

Shapiro (2012), yaşamı tehdit eden bir deneyim (savaş, afetler, şiddet mağdurları) nedeniyle gerçekleşmeyen travmalar hakkında değil, aynı zamanda öncelikle gelişmekte olan yaşlardan kaynaklanan travmalara atıfta bulunan küçük 't' ile işaretlediğimiz travmalara (terk, ihmal, ailede çatışma ortamı, vb.) vurgu yapmıştır.

Ailenin kişiliğin gelişiminde birincil rolü vardır. Psikolojik anlamda bir ailenin üyeleri birbiriyle ilişkilidir çünkü aile birincil duyguların değiştiği yerdir. Duygusal iklim veya ortak aile iletişim tarzı, her aile üyesinin sağlıklı veya sağlıksız zihinsel gelişimi üzerinde etki etmektedir. Özellikle ergenlikte aile ortamı psikolojik adaptasyonda anahtar rol oynamaktadır. Gelişim çağında gelişen travmalar genelde bizi yetiştiren insanlarla etkileşimde bulunurken yaşadığımız acı verici deneyimlerden oluşmaktadır. Bu yaralanmaların her biri travmatik bir deneyime sahip değildir ve kendi başına bir kişinin psikolojik ve fiziksel bütünlüğünü bozamaz. Gelişen travmaları travmatik yapan ve onlara güç veren şey, iyileşmesi daha zor olan yaraları yapan küçük yaralanmaların birikmesidir.

Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) semptomları, travma sonrası nörobiyolojik sistemlerin strese karşı anormal adaptasyonunu yansıtmaktadır. Son yıllarda, çeşitli çalışmalar, psikolojik travmanın travma sonrası semptomların başlangıcı ile ilişkili belirli beyin bölgelerinde nasıl anatomik ve fonksiyonel değişikliklere neden olabileceğini vurgulamıştır. Manyetik rezonans görüntüleme (MRI), fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI), pozitron emisyon tomografisi (PET) ve tek foton emisyonlu bilgisayarlı tomografi (SPECT) gibi nörogörüntüleme tekniklerinin geliştirilmesi sayesinde beyin bölgelerini tanımlamak ve TSSB patofizyolojisinde yer alan devreleri biraz daha anlaşılır hale getirmek mümkün olmaya başlamıştır (Carletto ve Pagani, 2016). Beyin görüntüleme çalışmaları TSSB'ye dahil olan diğer bölgeleri de göstermiştir. İnsula hiperaktivitesi travma düzelmesi, zorla girme ve kaçınma davranışları ile ilişkilidir (Nardo, Högberg, Flumeri, Jacobsson, Larsson, Hällström ve Pagani, 2011). Danışanların travmatik deneyimlerinde Broca alanının devre dışı bırakıldığının ortaya çıkması ile danışanların tanımlama ve bilişsel olarak

yeniden yapılandırma zorluklarının nedeni bilimsel açıdan açıklanabilir hale gelmiştir (Hull, 2002).

Göz hareketi duyarsızlaştırma ve yeniden işleme (EMDR), TSSB için uluslararası kabul görmüş birinci basamak bir tedavidir (APA, 2013; Oren ve Solomon, 2012).

Hem büyük hem de küçük ölçekli travmatik olaylar için travmatik yaşam deneyimlerinde hafıza süreçlerine bağlı beyin yapısının işlevleri hakkında özgün bir konsept geliştiren EMDR, yalnızca psikolojik değil fizyolojik yönleriyle de işlevsiz depolanmış bellek oluşturmak için varsayımsal bir olasılık sağlar. EMDR tedavisinin özgünlüğü, iki taraflı beyin stimülasyonu ve işlevsel, düşünceli ve uyarlanabilir bilgi işleme (AIP) için doğal kapasitenin yeniden etkinleştirilmesiyle desteklenen işlevsiz depolanmış belleğin işlenmesine odaklanmaktadır (Shapiro, 2001).

EMDR yaklaşımına göre, beyin yapılarının içinde doğuştan, uyarlanabilir ve beynin içindeki fizyolojik süreçlerle belirlenen "uyarlanabilir bilgi işleme sistemi" vardır. Travmatik olaylar "kilitlenmeye" yol açarak, disfonksiyonel bellek oluştuğunda bu doğal sistemi bilgi işlemek için bloke edebilir (Shapiro ve Forest 2012).

Bireylerin travmatik anıları tolere edebilmelerine ve travmatik bilgileri üretken bir şekilde rasyonel olarak işlemelerine yardımcı olmayı amaçlayan bir tedavi yaklaşımıdır. EMDR farklı tedavi sorunları için özel protokoller eşlik eden sekiz aşamadan oluşur. Bu aşamalar (Shapiro, 1989):

- Danışanın geçmişi hakkında bilgi toplamak ve sağlam bir tedavi planı geliştirmek;
- Danışanı yapılacak iş için hazırlamak;
- Tedavi hedefinin tüm bileşenlerinin değerlendirilmesi;
- Göz hareketleri veya alternatif bir stimülasyon tipi kullanılarak hedeflenen travmatik materyalin duyarsızlaştırılması;
- Tespit edilen pozitif bilişin kurulması;
- Çözülmemiş artık materyali bulmak için gövdeyi taramak;
- Kapatma;
- Yeniden değerlendirme.

EMDR, tedavi yaklaşımı bağlamında, göz hareketlerinin yanı sıra bazı alternatif stimülasyon formları sayesinde travmatize olmuş bireyler, travmaya bağlı sıkıntıyı rasyonel olarak işleyebilmekte ve travma sonrası semptomların üstesinden gelebilmektedirler (Shapiro, 2001).

Göz Hareketi Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EMDR) travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) için etkili ve etkili bir tedavidir. Shapiro'nun Uyarlanabilir Bilgi İşleme modeli, üzücü deneyimler yetersizce işlendiğinde patolojinin ortaya çıktığını ve EMDR'nin bilgi işlemeyi hızlandırdığını ve travmatik anıların uyarlanabilir çözümüyle sonuçlandığını varsaymaktadır (Shapiro ve Maxfield, 2002).

Travmatik hafızanın işlevsizliği, "işlenmemesi", yine de bir olayla bağlantılı görsel, sezgisel, duygusal ve olumsuz bilişsel yönleri içeren nispeten işleyiş biçimidir, bu nedenle psikolojik sorunlara neden olabilir. EMDR, bu "kilitli" belleklerin engelini kaldırmayı ve diğer işlevsel bellek ağlarına bağlamayı kolaylaştırır. Bu şekilde, önceki deneyimler günümüzde rahatsız edici olmaktan çıkmaktadır (Omeragic ve Hasanovic, 2018).

EMDR'nin etkinliğini destekleyen bugüne kadar yapılan araştırmaların çoğu, tek bir travmatik belleğe veya tek bir bellek kümesine uygulanmasını içermiştir ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) ile ilgili semptomların azaltılmasına veya ortadan kaldırılmasına odaklanmıştır. Ayrıca Van Etten ve Taylor (1998) 59 TSSB tedavi sonucu çalışmasının bir meta-analizini gerçekleştirmiş ve EMDR'nin TSSB semptomlarını tedavi etmek için davranış terapilerine etkililik açısından eşit olduğu ve her iki yaklaşımın da bu bozukluğu etkili bir şekilde tedavi etmede diğer psikoterapilerden veya farmakoterapilerden daha üstün olduğu sonucuna varmıştır.

Edmond, Rubin, ve Wambach (1999) çalışmalarında, katılımcı işlevselliği ön test, son test (6 hafta) ve takipte (3 ay) dört standart araç üzerinde ölçülmüştür:

1. Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri (STAI);
2. Olayların Etkisi Ölçeği (IES);
3. Beck Depresyon Envanteri (BDI);
4. İnanç Envanteri (BI).

Bu çalışmanın sonuçları hem EMDR'nin hem de rutin bireysel tedavinin, hedeflenen travma semptomlarını kontrol durumuna kıyasla azaltmada etkili olduğunu göstermiştir. Son testte, EMDR'nin bu popülasyon için rutin bireysel tedaviye kıyasla hedef semptomları azaltmada eşit derecede etkili olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, takipte, EMDR grubu travmaya özgü anksiyete ve depresyon olmak üzere dört standart ölçütten ikisinde rutin bireysel tedavi grubundakilere kıyasla önemli ölçüde daha iyi sonuçlar gösterdi. EMDR grubunda klinik olarak anlamlı anksiyete veya depresyon belirtileri görülmemekle birlikte, rutin bireysel tedavi grubu bunu göstermiştir. Bu sonuçlar, EMDR'nin rutin bireysel tedaviden daha kalıcı travma çözünürlüğü üretebileceğini ve bu da daha uzun bir takip çalışması yapılmasını gerektirdiğini düşündürmektedir (Edmond, Rubin, ve Wambach, 1999).

Karmaşık TSSB için EMDR terapisinde kaynak müdahalelerinin kullanımını özetleyen Leeds (2009), geleneksel olarak kullanılan aynı türlerin birçoğunu içeren çok çeşitli kaynak odaklı (göğüs kanseri için gevşeme becerileri, farkındalık ve diğer stres azaltma, yönetim becerileri, egzersiz ve beslenme, atılganlık ve iletişim becerileri eğitimi ve kişisel bakım dahil olmak üzere psikososyal müdahaleler) müdahaleleri listelemiştir. Leeds tarafından listelenen psikoterapide kullanılan ek kaynaklar arasında meditasyon, dua ve manevi uygulamalar, inançlar; günlük yaşam becerileri, güçlendirme becerileri; sanat, hareket, müzik ve günlük kaydı gibi yaratıcı etkinlikler; ve

öz-düzenleme becerileri, biyogeribildirim ve nörogeribildirim, zihinsel prova ve terapötik ittifak gibi öz kapasitelerin geliştirilmesi için yöntemlerde yer almaktadır.

2.4.Kanser ve EMDR

Anksiyete ve depresif belirtiler kanser teşhisine yaygın olarak oluşan bir reaksiyondur. Stres tepkileri ve adaptasyonun tümör büyümesini teşvik eden süreçleri ve tümör savunma süreçlerini (hücresel bağışıklığın azalması) azalttığına dair kanıtlar vardır ve bu durum hastalık seyrini ve hayatta kalmayı olumsuz etkileyebilmektedir (Antoni, 2013). Andersen, Kiecolt-Glaser ve Glaser (1994), kanser teşhis ve tedavisinin stresi arttırdığını ve bu da sadece yaşam kalitesini değil, aynı zamanda sağlık davranışlarını ve tedaviye uyumu da olumsuz etkileyebileceğini ortaya attığı biyo-davranışsal kanser stresi ve hastalık kursu modelinde stres ve sağlık davranışlarının nöroendokrin ve merkezi sinir sistemi innervasyonu yoluyla bağışıklığı doğrudan etkileyebileceğini, kanser tedavisine uyum ve sağlık davranışlarının hastalık süreçlerini (lokal ve metastatik) etkilediğini öngörmektedir. Model ayrıca bağışıklık ve hastalık süreçlerinin birbirini etkileyeceğini ve sonuçta hastalık seyrini etkileyeceğini öngörmektedir.

Tedaviyi planlarken, "klinisyenler hangi problemlerin eğitim, problem çözme veya stres yönetimi teknikleri ile giderilmesi gerektiğini ve hangilerinin işlenmesi gereken işlevsiz bilgilere dayandığını belirlemelidir" (Shapiro, 2001). EMDR terapi tedavi planı, kanser tedavisinin mevcut aşamasını, kanser tedavisinin taleplerini ve yan etkilerini, mevcut başa çıkma seviyesini ve tedavi hedeflerini dikkate almalıdır. Aktif kanser tedavisi tamamlandıysa veya kanser tedavisi talepleri karışmazsa, EMDR tedavisi ile ilişkili travmatik stres semptomlarını ve sıkıntısını ele almak için gecikmeden devam edebilir.

Shapiro (2001), öncelikle anıları yeniden işlemeden önce ele alınması gereken gerçekçi korkuların tanımlanmasını önerir. Kansere özgü sıkıntı önlemleri gerçekçi korkuları ve derhal ilgilenilmesi gereken sorunları ortaya çıkarabilir. Kolayca uygulanan distres termometresi ve beraberindeki sorun listesi getirmekte duygusal, manevi, pratik veya ailevi konular, fiziksel problemler veya dini endişelerden kaynaklanan sıkıntıların hızlı bir şekilde tanımlanmasını sağlamaktadır (NCCN, 2010).

Psiko-onkoloji bağlamında, kansere bağlı stres faktörlerini ele alan psikolojik değerlendirme ve klinik destekle hastalığın tüm seyri boyunca tedavi etmek ve hastanın kansere ve korelasyonlarla yüzleşmesine yardımcı olmak için hastalığın başlangıcından itibaren desteklenmesi önem taşımaktadır. Göz hareketinin duyarsızlaştırma ve yeniden işleme (EMDR) tedavisinin doğuştan gelen kendi kendini iyileştirme kapasitesinin ortaya çıkarılmasını teşvik ettiği varsayılmaktadır; etkisinin esas olarak bağışıklık sisteminin doğal iyileşme süreci ile uyarlanabilir bilginin yeniden işlenmesi arasındaki etkileşime bağlı olduğuna inanılmaktadır. "Travmatik olay" olarak

görülen "kanser"in spesifik özellikleri nedeniyle, hastalığa odaklanan özel protokollerin geliştirilmesi ve benimsenmesi esastır (Farretta ve Borsato, 2016).

Kanser gibi hayatı tehdit eden bir hastalığa maruz kalmak, bazı durumlarda travma sonrası stres bozukluğunun (TSSB) gelişmesine yol açabilecek travmatik bir deneyim oluşturabilmektedir. Psiko-onkolojide ve özellikle müdahaleci semptomlarda TSSB'nin ortaya çıkmasında rol oynayan beyin yapıları, onkolojik olmayan TSSB'de aynı gibi görünmektedir. Kanser gibi hayatı tehdit eden bir hastalığın teşhis ve tedavisi, psikolojik ve fiziksel strese maruz kalmayı içerir ve çoğu insan için travmatik bir deneyim oluşturabilir. Son yıllarda, kansere bağlı TSSB'nin özelliklerini araştıran araştırmalar, kanserin şiddeti, son teşhis ve tedavinin yan etkileri ve ağrısının varlığı gibi TSSB gelişmesine yönelik risk faktörlerinin tanımlanmasında birleşmektedir. Ayrıca, önceki travma ve zayıf sosyal destek gibi bireysel faktörler de TSSB gelişiminde rol oynayabilmektedir. Kansere bağlı TSSB semptomlarından bazıları; endişe, tekrarlama korkusu, hastalık veya tedavilerle ilgili kabuslar veya kısaltılmış bir gelecek hissidir. Kanserli hastalar genellikle kanser deneyimlerine bağlı yerlere, olaylara ve insanlara odaklanan kaçınma davranışı gösterirler. Ayrıca sinirlilik, uyku güçlüğü, huzursuzluk ve yorgunluk yaşayabilirler. EMDR tedavisi sonrası, hastalarda posterior singulat, parahipokampal korteks ve insüler kortekste gri madde yoğunluğunda azalma ve amigdala ve ventral ACC'nin aktivasyonunda artış görülür. Bu bölgelerin bilişsel ve duyuşsal süreçlerin entegrasyonu, otobiyografik ve epizodik anıların kodlanması ve alınması, duygusal işleme, interoceptif farkındalık, kendine referans bilinçli deneyim ve korkunun tükenmesi gibi süreçlerde yer aldığı iyi bilinmektedir (Carletto ve Pagani, 2016).

TSSB benzeri semptomatolojiye neden olan spesifik tetikleyiciler belirsiz olsa bile, kanser tanı ve tedavisi potansiyel travmatik stresörlerdir. Kanser deneyimi, tanı anında başlayıp tedaviyi takiben birkaç yıl sürebilen uzun bir dizi travmatik olayı kapsar. EMDR (Göz Hareketi Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme) yaklaşımı, tıbbi uygulama sırasında yaygın olarak ortaya çıkan olumsuz yaşam deneyimleri de dahil olmak üzere travmatik yaşam deneyimleri için ampirik olarak onaylanmış bir tedavidir (Shapiro, 2014).

Shapiro(2001), kanser gibi hayatı tehdit eden bir hastalığı olan bir hasta tedavi edilirken travmatik olayları yeniden işlemeden önce herhangi bir korku veya problemi ele almak için bir plan geliştirmenin önemini vurgular. Önerdiği kaynak odaklı müdahaleler şunları içerir:

- Psikoeğitim,
- Problem çözme,
- Semptom yönetim teknikleri,
- Gevşeme eğitimi veya diğer başa çıkma kaynakları.
- Danışanları destekleyici grup terapisi gibi dış kaynaklara erişmeye teşvik etmek

- Masaj veya beslenme gibi tamamlayıcı sağlık bakım yaklaşımlarının kullanımını içerebilecek bir kişisel bakım planının teşvik edilmesi. Başka bir müdahale
- Bağışıklık sistemini uyarmak ve iyileşmeyi teşvik etmek için kaynakları harekete geçirmek için iyileşme odaklı kılavuzlu görüntüler. Kanser stresi ve hastalık seyrinin biyo-davranışsal modeli ile uyumlu olan Shapiro'nun önerilen müdahalelerinin başa çıkmayı artırması, sıkıntıyı azaltması, tedaviye uyumu desteklemesi ve daha fazla kontrol duygusu sağlaması beklenebilir.

2.5.Panik Atak ve EMDR

Panik bozukluğu, belirli bir durum veya pozisyon tarafından şartlandırılmayan en erken aşamalarında ani başlayan panik atak için ayrılmış bir terimdir. Panik atakın kardiyolojik gibi daha ciddi bir durumun belirtisi olduğuna dair yaygın bir inanç vardır. Panik atak, anksiyete için karakterize edilen belirtilen dört veya daha fazla tıbbi ve fiziksel semptomun aniden ortaya çıkmasını kapsamaktadır. Bu semptomlar; yüksek kalp atış hızı, nefes darlığı veya boğulma hissi, göğüste sıkışma veya ağrı, titreme ve seğirme, alternatif soğukluk ve sıcaklık hissi, terleme, solgunluk, baş dönmesi, yorgunluk ve hafif migren, bulantı ve gastrointestinal semptomlar, keskin ağrı veya uyuşma hissi uzuvlar, fiziksel kontrol kaybı tehdidi, "delilik" tehdidi, ayrılma ve derealizasyon hissi, yaklaşmakta olan ölüm hissi olmaktadır. Semptomlar ortaya çıktıktan sonraki 10 dakika içinde en yüksek yoğunluklarına ulaşır ve göründükleri anda aniden kaybolur. Panik ataklar büyük rahatsızlıklara neden olabilir, ancak hastanın tam tersine inanmasına rağmen fiziksel hasara neden olmaz. Nüfusun sık ve üçte biri nüfusun üçte biri onları her yıl deneyimler. Bu vakaların çoğunda, hasta, saldırının gerçekleştiği yer veya durumdan kaçınmaya başlayabilir ve bu nedenle agorafobi ile yakından ilişkilidir. Agorafobi tam anlamıyla açık alan korkusu olarak tanımlanabilmektedir. Daha kesin olarak, agorafobik bir kişi, özellikle bir kaçış yolundan yoksun bırakılmışsa, açık ortak alanlarda veya birçok kişinin uğrak yerlerinde olmaktan korkmaktadır. Birçok agorafobi hastası, belirtilen koşullar altında panik korkusu üzerindeki kontrolünü kaybedebilecekleri ve yabancılardan önce tamamen çaresiz olabilecekleri konusunda ek bir korkuya sahiptir. Korkunun gerçek doğası bireyler arasında farklıdır. Agorafobi, bir kişinin normal rutinini ciddi şekilde bozabilir, çünkü etkilenen bir kişi korku uyandıran durumla karşı karşıya gelmekten kaçınır. En ağır vakalarda, tüm açık hava etkinliklerinden kaçınılır, hastaları evleriyle sınırlar. Birçok uzman bu bozukluğun iki formunu tanır: panik atakları olmayan agorafobi ve panik atakları olan agorafobi. Bilişsel davranışçı terapi (BDT) panik atak ve anksiyete ile mücadelede etkili kabul edilir. Odak noktası, sistematik duyarsızlaştırma ve maruz kalmanın davranışsal tekniklerini olumsuz düşünce ve inançların bilişsel olarak yeniden yapılandırılmasıyla bütünleştirerek ve

odağı düşünce ve duygulara kaydırarak işlevsel olmayan inanç ve davranışları değiştirmeye dayanmaktadır (Wright 2014).

2.6.Somatoform Bozukluklar ve EMDR

Tedavi edilebilir tıbbi nedeni bulunmayan veya düzenli tedavi ile semptomları iyileştirmeyen kronik fiziksel semptomları olan hastalar için bir tedavi olarak göz hareketinin duyarsızlaştırılması ve yeniden işlenmesine (EMDR) odaklanmaktadır. Somatoform bozukluklar; fonksiyonel sendromları ve hastanın beklentilerin aksine iyileşmediği yaralanma veya geçirdiği bir hastalıktan sonra fiziksel semptomları kalan hastaları içerir (Van Rood ve De Roos, 2009).

Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabına (DSM-IV-TR) göre, somatoform bozukluklar önemli bir sıkıntı veya sakatlığa neden olduğunda, somatoform bir bozukluk olarak sınıflandırılmaktadır (APA, 2000). Birçok somatoform bozukluk vakası, spesifik bir anksiyete veya depresif bozukluğun yokluğunda da ortaya çıkar. Anksiyete ve depresyon sadece somatik semptomlarla orta derecede ilişkilidir, somatik semptomların basitçe anksiyete veya depresyonun bedensel bir ifadesi olarak görülememesi ya da psikofizyolojik sonuçları olarak görülmemektedir (McFarlane, Ellis, Barton, Browne ve Van, 2008).

Andreski, Chilcoat ve Breslau (1998), tüm psikiyatrik bozukluklardan travma sonrası stres bozukluğunun (TSSB) somatizasyon ile en güçlü ilişkiye sahip olan ve özellikle tıbbi olarak açıklanamayan ağrı olduğunu belirlemiştir. Somatoform bozukluğa sahip birçok hasta grubunda yüksek TSSB oranları görülmektedir. TSSB ve çocukluk travması ile ilişkili çözülmemiş TSSB semptomlarının somatik semptomların seviyesine katkıda bulunabileceğini düşündürmektedir (Roth, Geisser ve Bates, 2008).

İşlenmemiş travmatik deneyimler fiziksel olarak açıklanamayan şikayetleri en az iki şekilde tutabilmektedir (Van Der Kolk ve Fisler, 1995):

1. Fiziksel şikayet, travmatik bir deneyim sırasında ortaya çıktıysa ve bu deneyim yeterince işlenmediyse, travmatik olay sırasında yaşanan fiziksel duyumlar travmatik hafızayı tetikleyebilir. Bu durumda, fiziksel şikayet başlangıçta deneyimlenen fiziksel duyumla aynıdır.
2. Fiziksel şikayetin kendisinin (örneğin yorgunluk) yanı sıra, fiziksel şikayetin hasta için sahip olduğu anlamı, hastaya yaşattığı travmatik deneyimi hatırlatabilir. Burada bilişsel ve duygusal bir yeniden deneyimden bahsedebiliriz. Hem travmatik hafızanın tetiklenmesinin sonucu olan travma sonrası stres hem de hastanın bu stresli durumla başa çıkma şekli fiziksel şikayeti koruyabilir ve iyileşmeyi engelleyebilir.

1992'de ilk kez tanımlandığında, Shapiro'nun hastalık ve somatik bozukluklar için protokolü, yeni ortaya çıkan psikhoneuroimmünoloji alanından etkilenmiştir. Protokol, hastalık ve sağlıkla ilgili spesifik

müdahaleleri içerir ve EMDR standart üç uçlu protokolü kullanır (Shapiro, 2001):

1. Rahatsızlığa katkıda bulunan geçmiş anıları yeniden işlemek,
2. Zorlu olmaya devam eden mevcut durumları yeniden işlemek ve dahil olan gelecekteki bir şablonu geliştirmek,
3. Klinik vurgu sayesinde danışanın, sağlık ve esenlik ile ilgili olumlu bilişlerin güçlenmesine yardımcı olmak ve yaşam kalitesini yükseltmektir.

EMDR standart protokolü hem travmatik hem de somatik semptomla ilişkili anıların yeniden işlenmesi için kullanılır (Shapiro, 2001). Duyarsızlaştırma aşamasındaki somatik duyumlar ilk travmatik olayın veya somatik semptomla ilişkili olayın hedeflenmesi sırasında ortaya çıktığında, herhangi bir hafıza parçasını işlemek için artık ağrı duyumlarına dikkat çekilebilir (Schneider, Hofmann, Rost, & Shapiro, 2008).

2.7.Anksiyete ve EMDR

Genel anksiyete bozukluğu Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabında (DSM IV) tanıtılması ile, birlikte anksiyete artık kendi başına bir psikolojik rahatsızlık olarak kabul edilmektedir. 6 aydan uzun bir süre, her gün daha fazla meydana gelen aşırı ve zor kontrol edilen endişe ile karakterizedir. Somatik anksiyete belirtileri; ajitasyon, yorgunluk, konsantrasyon sorunu, sinirlilik, kas gerginliği veya uyku bozukluğudur. Anksiyete tanısı koyabilmek için danışanın bu belirtilerden en az üçüne sahip olması gerekmektedir (APA, 1994).

Anksiyetede aşırı endişenin korunmasında rol oynayan dört ana değişken (Dugas, Freeston ve Ladouceur, 1997):

1. Belirsizliğe tahammülsüzlük,
2. Problem çözmede zayıf duygusal yönelim,
3. Endişelenmenin yararlılığına ilişkin inançlar,
4. Bilişsel kaçınmadır.

Anksiyete bozukluklarında genetik yatkınlık, kaygıya karşı savunmasızlığı artıran bir mizaç stili, kaygı bozukluğuna yol açan çevresel faktörlerin etkileşiminin etkili olduğu bilinmektedir (Rapee, 2001).

Chorpita ve Barlow (1998) anksiyetede sadece stresli veya travmatik olayların ortaya çıkmasının değil, aynı zamanda bireyin durumlarla yüzleşmek için gerekli kaynaklara (iç veya dış) sahip olmadığına olan inancı olduğunu ileri sürmüştür. Anksiyetenin etyolojisinde; travmatik bir olay dahil olmak üzere yüksek veya kronik olarak stresli durumlar, aşırı koruyucu veya aşırı kontrol edici bir ebeveyn stili, ebeveynler veya yetişkinler tarafından kaçınılmaz bir tarzda teşvik edilmesi, anksiyete bozukluğu olan bir ebeveynden modelleme, ölüm veya boşanma yoluyla çocukluk veya ergenlik döneminde bir ebeveynin kaybedilmesi, çocukluk veya ergenlik döneminde ebeveyn-çocuk rolünün ters çevrilmesi etken olmaktadır.

Anksiyetede etiyolojik modellerinin gelişiminde deneyimsel katkıda bulunanların rolü ve ana semptomların aşırı endişe, aşırı endişelenmenin nedeni veya tetikleyicisi ile ilgili duygusal sıkıntıların işlenmesini engellediği göz önüne alındığında, işlenmemiş yaşam deneyimlerinin kişilik gelişimi ve psikolojik bozukluklar üzerinde etkisi olduğunu öne süren Shapiro'nun adaptif bilgi işleme modeli modeliyle paralellik göstermektedir (Lytle, HazlettStevens ve Borkovec, 2002).

EMDR tedavisi, anksiyete bozukluklarının gelişiminde katkıda bulunduğu düşünülen geçmiş olayları işlemelerine ve aşırı endişelere neden olan mevcut ve potansiyel korkulan durumları işlemelerine izin verir. Duygusal entegrasyona ve aşırı endişelerin ve beraberindeki kaygıların ortadan kaldırılmasına neden olduğu görülmektedir. EMDR tedavisi sırasında ortaya çıkan olumsuz bilişler, yetersiz bir yetkinlik duygusu veya stresli olaylarla baş edememe ile ilgilidir ve EMDR tedavisi ile pozitife dönüştürülebilmektedir (Gauvreau ve Bouchard, 2008).

2.8.Depresyon ve EMDR

Depresyon, dünya genelinde hastalık yükünün en önde gelen nedenlerinden biridir (WHO, 2014). Amerikan Psikiyatri Birliği'ne göre Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı DSM-IV'e göre depresyon belirtileri arasında daha önce eğlenceli olan aktivitelerde düşük ruh hali veya üzüntü ve en az 2 hafta boyunca ilgi kaybı bulunmaktadır. Diğer belirtiler arasında düşük enerji, suçluluk, değersizlik hissi, iştah ve uyku düzeninde değişiklik, konsantre olamama ve intihar düşüncesi sayılabilir. Diğer belirtiler arasında düşük enerji, suçluluk, değersizlik hissi, iştah ve uyku düzeninde değişiklik, konsantre olamama ve intihar düşüncesi sayılabilir (APA, 2000). Shapiro'nun (2001) adaptif bilgi işleme modeline göre, çocuklukta veya son zamanlarda yaşanan stresli yaşam olayları, kayıp veya "travma" depresyonun altında yatan faktörler olabilmektedir.

Depresyon, büyük toplumsal maliyetleri olan en yaygın zihinsel bozukluklardan biridir. Psikoterapi ve ilaç remisyon oranlarını iyileştirebilse de, mevcut tedavilerin başarı oranları sınırlıdır. Travmanın ve diğer olumsuz yaşam deneyimlerinin depresyon için potansiyel risk faktörleri olabileceğini gösteren son araştırmalar göz önüne alındığında, Göz Hareketi Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme'nin (EMDR) depresyon tedavisinde de etkili olduğu düşünülmektedir (Carletto, Ostacoli, Colombi, Calorio, Oliva, Fernandez ve Hofmann, 2017).

Birçok vaka çalışması, depresyon EMDR ile tedavi edildiğinde pozitif tedavi sonucu bildirmiştir. EMDR'nin depresyon hastalarında hem duygusal bilişsel işleme hem de uzun süreli bellek kavramsal organizasyonu üzerinde olumlu bir etkisi olduğu bulunmuştur (Uribe, Ramirez ve Mena, 2010). EMDR, tekrarlayan veya uzun süreli depresyon için uygulanabilir bir tedavi yöntemi olmakla birlikte depresyon için etkili bir tedavi yöntemidir (Wood, Ricketts ve Parry 2017).

2.9.Bağımlılık ve EMDR

Olumsuz ya da olumlu yaşam deneyimlerinin düşüncelerimiz, inançlarımız ve davranışlarımız üzerinde önemli bir etkisi vardır. İstismar, ihmal, şiddet veya duygusal sıkıntı gibi olumsuz yaşam deneyimlerinin, yaşamın ilerleyen dönemlerinde, akıl hastalığı veya bağımlılık gibi ciddi sonuçları olabilir. Bağımlılıktan muzdarip bireyleri tedavi ederken TSSB ile ilgili semptomları ele almak önemlidir. Çoğu durumda travmatik olaylar veya deneyimler kişinin bağımlılıklarına etki ettiği bilinmektedir.

Tütün, alkol ve yasadışı uyuşturucuların kullanımının bireyin kendisi, ailesi ve çevresi için önemli olumsuz sonuçları vardır ve çoğu kullanıcıda bağımlılık bozukluğu geliştirir. Tedavi odaklı bağımlılık tedavisi, tedavinin sürdürülmesi ve nüks oranlarının azaltılması zordur (Markus ve Hornsveld, 2017).

Tütün, alkol ve yasadışı uyuşturucu kullanımının halk sağlığı, ekonomi ve toplumlar için önemli olumsuz etkileri vardır. Örneğin, sigara içmek vücudun neredeyse her organına zarar verir ve tütün kullanıcılarının neredeyse yarısını öldürür (WHO, 2015).

"Bağımlılık" sadece madde kullanım bozukluklarını değil aynı zamanda patolojik kumar, alışveriş, yeme, seks, iş, spor, oyun, internet, internet oyunları, sosyal medya "bağımlılığı" gibi sorunlu davranışları ifade eder. Diğer "davranışsal bağımlılıklar" "yıkıcı, dürtü kontrol ve davranış bozuklukları", "obsesif-kompulsif ve ilişkili bozukluklar" ve "beslenme ve yeme bozuklukları"dır. Ayrıca teşhircilik, kleptomani ve takip gibi sorunlu davranışlar da dürtüsellik ve dürtüler gibi bağımlılıkların özelliklerini paylaşmaktadır. Aynı şey tıkınırcasına yeme bozukluğu için de geçerlidir ve anoreksiya ve bulimiya nervoza "gıda bağımlılığı" olarak belirtilir (APA, 2013).

Madde kullanımı ve davranışsal bağımlılıkların ortak yanları, olumsuz uzun vadeli sonuçların tam olarak bilinmesine rağmen, kalıcı sorunlu davranışlara neden olabilecek kısa vadeli takviye sağlamalarıdır. İnsanlar yardım aradığında, genellikle davranışı bırakma yönünde güçlü bir istek ve aynı zamanda bunu yapamayacak kadar hissedilmez bir şey vardır. Dolayısıyla, kendi kendini kontrolün azalması hem madde kullanım bozukluklarının hem de davranışsal bağımlılıkların temel bir özelliğidir. Diğer ortak özellikler, dürtülerin veya özlemin varlığı, tolerans belirtileri, yoksunluk belirtileri (davranışın kesilmesinden sonra hem fiziksel hem de psikolojik belirtiler, kompulsivite ve dürtüselliktir (Markus ve Hornsveld, 2017).

Göz Hareketi Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EMDR), bağımlılıkla mücadele edenlerde sıklıkla ortaya çıkan travma ve TSSB tedavisinde kullanılan interaktif bir psikoterapi yaklaşımıdır. Birçok insanın yaşadığı duygusal sıkıntı, tipik olarak rahatsız edici yaşam deneyimlerinin bir sonucudur. Travma veya stres yaşayan bireylerin her türlü madde kullanım

bozukluğu geliştirme riski yüksek olduğu bilinmektedir. EMDR yöntemi travma ve stresle ilişkili madde kötüye kullanımında da uygulanmaktadır.

Travma ve bağımlılığı gidermek için EMDR terapisini kullanırken terapistler, her danışanın durumuna travma ile bilgilendirilmiş bir göz aracılığıyla yaklaşırlar, bu da bireyin bağımlılığının temel nedenlerini ve katkıda bulunan faktörleri daha uygun bir şekilde ele almalarını sağlar.

Göz hareketleri hafızadaki negatif düşüncelerin, alışkanlıkların zayıflamasına veya duyarsızlaşmasına neden olur. Yeniden işlenen bellek daha sonra uzun süreli depolamada yeniden birleştirilir ve hedefe ulaşılırsa, sonraki alma aktivasyonu üzerinde daha az rahatsız edici etki yaratır (Lee ve Cuijpers, 2012). Bağımlılık durumunda daha az özlem ve daha az bağımlı olunan maddeyi arama davranışı indükleyebilmektedir (Markus ve Hornsveld, 2017).

2.10.Cinsellik ve EMDR

Cinsel terapi uzmanları farklı cinsel işlev bozukluklarını başarılı bir şekilde tedavi etmek için farklı teknikler kullanırlar. Bununla birlikte, genellikle, belirli bir cinsel işlev bozukluğundan neden rasyonel olarak anlayabilen ve cinsel işlevlerini tehlikeye atan viseral reaksiyonların üstesinden gelemeyen danışanlarla karşılaşırlar. EMDR terapi, olumsuz cinsel deneyimlerle ilgili reaksiyonları duyarsızlaştırmak için başarıyla kullanılabilir; bu anıların yeniden işlenmesini kolaylaştırmak, mevcut işlevdeki tetikleyicileri, uyaranları ve durumları hedeflemek; öngörülen korkuları ele almak ve gelecekte olumlu cinsel işlevler tesis etmek için kullanılmaktadır. Bu protokolün ilk kısmı geçmişte meydana gelen ve günümüzde cinsel işlevlerini etkileyebilecek bir bireyin cinsiyeti ile ilgili olan hem büyük "T" travmalarını hem de küçük "t" travma olaylarını ele almaktadır. Örneğin, mastürbasyon için yakalanan ve azarlanan bir kız, yetişkin yaşamında çok büyük bir utanç duygusu yaşayabilir. Küçük bir "t" olarak değerlendirilebilecek bu içsel utanç, daha sonra yetişkinlikte cinsel işlevini etkileyebilir. Yetişkin danışan, travmanın cinsel uyumu üzerindeki etkisine ilişkin iç görü geliştirebilmesine rağmen, vücudunun inorgasmik olması, düşük cinsel isteği olması ve benzeri gibi istem dışı yanıtlarının üstesinden gelemeyebilir. EMDR, bu istemsiz yanıtı duyarsızlaştırmak ve çocukluk travmasıyla ilgili olumsuz bilişin yeniden işlenmesine yardımcı olmak için kullanılmaktadır. Negatif biliş yeniden işlendikten sonra, pozitif biliş kurulabilir. Bu durumlarda terapist, değerlendirme aşaması sırasında travmatik cinsel olaylara odaklanır. Terapist, danışandan 10 veya daha fazla travmatik cinsel olay listelemesini isteyerek başlayabilir. Cinsel işlev bozukluğu çok geniş bir çalışma alanıdır. Her cinsel işlev bozukluğunun kendi teşhis kriterleri, değerlendirmesi ve tedavisi vardır. Bu protokolü kullanmadan önce klinisyenlerin yeterli eğitim ve denetimi kazanmaları çok önemlidir. Klinisyenler, istemcilerdeki cinsel problemleri ele almak için kendi cinselliklerinde rahat hissetmelidirler (Friedman, 2010).

2.11.Benlik Saygısı ve EMDR

Benlik saygısının son tanımları, benlik saygısının benlik saygısının duygusal veya değerlendirici bileşenini temsil ettiği ölçüde benlik kavramının diğer bileşenlerinden ayrılması gerektiğini vurgulamaktadır. Benlik kavramı; insanların kendileri hakkında nasıl hissettiklerini göstermektedir (Leary ve Baumeister, 2000).

Benlik saygısı genellikle çevremizdeki insanlardan geri bildirim ve kendi iç dünyamızda ne kadar yeterlilik duygusu geliştirdiğimiz ile ilgilidir. Ebeveynlerden, kardeşlerden, akranlarından, öğretmenlerden kısaca sosyal çevremizden gelen geri bildirimler olumsuz olduğunda, genellikle çocuklar iyi benlik saygısı geliştirmezler. Çocuklar cezalandırıcı, küçümseyen, hakaret eden, zayıflatıcı, alay eden, ihmal edici, fark edilmeyen, zorbalık yapan, aşağılayıcı ve benzeri olumsuz davranışlar ile karşılaştığında değerli olmadığı kanısına kapılırlar.

Düşük benlik saygısının tedavisi tedavisi iki mekanizmaya odaklanarak etki yaratabilir (Staring, Van Den Berg, Cath, Schoorl, Engelhard ve Korrelboom, 2016):

1. Mevcut olumlu temsillere yer açabilecek negatif gösterimlerin devre dışı bırakılması,
2. Daha sonra negatif gösterimleri engelleyebilecek olan pozitif gösterimleri aktive etmek.

De Jongh, Ten Broeke ve Meijer (2010) EMDR'ın danışanın kanıt olarak gördüğü inançlar ile ilgili temsillerin hassasiyetini azaltarak düşük benlik saygısı gibi olumsuz temel inançları da azaltabileceğini varsaymaktadır.

Düşük benlik saygısının kaynağı olduğunda, EMDR sıklıkla yardımcı olabilir, çünkü bu olayların her biri bir travmadır. EMDR bu travmaların etkisini temizlediğinde, kişi ile ilgili bu olumsuz mesajların yerine şefkat ve değer verenlerin takdir mesajlarını koyarlar. EMDR benlik saygısını onarmak için sahip olduğumuz en güçlü terapi yöntemlerinden biri olabilmektedir. EMDR ile olumsuz inançlar artık aniden kişiye anlam ifade etmez hale gelmektedir.

3.EMDR Terapi

Etkili bir EMDR uygulaması için etkili bir hedef belirlemek çok önemlidir. EMDR tedavisi gerektiren klinik boyutların çokluğu ne kadar olursa olsun, belirlenen her hedef ayrı ele alınarak tamamıyla işlenmesi gereklidir. Belirlenen hedeflerin, EMDR terapisinin temel taşlarını oluşturduğu unutulmamalıdır ve özenle değerlendirmeye alınmalıdır. Tamamıyla ele alınan hedef hem danışana hem de terapiste travmanın tüm ayrıntılarını ve travmaya verilen tepkileri görmelerine yardımcı olur. Bunun sonucunda hızlı bir işlenme meydana gelir. İmge, pozitif ve negatif kognisyonlar, duygular, rahatsızlık düzeyi ve bedensel duyumlar, EMDR tedavisi için en uygun parametreler

arasında yer alır. Tedavinin başlangıç, işleme ve tamamlanma evreleri için açık bir şekilde tanımlanması gerekir.

Terapist, danışandan yaşamış olduğu olayı düşünmesini ve tüm olayı kapsayan tek bir imgeye ya da kendisini en fazla rahatsız eden bölüme odaklanmasını söyler. Odaklanılan imgenin belirgin olmayışında hiçbir sakınca yoktur. Net olmayan imgeler ya da olayın tam halinin görüntülenememesi danışanlar içinde pek fazla yaygındır. Terapistin hedefi danışanlarda imgeleri netleştirmek değil bilinç ve beyin ile olayın saklandığı yer arasında bir bağ kurarak açığa çıkarmaya çalışmaktır.

Danışandan ikinci olarak istenilen belirlenen imgeyle uyumlu negatif kognisyonların ya da uyumsuz ifadelerin belirlemesi gerektiğidir. Bu ifadeye ‘‘negatif kognisyon’’ adı verilir. Kognisyon terimini, bireyin tecrübelerinin bilinç üzerindeki bir temsili olarak açıklayabiliriz. Fakat EMDR tedavisinde kognisyon terimi, inancı veya değerlendirmeyi ifade etmektedir. Yani kognisyon, danışanın kendiyle ilgili var olan düşüncelerini ifade ederek yalnız bir tanımlama olmaktan çıkar. Yaşanılan olayla ilgili kendime dair olumsuz ifadelerden oluşan ‘‘Ben kötüyüm, değersizim, başarılı olamam’’ gibi inançlar negatif kognisyonu tanımlarlar.

EMDR’ın yalnızca gerçeği yansıtmayan uygunsuz düşünceler ve işlevsel olmayan algıları ve düşünceler işler. Bireyin içinde bulunulan zamanda yaptığı kendisine dair işlevi olmayan düşünceler negatif kognisyon olarak belirtilebilir. Danışan, geçmişte yaşadığı travmatik bir hatırayı aklına getirdiğinde, terapist içinde bulunulan zamanda yaşanan rahatsızlığı ölçebildiğinden emin olmalıdır. Danışanın, yaşamış olduğu travmaya ilişkin kendini suçlaması, yetersiz görmesi, güçsüz olduğunu söylemesi ya da kendini karalamaya çalışması son derece normaldir. Bu olumsuz işlevi olmayan düşünceler geçmiş anının henüz çözülmediğine işarettir.

EMDR tedavisi, danışanı geçmişiyle ilgili çarpıtmalara yönlendirmez. Tedavinin, yanlış olmayan doğruluğu geçerli bir negatif kognisyonun silinmesi ya da yerine yanlış bir tanesini yerleştirmek için kullanılmadığı unutulmamalıdır. Danışan, gerçekleri çarpıtmaktan ötürü kendini suçlu hissetmeye devam ediyorsa tedaviye başka bir negatif kognisyon ile devam edilmelidir.

Negatif kognisyonlar betimlemelere değil yorumlara dayanmaktadır. Bireylerin yaşantıları sonucunda oluşturdukları kendilerine dair olumlu olmayan önyargılar terapist tarafından EMDR tedavisiyle ele alınabilir ve danışanın mevcut patolojisini ortadan yok etmek için yeniden işlenebilir. Negatif kognisyonlarını ifade etmekte zorlanan bazı danışanlar vardır. Terapist böyle durumlarla karşı karşıya geldiğinde danışana yardımcı olmak için negatif kognisyonların listelendiği bir yazı paylaşabilir. Bu önerilen negatif kognisyonların seçimi yine danışana bırakılmalıdır. Aksi takdirde danışan kendini baskı altında hissederek açık ve kullanışlı olan bir negatif kognisyon seçimini zorlaştırır. Seçilen bu negatif kognisyonların terapistin yapay kurgusu

değil danışanın kendi hayatından kaynaklanıyor olmasına son derece önem gösterilmelidir.

Negatif kognisyonları söze dökmekte zorluk çeken danışanlar için terapist kendisine uygun gelen birkaç örnek verebilir. Negatif kognisyonlar sorumluluk/kusurlu, güven eksikliği ve kontrolsüzlük olmak üzere 3 kategoride gösterilebilir. Negatif kognisyonların belirlenmesi danışana düşüncelerindeki mantıksızlığı görmesine yardım eder. Yeniden işlenmesi gereken işlevselliği bulunmayan bilgilerin uyarılmasını sağlayarak tedavi için zemin oluşturur.

Danışan ve terapist hedefle ilgili negatif kognisyonu belirlediğinde EMDR seansının bir sonraki adımı için danışanın, istediği pozitif kognisyonu belirlemesi gerekir. VOC Ölçeğinde 1'in ''tamamen yanlış'' ve 7'nin ''tamamen doğru'' anlamına geldiği şekilde değerlendirmelidir. VOC değerlendirmesinde pozitif kognisyonun ne kadar doğru olduğu önemli değil, danışanın kendisi için belirlemiş olduğu pozitif kognisyonun ne kadar sahici ve inandırıcı olduğu önemlidir. Danışan duygusal bir çalkantı içerisinde olsa da olumlu bir şeylere inanması gerektiğinin çoğu zaman farkındadır. Danışanın ''içgüdüsel düzeydeki'' tepkilerinin bulunduğu bir rapor terapist tarafından istenmelidir. Örneğin, bir tecavüz vakasında mağdurun kendisinin suçu olmadığını bilmesine rağmen VOC Ölçeğinde 'Ben iyi biriyim.'' pozitif kognisyonuna 4 puan verebilir. Pozitif kognisyonları belirlemedeki amaç, tedavininin seyrini belirlemek, uygun seçenek nöral ağları etkin hale getirmek ve terapist ile danışana tedavinin seyrini gösterecek bir başlangıç noktası belirlemektir. Ayrıca, yeniden işlemeye geçilmeden önce pozitif kognisyonların danışan tarafından belirlenmesi, eğer seçilen kognisyonlardan daha uygunu EMDR tedavisi sırasında belirlenmemişse, hızlı bir yerleştirme evresi için kullanılabilir.

EMDR seanslarından gelen raporlara bakıldığında, eğer bir danışanın pozitif kognisyonu uygun olmayan ya da imkansız bir şekilde belirlenmişse yeniden işlemeyi aksattığı görülmektedir. Böyle aksamalarla karşı karşıya kalındığında bazı danışanlar bir nevi hayal dünyası kurmaya çalışırlar. Pozitif kognisyonun danışanın sistemine dahil edilmemesinin sebebi gerçekçi olmayışlarıdır. VOC değerlendirmesine danışanın 1 (''tamamen yanlış'') puan vermesi bu duruma işaret olarak gösterilebilir. Pozitif kognisyonu oluştururken önemli olan danışanın içsel kontrol odağını meydana çıkartacak bir ''Ben cümlesi'' kurmasını sağlamaktır. Tedavinin başlarında danışanların genellikle kurduğu cümleler kendi kontrollerinin dışında olan cümlelerdir. Terapistlerin, bu noktada devreye girip danışanlara bu tür ifadelerin gerçekçi olmadığını belirtmesi gerekir. Danışanlar, kendilerinde mevcut olan kapasitelerini yeniden tanıma şansı verdiklerinde en uygun pozitif kognisyonu seçmiş olurlar. Danışan, başka bireylerin davranışları ya da düşünceleri üstünde hakiki bir kontrole sahip değildir. Amaç, danışanın kendini değerli görmesi, sevmesi ve çevresinden bağımsız bir şekilde kendi içinde denge

kurarak geleceğe dair boş umutlar ya da mazeretlere başvurmamasını sağlamaktır. Bazen en uygun pozitif kognisyonlar ‘‘Geçti’’, ‘‘Elimden gelenin en iyisini yaptım’’, ‘‘Şimdi seçeneklerim var’’ gibi anlamlı ifadelerdir. Genellikle suç işlemiş bireyler için geçerli olan ‘‘Geçmişte kaldı’’ ya da ‘‘Bundan bir şeyler öğrenebilirim.’’ ifadeleri kurulabilecek tek cümlelerdir. Görülen bu tarz vakalarda danışanın geçmişteki davranışları için, içinde bulunulan zaman ve gelecekteki davranışlara önem verilerek en uygun seviyede sorumluluk duygusu alması sağlanır.

EMDR tedavisi, bireyin geçmişinden ders alabilmesini ve yaşanılan vakaların etkilerine tekrardan yön vererek geleceğindeki olumlu davranışlarını etkileyecek olumsuz duygularından kurtulmasını sağlar. İyileşmeyi sağlamanın en önemli adımlarından biri danışana pozitif kognisyonlarını seçmesinde ona rehberlik etmektir. Yaşanılan travmaya başka bir bakış açısıyla bakmak, danışana yeni bir umut vererek kendini suçlamasının acısından sıyrılmasını sağlar. Bu, her tip terapide kullanışlı bir aktivitedir. Ama seanslar devam ettiği müddetçe danışan tarafından belirlenen pozitif kognisyonlar daha uygun bir tanesiyle değiştirilebilir. Terapist, uygun bir pozitif kognisyonu bulabilmek için ayrıca özen göstermeli ve yeniden işlenecek bu inancın danışanın kendi sözleriyle ifade etmesine çaba sarf etmelidir. Örneğin, danışanın tedavi başında ‘‘Başarılı olabilirim’’ gibi bir pozitif kognisyonu çok uygundur. Yeniden işleme sırasında, zaten birçok konuda yetkin ve başarı seviyesi yüksek bir insan olduğunu, kendisini yalnızca iş hayatı ile tarif etmemesi gerektiğini fark edebilir. Nihayetinde ‘‘Ben değerliyim’’ gibi bir inanca ulaşması mümkün olur. Görüldüğü üzere verilen örnekteki ikinci inanç daha güçlü yapıya sahiptir ve tedavinin yerleştirme evresinde kullanılmak üzere seçilmelidir.

Danışanların ara sıra danışanların pozitif kognisyonlarını seçmesi için terapiste ihtiyaç duymaları normaldir. Eğer bir danışan pozitif kognisyonlarını belirleme aşamasında güçlük duyuyorsa aşağıda verilen cümlelerden herhangi birinin danışanın vakasına uygun cümleler olup olmadığını birlikte ele alarak düşünebilirsiniz:

‘‘Yapabileceğimin en iyisini yaptım.’’

‘‘Geçmişte kaldı.’’

‘‘Yaşadıklarımdan bir şeyler öğrendim.’’

‘‘Kontrol bende.’’

‘‘Sevilecek biriyim.’’

‘‘Ben iyi bir insanım.’’

‘‘Artık seçeneklerim var.’’

‘‘Başarabilirim.’’

‘‘Bunun üstesinden gelebilirim.’’

‘‘Artık güvendeyim.’’

Pozitif kognisyonlara karar verirken ‘‘değil’’ sözcüğünden kaçınmak gerekir. Terapötik niyet ve inançlar, danışanların kendilerini olumsuz bir

niyetten çıkıp olumlu şekilde yeniden tanımlamasına katkı sağlarlar. Bireyin kendisine ait yeni inançları olabilecek en olumlu ve uygun yükleme olmalıdır. ‘‘Değil’’ sözcüğünü kullanmak bütünüyle olumlu bir hususiyet belirtmekte yetersiz kalacağından tam anlamıyla terapötik sayılamaz. Yine de istisnai durumların olabileceği unutulmamalıdır. Örneğin, istismar mağduru bir danışanın tedavi başlangıcında, ‘‘Ben babamın bana karşı olan hareketlerinden sorumlu değilim’’ inancından oldukça fayda göreceği öngörülebilmelidir. Seanslar devam ettikçe, danışan kendisini destekleyen ifadelere daha çok odaklanacaktır.

Gerçekçi olmayan eski işlevsiz inançlar yeniden işlendikten sonra, tedavinin yerleştirme evresinde, pozitif kognisyonların bireye rahatsızlık veren bilgileri ile eşleştirilmelidir. Başka bir şekilde anlatmak gerekirse, pozitif kognisyonları, hedeflenen negatif kognisyonların yer aldığı bellek ağına yerleştirmek gereklidir. Böylelikle, bu inançlar anı ağı vasıtasıyla bağlantısı bulunan bütün deneyimlere genellenir. Fazlası, yeniden işlenen bilgiler daha sonra tetiklendiği takdirde pozitif kognisyon olarak zihinde ortaya çıkar. Aynı zamanda bu bağlantı, geçmişte yaşanılan travmatik olay ile ilişkilendirilerek pozitif bilgilerin yerleşmesini sağlar. Nöral ağlar başarılı bir şekilde bağlandığı takdirde, EMDR tedavisinde yeniden yapılandırma evresi gerçekleşmiş olur.

Terapist, danışanın pozitif kognisyonlarını rahat bir bir şekilde ifade edip dile getirmesine yardımcı olarak, gerçek dışı işlevselliği olmayan inançların açığa çıkmasını sağlamalıdır. Bu yardımın amacı, düşünceler ile ilgili gelecek seans aktiviteleri için kazanım sağlamaktır. Genelleme açısından şansı daha yüksek bulunan inançlar, çoğunlukla daha kısa ve az özellikli olanlardır.

Terapist, danışandan negatif kognisyonuyla birlikte zihninde oluşturduğu resmi aklında tutmasını, bunların ona hissettirdiği duyguları ifade etmesini ve içinde bulunulan zaman içinde nasıl hissettiğine dair Öznel Rahatsızlık Ölçeği’nde (SUD) derecelendirmesini ister. Danışanın şu anda değil de olay sırasında yaşamış olduğu kaygıyı bildirmediğinden emin olunmalıdır. Gerçek dışı işlevsel olmayan bilgiler EMDR tedavisinin hedefleri arasındadır. Yaşanılan travma sonucu acıklı olan pek çok durum zamanla aktif olarak rahatsızlık vermekten çıkar. Birtakımı doğal bilgi işleme sayesinde uygun şekilde çözülerek kendiliğinden kaybolur. Yalnızca yaşanılan travmanın devam eden çözülememiş durumlarını hedef almak gereklidir. Birçok vakada terapist, çözülememiş durumları danışandaki bariz derecede var olan duygusal rahatsızlıktan anlar. Yaşanılan olayla ilgili hangi anıların hedef alınması gerektiğini, SUD Ölçeği’nde duygusal rahatsızlık düzeyini derecelendirdikten sonra öğrenerek, terapistin, yeniden işlemenin oluştuğundan emin olması ve desteğe devam edebilmesi için hangi duygunun değerlendirildiğini bilmesine olanak sağlamaktadır (Wolpe, 1991).

Klinik deneyimler ortaya koymuşlardır ki danışanın yaşanılan travmatik anıya odaklanarak bedensel duyumlarını ortaya çıkarması, EMDR tedavisi için fazla kullanışlı odak noktaları haline gelmektedir. Boyun kasılmaları veya kalp

hızındaki artış yaşanılan duygusal gerginlikle ilişkili olabilir. Bir başka bedensel duyumlar, örneğin tecavüz vakasında tecavüzcünün elinin tuttuğunu hissetmek, hedeflenen travmada duyusal deneyim olarak ortaya çıkabilir. Gözlemlenen bedensel duyumlar aynı sırada negatif kognisyonlar ile de ilişkili olabilir. Bu açıdan, EMDR seanslarının tamamlanabilmesi için travmaya dair düşüncelerle birlikte bedensel duyumların da en uygun şekilde yeniden işlenmesi gerekir. Tedavinin sonunda gerginlik ya da travmadan sonra meydana gelen bedensel duyumların olup olmaması danışanın bedenini zihinsel olarak taramasıyla ölçülebilir.

EMDR, danışanların bilinçaltında depolanan anılara erişmelerine yardımcı olmak için birkaç farklı tipte iki taraflı uyarım (göz hareketleri, ses, dokunma) kullanır.

EMDR terapi bilgi işleme sistemini aktifleştirmek üzerine kuruludur. Danışanın doğumuyla birlikte var olan bilgi işleme sistemi, EMDR yöntemiyle ve göz hareketleri ya da vurma veya ses gibi seçenek uyarma biçimlerinin etkileriyle aktifleştirilebilir.

EMDR tedavisinde birçok ayrı göz hareketi türü mevcuttur. Terapistin görevi danışanın gereksinimlerine en uygun olanı bulup değerlendirmeye özen göstermektir. Danışan, kendini göz hareketi bakımından rahat hissetmelidir. Terapist, danışanın gözünde herhangi bir acı, kuruluk ya da işlemin kendisinden meydana gelen anksiyete gördüğünde işleme devam etmeyi bırakmalıdır. Örneğin, terapistin el hareketi kimi danışanlara ailesinden birinin ona vurmasına ait olan anısını hatırlatır. Bu çağrışımı yaşayan danışanlar için göz hareketini kullanmaktan ziyade el vuruşları ya da işitsel uyarım tercih edilmelidir.

Klinisyenin amacı, danışanın görüş mesafesinde bir yandan diğer yana bir göz devinimi oluşturmaktır. Bu çift yönlü devinim danışana rahatsızlık vermeyecek bir biçimde oldukça hızlı yapılmalıdır. Klinisyen, odak noktası olarak iki ya da daha fazla parmağını kullanmayı seçer. Bu yöntemin amacı, danışanın ufak bir nesneye odaklanmak mecburiyetinde kalmadan veya devinim yani hareket halinde olan bir işaret parmağının meydana getirebileceği pozitif olmayan çağrıları (örneğin, bir ebeveyn tarafından terslenmeye dair anılar) hissetmeden parmakları takip etmesine olanak sağlar. Kalem, cetvel veya başka bir nesne de danışanın göz devinimini sağlaması için kullanılabilmektedir. Yine de birçok danışan için daha şahsi bir tecrübe olarak görüldüğünden, iki parmak kullanımı güzel yeniden işleme açısından tercih edilmektedir.

Karakteristik olarak, terapist iki parmağını dik bir şekilde, avuç içini danışana döndürüp ve elini danışanın suratından 30-35 cm. uzaklıkta bir mesafeye koyar. Ardından danışana ‘‘Bu rahat mı?’’ sorusunu yöneltir. Danışanın verdiği cevaba göre eğer bir sorun varsa yerleştirme ve mesafe tekrar ayarlanarak danışanın en rahat hissettiği vaziyete getirilir. Daha sonra

terapist, göz hareketini yatay biçimde danışanın görsel sahasında en sağa ve en sola veya tam tersi en az 30 cm uzunluğunda hareket ettirir.

Klinisyen, en konforlu ve en uzun devam ettirilebilecek maximum hızı, yavaş başlayıp hızı yükselterek danışanın hareket halinde olan parmakları takip etme yetisini ölçerek bulur. Klinik raporlara bakıldığında, danışanların fazlası hızlı hareketi yeğlemektedir. Fakat, birtakımının en güzel yavaş hareketle işlendiği gözlemlenmiştir. Henüz test aşamasındayken birçok klinisyen, danışanlarına duygusal anlamda tedirginlik hissiyatı veren kognisyona odaklanmadan önce hız, mesafe, yükseklik ve benzer mevzudaki isteklerini sorar. Geçerliliği olmayan işlevsiz malzemenin amaçlanmasının ardından, biten her set sonu danışandan alınan geri bildirimler ile değerlendirmeye alınarak meydana gelen işleme miktarı ölçülür. Şayet işlevsiz malzeme set sonu değişime uğruyor ve danışanın rahatlığı korunuyorsa, parmakların devinim hızı korunabilir. Eğer tam tersi bir durum söz konusu ise, devam edecek setlerdeki göz hareketinde bir artış ile beraber hızı ve yönü danışana öncesinde yapılacak ufak bir açıklama ile yeniden düzenlenebilir.

Setlere giriş müddetinde terapist danışanın parmakları kolaylıkla izlemekte güçlendiğini görebilir. Böyle bir vaziyette durma yani devam etmeyi bırakma, yeniden başlama ve birden hızlanma gibi düzenli olmayan inişli çıkışlı göz hareketleri ortaya çıkar. Bu durum meydana geldiğinde terapist danışana ‘‘Parmakları gözlerinle it’’ söylemelidir. Bu sözün hedefi, danışanın parmaklar ile etkin bir bağ kurmasını sağlayarak devinimde kontrol hissini ele alması ve parmakları daha rahat takip etmesine yardımcı olmaktır.

Terapist, daha sonra EMDR uygulamasında kullanılan çapraz el hareketi setinin etkililiğini danışan üstünde test edebilir. Klinisyen, elini danışanın suratının orta sınırından alt sağ yan ve üst sol yanına veya tam tersi hareket ettirerek, yani danışanın çenesinden kaş düzeyinin yanına doğru devam ettirerek bu dinamiği ölçer. Danışanın bu açıyı diğer devinimlerden daha kolay takip ettiği görülüyorsa, terapist tarafından sonuçlar kolaylık ve devinim bakımından yeniden değerlendirmeye alınmalı ve bu yönün kullanımı tercih edilmelidir.

Başka göz hareketi setlerinde, danışanın gözleri dikey, dairesel ya da sekiz sayısı şeklinde yönlendirilir. Fazla duygusal ajitasyon, baş dönmesi ve mide bulantısı gösteren danışanlarda yatay el hareketinin yatıştırıcı bir tesiri olduğu gözlemlenmektedir. Bu açı aynı vakitte danışan vertigoya uygunsa kullanışlı bir hal alır. Yeniden işleme esnasında oluşan herhangi bir tıkanıklık söz konusu olduğunda, terapist ilk başta göz hareketlerindeki açı değişimi ile başlayarak ayrı girişimde bulunmaya hazır olmalıdır. Birçok vakada dikey hareketler gibi dairesel veya sekiz biçimindeki devinimlerinde yatıştırıcı etkisi olduğu görülmektedir.

Danışanlardan alınan geri bildirimler ile sürdürülecek setlerin zamanı ayarlanır. Birinci set, sağ-sol-sağ değiş tokuşunun bir devinim olarak addedildiği 24 çift taraflı hareketten meydana gelmektedir. Bu setin

kazançlarından biri, terapistin danışanın konforunu, yeğlediği göz hareketi ve hızını sürdürebilme yeteneğini ölçmesine yardımcı olmasını sağlamasıdır. Aynı zamanda bu set esnasında danışan sete vereceği tepkileri de gözleyebilir ya da terapist tarafından izah edilecek güvenli yer egzersizine odaklanabilir. İlk yeniden işleme setinde aynı adette devinim kullanılabilir. Bu ilk yeniden işleme setinin bitiminde terapist danışana ‘‘Şimdi ne var?’’ sorusunu yöneltir. Bu sorunun hedefi, danışanın görsel, içgörüsel, hissi yani duygusal, bedeni duyum namına neleri tecrübelediğini ifade etmesine olanak sağlamaktır. Şayet danışan, terapötik uyumda bir yükseliş belirtiyorsa, kendini daha güzel hissediyor ve bunun farkına varabiliyorsa ve yeniden işleme sayesinde zihninde yeni bilgi oluşumu meydana gelmişse terapist aynı taraf, sürat ve mesafedeki seti yineleyebilir. Öbür alternatifleri tecrübe etmek daha yararlı olup olmadıklarını değerlendirmek açısından önemlidir. Çoğu zaman 24 hareketlilik bir setin lüzumu, bilişsel malzemenin yeni bir ahenk seviyesinde yeniden işlenmesi gerektiği için klinisyenler tarafından rapor edilmiştir. Bununla birlikte nihai karar bireysel şekilde danışanların EMDR tedavisine vermiş oldukları cevaba dayanmaktadır. Malzemeyi yeniden işlemek için her set 36 veya daha çok göz devinimine gereksinim duyan birtakım danışanlar vardır. Zihniyeti değiştirmeyi hedefleyen yeni oluşacak iç görülerin kazanımında daha dolu duygusal reaksiyonlar meydana gelip bütünüyle bilişsel malzemelerden oluştukları için daha çok harekete gereksinim duyulmaktadır.

Danışanları göz kaslarındaki güçsüzlükten dolayı fiziki olarak birkaç göz hareketinden sonra devinimi devam ettirmekte zorluk çekerler. Bir başka danışanların göz hareketini takip edemiyor olmalarının sebebi kaygı seviyelerinde meydana gelen artış olabilir. Yine bazı danışanlarda, takip edilecek hareketi huzursuz edici rahatsızlık veren bir yaklaşım olarak görmelerinden dolayı takip etme zorluğu yaşanabilmektedir. Bu bireyleri, çift elli metotla ya da işitsel veyahut dokunsal göstergeyle tedavi mümkün kılınabilir.

İki elli metot, terapistin ellerini kapalı bir biçimde danışanın görüş sahasının iki ayrı ucuna konumlandırılarak sırayla işaret parmaklarını havaya kaldırması ile danışana uygulanır. Burada danışan, gözlerini kaldırılan parmaktan bir diğerine devinimi sağlayarak seti tamamlamaya çalışır. Birtakım danışanların bu metotu takip etme hareketinden çok daha basit ve konforlu devam ettirebilmelerinin nedeni, danışanlarda bu göz hareketinin yönlendirici veya dikkate dayalı bir reaksiyon uyandırmasıdır. Çoğunlukla da benzer terapötik sonuçlara ulaştırır. Bu tekniğin en büyük dezavantajı, yeniden işleme sırasında oluşan tıkanmalara karşı yön değiştirme tekniğinin kullanılamamasıdır.

Alternatif uyarım metotları (vuruşlar ve sesler), göz hareketinden fiziksel veya psikolojik olarak rahatsızlık duyan EMDR danışanları için etkinliği kanıtlanmış ve klinisyenler tarafından kullanıma açıktır. El vuruşları,

danışanın oturur pozisyonda avuçlarını yukarı bakacak şekilde dizlerinin üstüne koymasıyla sağlanabilir. Göz deviniminin olması gerektiği süratte, klinisyenin bir ya da iki parmağı ritmik bir şekilde danışanın avuçlarına bir sağ bir sol olarak vurulur. Tedavinin etkililiği açısından her ne kadar danışanın bu el vuruşlarına odaklanması gerekmese de klinik raporlarda hızlı göz devinimlerinin oluştuğu görülmektedir.

İşitsel uyarım esnasında danışanın gözleri isteğe bağlı olarak açık ya da kapalı olabilir. Terapist, göz hareketindeki ritme benzeri bir ritimde iki kulağın yanında da sırasıyla parmağını şıklatır. Klinik raporlar işitsel uyarım için kulaklığın, dokunsal uyarım için elektronik aletlerin kullanımının olumlu neticeler verdiğini göstermektedir. Bu seçenek uyarım çeşitlerinde hız ve yoğunluk değiştirilebilirken yön değiştirilemez. EMDR tedavisinde bu çeşitliliğin mevcut olması, görme ya da işitme bozukluğu yaşayan danışanlarla çalışabilmeye imkan sağlar.

EMDR zihin beden yöntemi araştırma ile desteklenir ve travmatik belleğin güvenli bir şekilde işlenmesini kolaylaştırır. Psikolojik hafızayı nesnel hafızaya taşıma, böylece hafızanın bireyin mevcut yaşamı üzerindeki etkisini duyarsızlaştırma etkisine sahiptir. Bu yönüyle, EMDR kullanımı danışanlar için avantajlı bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Terapiyle ilişkili herhangi bir yan etki görülmemektedir. EMDR'ın travma ve stres tedavisinde en az Bilişsel Davranışçı Terapi kadar etkili olduğuna dair kanıtlar vardır. Süreç çok yapılandırılmış ve organize işlemektedir. Süreç zaman sınırlıdır ve bir kişinin psikanalizin sıklıkla yapabileceği yıllar boyunca terapide olmasını gerektirmez. Sigorta şirketleri bunu karşılayabilir. Tedavideki danışanlar iyileşme sürecine aktif olarak katılırlar. EMDR terapisti tekniğin kullanımında onaylanmadan önce eğitim almak zorundadır.

Shapiro (1995), EMDR tedavisinin travmatik bellek ağına erişimini kolaylaştırdığını, böylece travmatik bellek ile daha uyarlanabilir anılar veya bilgi arasında oluşturulan yeni ilişkilendirmelerle bilgi işlemenin geliştirildiğini varsaymaktadır. Tam bilgi işleme, yeni öğrenmeyle duygusal sıkıntıların ortadan kaldırılması ve bilişsel iç görülerin geliştirilmesi ile sonuçlandığı düşünülmektedir. EMDR terapisinde üç yönlü tedavi kullanılır:

- İşlev bozukluğu için zemin hazırlayan geçmiş olaylar, uyarlanabilir bilgilerle yeni ilişkisel bağlantılar oluşturarak işlenir
- Sıkıntıya yol açan mevcut iç koşullar ve iç ve dış tetikleyiciler duyarsızlaştırılır;
- Danışanın uyarlanabilir işleyiş için gerekli becerileri kazanmasına yardımcı olmak için gelecekteki olayların hayali şablonları dahil etmektir.

EMDR sekiz aşamada uygulanır, çoğu oturumda üç ila sekiz aşama tekrarlanır. Aşağıdaki açıklamada, halihazırda EMDR klinik uygulamasını yönlendiren prosedürler, varsayımlar ve klinik gözlemler vurgulanmaktadır (Shapiro, 2001).

Travmatik anılara hitap etmeden önce terapist, istemciye, bellek ağının etkinleştirilmesiyle ortaya çıkabilecek herhangi bir olumsuz etkiyi tolere etme becerilerini geliştirmede yardımcı olmak için EMDR kullanır. İlgili tüm bellek ağlarının tam olarak işlenmesini sağlamak için, tedavi genellikle en erken ilgili olaylarla başlar. Travmatik anıları hedeflemeye ve çözümlemeye ek olarak, EMDR, artık semptomatik reaksiyonları aktive etmeyecek şekilde tetikleyicileri işleyerek duygusal rahatsızlığı uyandıran mevcut durumları ele almak için kullanılır. Ayrıca, sağlıklı bir işlevsel yaşam için gerekli olan belirli beceri ve davranışları geliştirmede danışana yardımcı olmak için kullanılır. İlk aşamada, terapist tam bir geçmiş alır, danışanın EMDR için hazır olup olmadığını değerlendirir ve bir tedavi planı geliştirir. Standart danışanı değerlendirme prosedürlerine ek olarak, terapist EMDR tedavisi için uygun hedefleri belirler. Hedefler, etki yönetimi kaynaklarının geliştirilmesini, rahatsız edici hatıraları, ilgili tarihi olayları, sıkıntıya neden olan mevcut durumları ve olumlu gelecek eylemleri için hayali şablonları içerebilir (Shapiro ve Maxfield, 2002).

İkinci aşama, terapötik ilişki kurmayı, makul beklentileri belirlemeyi ve danışan semptomları konusunda eğitmeyi amaçlayan bir hazırlık veya stabilizasyon aşamasıdır. Odak noktası, travmatik anılar üzerinde çalışmadan önce güvenlik, etki yönetimi ve öz kontrol gibi kişisel kaynakların geliştirilmesi ve geliştirilmesidir. Bu alanlarda belirgin bir eksikliği olmayan danışanlar için, tedavinin bu aşaması kısadır ve EMDR tipik olarak "güvenli yer" görselleştirmelerini geliştirmek için kullanılır. Bu tür kendini sakinleştirici teknikler tedavinin önemli bir unsurudur ve eksik oturumları "kapatmak" ve aynı zamanda oturumlar arasında ve oturumlar sırasında danışanın stabilitesini korumak için kullanılır. Çocukluk çağı travması, ihmali geçmişleri olan danışanlar genellikle duygu düzenleme ve dürtü kontrolü konusunda eksiklikleri vardır ve önemli hazırlıklara ihtiyaç duyabilirler. Bu tür danışanlar için, ikinci aşama müdahaleleri oldukça kapsamlı olabilir ve büyük olasılıkla gevşeme, görüntüler ve EMDR'ı birleştiren kaynak geliştirme çalışması gerektirecektir (Shapiro, 2001).

Üçüncü aşama travmatik olayın işlenmesi, hedeflenen belleğin duyusal, bilişsel ve duygusal bileşenlerinin yapılandırılmış bir klinisyene yönelik değerlendirmesi ile başlar. İstemci, en canlı ve çekici olan ilişkili görsel görüntüyü tanımlar. Bu imge tarafından ortaya konan kendiliğe ilişkin mevcut irrasyonel "ben başarısızım" veya "sevimli değilim" ve benzeri olumsuz inancın veya inançların tanımlanmasından sonra "başarılı olabilirim" veya "sevilebilirim" gibi istenen olumlu bir inancı ifade eder. Bu pozitif bilişin hafızanın görüntüsü ile eşleştirildiğinde ne kadar doğru hissettiğini, 1'in "tamamen yanlış hissettiği" ve 7'nin "tamamen doğru hissettiği" biliş ölçeğinin geçerliliğini kullanarak değerlendirir. Bir tepki taban çizgisi oluşturmanın yanı sıra, pozitif bilişin eklemlenmesi gerçekçi bir tedavi hedefi oluşturur. Ek olarak, hedeflenen bellek ile duygusal olarak düzeltici bilgiler arasında ön

ilişkisel bağlantılar kurarak bilgi işlemeyi hızlandırabilir. Danışan daha sonra görsel imajı olumsuz inançla birleştirir; bu, bellek ağını etkinleştirir ve genellikle güçlü bir etki yaratır. Bu duyguları tanımlar ve sıkıntı düzeyini 0'ın "nötr" ve 10'un "akla gelebilecek en yüksek rahatsızlık" olduğu Subjektif Rahatsızlık Birimi (SUD) ölçeğinde derecelendirir. Duyguyu açıkça etiketlemek, danışanın daha önce hiç ifade edilmemiş olabilecek duyguları ifade etmesini sağlar, böylece ön bilgi işlemeyi kolaylaştırır. Buna ek olarak, bu yanıt taban çizgisi hem danışmanın hem de terapistin seans sırasında yaşanan duygu türündeki değişiklikleri tanımasına izin verir. Daha sonra, danışan travmatik görüntü tarafından uyarılan vücut hislerini tanımlar ve bulur. Bu odak noktası, saf duyusal semptomları tanımlamasına ve etiketlemesine ve bunları bilişsel yorumlardan ayırmasına izin verebilir (Shapiro ve Maxfield, 2002).

Dördüncü aşama, görsel imge, olumsuz inanç ve beden hislerine odaklanma talimatları ile başlar ve daha sonra, danışan "Her ne olursa olsun" iç odağını, aynı anda 15 veya daha fazla saniye boyunca (sözel olmayan ipuçlarına bağlı olarak) görme alanı boyunca hareket ederken terapistin parmaklarını takip ederek gözleri bir yandan diğer yana hareket ettirirken korur. Göz hareketleri yerine diğer ikili dikkat uyaranları; elle dokunma, işitsel uyaranları ve benzeri kullanılabilir. Göz hareketleri setinden sonra, danışana "Malzemeyi boşaltın veya "bırakın" ve derin bir nefes alın" ve ardından "Şimdi ne elde edersiniz?" Genellikle, yeni materyal (görüntü, düşünce, duyum veya duygu) bir sonraki göz hareketleri için odak noktası olur. Standart prosedürler klinisyen danışan etkileşimini ve dizinin odağını yönlendirir. Bu odaklanmış dikkat ve danışan geribildirimi döngüsü, oturum sırasında birçok kez tekrarlanır ve tipik olarak duygudurum, fizyolojik durumlar ve bilişsel iç görülerde bildirilen değişiklikler eşlik eder. Bu tür kaymalar AIP modelinde, işlevsiz olarak depolanan bellek ile daha uyarlanabilir bilgi arasında bağlantı kurulduğunda ortaya çıkar. Bu dernekler kendiliğinden gerçekleşmezse, terapist gerekli bilgileri vermek için müdahale eder. Olumsuz imgeler, inançlar ve duygular dağınık ve daha az geçerli hale geldikçe, pozitif olanlar daha güçlü ve daha belirgin olma eğilimindedir. Bu aşama, istemci orijinal olay için 0 SUD derecesi bildirdiğinde sona erer (Shapiro ve Maxfield, 2002).

Beşinci aşama, hedeflenen belleğe sıkıntı yaşamadan erişilmesinden sonra başlar ve danışanın bilişsel kavrayışlarının ifadesini ve birleştirilmesini destekler. Genellikle kendini kabul etme ve yeni pozitif ve gerçekçi öz algılamalar bu anlayışları karakterize eder. Bu aşamada, danışan aynı anda orijinal dikkat ve en fazla pozitif pozitif biliş hakkında düşünürken çift dikkat uyarımı yaşar. Odak, danışan inanca güçlü bir güven duyduğunu rapor edene kadar pozitif bilişin gücünü birleştirmek ve arttırmaktır (Shapiro ve Maxfield, 2002).

Altıncı aşamada, istemciden, vücutta herhangi bir gerilim veya olağandışı bir his varsa, görüntüye ve olumlu bilişe odaklanırken dikkat etmesi istenir.

AIP modeli, disfonksiyonel olarak depolanan bilginin fizyolojik olarak deneyimlendiğini ileri sürer; bu nedenle, istemci herhangi bir önemli vücut gerilimi hissetmeden rahatsız edici belleği düşünene kadar EMDR işleminin tamamlandığı düşünülmez. Eğer danışan herhangi bir olumsuz duyum bildirirse, gerginlik giderilene kadar bunlar işlenmek üzere hedeflenir (Shapiro ve Maxfield, 2002).

Yedinci aşamada, terapist hafızanın yeterince işlenip işlenmediğini belirler ve eğer değilse, ikinci aşamada geliştirilen kendini sakinleştirici müdahalelere yardımcı olur. Tüm danışanlar, işlemin oturumdan sonra da devam edebileceği konusunda bilgilendirilir ve rüyalar, izinsiz girişler, iç görüler, anılar ve duygular gibi ilgili her türlü materyali kaydetmesi için bir günlük tutmaları istenir. Bu atama, tedavi etkilerini gerçek hayattaki stres faktörlerine genişleterek ve kendi kendine hakim olma ve gözlemleme duygusunu teşvik ederek stabilizasyonu arttırır (Shapiro ve Maxfield, 2002).

Sekizinci aşama yeniden değerlendirme, ilk oturumu takip eden her EMDR oturumunun başında gerçekleşir. Terapist, danışandan önceki seanstan tedavi kazanımlarının korunup korunmadığını belirlemek için önceden işlenmiş hafızayı düşünmesini ister. Danışan günlüğü, tedavi etkilerinin ne kadar genelleştirildiğini veya daha fazla ilgilenilmesi gerektiğini değerlendirmek ve ele alınması gereken yeni sorunları belirlemek için gözden geçirilir. Klinisyen, herhangi bir durumsal tetikleyicinin sıkıntı yaratıp yaratmadığını veya uyarlanabilir işlev için yeni becerilerin gerekli olup olmadığını değerlendirir. Davranışsal raporlara ek olarak, terapistlerin spesifik semptomlardaki değişiklikleri izlemek için standartlaştırılmış öz bildirim önlemleri uygulaması teşvik edilir. EMDR tedavisinin amacı, aynı anda en kısa sürede mümkün olan en önemli tedavi etkilerini üretmektir. Aynı zamanda göz Hareketinin Duyarsızlaştırılması ve Yeniden İşlenmesi, istemci işlevini korumak ve duygusal aşırı yüklenmeyi önlemek; bu nedenle, yeniden işleme, istikrar, davranış değişikliği ve daha büyük sosyal sistemle bütünleşmenin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi esastır. Sekiz tedavi aşaması, danışanın ihtiyaçlarına veya patolojinin ciddiyetine bağlı olarak birkaç seans veya aylar boyunca tamamlanabilir (Shapiro ve Maxfield, 2002).

4.Sonuç

Araştırmalar olumsuz yaşam deneyimlerinin hem psikolojik hem de biyomedikal patolojiye katkıda bulunduğunu göstermektedir. Göz hareketi duyarsızlaştırma ve yeniden işleme (EMDR) tedavisi, tıbbi uygulamada yaygın olarak bulunan olumsuz yaşam deneyimleri de dahil olmak üzere travma için ampirik olarak doğrulanmış bir tedavidir. Ödev olmadan hızla elde edilen olumlu terapötik sonuçlar veya rahatsız edici olayın ayrıntılı açıklaması, tıbbi topluluğa geniş bir uygulama yelpazesi ile etkili bir tedavi yaklaşımı sunar (Shapiro, 2014).

Hem psikolojik hem de somatik bozuklukların deneyimsel temelini tedavi etmek için EMDR tedavisi ile ilgili tüm randomize çalışmalar ve önemli klinik raporlar gözden geçirilmektedir. EMDR tedavisi, klinisyenlere olumsuz yaşam deneyimlerinden kaynaklanan psikolojik ve fizyolojik semptomları ele almak için etkili bir yaklaşım sunmaktadır. Bu nedenle klinisyenler, klinik bulgulara deneyimsel katkıda bulunanlar için hastaları değerlendirmelidir. EMDR terapi araştırması, bu tür deneyimlerin anılarının işlenmesinin olumsuz duyguların, inançların ve fiziksel hislerin hızla iyileşmesine neden olduğunu göstermiştir. Raporlar, stresle ilişkili rahatsızlıkları olan hastalar ve ayrıca çok çeşitli fiziksel rahatsızlıkları olan hastalar için potansiyel uygulamaları göstermiştir (Shapiro, 2014).

5.Referanslar

Andersen, B.L., Kiecolt-Glaser, J.K. & Glaser, R. (1994). A biobehavioral model of cancer stress and disease course. American Psychologist, 49(5), 389-404.

Andreski, P., Chilcoat, H. & Breslau, N. (1998). Post-traumatic stress disorder and somatization symptoms: A prospective study. Psychiatry Research, 79, 131-138.

Antoni, M.H. (2013). Psychosocial intervention effects on adaptation, disease course and biobehavioral processes in cancer. Brain, Behavior, and Immunity, 30:88-98.

APA (1994). Diagnostic and statistical manual of mental disorders. Washington, DC: American Psychiatric Association.

APA (2000). Diagnostic and statistical manual of mental disorders. Washington, DC: American Psychiatric Association.

APA (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Arlington VA: American Psychiatric Association.

APA (2013). Practical guidelines for the treatment of patients with acute stress disorder and posttraumatic stress disorder. Arlington, VA: American Psychiatric Association.

Carletto, S., Ostacoli, L., Colombi, N., Calorio, L., Oliva, F., Fernandez, I. & Hofmann, A. (2017). EMDR for depression: a systematic review of controlled studies. Clinical Neuropsychiatry, 14(5), 306-312.

Carletto, S. & Pagani, M. (2016). Neurobiological impact of EMDR in cancer. Journal of EMDR Practice and Research, 10(3), 153-161.

Chorpita, B.F., & Barlow, D.H. (1998). The development of anxiety: The role of control in the early environment. Psychological Bulletin, 124, 3-21.

De Jongh, A., Ten Broeke, E. & Meijer, S. (2010). Two method approach: A case conceptualization model in the context of EMDR. Journal of EMDR Practice and Research, 4(1), 12-21.

Dugas, M.J., Freeston, M.H. & Ladouceur, R. (1997). Intolerance of uncertainty and problem orientation in worry. Cognitive Therapy and Research, 21, 593-606.

Edmond, T., Rubin, A., & Wambach, K. (1999). The effectiveness of EMDR with adult female survivors of childhood sexual abuse. Social Work Research, 23, 103-116.

Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR) Therapy (2017). https://www.apa.org.

Farretta, E., & Borsato, T. (2016). EMDR therapy protocol for oncological patients. Journal of EMDR Practice and Research, 10(3), 162-175

Friedman, S.P. (2010). EMDR protocol for treating sexual dysfunction. In M. Luber (Eds), Eye movement desensitization (EMDR) scripted protocols: Special populations (pp. 151-166). New York, NY: Springer Publishing.

Gauvreau, P. & Bouchard, S. (2008). Preliminary evidence for the efficacy of emdr in treating generalized anxiety disorder. Journal of EMDR Practice and Research, 2(1): 26-40.

Hasanovic, M. (2014) Eye Movement Desensitization and Reprocessing/EMDR. In: Kozaric-Kovacic D. & Franciskovic T. (Eds), Psihoterapijski pravci (pp: 368-380). Zagreb: Medicinska naklada.

Hull, A.M. (2002). Neuroimaging findings in post-traumatic stress disorder: Systematic review. British Journal of Psychiatry, 181, 102-110.

Leary, M.R. & Baumeister, R.F. (2000). The nature and function of self-esteem: Sociometer theory. In M. P. Zanna (Eds), Advances in experimental social psychology, 32 (pp. 1-62). Cambridge, USA: Academic Press.

Lee, C.W. & Cuijpers P. (2013). A meta-analysis of the contribution of eye movements in processing emotional memories. Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 44, 231-239.

Leeds, A.M. (2009). Resources in EMDR and other trauma-focused psychotherapy: A review. Journal of EMDR Practice and Research, 3(3), 152-160.

Lytle, R.A., Hazlett-Stevens, H., & Borkovec, T.D. (2002). Efficacy of eye movement desensitization in the treatment of cognitive intrusions related to a past stressful event. Journal of Anxiety Disorders, 16, 273-288.

Markus, W. & Hornsveld, H. (2017). EMDR Interventions in Addiction. Journal of EMDR Practice and Research, 11(1), 3-29.

McFarlane, A.C., Ellis, N., Barton, C., Browne, D. & Van, H.M. (2008). The conundrum of medically unexplained symptoms: Questions to consider. Psychosomatics, 49, 369-377.

Nardo, D. Högberg, G. Flumeri, F. Jacobsson, H. Larsson, S.A., Hällström, T. & Pagani M. (2011). Self-rating scales assessing subjective well-being and distress correlate with rCBF in PTSD-sensitive regions. Psychological Medicine, 41, 2549-2561.

NCCN (2010). NCCN clinical practice guidelines in oncology: Distress management. Washington, PA: National Comprehensive Cancer Network.

Omeragic, I. & Hasanovic, M. (2018). Emdr treatment of early trauma actıvated by present events- A case report. Psychiatria Danubina, 30(5), 286-290.

Oren, E. & Solomon R. (2012). EMDR therapy: An overview of its development and mechanisms of action. European Review of Applied Psychology, 63, 197-203.

Rapee, R.M. (2001). The development of generalized anxiety. In M.W. Vasey & M.R. Dadds (Eds.), The developmental psychopathology of anxiety (pp. 481–503). Oxford, UK: Oxford University Press.

Roth, R.S., Geisser, M.E. ve Bates, R. (2008). The relation of post-traumatic stress symptoms to depression and pain in patients with accident-related chronic pain. Journal of Pain, 9, 588-596.

Schneider, J., Hofmann, A., Rost, C. & Shapiro, F. (2008). EMDR in the treatment of chronic phantom limb pain. Pain Medicine, 9, 76-82.

Shapiro, F. (1989). Efficacy of the eye movement desensitization procedure in the treatment of traumatic memories. Journal of Traumatic Stress, 2, 199-223.

Shapiro, F. (1991). Eye movement desensitization and reprocessing procedure: From EMD to EMD/R -A new treatment model for anxiety and related traumata. The Behavior Therapist, 14, 133-135.

Shapiro, F. (1995). Eye movement desensitization and reprocessing: Basic principles, protocols, and procedures. New York: Guilford Press.

Shapiro, F. (2001). Eye movement desensitization and reprocessing: Basic principles, protocols, and procedures. New York: Guilford Press.

Shapiro F. (2012). EMDR therapy training manual. Watsonville, CA: EMDR Institute.

Shapiro, F. (2014). The role of eye movement desensitization and reprocessing (emdr) therapy in medicine: Addressing the psychological and physical symptoms stemming from adverse life experience. The Permanente Journal, 71-77.

Shapiro F. & Forrest MS. (2016). EMDR: The breakthrough therapy for overcoming anxiety, stress, and trauma. New York: Basic Books.

Shapiro, F., & Maxfield, L. (2002). Eye movement desensitization and reprocessing (EMDR): Information processing in the treatment of trauma. Journal of Clinical Psychology, 58(8), 933-946.

Staring, A.B.P., Van Den Berg, Cath, D.C., Schoorl, M., Engelhard, I.M. & Korrelboom, C.W. (2016). Self-esteem treatment in anxiety: A randomized controlled crossover trial of eye movement desensitization and reprocessing (EMDR) versus competitive memory training (COMET) in patients with anxiety disorders. Behaviour Research and Therapy, 82, 11-20.

Uribe, M.E.R., Ramirez, E.O.L. & Mena, I.J. (2010). Effect of the EMDR psychotherapeutic approach on emotional cognitive processing in patients with depression. The Spanish Journal of Psychology, 13(1), 396-405.

Van Der Kolk, B.A. & Fisler, R. (1995). Dissociation and the fragmentary nature of traumatic memories: Overview and exploratory study. Journal of Traumatic Stress, 8, 505-525.

Van Etten, M., & Taylor, S. (1998). Comparative efficacy of treatments for post-traumatic stress disorder: A meta-analysis. Clinical Psychology & Psychotherapy, 5, 126-144.

Van Rood, Y.R. & De Roos, C. (2009). EMDR in the treatment of medically unexplained Symptoms: A systematic review. Journal of EMDR Practice and Research, 3(4): 248-263.

Wright, K. (2014). Understanding phobias: Symptoms, causes, treatments. New Lanark, Scotand: Geddes and Grosset.

WHO (2014). Global burden of disease. http://www.who.int.

WHO (2015). Tobacco. http://www.who.int.

Wolpe, J. & Abrams, J. (1991). Post-traumatic stress disorder overcome by eye-movement desensitization: A case report. Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 22(1), 39-43.

Wood, E., Ricketts, T. & Parry, G. (2017). EMDR as a treatment for long-term depression: A feasibility study. Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice, 91(1), 63-78.

CHAPTER

23

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Finansal Kiralama İşlemlerinin Vergi Usul Kanunu ve TFRS 16 Kiralamalar Açısından Değerlendirilmesi: Temel Farklılıklar (Seçkin Gönen, Emin Yürekli)

Finansal Kiralama İşlemlerinin Vergi Usul Kanunu ve TFRS 16 Kiralamalar Açısından Değerlendirilmesi: Temel Farklılıklar

Seçkin GÖNEN[1], Emin YÜREKLİ[2]
[1]*Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,*
E-mail: seckin.gonen@deu.edu.tr
[2]*Doç. Dr. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,*
E-mail: eyurekli@pau.edu.tr

1.Giriş

Dünyada yaygın şekilde başvurulan finansman yöntemlerinden olan finansal kiralamanın Türkiye'deki geçmişi 1985 tarihli 3226 Sayılı Finansal Kiralama Kanunu ile başlamış ve 2012 yılı itibariyle 6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemede finansal kiralamanın bu kanunun kapsamında ve/veya mevzuatta yetkilendirilmiş kurumlar tarafından yapılabileceği belirtilmiştir. İlgili kanunda ayrıca bu işlemlerin Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK)'nun belirlediği esaslara ve usullere uygun şekilde anlaşılır, doğru, zamanında ve karşılaştırmaya ve yorumlamaya açık bir şekilde düzenlenmesi gerekliliği de belirtilmiştir.

Günümüzde finansal piyasalarda yaşanan gelişmeler ve çok uluslu işletmelerin farklı ülke faaliyetleri dolayısıyla finansal tablolardaki şeffaflık ihtiyacının ortaya çıkması muhasebe standartlarının kabul edilmesinin önünü açmış, bu durum vergi kanunları ile uygulamalar arasında bazı uyuşmazlıklar ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum finansal kiralama işlemleri açısından da geçerli olmuş, daha sonra kabul edilen düzenlemeler ile bazı aksaklıkların giderilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda 2006 yılında başlayan çalışmalar sonucunda 2016 yılında (UFRS) 16 kabul edilmiştir. KGK' da 2019 yılının Ocak 1'inden itibaren yürürlüğe giren yeni kiralama standardı TFRS 16 Kiralamalar Standardını, 31 Aralık 2018 tarihinden sonraki hesap dönemlerinde uygulanması kararı ile 16 Nisan 2018 tarihli ve 29826 sayılı Resmi Gazetede yayınlamıştır. Türkiye'de TFRS 16 Kiralamalar Standardının yayınlanması ardından, daha önce geçerli olan TMS 17 yürürlük süreçleri bitirilmiş ve kiralama işlemlerine yönelik muhasebe işlemleri TFRS 16 Standardı çerçevesinde yapılır hale gelmiştir. Bu kapsamda çalışmada finansal kiralama işlemlerinin TFRS standartları ve Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre muhasebeleştirilmesi ve iki düzenleme arasındaki benzerlik ve farklılıklar tartışılacaktır.

2.Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi

Finansal kiralama işlemlerinin, Vergi Usul Kanunu ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları açısından düzenlenmesinde uygulama farklılıklarından dolayı belirli değişiklikler bulunmaktadır.

2.1. Finansal Kiralama İşlemlerinin Vergi Usul Kanunu Göre Muhasebeleştirilmesi

213 sayılı (VUK)'nda 2003 yılında gerçekleştirilen değişiklikler sonrasında kanuna ilave olarak finansal kiralama süreçlerinde değerleme koşullarını düzenleyen benzerlikte 290. madde eklenmiştir (Kırlıoğlu ve Öztaş, 2015: 5) İlgili düzenleme gereğince finansal kiralama süreçlerinde kullanılan varlıklara ek olarak hak, borç ve alacakların değerlemesi ve amortismanında bazı esaslara uyulması kabul edilmiştir.

VUK mükerrer 290. Maddesi finansal kiralamayı 6361 sayılı kanun ile benzer şekilde tanımlamıştır. Buna göre kiralama bir varlığın kiracıya devredilebilmesi, kiralama zamanı sona erdiğinde varlığın rayiç bedelden daha düşük bir bedelle kiracının varlığı satın alabilme hakkı tanınması, varlığın ekonomik ömrünün yüzde 80'indendaha fazla bölümü kapsadığı durum ya da kiralama sözleşmesine göre yapılacak ödemelerin günümüz değerinin toplamının rayiç bedelin yüzde 90'ından büyük olması hallerinde ortaya çıkmaktadır (Yalçın, 2019: 1621-1622).

Tüm bunlarla beraber VUK'da ve 6361 Sayılı Kanunda bir düzenleme yapmamış, ve 6098 Sayılı Borçlar Kanunu hükümlerine göre düzenlenmiştir.

Vergi mevzuatı kiraya konu edilen varlığın edinilmesi bir 'hak' olarak değerlendirildiği için '' 260 Haklar, 264 Finansal Kiralama Hakları'' hesaplarında izlenmesini göstermiştir. İlgili tebliğde kullanım hakkı ifadesine de yer verilmiş olsa da amortisman ve tekrardan değerleme rejimi açısından 25 Maddi Duran Varlıklar grubundaki sabit kıymetleri anımsattığı vurgusu öne çıkmaktadır (Cengiz, 2017: 47).

VUK düzenlemelerine göre varlığın net defter değerinden, kira ödemelerinin bugünkü değerinin çıkarılması sonucunun olumlu olması, aradaki farkın amortismana tabi tutulacağı belirtilmiştir. Bu değerin ekside olması halinde ise varlık iz bedeli ile değerlendirilecek ve aradaki fark ilgili döneme gelir kaydedilecektir. Kira süresi süresince yapılacak ödemelerin toplam brüt tutarı ise finansal kiralama alacağı olarak değerlendirilecektir.

Finansal kiralama işlemi, temelde bir kredi işlemi gibidir. Bu nedenle, kira ödemeleri anapara geri ödemesi ile faiz olarak ayrıştırılmakta ve faize ilişkin kısım finansman gideri olarak muhasebeleştirilmektedir.

VUK açısından finansal kiralama kapsamında varlığın kullanım hakkı ve sözleşmeden kaynaklanan borç; kiralamaya süreçlerine dâhil olan varlığın rayiç bedeli veya kira ödemelerinin güncel ödemelerinin mevcut değerinin altında olanı ile değerlenecektir. Buna göre finansal varlık kullanım hak belirtilerek aktifleştirilecek ve kiralayana bunun karşılığında borç kaydedilecektir (Kırlıoğlu ve Öztaş, 2015: 5).

Bu düzenlemelerden görülebileceği gibi 2003 yılında yapılan yenilikler ile finansal kiralama süreçlerine dâhil olan varlıkların yanı sıra hak, borç ve

alacakların değerlemesi ve amortismanı konusunda bir önceki dönemde geçerli olan Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) 17 no'lu standardına uyum sağlanmıştır.

2.2. Finansal Kiralama İşlemlerinin TFRS 16'ya Göre Muhasebeleştirilmesi

Türkiye'de finansal kiralama işlemleri için de geçerli olacak muhasebe standardı, Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS)'nın 17 no'lu standardından Türkçeleştirilerek, ilk olarak 31 Aralık 2005'ten sonraki hesap döneminde geçerli olmak üzere 24 Şubat 2006'da açıklanmıştır (KGK, 2018: 1).

TMS 17 yerine kabul edilen TRFS 16 standardının temel amacı; hem kiraya veren hem de kiracı açısından finansal kiralamaya konu olan bilgilerin doğru, şeffaf, analize uygun şekilde muhasebeleştirilmesini sağlamaktır. Bu nedenle hem mali tablolar hem de dipnotlarda kiralama bilgilerin ilgili kullanıcılar için yeterli altyapı sağlayacağı düşünülmüştür (Ercan ve Selimler, 2019: 5413).

Kiralama işlemelerinde faaliyet kiralaması ve finansal kiralama ayrımından kaynaklanan farklı yaklaşımlar nedeniyle, aynı finansal olayların finansal tablolarda güvenilir bir şekilde gösterilememesi dolayısıyla kiralamanın muhasebeleştirilmesinde güncelleme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Cengiz, 2017: 44).

Kiralama işlemleri açısından TMS 17, kiracıya göre kiralamaları finansal ve faaliyet kiralaması olarak sınıflandırırken, TFRS 16 kullanım hakkı içeren tüm kiralamaları finansal kiralama kapsamına almıştır. Böylece kiracıların, kiralamaya konu tüm varlıkları bilançolarında gösterebilmeleri, varlık ve yükümlülüklerinin daha güvenilir ve şeffaf olması hedeflenmiştir (Cengiz, 2017: 44).

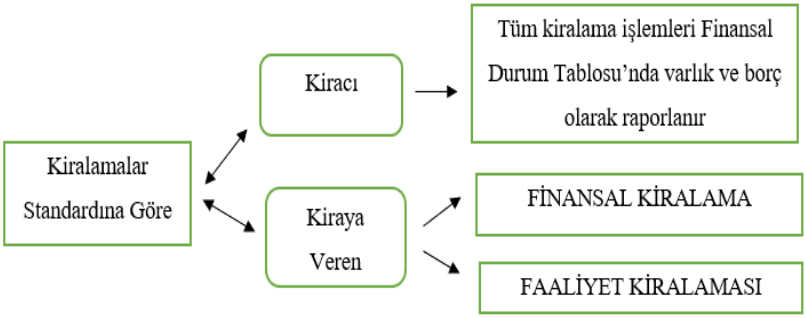

Şekil 1. Kiralamalar Standardına Göre Muhasebeleştirme
Kaynak: Aktaş, Kargın ve Arıcı, 2017: 86.

TFRS 16'da kiracının bilançosunun aktifindeki kullanım hakkına sahip olduğu varlıklar, pasifinde ise bu varlığa ilişkin yükümlülüklere yer verilmesi düzenlenmiştir. Bu tutarların ise gerçeğe uygun sunum ilkesi temelinde raporlanması gerekliliği kabul edilmiştir.

TFRS'nin finansal tablolarda önemli etkilerinden bir diğeri ise kiralama süreci boyunca aylık ya da yıllık kira ödemesi yapılsa dahi kira bedeli aktarımlarının borca yönelik anaparası ve faizi olarak ayrılması gerektiğinden hareketle, başlangıç yıllarında sonraki süreçlere oranlar fazla faiz gideri muhasebeleştirilmesidir. Bu nedenle kiralama süresince anapara yani borç ödemeleri devam ettikçe ilerleyen süreçlerde kalan kira borcunun eksilmesi sonucunda tahakkuk eden faiz giderinin de düşeceği düşünülmektedir (Karataş, 2019: 23). Bu standardın kabul edilmesi ile, önemli faaliyet kiralaması olan şirketlerin finansal oranlarını önemli ölçüde etkileyebilecek varlıklarında ve yükümlülüklerinde artış ve öz kaynaklarda azalma olması muhtemeldir (Sari, Altintas ve Tas, 2016: 139). Kiraya verene ilişkin hükümler;

''TFRS 16 hükümlerine göre kiraya verene ilişkin hükümler, daha önceki düzenlemeden çok farklılıklar taşımamaktadır. Kiraya veren, kiralama işlemlerini mevcut durumda olduğu gibi finansal kiralama veya faaliyet kiralaması şeklinde sınıflandırmayı sürdürecektir (Serçemeli ve Öztürk, 2016: 42). Bu kapsamda işlemin finansal kiralama kapsamında değerlendirilebilmesi için, uygulamanın sahipliği kapsamında gerçekleşen risk ve getirilerin karşı tarafa ciddi ölçüde devredilmesi gerekmektedir. Bunlar haricindeki diğer tüm kiralama işlemleri ise faaliyet kiralaması kabul edilmektedir (Karataş, 2019: 101).''

TFRS 16'da sözleşme, muhasebeleştirme bakımından finansal kiralamadır. Kiralama işleminin başında kiralayan sahiplik dolayısıyla risk ve getirileri kiracıya yüklemekte, böylece kiracı kiralamanın başında varlığın sahibi haline gelirken, işletme de borç ve varlığın yasal olarak mülkiyeti sahip olma yolu ile sağlamlaştırılarak kiracıya borç vermektedir. Bu sayede kiralama alacakları, normal değerinden ya da daha altındaki durumlarda minimum kira ödemelerinin günümüz değeri üstünden ölçülmektedir (Karataş, 2019: 104). Kiracıya ilişkin hükümler;

TFRS 16 kiraya veren açısından önemli değişiklikler yaratmasa da en önemli değişiklikler kiracı açısından gerçekleşmektedir.. Buna göre kiracılar finansal kiralama ve faaliyet kiralaması ayrımı ortadan kaldırılarak model olarak aynı muhasebe modeli uygulanması istenmektedir. Böylece bir yıldan daha uzun kiralama işlemlerinde kiracı finansal durum tablosunda varlık ve yükümlülük olarak muhasebeleştirme yapmak durumdadır. Bunlarla beraber varlığa yönelik amortisman gideri ve kira ödemelerindeki faizin kar/zarar tablosunda düzenlenmesi de kabul edilmiştir (Aktaş, Karğın ve Arıcı, 2017: 862-863). Süresi bir yıldan az olan sözleşmelerde ya da varlığın değerinin düşük olduğu kiralama sözleşmeleri gibi bazı istisnalarda finansal tablo

düzenleyicilerine kolaylıklar sağlanmış, bunların faaliyet kiralaması şeklinde değerlendirilebileceği düzenlenmiştir (Hazır, 2019: 57). Bu sayede yeni düzenleme ile birlikte kiralamanın muhasebeleştirilmesinde kullanım hakkı ilkesi kabul edilmiştir. Aynı zamanda kiracı işletmenin de bir yılı aşan kiralamalarında aynı yöntem ile muhasebeleştirilmesi kabul edilmiştir. Kiracı işletme de , kiraladığı varlıklardan kaynaklanan yükümlülüklerini mali tablolarında göstermek durumundadır. Kiralama sözleşmesi yapılması ardından kiracı tarafından kiralanan varlık maliyet değeri üzerinden ölçülerek muhasebeleştirilmektedir ve varlığın maliyeti belirlenirken kira yükümlülüğünün ilk ölçüm tutarı da belirlenmektedir (Marşap ve Yanık, 2018: 31).

2.3. Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesinde VUK ve TFRS 16 Karşılaştırması

Daha önce belirttiğimiz gibi 4842 sayılı Finansal Kiralama Kanunu'nun 25.maddesi ile VUK'a mükerrer 290. madde eklenmiştir. Bu madde ile finansal kiralama işlemlerinin vergi düzenlemelerini içermesinin yanı sıra ilgili işlemler uluslararası muhasebe standartlarında belirlenen muhasebe kuralları ile uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır.

VUK finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde 11 sıra no'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT)'ni vurgulayarak Tek Düzen Hesap Planı'na hesaplar eklerken Tek Düzen Hesap Planı dışında muhasebe standartlarını uygulamak durumunda olan işletmeler için ise yeni kiralama işlemleri standardı kabul edilmiştir (Doğan, 2019).

TFRS 16 hükümlerine göre kiralamaya konu varlığın ilk kaydında kiralama ödemelerinin bugünkü değeri esas alınmaktadır. VUK'da kiralamaya konu olan varlık Maddi Olmayan Duran Varlıklar içerisinde haklar hesabında izlenmektedir. TFRS 16'ya göre ise varlıklar hem kullanım hakkı varlıkları hem de duran varlık olarak izlenebilecektir.

VUK'a göre finansal kiralamaya konu olan varlığın kullanım hakkı ve sözleşmede belirtilen borç, bu varlığın rayiç bedeli ya da sözleşmede belirtilen yapılacak kira ödemelerinin günümüz değerinden düşük olanına göre ölçülecektir.

TFRS hükümlerine başlangıç maliyetlerini varlığın maliyetine eklenmesini düzenlerken, vergi düzenlemelerinde bu yönde bir ifade olmadığından dolayı dönem giderleri arasında raporlanması gerektiği kabul edilmektedir. Böylece TFRS 16 düzenlemesinde kiralamaya konu edilen varlık kiracının aktifine alınacak ve amortisman varlığın ekonomik ömrüne göre hesaplanacaktır (Yalçın, 2019: 1624). VUK'a göre ise maddi olmayan duran varlıklar sınıfı kapsamındaki kiralamalar Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne göre varlığın faydalı ömrüne göre düzenlenecektir. Böylece vergi düzenlemelerine göre başlangıç doğrudan maliyetleri, ilgili dönemin kar zarar tablosuna

yansıtılırken, TFRS'ye göre, başlangıç doğrudan maliyetleri kiralanan varlığın maliyetine ilave edilmektedir (Doğan, 2019).

Kiralanan varlıkla ilgili olarak ise hem VUK'da hem de TFRS 16'da benzer düzenlemeler bulunmaktadır. Buna göre VUK'da TFRS 16'daki gibi kiralanan varlığın kullanım hakkı için faydalı ömür ifadesi yer almaktadır. Bununla birlikte VUK'ta göre kiralanan varlık bir kullanım hakkı olması dolayısıyla ayrılan itfa payını Birikmiş Amortisman hesabında raporlanırken, TFRS 16'da 257 Birikmiş Amortismanlar hesabında raporlanmaktadır. Buna ilave olarak kiralanan varlığın sahipliğinin devri ile ilgili kesin bir hüküm olmaması halinde amortisman süresi kira süresi ile faydalı ömürden küçük olanı kabul edilmelidir (Doğan, 2019).

3. Uygulama Örneği

Üretim sektöründe faaliyetlerini sürdüren bir firma, üretimde kullanılmak üzere yedi yıllığına bir makine kiralamıştır. Sözleşme 01.01.2019 tarihinde geçerli olacaktır ve yıllık kira bedeli olan 300.000 ₺, ilgili dönemin başında ödenecektir. Sözleşmede faiz oranı %10 olarak belirlenmiştir. Varlığın ekonomik ömrü VUK'a göre 10 yıldır ve kalıntı değeri sıfırdır. Kiralanan varlık için doğrusal amortisman yöntemi kullanılacaktır.

3.1 Vergi Usul Kanunu'na Göre Muhasebe Kayıtları

Muhasebe kayıtlarını gerçekleştirmeden önce ilk olarak yıllara yaygın kira ödemelerindeki anapara ve faiz tutarları belirlenir.

Tablo 1. Anapara ve Faiz Ödemesi

Yıl	Anapara	Finansman Gideri	Kira Ödemesi
2019	169.342	130.658	300.000
2020	186.276	113.724	300.000
2021	204.904	95.096	300.000
2022	225.394	74.606	300.000
2023	247.934	52.066	300.000
2024	272.727	27.273	300.000
2025	300.000	-	300.000
Toplam	1.606.578	493.422	2.100.000

Tablo 1'de görüleceği üzere sözleşmeye belirlenen %10 faiz oranına ilişkin anapara ve faiz ödemeleri belirlenmiştir. Ödemelere ilişkin ilk yıl kayıtları aşağıdadır.

01.01.2019 Tarihli Kayıt

260 HAKLAR HS.	1.606.578	
302 ERTELENMİŞ FİNANSAL KİRALAMA FAİZ GİDERLERİ HS.	130.658	
402 ERTELENMİŞ FİNANSAL KİRALAMA FAİZ GİDERLERİ HS.	362.764	
102 BANKALAR HS.		300.000
401 FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNDEN BORÇLAR HS.		1.800.000

31.12.2019 Tarihli Kayıt

780 FİNANSMAN GİDERLERİ HS.	130.658	
302 ERTELENMİŞ FİNANSAL KİRALAMA FAİZ GİDERLERİ HS.		130.658

31.12.2019 Tarihli Kayıt

730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ HS.	210.000	
268 BİRİKMİŞ AMORTİSMAN HS.		210.000

VUK'a göre kiralamaya ilişkin varlık "Haklar" hesabında izlenmektedir. Kira ödemeleri dönem başında gerçekleştirildiği için 01.01.2019 tarihinde banka üzerinden ödeme gerçekleştirilmiştir. Dönem sonunda ilk yıla ait finansman giderleri ve amortismanlar ilgili hesaplara kaydedilmiştir. Varlığın ekonomik ömrünün 10 yıl olması sebebi ile 210.000₺ amortisman hesabına yansıtılmıştır. Kayıtlar 31.12.2025 tarihine kadar devam edecektir.

3.2. TFRS 16'ya Göre Muhasebe Kayıtları

TFRS 16'ya göre gerçekleştirilecek kayıtlar için öncelikle gelecekteki kira ödemelerinin bugünkü değeri sözleşmede bulunan faiz oranı üzerinden tespit edilmiştir. Bununla birlikte VUK'a göre 10 yıl olarak belirlenmiş olan varlığın faydalı ömrü, TFRS 16' göre kira sözleşmesinin süresiyle sınırlandırılmıştır. Bu açıdan varlığın faydalı ömrü, kira sözleşmesi süresi olarak belirlenmiş olan 7 yıl üzerinden hesaplanmıştır. Tablo 2'de kullanım hakkı varlık ve amortisman değerleri görülmektedir.

Tablo 2. Kullanım Hakkı Varlık ve Amortisman

Yıl	Ödemeler	Bugünkü Değer Oranı	Bugünkü Değer	Amortisman
2019	300.000	1	300.000	229.511
2020	300.000	0,909	272.727	229.511
2021	300.000	0,826	247.934	229.511
2022	300.000	0,751	225.394	229.511
2023	300.000	0,683	204.904	229.511
2024	300.000	0,621	186.276	229.511
2025	300.000	0,564	169.342	229.511
Toplam	2.100.000		1.606.578	1.606.578

Hesaplanan kullanım hakkı varlık değeri üzerinden kira yükümlülüğü ve finansman giderleri, sözleşmedeki faiz oranı doğrultusunda hesaplanmış ve tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Kira Yükümlülüğü ve Finansman Giderleri

Yıl	Bugünkü Değer	Kira Yükümlülüğü	Faiz Oranı	Finansman Gideri
2019		1.306.578	10%	130.658
2020	272.727	1.137.236	10%	113.724
2021	247.934	950.960	10%	95.096
2022	225.394	746.056	10%	74.606
2023	204.904	520.661	10%	52.066
2024	186.276	272.727	10%	27.273
2025	169.342	(0)	10%	(0)
Toplam	1.306.578			

Kiracının varlık ve yükümlülüklerine ilişkin muhasebe kayıtları aşağıda yer almaktadır. Sözleşmeye konu olan kira ödemeleri dönem başında gerçekleştirildiği için 01.01.2019 tarihine ait kayıtta kira ödemesinin yapılması gerekmektedir. Finansman gideri ve amortisman hesapları ise dönem sonunda kayıt altına alınmaktadır.

01.01.2019 Tarihli Kayıt

KULLANIM HAKKI VARLIK HS.	1.606.578	
BANKALAR HS.		300.000
KİRA YÜKÜMLÜLÜĞÜ HS.		1.306.578

31.12.2019 Tarihli Kayıt

GENEL ÜRETİM GİDERLERİ HS.	229.551	
FİNANSMAN GİDERLERİ HS.	130.658	
BİRİKMİŞ AMORTİSMAN HS.		229.551
KİRA YÜKÜMLÜLÜĞÜ HS.		130.658

…

…

Kayıtlar sözleşme süresi olan 2025 yılına kadar devam etmektedir. Son yıl kira ödemesi dönem başında gerçekleştirilir ve dönem sonunda finansman gideri bulunmadığı için sadece amortisman kaydı yapılır.

01.01.2025 Tarihli Kayıt

KİRA YÜKÜMLÜLÜĞÜ HS.	300.000	
BANKALAR HS.		300.000

31.12.2015 Tarihli Kayıt

GENEL ÜRETİM GİDERLERİ HS.	229.551	
BİRİKMİŞ AMORTİSMAN HS.		229.551

Görüleceği üzere VUK ve TFRS 16 arasında özellikle amortisman hesaplamalarında önemli farklar bulunmaktadır. Bu durum işletmenin finansal tablolarını etkilemekte, kar ve vergi matrahlarını değiştirmektedir.

4. Sonuç

‘’Uluslararası Finansal Raporlama Standardı (UFRS) 16’’, kiralama muhasebesini önemli ölçüde değiştirmiştir. Türkiye’de de 1 Ocak 2019 itibariyle geçerli olan düzenleme dışında kiralama işlemlerinde VUK çerçevesindeki tebliğ, Finansal Kiralama, Faktöring ve Finansman Şirketleri Kanunu ile BDDK düzenlemeleri bulunmaktadır. Faaliyet kiralaması

kapsamında ise standartlar haricinde herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Kiracılar bakımından finansal kiralama ve faaliyet kiralaması arasındaki farklar TFRS 16 ile belirginleşmiştir. TMS 17'de yer alan hükümlerle ilgili eksik yönler UFRS 16 ile giderilmeye çalışılmış olup 2019 yılı itibariyle uygulamaya konmuştur.

Finansal kiralama ile ilgili olarak bu VUK ve UFRS 16 kapsamında finansal kiralama işlemleri kiracı ve kiraya veren tarafından farklı raporlanmaktadır. Buna göre kiralanan varlığın finansal tablolara alınırken ilk muhasebeleştirme ve sonraki dönem işlemlerinin dikkate alınması gerekmektedir.

Finansal kiralama işlemlerinin VUK'a göre muhasebeleştirilmesinde, kiralama işleminin bir hak kullanımı olması benimsendiği için, kiralanan varlık 260 Haklar hesabına alınacaktır. TFRS 16'da da kiralama işlemi hak kullanımı olarak ifade edilmiştir. Buna göre ilgili bir hesap yok ise ilgili duran hesap işaret edilmiş, böylece bir önceki düzenleme ile benzer bir uygulama benimsenmiştir.

Kiralama konusu varlığın kayıtlara ilk alınması sırasında kullanılacak olan değer tespitinde ise VUK ve TFRS 16 hükümleri benzerdir. Buna göre VUK'da rayiç bedel ifadesi, TFRS 16'da ise gerçeğe uygun değer ifadesi benimsenmiştir.

Kiralamaya konu olan varlığın muhasebe kayıtlarında değerin tespitinde ise VUK'a göre başlangıç maliyetleri giderleştirilmekte; TFRS 16'da ise varlığın maliyetine ilave yapılmaktadır. Bu durum varlıkla ilgili olarak finansal tablolarda farklı tutarların raporlanmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla uygulamada kiralama işleminin farklı tutarlarla tablolarda yer alması, amortisman ve vergi matrahlarının farklılaşmasına yol açabilmektedir. Çünkü VUK'a göre ayrılan amortismanı ile UFRS 16'ya göre ayrılan amortismanı da farklı hesap gruplarında raporlanacaktır.

Kaynakça

Aktaş, A., Karğın, S. ve Arıcı, Nuray D. (2017). Yeni kiralamalar standardı UFRS 16'nın getirdiği yenilikler ve işletmelerin finansal tablolarına ve finansal oranlarına olası etkilerinin değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(4): 858-881.

Cengiz, S. (2017). Finansal kiralama işlemlerinin mevzuat boyutu ve muhasebe uygulamaları: TMS 17 ve VUK kapsamında incelenmesi. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi.* 6(11): 43-56.

Doğan, Ö. (2019) "Gemi kiralama işlemlerinin VUK, TMS 17 ve UFRS 16 çerçevesinde muhasebeleştirilmesi. *IV Ulusal Liman Kongresi: Küresel Eğilimler Yerel Stratejiler*, 7-8 Kasım 2019, İzmir. http://ulk2019.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2019/10/06.pdf (Erişim. 26.05.2020)

Hazır, Ç.A. (2019) TFRS 16-Kiralamalar'ın grup içi muhasebe politikaları çerçevesinde değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 82: 55-76.

Ercan, D.D. ve Selimler, H. (2019) Yeni kiralama standardı TFRS 16'nın finansal tablolara etkisi. International Social Sciences Studies Journal. 5(46): 5408-5417.

Karataş, M. (2019) *TFRS 16 Kiralamalar Yenilenen Kiralama Muhasebesi Açıklama ve Örneklerle İşletmelere Olası Etkileri,* İstanbul: İSMMMO Yayınları.

KGK (2018) TFRS 16-Kiralamalar, https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TFRS/TFRS_16.pdf (Erişim. 26.05.2020)

Kırlıoğlu, H. ve Öztaş, S. (2015). Türkiye'de finansal kiralama işlemleri ve muhasebeleştirilmesi. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*. 1(2): 1-21.

Marşap, B. ve Yanık, S. (2018) IFRS 16 kapsamında kiralama işlemlerinin finansal raporlamaya etkisinin incelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 80: 23-42.

Sarı, E.S., Altintas, T. ve Tas, N. (2016) The effect of IFRS 16: Constructive capitalization of operation leases in the Turkish retailing sector. *Journal of Business, Economics and Finance (JBEF)*, 5(1): 138-147.

Serçemeli, M. ve Öztürk, M. (2016) Yeni finansal raporlama standardı IFRS 16 kiralama işlemlerinin getirdiği değişimler üzerine bir değerlendirme. *Mali Çözüm Dergisi*, 135: 31-48.

CHAPTER

24

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Erken Çocuklukta Erdem ve Değer (Hakan Şahin, Duygu Diğdem Ünal)

Erken Çocuklukta Erdem ve Değer

Hakan ŞAHİN[1], Duygu Diğdem ÜNAL[2]
[1]*İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi E-mail:hakansahin@istanbul.edu.tr*
[2]*İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi E-mail: ddunal@istanbul.edu.tr*

Öz

Erdem, felsefe tarihin başlangıcından beri felsefenin önemli bir uğraş alanı olmasının yanında, yaşamın başlangıcından beri insanlığın uğraş alanı olmuştur. Daha iyi, daha mutlu ya da tanrıya daha yakın olmanın yolunun erdemlerden geçtiği düşünülmüştür. Çağlar boyunca toplumlarla beraber erdem algısında da değişiklikler yaşanmışsa da günümüzde hala toplumumuzun bireylerine edindirmeye çalıştığımız bir olgudur. Değer ise erdeme ulaştıran yoldur. Bu makalede erdem kavramının çağlar boyunca nasıl nitelendirildiğinden ve önemli felsefecilerin erdem hakkındaki görüşlerinden bahsedeceğiz. Değer olgusuna, önemli görüşlere ve değerler eğitimine değineceğiz.

Anahtar Kelimeler: *Erdem, Değer, Değerler Eğitimi*

Abstract

Virtue has been always an important field of philosophy since the beginning of history, and Also It has been an significant field of humanity since the beginning of life. It is thought that the way to be better, happier or closer to God is through virtues. Although there has been a change in the perception of virtue with societies throughout the ages, it is still a phenomenon that we are still trying to acquire to the individuals of our society. Value is the way that leads to virtue. In this article, we will study about how the concept of virtue has been characterized over the ages and the views of important philosophers about virtue. We will touch on the fact of value, important views and values education.

Keywords: *Virtue, Value, Values Education*

1. Giriş

İnsanlık çağlar boyunca iyi ve mutlu bir insan olmayı hedefledi, bunu yolunun da erdemlerden geçtiğini düşündü. Erdemlerin kişinin hayatını ve toplumun düzenini belirlemede her zaman önemli bir rolü oldu. Erdemler insanın maddi varlığının ve tinsel dünyasının arabulucusudur. Antik Yunan'ın özgür düşünce ortamında felsefenin gelişmesi ile yükselmeye başlayan erdem

olgusu Ortaçağ'da kilise baskısı yüzünden batıda karanlık bir dönem yaşamıştır. Doğuda ise aksine İslam'ın özgür düşünce ortamı sayesinde çevrilen kitaplarla yayılmaya başlamıştır. Antik Yunan ve İslam felsefecilerinin erdem olgularını ele alan geniş bir literatür taraması gerçekleştirdik. Geçmişten günümüze değer kavramını, değer kuramlarını inceledik, değerler eğitiminin evrensel ve kültürel gereklilikleri üzerinde durduk. Bu makalede erdemlerin kısa tarihini ve bizi erdemli insan olmaya ulaştıran değer olgusunu inceledik. Değerler eğitiminin önemi ve nasıl verilmesi gerektiğine değindik.

2. ERDEM VE DEĞER

2.1 Erdem

2.1.1 Erdem Nedir?

Erdem terimini felsefeye sokan Sokrates, Yunanca'da her varlığın kendine özgü fonksiyonunu en iyi bir biçimde yerine getirmesi anlamına gelen *arete* sözcüğünü insan ve insanın etkinlikleri için kullanmıştır. Erdemi insanın kendisine özgü ve uygun olan ile kendisini gerçekleştirme imkanı veren yetkinlik olarak görmüştür (Ahmet Cevizci, 2010: akt., Yönden, 2015). Bedia Akarsu Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde ise ''İstencin ahlaksal iyiye yönelmesi, insanın tinsel ve ruhsal yetkinliği'' şekilde ifade edilmiştir (Akarsu, 1998).

Erdem Türk Dil Kurumu sözlüklerinde ise şöyle tanımlanmıştır:

1. Ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. niteliklerin genel adı, fazilet.

2. İnsanın ruhsal olgunluğu (TDK, 2020).

2.1.2 Erdem Kavramının Tarihçesi

Felsefenin doğduğu Antik Yunan'da, erdem kavramı felsefe içerisinde ahlaki bir anlam yüklenmeden önce ''yerine getirilmesi gereken eylemin en iyi şekilde gerçekleştirilmesi'' anlamı ile kullanılmıştır. Felsefenin Antik Yunan'da doğuşundan, günümüz felsefesine kadar erdem her zaman felsefenin önemli bir parçası olmuş, felsefe disiplinlerinin tamamıyla ilişkili olduğundan birçok filozofu etkilemiştir. Protogoras "*İnsan her şeyin ölçüsüdür*"[1] sözüyle davranışlarımızda esas aldığımız bireysel iyi anlayışının insan zihninin ürünü olduğunu ve insanların bir araya gelerek oluşturdukları sosyal yapılarda

[1] Wilhelm Capelle, Sokrates'ten Önce Felsefe / Fragmanlar – Doksograflar, Çev: Oğuz Özügül, Pencere Yayınları, İstanbul, 2006, s. 23; Macit GÖKBERK, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 43;Alfred WEBER, Age., s. 40;Frank THILLY, Age., s. 72

belirlenen ahlak kurallarının da bundan türemekte olduğunu söyler (Ocak, 2011). Burdan hareketle erdemin öğretilebilir olduğunu ileri sürmüştür (Platon Diyaloglar Protogoras akt. Birlik, 2013).

Sokrates için erdem insanın kendisini bilmesi ve bu suretle nelerden korkulacağını, nelerden korkulmayacağını; nelere yaklaşıp nelerden uzaklaşılması gerektiğini bilmektir.[2] Sokrates erdemli olmanın bilgiden geçtiğine inandığı için kişilerin kendilerini bilgi ile donatarak erdeme ulaşabileceğini ve kimsenin bilerek kötülük yapamayacağını savunur. İnsanı iyiye ve doğruya yöneltecek bilgilerin insanın ruhunda bulunduğunu ve soruşturma ile açığa çıkabileceğine dair inanışlarını hiç eğitim almamış bir köleye geometri çözdürerek örneklemiştir (Platon 2009: 170-171). Platon'un aktardığı eserlerden olan Menon diyaloğunda Sokrates'in kendi cümleleri ile şöyle ifade edilir:

"*Bu delikanlı (köle) kendinin olmayan tek bir şey söyledi mi hep kendinin olan şeyleri söyledi. Bu sanılar onda zaten vardı. Bu doğru sanılar onda bir rüyadaymış gibi belirdiler. O aynı şeyler üzerinde sık sık ve türlü türlü sorguya çekilirse şüphe yok ki bunlara dair en doğru bilgiyi elde edecektir. Onun bu şimdiki bilgisi her zaman kendinde bulunmuştur. Bu bilgi her zaman kendinde bulunmuşsa o hep bilgiliydi demektir. Eğer herhangi bir zaman elde etmemişse bu herhalde şimdiki hayatında olmamıştır. Bu sanıları şimdiki hayatında elde etmediğine göre başka bir zaman elde etmiş olması gerekir. Bu zaman onun henüz bir insan olmadığı zamandır. İnsanken ve insan olmadan önce doğru sanılar sorularla canlanarak bilgi haline geldiğine göre o bunları ruhunda her zaman taşımış olması gerekir. O halde gevşememeli, şu anda bilmediğimiz yani hatırlayamadığımız şeyleri araştırmaya, hatırlamaya çalışmalıyız.*" (Platon 2009: 170-171).

Platon'un erdem hakkındaki görüşleri de Sokrates'e benzemektedir. Platon da erdemli olmak için bilgili olmak gerektiği, insanların özünde iyi olmak istediği ve yaptıkları kötülüklerin bu konuda bilgisiz olmalarından kaynaklandığı konularında Sokrates ile hemfikirdir. İnsan ruhunun her bir bölümünün işlevini yerine getirmesini erdem olarak tanımlamıştır. Bu sayede ruhun bölümleri arasında uyum sağlanır. Benzer şekilde toplumu oluşturan sınıfların üstlerine düşen görevleri yerine getirmesiyle de toplumsal uyumun sağlanacağı görüşündedir. Erdem bu şekilde hem birey hem de toplumsal mutluluk sağlayıcı olmaktadır. Platon ölçülü olma, cesaret, bilgelik ve adalete

[2] Eflatun, Lakhes, Çev. Nureddin Şazi Kösemihal, MEB, İstanbul, 1942, s. 57; Alfred WEBER, Felsefe Tarihi, Çev. H.V. Eralp, Sosyal Yay., İstanbul, 1993, s. 44; Frank THILLY, Felsefe Tarihi, Çev: İ.Şener, Sistem Yay., İstanbul, 1994, s. 92 akt., Ocak, 2015

erdemler listesinde yer vermiştir. Bu değerler ruhun bölümlerine uygun olduğu gibi toplumsal uyum içinde gereklidir (Birlik, 2013; Gündoğan, 2002).

Aristoteles'e göre erdem insanın kendine uygun olanı seçmesi ve seçimine uygun olan eylemlerde bulunmasını ifade eder. Erdemli olmak ölçülü olmaktan geçtiğini, olumlu ya da olumsuz fark etmeksizin tüm aşırılıkların erdemsizlikle eşdeğer ve mutsuzluğa sebep olacağını savunmaktadır. Bu düşünce Aristoteles'in aynı kitabının ilk cümlesinde şu şekilde yansır: "Her sanat ve her araştırmanın, aynı şekilde her eylem ve her tercihin de bir iyiyi arzuladığı düşünülür; bu nedenle iyiyi 'her şeyin arzuladığı şey' diye yerinde dile getirdiler." (Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, 1997 akt. Arıcı, 2015).

Aristoteles erdemleri teorik-düşünsel erdemler ve ahlaki erdemler olmak üzere sınıflandırmıştır. Ahlaki erdemlerin ruhun akılsal kısma uygun davranmasını gerekli kılan, yaparak öğrenilen cesaret, cömertlik gibi erdemler olduğunu düşünmektedir. Ruhun ve aklın iki uç noktası arasında ölçülü olma yolunu gösteren erdemler ahlaki erdemlerdir. Fakat Aristoteles hayat boyunca mutluluk sağlayacak erdemlerin peşinde olunması gerektiği görüşündedir. Bu ise aklın en iyi bulduğu erdeme göre eylemde bulunarak mümkün olmaktadır (Aristoteles, Nihomakhos'a Etik akt. Ocak, 2011).

Daha sonraki 1000-1500 yıllık süreç Ortaçağ diğer bir adıyla karanlık dönem olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde Batıda kilisenin baskısı sebebiyle serbest düşünce mümkün olmazken, İslami coğrafyalardaki felsefecilerin Batı bilimini etkiledikleri ve gelişmesine katkıda bulundukları bilinmektedir. Batı'da Etik bilimi için karanlık zamanlar yaşanırken, Doğu ve İslami Bilimlerin aydınlık çağını yaşadığını söylemek mümkündür (Ocak, 2011).

İlk İslam filozofu olan Kindi'nin öncülük ettiği İslam felsefesi hareketi 8. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar üç asır boyunca sürmüştür. Kindi erdem anlayışını risalesinde şöyle dile getirmiştir:

"Kadîm filozoflar felsefeyi aynı şekilde etkisi açısından bir kez daha tanımladılar ve dediler ki: Felsefe ölümü hatırda tutmaktır (el-'inâyetu bi'l-mevt); ölüm ise onların nezdinde iki çeşittir: İlki doğal olandır ve bu nefsin bedeni kullanmayı artık bırakmasıdır; ikincisi ise arzuları öldürmektir (imâtu'ş-şehevât) –filozofların tanımda kastettikleri ölüm bu ölümdür. Zira arzuları öldürmek erdeme ulaşmanın yoludur. Buradan hareketle de kadîm filozofların önde gelenlerinin çoğu hazzın kötülük olduğunu bildirmiştir. Zira mademki kaçınılmaz biçimde nefsin biri akıl, diğeri ise duyu olmak üzere iki kullanım nesnesi bulunmaktadır ve avâmın haz diye isimlendirdikleri de duyulara ârız olan şeylerdir, o halde doğal olarak nefsin duyusal hazlarla ilgilenmesi, aklı kullanmayı terk etmesi anlamına gelecektir." (Kindi, Terc.: Kaya, 2015).

Kindi risalesinde de belirttiği üzere insanın erdemli olabilmesi için aklın duyulardan baskın çıkarak hazzı içine alan duyulara hakim olması böylece hazzın doğuracağı kötü sonuçları ortadan kaldırması gerektiğini savunmaktadır. Yaratıcının sahip olduğu övgüye değer vasıflara Dünya'da sahip olmasının, yani insanlar için Dünya üzerinde mümkün olan erdeme ulaşmasının ancak hazzı doğuran duyulara hakimiyetle mümkün olabileceğe inanmaktadır (Aksu, 2018). Kindi insanın adalet, iyilik, gerçeklik gibi ilahi erdemleri edinerek tam erdemli bir kişi olacağını söyleyerek şöyle tarif eder: "İnsanın gücü ölçüsünde Allah'ın fiillerine benzemesidir" (Felsefî Risâleler, s. 66, 133). Bundan hareketle felsefenin pratikteki yararının insanlara ahlaki erdemleri kazandırmak olduğunu söylemek mümkündür.

Farabi'nin eserlerinde erdemler arasında bir sıranın olduğu hatta bazı erdemlerin diğerlerinden daha önemli olduğu ile ilgili bilgilere rastlanır. Bu da Farabi'nin erdem kavramına aşina olduğunu ve Platon'un bu konudaki görüşlerine dair belirli bir bilgiye sahip olduğunu gösterir. Erdemin yalnızca insana ait bir sıfat olmadığını ileri sürerken yalnızca insana ait erdemler olan erdemleri de şöyle tanımlar: "İnsanın kendileri vasıtasıyla iyi şeyleri ve güzel eylemleri yerine getirdiği nefse ait yapılara (el-hey'âtu'n-nefsâniyye) erdemler (el-fezâil) denilir; yine kendileri vasıtasıyla kötü şeyleri ve çirkin eylemleri icra ettiği yapılara ise rezillikler (rezâil), eksiklikler (nekâis) ve adilikler (hasâis) denilir."(Fârâbî, Fusûlun Munteze'a, akt., Aksu, 2018).

Aristoteles The Nicomachean Ethics'te insanın bilgi arayışı ve bu yolculuğa çıkarken sahip olması gereken bilgi ve yöntemleri şu şekilde sıralamaktadır.

- Bilimsel bilgi
- Sanat
- Pratik bilgelik
- Sezgisel akıl
- Felsefi bilgelik

Aynı eserde bu erdemleri sıraladıktan hemen sonra bunların ancak geliştirilmiş şekilde hazır tutularak ve yalnızca doğal ya da doğal olarak oluşturulan örneklemlerin derinlemesine incelenmesi sonucunda gerçek bilgiye ulaşmanın mümkün olacağını belirtir. Aristoteles bu erdemlerin ayrıca insanın fiziki bütünlüğü ve sağlığı ile birleştirerek bunun gerçek bilgi ve erdemlere gidecek yol olduğunu savunur. Aksu'nun (2018) belirttiğine göre Farabi'nin ve Aristoteles'in bu yolları kullanarak ortak 4 temel erdeme ulaştığını söylemek mümkündür. Farabi Temel Aristo etiğini Hikmet, İffet, Cesaret ve Adalet olarak sıralamıştır. Farabi'nin çeviri metinlerinde bu

kavramlar el-Hikme, el-‘İffe, eş-Şecâ‘a, el-‘Adl/el- ‘Adâle isimleriyle yer almaktadır (Aksu, 2018).

Aksu (2018) Farabi’nin temel erdem kavramının Aristoteles'in çizgisine daha yakın olduğunu ve bu yakınlığın her ikisin de benzer nefs anlayışlarının erdem teorilerine yansımasından kaynaklandığını söylemiştir. Özturan (2014) ise Farabi ve Aristoteles’in erdemlerin özünün akıl olduğu konusunda hemfikir olsalar da bu konuyu farklı yöntemlerle ele aldıklarını ifade etmiştir. Aristoteles kendine yeterlik argümanını şöyle açıklar: Nihai mutluluk insanın benliğinin ötesinde ulaşabileceği son noktadır. İkinci bölümde devreye akıl girer. Akıl bu durumun idrakini ve elde ediliş biçimini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla burda İslam felsefesinden daha çok etkilenen Farabi aklın etkisi yerine hissiyatı biraz daha öne koysa da bunun yine de akıl süzgecinden geçirilmesini önerir. Yani Aristo’nun iki bacaklı bu yöntemine üçüncü bacağı ekleyerek daha sağlam temellendirmelere sahip olmasını sağlar (Özturan 2014).

Hançerlioğlu (1963) Erdem Açısından Düşünce Tarihi kitabında *“Erdem yalın bir çabadır. Bu çabayı gösterebilmek için çağının insanı olmak ve özgür olmak yeterlidir. Ne var ki belli bir çağda yaşamakla o çağın insanı olunmaz; sadece tutsak olmamak da özgür olmak değildir. Çağın insanı olmak için o çağın bilgisine erişmiş olmak; özgür olabilmek için her türlü bağnazlık ve boş inançtan kurtulmuş olmak gereklidir. Erdemin, ucu sonsuzluğa yönelen geniş alanına ancak bu niteliklerin elde edilmesinden sonra çıkılabilir. İnsanlık macerası ancak bu uçsuz bucaksız alanda başlamaktadır.’’* şeklinde erdem hakkındaki düşüncelerini ifade etmiştir. Hançerlioğlu’nun da belirttiği gibi erdemler belirgin temeller üzerinden çağlar içerisinde ve toplumların farklı etkileriyle değişmiştir. Erdem İlkçağda toplumsal etik anlayışına uygun şekilde ve dünyevi mutluluğa ulaştırması bakımından ele alınırken Ortaçağda ahiretteki mutluluğa ulaştırması bakımından ele alınmış ve dinin bir parçası olarak görülmüştür (Ocak, 2011). Bugün ise Dünya’ya entegre olmuş bütün toplumlarda erdemler aynı şekilde ele alınmaya başlamış ve insanlığın ortak erdemleri haline gelmiştir.

2.2. Değer

2.2.1 Değer Nedir?

Değer, üzerine felsefe, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, teoloji gibi çok sayıda alanın çalışmalar yaptığı bir olgudur (Coşkun ve Yıldırım, 2009). Akbaş’a (2008) göre değerler insanlara önemli olanın ve tercih edilmesi gerekenin ne olduğunu ve yaşamlarının nasıl olması gerektiğini belirten olgulardır. Coşkun ve Yıldırım (2009) değeri iyi ile kötüyü, doğru ile yanlışı, güzel ile çirkini birbirinden ayırabilme ölçütü olarak tanımlamışlardır.

Yıldırım (2020) değer kavramını toplumun üyeleri tarafından benimsenmiş, faydalı olduğuna inanılmış ve içselleştirilmiş davranışlar olarak tanımlamıştır. Arslan'a (2001) göre ise değer özne ile nesne arasındaki ilişkiden kaynaklanan durumdur. Bu da değerin öznel ve kişiden kişiye değişebilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Değer kavramının Türk Dil Kurumu sözlüğündeki anlamları şu şekildedir:

1. Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet.
2. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör.
3. Üstün nitelik, meziyet, kıymet.
4. Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse.
5. Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey.
6. Bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı.
7. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi ögelerin bütünü (TDK, 2020).

Tarihsel süreçte değer olgusunun felsefeyi referans aldığını söylemek mümkündür. Sokrates ve Platon değerlerin nesnel bir varlığa sahip oldukları görüşünde hemfikir olmuşlardır (Coşkun ve Yıldırım, 2009). Varoluşçu olan Sartre ise insanların eylemlerine ışık tutan değerler olmadığını, değerlerin önünde onları yaratan insanların olduğunu belirtmiştir. İnsan değerlere göre düzenlenmediği, değerlerin insana göre düşünüldüğü kanısındadır (Özlem, 2002).

Erdem ve değer birbirinden ayrı düşünülemeyen ve genelde birbiri yerine kullanılan kavramlardır. Özlem (2002), erdemin bir değerin gerçekleşmesinde kişinin belirli şekilde eylemlerde bulunma yetisi olduğunu söyler. Beraber anılan etik ise 'ahlak ve ahlak teorisinin incelenmesi' olarak kabul edilir (Wienpahl, 1948 akt. Coşkun ve Yıldırım, 2009). Bu kavramlar sarmal bir şekilde iç içe geçmiş durumdadır. Değerler ilgili oldukları alanlar ya da amaçlarına göre farklı ölçütlere göre sınıflandırılabilir.

Değerleri ölçümlemeye yaran ilk araç olarak bilinen Değerlerin Tetkiki testini geliştiren Eduard Spranger, kişilerin baskın değer yönelimlerini dikkate alarak kişilikleri kuramsal, estetik, sosyal, politik ve dindar/geleneksel tip olmak üzere altı sınıfa ayırmıştır. Bu altı tipi şu şekilde açıklamıştır:

1. Kuramsal tip: Bu tip gerçeğe, bilgiye ve eleştirel düşünceye önem verir. Araştırma, keşfetme ve analiz etmeye yatkın, akılcı ve entelektüeldir.

2. Ekonomik tip: Bu tipler neyin yararlı ve pratik olduğu ile ilgilidirler. Zaman, para ve kaynaklar gibi tüm yatırımlardan kazanç elde etmenin önemli olduğunu belirtirler.

3. Estetik tip: Bu tipler için en önemli değer, uyum ve şekildir. Sanat, biçim ve uyum tutkusu baskındır.

4. Sosyal tip: Bu tipler için en önemli değer, başkalarına yardım etme ve sevgidir. Zamanını ve kaynaklarını başkalarına yardımcı olmaya harcar. Nezaket ve sevgi çok önemlidir.

5. Politik tip: Bu tipler için güç ve iktidar çok önemlidir. Başkalarını etkileyebilecek bir şöhret ister ve bu pozisyonu başkalarının düşünce ve davranışlarını etkilemek için bir kuvvet olarak kullanır.

6. Dindar / Geleneksel tip: Bu tipler için en önemli değer evren bütünlüğüdür. Kendini dini değerlerine bağlar ve dini için dünyevi hazlardan uzaklaşır (Akbaş, 2004; Çalışkur ve Aslan, 2013).

Schwartz ve arkadaşları on temel değer alanı ile sınıflandırdıkları Schwartz Değer Anketini geliştirmişlerdir. Schwartz ve arkadaşlarının oluşturdukları bu anket değerler eğitimi ile ilgili yol gösterici olmuştur. Ankette yer alan on temel değer şu şekilde sıralanabilir:

1. Öz Yönelim :Seçme ,yaratma , keşfetme, bağımsızlık.
2.Uyarılım : Heyecan arayışı, cesurluk.
3. Hayattan tat almak : Hazcılık, zevke yönelim.
4.Başarı : Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi.
5.Güç : Mevkii, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü.
6. Güvenlik : Kişinin ve toplumdaki ilişkilerin huzuru ve sürekliliği.
7. Uyma : Beklentilere aykırı eylemleri sınırlama.
8. Geleneksellik : Töre ve fikirlere bağlılık.
9. İyilikseverlik : Yakınlarının iyiliğini gözetme.
10. Evrensellik : Tüm canlılar ve doğanın iyiliğini gözetme (Doğan, 2018).

Envanterde yer alan değerler muhafazacı yaklaşım-yeniliğe açıklık, özaşkınlık-özgenişletim olmak üzere zıt kutuplardan oluşan iki boyuta ayrılmıştır. Muhafazacı yaklaşım geleneksellik, uyma ve güvenlik değerlerini; yeniliğe açıklık boyutu özyönelim ve uyarılım değerlerini; özaşkınlık boyutu evrensellik ve iyilikseverlik değerlerini; özgenişletim boyutu ise güç ve başarı değerlerini kapsamaktadır. Hayattan tat alma değeri ise yeniliğe açıklık ve özgenişletim boyutlarının ikisinde de yer almaktadır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000).

Milton Rokeach değerleri amaç değerler ve araç değerler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Amaç değerler, yaşamın temel amaçlarını içeren ve yaşama yön veren, ben merkezli ya da toplum merkezli olabilen, isim şeklinde görev gören değerlerdir (Çalışkur ve Aslan, 2013). Amaç değerler şu şekilde sıralanmıştır:

- *1. Ahiret Selameti*
- *2. Aile Güvenliği*
- *3. Barış İçinde Bir Dünya*
- *4. Başarı Hissi*
- *5. Bilgelik*
- *6. Eşitlik*
- *7. Gerçek Dostluk*
- *8. Güzellikler Dünyası*
- *9. Heyecanlı Bir Yaşam*
- *10. İç Huzur*
- *11. Kendine Saygı*
- *12. Mutluluk*
- *13. Olgun Sevgi*
- *14. Özgürlük*
- *15. Rahat Bir Yaşam*
- *16. Sosyal Tanınma*
- *17. Ulusal Güvenlik*
- *18.Zevk*

Araç değerler, yaşamın temel amaçlarına ulaşmayı sağlayan, ahlaki içerikli ve yeterliliğe ilişkin ve sıfat şeklinde görev gören ikincil değerlerdir (Çalışkur ve Aslan, 2013). Araç değerler şu şekilde sıralanmıştır:

- *1.Bağımsız*
- *2.Bağışlayıcı*
- *3.Cesaretli*
- *4.Dürüst*
- *5.Entelektüel*
- *6.Geniş Görüşlü*
- *7.Hayal Gücü Kuvvetli*
- *8.Hırslı*
- *9.İtaatkâr*
- *10.Kendini Kontrol Eden*
- *11.Kibar*
- *12.Mantıklı*
- *13.Muktedir*
- *14.Neşeli*
- *15.Sevecen*
- *16.Sorumluluk Sahibi*
- *17.Temiz*
- *18.Yardımsever*

Rokeach değerleri sınıflamanın yanı sıra temel görevlerini aşağıdaki şekilde tanımlamıştır:

- Kişiyi sosyal konularda belirli bir pozisyonda olmaya yönlendirmek,
- Politik ya da dini ideolojiler arasında seçim yapabilmesini sağlamak,
- Kişinin kendini ifade etmesine yardımcı olmak,
- Kişinin kendisini ya diğer kişileri değerlendirmesinde, yargılamasında, yüceltmesi ya da kusurlu bulmasında ölçüt olmak,
- Kişinin kendisini diğer kişilerle kıyaslayarak ahlaklı olma durumunu değerlendirme ölçütü olmak,
- Kişinin diğer kişileri etkilemelerine ve ikna etmelerine temel oluşturmak ve
- Kabul edilmesi güç olan tutum, inanç ve davranışların kabul edilebilir ve ahlaki yönden uygun hale getirilmesi konusunda yol gösterici olmak (Bilgin ve Araz, 1995).

2.2.2 Değerler Eğitimi

Her toplum çocuklarını geleceği olarak görür. Çocukların bilişsel olarak gelişmiş ve başarılı olmaları kadar erdemli, yaşadığı toplumun değerlerini kazanmış olarak yetişmeleri de önemsenir. Doğruluk, saygı, görgü kurallarına uyma, yardımlaşma, vatanseverlik gibi değerler hemen her toplumda ve her çağda ulaşılmaya çalışan yüce değerler olmuşlardır. Bir ülkenin önemsediği değerler, ülkenin eğitim sistemine de yansır ve eğitimin çerçevesini, amaçlarını ve yönünü belirler (Doğan, 1997). Eğitim kurumları çocukların bilişsel yönden gelişmesini sağlamanın yanı sıra duyuşsal gelişimini sağlamada ve toplumca önemsenen değerleri öğrencilere aktarmakta önemli bir role sahiptir. Öğrencilere değerleri öğreterek önemli olanın ne olduğu ve yaşantılarının nasıl olması gerektiği konularında rehberlik sağlamaktadırlar (Akbaş, 2008). Yörükoğlu (2003) insancıl değerler olmadan toplum çarkının dönmeyeceğini ifade etmiştir. Toplum hayatının sağlıklı yürümesi için yalnızca yasalara uymak yeterli olmamakta, ortak değerlerin birleştirici gücüne de gerek duyulmaktadır. Değerlerin toplumun bir arada, belirli bir düzen dahilinde yaşamasına katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Değerler eğitimi ahlak eğitimi, karakter eğitimi, irade eğitimi ve vatandaşlık eğitimi gibi farklı isimlerle de adlandırılmaktadır. Ülkeler arasında değerlerin kazandırılmasında, adlandırılmasında, kazandırılacak değerlerde bazı farklılıklar vardır. Amerika'da karakter eğitimi, Arap ülkelerinde ahlak eğitimi, Türkiye'de ise değerler eğitimi olarak adlandırılmaktadır (Akbaş, 2004).

20. yüzyılın başlarında değer eğitimi üzerine çalışmalar yapılmış, değerler eğitiminin yöntem ve amaçları belirlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında da geleneksel metotlarla sürdürülmüştür. 1960 sonrası bu metotlar sorgulanmaya başlamıştır. 197070'li yıllarda ahlaki muhakeme becerilerini geliştirmeye çabalarken, 1980'den sonra geleneksel değerlere geri dönülmüştür. 1980-1990 yılları arası geleneksel değerlere bağlılık öne çıkmıştır (Akbaş, 2004).

Değerler ile ilgili bazı özellikler şöyle sıralanabilir:

- İçten bir güç olarak bireysel davranışları etkiler.
- Yaşamda ikilemde kalma durumunda karar vermeyi kolaylaştırır.
- Toplum ya da bireyler tarafından benimsenen birleştirici olgulardır.
- Bireysel algı ve gerçeğin yorumlanmasını etkiler.
- Davranışları kontrol etmeyi sağlar.
- Zaman içinde çeşitli etmenlere ve bireylere göre değişebilir.
- Kişi ya da toplumların istek ve amaçlarını temsil eder.
- Duygu yüklüdür, düşünce ve anlayışa güç verir, davranışları yönlendirir.
- İnsan kişiliğinin etik, sosyo-ekonomik, zihinsel, politik, fiziksel, estetik, dinsel gibi çeşitli boyutlarını içerir (MEB, 2005; Quisumbing ve Leo, 2005 akt. Kasapoğlu, 2013; Kalttsonis, 1987 akt Kasapoğlu, 2013).

Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre Türk Milli Eğitiminin genel amacı,

" Madde 2 – Türk Milli Eğitiminin genel amacı, Türk Milletinin bütün fertlerini,

1. (Değişik: 16/6/1983 - 2842/1 md.) Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;" olarak ifade edilmiştir (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973).

Milli Eğitim Temel Kanunu'nda da belirtildiği üzere Türk Milli Eğitim sisteminin öğrencilere kazandırmayı hedeflediği bir çok değer vardır. Tüm eğitim basamaklarında öğrenciye kazandırılması beklenen bu değerler "Beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve girişime değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek" gibi "iyi insan", "iyi vatandaş" yetiştirme amacı taşıyan değerlerdir (Kasapoğlu, 2013).

Değerlerin edinilmesinde ailenin yeri her zaman ayrıdır. Çocuğun en çok zaman geçirdiği toplum olarak aile, tavır ve davranışlarıyla çocuğun hayatını her yönden etkilerler. Günümüzde iş hayatının aile bireyleri ile geçirilen süreyi kısaltması ve çalışan annelerin çocuklarının eğitime daha erken başlamak durumunda kalması çocuğun değerler eğitimini de büyük çoğunlukla aile dışında edinmek durumunda kalmasına neden olur. Bu durumda bu görevleri yerine getirmesi beklenen en önemli örgüt okullardır.

Geçmişte var olan değerler çağın koşullarına göre şekillenerek günümüze aktarılmaktadır. 20. yüzyıldan günümüze küreselleşme, çok dilli ve çok kültürlü olma, yaşam boyu eğitim, çok kanallı eğitim, öğrenci merkezli eğitim gibi değerlerin aktarıldığını söylemek mümkündür (Oğuz, Oktay ve Ayhan, 2010). 21. yüzyıl eğitim yaklaşımları bilgilerin nasıl verileceğinden çok bilgiye nasıl ulaşılacağını öğreten bir sistemi temel almayı gerekli kılar (Kaf, 2000). Bu durum bilginin çocuklar tarafından keşfedilmesine ön ayak olan öğrenme modellerinin gelişmesine sebep olmuştur.

İdealist anlayışa göre değer eğitimi, çocuğun örnek alması ile kazandırılır. Ailede başlayan her eğitim gibi okulda devam eder Ahlak ders olarak öğretilemez, öğretmenin örnek davranışları ile kazandırılabilir. Öğretmenini lider olarak benimseyip taklit eden çocuk, ailede temeli atılan erdemlerini yeni örneklerle zenginleştirir. Çocuklar öğretmenlerini birçok bakımdan örnek alırlar. Eğer bir öğretmen çocuklara karşı nazik davranıyorsa çocukların da öğretmenine ve arkadaşlarına karşı nazik davranmayı öğrenirler (Gutek, 2001 akt. Kasapoğlu, 2013; Yörükoğlu, 2003; Goleman, 1998).

Jones, Ryan ve Bohlin (1999), öğretmenlerin iyi karakter eğitimcileri olabilmeleri için 7 yeterlilik alanını şu şekilde ifade etmiştir:

1. İyi karakter özelliklerine sahip olmak ve çocukların iyi karakterler oluşturmasına örnek oluşturabilmek.

2. Öğrencilerinin karakter gelişimini sağlamayı mesleki sorumluluk ve öncelik haline getirmek.

3. Öğrencileri ile hayattaki doğrular ve yanlışlarla ilgili konuşmalar yapmak.

4. Etikle ilgili çeşitli konularda kendisinin görüş ve düşüncelerini tanımlayabilmeli; fakat görüş ve düşüncelerini öğrencilerine empoze etmemek.

5. Öğrencilerine diğer kişilerle empati kurmak, onların yaşantılarını, düşüncelerini ve duygularını anlamalarına yardımcı olmak.

6. Sınıfta pozitif değerler sistemi oluşturabilmek, yüksek etik ilkelerin yer aldığı ve herkesin birbirine saygı duyduğu bir ortam sağlamak.

7. Öğrencilerine fedakarlık gösterebilecekleri ve etiğe uygun davranma deneyimi ve pratiği sağlayacak faaliyetler hazırlamak.

Öğretmenin çocuklara değerleri kazandırabilmesi için öncelikle onları çok iyi gözlemleyebilmesi, tanıması ve önemsemesi gerekmektedir. Öğretmenler çocuklara kazandırmayı amaçladıkları tutum ve davranışları sınıf içerisinde kendileri sergileyerek çocukların yaşantı yoluyla öğrenmelerini sağlamaları gerekir. Bir değeri kazandırabilmenin en iyi yolu öncelikle o değeri içselleştirmek ve davranışa dönüştürmüş olmaktır. Çocukları sevmeyen bir öğretmenin onlara sevgiyi öğretebilmesi mümkün değildir. Sözlü ifadelerin kullanıldığı soru cevap yöntemlerinin kullanıldığı bir eğitimin değerlerin kazandırılması konusunda, çocukların duyularına hitap edebilecek düşünce dünyalarına seslenecek sözlü, yazılı ya da görsel materyaller kullanılması kadar etkili olmadığı bilinmektedir (Kasapoğlu, 2013; Kale, 2008).

Çocuklar kendilerini kolaylıkla kitaptaki karakterlerin yerine koyarak empati yapabilmekte, karakterlere öykünerek onların davranışlarını örnek almaktadırlar (Kıran, 2008). Bu durum çocukların kitaptaki karakterlerin davranışlarını taklit ederek birtakım değerlerin kazanılmasına zemin hazırlamaktadır. Etkili hikaye anlatmak kadar doğru hikayeyi seçmek de önemlidir. Hikaye seçiminde dikkat edilmesi gereken bazı özellikler şu şekilde sıralanabilir:

1. Hikayelerin canlandırıcı ve yönlendirici olmasına dikkat edilmelidir. Seçilen öyküler öğrencileri hayat, sevgi, umut üzerine düşündürebilecek, umutsuz gözüken anlarda bir çare olduğunu gösterebilecek türden olmalıdır.

2. Seçilen hikayeler gerçekliğe uygun, yapılabilir ve gerçekleştirilebilir olmalıdır. Bu sayede öğrenciler, kitap kahramanlarının amaçlarına ulaşabildiklerini ve engellerin üstesinden gelebildiklerini görerek kendilerinin de bunları başarabileceklerine olan inançları artar.

3. Hikayeler okunurken öğrencilerin duygularını rahatça ifade edebilecekleri, kendilerini güvende hissedebilecekleri bir sınıf ortamı oluşturmaya yardımcı olacak hikayeler tercih edilmelidir.

4. Eylemleri ve sonuçlarını gösteren, neden-sonuç ilişkisi kurmaya uygun hikayeler seçilmelidir. İyi bir hikaye, öğüt ya da vaaz veren bir yetişkinden çok daha fazla etkili olabilir.

5. Seçilen hikayenin öğrencinin yaşamıyla ilişki olması önemlidir. Öğrencilerin yaşantısında karşılaştıkları zorluklarla ilgili bir hikayeyi benimsemesi çok daha kolay olur (Unkovich, 2011 akt. Kasapoğlu, 2013).

Kozikoğlu (2018) okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimi kapsamında en çok oyun, hikaye okuma ve drama etkinliklerine yer verdiğini belirlemiştir. Drama ve oyun etkinlikleri görsel işitsel ve dokunma ile ilişkili uyarıcıların hepsini barındırdığından öğrenmenin daha etkin olmasına zemin hazırlar. Çocukların araştırmasına ve keşfederek öğrenmesine imkan sağlar. Taklit yoluyla kalıcı öğrenme sağlayan çocuklar drama yaparken taklit ettikleri değerleri çok daha çabuk özümserler. Yaparak yaşayarak öğrenme fırsatı bulan çocukların öğrenmeleri daha kolay ve kalıcı olmaktadır (Kocayörük, 2004; Ulutaş, 2011; Önder, 2002). Sanat etkinlikleri değerler eğitiminde bilgileri somutlaştırmaya yardımcı olmaktadır. Çocukların müziği sevmeleri, şarkı söylerken bir grupla uyum içinde olmayı öğrenmeleri ve kendilerini o gruba ait hissetmeleri sebebiyle müzik çalışmaları da değerler eğitiminde önemlidir.

3. Sonuç

Değerler eğitimi kapsamında erdem ve değer konusunu ele alınmıştır. Geçmişten günümüze yalnızca felsefi bir konu olarak değil, hayatın her alanında karşımıza çıkan erdemin tarihçesi incelenmiş ve filozofların erdem hakkındaki görüşleri ile ilgili literatür taraması derlenmiştir. Evrensel ve kültürel bağlamda değerlerin işlevi, gerekliliği, önemi ve bazı değer kuramları incelenmiştir. Değerler eğitiminin katkıları ve kazandırılması hususunda yapılan literatür taramaları derlenmiştir.

Kaynakça

Akarsu, B. (1998). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İnkılap Kitabevi.

Akbaş, O. (2004). *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Akbaş, O. (2008). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.

Aksu, İ. (2018). *Farabi'de Temel Erdemler*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arıcı, M. (2015). Erdemlerin Tasavvuru ve Tanımı: Taşköprizade'nin Erdem Şemaları. *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 20(38), 1-38.

Aslan, A. (2001). *Felsefeye Giriş*. (5.Baskı). Ankara: Vadi Yayınları.

Bilgin, N., ve Araz, A. (1995). Rokeach Değer Envanteri, N. Bilgin (Ed.), *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Birlik, V. (2013). *Platon ve Aristoteles'in erdem anlayışının akıl bilgi ve mutluluk ile olan ilişkisinin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Coşkun, Y., ve Yıldırım, A . (2009). Üniversite Öğrencilerinin Değer Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 311-328.

Çalışkur, A., ve Aslan, A. (2013). Rokeach Değerler Envanteri Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(29), 81-105. Retrieved from: https://dergipark. org.tr/ en/pub/baunsobed/issue/50182/645970 12.05.2020

Doğan, H. (1997). *Eğitimde Program ve Öğretim Tasarımı*. Ankara: Önder Matbaacılık.

Goleman, D. (1998). *Duygusal Zeka Neden IO' den Daha Önemlidir?*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Gündoğan, A. O. (2002). Değer Sorunu ve Erdem, Retrieved from: http://www.aliosmangundogan.com/ 10.05.2020

Hançerlioğlu, O. (1963). *Başlangıcından Bugüne Erdem Açısından Düşünce Tarihi*. İstanbul: VARLIK Yayıncılık.

Jones, E. N., Ryan, K., & Bohlin, K. (1999). Character Education & Teacher Education: How are Prospective Teachers Being Prepared to Foster Good Character in Students?. *Action in Teacher Education*, 20(4), 11-28. Retrieved from: https://doi.org /10.1080/ 01626620. 1999.10462931

Kaf, Özlem. (2000). Hayat Bilgisi Dersinde Bazı Sosyal Becerilerin kazandırılmasında Yaratıcı Drama Yönteminin Etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 173-184.

Kale, N. (2008). Nasıl Bir Değerler Eğitimi. *Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü Yayın Organı*. 9(58), 10-17.

Kasapoğlu, H . (2013). Okulda Değer Eğitimi ve Hikayeler. *Milli Eğitim Dergisi*, 43(198), 97-109.

Kıran, S. (2008). *Okulöncesi dönemi çocuklarına yönelik hazırlanan masal ve öykü kitaplarında geçen iletişim engelleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Kindi. (2015). *Felsefi Risaleler*. (M. Kaya, Çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Kocayörük, A. (2000). *İlköğretim öğrencilerinin sosyal becerilerini geliştirmede dramanın etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kozikoğlu, İ. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin tutum ve görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2698-2720.

Kuşdil, E., ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.

MEB. (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi (4-5. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.

Milli Eğitim Temel Kanunu. (1973). Retrieved from: https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf Erişim Tarihi: 31.05.2020

Ocak, H. (2011). Bir ahlak felsefesi problemi olarak erdem kavramına yüklenen anlamın İlkçağ'dan Ortaçağ'a evrimi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 79-101.

Oğuz, O., Oktay, A., ve Ayhan, H. (2010). 21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi. Ankara: Pegem Akademi. Retrieved from: https://www.pegem.net/dosyalar/dokuman/1342017135803kunye.pdf Erişim tarihi: 31.05.2020

Önder, A. (2002). *Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Özlem, D. (2002). *Kavramlar ve Tarihleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Özturan, H. (2014). *Akıl ve Ahlak-Aristoteles ve Farabi'de Ahlakın Kaynağı*. İstanbul: KLASİK Yayınları.

Platon. (2009). *Platon Diyaloglar*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (2020). Retrieved from: https://sozluk.gov.tr/ Erişim tarihi: 28.05.2020

Ulutaş, A. (2011). Okul öncesi dönemde drama ve oyunun önemi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6), 231-242.

Yıldırım, Y. (2020). Pazarlamada Değerler ve Yaşam Tarzı. İstanbul: Mikyas Basım Yayın. Retrieved from: https://books .google. com.tr/books

Yönden, H. (2015). *Ahlaki İlke ve Ahlaki Değer Problemi Üzerine*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Yörükoğlu, A. (2003). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları.

CHAPTER

25

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Erken Çocuklukta Bağımlılık ve Bağımsızlık (Serdal Seven, Hakan Şahin)

Erken Çocuklukta Bağımlılık ve Bağımsızlık

Prof. Dr. Serdal SEVEN I[1], Dr. Öğr. Üyesi Hakan ŞAHİN II[2]
[1] *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği Anabilimdalı, sseven@fsm.edu.tr*
[2]*İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği Anabilimdalı, hakansahin@istanbul.edu.tr*

1.Giriş

Erken çocuklukta çocukların bağımlılık veya özerklik durumlarını kavramsallaştırmak amacıyla birçok teori geliştirilmiştir. Teorik temelleri 1950'li yıllara dayanan bağımlılık ve özerklik kavramları günümüze kadar ilgi çekiciliğini sürdürmüştür. Bağımlılık ve özerklik tanımı, kapsamı ve teorik yapısı itibariyle literatürde üzerinde anlaşılamayan konulardan biri olmuştur. Bu bölümde bağımlılık ve özerklik kavramlarının geçmişten günümüze kavramsal temelleri ayrıntılı olarak incelenecektir. Psikanaliz, bağlanma teorisi, sosyal öğrenme teorisinin erken yaşlarda bu kavramlarla ilgili görüşleri ve bu görüşler ışığında destekleyici olarak yapılan bazı araştırmalar tartışılacaktır.

Bağımlılık ve Özerkliğin Kavramsallaştırılması

Bağımlılık ve Özerkliğin kavramsallaştırılması süreci 20. Yüzyılın ortalarında oldukça önemli görülmüş ve 1950'li yıllarda konu ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar bu kavramların kuramsallaştırılmasına ve ölçülmesine önemli katkılar sağlamıştır. İlk zamanlar erken çocukluk döneminde küçük çocukların beslenme ve bakım gibi ihtiyaçlar nedeniyle yetişkinlere bağımlı oldukları görüşü hâkim olmuştur.

Glen Heathers bu görüşün savunucularındadır. Heathers, (1955), özerklik için, çocukların yetişkinlerin onlara bakmaları için etkili bazı tepkiler veya yollar öğrenmeleri gerektiğin vurgulamıştır. Çocukların ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik tekniklere gösterecekleri tepkiler çocuktan çocuğa değişmektedir. Heathers bağımsızlığın çocuk için kompleks bir yapı olduğunu savunmuştur. Bu kompleks yapı çocuğun sosyalleşme süreci içinde pek çok farklı faktöre bağlıdır. Ona göre, sosyalleşme süreci içinde duygusal bağımlılığın ebeveyn ve yetişkinlerden akranlara yönelmesi durumu araştırılması gereken en önemli konudur. "Annesinin çocuğu" gibi tanımalar bağımlılıkla ilgili başarısız geçişin önemli göstergelerindendir.

Bağımlılık ve özerklik konusunda araştırmacıların üzerinde anlaşamadıkları önemli konulardan biri bağımlılık içindeki bileşenlerin "tek boyutlu mu?" "çok boyutlu mu?" olduğudur. Her iki kavram tek bir yapı içinde kavramsallaştırılabilir mi? Diğer bir deyişle bağımlılık ve bağımsızlık arasındaki ilişkinin boyutu merak konusu olmuştur. Araştırmalarda çoğunlukla bağımlılık ve özerklik arasındaki ilişki yapısına göre birbiriyle ilişkili ama ayrı yapılar oldukları kabul edilmiştir (Beller, 1955; Gewirtz, 1972; Heathers, 1955). Bu çalışmalarda bağımsızlık ve bağımlılık çok boyutlu olarak ele alınmıştır. Örneğin, Beller, (1995) yaptığı araştırma ile teorik olarak

bağımsızlığın bağımlılığın tersi olmadığını savunmuştur. O'na göre bağımsızlık bağımlılığın olmayışı değildir.

1950'li yıllarda çok boyutlu kavramsal yapı ayrıntılı olarak Emanuel K. Beller, (1955) tarafından konu edilmiştir. O, ebeveynlerin fiziksel temas gibi bazı davranışlarının çok yönlü olarak bebeğin davranışlarına ve bağımsızlık gelişimine etki ettiğini öne sürmüştür. Beller bu bileşenler fiziksel temas, yakınlık arama, ebeveyn dikkati, çocuğa yardım, farkında olma davranışları olarak ifade etmiştir.

Bu bileşenlerden fiziksel temas Beller, (1955) tarafından önemli görülmüştür. Ebeveyn ve onun davranışı bebek için kompleks bir uyarıcı ortam oluşturur. Bu durumdaki göstergeler bebeğin anneyle her bir araya gelmesi deneyimi ile düzenli ve tekrarlı bir biçimde bazı dürtülerin azalmasını sağlar. Örneğin, bebek ebeveyniyle her fiziksel teması deneyimlediğinde açlık dürtüsünü azaltmış olur. Böylece önce ebeveynle olan fiziksel temas sonra başkalarıyla da gerçekleştiğinde yiyeceklere yönelik benzer bir nitelik oluşmuş olur. Beller'e göre ebeveynle olan fiziksel temas ileride çocuğun açlık dürtüsüne etki etmektedir. Ona göre sadece fiziksel temasla sona erdirilebilecek birçok davranış türü bulunmaktadır. Tersine bu tür davranışlar fiziksel temas tarafından yönlendirilemediğinde hayal kırıklığı oluşur. Meydana gelen bu durumda çocuğun fiziksel temas için ikinci bir dürtü oluşturduğu söylenebilir.

Beller, (1955) öne sürdüğü bileşenleri öğretmen değerlendirmesine göre test ederek bazılarının diğerleriyle orta derecede ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Böylece Beller, bu beş bileşenin çalıştığı çocuklarda tek bir bağımlılık dürtüsünü gösterdiği fikrini öne sürmüştür.

Bağımlılık çalışmasından sonra ek olarak Beller bağımsızlığı da araştırmıştır. Bağımsızlığı özgüven ve başarı çabası açısından ele almıştır. Buna göre bağımsızlık için çocukların insiyatif almak, engellerin üstesinden gelmek, direnç göstermek, iş doyumu bulmak ve kendi başına birşeyler yapmak gibi işlevlerin önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Bowlby'de 1950'li yıllarda bağımlılık ile ilgili bir makale yayınlayarak gözlem ve tecrübeleri doğrultusunda bir teorik yapı oluşturduğunu duyurmuştur (John Bowlby, 1956). Halihazırda anneye olan bağımlılıkla çocuğun anneye olan bağımlılık duygusunun ayırt edilmesi gerektiğini savunmuştur. Doğumla birlikte annenin yardımına muhtaçlıkla başlayan bağımlılık sürecinin azalarak çocuk büyüdükçe devam ettiği görüşündedir. Bowlby'e göre bu durum duygusal bağlanma ile birlikte 2 hatta 3 yaşına kadar güçlü bir biçimde devam etmektedir.

Bağımlılık/Bağımsızlığın Türleri

Glen Heathers bağımlılık / bağımsızlığı sınıflandırmıştır (Heathers, 1955):

Araçsal (enstürmantal) bağımlılık: Bir hedefe ulaşmak için diğerlerinden yardım istemek araçsal bağımlılıktır. Bebeğin acıktığında veya fiziksel ihtiyaçlar hissettiğinde ağlaması bu türe örnek olarak gösterilebilir.

Duygusal bağımlılık: Diğerlerinden sevgi onay ve güven arama durumudur. Bebeğin emekleyerek annenin kucağına gitmek istemesi veya korktuğunda anneye sığınması duygusal bağımlılığı gösterir.

Araçsal (enstürmantal) bağımsızlık: Sorunlarla başa çıkabilme ve yardım almadan aktivitelerine devam edebilme araçsal bağımsızlık olarak nitelendirilmiştir. Örneğin az parçalı yaşına uygun bir yap bozu çocuğun yetişkinlerden yardım almadan çözmeye çalışıp bunu başarması araçsal bağımsızlıktır.

Duygusal bağımsızlık: Diğerlerinden güven, sevgi ve onay aramadan bir davranışı gerçekleştirmeyi ifade eder. Görevini yapabilmenin memnuniyeti ile herhangi bir onay beklemeden kendi başına ayakkabı giyinmeyi öğrenen çocuk duygusal olarak bağımsızlık işareti olan bir davranışı gerçekleştirmiş olur.

Heathers'ın çalışmalarına göre duygusal bağımlılığın tersi duygusal bağımsızlık ve araşsal bağımlılığın tersi olarak da araçsal bağımsızlık olarak tespit edilmiştir. Bu yönüyle bağımlılıktan bağımsızlığa geçişin temel kurallarının belirlendiği de anlaşılmaktadır.

Bağımlık ve Bağımsızlığın Ölçülmesi

Bağımlılık ve bağımsızlık konusunda geliştirilen kuramsal çıktılar aynı zamanda bu niteliklerin ölçülmesi için de temel kuralların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Öncelikli olarak yapı anlaşılmaya çalışılmış sonra da bağımlık ve bağımsızlığın temel bileşenleri ortaya konulmuştur. Bu bileşenlerin ortaya konulmasında bazı zorluklar bulunmaktadır. Örneğin fiziksel temasın bağımlılığın bir işareti olarak alınması aslında bebeğin doğal bir ihtiyacı ile karıştırılabilir. Bu nedenle literatürde bu konuda yapılan araştırmalarda bağımsızlığın özerklik gibi olumlu sonuçlarla ilişkili olduğu, bağımlılığın ise gerileme gibi olumsuz sonuçlarla ilişkili olduğunu varsayılmıştır. Diğer taraftan Vygotsky'nin yakınsal alan teorisinin de bir gereği olarak gelişim aşamasında çocuğun kendi başına yapabilecekleri ile yardım alarak yapabileceklerinin sınırı da burada önemli hale gelmektedir. Nitekim çocuğun kendi başına birşeyi yapmakta ısrarcı olması bazen daha ötesine geçebileceği gelişimsel veya eğitsel fırsatları kaçırması ile sonuçlanabilir.

Bağımlılık konusunun çok boyutluğu Jacob Gewirtz'i çok boyutlu gözlemsel ölçümler yapmaya cesaretlendirmiştir. Gewirtz, bağımlı oldukları halde bebeklerin aynı amaç için farklı stratejiler kullandıklarını fark etmiştir. Annenin dikkatini çekmek için bazı bebeklerin gülümsediğini, bazı bebeklerin oturarak ağladığını bazılarının ise temas için anneye yaklaştığını gözlemlemiştir. Gewirtz bu durumdan hareketle davranışlar arasındaki farklara işaret eden işaret eden dokuz gözlemsel ölçüt belirlemiştir.

Willard W. Hartup'un bağımlılık ve bağımsızlığın ölçülmesi ile ilgili yöntemler üzerine görüşleri bulunmaktadır(Hartup, 1989; Hartup & Keller, 1960). Hartup mevcut kullanılan gözlem, öğretmen gözlemi, projektif testler, davranış görevleri ve öz değerlendirme raporlarının aslında bağımlılığın ve bağımsızlığın farklı yönlerini ölçtüğünü belirtmiştir. Her nitelik en iyi ayrı bir metotla ölçülebilir. Örneğin, bağımlılık motivasyonu en iyi projektif testlerle belirlenebilir. Ancak bağımlılığın tepki gücü doğrudan gözlemlerle

belirlenebilir. Kullanılan metodolojilere bağlı olarak, araştırmacılar bağımsızlık ve bağımlılık yapıları içindeki bileşenler arasındaki ilişkileri inceleyebilirler. Bu nedenle Hartup yapıyı daha iyi anlayabilmek için çoklu metodolojilerin kullanılmasını önermiştir (Hartup, 1982).

2.Teorik Çerçevede Bağımlılık

Bağımlılık ve bağımsızlığı kavramsallaştırma ve ölçme çabaları yukarıda ele alındı. Ancak ortaya atılan fikirlerin ve kavramsal yapıların daha iyi anlaşılması için bu fikirlerin teorik bir çerçevede gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla aşağıda psikanaliz, sosyal öğrenme ve bağlanma teorileri bağlamında ele alınacaktır. Bu teorilerin her biri bağımlılık konusunu anlayabilmek için özgün perspektifler sunmaktadır. Bağımlılık ve bağımsızlık konusu daha çok bebeklik dönemi vurgulanarak alınmıştır. Bu dönemde bebeğe en çok bakım veren figürün anne olması ve babalarla ilgili çalışmaların sınırlı olması nedeniyle anlatım anne üzerinden yapılacaktır.

2.1.Psikanaliz

Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud bağımlılık ve bağımsızlığı yaşamın erken dönemlerine dayandırmaktadır (Nicola Taylor, 2015). Bebeğin anneyle kurduğu ilk bağın kritik olduğu görüşünü savunmuştur. Bebeklerin iki temel içgüdülerinden bahsetmiştir (Arnold, 2019). Bunlar açlık, susuzluk anlamına gelen ego içgüdüsü ve cinsel içgüdüdür. Freud'un kuramsal anlamda en çok tartışılan iddialarından biri bu cinsellik içgüdüsünün anneyle olan ilişkisidir. O'na göre cinsellik içgüdüsünün en erken nesnesi bebeği koruyan ve temel ihtiyaçlarını karşılayan annedir. Buna erken dönemde bebeklerin kendilerini annelerinden ayrı görememeleri neden olarak öne sürülmüştür. Psikanalistlere göre, anneden ayrılma duygusu 8. aya doğru gelişmektedir (Gullestad, 2001).

Freud bireylerin bebeklikten itibaren birtakım psikoseksüel gelişim aşamalarından geçtiğini ifade etmiştir (Arnold, 2019; Gullestad, 2001). Bu gelişim dönemlerinde temel ihtiyaçların giderilememesi sonucunda yaşam boyu bağımlılık oluşacağını iddia etmiştir. Özellikle oral ve anal dönemi burada önemli görülmüştür. Oral dönemde anneyi emme gibi ihtiyaçlar doyurulmadığı takdirde ilerleyen dönemlerde bunu ikame edecek sigara, tırnak yeme ve aşırı yemek yeme gibi alışkanlıkların başlayabileceği belirtilmiştir.

Freud'un anal dönem, Erik Erikson'un ise özerkliğe karşı kuşku ve utanç olarak adlandırdığı 1-3 yaş dönemi psikanaliz için bağımlık ve bağımsızlık arasındaki en önemli kritik dönemdir (Gullestad, 2001). Freud bu dönemde tuvalet gibi özerkleşme girişimlerinin öneminden bahseder. Çocuklar bu dönemde tuvaletlerini kendi başlarında yaparak özerklik için kritik bir adım atmış olurlar. Erikson'a göre bu dönemde çocukların temel eğilimi kendi seçimini yapma ve kendini kontrol etmedir. Çocuklar bu dönemde bu ihtiyaçlarını gidermek için bazı teşebbüslerde bulunurlar. Burada yetişkinlerin tavırları belirleyicidir. Ebeveyn ve diğer yetişkinler çocukların kendi seçimlerini yapmalarını engeller ve çocuk üzerinde gereksiz bir denetim kurarlarsa çocukların bağımlılıklarını artırmış olurlar. Erikson'a göre bu dönem özerklik için kritiktir. Bu dönemde özerkleşme gerçekleşmezse bağımlılığın artarak sürmesi söz konusudur (Benson & Haith, 2010).

Bu toeriyi savunanlar bağımlılığın veya bağımsızlığın daha çok anne davranışlarıyla belirlendiği görüşünü savunmuşlardır (Gullestad, 2001). Burada çocuğun ihtiyaçları karşılayıcı ve ilerleyen yıllarda disiplin oluşturucu rollerinin etkisi vardır. Ayrıca bazı psikanalistler bebeklerin beslenme gibi ihtiyaçlarını karşılamanın aynı zamanda cinsel dürtülerine yönelik doyum sağladığını da iddia etmektedirler (Arnold, 2019; S. Seven, 2008). Buna göre haz kaynağı ağızdır ve beslenme sürecinde bebek aynı zamanda haz alır. Bebekleri aldıkları hazzı devam ettirme eğilimiyle ilerleyen süreçte annelerine bağımlı olma eğilimine sahip olurlar. Böylece, annenin varlığı bile bebek için bir keyif ve neşe anlamına gelir.

Annenin bu bağımlılık oluşturma kapasitesi özellikle bebek yürümeye başladıktan sonraki süreçte davranışlarıyla belirleyici bir hal alır. Bu süreç bireyin kişiliğinin de şekillendiği kritik bir dönemdir. Freud, annenin bağımlılık oluşturma kapasitesini birincil dürtülerin memnuniyeti ile ilişkilendirir (Arnold, 2019). Ona göre oral dönemde, fiziksel ve psikojik ihtiyaçları doyurulan bebek ilerleyen yaşlarında bağımlı olma eğilimine sahip olur. Ancak anal dönemde haz kaynağı değişecektir. Özerkleşme bir ihtiyaç haline gelecektir. Annenin burada bebeğin yönelimlerinin farkında olarak bu yeni haz kaynağını destekleyici davranması özerkliği sağlayacaktır. Aksine annenin çocuğun kendi ihtiyaçlarını kendisinin karşılamaya çalışma girişimlerine önceki dönemdeki şekliyle cevap vermesi durumu bağımlılığı sürmesi anlamına gelecektir.

Bir başka psikanalist Harry Sullivan kişilerarası psikiyatri teorisi ile bebeklerdeki kaygı üzerinde durmuştur (Enfield, 2010). Sullivan'a göre kaygı sosyal ilişkiler için ana faktörlerden biridir. Bebeklik döneminde anneye olan bağımlılık aynı zamanda kaygıya da neden olur. Bu nedenle annenin bir rolü de bebeğinin kaygısını azaltma ve onun duygusal olarak kendini iyi hissetmesini sağlamaktır. Ancak annenin kaygılı olması bebeğin kaygısını artırabilir. Burada bebeğin yalnızca beslenme gibi fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması bu kaygıyı azaltmaz. Bu görüş Freud'un yukarıdaki fiziksel ihtiyaçlar ve birincil dürtüler açıklamasının ötesindedir. Sullivan, annenin iyi bir bakım için bebeğin kaygısının farkında olması gerektiğini savunmuştur. Bebekler kaygılarıyla başa çıkmak için model arayışı yaşarlar. Anne ile olan etkileşim yoluyla ancak kendine özgü bir model geliştirilebilir. Bağımlılıktan bağımsızlığa giden yol bebeklerin anne ile oluşturdukları modelin niteliğine göre şekillenir. Olumlu bir model bebekleri kaygılarını düzenlemede bağımlılıktan bağımsızlığa yöneltecektir.

Margaret S. Mahler, daha somut olarak annenin duyarlı davranışları üzerinde durmuştur. Annenin bebeğin gerginliğini azaltması gerektiğini savunmuştur. Bu da annenin bebeğin sinyallerini doğru bir biçimde algılaması ve cevaplaması ile gerçekleşecektir. Ayrıca annenin bebeği kollarına alması gibi rahatlatıcı davranışların ve güven duygularının bağımsızlık için ilk adım olduğunu savunmuştur (Benson & Haith, 2010).

Mahler, bağımsızlığın bir ayrılık- bireyselleşme süreci dahilinde gerçekleştiğini öne sürmüştür. Bu süreç dört aşamadan oluşmaktadır (Benson & Haith, 2010):

Ayırt etme ve beden imajı aşaması: Bebekler annelerden farklı bir benlik duygusu geliştirmeye 4-5. aylarda başlarlar. Bu dönem bebeklerin çevreyi keşfetmek için attıkları ilk adımdır. Burada çevreyi keşfetmenin diğer bir anlamı da anneden uzaklaşmaktır. Bebekler bu uzaklaşma esnasında da anneden ipuçları beklerler. Bu bir çeşit güvenli bir alandan onay alma sürecidir. Bu aşamayı anneler fırsat olarak görmelidirler. Bebeklerinin keşfetmeye yönelik merak ve ihtiyaçlarını onları teşvik ederek desteklemelidirler. Çocuk bunu yaparken anneler çocukların yönünü değiştirmeye çalışmamalıdırlar. Nitekim, Seven ve Alabay, (2020) tarafından yapılan bir araştırmada anne anneleri arasındaki etkileşim sırasında annelerin çocuğun girişimlerini engelleyici tavırları daha sık sergiledikleri tespit edilmiştir. Burada çocuğun merak duyduğu durumdan annenin zihnindeki duruma geçmesi için çeşitli yollarla (tehdit vb) zorlandığı gözlenmiştir.

*Uygulama aşaması (7-15 ay):*Bu aşamada bebekler çevreyi keşfedebilmek için anneleriyle fiziksel mesafeyi artırma eğilimi başlamaktadır. Emekleme, yürüme gibi motor becerileri artık buna imkan tanımaktadır. Uygulama aşaması iki dönem halinde gerçekleşir. İlki erken uygulama dönemidir. Emekleme ve tırmanma ve kendini dik tutma motor becerileri gelişmiştir. Burada annenin bebeğin fiziksel temas ihtiyacını karşılaması ve aynı zamanda çevreyi keşfetme eğilimini teşvik etmesi gerekmektedir. İkinci dönem yürümeyle başlar. Özgürce yürüyebilmek çocuk için önemli bir başarıdır. Bu dönemde annenin bağımsız hareketlere ve çevreyi keşfetmeye izin vermesi oldukça önemlidir. Annenin bu dönemde dengeli davranışları önemlidir. Bağımsızlığa karşı aşırı koruyucu tavırlar benlik saygısı ve özerklik için zedeleyici olacaktır.

Yakınlaşma aşaması (16-35 ay): bu aşamada çocuklar yürüme konusunda artık çok daha başarılıdırlar. Kendi bireyselleşmeleri için annelerinden farklı davranmak isterler. Diğer taraftan da yeni bilgi ve becerilerini anneleriyle paylaşmaktan mutluluk duymaktadır. Burada anne çocuk için tehdit karşısında güvenli bir barınak olarak görülmektedir. Bu nedenle herhangi bir tehdit hissettiklerinde annelerine yönelmektedirler. Çocuğun bağımsızlığı için annenin övgü ve teşvikleri önemlidir. Anne duygusal merkezdir ve keşfederken çocuklar bu merkeze ihtiyaç duymaya devam ederler.

Nesne Sabitliği (36 ay ve Üstü): ilk 36 ay çocuklar anne imajını içselleştirir. Bağımsızlaşma süreci artık çocuğun zihnindeki içselleşen zihin temsili ile devam eder. Annenin fiziksel olarak görünürlüğü yerine annenin güven temsili olarak içselleşmesi ile varlığını sürdürür. Annenin yokluğunda tecrübelerle içselleşmiş olan temsil, çocuğun uzun ayrılıklarda annenin döneceğine olan güveni nedeniyle tahammül edilebilirliği sağlayacaktır. Bu da çocuğun daha fazla bağımlığı anlamına gelmektedir. Aksi durumda yani anne güven merkezi olduğu halde annenin dönemeyebileceğine dair bir içselleşme modeli annenin gittiğinde tekrar dönmeyeceği kaygısına yol açacaktır ki bu nedenle de çocuk anneden ayrıldığında kaybedeceği duygusuyla hareket etmesine yol açacaktır. Mahler'e göre bu durum önceki aşamalara gerileme şeklinde sonuçlanabilir.

2.2.Sosyal öğrenme Teorisi

Öğrenilmiş davranışlar olarak bağımlılığı ve bağımsızlığı incelerken psikanalistlerin öne sürdüğü dürtü kavramı sosyal öğrenme kuramcıları içinde yol gösterici olmuştur (David, 2015; Grusec, 2016). Sosyal öğrenme teorisyenleri herşeyden önce bağımlılık ve bağımsızlığı öğrenilmiş davranışlar olarak ele almaktadırlar. Buna göre dürtüler davranışların denenmesi ve öğrenilmiş davranışlara dönüşmesi için bir zemin hazırlar. Örneğin açlık ve susuzluk gibi doğuştan gelen dürtüler bebeğin dengesinin bozulmasına ve gerginleşmesine neden olur. Bebek ağlar ve gerginliğin azaltacak parmak emme gibi davranışlara yönelir. Beslenme ile birlikte gerginlik azalır ve denge duruma dönülür. Böylece beslenmeyle ilgili faktörler beslenme memnuniyetiyle birlikte 4. haftadan sonra annenin rahatsızlık ve rahatlama ile ilişkilendirilmesine neden olur (Grusec, 2016). İlk yıl içinde bebeklerin davranışları annenin verdiği doyum ile ilişkilendirilir ve bu bir bağımlılık durumu oluşturur. Herhangi bir sorun karşısında sürekli olarak anneye yönelme durumu vardır. Annenin varlığı bu deneyimlerle zamanla yatıştırıcılık anlamına gelir. Benzer şekilde annenin varlığı ilişkili uyarıcılarla ayrıca ikincil pekiştireç haline gelir.

Sosyal öğrenmeye göre çocuklarda bağımlı davranışların varlığının altında yatan bir takım koşullar bulunmaktadır. Annelerinin pekiştireç olması ve bebekler için doyum sağlaması bu koşulların en önemlisidir. Diğer bir anlatımla annenin bebekleri yetiştirmesi ve beslemesi, bebeklerde bağımlılığı teşvik eden doyum kaynağı haline gelmesine neden olur (Howe, 2009). Diğer taraftan, anneler bebeklerin bağımlılık gösterimine karşı cezalandırıcı olabilirler. Örneğin, annenin cezalandırıcı davranışı küçük çocukların ona olan bağımlılığını tehdit edebilir. Diğer bir konu annenin bebeğin mesajlarına yanıt vermemesidir. Bu durum bağımlılık ilişkisini zayıflatabilir. Bir diğer koşul da annenin ikincil bir pekiştireç haline gelmesinden dolayı annenin varlığının çocuğun kaygısını azaltması durumudur. Bu durumda çocuklar bağımlılığı öğrenebilirler.

Bütün bu koşullar çocukların bağımlılığını annenin davranışına bağlı hale getirmektedir. Bu riski makul hale getirmek ebeveynlerin çabalarına bağlıdır. Burada ebeveynler çocuklarının bağımsız davranışlarını ödüllendirmeli, onların bu girişimlerini eleştirmekten uzak durmalıdırlar.

2.3.Bağlanma Teorisi

John Bowlby Psikanalitler ve sosyal öğrenmecilerden farklı olarak anne ile bebek arasındaki ilişkiyi salt ihtiyaçlar temeline dayandırmamıştır (Bowlby, 1969). Bowlby, (1969) bebeklerin doğuştan itibaren bakım gösteren kişiye bağlanma eğilimi olduğunu savunmuştur. Ona göre bebeğin ihtiyaçları karşılanmasa bile bağlanma gelişecek ve bağlanma figürüne yönlenme gerçekleşecektir. Bowlby özellikle Mahler ve Sullivan'ın bebeğin sinyallerine yönelik duyarlılık fikirlerini desteklemiştir. O'na bebeğe bakım ve bebeğin mesajlarına gösterilen tepkiler bakımından annelerin duyarlılık dereceleri farklılık gösterir(Bowlby, 1956).

Bowlby'e (1969) göre bağlanma sıkıntılı durumlarda güven arama eğilimi tarafından şekillenen duygusal bir bağdır. Güven arama ile ilgili önceki

teorisyenlerin görüşleri bulunmaktadır. Bowlby sıkıntılı durumlarda güven aramayı kuramsallaştırarak daha anlaşılır hale getirmiştir.

Bağlanmanın nasıl oluştuğu, bağlanmanın türleri ve bağlanma ve bağımlılık ilişkisi bu kuramsal yapı içerisinde daha açık olarak ifade edilmiştir. Bowlby'yi takip eden ve Bowlby'nin kuramsal fikirlerini ölçülebilir hale getiren en önemli araştırmacılardan biri Mary Ainsworth'tur. Ainsworth ve arkadaşları bağlanmayı ölçülebilir hale getirmek amacıyla "yabancının durumu" adını verdikleri bir tekniği geliştirmişlerdir (Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall, 1978). Bu teknikte bebek için bir yabancının da olduğu bir ortamda bebek ve bakıcısı arasındaki bir dizi ayrılma ve yeniden bir araya gelme süreçleri bulunmaktadır. bu süreçte bir araya gelme bölümünde gösterilen tepkiler bağlanma biçimlerinin belirlenmesinde kullanılmıştır. Bebeklerin davranışlarına dayalı olarak dört bağlanma türü belirlenmiştir. Buna göre bebekler anneleriyle bir araya geldiklerinde annelerine gidip rahatlıyorlarsa bu güvenli bağlanma olarak adlandırılmıştır. Annelerine gitmiyorlarsa kaçınmalı, annelerine hem gidip hem de onları protesto ediyorlarsa çelişik bağlanma olarak sınıflandırılmışlardır. Bu iki tip te güvensiz bağlanmadır. Her ayrılıp bir araya gelmede bebeğin farklı tavırlar göstermesi ise organize olmamış güvensiz bağlanma olarak adlandırılmıştır.

Bowlby'e göre (1969) bağlanma ilişkilerinde ebeveyn davranışları önemlidir. Tutarsız bakım, şiddet yönelimi, yüksek kaygı, depresyon gibi ebeveyn tutum ve davranışları bağlanmaya etki etmektedir. Bowlby, Mahler'in içselleşen zihin temsili görüşünü kavramsallaştırmıştır. Bowlby, bireylerin kendileri ve çevreleriyle ilişkilerini, davranışların ürünleri hakkında önceden fikir verecek içsel bir çalışma modeli ile yapılandırdıkları fikrini ortaya atmıştır. Bu fikre göre bebek ilk bağlanma ilişkisiyle kendisine sosyal ilişkilerde kullanabileceği bir model oluşturur. Bu modelin kurulmasında bağlanılan kişinin duyarlılık derecesi ve tavırları belirleyicidir.

İçsel Çalışma Modeli, bağlanma figürü ve bağlanan arasındaki etkileşim biçimlerinin tekrarlanarak içselleşmesiyle oluşur (Pietromonaco & Barrett, 2000). Bir kere biçimlenmiş olan içsel çalışma modeli kararlık eğilimi olan bilinçdışı varlık haline gelir. Böylece, oluşan model bilişsel olarak davranışların yönünü belirlemede aktif rol oynar.

İçsel çalışma modelleri hayatın ilk birkaç ayı içinde geliştirilebilir (Pietromonaco & Barrett, 2000). Bu modeller davranışların yönetilmesi için kural veya kurallar sistemi sağlar. Bunun yanında yeni deneyimlerin değer biçilmesine olanak veren bir his verir. Örneğin bebek, yeni karşılaştığı birine vereceği tepkinin şeklini ve düzeyini içsel çalışma modeli ile belirler (Eagle, 2013).

İçsel çalışma modeli sayesinde bağlanma figürlerinin muhtemel tepkileri tahmin edilebilir (Cassidy, 2016). İçsel çalışma modeli erken deneyimlere göre gelişen ve sonraki ilişkilere yansıyacak kendisi ve diğerleri hakkındaki temsilleri içerir. Örneğin, sosyal olarak kabul edilmeye ihtiyaç duyan bir çocuğun keşif girişimlerine saygı duyuluyorsa içsel çalışma modeline göre çocuk kendisini değerli ve yeterli hissedecektir. Eğer çocuğun ilişkilerinde ihtiyaçları reddediliyorsa çocuğun kendisine ait sevgiyi ve bakımı değersiz görme şeklinde bir modeli olacaktır. Yine bu çocuğun keşfetme

arzusu baskı altında tutuluyorsa çocuk yetersizlik hissine yönelik bir model geliştirecektir (Cassidy, 2016)

2.3.1.Bağlanma ve Bağımlılık ilişkisi

Anne bir bağlanma figürü olarak güven merkezidir. Güven merkezinin tahmin edilebilir ve rahatlatıcı olması çocukların çevrelerini daha rahat keşfetmelerine ve sosyal ilişkilerde güvene işaret eder. Bağımlılık kaygı ve rahatlayamama ile ilgili görülmüştür. Çocuk, tahmin edemediği, kestiremediği ölçüde onaya ve rahatlatılmaya ihtiyaç duyar.

Güvenli bağlanmada çocuk için bağlanma figürü tahmin edilebilirdir. Bu nedenle bağlanma kuramcıları güvenli bağlananların kolaylıkla bağımsız olabildiklerini savunmaktadırlar. Güvenli bağlanmada çocuk sıkıntılı durumlarda rahatlatılmakta, ihtiyaçları zamanında ve tutarlı bir biçimde karşılanmaktadır. Bu durumda çocuklar güvenli ve bağımsız bir model geliştireceklerdir.

Alan Sroufe ve arkadaşları, bağlanma ve bağımlılık arasındaki farkın bağlanma davranışları değil, davranışların organizasyonları ile ilgili olduğunu vurgulamışlardır (Sroufe, Fox, & Pancake, 1983). Bu aynı zamanda bağlanma ilişkilerinin sabitliği ve otaya çıkan davranışların organizasyonunun sürekliliği ile de ilgilidir. Başka bir deyişle, bebekler tam olarak aynı davranışı göstermeyebilir, ancak temelde davranışın organizasyonu muhtemelen aynı kalır. Sroufe ve arkadaşları bağımlılığa benzer bir örgütsel yaklaşım kullanılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Sroufe ve arkadaşları (1983) güvenli ve güvensiz bağlanan çocukların bağımlılık durumlarını öğretmen değerlendirmesine dayalı olarak incelemişlerdir. Bu araştırmaya göre güvensiz çocukların özellikle de kaçınmalı bağlanan çocukların bağımlılık düzeylerinin yüksek olduğunu buna karşılık güvenli bağlanan çocukların çok düşük bağımlılığa sahip olduklarını belirlemişlerdir. Okula öğretmenlerin onayına ve dikkatine bağımlı olan çocukların akranlarıyla ilişkilerini geliştirmede güçlük yaşadıkları görülmüştür.

Güvenli çocukların içsel çalışma modeli olarak güvenli bir beklenti oluşturmaları bağımsızlığa teşvik etmektedir. Nitekim Bowlby, (1969) çocukların çevreyi keşfetmek için bağlanma figürünün güvenli davranışlarına ihtiyaç duyduklarını ifade edilmiştir. Buna, güven esası (secure base) adını vermiştir.

Bağlanma ve bağımlık arasında anne duyarlılığına dayalı çok ince bir çizgi bulunmaktadır. Anne duyarlılığı, güvenli bağlanma için oldukça önemlidir. Bebeklerin ihtiyaç duyduklarında gösterdikleri sinyallere zamanında ve tutarlı olarak cevap vermek olarak ifade edilebilir. Ancak bebeğin isteklerini veya ihtiyaçlarını ifade etmedikleri halde, örneğin acıktığına dair herhangi bir sinyal göndermediği durumda, annenin bebeği yedirmesi gibi davranışlar bağımlılığa yol açar. Bebeği acıktırmamak, susatmamak kısacası fiziksel ihtiyaçlarını ifade edebileceği fırsatlar vermemek önemli riskler barındırır. Nitekim duyarlılık bebeğin mesajından hareketle gerçekleşir. Annenin çocuğun mesajlarına fırsat vermemesi, bebeğin anne olmadan fiziksel ihtiyaçlarını bile karşılayamayacağına dair bir modele yol

açar. Bebeği "asla ağlatmamalıyım" düşüncesi yerine "bebeğim acıksın, mesajını iletsin ama ben zamanında ve tutarlı bir biçimde mesajlarına cevap vereyim" düşüncesi hâkim olmalıdır.

3.Sonuç

Bağımlılık ve bağımsızlık özellikle 1950'li yıllarda kuramsal olarak tartışılmış ve günümüze değin pek çok teorik açıklama yapılmıştır. Doğumdan sonraki erken dönemlerde bağımlılığın hâkim olduğu ancak 4-5. aylardan itibaren bağımsızlaşmaya dayalı bir sürecin başladığı vurgulanmıştır. Bebeklikteki bağımlılığın nedeni olarak Psikanalistler ve sosyal öğrenme kuramcıları bebeğin anneye olan ihtiyacını öncelemişlerdir. Bağlanma kuramcıları ise ihtiyaçlar karşılanmasa bile doğal bir olgu olarak bağlanmanın gerçekleştiğini savunmuşlardır. Bütün kuramlar ortak olarak özellikle anne davranışlarının bağımlılık veya bağımsızlık üzerinde belirleyici olduğuna dikkat çekmişlerdir.

4.Referanslar

Ainsworth, M. D. . D. S., Blehar, M. . C., Waters, E., & Wall, S. (1978). Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation. In Journal of the American Academy of Religion (Vol. 52). https://doi.org/10.1093/jaarel/52.2.411-a

Arnold, L. (2019). Psychoanalysis. Year's Work in Critical and Cultural Theory. https://doi.org/10.1093/ywcct/mbz004

Beller, E. K. (1955). Dependency and independence in young children. Journal of Genetic Psychology, 87, 25–35. https://doi.org/ 10.1080 /00221325.1955.10532913

Benson, J. B., & Haith, M. M. (2010). Social and Emotional Development in Infancy and Early Childhood. Academic Press.

Bowlby, J. (1969). Attachment and loss: Attachment. In Attachment (Vol. 1). https://doi.org/10.1177/000306518403200125

Bowlby, John. (1956). The Growth of Independence in the Young Child. The Journal of the Royal Society for the Promotion of Health, 76, 587–591. https://doi.org/10.1177/146642405507600912

Cassidy, J. (2016). The Nature of the Child's Ties. In Hanbook of Attachment Theory, Research, and Clinical Applications (third edition) (pp. 3–24). Retrieved from http://ezproxy. muni.cz/ login? url= http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,cookie,uid&db=psyh&AN=2008-13837-025&lang=cs&site=eds-live&scope=site

David, L. (2015). Social Learning Theory Bandura Social Learning Theory. Learning Theories.

Eagle, M. N. (2013). Attachment and Psychoanalysis: Theory, Research, and Clinical Implications. New York: The Guilford Press.

Enfield, R. E. (2010). Sullivan's Interpersonal Theory. In The Corsini Encyclopedia of Psychology. https://doi.org/1 0.1002/ 9780470 479216.corpsy0964

Gewirtz, J. L. (1972). Attachment, dependence, and a distinction in terms of stimulus control. In Attachment and dependency.

Grusec, J. E. (2016). Social learning theory. In The Curated Reference Collection in Neuroscience and Biobehavioral Psychology. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809324-5.23568-2

Gullestad, S. E. (2001). Attachment theory and psychoanalysis: Controversial issues. Scandinavian Psychoanalytic Review. https://doi.org/10.1080/01062301.2001.10592610

Hartup, W. W. (1982). Research Manual in Child Development. PsycCRITIQUES, 27. https://doi.org/10.1037/021355

Hartup, W. W. (1989). Social Relationships and Their Developmental Significance. American Psychologist. https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.2.120

Hartup, W. W., & Keller, E. D. (1960). Nurturance in Preschool Children and Its Relation to Dependency. Child Development. https://doi.org/10.2307/1126016

Heathers, G. (1955). Emotional dependence and independence in nursery school play. Journal of Genetic Psychology, 87, 37–57. https://doi.org/10.1080/00221325.1955.10532914

Howe, D. (2009). Handbook of attachment: Theory, research and clinical Applications. Journal of Social Work. https://doi. org/10.1177 /1468017309342543

Nicola Taylor, K. W. (2015). Crown House WJEC Psychology: AS Level.

Pietromonaco, P. R., & Barrett, L. F. (2000). The internal working models concept: What do we really know about the self in relation to others? Review of General Psychology, 4(2), 155–175. https://doi. org/10.1037 /1089-2680.4.2.155

Seven, S. (2008). Çocuk ruh sağlığı. Ankara: Pegem Akademi.

Seven, Z. D., & Alabay, E. (2020). Investigation of the interactions of mothers and their 30-42 months Old children who are living in different family types in the context of mother sensitivity. International Journal of Educational Research Review, 5(1), 70–82.

Sroufe, L. A., Fox, N. E., & Pancake, V. R. (1983). Attachment and Dependency in Developmental Perspective. Child Development. https://doi.org/10.2307/1129825

CHAPTER

26

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Türk İmparatorluklarında Mehter Müziğinde Kullanılan Çalgılar (Ahmet Selçuk Bayburtlu)

Türk İmparatorluklarında Mehter Müziğinde Kullanılan Çalgılar

Ahmet Selçuk Bayburtlu[1]
[1]*Şırnak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Şırnak*
selcuk.bayburtlu.025@gmail.com

Özet

Her topluluğun kendi özelliklerini yansıtan müzik türleri bulunmaktadır. Türk toplumunda ise müzik arkeolojik kazı ve kalıntılar sonucu ile ortaya çıkan 5000 yıllık bir tarihe dayanmaktadır. Türk toplumunda pek çok farklı müzik türü bulunmakla birlikte, bu müzik türlerinden en fazla gelişme gösteren türler ise dini ve askeri müzik türleridir.
Araştırmanın amacı mehter müziğinde kullanılan çalgılar hakkında bilgi vermek ve mehter takımının tarihi hakkında bilgi vermek amacı ile hazırlanmıştır.
Araştırmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Bu modelde, çok fazla sayıda elemandan oluşan bir evren vardır. Bu evren hakkında genel bir yargıya varmak için evrenin tümü veya ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleri söz konusudur.
Araştırmanın sonucunda her topluluğun kendi özelliklerini yansıtan müzik türleri bulunmaktadır. Türk toplumunda ise müzik arkeolojik kazı ve kalıntılar sonucu ile ortaya çıkan 5000 yıllık bir tarihe dayanmaktadır. Türk toplumunda pek çok farklı müzik türü bulunmakla birlikte, bu müzik türlerinden en fazla gelişme gösteren türler ise dini ve askeri müzik türleridir. I. Murat döneminde mehter teşkilatı gelişmeye başlamıştır. Bunun pek çok sebebini olmasının yanı sıra en önemli sebebi savaş sayısının artması buna binaen mevcut mehter takımı ve mehteran sayısının da artmasıdır. Mehter Fatih Sultan Mehmet Han döneminde ayrı bir öneme sahiptir. İstanbul'un fethi sırasında mehter takımını etkin bir biçimde kullanmıştır. Kuşatma ve saldırılarda davul ritimlerine göre hareket edilmiştir. II. Mahmut dönemine kadar Osmanlı imparatorluğuna savaşta ve barışta eşlik eden mehter kapatılmış buna bağlı olarak yeniçeri ocağı da kapatılmıştır. II. Mahmut kapatılan iki kurum yeniden isimlendirerek faaliyete sokmuştur. Biri Batı Avrupa askeri müziği ve bando müziği benzeri bir yapıya sahip olan Mızıka-ı Hümâyun teşkilatı, yeniçeri ocağı yerine ise Âsâkir-i Mansûre-i Muhammediye teşkilatı getirilmiştir.

Anahtar kelimler: Osmanlı, Mehter, Tarih, Çalgı

Turkish Empire in Instruments Used in Mehter Music

Abstract

Each community has music genres that reflect their own characteristics. Turkish in society, music is based on a 5000-year history that emerged as a result of archaeological excavations and ruins. Although there are many different types of music in Turkish society, the most progressive types of these music types are religious and military music. The purpose of the research was prepared to give information about the instruments used in mehter music and to give information about the history of the mehter team.

General survey model was used in the research. In this model, there is a universe consisting of too many elements. To make a general judgment about this universe, there are screening arrangements made on the entire universe or a group, sample, or sample to be taken from it.

As a result of the research, there are music genres that reflect each community's own characteristics. In Turkish society, music is based on a 5000-year history that emerged as a result of archaeological excavations and ruins. Although there are many different types of music in Turkish society, the most progressive types of these music types are religious and military music. Mehter organization started to develop in the period of Murat I. In addition to the many reasons for this, the most important reason is the increase in the number of wars and the number of mehter and the number of mehteran. Mehter Fatih has a special importance in the period of Sultan Mehmet Han. Mehter team was used effectively during the conquest of Istanbul. In sieges and attacks, it was acted according to drum rhythms. II. Until the time of Mahmut, the mehter, which accompanied the Ottoman empire in war and peace, was closed and accordingly the janissary quarry was closed. II. Mahmut restarted the two institutions that were closed down. The organization of Mızıka-ı Hümâyun, one of which has a structure similar to Western European military music and marching music, and the yenisâkir-i Mansûre-i Muhammediy organization was replaced by the janissary quarry.

Keywords: Ottoman, Mehter, History, Instrument

1.Giriş

Her topluluğun kendi özelliklerini yansıtan müzik türleri bulunmaktadır. Türk toplumunda ise müzik arkeolojik kazı ve kalıntılar sonucu ile ortaya çıkan 5000 yıllık bir tarihe dayanmaktadır. Türk toplumunda pek çok farklı müzik türü bulunmakla birlikte, bu müzik türlerinden en fazla gelişme gösteren türler ise dini ve askeri müzik türleridir.

Türk toplumunda mehter müziğinin ilk ortaya çıkışı Hun İmparatorluğuna dayandığı bilinmektedir. Hun imparatorluğu döneminde bu mu müzik türüne

Tuğ takımı ismi verilmiştir. İslamiyet'in kabulünden sonra ise tabl (davul) nakkare, nefir (boru) ve zilden oluşan bir topluluk oluşturulmuştur.

Tarihi kaynaklar incelendiğinde, Türklerde askeri müziğin ilk olarak ortaya çıkması Hunlular dönemine dayanmaktadır. Türklerde askerî müziğin ilk ortaya çıkışı, tarihî kaynaklara göre tuğ takımı adıyla anılan Hunlular dönemine rastlamaktadır. Bu topluluk varlığını Kök Türk ve Uygurlarda da devam ettirmiştir. Bu dönemlerde askeri müzik topluluğunun teşkilat yapısına yönelik birçok kaynak vardır. Fakat belirgin bir yapının varlığından söz etmek mümkün değildir. Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra Memluklularda, Büyük Selçuklularda, İlhanilerde, Anadolu Selçuklularında, Karakoyunlu ve Akkoyunlularda hükümet alameti olarak tabl (davul) nakkare, nefir (boru), zilden oluşan askerî müzik topluluğunun kullanıldığı görülmüştür. Tablhane ya da nevbethane askeri müzik topluluğuna verilen addır. İlaveten, nevbet ise verdikleri konser anlamına gelmektedir (Uzunçarşılı, 1988).

Fakat Türk toplumunda eski zamanlarda müzik tapınma, büyü gibi inanışların yanı sıra eğlence, zevk ve sefa içinde kullanılırdı. Bu faaliyetler sonunda müzikte kendilerini yetiştirmiş ve müzikten faydalanmayı öğrenmişlerdir. Yeterli bilgi birikimi kazanmaları sonucunda ise toplumsallaşma, bir arada yaşama gibi alışkanlıklar kazanmış ve müziği artık büyü, eğlence gibi faaliyetlerden uzak tutarak askeri ve dini amaçla kullanılmaya başlanmıştır.

Türklerde müzik sadece zevk, neşe, eğlence kaynağı, aşk ve hüzün anlamına gelmez. Aynı zamanda devlet-millet bütünlüğünü oluşturan, halkı uyaran, savaşta orduya millî duygular aşılayan, yürüyüş ve hareket düzenleyen duyguları da ifade eder. İlaveten, dini açıdan iyi ruhları çağıran, kötü ruhları uzaklaştıran bir kültür ve gelenek sembolü olarak da nitelendirilmektedir (Ögel, 1986).

Türk toplumunda davul, flüt, nakkare ve def gibi çalgılar önemli bir yere sahiptir. Çünkü Türkler göçebe bir yaşam şeklini benimserler. İlaveten onlar için savaş olgusu oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda askeri müzik kültürü onların yaşamının önemli bir parçasıdır. Ancak burada düşünülmesi gereken önemli husus, Türk tarihinde ordu, halk ve devlet yapı olarak hep bir zincir halindedir ve birbirlerinden hiç kopmamış bütün olarak kalmıştır. Dolayısıyla bu durum müziğe devlet yaşamında farklı bir fonksiyon kazandırdığını düşündürmektedir (Kaya, 2012).

Mehter takımına savaşlarda önemli görevler düşmektedir. Orduyu coşku ve heyecanda tutmak, zafere inandırmak gibi görevlerde yer aldığı bilinmektedir. Bunların yanı sıra barış zamanlarında da önemli görevler üstlenmektedir. Hükümdarların gücünü, şan şöhret ve ihtişamını gösteren bunların ise müzik ile dile getirildiği müzik ile ortaya konulduğu görülmektedir. İmparatorluğun onur timsali olan mehter padişahların, vezirlerin, dere ve sancak beyleri gibi görevlerde devleri simgeleyen tuğ takımlarının da eklenmesi ile güç, görkem ve kudretin daha da ihtişamlı, heybetli görünmesine katkıda bulunmuştur.

Türk toplumunda askeri müzik önemli bir yere sahiptir. Askeri müzik türünde pek çok çalgı kullanılmaktadır. Fakat en yaygın ve en eski çalgısı davul'dur. Davul ve Tuğ eski Türk toplumunda gücün ve iktidarın simgeleridir.

Tuğ; Atkuyruğu olarak bağlanarak ucuna altın yaldızlı top geçirilen mızrak gibi bir sembolün adı" olarak tanımlanmaktadır (Türkmen, 2009).

Tarihin ilk Tuğ takımı milattan önce 4. y.y.'da Hun İmparatorluğu tarafından kurulduğu bilinmektedir. Tuğ davul ile beraber ortaya çıkınca savaş olacağının habercisidir. Tuğ sadece Türk İmparatorluklarında görülmemektedir, Batı uygarlıklarında da görülmektedir. Flama, arma ve sembollerin Türk İmparatorlularındaki karşılığı Tuğ ve davuldur.

Tabıl; Karahanlılar dönemi incelendiğinde; tuğ müziği, tabıl müziğine dönüşmüştür. İlaveten, tuğ takımı da tabılhane'ye dönüşmüştür. Fakat askeri müzik devlet içindeki yerini korumuştur. Kaynaklar incelendiğinde ise; davul kelimesi Tabl ya da Tabıl şekliyle eski söylenme biçimi olarak ifade edilmektedir. Bu terimin Asur uygarlığında kullanılmış olan tabbalu adı verilen davula benzer vurmalı bir çalgıdan gelebileceği belirtilmektedir (Say, 2005).

Nevbet; İslamiyet öncesi ve sonrası farklı anlamları bulunmaktadır. İslam öncesi nöbet değişim vakitlerde kullanılan nevbet İslam sonrası dini amaçlar için kullanılmıştır.

Mehter müziğinde en yaygın kullanılan çalgı davuldur. Davul'un kullanılmasının pek çok anlamı bulunmaktadır. Türk imparatorluklarında davul çalmak nevbet vurmak anlamına gelmektedir. Her nevbet vurulmasının ise farklı anlamları bulunmaktadır. Örnek verilecek olursa Selçuklu imparatorluğunun nevbet geleneği açıklayıcı bir örnek olacaktır.

Nevbet ile alakalı bir kaynak incelendiğinde; Selçuklu saraylarında askeri müziğin dışında ve gündelik eğlenceler dışında bayramlarda ve düğünlerde, culüs ve zafer törenlerinde, misafir olarak gelen hükümdar ile elçilerin davetlerinde birçok oyun, raks ve musiki oldukça büyük önem arz ediyordu. İlaveten, atlı oyun ve yarışlarda Türkler davul ve zurna olmadan yapamazdı. Fakat devlet protokolüne göre bu tarz yarışmalar devlet nevbetleri ile yapılırdı. Başta ihtiyar Sultan olmak üzere Bağdat'ta yapılan Tuğrul Bey'in düğününde, tüm Türk beyleri beraberce Türkçe şarkılar söyleyerek raks ederdi ve dizlerini yere vurup sıçrarlardı (Turan, 1996). Bu bağlamda araştırmanın amacı, mehter müziğinde kullanılan çalgılar hakkında bilgi vermek ve mehter takımının tarihi hakkında bilgi vermektir.

2.Yöntem

Araştırma genel tarama modeli yöntemi kullanılarak gerçekleşmiştir. Bu modelde, çok fazla sayıda elemandan oluşan bir evren vardır. Bu evren hakkında genel bir yargıya ulaşmak için evrenin tümü veya ondan alınacak bir

grup, örnek veya örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleri söz konusudur (Karasar, 2010).

3. Türk İmparatorluklarında Mehter Takımı ve Tarihsel Gelişimi

Mehter Osmanlı devleti 1299-1826 yıllarını kapsayan, Osman devleti kurucusu Osman Gazi'den II. Mahmut dönemine kadar 537 yıl gibi bir zaman dilimini kapsayan askeri bir müzik türüdür.

Osmanlılara askeri müzik geleneği Selçuklular sayesinde aktarılmıştır. Selçuklularda nevbet denilen askeri müziğin unsurlarının gönderilmesinin sebebi, dönemin Osmanlı sultanı Osman Gazi'ye jest olması içindir. Osman Gazi divan kurarak nevbeti ilk defa bütün hizmetinde çalışan görevliler ile ayakta seyretmiştir. Osman Gazi'nin zaferlerinin duyulmasıyla birlikte Selçuklular tarafından *h.683=m.1284* tarihli bir fermanla Söğüt ve civarı kendisine verilmiştir. Bu bağlamda *h.688=m.1289* tarihli ferman ile de bağımsızlık malzemesi gönderilmiştir (Sanal, 1964).

Mehter müziği Osman Gazi döneminde savaşlarda kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmed han dönemine kadar yazılı kaynak bulunmamakla birlikte Sultan Mehmed hanın getirmiş olduğu askeri yenilikler ile birlikte mehter takımında da gelişmeler görülmektedir.

Mehter Osmanlı devletlerinde hep savaşlarda yer almamıştır. Barış zamanlarında toplumsal görev ve sorumluluklarda yer almıştır. Osmanlı devletlerinde hem savaş hem de sosyal alanda kullanılan mehter işlevsel olarak kurumsallaşması kaçınılmaz olmuştur. İki kurum halinde karşımıza çıkmaktadır. Mehteran-ı Hayme-i Hâssa ve Mehteran-ı Tabl-ı Alem'dir. I. Murat döneminde mehter teşkilatı gelişmeye başlamıştır. Bunun pek çok sebebini olmasının yanı sıra en önemli sebebi savaş sayısının artması buna binaen mevcut mehter takımı ve mehteran sayısının da artmasıdır.

Mehter takımı hiç şüphesiz Fatih Sultan Mehmet Han döneminde ayrı bir öneme sahiptir. İstanbul'un fethi sırasında mehter takımını etkin bir biçimde kullanmıştır. Kuşatma ve saldırılarda davul ritimlerine göre hareket edilmiştir. II. Mahmut dönemine kadar Osmanlı imparatorluğuna savaşta ve barışta eşlik eden mehter kapatılmış buna bağlı olarak yeniçeri ocağı da kapatılmıştır. II. Mahmut kapatılan iki kurum yeniden isimlendirerek faaliyete sokmuştur. Biri Batı Avrupa askeri müziği ve bando müziği benzeri bir yapıya sahip olan Mızıka-ı Hümâyun teşkilatı, yeniçeri ocağı yerine ise Âsâkir-i Mansûre-i Muhammediye teşkilatı getirilmiştir.

3.1.Mehter de Yer Alan Çalgılar

21. yüzyılda mehter denilince ilk akla gelen çalgılar davul, zurna, boru, kös, zil ve nakkare'dir. Türk müziği çatısında yer alan mehter müziği kendine has icra ve tavrı bulunmaktadır. Mehter müziğinde kullanılan çalgılar askeri müzik tarihi süresince değişmiş ve gelişmiştir. Bunun en temel faktörü ise göç

ve buna paralel olarak gerçekleşen fetihlerdir. Bu çalgıların tarihinin çok eskilere dayandığı bilinmektedir. Bunun kanıtı ise Orta Asya ve Anadolu'da bulunan mağara resimlerinden anlaşılmaktadır.

Mehter müziğinde kullanılmış olan çalgılardan her birinin savaş aletlerini temsil ettiği söylenebilir. Kös; şahî topu, zil; kılıç seslerini, davul; top seslerini, nakkare; koşan atların nal seslerini, zurna; kişneyen atları, çevgan ise; yeniçerilerin savaş naralarını sembolize etmektedir (Kaya, 2012).

Şekil 1: 1826' dan önce Ârif Paşa tarafından resmedilen Osmanlı mehter çalgıları (Tekin, 2017)

Zurna

Mehter takımında iki çeşit Zurna olduğu bilinmektedir. Biri Kaba Zurna sesi kalın ve gör' dür. Diğeri ise Cura Zurna olarak bilinen ince ve tiz sese sahip zurnadır. Zurna'ya Curna olarak bilinmektedir.

Şekil 2: Kaba ve Cura zurna

Boru

Eski okunuşlarına göre "borı, borgıy"; boru anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, Arapça'dan alınan "nefir" mehterhanenin nefesli sazlarından olduğu da belirtilmektedir (Sanal, 1964).

Şekil 3: 18. yüzyılda Boru zen

Zil

Zil, daire biçiminde bakırdan yapılmış vurmalı bir çalgı olarak tanımlanmaktadır. Kalınlığı birkaç milimetreden oluşan zil orta kısmına doğru bombeleşme göstermektedir. Oluşan bu bombe kısmın ortasında ise iki zili birbirine bağlamak amacı ile ip geçirmeye yarayan birer delik bulunmaktadır. Mehterin önemli çalgıları arasında yer almaktadır. Eski Türklerde "çeng" yanı savaş anlamına gelmektedir. Şavaşın bitiminde duyulan ya da savaş sırasında coşku amacı ile çalınan özel düzümlü "ceng-i harb" teriminin bugünkü anlamı, savaş zilidir. Bu bakımdan ele alındığında zil çalgısı savaşlar sırasında büyük bir öneme sahiptir (Pirgon, 2014).

Şekil 4: Mehteran Zili

Kös

Eski Türklerde "küvrüğ" olarak bilinmektedir. İki elle tutulan bu çalgı, çifttir. İki parça da eşit büyüklükte, tokmakla belirli usul kalıpları dikkate alınarak vurulur. Bakır üzerine deve derisi geçirilerek yapılmaktadır. Yarım yumurta şekline benzemektedir. Üst kısmı da en geniş yeri olarak belirtilmektedir (Öztuna, 1990).

Şekil 5: Mehteran Kös'ü

Nakkare

Mehter takımında yer alan vurmalı bir çalgıdır. İki küçük değnekle çalınan, elle tutulacak kadar küçük, üstü deri kaplamalı bir çift kâse olarak söylenebilir. Bu çalgının tekkelerde kullanılmasına kudüm, mehter takımında kullandığı cinse ise, çifte nar'ra denilmekteydi (Pirgon, 2014).

Şekil 6: Mehteran Nakkaresi

Davul

Davul; üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar: Ağaç, deri ve kaytandır. Silindir şeklindeki kasnağın her iki yanına gerilmiş olan deriler bulunmaktadır. İlaveten, omuza asmaya yarayan, kaytan olarak adlandırılan kayıştan oluşmaktadır. Davulun günümüzdeki şeklini alabilmesi için asırlar süresince yalnızca şeklinde değil aynı zamanda yapımında da birçok değişiklik olduğu belirtilmektedir. Davulun günümüzdeki ölçümleri ise iki yüzü arasındaki mesafe ve silindir kasnağının yüksekliği XVI. ve XIX. yüzyıl arasında günümüzdeki ölçülerinden oldukça fazladır. Zamanla bu yükseklik azalarak bugünkü ölçülerine ulaşmıştır. Usul vuruşlarında tokmaktan "düm" sesi, çubuktan ise "tek" sesi çıkmaktadır (Sanal, 1964).

Davul mehteran ve Türk toplumunda kullanılan tarih çok eskilere dayanan bir çalgıdır. Davul tarih içerisinde sadece hükümdarların merasim törenlerinde değil aynı zaman da iktidarı da temsilen kullanılmıştır. Orhun abidelerinden anlaşıldığı üzere kazanılan zaferlerde "köbrüge" olarak bilinen davul kutlamaları yapılmaktadır.

Türk müziği çatısı altında olan en önemli çalgılardan biri davul' dur. Günümüze kadar pek çok anlam yüklenerek kullanılmıştır. Bunların arasında mehter takım davulu ayrı bir öneme sahiptir. Davul' u çalanlara farklı isimler verilmiştir. "küvrüğ, tuğ, tavul, tavıl, tabl gibi çeşitli isimlerde anılmıştır".

Şekil 7: 18. yüzyıl Davulzen

Şekil 8: 18. yüzyıl Davulzen

4.Sonuç

Her topluluğun kendi özelliklerini yansıtan müzik türleri bulunmaktadır. Türk toplumunda ise müzik arkeolojik kazı ve kalıntılar sonucu ile ortaya çıkan 5000 yıllık bir tarihe dayanmaktadır. Türk toplumunda pek çok farklı müzik türü bulunmakla birlikte, bu müzik türlerinden en fazla gelişme gösteren türler ise dini ve askeri müzik türleridir.

Türk toplumunda mehter müziğinin ilk ortaya çıkışı Hun İmparatorluğuna dayandığı bilinmektedir. Hun imparatorluğu döneminde bu müzik türüne Tuğ takımı ismi verilmiştir. İslamiyet'in kabulünden sonra ise tabl (davul) nakkare, nefir (boru) ve zilden oluşan bir topluluk oluşturulmuştur.

Tarihi kaynaklar incelendiğinde, Türklerde askeri müziğin ilk olarak ortaya çıkması Hunlular dönemine dayanmaktadır. Türklerde askerî müziğin ilk ortaya çıkışı, tarihî kaynaklara göre tuğ takımı adıyla anılan Hunlular dönemine rastlamaktadır. Bu topluluk varlığını Kök Türk ve Uygurlarda da devam ettirmiştir. Bu dönemlerde askeri müzik topluluğunun teşkilat yapısına yönelik birçok kaynak vardır. Fakat belirgin bir yapının varlığından söz etmek mümkün değildir. Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra Memluklularda, Büyük Selçuklularda, İlhanilerde, Anadolu Selçuklularında, Karakoyunlu ve Akkoyunlularda hükümet alameti olarak tabl (davul) nakkare, nefir (boru), zilden oluşan askerî müzik topluluğunun kullanıldığı görülmüştür. Tablhane ya da nevbethane askeri müzik topluluğuna verilen addır. İlaveten, nevbet ise verdikleri konser anlamına gelmektedir.

Mehter Osmanlı devleti 1299-1826 yıllarını kapsayan, Osman devleti kurucusu Osman Gazi'den II. Mahmut dönemine kadar 537 yıl gibi bir zaman dilimini kapsayan askeri bir müzik türüdür.

Askeri müzik geleneğinin Osmanlılara Selçuklular vasıtası ile geçtiği ifade edilmektedir. Selçuklularda nevbet olarak betimlenen müzik unsurları, Osmanlı sultanına jest amaçlı yapılmıştır.

Mehter Osmanlı devletlerinde hep savaşlarda yer almamıştır. Barış zamanlarında toplumsal görev ve sorumluluklarda yer almıştır. Osmanlı devletlerinde hem savaş hem de sosyal alanda kullanılan mehter işlevsel olarak kurumsallaşması kaçınılmaz olmuştur. İki kurum halinde karşımıza çıkmaktadır. Mehteran-ı Hayme-i Hâssa ve Mehteran-ı Tabl-ı Alem'dir. I. Murat döneminde mehter teşkilatı gelişmeye başlamıştır. Bunun pek çok sebebini olmasının yanı sıra en önemli sebebi savaş sayısının artması buna binaen mevcut mehter takımı ve mehteran sayısının da artmasıdır.

Mehter Fatih Sultan Mehmet Han döneminde ayrı bir öneme sahiptir. İstanbul' un fethi sırasında mehter takımını etkin bir biçimde kullanmıştır. Kuşatma ve saldırılarda davul ritimlerine göre hareket edilmiştir. II. Mahmut dönemine kadar Osmanlı imparatorluğuna savaşta ve barışta eşlik eden mehter kapatılmış buna bağlı olarak yeniçeri ocağı da kapatılmıştır. II. Mahmut kapatılan iki kurum yeniden isimlendirerek faliyete sokmuştur. Biri Batı Avrupa askeri müziği ve bando müziği benzeri bir yapıya sahip olan Mızıka-ı Hümâyun teşkilatı, yeniçeri ocağı yerine ise Âsâkir-i Mansûre-i Muhammediye teşkilatı getirilmiştir.

5. Referanslar

Karasar, N. (2010). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kaya, E.E. (2012). Türk ordu geleneğinde askeri müzik olgusu. İdil Sanat ve Dil Dergisi I (3):93-105.

Ögel, B. (1986). Türk Kültür Tarihine Giriş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınlar, Cilt:8, Ankara.

Öztuna, Y. (1990). Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Pirgon, Y. (2014). Osmanlı Dönemi Mehteran-I Tabl-I Alem Teşkilatına Genel Bir Bakış. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 42,* 107-129.

Sanal, H. (1964). Mehter Musikisi, bestekâr mehterler-mehter havaları. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Say, A. (2005). Müzik Ansiklopedisi. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

Tekin, E. (2017). Yirminci Yüzyılda Askeri Mehter, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Turan, O. (1996). Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Türkmen, M.N. (2009). Osmanlı'da askeri müzik mehter. İstanbul: AVK Yayın Dağıtım.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal. Ankara: TTK.

CHAPTER

27

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Siyasal Liberalizm (Fatma Okur Çakıcı)

Siyasal Liberalizm

Fatma Okur Çakıcı[1]
[1]*Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, fatmaokurcakici@kmu.edu.tr*

Giriş

Günümüz demokrasileri açısından çoğulculuk vazgeçilmez bir değerdir. Çoğulculukla birlikte farklı dini, ahlaki, siyasi farklılıkların içinde barındığı bir toplumsal yapı ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar içinde bir uyum ve denge ortaya konulması ve çatışmaların mümkün olduğunca üstesinden gelinebilmesi için ise toplumda bir adalet anlayışının bulunması gerekmektedir.

Rawls'ın adalet anlayışını ortaya koyduğu "Bir Adalet Teorisi" ve ardından geliştirdiği "Siyasal Liberalizm", toplumsal sorunların adil bir şekilde nasıl çözüleceğine dair teorilere yer vermektedir.

Siyasal liberalizm, John Rawls tarafından geliştirilmiş olan "Bir Adalet Teorisi"nin devamı niteliğinde olan bir görüştür. Adalet Teorisiyle ortaya konulan "hakkaniyet" fikrini içermekle birlikte, birtakım değişiklikler gündeme getirmektedir. Toplumsal adaletsizliklerin nasıl ortadan kaldırılabileceği, sosyal eşitsizliklerin ne şekilde dengeye getirilebileceği gibi sorunsalların çözümüne yönelik fikirleri barındırmaktadır.

Bu iki eserinde Rawls belirli bir toplumda yaşayan bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalışmaktadır. Ayrıca bu teoriler ışığında toplumun adalet anlayışının gelişebileceğini vurgulamaktadır.

Bu çalışmada, Adalet Teorisinin ve ardından geliştirilen Siyasal Liberalizmin esas vurguladığı noktalar olan ve özellikle liberal demokratik toplumlarda geçerli olabilecek unsurları içeren, toplumsal adaletin geliştirilmesi ve sosyal dengesizliklerin giderilmesine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır.

Aydınlanma düşüncesi ile ortaya çıkan akılcılık ile bireylerin rasyonel varlıklar olduğu, kendilerini geliştirmelerinde ve sonrasında toplumsal ve siyasal yapının gelişmesinde bu durumun etkili olacağı ortaya konulmaktadır.

Bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması temel ilkesi ile, yine bireylerin rızasına dayalı seçimler, katılımcı temsili demokrasi anlayışı ve bu noktada güvenlik ve adaletten sorumlu olan minimal devlet anlayışı liberal demokrasinin özünü oluşturmaktadır.

20. yüzyılın ikinci bölümünde birtakım siyasal kuramcılar, John Locke, Immanuel Kant ve John StuartMill gibi düşünürler tarafından ortaya konulan "geleneksel" liberalizm anlayışının çağdaş demokrasilerde mevcut olan, artan, çelişen ve çoğu zaman ölçülemeyen uzlaşılamayan adaleti sağlama ile ilgili

zorlukları tartışmaya başladı. Bu zorlukların etkili bir şekilde ele alınması için; (1) siyasal ve siyasal olmayan arasındaki kamu ve öze çıkar konularını daha iyi ayırt edebilmek için liberal sınırların yeniden çizilmesi gerekecektir. (2) sadece ilkini düzenlemek ve arabuluculuk yapmak için bir çerçeve üzerinde uzlaşma sağlamaya odaklanmak gerekmektedir. Bu argüman dizisiyle ilişkilendirilen düşünce okulu John Rawls tarafından geliştirilen siyasal liberalizmdir (Chatterjee, 2011: 872).

Rawls hem Adalet Teorisi hem de Siyasal Liberalizm adlı çalışmalarında çoğulculuğun kaçınılmaz bir gerçeklik olduğunu ve çağımızın bu gerçekliği ancak adalet zemininde değerlendirmekle bir soruna dönüşmeden çözebileceğini iddia etmektedir (Macit, 2015: 214).

Sosyal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve toplumsal adaletin sağlanması temel varsayımıyla ortaya koyduğu teorileri savunan Rawls, siyasal davranışlarda en iyi motivasyonu sağlayan kavram olarak ileri sürdüğü liberal adalet anlayışını haklı çıkarmaya çalışmaktadır. Bu adalet anlayışıyla toplumun temel yapısını oluşturan temel siyasal, sosyal ve ekonomik kurumların sosyal bir işbirliği ile bir araya getirmesini amaçlayan ilkelerini vurgulamıştır. Siyasal liberalizmin temelinde liberal ve demokratik eğilimlerin birleştirilmesi yatmaktadır.

Teoride Rawls, özgür ve eşit bireyler olarak vatandaşlar arasındaki adil işbirliğinin önemine değinen bir adalet anlayışla iyi düzenlenmiş demokratik bir toplum ideali önermiştir.

Rawls adalet teorisiyle toplumsal eşitsizliklerin azaltılarak, bireysel özgürlüklerin artmasını amaçlamıştır. Sosyal adalet açısından en temel ilkelerden biri ise farklılaşma ilkesidir. Bu ilke ise, sosyo-ekonomik eşitsizliklerin toplumdaki en dezavantajlı konumdakiler lehine düzenlenmesini öngörerek, sosyal adaletin sağlanmasını amaçlamaktadır.

1.LİBERALİZM

Locke ve Kant gibi düşünürlerden beri liberal siyasal teori toplumsal siyasal pratikle içiçe gelmiş ve Batılı (özellikle Avrupalı) toplumların iktisadi-toplumsal gündemiyle birlikte ortaya çıktığından liberalizmi bağımsız bir düşünce boyutu olarak ayırt etmek oldukça zorlaşmıştır (Erdoğan, 1998: 2).Üçyüz yıldan uzun bir süredir liberalizmin ayırt edici özelliği, bireysel özgürlüğü teşvik etme çabası olmuştur. Fakat bu çok geniş hedefi liberallerin tam olarak özgürlüğün ne olduğu ve bunu en iyi nasıl teşvik edebilecekleri konusunda kendi aralarında fikir ayrılıklarına bırakmıştır. Bu anlaşmazlıklar neticesinde liberalizm “neoklasik” ve “refah” liberallerinin bölünmesine yol açmıştır. (Ball vd., 2013: 44).

Rönesans ve reform ile ortaya çıkan bir iklim ürünü olan ve bir yaşam biçimi olan liberalizm, yükselen ticari sınıfların entelektüel, sosyal, ekonomik ve siyasal özlemlerini ve ideallerini yansıtmaktaydı (Hallowell, 2007: 1-12).

Locke'dan zamanımıza kadar liberal düşünürler genellikle siyasal felsefelerini tam ölçekli bir bireycilik bağlamında sunarak kalıtsal inanç ve kültürel geleneklere karşı eleştirel bir kopukluk yaratmaya çalıştılar. Özellikle Batı toplumlarında bireycilik yaygın bir akım oluşturdu. Modern toplumun temel özelliklerinden özellikle de kapitalist ekonomideki piyasa kurumlarından dolayı bu durum büyüme gösterdi (Larmore, 1999: 602-603).

Liberal düşünceye yapılan katkıların çok önemli bir bölümünün iktisat alanından gelmesinden kaynaklı olarak, liberalizmin "özerk piyasa"ya ilişkin naturalistik varsayımlarla özdeşleştirilmesi daha kolay anlaşılmaktadır (Erdoğan, 1998: 2).Günümüzde daha sıklıkla siyasal bir pozisyona veya bakış açısına atıfta bulunan "liberal" kavramında eşitlik, önemli bir unsurdur. Liberal görüşte her insanın özgürlüğünün tadını çıkarma fırsatına sahip olması gerekir (Ball vd., 2013: 44-45).Bireylerin gelişiminde gerekli olan şart, devlet ya da toplumun bireye en alt düzeyde müdahale etmesidir. Bu düşünce ile hem bireylerin he de toplumun gelişeceği varsayılmaktadır. Ancak bireylerin eşit ve özgür oldukları düşüncesi, ekonomik anlamda birbirlerini rakip olarak görmelerine yol açmaktadır (Tosun, 2010: 85-86).

Klasik liberalizm 17. ve 18. Yüzyıllarda bir yandan siyasal bir teori olarak gelişirken, diğer yandan bir bilim olarak iktisadın katkılarıyla gelişmekteydi. Bu gelişimde birinci boyut tabii hukuku ve insan hakları teorisiyle sosyal sözleşme ve anayasacılık teorilerine dayanırken, iktisadi olan ikinci boyutta ise piyasa ekonomisi ve sözleşme özgürlüğü ortaya çıkmaktaydı (Erdoğan, 1998: 4).

Modern liberalizm yada sosyal liberalizm, ileri sanayileşmenin ve buhran dönemlerinin ekonomik ve toplumsal sorunlarına, devletçi yaklaşımlara ve sosyal politikalara ağırlık vererek çözüm arayan liberal yaklaşımdır (Karatepe, 2014: 48). Sosyal liberaller ekonomiyi kendi haline bırakmak yerine; istihdamı arttırma, yoksullara kamu hizmeti sunma gibi amaç ve gerekçelerle devletin ekonomiye müdahalesini gerektiren uygulamaları kabul etmektedirler (Yayla, 2015: 82). Sosyal liberalizm, 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısında, özellikle John Rawls'un yazılarında, sosyal-demokrat liberalizm denilen akımın ortaya çıkışıyla daha ileri bir gelişme göstermiştir (Heywood, 2018: 80).

Rawls, liberalizmin bağımsız bir siyasal idealin biçimini aradığını, çünkü "felsefenin kendisine hoşgörü ilkesi uyguladığını" ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, liberalizm, klasik bir çekişmeyi genel bir bireyciliğe bırakması ve kesinlikle siyasal bir doktrin haline gelmesinin nedeninin temel siyasal ilkelerin bağlayacakları kişilere uygun olması gerektiği düşüncesinde yatmaktadır (Larmore, 1999: 605).

2. SİYASAL LİBERALİZM

Liberaller genellikle kişisel çıkarların çoğu insan için birincil sebep olduğunu kabul ederler (Ball vd., 2013: 45). Ancak, liberalizmin temeli, insan kişiliğinin birinci değer olduğuna ilişkin varsayımdır. Bundan dolayı, insanın

varoluş ve amaçlara yönelmesi her türlü toplumsal-siyasal düzenlemenin çıkış noktası olmalıdır (Erdoğan, 1998: 2).

Liberalizmi, felsefi açıdan Kantçı bir yaklaşımla değerlendirmek mümkündür. Kant'ın ahlak felsefesinin özünü oluşturan kategorik emperatif, bireylere "sırf bir araç olarak değil, aynı zamanda bir amaç olarak" muamele edilmesini emreder. Çünkü birey olarak insan kendi ahlak yasasını özgürce ortaya koyan bir varlıktır (Erdoğan, 1998: 3). Ancak siyasi liberallere göre; usuli kuralların akıl yoluyla kanıtlanabileceğinden, hatta bunların objektif sayılabileceklerinde ısrar ederken, hayat tarzları hakkında nötr kalmaya çalışırlar; hukukta kimsenin diğerleri üzerinde üstünlüğü olmaması ve özel bir koruma sağlamaması gerekir (Barry, 2004: 21).

Klasik liberalizmin devlet karşısındaki negatif tutumu, bütün toplumsal sorunların piyasa içinde çözüleceğini ve adaletin piyasanın tabii düzeninin işleyişi içinde gerçekleşeceğini varsaymaktaydı. Ancak, sanayi devriminin yeni alt sınıflarının (özellikle işçi sınıfının) hayat şartlarının zorlaşması hem bu sınıfların siyasete katılımı, hem de sosyo-ekonomik bakımdan korunmaları sorununu gündeme getirmişti (Erdoğan, 1998: 10-11).

Liberalizmin, iyi yaşamla ilgili farklılıklarına rağmen, makul insanların paylaşabileceği şeylere odaklanması gerekir. Üzerinde mutabakata varılacak olan politik ilkelerden daha temel olanı, siyasal yaşamı bu hatlar boyunca örgütleme kararlılığıdır (Larmore, 1999: 602).

Rawls'a göre siyasal liberalizm *"modern bir demokratik toplumun vatandaşlarının toplumsal birliği için en makul temelin ne olacağını bulmaya çalışır. Özetle, siyasal liberalizm, dinsel olan ve olmayan, liberal olan ve olmayan makul doktrinler topluluğunun varlığı durumunda iyi düzenlenmiş ve istikrarlı bir demokratik rejimin mümkün olup olmadığını ve hatta böyle bir arayışın nasıl olup da mantık dairesi içerisinde değerlendirilebileceğini sorgular"*(Rawls, 2007: 25).

Rawls teorisinin ilk amacı, adil bir dağıtım sistemi olan sosyal malların kurulmasıyla iyi düzenlenmiş ve iyi yönetilen bir topluluğa ulaşmaktır. Dağıtımın mutlak eşitliği yerine adalete odaklanması gereğini vurgulamıştır. Rawls, bireylerin kendi hedeflerini gerçekleştirebileceklerini ve iyi düzenlenmiş ve iyi yönetilen topluluk içinde rasyonel yaşam planlarını gerçekleştirebileceklerini ileri sürmüştür (Ekmekçi ve Arda, 2015: 227).

Rawls'un yaklaşımının esasını "fırsat eşitliği" oluşturmaktadır. "İlk durum" benzetmesine başvurarak, insanların neyin adil olduğuna ancak bu durumda dürüst bir şekilde karar verebileceklerini savunur. İnsanların "cehalet örtüsü"nün arkasında uzlaştığı bir çerçevenin "ilk durum" a ilişkin adaleti yansıtabileceğini ve bu şekilde "hakkaniyetli" bir adaletin gerçekleşebileceğini ifade etmektedir (Gürpınar, 2016: 301).

Liberalizm, yeni bir meydan okumayla karşı karşıya kalarak, klasik anlamda bireyci bir yaşam görüşü yada bunun yerine başlangıçtaki makul anlaşmazlıkların modern deneyimlerinden yola çıkarak yeni bir formülasyonu

tercih edecekti. İkinci yol siyasal liberalizm ve Rawls tarafından izlenen yoldur. Amaç; siyasetin bileşenlerini, sadece dini inançları ve iyi yaşamın maddi kavramlarını değil, bireyselci idealleri ya da onların reddini benimseyen bir ölçüde, ahlaki anlayışların da ötesinde, bağımsız bir biçimde, bağımsız bir şekilde ele almaktır (Larmore, 1999: 604). Rawls'un Siyasal Liberalizmi yayınlamasından sonra bu konu yeni bir anlam kazandı. Önceleri liberalizmin siyasal bir doktrin olduğu düşüncesi varken, birçok yazar, liberalizmin bir kültür, bir ahlak ve bir geleneği içerdiği konusunda ısrar etmeye başladı (O'Neill, 1997: 411).Liberal gelenek içinde gelişen ve Kant ve Mill gibi önde gelen düşünürlerin geliştirdiği kapsamlı ve ahlaki liberal anlayışa karşı daha sınırlı bir ahlaki temeli savunan ve siyasal liberalizm olarak adlandırılan (Rawls, 2007: xi) fikir akımında Rawls iyi düzenlenmiş bir toplumda vatandaşların paylaştığı kamusal siyasi akıl yürütmeyi ifade eden bir teori inşa etmeyi amaçlamıştır.

Perspektif değişimi şu şekildedir: eski liberaller demokrasiyi liberalizm açısından düşünürler, Rawls liberalizm hakkında demokrasi açısından düşünmektedir. Rawls'un teorisinde demokratik değerlerin oynadığı belirleyici rol, açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Vatandaşların özgür ve eşit olarak bulunduğu toplumsal adil işbirliği sistemine inanır (Skorupski, 2017: 176). Rawls, siyasal liberalizmi geliştirirken, keşfetme iddiasında bulunmaz. Onun projesi daha ziyade demokratik toplumların siyasal kültüründe var olan bir dizi fikrin ortaya çıkarılmasıdır (Alejandro, 1996: 7).Rawls toplumsal sorunların açıklanmasında adil bir işbirliği sistemini ve vatandaşların özgür ve eşit olması fikrini ortaya koymaktadır.

Avrupa tarihinde önemli bir dönüm noktasını oluşturan Reform hareketleri ve din savaşlarından sonra edinilen deneyimler neticesinde liberal düşüncede hoşgörü anlayışı temel değerlerden biri haline gelmiştir. (Çelik, 2016: 185). Liberalizm, hoşgörülü bir toplumda fırsat eşitliğini garanti altına almaya çalışarak bireysel özgürlüğü desteklemektedir (Ball vd.,2013: 46). Bireylerin özgürlükleri hukuk dışında her türlü toplumsal kontrolden kurtarılmıştır (Hallowell, 2007: 35). Siyasal liberalizmde siyasal felsefe, büyük ölçüde farklı siyasal kavramların hak ve adaletten ibaret olduğunu ortaya koymaktadır (Rawls, 1995: 133).

Rawls bireysel özgürlüğün, sosyal eşitliğin ve fırsat eşitliğinin garanti edilmesiyle dezavantajlı olanlar lehine belli ölçüde yeniden dağılımın gerekli olduğu liberal demokratik bir sosyal devlet teorisi ortaya koymaktadır. Bunun için de liberalizmin yeniden dağıtımcı sosyal adalet ilkesi yerine adalet kavramını ortaya çıkarmaktadır. Rawls'a göre adil bir toplumun sağlanması için toplumun temel ekonomik ve siyasal yapılanmasında adaletin sağlanması gerekmektedir (Tosun, 2010: 92-93). Nesiller boyu hakkaniyetli bir işbirliği sistemi olarak toplum düşüncesi hakkaniyet olarak adalet anlayışında temel düşüncedir. Bu da iki ana fikir etrafında gelişmiştir. Bunlar; vatandaşların

özgür ve eşit kişiler olduğu fikri ve kamusal bir adalet anlayışı tarafından düzenlenen iyi düzenlenmiş toplum fikridir (Rawls, 2007: 79).

Rawls'a göre hakkaniyet olarak adaletin ortaya çıkması için özgürlük ve eşitlik ilkelerinin ortaya çıkması için gerekli olan ilkeler şunlardır (Rawls, 2007: 51):

a) *"Herkesin tamamıyla yeterli eşit temel haklar ve özgürlükler düzenine sahip olmak konusunda eşit hakkı bulunmaktadır ve bu düzen herkes için aynıdır; bu düzende, eşit siyasal özgürlüklerin, ama sadece bu özgürlüklerin, değerleri eşit olarak sağlanır.*

b) *Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler şu iki şartı karşılamalıdır: Birincisi, eşitsizlikler herkese adil bir fırsat eşitliği altında açık olan konumlara ve makamlara bağlanmalıdır ve ikincisi, bu eşitsizlikler toplumun en dezavantajlı üyelerinin en çok yararına olacak şekilde olmalıdır."*

Toplumun temel yapısına uygulanacak olan bu ilkeler ile hakların ve görevlerin atanmasını yönetmek ve sosyal ve ekonomik avantajların dağıtımını düzenlemek amaçlanmaktadır. Bu ilkeler, sosyal yapının iki veya daha az farklı parçaya bölünebileceğini, ilk prensibin diğerine, ikincisinin de diğerine uygulanabileceğini varsaymaktadır (Rawls, 1971: 214). Toplumsal ve siyasal eşitsizlikleri gidermeyi amaçlayan bu ilkeler toplumda hedeflenen siyasal adalet anlayışının temelini oluşturmayı amaçlamaktadır.

Bu ilkeler, Rawls'un adalet anlayışının genel yorumu olmakla birlikte, toplumdaki sosyal kurumlar için en temel ahlaki standartlar olarak seçilmesi gerektiğini öne sürmektedir.

Rawls, siyasal liberalizminde Adalet Teorisini geliştirirken farklılıklar da ortaya çıkmıştır. Her iki ilke de birbirine benzemekle birlikte, siyasal liberalizmde yeni olabilecek unsurlar bulunmaktadır (Klosko, 1997: 636). Aşağıdaki tablo Adalet Teorisinde ilerleyen argümanlardanRawls'un Siyasal Liberalizm görüşlerinin ifade edilmesine geçişte bulunan büyük yer değişimlerini göstermektedir (Alejandro, 1996: 7):

Tablo 1: Teoride Sunulan Argümanlar ile Rawls'un Siyasal Liberalizmini Tanımlayan Argümanlar Karşılaştırması

Teoride Sunulan Argümanlar	**Rawls'un Siyasal Liberalizmini Tanımlayan Argümanlar**
Adalet, rasyonel seçime dayanmaktadır.	Adalet, demokratik bir toplumun siyasal kültürüne bağlıdır.
Benlikler rasyoneldir.	Benlikler rasyonel ve makuldür.
Adalet, insanlar ve onların yeri hakkında "gerçek" inançlara dayanır.	Adalet, doğru olmayan ama uygulanabilir olan "sezgisel fikirlere" dayanır.
Çatışmalar eşit olmayan dağıtım paylarından kaynaklanır.	Çatışmalar, aynı ölçekte olmayan insan faydalarından kaynaklanır.
Partiler yalnız akıl ile idrak edilebilirler.	Partiler, demokratik yurttaş temsilcileridir.
Adaletin hazırlanmasında sağduyu kavramlarına yer yok.	Sağduyu kavramları önemli bir rol oynamaktadır.
Psikolojik yasalar doğrudur.	Psikolojik yasalar doğru değil, felsefiktir.
Ahlaki eğitim bireyin bütün karakterini kuşatan özerklik eğitimidir.	Özerklik, siyasal bir değer olarak görülür, etik bir ideal değildir.
Partilerin adalet kapasitelerini kullanmada "en yüksek çıkarları" vardır.	Partiler bütün kapasitelerini kullanırken en yüksek çıkara sahiptirler.

Liberalizmde yürütülen adalet tartışmalarında eşitlik, özgürlük, hukukun üstünlüğü gibi konular önem arzetmektedir. Rawls, Adalet Teorisi ve zaman içinde bu teoriyi geliştirerek ortaya çıkardığı "Siyasal Liberalizm" liberal geleneklere yeni bir çerçeve getirmiştir (Çelik, 2016: 184). Siyasal liberalizmde Adalet Teorisi kullanılarak, liberal toplumlarda bulunan çoğulculuk ilkesine uygun olarak toplumsal uzlaşıyı gerektiren bir "örtüşen konsensüs" fikri ortaya konulmaktadır.

Farklı kapsamlı görüşlerin taraftarlarının desteğini alabilmek için yaratılmaya çalışılan "örtüşen konsensüs" ile, önemli farklılıklara rağmen, liberal toplumlardaki kapsamlı görüşlerin toplumun temel yapılarının düzgün işleyişini içeren konu ve prensiplerde hemfikir olduğu düşüncesi bulunmaktadır (Klosko, 1997: 635-636). Siyasi liberalizm, siyasi düzenin ilkelerini öncelikli olarak kurumlar, sonrasında ise örtüşen konsensüs için yeterli olanı tespit etmeye ve onaylamaya çalışır (Hittinger, 1994:

590).Sonuçta, Rawls'un nihayetinde ulaşabileceğini umduğu "örtüşen fikir birliği", sadece herhangi bir tür örtüşme türünden değil, ahlaki bir ahlaki konsensustur. Gerçekten de, bu şekilde önemli ahlaki görüşlere dayanmadığı takdirde hiçbir uzlaşmanın istikrarlı olmayacağını açıkça iddia etmektedir. Ancak bu ahlaki ideal, birinin elinde tutabileceği her kapsamlı doktrinin örtüşen fikir birliğine katılmayacağı anlamına gelir (Nussbaum, 2011 :22).

Toplumsal birliği sağlamayı amaçlayan siyasal liberalizmin temeli Rawls'a göre,

a. "Toplumun temel yapısı, en makûl anlayışı içine alan makûl liberal adalet anlayışlarından biri (ya da birkaçı) tarafından etkin olarak düzenlenmiştir.

b. Toplumdaki bütün makûl kapsamlı doktrinler bu makûl anlayışlar topluluğunun bazılarını onaylamıştır ve bu doktrinlere bağlı vatandaşlar bu anlayışları reddedenlere göre sürekli bir çoğunluğa sahiptir.

c. Kamusal siyasal tartışmalar, anayasal esaslar ve temel adalet meseleleri söz konusu olduğunda, her zaman ya da neredeyse her zaman, her bir vatandaş tarafından en makûl kabul edilen makûl liberal adalet anlayışlarının biri tarafından ortaya konan nedenler doğrultusunda makûl olarak kararlaştırabilmelidir". (Rawls, 2007: 33)

Böyle bir mutabakatı ortaya çıkarmak için toplumu düzenleyen adalet kavramı ve bu anlayışla düzenlenmiş siyasal toplum vatandaşların onayladığı muhalif ve çelişkili dini ve felsefi doktrinlerden bağımsız ve mümkün olduğunca uzak olmalıdır (Charney, 1998: 98).

Alejandro'ya göre (1996: 20) Rawls'un doktrinleri şu şekilde özetlenebilir;

- Anayasal demokrasilerin tarihi ve kültürünün bir parçası olan değerler temelinde adalet kavramını ifade etme çabası,
- İnsan iyiliği ile ilgili çelişen anlayışların barındırılması için geniş bir alan sağlama çabası,
- Çatışmaların düzenlenmesi veya kaçınma yoluyla işbirliği, istikrar ve düzenin siyasi değerlerini teşvik etme çabası.

Rawls, demokratik bir rejim için liberal bir siyasal kavrayış kavramını ve adil bir şekilde onaylanabilecek bir adaleti demokrasi içinde var olan tüm makul doktrinlerce umulduğunu düşünmekle birlikte, diğer liberal siyasal kavramların da vatandaşların özgürlüklerini etkin bir şekilde kullanmaları için farklı ilke ve unsurlara sahip olduğunu kabul etmektedir (Rawls, 1995: 133-134).

İstikrar, Rawls'un temel kaygılarından biridir. İstikrarın 2 tür anlaşmanın birinden gerçekleşeceğini düşünür. Bunlardan birincisi düzenli siyasi anlayış için bilinçli bir ahlaki uzlaşma, diğeri ise örtüşen konsensustur (Michelman, 1994: 1816). Kamusal yaşamda yol gösterecek olan görüşler örtüşen bir

uzlaşmanın temelini oluşturarak rejimin istikrarını ideal olarak garanti etmektedir. Siyasal adalet kavramı düzenlediği toplumda katlanılan çeşitli makul, kapsamlı doktrinlerin içine girip destek olabilecek bir modül, vazgeçilmez bir unsurdur (Charney, 1998: 105). Dolayısıyla siyasal anlayış bir bakıma vatandaşların görüşlerinin ahlaki ve etik değerleriyle ilgilidir. Çünkü makul olanın vatandaşlarca da kabul edilebilmesi vicdan özgürlüğünün bir sonucu olarak bireysel anlamda vatandaşlara bırakılmalıdır.

Siyasal liberalizmde Rawls, siyasal bir kavramın, yalnızca toplumun siyasal hayatını yönetmesi gereken ilkelere değindiği taktirde özgürce ayakta olduğunu ifade eder. Kendisini siyasal aleme uygulayarak yaşamın sonlarına dair kapsamlı bir doktrin olarak sunmaz (Larmore, 1999: 599).

Rawls siyasi liberalizmde, siyasi kültürü, muhalif ve anlaşılamayan dini, felsefi ve ahlaki doktrinlerin çeşitliliği ile karakterize edilen demokratik bir toplumda, ortak bir siyasi rejimi özgürce nasıl onaylanabileceğini sorar. Başka bir ifadeyle, çoğulcu bir toplumda meşruiyetin temeli nedir? Rawls'a göre cevap; toplumdaki çeşitli "makul" kapsamlı görüşlerin onaylayabileceği bir adalet anlayışının eklemlenmesine dayanır. Yani "nihai meselenin diğer konularına ilişkin derin bir anlaşmazlığa rağmen, birbiriyle örtüşen bir uzlaşmanın odak noktası" olmasıdır (Charney, 1998: 98). Siyasal liberalizmin hedefi; makul çoğulculuk ile örtüşen konsensüs çerçevesinde kamusal akıl temelinde makul sayılacak bir görüş ortaya çıkarmaktır. Bu hedefin gerçekleşebilmesi için farklı fikir ve düşüncelerin ortak bir zeminde buluşması ve oluşan bu kamusal akıl dışında hareket etmenin kimseye fayda sağlamayacağı şeklinde bir *modusvivendi* (şarta bağlı, geçici anlaşma) oluşturularak toplumu makul bir kararda tutmak istenmektedir (Erdağ, 2013: 37-38). Bir tür anayasaya denk gelen Örtüşen konsensüs fikri sıradan bir anayasal düzenlemeden farklıdır. Çünkü örtüşen konsensüs ile ortaya çıkan kurallar, bireylerin özel hayatlarına ilişkin düzenlemeleri içermemektedir (Çelik, 2016: 192).

Anayasal demokratik bir hükümetin vatandaşları ile ve vatandaşların birbirleriyle ilişkilerini belirleyen temel ahlaki ve siyasal ilişkinin nasıl anlaşılması gerektiğini belirleyen kamusal akıl Rawls'a göre iyi düzenlenmiş anayasal demokratik bir toplum anlayışına ait bir kavramdır ve bu aklın vatandaşlarca nasıl algılandığı demokrasi fikrinin parçasını oluşturmaktadır. Çünkü demokrasinin temel özelliği makul çoğulculuk gerektirmektedir (Rawls, 2007: 464-465). Siyasal liberalizm, modern demokratik toplumların bir gerçeği olarak makul çoğulculuğu kabul eder (Venezia, 2009: 133). Rawls'ın iyi düzenlemiş toplumda istikrarı sağlamak için ilk adımı teorisinin çoğulculuğunu garanti eden siyasal anlayışı ve siyasal özne tasavvurunu ortaya koymaktır (Kocaoğlu, 2015: 94).

Siyasal liberalizmin tarihsel bir başlangıç ve sonu olduğu şeklinde bir yorum yapılmamalıdır. Bütün belirtiler, kapsamlı dini veya felsefi doktrinler arasındaki makul farklılıkların öngürülebilir bir gelecekte siyasal yaşamın

devam eden bir özelliği olacağı yönündedir (Dombrowski, 2001: 10). Rawls'un siyasal liberalizm anlayışının uygulanabilir ve çekici bir küresel adalet anlayışı için yeterli bir temel olarak hizmet edebilme derecesi, öngörülebilir bir gelecek için tartışma konusu olmaya devam edecektir (Chatterjee, 2011: 873).

2.1.Adalet Teorisi

Sosyal adalet anlayışının çeşitli türlerine bağlı olmakla birlikte, aynı zamanda bireysel özgürlük ve birey haklarından yola çıkan ve 1970'lerden sonra refah devletini ve yeniden dağıtımcı politikaları teorik olarak temellendirmeye yönelik yeni fikirler ortaya çıkmaya başladı. Bunlar arasında sözleşme yöntemini kullanarak "hakkaniyet olarak adalet" ilkelerini ortaya koymaya çalışan John Rawls'un "Bir Adalet Teorisi" adlı eseri en etkileyici olanıdır (Erdoğan 1998: 13). Adil toplum anlayışını ortaya koyduğu bu teoride, serbest piyasanın daha insancıllaştırılmasına yönelik olarak bir teori ortaya koymaktadır. Buradaki en önemli nokta; 1960'lı yıllardaki sosyal ve siyasal gelişmelerle toplumsal adaletin ve adil düzenin korunması konusunda bireylerin hak ve özgürlüklerini ön plana çıkaran bir yapı sunmasıdır (Tosun, 2010: 90).Rawls'a göre siyasi toplum, demokratik olarak insan hayatının tüm temel ihtiyaçları için tam, kapalı, kendine yeterli ve bir nesilden diğerine korunur niteliktedir (Hittinger, 1994: 590).

Hakkaniyet olarak adalet, eşitliğin orijinal konumu, sosyal sözleşmenin geleneksel teorisinde doğanın durumuna karşılık gelir. Belli bir adalet anlayışına yol açacak şekilde karakterize edilen tamamen varsayımsal bir durum olarak anlaşılmaktadır (Rawls, 1971: 208).

Rawls, "Bir Adalet Teorisi'nde" faydacı bir hesaba başvurmadan sivil özgürlük ve dağıtım adaletinin liberal politik ilkelerini haklı çıkarmak için bir toplumsal sözleşme teorisi başlattı. Siyasal adalet anlayışını "Hakkaniyet Olarak Adalet" olarak nitelendirdi. Akılcı müteahhitler "cehalet örtüsünün" arkasında müzakere ederek bir adalet düzeni sağlayacaklardı (Hittinger, 1994: 585).

Adalet ilkeleri, cehalet perdesinin arkasında seçilir. Bu, hiç kimsenin seçiminde, doğal şansın veya sosyal koşulların olumsallığının sonucu olarak avantajlı veya dezavantajlı olmamasını sağlar.Her biri benzer bir şekilde konumlandığından ve hiç kimsenin kendi özel durumunu destekleyecek ilkeleri tasarlayamayacağı için, adalet ilkeleri adil bir anlaşmanın veya pazarlığın sonucudur (Rawls, 1971: 208). Rawls'a göre cehalet örtüsü altında alınacak olan kararlar adaletin ortaya çıkmasında tarafsızlığın ortaya konulması sebebiyle büyük önem taşımaktadır. Bireyler arasındaki adaletin tesisi için yapılan cehalet örtüsü benzetmesinde karar alıcılar öncelikli olarak kendi kimliklerinden sıyrılmalı sonrasında ise hakların dağıtımında kimsenin sosyal ve siyasal durumu hakkında bilgi sahibi olmamalıdır.Cehalet örtüsünün amacı, kendi çıkarlarına göre karar vermeyi önlemektir. Anayasal çerçeveler,

hem kendi kimliğini hem de gelecekteki yararlarının dağılımını bilen bir karar vericinin ve bir karardan kaynaklanan yüklerin sistematik olarak kararın kalitesine zarar verecek şekilde kendi menfaatlerini tercih edeceğinden çekinebilirler (Vermeule, 2001: 403). Dolayısıyla daha adil bir karar verme imkanının sağlanması, karar alıcıların bu cehalet örtüsünün ardında karar almasına bağlıdır.

Rawls'a göre demokratik toplum tüm kapsamlı doktrinlerden bağımsız ve temel sorunu özgür ve eşit vatandaşlara karşı adil olmaktır. Bu noktada siyasal adalet anlayışı özgür ve eşit vatandaşların ortak akıl yürütmesi neticesinde oluşacağından, her birey "sahip olduğu" anlayışları askıya alabilen bireyler olarak görülmektedir (Anlı, 2012: 61).

Rawls adalet temelinde adalete hitap eder ve her bireyin ihtiyaç duyduğu hizmetlere eriştiğinde adalete ulaşıldığını belirtir. Rawls'un görüşünün önemli yönü adalete mutlak eşitlikle değil, adaletle ulaşılması ve iki ilkeye bağlı olarak iddiasını haklılaştırmasıdır (Ekmekçi ve Arda, 2015: 227).

Rawls'un adalet teorisi 2 fonksiyonu yerine getirmektedir. İlk olarak temel hak ve özgürlükler açısından birlikte yaşamaya imkan sağlayacak bir yol önermesi, ikincisi ise yoksulluk konusunda ortaya koyduğu ilkelerdir.Hakkaniyetolarak adalet kavramında bireycilik ile malların adil bölüşümüne ilişkin bir uzlaşmanın gerçekleşmesini öngörmektedir (Haşlak, 2010: 9-10). Liberal eşitlikteki vurgu, adaletin temel gereği olarak bireylerin özgür ve eşit kişiler olarak muamele görmeleridir.

Hakkaniyet olarak adalet kavramında bireycilik ve adil bölüşüm arasında bir uzlaşı kültürünün bulunması gerekir. Rawls, ilk durumdaki rasyonel ve ahlak duygusuna sahip bireylerin benimseyecekleri temel ilkeler şunlardır (Erdoğan, 1998: 14) :

- Herkesin, başkalarının aynı özgürlüğüyle bağdaşacak biçimde en kapsamlı temel özgürlüğe sahip olma hakkı vardır,
- Sosyal ve iktisadi eşitsizlikler, ancak böyle bir dağılımın herkesin yararına olmasıyla gösterilebilir.

Bu iki adalet ilkesinden birincinin mutlak önceliği bulunmaktadır.

Adalet, adil bölüşüm, özgürlükler ve haklar gibi kavramlar yeniden tartışılarak, geliştirilen adalet kuramında toplumda bulunan ekonomik ve siyasal kurumların düzenlenmesine yönelik fikirler ortaya konmuştur. Rawls'un amacı, adaletin hakim olduğu bir toplum anlayışının oluşturma koşullarının ortaya konulmasıydı (Tosun, 2010: 90). O'na göre liberal toplumlardaki temel anlaşmazlıkların çözülemez durumdadır. Ahlaki ve siyasal meselelerle ilgili kasten hareket eden insanlar, sorunların farklı yönlerini vurgularlar ve farklı soruşturma yöntemlerini kullanırlarsa farklı ve uzlaşmaz cevaplar gelecektir. Rawls, insan aklının bu gerçeğini "yargının yükü" olarak adlandırmaktadır (Klosko, 1997: 635).

Siyasal liberalizm, siyasal adalet anlayışını doğru olarak sunmak yerine makul olarak sunar. Bu durum öncelikle siyasal anlayışın bütün değerleri değil de siyasal değerleri ortaya koyarak bunlara kamusal bir gerekçelendirme temeli sağlanmasından kaynaklanan sınırlı bakış açısına işaret eder. İkinci durumda ise siyasal anlayışın ilke ve ideallerinin pratik akıl ilkelerinin toplum ve kişi anlayışlarıyla bir arada düşünülen temele dayandığını bildirir (Rawls, 2007: 7-8).

Siyasal liberalizm, siyasal adalet anlayışını 3 özellik ile karakterize etmektedir (Rawls, 1995: 134-135):

- İlk aşamada toplumun temel yapısına uygulanır. Bu yapı temel siyasal, ekonomik ve sosyal kurumlardan ve bunların birleşik bir sosyal işbirliği sistemi olarak nasıl bir araya getirildiklerinden oluşmaktadır.
- Dini, felsefi veya manevi her türlü belirli doktrinden bağımsız olarak formüle edilebilir.
- Siyasal liberalizmin siyasal toplumdaki gibi adil bir sosyal işbirliği sistemi, vatandaşların makul, akılcı, özgür ve eşit olduğu gibi fikirlerin tümü siyasal kategoriye aittir ve demokratik bir toplumun kamusal siyasal kültüründe anayasa, temel yasalar, bilinen siyasi yazıların yorumlarında, geleneklerinde, tarihsel belgelerinde tanınmalıdır.

Siyasal liberalizm kendilerine özgü iyi anlayışlarına sahip bir siyasal adalet anlayışının kaynaklarının ulaşabildiği ölçüde insanların tam rasyonelliğiyle uyumlu birbiriyle çatışan birçok makul kapsamlı doktrinin varlığını kabul eder (Rawls, 2007: 173). Bu doktrinlere ek olarak, siyasal liberalizm, belli bir siyasal toplumda bu toplumun siyasal tartışmalarında birbiriyle çekişen farklı liberal siyasal adalet anlayışlarının varlığını da kabul etmektedir. Bu durum yine siyasal liberalizmin diğer amacı olan makul siyasal adalet anlayışlarının varlığında iyi düzenlenmiş liberal bir siyasal toplumun nasıl ifade edileceğini ortaya koyar. Liberal anlayışların tanımı üç ilke etrafında yapılmaktadır (Rawls: 2007: 31-32):

a) *"Demokratik rejimlerden bildiğimiz belli hak, özgürlük ve fırsatların belirtilmesi;*
b) *Bu özgürlüklerin önceliği;*
c) *Toplumsal statülerine bakılmaksızın bütün vatandaşların özgürlük ve fırsatlarını akıllıca ve etkin olarak kullanmalarını sağlayacak yeterli ve her duruma uygun araçlarla donatılmasını sağlayan şartların varlığı."*

Özkök'e (1999:42'denakt. Macit, 2009: 66) göre Rawls'un temellendirmeye çalıştığı siyasi adalet anlayışı şu şekilde özetlenebilir:

1- Toplumun temel yapısından hareket etmektedir.

2- Kapsayıcı doktrinlere dayanmamaktadır.

3-Demokratik kamusal kültürdeki temel düşüncelere göre oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Rawls, eşitlik ile eşitsizlik, özgürlük ile eşitlik, birey ile toplum arasında bir yerde adaleti oturtmaya ve liberal siyaseti bu yöne yönlendirmeyi amaçlamıştır. Adalet ile dengeyi tutturma çabası vardır (Şeker, 2017: 292-293).

Rawls, teorisini, doğrunun iyi karşısında önceliği varsayımı üzerine oturtmakta ve teoriyi iki temel amaç üzerine kurmaktadır. Birincisi,teorisinin farklı hayat planları karşısında tarafsızlığını garanti eden bir zemini yaratmaktır. İkincisi ise tüm rasyonel bireylerin kabul edeceği her zaman ve her yerde geçerli evrensel adalet ilkeleri oluşturmaktır.Yani Rawls'ın teorisinin tarafsızlığı ve evrenselliği doğrunun iyi karşısında öncelikli olduğu (Priority of Right) varsayımı üzerine kuruludur (Kocaoğlu, 2015: 31).

2.2. Makuliyet

Liberal toplumlarda insanlar için neyin iyi olduğuna dair mantıklı arayışlar olsa da birbirinden farklı ve birbiriyle bağdaşmayan birçok şey vardır. Siyasal liberalizm, çoğulculuğu başlangıç noktası alır. Ancak bu makul bir çoğulculuktur. Siyasi liberalizm, insan iyiliğini anlamak için farklı, mantıksal ve rasyonel yollar olduğunu ve bu farklı arayışların mantıksız olmadığını hükme bağlamıştır (Venezia, 2009: 139-140).

Rawls siyasal liberalizmde muhakeme zorlukları ve makuliyet gibi temel kavramları ele almakta ve savunduğu adil düzenin muhakeme zorluklarının bilincinde olan makul bireylere bağlı olduğunu öne sürmektedir. Rawls'a göre toplum makul bireylerden oluşmuyorsa toplumun siyasal alanla sınırlandırılmış adalet ilkelerini oluşturması mümkün görülmemektedir (Çelik, 2016: 184).

Siyasi liberalizm, makul çoğulculuğu modern demokratik toplumların bir gerçeği olarak ele almaktadır. Makul bireyler ile sağlanan bir adalet anlayışı ile örtüşen bir uzlaşma ve adalet anlayışı sağlayarak, mümkün olduğunca adil ve istikrarlı bir toplum temeli oluşturulmaya çalışılır.

Rawls'a göre iyiliğe ilişkin çoğulculuk, bir kusurun ya da aklın eksikliğinin bir sonucu değil, liberal bir politikada hem teorik hem de pratik aklın tam olarak uygulanmasının gerekli bir sonucudur (Venezia, 2009: 138).

Rawls, makuliyet kavramıyla bireylere gönderme yapmaktadır. Bireyler işbirliğinin gerektirdiği hakkaniyet ölçüsünde ilkeler ve standartlar önermeye ve bunlara gönüllü olarak uymaya hazırlarsa makûl sayılmaktadır. Bu kişiler aynı zamanda kendilerine önerilen ilke ve standartları da tartışmaya hazır olmalıdırlar. Dolayısıyla makuliyet, işbirliğinin şartlarının herkesin kabul edebileceği bir şekilde makul olduğu düşüncesi üzerine temellenmektedir

(Macit, 2009: 79-80). Makul çoğulculuk ilkesi, toplumda özgür ve eşit vatandaşlar arasındaki farklılıkların örtüşen konsensüs ile giderilmesini amaçlamaktadır.

Rawls'un Farklılık İlkesi'ne yönelik teorileri sosyal adalet ilkelerinin, özellikle de özgürlük kavramının nasıl oluşturulacağına dair bazı yararlı görüşler sunsa da, temelde bazı soru işaretleri oluşabilmektedir. Çalışmak istemeyenler ile daha çok çalışanlar arasındaki emek kazanımları hakkındaki ilişki, sosyal adaletin sağlanması noktasında farklılaşabilir. Daha fazla kazanmak isteyen ve daha az avantajlı durumda olan herhangi bir istek, kıskançlıkla motive edilebilir; bu, adalet teorisi için adil bir temel değildir.

Makul çoğulculuk ve siyasal adalet anlayışı toplumun işlevsel yapısını kamusal akıl düşüncesi ile pekiştirmektedir. Rawls'a göre makul kapsamlı doktrinler toplum tarafından benimsenerek ortak bir kamusal akla dönüşecek ve bu da toplumdaki herkese eşit uzaklıkta ve eşit oranda fayda sağlayacaktır (Erdağ, 2013: 37).

Rawls'un siyasal liberalizmdeki en temel problem, adil bir istikrara sahip olan bir toplumun nasıl yapılandırılacağıdır. Bunu da Rawls, toplumsal yapıda örtüşen konsensusun merkezini oluşturan siyasi adalet anlayışını, kamusal alanda uygulamaya sokarak çözümlemeye çalışmaktadır (Demir, 2018: 156). Dolayısıyla Rawls'a göre örtüşen konsensus ve siyasi adalet anlayışı, tüm toplumlar içinde adalet ve istikrarın ortaya konulmasında etkili olabilecek uygulamalar olarak ortaya konulmaktadır.

Siyasi liberallere göre adil bir rejimin toplumun temel yapısının doğrulanması, makul insanların kendi kapsamlı görüşleri ışığında sorgulanabilir buldukları unsurlara dayanmaz. Bunun yerine, temel kurumsal düzenlemelerin gerekçesi kamusal nedenlere dayanmalı ve bu nedenle tüm makul kişiler için kabul edilebilir olmalıdır (Venezia, 2009: 136).

Rawls'ın idealize ettiği toplum yapısına ve adalet anlayışına ulaşmak için biz merkezli, siyasal adalet anlayışı sağlanmış, eğitim ve refah seviyelerini yükselmiş bir toplum oluşturmak gereklidir. Çünkü bireylerin ekonomik gelişmişlik düzeyleri siyasal tercihlerinde etkili olabilmektedir. Bu sebeple ideal topluma ulaşabilmenin bir şartı da ekonomik gelişmişliktir (Erdağ, 2013: 40).

SONUÇ

Toplumlarda ekonomik ve sosyo-kültürel farklılaşmalardan kaynaklı olarak bireylerin elde ettikleri gelir ve ortaya çıkan gelir dağılımı farklılaşmaktadır. Bireylerdeki ve toplumdaki ortaya çıkan bu gelir dağılımı farklılaşması miras yoluyla edinim, eğitim yoluyla kişinin kendini geliştirmesi gibi pek çok nedene dayandırılabilmektedir. Toplumda yüksek gelirli bireyler olduğu gibi düşük gelirli ve dezavantajlı konumda olan bireylerin de bulunması kaçınılmaz bir durumdur.

Sosyal adaletin sağlanması ve toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi için toplumda sağlanacak olan daha adil bir dağılım, sadece düşük gelirli bireylerin değil, aynı zamanda toplumun da refahını arttırmayı sağlayacaktır. Rawls'ın geliştirdiği Adalet Teorisi'nde hak ve özgürlüklerin önceliği vurgulanırken, diğer yandan gelirin daha adil ve hakkaniyetli dağılımının gerçekleştirilmesi gereği ve bu ikisinin bir arada yürütülmesi çabasıyla ortaya çıkabilecek özgürlükler ve sosyal adaleti sağlama ikileminin nasıl çözüleceğine dair teoriler ortaya konulmuştur.

Adalet Teori'sinin ardından ortaya konular Siyasal Liberalizm'de ise birbirinden farklı dini, felsefi ve ahlaki doktrinlere sahip bireylerden oluşan bir toplumun nasıl adil ve istikrarlı olabileceği yorumlanmaktadır. Bu noktada, modern toplumların varlığını sürdürmesinde en önemli etken olarak makul çoğulculuk ortaya çıkmaktadır.

Rawls, Adalet Teorisi ile siyasal liberalizm çerçevesinde toplumun yeniden bölüşümünün bireysel özgürlüklerle uzlaştırılmasını amaçlamıştır. Bunun için eşitlik ilkesi toplumda en dezavantajlı konumda olanlara fırsat önceliği verilerek gerçekleştirilebilir.

Siyasal liberalizmde, klasik liberalizm gibi bireysel temel hak ve özgürlüklerin önemi vurgulanırken bununla birlikte özellikle farklılıkların makul bir şekilde giderilmesine gönderme yapılmaktadır. Makuliyetin temeli ise ahlaki değerlere uzanmaktadır.

Rawls'un amacı, adalet anlayışında makul temeli yapılandırmaktır. Toplumsal yapıda uzlaşma kültürüyle bağlantılı bir adalet anlayışı pek çok toplumda mevcut olan ve adaletsizlikten kaynaklanan sorunlara çözüm getirebilecektir. Topluda adaletin tesis edilebilmesi için bireylerin tarafsızlığını simgeleyen bir "cehalet örtüsü" ile sınırlandırılması gerektiği savunulur. Böylece kimse kendi özel çıkarına yönelik karar alamayacaktır. Bununla birlikte alınan kararların tarafsızlığının ortaya çıkması söz konusu olacaktır.

Siyasal liberalizmde eleştirilmesi gereken en önemli nokta toplumda adaletin tahsis edilebilmesi için tüm dini felsefi farklılıklardan arındırılmış bir konsensusun nasıl ortaya çıkacağıdır. Rawls'da bunun kültürel bir özellik olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla her toplum yapısı birbirinden farklı olduğu için bir genellemeyle teoriyi oturtmaya çalışmak biraz zor görülmektedir.

İnsanların rasyonel varlıklar olduğu anlayışından hareket edilecek olursa, çoğulcu bir yapıda makuliyetin varolması ve istikrarlı devamı sorunlarla karşılaşabilir. Makuliyetin kaybının ise hakkaniyet olarak adalet ilkesinin zarar görmesine sebep olması muhtemeldir. Ancak, Rawls'ın da değindiği gibi tüm bu değerlerin siyasal kültürel temelde varolması, gelişmeleri ve varlıklarını koruma noktasında önem arzedecektir.

Rawls'ın teorisi, ortak bir iyinin ve toplumsal konsensusun sağlanması noktasında sorunlarla karşılaşabilir. Siyasetin hukuki kaynağa bu denli bağlanması da bir dizi sorunu beraberinde getirebilir.

Rawls Siyasal liberalizmi, siyasal bir adalet anlayışı üzerinde bir anlaşmayı mümkün kılacak bir doktrin olarak ortaya koymaktadır. Bu adalet anlayışının temelinde ise toplumsal hoşgörü yatmaktadır.

KAYNAKÇA

Alejandro, R. (1996). "What is Political About Rawls's Political Liberalism?", *The Journal of Politics, Vol. 58, No:1,* February 1996, ss:1-24.

Anlı, Ö.F. (2012). "John Rawls'un Siyasal Liberalizminin Kantçı Temelleri ve 'Temelsiz' Bir Liberalizm Tutarlılığı, *Posseible Düşünme Dergisi,* Aralık, C.1, No. 2, ss:44-69.

Ball, T.,Dagger R., O'Neill D. (2013). *Political Ideologies and the Democratic Ideal,* Ninth Edition, New Jersey, Pearson.

Barry, N. P. (2004). *Modern Siyaset Teorisi*, Çev. Erdoğan, M., Şahin Y., 2. Baskı, Ankara, Liberte Yayınları.

Charney, E. (1998). "Political Liberalism, Deliberative Democracy and the Public Sphere", *The American Political Science Review, Vol. 92, No:1*March 1998, ss: 97-110.

Chatterjee, D. K. (2011). *Encyclopedia of GlobaJustice*, New York, Springer Reference.

Çelik, R. (2016). "Rawls'ın Siyasal Liberalizmi ve Hoşgörü Üzerine", *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 27*, Güz 2016, ss: 184-200.

Demir, A. (2018). John B. Rawls Eleştirel Bir Yaklaşım, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Dombrowski, D. A. (2001). *Rawls and Religien, The Case forPolitical Liberalism,* New York, StateUniversity of New York Press.

Ekmekçi, P.E, Arda, Berna (2015). "Enhancing John Rawls's Theory of Justice to Cover Health and Social Determinants of Health", *ActaBioeth.* 2015 November ; 21(2): 227–236.

Erdağ, R. (2013). "John Rawls'un Mükemmel Toplum Düşüncesi: Eleştirel Bir Bakış", *Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi, C. 2,* No. 1, ss: 35-41.

Erdoğan, M.(1998).*Liberal Toplum, Liberal Siyaset,*2. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Gürpınar, D. (2016). "Yeni Dünyada Kant'ın İzinde: John Rawls", *Özgürlüğün İdeolojisi,*Liber Plus Yayınları, İstanbul, ss:299-328).

Hallowell, J. H. (2007). *TheDecline of Liberalism as an Ideology*, Oxon, Routledge.

Haşlak, İ.(2010). "John Rawls'un İki Adalet İlkesi Bağlamında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Sosyal Politika Anlayışı ve Uygulamaları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 12*, S. 1, ss:7-24.

Heywood, A. (2018). *Siyasi İdeolojiler,* 11. Baskı, Çev. Levent Köker, Ankara, BB101 Yayınları,

Hittinger, R. (1994). "John Rawls, Political Liberalism", *TheReview of Metaphysics, Vol.* 47, No. 3, March 1994, ss. 585-602.

Karatepe, Ş. (2014).*Siyasi İdeolojiler,* İstanbul, İz Yayıncılık.

Klosko, G.(1997). "Political Constructivism in Rawls's Political Liberalism" *American Political Science Review, Vol. 91* No:3 September 1997, ss: 635-646.

Kocaoğlu, M. (2015). *John Rawls Adalet Teorisi ve Temel Kavramları,* 2. Baskı, Ankara, İmaj Yayınevi.

Larmore, C.(1999). "The Moral Basis of PoliticalLiberalism", *TheJournal of Philosophy, Vol. 96,* No: 12, Dec. 1999, ss: 599-625.

Macit, H.(2009).John Rawls'da Siyasal Liberalizmin YenidenİnşasI, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi,* Erzurum.

Macit, H.(2015). "John Rawls'un Halklar Sınıflaması Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi,* 2015 Bahar, S.19, ss: 213-222.

Michelman, F.I. (1994). "The Subject of Liberalism", Stanford Law Review, Vol. 46, No: 6, July 1994, ss: 1807-1833.

Nussbaum, M.C. (2011). "Perfectionist Liberalism and Political Liberalism", p*Philosophy&PublicAffairs* 39, no. 1, ss. 3-45.

O'Neill, O.(1997). "Political Liberalism and Public Reason: A Critical Notice of John Rawls, Political Liberalism", *Philosophical Review, Vol. 106,* No:3, July 1997, ss:411-428.

Rawls, J.(2007). *Siyasal Liberalizm*, Çev. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Rawls, J.(1971). "A Theory of Justice"TheBelknapPressof Harvard UniversityPress,https://www.csus.edu/indiv/c/chalmersk/econ184sp09/johnrawls.pdf, E.T. 18.11. 2018, ss: 207-221.

Rawls, J.(1995). "Reply to Habermas", *TheJournal ol Philosoply, Vol. 92*, March 1995, ss: 132-180.

Skorupski, J.(2017). "Rawls, Liberalism and Democracy" *Ethics, 128(1)*,ss: 173-198.

Şeker, A.(2017). "Adalet Olgusu ve Sosyal Refahın Gelişimine Yönelik Sosyolojik ve Tarihsel Bir Çözümleme", *Karabük Üniversitesi SBE Dergisi, C. 7*, S:1, ss: 282-301.

Tosun, C. M. (2010). "Liberalizm ve Sosyal Darwinizm Karşısında John Rawls", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, S:10*ss: 81-94.

Venezia, L. J.(2009). "PoliticalLiberalismandtheCharacterization of the Moral Virtues", *Enrahonar An International Journal of TheoriticalandPraticalReason, S,43*, ss: 131-152.

Vermeule, A. (2001). "Veil of Ignorance Rules in ConstitutionalLaw", Yale LawJournal, Vol. 111, Issue: 2, 399-433.

Yayla, A.(2015).*Siyaset Bilimi*,Ankara, Adres Yayınları.

CHAPTER

28

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

İktisadi Ekoller Çerçevesinde Devlet Yardımlarının Teorik Altyapısı (Mehmet Akyol)

İktisadi Ekoller Çerçevesinde Devlet Yardımlarının Teorik Altyapısı[1]

Mehmet AKYOL[1]
[1]*Gümüşhane Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü, E-mail:makyol@gumushane.edu.tr*

1.Giriş

Ekonomi yazınında devlet yardımları kavramı, belirli iktisadi faaliyetlerin diğer faaliyetlere göre daha hızlı ve daha fazla gelişmesini sağlamak amacıyla hükümetler tarafından sağlanan destekler, yardımlar ve teşvikler olarak tanımlanabilir (İncekara,1995:9). Diğer bir tanıma göre devlet yardımları, belirli ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşılması adına gelişmesi istenilen iktisadi faaliyetlerin hükümetler tarafından maddi ve hukuki olarak desteklenmesidir. (Durman ve Önder, 2006: 41). OECD ise devlet yardımlarını, yatırımlara yönelik faaliyetlerin maliyetini, potansiyel karını veya muhtemel riskliliğini göz önünde bulundurma koşuluyla yatırımların büyüklüğünü, yatırım yerini veya yatırım yapılacak sektörü belirlemeye yönelik hükümet önlemleri olarak açıklamaktadır (OECD,1194:290).

Gergely (2009) devlet yardımlarını, hükümetler veya hükümetlerin yönlendirdiği ekonomik kurumlar tarafından bazı girişim veya girişim gruplarının belirli hedefler doğrultusunda faaliyette bulunmaları ve ekonomik avantajlar sağlamaları amacıyla ölçülebilir şekilde desteklenmeleri ve özendirilmeleri olarak tanımlamaktadır (Gergely,2003:8). Söz konusu tanımdan hareketle devlet yardımlarının temelde özel sektör girişimlerinin desteklenmesinin daha ön planda tutulduğu kanısına varılması mümkündür.

Devlet yardımı, sübvansiyon veya teşvik gibi kavramlar bazı temel farklılıkları bünyelerinde barındırmış olsalar dahi genel olarak aynı anlamda kullanılmaktadırlar. Örneğin OECD, sübvansiyonları piyasada faaliyette bulunan çeşitli firma ve sektörlerin kamu tarafından desteklenmesi yoluyla rekabetin olumsuz yönde etkilendiği ve sonuç olarak genel refah seviyesinin azaldığı bir devlet politikası olarak tanımlamaktadır (OECD,2001:18). Diğer yandan Avrupa Topluluğu'nu kuran anlaşmanın 87. maddesinin 1. fırkasında devlet yardımları veya teşvikler, herhangi bir üye devletin sahip olduğu kaynakları belirli sektör veya şirketlerin kullanımına sunması vasıtasıyla çeşitli mal ve hizmetlerin üretimini kayırması ve bu şekilde piyasa rekabet şartlarını bozan veya bozmakla tehdit eden politikalar bütünü olarak ifade edilmektedir (DPT, 2007: 73).

---

[1] Bu çalışma 2015-2016 eğitim öğretim yılı bahar döneminde İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda savunulan 'İktisadi Büyüme Sürecinde Yatırımlara Yönelik Devlet Yardımlarının Etkinliği: Türkiye Uygulaması' isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Söz konusu tanımlamalara ilave olarak kullanılış biçimlerine göre devlet yardımları kavramını tanımlamak da mümkündür. Bu bakımdan kamu tarafından sağlanan sübvansiyonlar ve transfer harcamaları, ekonomik hedefler doğrultusunda verilen mali yardımlar, primler, krediler ve diğer destekler de devlet yardımları kavramı yerine kullanılabilmektedir (Duran,2003:7).

Yukarıdaki tanımlardan hareketle, devlet yardımları uygulamalarının temelinde mevcut kaynakların ülke ekonomisi açısından daha yararlı olduğuna inanılan alanlarda kullanılmasının özendirilmesi yatmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında, kıt kaynaklarının ekonomik kalkınmada hızlı bir ivme yakalanması amacı ile seçilmiş bazı sektörlere aktarılması politikasını benimsedikleri gözlenmiştir (İncekara, 1995:9). Bu bağlamda her ne kadar bazı tanımlamalarda devlet yardımlarının veya sübvansiyonların piyasanın işlerliğini bozduğu yönünde fikirler beyan edilmiş olsa da devlet yardımları uygulamaları, belirlenen ekonomi politikalarına göre değişiklikler arz etmekte ve temel olarak halkın refah seviyesinin arttırılmasını hedeflemektedir.

Devlet yardımları veya diğer adıyla teşvikler aracılığı ile sağlanan faizsiz ya da düşük faizli krediler, koşullu ya da koşulsuz doğrudan nakit transferler, borçlara sağlanan devlet garantileri, enerji indirimleri, vergi indirimleri ve muafiyetleri gibi finansal enstrümanların ekonomiye doğrudan enjekte edilmesi teşviklerin en önemli avantajları olarak ifade edilebilir. Devlet yardımları, ülkelerin ileri sanayi hamlelerini gerçekleştirmelerine imkan sağlamanın yanında mevcut sanayilerin korunması ve rekabet güçlerinin arttırılmasında çeşitli görevler üstlenmektedir (DPT,2007:5). Bu bağlamda uygulanan yardım politikaları aracılığı ile ekonomilerin kalkınma stratejilerine paralel bir gelişim içinde olmaları ve ekonomik istikrar sürecine katkı sağlamaları devlet yardımlarının söz konusu görevlerine örnek olarak gösterilebilir.

Devlet yardımlarının üstlendiği bir başka görev ise özellikle uluslararası ticaretin gelişmesi sonrasında ülke ekonomilerinin dış rekabet güçlerinin arttırılmasına yönelik yapısal düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve yerli üretimin uluslararası pazarlarda desteklenmesi olarak ifade edilebilir. Söz konusu desteklerin teknolojinin geliştirilmesine katkı sağlamasının yanı sıra makine ve teçhizat modernizasyonu ile kaynak kullanımında etkinliğin arttırılmasında da önemli bir rol üstlenmektedir.

Devlet yardımlarının bazı özelliklerinin açıklanmasının kavramsal çerçevenin çizilmesinde yardımcı olacağı ileri sürülebilir. Devlet yardımları, devlet tarafından genellikle özel kesim teşebbüslerine verilen yardımlar olmasının yanı sıra kamu teşebbüsleri de bu yardımlardan yararlanabilmektedir. Ayrıca devlet yardımları kamuya bir maliyet yüklemektedir. Şöyle ki nakit olarak hibe veya düşük faizli kredi şeklinde verilen teşvikler sonucunda kamunun sahip olduğu fonlar azalmaktadır. Diğer yandan vergi

indirimleri şeklinde sağlanan teşvikler ise devletin elde edeceği vergi gelirlerinden mahrum kalmasına yol açabilmektedir. Bütün bunlara ilaveten devlet sunduğu yardımlar dolayısı ile fon ve gelir kaybı yaşarken devlet yardımlarından yararlanan özel veya kamu teşebbüsleri belirli bir yarar elde etmiş olmaktadırlar. Son olarak devlet yardımları dolaylı ve dolaysız olma özelliğinin yanısıra açık veya gizli olması gibi özellikleri de bünyelerinde barındırmaktadır (Duran,2003:7).

1.1.İktisadi Ekoller Ve Devlet Yardımlarının Niteliği

Devlet yardımları, iktisat biliminin bilim dalı olarak kabul edildiği erken dönemden günümüze kadar çeşitli iktisadi ekollerde farklı yankılar bulmuştur. Kimi iktisadi ekoller ve bu ekollere mensup düşünürler devlet yardımlarını devletin ekonomik hayata müdahalesi olarak yorumlayıp bu müdahalenin ekonomik dengeyi bozacağı gerekçesiyle gereksiz olduğu görüşünü benimsemektedirler. Diğer yandan söz konusu görüşe karşı çıkan bir takım ekoller ve bunların temsilcisi iktisatçılar devletin sübvansiyonlar, transfer harcamaları ve yardımlar yolu ile ekonomiye müdahale etmesi gerektiği konusunda hem fikir olmaktadırlar. Devlet yardımlarına karşı argüman geliştiren klasik görüşü temel alan iktisadi ekol, yardımlar aracılığı ile rekabet edebilme yetisinin ortadan kalkacağı, çalışma azminin köreleceği, bireysel özgürlüklerin sınırlandırılacağı vb gibi toplumu ve bireyi olumsuz etkileyecek etkenler üzerinde dururken müdahalecilik yanlısı ekol ise daha çok yardımlar aracılığı ile geri kalmış bölgelerin kalkınacağı, bebek endüstrilerin geliştirileceği, yeni ürün ve üretim yöntemlerinin kullanılmasının teşvik edileceği vb. gibi argümanlar üzerinde durmaktadır. Aşağıdaki başlıklar altında söz konusu iktisadi ekollerin devlet yardımları ile ilgili görüşleri detaylı şekilde açıklanmaya çalışılmaktadır.

1.2.Klasik İktisadi Düşünce

Bilindiği üzere klasik iktisadi düşüncenin temel yapısı devlet müdahaleciliğinin sınırlandırılması üzerine inşa edilmiş ve ekonomik alanda serbestleştirilmenin sağlanması ana felsefe olarak benimsenmiştir. Bu bağlamda klasik görüş özellikle sanayinin geliştirilmesi için devlet yardımları politikaları ile desteklenmesini savunan Fransız merkantilizminin aksine hükümet kaynaklı monopollerin, devlet yardımlarının ve rekabeti önleyici diğer düzenlemelerin kaçınılmaz olarak etkinsiz olacağı görüşünü savunmaktadır (Skousen,2006:21).

Klasik iktisadi görüşün temsilcileri arasında sosyal yardımlar ve devlet yardımları ile ilgili fikir birliğinden söz edilebilir. Örneğin Adam Smith piyasaya herhangi bir şekilde müdahale edilmemesini ve merkantilist müdahalelerden uzak durulması ve rekabet ortamının sağlanması gerektiği üzerinde dururken uluslararası piyasalarda pazar araştırması yaparak ticari

fırsatlar yakalamaya çalışan firmaların ise monopolleşmelerine destek olunmasını savunmaktadır (Savaş,2000:294). Malthus ise fakir kesime yapılan mali yardımların yani sübvansiyonların onları muhtaç duruma düşüreceğini ve devlete olan bağımlılıklarını arttıracağını ileri sürmektedir Aynı şekilde Bastiat da hem korumacılık hem de sosyal amaçlı devlet yardımlarının negatif etkileri üzerinde durmakta ve bu yardımlar dolayısı ile bireylerin özgürlüklerinin sınırlandırılacağını belirtmektedir (Savaş,2000:379).

Neoklasik iktisadi görüş temelde klasik iktisadi görüşün takipçisi olsa da özellikle devlet yardımları ile ilgili bazı konularda klasik görüşten farklılıklar sergilemektedir. Bu noktada Neoklasik düşünceye mensup Arthur Laffer, bireysel çıkarların maksimize edilmesi aşamasında bireylerin davranış kalıplarının şekillenmesinde marjinal (ilave) özendirmelerdeki değişimlerin son derece etkili olduğunu ileri sürmektedir. Marjinal özendirmelere örnek olarak vergi teşviklerini göz önünde bulunduran Laffer, vergi teşviklerinin yatırımlar ve çalışma isteği üzerinde pozitif etkiler uyandıracağını belirtmektedir (Laffer,2004:1). Diğer yandan Larry Kudlow'a göre de ekonomik büyüme üzerinde kilit rol oynayan sermaye birikimi vergi teşviklerinden olumlu yönde etkilenmektedir (Atkinson,2008:7). Hükümetler tarafından vergi oranlarının düşürülmesine yönelik uygulanan destekler sermaye birikiminin arttırılması yoluyla üretkenlik, istihdam ve büyüme üzerinde pozitif etki oluşturmaktadır.

Neoklasik iktisatçılardan bir diğeri olan Alfred Marshall ise toplumun üretken kaynaklarının daha optimal şekilde üretime koşulması ile üretimde azalan getiriden artan getiriye doğru bir evrilme olacağını ve bu şekilde toplumsal faydanın artacağını savunmaktadır. Diğer yandan piyasaların daha etkin çalışmasında hükümetlerin önemli bir rolü olduğunu savunan Marshall'a göre hükümetler uygun vergiler ve sübvansiyonlar aracılığı ile kaynakların yeniden tahsisini teşvik etme imkânına sahiptirler (Barber,2009:194). Bu şekilde kaynakların yeniden tahsisi mevcut kaynaklarla daha fazla çıktı elde edilmesine imkân sağlayacaktır.

Kaynak dağılımındaki eşitsizliğe değinen bir başka iktisatçı Pigou ise klasik iktisadın ileri sürdüğü ekonominin daima tam rekabet şartlarında dengede olduğu varsayımında dahi kaynak dağılımı ve gelir bölüşümünde optimalitenin yakalanmasının zor olacağını belirtmektedir. Diğer bir ifade ile toplumsal refahın maksimum seviyeye ulaşmasında tam rekabet şartlarının sağlanması yeterli olmamaktadır. Marjinal maliyet ve marjinal gelirden yola çıkan Pigou'a göre bireysel ve sosyal marjinal maliyet ve gelirler birbirinden farklı olduğundan bu farklılık kaynak dağılımında ve bunun sonucunda da gelir dağılımında adaletsizlikleri ortaya çıkartmaktadır. Söz konusu adaletsizliklerin ve kaynak dağılımındaki eksikliklerin giderilmesi için hükümetler vergi politikaları ve sübvansiyonlar gibi yardım araçlarını kullanarak ekonomiye müdahale etmelidirler (Kazgan,1974:225).

1.3.Keynezyen İktisadi Düşünce

1929 Dünya Buhranı sonrası hem Avrupa'da hem de ABD'de ekonomik hayatta meydana gelen daralma ve yavaşlama gelişmiş ülke hükümetlerini ekonominin yeniden canlandırılması amacıyla arayışa sevk etmiştir. Bu dönemde ekonominin içinde bulunduğu daralmadan kurtarılması ve üretim, toplam talep ve istihdamın yeniden arttırılması için Keynes müdahaleci hükümet politikalarının uygulanmasının gerekli olduğunu ileri sürmüştür.

Keynezyen politikaların temelinde hükümetler tarafından uygulanacak genişletici para politikaları aracılığı ile faizlerin düşürülmesi ve bu yolla hem tüketiciye hem de üreticiye ucuz kredi imkanı sağlanması yer almaktadır. Diğer yandan yine uygulanacak genişletici maliye politikaları ise altyapı harcamaları vasıtası ile istihdam seviyesinin arttırılmasını teşvik etmektedir. Artan istihdam gelir seviyesinde iyileşmeye yol açarak, artan gelirler ise üretim miktarını yükselterek yeniden istihdam seviyesine pozitif bir katkı sağlamaktadır (Alçın,2012:218). Bu açıdan bakıldığında Keynezyen hükümet politikalarının hem para hem de maliye politikaları aracılığı ile teşvik özelliği taşıdığı ileri sürülebilir.

Keynezyen iktisat serbest piyasa şartlarının sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik dalgalanmaların giderilmesi, gelir ve refah farklılıklarının en aza indirilmesi için ekonomiye hükümet müdahalelerinin gerekliliğinin zorunlu olduğunu dile getirmektedir (Getzner,2007:34). Makro iktisat politikası çerçevesinde toplam harcamaların ve toplam talebin artırılmasının teşviki için Keynes, hükümetler tarafından transfer harcamaları ve sübvansiyonların kullanılmasını gerekli görmektedir.

Keynes'in savaş sonrası dönemde uygulanmasını telkin ettiği müdahaleci ekonomi politikaları hükümetler bazında karşılık bulmuş ve özellikle Avrupa'nın gelişmiş devletlerinin ekonomi programlarında yer almıştır. Örneğin İngiltere başta tarım sektörü olmak üzere finans ve sanayi sektörlerine yönelik çeşitli teşvikler getirmiştir. Fransa da ise hükümet sanayi sektörünün desteklenmesi amacıyla vergi indirimlerine başvurmuş ve devlet bankalarının, finansal anlamda sıkıntı yaşayan bazı özel teşebbüslerin hissedarı olması yolunu açmıştır (Berend,2011:92-93). Bu bağlamda Avrupa'nın merkez ülkelerinin yanı sıra çevre ülke hükümetlerinin de söz konusu dönemde ekonomik hayata müdahaleci politikalar geliştirdiği ve bu politikaları uyguladığı gözlenmektedir.

Devlet yardımlarının teorik alt yapısına yönelik çeşitli teoriler geliştiren bir takım Keynezyen iktisadi görüşe mensup teorisyenlerden bahsetmek mümkündür. Bunlar arasında Rosenstain Rodan, Hollis B. Chenery, Paul Streeten, Harvey Leibesntein, François Perroux ve Hans Singer gösterilebilir.

Büyük itiş teorisi ile tanınan Rosenstein Rodan adı geçen teoriyi İkinci Dünya Savaşının sürdüğü yıllarda ortaya koymuştur. Rodan, Avrupa`nın ekonomik anlamda geri kalmış bölgeleri olan Güney ve Güneydoğu ülkelerinin ekonomik yapılarını analiz etmiş ve savaş sonrası dönemde bu ülkelerin

sanayileşmesi için birçok sektörde birbiri ile koordineli yatırımlar yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu bakımdan herhangi bir sektörde meydana gelen üretim artışı tamamlayıcı niteliğe sahip diğer sektörlere yönelik bir piyasanın oluşmasına katkı sağlayacak ve birbirleri arasında tamamlayıcılık ilişkisi olan farklı sektörlerin genişlemesine imkan verecektir. Bu durum büyük itiş olarak adlandırılmaktadır (Temple, http://www.efm.bris.ac.uk). Bir başka ifade ile birden fazla sektörün aynı zamanda büyüme eğilimi sergilemesi her bir sektöre ayrı ayrı kazanç sağlayacaktır.

Rosenstein-Rodan'ın çalışmasının başlangıç noktasını tarımsal nüfusun fazlalığı oluşturmaktadır. Bir başka deyişle gizli işsiz olarak tanımlanan ve üretime çok az katkısı olan veya hiç bir artı değer oluşturmayan tarımsal nüfustan bahsedilmektedir. Tarımsal nüfusun yoğun olduğu az gelişmiş bölgeler ile zengin bölgeler arasındaki gelir dağılımındaki adaletin sağlanması ancak geri kalmış bölgelerin gelir seviyesinin zengin bölgelerinkinden daha fazla arttırılması gerekmektedir. Tarım sektöründeki fazla işgücünün sanayi sektörüne transfer edilmesi önerilen yöntemlerden birini oluşturmaktadır (Alacevch,2011:149). Fakat bu noktada Rodan işgücü mobilitesinin beraberinde birçok zorluğu getireceğini ileri sürmekte ve tarımsal işgücü fazlalığı bulunan bölgelerin çeşitli destek politikaları ile sanayileştirilmesinin daha uygun olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu bölgelerin sanayileştirilmesinde izlenecek iki yol bulunmaktadır. Bunlardan ilki Rus modeli olarak da bilinen tamamen iç kaynakların kullanıldığı model, diğeri ise yabancı kaynakların ülkeye çekildiği sanayileşme modelidir. İkinci model hem yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi hem de uluslararası işbölümünden daha fazla yararlanılmasına imkan vermesi açısından tercih edilmesi uygun olacak modeldir. Sanayileşme evresinde kaynakların belirli kısmının birbirini tamamlayıcı sektörlere özendirici politikalar aracılığı ile yönlendirilmesi büyümenin başlangıç evresini oluşturmaktadır (Rodan,1943:202-211). Bu durum aynı zamanda dışsal ekonomilerin pozitif etkilerinden de yararlanılmasını beraberinde getirmektedir.

Geri kalmış bölgelerin sanayileştirilmesinde önem arz eden konulardan biri de ölçek ekonomileridir. Marjinal riskliliğin azaltılması açısından sanayi yatırımlarının optimum ölçekte hayata geçirilmesi ve sanayi bölgelerinin yeterli büyüklükte olması üzerinde durulan konulardan bir diğeridir. Bu bağlamda Rodan'ın büyüme modelini geniş ölçekli ve dış finansmana dayalı yatırım modeli şeklinde tanımlamak da mümkündür(Easterly,2005:7).

Hollis B. Chenery gelişmekte olan ülkelerde asıl sorunun farklı ürünler üretmek amacıyla çeşitliliğe gidilmesinin kıt kaynaklar dolayısıyla mümkün olmamasından kaynaklandığını belirtmektedir. Özellikle bazı nedenlerden dolayı fiyat mekanizmasının işleyiş şekli kaynakların genellikle gelişmişlik seviyesi yüksek olan ülkeler tarafından hammadde ve yarı mamul olarak alınması ve işlenilmesi durumunu ortaya çıkardığını ileri sürmektedir. Diğer

bir ifade ile az gelişmiş ülkelerde fiyat mekanizması kaynakların etkin şekilde kullanımını engellemektedir.

Her ne kadar hükümetler tarafından çeşitli gümrük tarifeleri ve destekler uygulanarak fiyatlar üzerinde belirli oranda bir baskı kurulsa da piyasa mekanizmasının etkin şekilde işlerliğini bozan diğer iki önemli faktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki eksik istihdam ve sermayenin tam kapasitede kullanılamaması gibi üretim faktörlerinin kullanımında ortaya çıkan yapısal dengesizlikler iken diğeri ise birbirlerinin dışsal ekonomilerinden pozitif yönde etkilenme ihtimali olan sektörler arasındaki koordinasyonsuzluktur (Chenery,1955:40).

Bir ekonomiyi oluşturan sanayi sektörleri arasındaki karşılıklı yapısal bağımlılık son derece önemlidir. Söz konusu sanayi sektörlerinin oluşturduğu dışsal ekonomiler temel birçok ürünün üretilmesi için yatırım yapılması adına bir gerekçe oluşturmaktadır. Ayıca birçok sanayi sektöründe üretim miktarının arttırılmasına yönelik çabalar diğer sektörlerin gelişmişliği ile yakından alakalıdır (Chenery,1955:57). Diğer yandan piyasa mekanizmasının işlerliğini kaybetmesi ve bunun sonucunda yaşanan dengesizlikler üretim faktörlerinin fiyatları sosyal maliyetlerin yansıtılmasına engel olmaktadır. Böyle bir ortamda yatırımcıların elde ettikleri kar ile sosyal karlar arasında farklılıklar oluşmaktadır. Söz konusu karlar arasındaki fark ile optimum kaynak dağılımından uzaklaşılması birbiri ile doğru orantılıdır (Yavilioğlu,2002:57). Bu gibi nedenlerden dolayı yatırımların hayata geçirilmesinde planlamaya önem verilmesi önerilebilir.

Paul Streeten, ekonominin içinde bulunduğu bazı durumlarda dengesiz gelişim politikalarının iktisadi büyümeyi engellemesinden ziyade teşvik edeceğini ve büyümenin önemli bir şartı olabileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca dengesiz büyüme modelinin tercih edilmesinin konjonktürel dalgalanmaların durgunluk aşamasında durgunluğu önleyebileceğini ifade etmektedir (Streeten,1959:171).

Paul Streeten yeniliklerin ve tamamlayıcı sektörlerin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceğini belirtirken devlet tarafından açık bir şekilde desteklenmesi gereken yatırım planlarını maddeler halinde aşağıdaki şekilde belirtmektedir (Streeten,1961:131-132).

- Gelişme aşamasında olan sektörlerde dengesizlikten kaynaklanan baskılar sonucunda bu baskılara en iyi şekilde direnen sektörlerin büyümesinin teşvik edilmesi,
- Ekonomik durgunluk dönemlerinde durgunluktan en az etkilenen ve en kısa sürede eski üretim seviyesine ulaşan sektörlerin desteklenmesi,
- Çeşitli sektörlere aramal, tüketime yönelik yeni ürünler ve hizmetler üreten kuruluşlarda sektörün gelişmesine doğrudan veya dolaylı katkı sağlayan kuruluşların projelerinin desteklenmesi,

- Piyasaya yeni ürün veya hizmet sunma çabası içerisinde olan firmaların, üretimin diğer aşamalarında ihtiyaç duyacakları yeni yatırımların desteklenmesi

Keynezyen iktisadi görüşü benimseyen bir diğer ekonomist Harvey Leibenstein, minimum kritik çaba adını verdiği teorisini yüksek nüfuslu azgelişmiş ülkelerin iktisadi büyüme ve kalkınma seviyelerini arttırmaları amacıyla geliştirmiştir. Teoriye göre azgelişmiş ülke durağan bir durum sergiliyor veya yoksulluk kısır döngüsü içerisinde ise söz konusu ülkenin gelişmişlik seviyesini bir miktar arttırması ekonomiyi canlandıracak desteklerle mümkün olacaktır. Çünkü iktisadi gelişim nüfus artışı, azalan tasarruf oranları ve negatif ölçek ekonomileri gibi gelişmelerden olumsuz yönde etkilenmektedir. Leibenstein' e göre her ülke bir kısım ekonomik şoklar yaşamakta ve bunların etkisini azaltmak amacıyla ekonomiyi genişletme çabası içine girmektedir. Yaşanan şoklar sonucunda kişi başı gelirde azalış gözlemlenirken genişletici çabalar bu eğilimi terse çevirmektedir. Leibenstein azgelişmişliği ekonomiyi canlandırıcı veya üretim faaliyetlerini teşvik edici unsurların şokların yarattığı olumsuzlukları gidermede yetersiz kalmasına bağlamaktadır (Meier,2005:63).

Teoriye göre azgelişmiş ülkeler fakirlik kısır döngüsünden kurtulmak için minimum kritik seviye olarak nitelendirilen bir miktar yatırımı devlet yardımları ve üretimi özendirme politikaları ile etkin hale getirmelidirler. Söz konusu ülkelerde nüfusun hızlı yükselişinden dolayı sermaye birikimindeki ve potansiyel işgücündeki artış kişibaşı gelir artışını desteklememektedir. Kişi başına düşen gelirin sürdürülebilir şekilde arttırılması yatırımların ekonomiye kanalize edilmesi ile mümkündür. Bu şekilde sisteme entegre edilen yatırımlar ekonomide kendiliğinden bir genişlemeye yol açacaktır. Leibenstein'e göre azgelişmiş ülkelerin sürdürülebilir uzun dönemli büyümeyi sağlamaları ekonomik sistemin şoklar dolayısıyla daralması ve yeniden genişleme için gerekli uyarıyı vermesine bağlı olarak yatırımların hayata geçirilmesini zorunlu hale getirmektedir.(Jain vd,2009:76-77). Eğer gerekli yatırımlar yapılmazsa sermaye birikimi ve işgücü artışı kişibaşı gelirin düşük seviyede kalmasına ve bu şekildeki durağan seyrini sürdürmesine engel olamayacaktır.

Firmaların sahip oldukları etki alanlarını sıradan alanlar ve ekonomik alanlar olarak ikiye ayıran Francois Perroux sıradan alanları bir firmanın sahip olduğu makine teçhizat, hammadde ve içinde üretimin yapıldığı ve işgücünün çalıştığı alan olarak ifade etmektedir. Ekonomik alan ise merkezcil kuvvetlerin merkez dışı kuvvetleri kendisine doğru çektiği güç alanlarıdır (Perroux,1950:94-95).

Perroux tarafından geliştirilen ve güç alanları olarak da adlandırılan kalkınma kutupları teorisi, kavramsal olarak yatırımların belirli bölgelerde hayata geçirilmesine odaklanılmasını ifade etmektedir. Devlet aracılığı ile yatırımların belirli bölgelere yönlendirilmesi bu bölgelerde ekonomik aktiviteleri canlandıracak ve aynı zamanda bölgenin refah seviyesinin

arttırılmasına katkı sağlayacaktır (Parr,1999:1197). Kalkınma kutupları teorisi geliştirilirken temel alınan yaklaşım iktisadi gelişmenin her bölgede aynı anda sağlanamayacağı düşüncesidir.

Kalkınma kutupları olgusunun geri planında yatan fikir içinde işletmelerin bulunduğu ekonomik alanlardır. Bu alanlar üretim faktörlerinin en etkin şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla önemli bir cazibe merkezi oluşturmaktadır. Ekonomik alanlar firmaların belirli bir bölgede toplanmasını ve iktisadi olarak kalkınma kutuplarının oluşumunu tetikler (Komarovskiy, Viktor Bondaruk,2013:33). Perroux'a göre iktisadi büyüme, kalkınma kutuplarında değişen yoğunluklarda gözlenmekte ve birçok kanal aracılığı ile ülkenin geneline yayılmaktadır. Perroux kalkınma kutuplarını firmalar arasında girdi-çıktı bağlantılarının olduğu, üretimi teşvik edici ve sanayi ağırlıklı, sahip oldukları kapasite ile yeniliği destekleyen ve bölgede diğer endüstriler üzerinde baskın bir yapıya sahip ve yeni üretim tesislerinin oluşumuna katkı sağlayan sanayi merkezleri olarak tanımlamaktadır. Özellikle hızlı şekilde büyüyen firmaların endüstriler arası bağlantılar yoluyla diğer firmalar üzerinde oluşturdukları pozitif ve yeniliğe yönelik teşvik edici baskılar bölgede ekonomik aktivitelerin karakterize edilmesinde önemli bir role sahiptir (Kuklinsky,1974:1019). Sanayi merkezlerinde faaliyette bulunan firmalar pazara ve hammaddeye yakınlık, geniş ve çeşitli işgücü yelpazesi, teknolojik gelişimlere hızlı şekilde erişim, uzmanlaşma, yönetim ve altyapı hizmetlerinden yararlanma gibi avantajlar dolayısı ile büyüme imkanına sahip olmaktadırlar.

Hans Singer, azgelişmiş ülkelerin iktisadi büyüme hedeflerini gerçekleştirmede Rosenstein Rodan tarafından geliştirilen ve büyük itiş teorisi olarak adlandırılan dengeli büyüme modelinin etkili olmayacağını dile getirmektedir. Bu bağlamda tarımsal üretimin göz ardı edilerek sadece sanayi sektörünün gelişimine yönelik uygulanacak geniş ve çok çeşitli destek paketlerinin iktisadi sorunlara yol açacağını belirtmektedir (Richard,1969:74-76).

Bilindiği üzere Engel Kanununa göre gelir seviyesi düşük ülkelerde bireyler gelirlerinin büyük kısmını gıda ve giyim harcamalarına ayırmaktadırlar. Bu nedenle gıda ve giyim dışındaki diğer sektörlerin ürettikleri mallara olan talep yetersiz kalmakta ve bu sektörlere yatırım yapılmamaktadır. Singer'e göre talebi olan mallara yönelik arz, üretim faktörleri talebini yaratmakta fakat üretim faktörleri talebi kendi arzını oluşturamamaktadır. Temel ihtiyaçlara yönelik geniş kapsamlı yatırım programlarında üretim faktörleri talebi diğer yatırım projelerinin ihtiyaç duyduğu faktör talebi ile yarış halinde olacaktır. Eğer her iki yatırım projesi aynı anda hayata geçirilirse iktisadi büyümede dengeden bahsetmek mümkün hale gelmektedir. Fakat az gelişmiş ülkelerde üretim faktörleri kaynağı sınırlı olduğundan farklı projelere yönelik yatırımların aynı anda hayata geçirilmesi imkansızdır. Bu bağlamda Singer iktisadi büyümenin ilk aşamalarında

dengesiz kalkınma stratejisinin benimsenmesini ve dengeye ulaşmak için bu stratejinin hayata geçirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Shaw,2002:136-137).

Dengeli büyüme teorisi kaynak dağılımı ile ilgili karar alınırken sıfırdan başlanıldığını ileri sürse de kurumlar, yeni kararlar alırken önceki yatırımların ve gelişmelerin etkisini göz önünde bulundurmaktadır. Bir başka deyişle herhangi bir zamanda yapılan yatırımlar önceki yatırımların uzantısı olmaktadır. Bu durum dengeli yatırıma yönelik devlet tarafından sunulan özendirici paketlerin terkedilmesine yol açabilir. Dengeye ulaşmak amacıyla yapılan yatırımlar iktisadi şartların değişmesi sonucunda söz konusu ülke ekonomisini yeni bir dengesizlik ile karşı karşıya bırakmaktadır.

1.4.Monetarist İktisadi Düşünce

Monetarist iktisadi düşünce toplumda yoksulluğun giderilmesi amacıyla uygulanacak sosyal yaşamı destekleyici politikaların önemine vurgu yapmakta ve negatif gelir vergisi kavramını ön plana çıkarmaktadır. Milton Friedman tarafından geliştirilen negatif gelir vergisi uygulaması, hükümetler tarafından uygulanan vergi indirimleri ve muafiyetler sonrasında eğer geriye vergilendirilebilir bir gelir kaldıysa elde edilen gelirden gelir vergisi kesintisi yapılması gerekliliği vurgulanmaktadır. Söz konusu vergi indirimleri ve muafiyetler sonrasında herhangi bir gelir söz konusu değilse bireyler negatif gelir vergisine yani gelir yardımına tabi olacaklardır (Gürkan,2001:207). Diğer yandan monetarist yaklaşım serbest piyasa ekonomisinin etkin çalışmasını engelleyen uygulamaların ortadan kaldırılması amacıyla üretim ve yatırımı özendirici vergi politikalarının gündeme getirilmesini savunmaktadır.

Monetarist iktisadi yaklaşım vergi teşviklerine dayalı bir maliye politikasının etkin olmayacağı görüşünü savunmaktadır. Bu görüşün en önemli nedeni tüketimin Keynezyen iktisatın savunduğu gibi harcanabilir gelirin değil sürekli gelirin bir fonksiyonu olmasıdır. Vergilerin azaltılmasına yönelik teşvikler harcanabilir geliri arttırmakta fakat tüketim harcamalarına önemli bir katkı yapmamaktadır (Bilgili,2013:210). Hükümetlerin iflas etmiş şirketlere kredi sağlaması veya yurtiçi üretimin teşvik edilmesi adına ithalat kotaları uygulamalarına karşı çıkan monetarist yaklaşım, bazı mesleklere girişin sınırlandırılmasına yönelik hükümet politikalarını da onaylamamaktadırlar. Ayrıca monetaristler tarımsal üretime yönelik sübvansiyon uygulamalarına da karşı çıkmaktadırlar (Bocutoğlu,2012:294-295).

Friedman devlet harcamalarını arttıran müdahale ve desteklemelere karşı çıkarak bu yöndeki sosyal amaçlı harcama kalemlerinin kaynak israfına yol açtığını ifade etmektedir. Bu bağlamda Friedman eğitim, sağlık ve sosyal hizmet harcamalarının sonlandırılması gerekliliğini savunmaktadır (Ersoy,2012:482). Monetarist yaklaşım 1973 yılı sonrasında Şili'de uygulama alanı bulmuş söz konusu dönemde emeklilik fonları özelleştirilmiş, servet ve işletme karından vergi alınması uygulamasına son verilmiştir. Fakat monetarist

politikaların uygulanmasını takip eden on yıllık süre zarfında istihdam ve büyüme gibi makro verilerde kayda değer bir daralma gözlenmiştir.

Şili'nin yanı sıra hem ABD'de hem de İngiltere'de 1980 sonrası dönemde uygulanan ekonomi politikaları üzerinde monetarist yaklaşım etkili olmuştur. İngiltere başbakanı Margaret Thatcher ve ABD başkanı Ronald Reagan kamu harcamalarını kısmak, sosyal ödemeleri azaltmak ve vergi oranlarında indirime gitmek suretiyle ekonomik hayatı canlandırmaya çalışmışlar ve fakat aynı şekilde Şili örneğinde olduğu gibi tam bir başarı sağlayamamışlardır (Adaçay ve İslatince,2013:213-214). Bu başarısızlığın temelinde toplam talepte meydana gelen azalmaya bağlı olarak enflasyon ve istihdam seviyesinin düşmesi etkili olmuştur.

1.5.Arz Yanlı İktisadi Düşünce

Arz yanlı iktisadın temel ekonomi politikası bireysel tasarrufların ve firma yatırımlarının cazibesinin arttırılması için vergi teşviklerinin kullanılması olmuştur. Arz yanlı iktisadi görüşe göre yüksek vergi oranları yatırım ve üretimi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu açıdan yatırımı ve üretimin teşviki ve bunlara ilaveten istihdamın arttırılması amacıyla vergi oranlarında indirime gidilmesi gerekliliği fikri öne sürülmektedir (Demir,1997:88). Hükümetler tarafından sağlanacak vergi teşvikleri tasarruf oranlarının artmasına ve bu yolla yatırım miktarının arttırılmasına imkan sağlamaktadır. Ayrıca yüksek vergi oranları dolayısı ile kayıt dışı faaliyetlerde bulunanlar vergi teşvikleri sayesinde kayıt içi faaliyetlere yöneleceklerdir (Ersoy,2012:488).

Arz yanlı iktisada göre transfer harcamalarının arttırılması söz konusu yardımlardan istifade etmek isteyen bireylerin çalışma şevklerinin kırılmasına neden olmaktadır. Daha fazla transfer yardımı almak isteyen bireyler mevcut gelirlerini az göstermek kaydıyla bu yardımlardan yararlanmakta ve bu durum kaynak dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir (Bilgili,2013:299). Diğer yandan transfer harcamalarından yararlanmak isteyen bireyler aynı zamanda verimli üretim faaliyetlerinden kaçınmak suretiyle ekonomiye herhangi bir katma değer sağlamamaktadır.

Yine gelir vergisinin azaltılmasına yönelik teşvikler bireylerin tasarruf oranlarını arttırmakta, tasarruf artışı faiz oranlarının düşmesine ve yatırımların artmasına katkı sağlamaktadır. Gelir vergisi teşvikleri emek istihdamını ve çalışma arzusunu yükseltmektedir (Savaş,2000:251-252). Kurumlar vergisine yönelik teşvikler ise yatırımların karlılığını arttırırken aynı zamanda kurumun tasarruf gücüne de pozitif katkı sağlamaktadır.

1.6.Yapısalcı İktisadi Düşünce

Yapısalcı iktisadi düşünceye mensup Ragnar Nurkse, Arthur Lewis ve Gunnar Myrdal gibi iktisatçılar da üretimi özendirici ve teşvik edici devlet yardımlarının büyüme üzerindeki etkileri ile ilgili birbirinden farklı görüşler

belirtmektedirler. Örneğin Nurkse, tarım sektörü ve sanayi sektörünün arz ve talep yönlü karşılıklı etkileşimlerini incelemiş, tarım ve sanayi sektörü yatırımlarının birbirlerini gözetir şekilde belirli bir uyum ve denge içerisinde gerçekleştirilmesini savunmuştur (Hiç,2014). Nurkse, kişi başına düşen gelir seviyesinin çok düşük olmasının azgelişmişliğin en büyük nedeni olarak görmektedir ve "yoksul ülkeler yoksul oldukları için yoksuldurlar" savını ileri sürerek bir nevi kısır döngüden bahsetmektedir. Düşük gelir beraberinde yetersiz tasarrufu getirmekte, tasarrufların yetersiz olması ise kalkınma için gerekli yatırımların yapılmasını engellemektedir (Nurkse,1952:577).

Nurkse'nin iktisadi büyüme ile ilgili ileri sürdüğü görüşler bazı yönleri ile Rosenstein Rodan tarafından oluşturulan büyük itiş teorisinden farklılık göstermektedir. Rosenstein-Rodan dengeli bir büyüme için planlamanın gerekliliğinden bahsederken Nurkse herhangi bir planlamadan bahsetmemektedir. Nurkse'e göre uygulanacak etkili para politikaları, ekonomik büyüme ve gelişim üzerinde üretim planlamasından veya geniş ölçekli sanayi yatırımlarının teşvik edilmesinden çok daha etkili olacaktır (Cypher ve Dietz,1997:142). Bu bağlamda Nurkse'ün devlet yardımlarını gereksiz kamu harcamaları olarak benimsediği görüşü ileri sürülebilir.

Gunnar Myrdal, Nurkse'ün görüşlerinin aksi yönünde fikir beyan etmektedir. Mydral, bölgeler arasında gelişmişlik farklarının gözlendiği herhangi bir ülkede teknoloji ve beşeri sermayenin niteliği açısından eşitsizlik varsa ve eğer iktisadi büyümeye dönük politikalar herhangi bir şekilde fiyat ve piyasa mekanizmasına bırakılmışsa iki bölge arasında gelir farkı açısından büyük bir uçurum oluşmasının kaçınılmaz olduğunu ileri sürmektedir. Böyle bir durumda büyümenin iki ana sürükleyici etkeni olan tasarruf ve yatırımlar gelişmişlik seviyesi daha yüksek olan bölgeye doğru kayacak ve azgelişmiş bölge iktisadi anlamda bu durumdan olumsuz yönde etkilenecektir. Ayrıca Myrdal herhangi bir bölgede büyüme merkezleri oluşmasının olumlu ve olumsuz etkileri olacağını belirtmekte ve bir bölgedeki iktisadi gelişmişliğin bir başka bölgenin iktisadi gelişimini olumsuz yönde etkilemesini geri backwash etkisi olarak tanımlarken bir bölgenin iktisadi açıdan gelişiminin yine bir başka bölgeyi olumlu yönde etkilemesini ise yayılma etkileri olarak tanımlamaktadır (Eceral,2014).Myrdal, hızlı ve sürdürülebilir bir büyüme için bölgelerin eş zamanlı gelişim sürecine dahil olmaları gerektiğini vurgulamakta, özellikle az gelişmiş bölgelerde, yatırımların çeşitli devlet yardımları ve destekleri ile daha fazla özendirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır (Hiç,2014). Daha öz bir ifade ile Myrdal yatırımların belirli bir planlama dahilinde yapılması gerektiğini belirtmektedir.

Azgelişmiş ülkelerin tarımsal ürün ve hammadde bakımından rekabetçi üstünlüğe sahip oldukları ve bu avantajdan yararlanmaları gerekliliği bir takım iktisat bilimcileri ve politika yapıcılar tarafından savunulsa da yapısalcı iktisadi görüşe mensup Arthur Lewis, azgelişmiş ülkelerin tarımsal ürün haricinde diğer sektörlerde de potansiyel ve dinamik bir rekabetçi avantaja

sahip olabileceklerini ileri sürmektedir. Azgelişmiş ülkelerde sanayi komplekslerinin kurulması için gerekli olan sermaye birikimi gelirin düşük olması ve buna bağlı olarak yatırımlar için gerekli tasarrufların da yetersiz kalmasını beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda Lewis'e göre yabancı yatırımları özendirecek devlet yardımları politikalarının geliştirilmesi yatırımlar için ihtiyaç duyulacak kaynakların temin edilmesine imkan sağlamaktadır (Downes,2016). Diğer yandan yine Lewis'e göre devlet yardımları yeni sanayi alanlarının kurulmasında ortaya çıkması muhtemel risklerin azaltılmasında da etkili olmaktadır. Bebek endüstri tezinin savunulduğu söz konusu durumda yatırımcı firmalara devlet tarafından sağlanacak geçici süreli monopol hakları, düşük oranlı gümrük tarifeleri, sübvansiyonlar ve vergi indirimleri gibi girişimciliği özendirici politikalar hem yerli hem de yabancı yatırımcıların yatırım yapma isteklerini pozitif yönde etkilemektedir (Lewis,.1980,151)

İhracata yönelik üretim konusunda iyimser bir yaklaşım sergileyen Lewis, çalışmasına konu olan Karayip ülkelerinin özellikle tekstil ve konfeksiyon ürünleri, kimyasal ürünler ve elektronik malzemeler gibi hafif sanayi ürünleri üretiminin devlet yardımları ile desteklenmesinin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca yine bu ülkelerden gelişmiş ülkelere ihraç edilecek emek yoğun malların vergiler ve kotalar yoluyla engellenmeyeceğini savunan Lewis, bu şekilde emek yoğun üretim tarzının az gelişmiş ülkelerin iktisadi açıdan büyüme süreçlerine önemli bir katkısı olacağı savını savunmaktadır (Cypher ve Dietz,1997:148-149).

1.7.Neoliberal Düşünce

August Von Hayek, iktisadi açıdan neoliberalizmi sistematik şekilde formüle eden ilk düşünürdür. Hayek serbest piyasa koşullarını, bireysel özgürlüklerin ve yaratıcılığın kendi kendini düzenleyen ve bilgi üreten bir motoru olarak görmektedir. Hayek her türlü devlet müdahalesini kaygı verici olarak görmekte ve despotizme giden bir yol olarak değerlendirmektedir. Hayek'in neoliberalizm ile ilgili görüşleri bilginin bölüşümüne ve senkronizasyonuna hizmet eden etkin fiyat mekanizmasına dayanak noktası oluşturmaktadır. Diğer yandan fiyat mekanizmasının etkin şekilde işlemesi toplumu oluşturan bireylerin herhangi bir devlet müdahalesine gerek kalmadan çeşitli amaçlarını gerçekleştirmelerine imkan sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında Hayek devlet müdahalesini savunan Keynezyen görüşün baskın etkisini ortadan kaldırmak amacıyla klasik liberal görüşleri tekrardan canlandırmaya çalışmıştır (Steger ve Roy,2010:15).

Hayek'in yaklaşımından yola çıkılarak tanım biraz daha genişletilecek olursa neoliberalizm, politik ekonomi uygulamalarının teorik yüzü olarak değerlendirilmekte ve toplumun yaşam şartlarının geliştirilmesi amacıyla bireysel girişimciliğin, özel mülkiyetin, ticaretin ve piyasaların serbest hale getirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Diğer yandan ulusal paranın değerinin ve

bütünlüğünün belirlenmesinde, iç ve dış güvenliğin sağlanmasında, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesinde ve çevrenin korunmasında devletin üstleneceği korumacı ve düzenleyici rol neoliberalizmin tanımı içerisine dahil edilmektedir. Ayrıca mal ve hizmet piyasalarının tam olarak gelişmediği durumlarda etkin piyasa şartlarının hayata geçirilmesine yönelik uygulanan düzenleyici yaklaşımlar neoliberalizmin kavramsal çerçevesinin oluşturulmasında önem arz etmektedir (Harvey,2005:2).

Neoliberalizmi politik açıdan bir başka şekilde değerlendiren Anna-Maria Blomgren, kavramı felsefi açıdan ele almış ve tanımlamada bireysel özgürlükler ve mülkiyet edinme hakları üzerinde durmuştur. Blomgren'e göre neoliberalizm kavramsal olarak hem normatif uygulamalar açısından hem de etik temeller bakımından geniş bir alana yayılmıştır. Bir başka deyişle felsefi anlamda basit ve homojen bir tanım yapılması mümkün değildir. Bu bağlamda bir yanda tamamen laissez-faire düşüncesinin hakim olduğu devletin hiçbir şekilde ekonomik hayatta faaliyet göstermediği durumdan söz edilirken diğer yandan devletin sadece koruyuculuk görevini üstlendiği durumdan bahsedilmektedir (Thorsen ve Lie,2014). Yine Milton Friedman neoliberal politikaları savunan bir ekonomist olarak iktisadi kalkınmanın ve istikrarın sağlanmasında devlet müdahalesinin azaltılması gerekliliği görüşünü savunmaktadır (Friedman,1982:38). Bu bağlamda Friedman, gelişim sürecinde Adam Smith tarafından dile getirilen ve piyasanın kendini düzenleyeceğini ifade eden görünmez elin, devletin müdahalesini belirten görünür elden daha etkili olacağını belirtmektedir (Ashford,2010:537).

Bloomgren'in tanımı doğrultusunda neoliberalizmin, 18. yy. da ortaya çıkan liberal düşüncenin yeni bir varyasyonu olduğu ifade edilebilir. Özellikle 1929 Büyük Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel ekonomide yaşanan daralmanın giderilmesi amacıyla uygulanan ve devletin ekonomiye müdahalesinin gerekliliğini savunan Keynezyen politikalar 1945 ve 1970 yılları arasında başta batılı ülkeler olmak üzere birçok gelişmiş ülkede uygulanmış ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Fakat 1970'li yıllara gelindiğinde petrol fiyatlarında yaşanan hızlı yükseliş ve gelişmiş ülkelerde üretim verimliliğinde meydana gelen düşme eğilimi küresel anlamda bir stagflasyon yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde Keynezyen politikaların gelişmiş ülkelerin içinde bulunduğu durgunluktan çıkış yolunda çare olamayacağı kanısına varılmış ve çıkış yolu olarak azgelişmiş ülkelerin dünya pazarlarına eklemlenmesi düşüncesi önem kazanmıştır (Şenses,2004:3-4).

Azgelişmiş ülkelerin dünya pazarlarına eklemlenmesi, öncelikle bu ülkelerin 1970'li yılların ortalarından itibaren etkisini arttıran petrol şokları dolayısıyla içinde bulundukları ekonomik krizden kurtarılmaları gerekliliği düşüncesini ön plana çıkartmıştır. Petrol şokları dolayısıyla dış borç sorunuyla karşı karşıya kalan azgelişmiş ülke ekonomilerine başta ABD hazinesi olmak

üzere Dünya Bankası ve IMF tarafından bir dizi kalkındırma yardımı yapılması planlanmıştır. Bu yardımlar karşılığında ise azgelişmiş ülkelerden piyasa ağırlıklı bazı ekonomi politikalarının hayata geçirilmesi talep edilmiştir (Şen,2015:326).

1970'li yılların sonunda borç verici kurumlar tarafından talep edilen piyasa ağırlıklı ekonomi politikalarının hayata geçirilmesi maksadıyla Dünya Bankası ve IMF önderliğinde azgelişmiş ülkelerde neoliberal ekonomi politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Az gelişmiş ülkelere yönelik uygulanacak kalkınma politikalarının temelini oluşturan anlayış 1978 yılında gündeme getirilen Washington Uzlaşısıdır. Gerek iktisadi alanda gerekse de uluslararası ilişkilerde hakim bir ortak değerler dizisi şeklini alan neoliberalizm Washington Uzlaşısı ile anılır olmuş ve birçok azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkede uzunca bir süredir uygulanan müdahaleci kalkınma politikalarını eleştirmiştir (Görenel,2005:185). Bu uzlaşı sonucunda sürdürülebilir büyümeye odaklı kalkınma anlayışı temel hedef olarak belirlenmiştir (Yavuz,2007:182). Söz konusu uzlaşının bileşenleri arasında finansal disiplin, vergi düzenlemeleri, mali kurumların deregülasyonu, döviz kurlarına müdahalenin sona erdirilmesi, doğrudan yabancı yatırımın önündeki engellerin kaldırılması, özelleştirmelere hız verilmesi, bireysel mülkiyet haklarına güvence getirilmesi ve ticaretin liberalleştirilmesi sayılabilir (Rodrik,2014:51). Bu bileşenlerden hareketle gerçekleştirilmesi hedeflenen iktisadi kalkınmanın kamunun ekonomi üzerindeki etkisinin azaltılması ve piyasanın serbestleştirilmesine dönük faaliyetlerden oluştuğu ileri sürülebilir. Bu haliyle Washington Uzlaşısı aynı zamanda ülkeler arasında bağımlılığın ve işbirliğinin arttığı küreselleşme olarak adlandırılan yeni bir dönemin başlangıcına zemin hazırlamıştır. Ülkeler arasında entegrasyonun sağlanması, mal, emek ve sermaye mobilitesinin artması, ekonomik ilişkilerin iyileşmesi ve serbestleşmesi küreselleşmenin ekonomik boyutunu oluşturmuştur (Kıvılcım,2013:223).

Neoliberal yaklaşım azgelişmiş ülkelerin iktisadi anlamda geri kalmışlıklarının esas nedenini kalkınma maksadı ile hükümetler tarafından uygulanan yardım politikalarına bağlamaktadırlar. Devlet müdahalesi sonucunda piyasa aktörlerinin hareket alanı kısıtlanmakta ve bunun sonucunda piyasa görevini etkin olarak yerine getirememektedir. Diğer yandan neoliberal anlayışa göre disiplinsiz ve programsız şekilde uygulanan kimi devlet politikaları azgelişmiş ülkelerin ileriki zamanlarda yüksek enflasyon ve borç yükü ile karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Bu bakımdan neoliberal görüş azgelişmiş ülke yönetimlerine istikrarlı ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında devletin piyasa şartlarına uygun hareket etmesini ve iktisadi faaliyetlerden uzak durmasını önermektedir (Şen,2015:328).

Neoliberel düşüncenin temelinde devletin ekonomik faaliyetlerden geri durması ve devletin küçültülmesi fikri ön planda iken bu fikrin hayata geçirilmesi "şartlılık" ilkesiyle sağlanmıştır. Söz konusu ilke, büyüme ve

kalkınma politikalarında Dünya Bankası'nın belirlediği politikaları uygulamayı kabul eden az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin alacağı yardımlar arasındaki bağın kurulmasını gerektirmektedir. Diğer yandan şartlılık ilkesi çerçevesinde ortaya çıkan yapısal uyum politikaları yaklaşımı, ülkelerin kendi kalkınma politikalarını geliştirmelerine ve uygulamaya koymalarına müsaade etmemekte ve dar kapsamlı ve merkezden yönetilen bir büyüme politikasını her ülke için uygun görmektedir. Bu sınırlı ve merkezi komuta sistemiyle belirlenen politikalar, ilk zamanlar başarılı olsa da (Arjantin örneğinde olduğu gibi) zaman içerisinde ödemeler bilançosu krizlerinin yanısıra siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar olarak gün yüzüne çıkmış ve bir süre sonra terkedilmiştir. IMF ve Dünya Bankası öncülüğünde yeni kalkınma programı olarak sunulan politikaların zaman içerisinde terkedilmesinin geri planında hiç şüphesiz Doğu Asya ülkelerinin IMF ve Dünya Bankası güdümlü politikalardan tamamiyle bağımsız sergiledikleri kalkınma politikaları yatmaktadır. Asya mucizesi olarak adlandırılan kalkınma hamlesi bir yandan Dünya Bankası ve IMF'nin ortaya attığı politikaları itibarsızlaştırırken diğer yandan söz konusu kurumları yeni bir kalkınma politikası arayışına sevk etmiştir. Bu bağlamda Dünya Bankası 1999 yılında "kapsamlı kalkınma için çerçeve" programını başlatmıştır.(Yavuz,2007:182-185).

Kapsamlı kalkınma için çerçeve yaklaşımı ülkelerin bilgi ve kaynakları etkili şekilde kullanarak kalkınma hamleleri oluşturma ve yoksulluğu azaltma amacını gütmektedir. Diğer yandan kapsamlı kalkınma için çerçeve sonuç odaklı ve uzun vadeli çözümleri hedefleyen, dışarıdan dayatılmayan ve ülkeye has dinamikler doğrultusunda oluşturulan politikaların uygulandığı ve sürdürülebilir kalkınmanın ön planda tutulduğu prensipler bütününü oluşturmaktadır (World Bank,1999:2). Bu açıdan finansal ve beşeri kaynakların en etkin şekilde kullanımı için hükümetler ile sivil toplum, özel sektör ve diğer kuruluşlar arasındaki işbirliği önem kazanmaktadır (IMF,2000).

Kapsamlı kalkınma için çerçeve ortaya koyduğu yeni hedefler ve benimsediği prensiplerle Post-Washington Uzlaşısı olarak adlandırılan yeni bir yaklaşımın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Post Washington yaklaşımı daha çok kurumsal nitelikleri ile ön plana çıkmakta ve Washington yaklaşımından ayrılmaktadır. Bu bağlamda Post Washington yaklaşımı, temel eleştiri noktasını finansal alana yönlendirmiş, ülkelerin gerekli alt yapıyı ve kurumsal yapıları oluşturmadan sermaye akımlarının serbest bırakılmasının yanlışlığı üzerinde durmuştur. Piyasa ekonomilerinin kurumsal ayaklarının oluşturulması, finans piyasalarının düzenlenmesi ve sağlıklı şekilde izlenmesi, yolsuzluğun önlenmesi, yasal ve yönetimsel düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve emek piyasalarında esnekliğin sağlanması kurumsal yapı alanındaki reformları oluşturmaktadır. Kurumsal altyapının hazırlanmasında hükümetlere görev düştüğünü dile getiren ve Post Washington yaklaşımının temsilcisi kabul edilen Stiglitz piyasaya işlerlik ve etkinlik kazandırılması adına mülkiyet

haklarının devlet tarafından garanti altına alınması, adil rekabet ortamının oluşturulması için anti tröst yasalarının yürürlüğe girmesi ve piyasa güveninin artması için de sözleşmelerin geçerliliğinin sağlanması gerekliliği üzerinde durmaktadır (Yavuz,2007:28-30). Neoliberal düşünce serbest piyasa ekonomisi yaklaşımı, kamu tercihi yaklaşımı ve piyasa yanlısı yaklaşım olarak 3 başlık altında incelenebilir.

1.7.1.Serbest Piyasa Ekonomisi Yaklaşımı

Serbest piyasa monopolleşme ve oligopolleşmeden uzak, çok sayıda ekonomik aktörün faaliyet gösterdiği, devlet tarafından organize edilmeyen ve yönlendirilmeyen, fiyatların ekonomik aktörlerin davranışları ve beklentileri sonucunda oluştuğu piyasalardır. Bu açıdan günümüz modern büyüme ekonomisi piyasanın serbestleştirilmesinin kalkınma açısından hem fiziki hem de beşeri sermaye birikiminde önemli bir rol oynadığını dile getirmektedir (Pearce,1996:1).

1980 sonrası dönemde ABD, Kanada, İngiltere, ve Batı Almanya hükümetleri serbest piyasa ekonomisinin işlerliğine yönelik politika uygulamalarını benimsemişlerdir. Serbest piyasa yaklaşımının temel argümanı azgelişmiş ülke hükümetlerince uygulanan müdahaleci politikalar sonucunda kaynak dağılımında dengesizliklerin oluşmasıdır. Neoliberal düşünceye mensup Peter Bauer, Deepak Lal, Ian Little, Harry Johnson, Bela Balassa, Julian Simon, Jagdish Bhagwati ve Anne Krueger devlet müdahalesinin ekonomik büyümeyi yavaşlatarak olumsuz yönde etkilediği konusunda aynı görüşleri paylaşmaktadırlar. Bu bağlamda piyasanın serbestleştirilmesine yönelik olarak uygulanacak kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, serbest ticaretin ve ihracatın desteklenmesi, yabancı yatırımcılara kapıların açılması ve üretim faktörleri, ürünler ve finansal piyasalarda sıklıkla gözlemlenen hükümet düzenlemeleri ve fiyat değişikliklerine gidilmesinin önüne geçilmesi suretiyle ekonomik faaliyetlerin etkinliği artırılacak ve bu yolla iktisadi büyüme ivme kazanacaktır (Todaro,1997,87).

Serbest piyasa yaklaşımına göre azgelişmişliğin temel nedeni bağımlılık teorisyenlerinin ileri sürdüğü gibi merkez ülkelerin çevre ülkeler üzerinde kurdukları baskıcı politikalar değil azgelişmiş ülke hükümetlerince uygulanan etkisiz, yetersiz ve amacı belli olmayan devlet yardımları politikalarıdır. Todaro, serbest piyasa uygulanan ülkelerde yatırımcıların yeni yatırımlara yönelik sinyalleri piyasadan net bir şekilde aldıklarını ve işgücü piyasalarının ise bu endüstriler çevresinde şekillendiğini belirtmektedir. Diğer yandan üreticiler de hangi malları ne miktarda ve hangi üretim tekniklerini kullanarak üreteceklerine piyasadan aldıkları sinyaller sonucunda karar vermektedirler. Yine Todaro'ya göre serbest piyasa ekonomisinin hakim olduğu ortamda teknoloji ve bilgiye erişim kolaylaşmakta ve herhangi bir maliyete katlanmak zorunda kalınmamaktadır (Todaro,1997:88). Bu şartlarda ekonomik hayatta

uygulanacak herhangi bir devlet müdahalesi serbest piyasa ekonomisi tanımı gereği ters etki yaratabilir.

1.7.2.Kamu Tercihi Yaklaşımı

Kamu tercihi yaklaşımı, devletin en önemli görevinin bireylerin özel mülkiyet hakkının korunması, geliştirilmesi ve bireyler arasında yapılan sözleşmelerin veya anlaşmaların geçerliliğinin korunması amacıyla gerekli yasal düzenlemelerin yapılması olarak görmektedir. Kamusal tercih teorisi ayrıca özel sektörün karlı olarak görmediği ve bu nedenle yatırım yapmak istemediği kamusal alanlarda kamu yararının gözetilmesi maksadıyla ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin devlet eliyle üretilmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır (Özuğurlu,2014:88). Bu şekilde kamunun ihtiyaç duyduğu hizmetlerin devlet otoritesi tarafından kar amacı güdülmeksizin karşılanması kamu yararının arttırılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Kamu tercihi yaklaşımı siyasilerin bürokratları, bireylerin ve kamu çalışanlarının kendi beklentileri doğrultusunda hareket ettiklerini belirtmekte ve sahip oldukları nüfuzlarını ve hükümet otoritesini kendi çıkarlarını maksimize etme amaçlı kullandıklarını ileri sürmektedir. Toplum siyasi tercihini kullanırken kendi faydası ekseninde hareket etmekte (örneğin ithalat lisansı almak veya ayrıcalıklı döviz kurlarından faydalanmak gibi amaçlar doğrultusunda) ve bu durum kaynakların toplumun geneline dağılımını olumsuz etkilemektedir.

Politikacılar ve bürokratlar açısından değerlendirildiğinde de durum çok farklı değildir. Politikacılar ve bürokratlar devletin kaynaklarını kendi politik çıkarlarını ve kendilerine otoritelerce sağlanmış olan gücü pekiştirmek ve sürdürmek amacıyla kullanmaktadırlar. Bürokratlar ise kamuda sahip oldukları pozisyonlarını vatandaşlardan ve iş çevrelerinden çıkar elde etmek amacıyla kötüye kullanmaktadırlar. Son olarak devlet ise hakim gücünü bireylerin özel mülkiyetini işgal etmek amaçlı kullanmaktadır (Todaro,1997:88). Sonuç olarak kamu tercihi teorisi kaynakların eşitsiz dağılımının yanında bireysel özgürlüklerin devlet eliyle sınırlandırıldığını ifade etmekte ve devletin küçültülmesini, iktisadi gelişme önündeki engellerin kaldırılması yolunda önemli bir adım olarak görmektedir.

1.7.3.Piyasa Yanlısı Yaklaşım

Dünya Bankası tarafından 1991 yılında yayınlanan raporda Neoliberal düşüncenin devamı niteliğinde piyasa yanlısı iktisadi büyüme yaklaşımları tekrar gündeme gelmiştir. Raporda, Dünya Bankası ekonomistleri geçen kırk yıllık süre zarfında bazı azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin milli gelirlerini arttırmayı başarırken diğer bazı ülkelerin neden aynı başarıyı elde edemedikleri sorunsalı üzerinde durmuşlardır. Sonuç olarak milli gelirlerini arttırmayı başaran ülkelerin, bu başarıyı sermaye ve emek gibi üretim

faktörlerindeki verimliliği arttırmakla elde ettikleri görüşü kabul görmüştür (Sinhg,1995:4). Ekonominin dışa açık olması, rekabet ortamının oluşturulması ve eğitime gereken önemin verilmesi üretim faktörleri verimliliğini arttıran etkenler arasında gösterilebilir.

Piyasa yanlısı yaklaşıma göre devletin ekonomi üzerinde önemli bir rolü olduğu kabul edilmekle birlikte bu rolün sosyal, hukuki ve ekonomik altyapının oluşturulmasının yanı sıra özel sektör için uygun yatırım ikliminin sağlanması ile beşeri sermayenin donanımının arttırılmasına yönelik politikaların yerine getirilmesiyle sınırlandırılması gerekliliği ısrarla vurgulanmaktadır (Singh,2011,4). Piyasa yanlısı yaklaşım bazı uygulamalar açısından kamu tercihi yaklaşımı veya serbest piyasa yaklaşımından farklılıklar göstermektedir. Örneğin azgelişmiş ülkelerde sıklıkla rastlanan piyasa başarısızlıkları bu farklılıkların en önemlisidir. Azgelişmiş ülkelerde bilgiye tam olarak erişimin sağlanamaması, üretimde ölçek ekonomilerinin getirdiği avantajlardan gerektiği gibi faydalanılamaması ve dışsal ekonomilerin pozitif yönlerinin değerlendirilememesi gibi eksiklikler dolayısı ile piyasa yanlısı yaklaşım sınırlı miktarda düzenleyici müdahaleleri uygun görmektedir (Todaro,1997:89).

Her ne kadar piyasa yanlısı yaklaşım azgelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmalarını piyasa dinamiklerinin serbestleştirilmesi ile mümkün olacağını ileri sürse de yüksek performanslı Asya ülkeleri olarak anılan Japonya, Güney Kore ve Taiwan'ın sergilemiş olduğu hızlı büyüme ve gelişmeyi açıklamakta zorluk çekmektedir. Boltho, Amsden ve Wade gibi iktisatçılar söz konusu ülke hükümetlerinin uyguladıkları yoğun müdahaleci politikaların iktisadi gelişim sürecinde önemli bir rol oynadığını belirtmektedirler (Singh,2011:6).

Neoliberal bakış açısını yansıtan bir başka örnek ise yine Dünya Bankası tarafından 1993 yılında yayınlanan "Doğu Asya Mucizesi" adlı çalışmada dile getirilmiştir. Söz konusu rapor, fiziksel ve beşeri sermayenin yüksek getirili yatırımlara nasıl kanalize edildiği ve üretimde teknoloji yoğun sürece geçişin nasıl gerçekleştirildiği sorusunu sormakta ve bu başarıda etkili olan temel faktörün piyasa eksenli politikalar olduğu kanısına varmaktadır. İşgücü piyasasının etkin şekilde çalışmasına imkan verilmesi, finans piyasalarında diğer gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında sınırlı düzeyde devlet yardımlarından yararlanılması, ithal ikameci üretim yaklaşımını terkedilerek ihracata yönelinmesi gibi politikalar Doğu Asya ülkelerinde uluslararası göreceli fiyatlar ile yurtiçi fiyat farklılıklarının minimize edilmesinde önemli bir rol oynamıştır (World Bank,1993:325). Diğer yandan piyasa aktörleri ve rekabet baskısı kaynakların karlı aktivitelere yönlendirilmesinde rehberlik etmiştir.

2.Sonuç

Ülkeler tarafından uygulanan teşvik veya literatürdeki yeni adıyla devlet yardımları politikaları ulusal ve bölgesel anlamda iktisadi büyüme ve gelişimin

sürdürülebilirliğinin yanı sıra özellikle finansal krizlerin yaşandığı dönemlerde krizlerin olumsuz etkilerini minimum seviyeye indirmek adına kayda değer bir rol oynamaktadır. Dünyada devlet yardımlarının uygulanma şekli önceleri yerli yatırımcıları girişimciliğe özendirici politikalar şeklinde iken 1980 yılına gelindiğinde farklılık arz etmeye başlamıştır. Söz konusu farklılığın oluşmasındaki temel neden 1980 sonrasında liberalleşme hareketleri ve kamunun piyasada oynadığı işletmecilik rolünün ortadan kalkması ile doğrudan yabancı yatırımları özendirmeye yönelik bir tavır sergilediği şeklinde ifade edilebilir. Bu bağlamda dünya genelinde birçok hükümet vergi indirimleri, sübvansiyonlar, gümrük tarifeleri, alt yapı yatırımlarının finansmanı ve diğer yardımlar aracılığı ile yatırımlara yönelik özendirici desteklerde bulunmuşlardır. Söz konusu desteklerle esas olarak amaçlanan; sanayi üretiminin geliştirilmesi, teknolojik ilerlemeden yararlanılması, bölgesel gelir farklılıklarının giderilmesi, uluslararası rekabet gücünün arttırılması, doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesi ve piyasa başarısızlıklarının giderilerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması gibi politikaların hayata geçirilmesini sağlamaktır.

Devlet yardımlarına yönelik görüşler iktisadi ekollerde farklı yankılar bulmuştur. Bir kısım ekoller ve bu ekollerin mensupları devlet yardımlarına karşı argümanlar geliştirmişlerdir. Söz konusu karşı argümanların temelinde devlet yardımlarının rekabet ortamını bozacağı, çalışma azmini zedeleyerek üretme becerisini körelteceği, yardıma bağımlı nüfusu arttırarak muhtaçlığı ön plana çıkartacağı gibi görüşler yatmaktadır. Bireysel özgürlükleri sınırlayacağı ve kamunun kontrolünde olan fonların verimsiz şekilde kullanılarak kamuya oluşturacağı yük devlet yardımlarına yönelik diğer olumsuz eleştirileri oluşturmaktadır. Bu bakımdan bahsi geçen karşı argümanlara göre devlet tarafından sağlanan her türlü teşvik, transfer harcaması ve sübvansiyonlar iktisadi yapıya zarar vermektedir. Diğer yandan bir kısım ekoller ve savunucuları ise devlet yardımlarının vergiler ve teşvik politikaları ile üretimi arttıracağını, kaynakların üretken alanlara yönlendirilerek gelir dağılımında adaleti sağlayacağını, bölgesel eşitsizliklerin giderilerek geri kalmış bölgelerin kalkınmasına katkı sağlayacağını, istihdamın arttırılacağını ve üretim faktörlerinin daha etkin kullanılarak iktisadi büyümenin gerçekleştirileceğini ileri sürmektedirler.

Devlet yardımlarına yönelik politika araçlarının belirlenmesinde dikkat edilmesi gereken bazı unsurların gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Öncelikle devlet yardımlarına yönelik amaçlar detaylı şekilde tanımlanmalı ve kullanılacak araçlar olumlu ve olumsuz yönleriyle belirlenmelidir. Diğer yandan sağlanacak yardımların ihtiyaç duyulan bölgelere ve sektörlere göre tasnif edilmesine özen gösterilmelidir. Yardımların tasnif edilmesinde yardım alacak bölgeler ve bu bölgelerde konuşlanan sektörlerin rekabet edebilirlikleri göz önünde bulundurulmalı ve rekabete engel teşkil edecek yardım mekanizmasından kaçınılmalıdır. Bununla birlikte yine devlet yardımlarının

tasnif edilmesinde ve maddi veya ayni yardımların hayata geçirilmesinde düzenleme ve denetleme mekanizmasına işlerlik kazandırılmalıdır.

Devlet yardımlarından faydalanan sektörlerin veya firmaların aldığı yardımlar neticesinde elde ettikleri çıktılar yardımların etkinliğinin tespiti anlamında belirli periyotlarla yetkili makamlar tarafından değerlendirilmeli, desteklerin yardıma konu alanlarda kullanılıp kullanılmadığı yakından takip edilmeli, varsa yardım mekanizmasındaki aksaklıklar belirlenmeli, hızlı ve sonuç odaklı çözüm önerileri sunulmalıdır. Bütün bunların ötesinde devlet yardımlarının etkinliğinin arttırılmasında hukuki müeyyideler önemli bir rol oynamaktadır. Hukuki müeyyideler yardımların amacı dışında kullanımını sınırlandıracak önemli bir faktördür. Devlet yardımlarından faydalanan kesim, yardımların amacı dışında kullanımı neticesinde oluşacak kaynak israfından sorumlu tutulmalı ve ortaya çıkacak kamu zararının söz konusu kesimlerden tazmini için gerekli yasal prosedürlerin uygulanmasından kaçınılmamalıdır.

3. Referanslar

Adaçay, F. R., İslatince, H., (2013), İktisadi Düşünceler Tarihi, Bursa, 3. Baskı, Ekin Yayınevi, 3.

Alacevıch, M., (2011), Early Development Economics Debates Revisited, Journal of The History of Economic Thought, 33(2), 145-171.

Alçın, S., (2012), Keynes'te Devlet Müdahalesinin Sınırları, Keynes'in Genel Teorisi Üzerine, Ed. By. U. Selçuk Akalın, Ahmet. İncekara, Gülsüm Akalın, İstanbul, Kalkedon.

Ashford, R., (2010), Milton Friedman's Capitalism and Freedom:Bniary of Economic Critique, Journal of Economic Issues, 44(2), 533-541.

Atkıson, R. D., Audretsch, D. B., (2008), Economic Doctrines and Policy Differences: Has The Washington Policy Debate Been Asking The Wrong Questions, The Information Technology&Innovation Foundation, 1-38.

Barber, W. J., (2009), A History of Economic Thoguth, Middletown, Wesleyan University Press.

Berend, I. T., (2011), 20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi, Çev. Serpil Çağlayan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Bilgili, Y., (2013), Karşılaştırmalı İktisat Okulları: Makro İktisatın Teorik Esasları, İstanbul, İkinci Sayfa Yayınları, 10. Baskı.

Bocutoğlu, E., (2012), İktisadi Düşünceler Tarihi, Trabzon, Murathan Yayınevi.

Chenery, H. B., (1955), "The Role of Industrialisation", American Economic Review, American Economic Association, 45(2), 40-57.

Cypher, J. M., Dıetz, J. L., (1997), Process of Economic Development : Theory, Institutions, Applications And Evidence, Routledge.

Demir, O., (1997), Ekonomide Devlet, Ankara, Spk Yayınları.

Downes, A. S., (2004), Arthur Lewis and Industrial Development In The Caribbean: An Assessment Erişim Adresi: Https://Laprimaradice. Myblog.İt/Media/02/02/776508438.Pdf

Dpt, (2007), Devlet Yardımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, Dpt Yayınları.

Dpt, (2007), Dokuzuncu Kalkınma Planı Devlet Yardımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, DPT Yayınları, Yayın No.2730.

Duran, M. S., (2003), Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Hazine Müsteşarlığı,

Durman, M., Önder, H., (2006), Sanayileşme Sürecinde Teşvikler, İstanbul, Alfa Aktüel,

Easterly, W., (2005), Reliving The '50s: The Big Push, Poverty Traps, and Takeoffs In Economic Development, Centre for Global Development, Working Paper, Number 65.

Eceral, T. Ö., (2005), Bölgesel/Yerel Ekonomik Kalkınma Kuramlarının Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimleri, Erişim Adresi: Http://Www. Ekonomikyaklasim.Org/Fulltext/94-1395749495.Pdf

Ersoy, A., (2012), İktisadi Düşünceler Tarihi, Ankara, Nobel Yayıncılık.

Friedman, M., (1982) Capitalism and Freedom, Chicago and London, University of Chicago Press,

Getzner, M., (2007), Empirical Tests of The Political Economy of Regional State Aid, International Journal of Applied Economics, 4(2)

Görenel, Z. İ., (2005), Neoliberalizm ve Gelir Dağılımı, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 20(1), 185-199.

Harvey, D., (2005) A Brief History of Neoliberalism, Oxford, Oxford Unıversity Press.

Hiç, M., (2001), Ellili Yıllardan Günümüze Kalkınma Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 51(2), 1-38.

İncekara, A. (1995), Türkiye'de Teşvik Sistemi, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No:1995/10.

Kazgan, G., (1974), İktisadi Düşünce veya Politik İktisatın Evrimi, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Kıvılcım, F.,(2013), Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(1), 219-230.

Komarovskiy, V., Bondaruk, V., (2013), The Role of The Concept of "Growth Poles" For Regional Development, Journal of Public Administration, Finance and Law, 4, 31-42.

Kuklinski, A. R., (1974), Growth Poles And Growth Centres In Regional Planning, The Economic Journal, 84(336), 1019-1021.

Laffer, A. B., (2004), The Laffer Curve: Past, Present, and Future, Heritage Foundation.

Lewis, A. W., (1980), The Industrialisation of The British West Indies, Caribbean Economic Review, 2(1).

Meier, G. M., (2007), Biography of A Subject:An Evolotion of Development Subject, New York, Oxford University Press.

Nurkse, R., (1952), Some International Aspects of The Problem of Economic Development, The American Economic Review, Papers And Proceedings of The Sixth Fourth Annual Meeting of The American Economic Association 42(2). 571-583.

OECD, (2001), Competition Policy In Subsidies And State Aid, Daffe/Clp, Paris,2001/24.

Özuğurlu, Y., (2005), Kamu Harcamalarının Bölüşüm İlişkileri Üzerine Etkileri: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, Erişim Adresi: Http://Ekonomikyaklasim.Org/Pdfs2/Eyd_V16_N55_A05.Pdf

Parr, J. B., (1999), Growth-Pole Strategies In Regional Economic Planning: A Retrospective View Part 1. Origins and Advocacy, Urban Studies, 36(7), 1195-1215.

Perroux, F., (1950), Economic Spaces:Theory And Applications, The Quarterly Journal Of Economics, 64(1). 89-104.

Richard, W, J., (1969), Readings In Political Economy, Newyork, Mss Educational Public Company.

Rodan, P. N. R., (1943), Problems of Industrialisation of Eastern And Southeastern Europe, The Economic Journal, 53(210/211), 202-211

Rodrick, D.,(2001), The Global Governence of Trade As If Development Really Mattered, Erişim Adresi: Http://Www.Giszpenc. Com/ Globalciv/Rodrik1.Pdf

Sarısoy, İ., Sarısoy, S., (2008), Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Yönelik Vergi Teşvik Politikaları: Japonya ve Güney Kore Örnekleri, Marmara Üniversitesi, İibf Dergisi, 25(2),

Savaş, V. (2000), Politik İktisat, İstanbul, 4. Baskı, Beta Basım.

Savaş, V., (2000), İktisatın Tarihi, Ankara, 4. Baskı., Siyasal Kitabevi,.

Singh, A., (1995), Openness And The Market Friendly Approach To Development : Learning The Right Lessons From Development Experience, Mpra, Munich Personal Repec Archive, Paper No. 54988.

Singh, A., (2011), Comparative Advantage, Industrial Policy and The World Bank: Back To First Principles, Centre For Business Research Working Paper, Paper No.418.

Skousen, M., (2006), Big Three In Economics: Adam Smith, Karl Marx, John Maynard Keynes, London, M.E. Sharpe

Steger, M. B., Roy, R. K., (2010), Neoliberelism: A Very Short Introduction, Oxford, Oxford University Press,

Streeten, P., (1959), Unblanced Growth, Oxford Economic Papers, New Series, 11(2).

Streeten, P., (1961), Economic Integration, Aspects And Problems, Netherland, Leyden: A.W. Sythoff,

Şen, A., (2015), İktisadi Kalkınmada Devlet Piyasa Nispi Rollerine İlişkin Tartışmalara Washington Sonrası Konsensus Son Noktayı Koydu Mu?, Erişim Adresi: Https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Download/Article-File /31963

Şenses, F., (2004), Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat Mı Engel Mi?, Erc Working Paper In Economics, 04(09). 1-28.

Temple, J., (2010), Balanced Growth Erişim Adresi: Http://Www. Efm.Bris.Ac.Uk/Ecjrwt/Abstracts/ Balancedgrowth.Pdf,

Thorsen, D. E., Lıe, A., What İs Neoliberalism, Erişim Adresi: Http://Folk.Uio.No/Daget/Neoliberalism.Pdf Erişim: 12.12.2014

Unctad, (1994), World Investment Report: Transnational Corporations, Employment and The Workplace, United Nations Newyork And Ceneva.

Wolfensohn, J. D., Fisher, S., (2000), The Comprehensive Development Framework (Cdf) and Poverty Reduction Strategy Papers (Prsp), Erişim Adresi: Https://www.İmf.Org/External/Np/Prsp/Pdf/Cdfprsp.Pdf

World Bank, (1993), The East Asian Miracle, New York, Oxford University Press.

World Bank (1999), Toward A Comprehensive Development Strategy, World Bank Operations Evaluation Department, No:23001

Yavilioğlu, C., (2002), Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri: Eleştirel Bir Yaklaşım, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3(2). 49-70.

Yavuz, G., (2007), Washington Uzlaşması Sonrasında Dünya Bankasından Bir Açılım Önerisi: Kapsamlı Kalkınma İçin Çerçeve, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(3), 181-196.

Yavuz, G., (2007), Washington Uzlaşması'ndan Postwashington Uzlaşmasına: Kalkınma Gündeminin Biçimlenişinde "Yeni Kurumcu İktisat" Etkisi, Ekonomik Yaklaşım, 18,(64), 23-44.

Yay, G. G., (2001), Chicago Okulu, Milton Friedman ve Monetarizm, Liberal Düşünce, 6(24). 196-207.

CHAPTER

29

Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research

Balancing Work-Family Demands: Does Job Tension Aggravate Employees' Inclination to Leave Work Early and be Late for Work? (Mary Magdaline Enow Mbi Tarkang, Uju Violet Alola, Ruth Yunji Nange, Ali Öztüren)

Balancing Work-Family Demands: Does Job Tension Aggravate Employees' Inclination to Leave Work Early and be Late for Work?

Mary Magdaline Enow Mbi Tarkang[1], Uju Violet Alola[2], Ruth Yunji Nange[3], Ali Öztüren[4]
[1]Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Istanbul Gelisim University, Istanbul, Turkey
E-Mail: memtarkang@gelisim.edu.tr
[2a]Faculty of Economics, and Administrative and Social Sciences, Istanbul Gelisim University, Istanbul, Turkey
[2b]School of Economics and Management, South Ural State University, Lenin prospect 76, Chelyabinsk, 454080, Russian Federation
E-Mail: uvalola@gelisim.edu.tr (Corresponding author)
[3]Faculty of Tourism, Eastern Mediterranean University, North Cyprus, Via Mersin 10 Turkey
E-mail: achiriruth@yahoo.com
[4]Faculty of Tourism, Eastern Mediterranean University, North Cyprus, Via Mersin 10 Turkey
E-Mail: ali.ozturen@gelisim.edu.tr

Abstract

Using Conservation of Resource (COR) Theory as the theoretical underpinning for the present study, the study proposed and tested the relationship between job tension (JT) as a mediating variable between work-family conflict (WFC) and the inclination to leave work early (ILWE) or the inclination to be late for work (ILFW). The study also tested the moderating impact of job resourcefulness (JRF) on work-family conflict and job tension. Data were obtained from restaurant workers in North Cyprus during the winter period. The results reveal that WFC is an outcome of JT and a cause of ILWE and ILFW. There was evidence of a partial mediation of ILWE while JT failed to mediate the relationship between WFC and ILFW. In addition, job resourcefulness acts as a moderating variable to weaken the effect of WFC on JT. Theoretical implications and managerial implications are given, and possible avenues for further research are discussed.

Keywords: Work-family conflict, Job tension, Inclination to leave work early, Inclination to be late for work.

1. Introduction

Front-line employees, those in direct contacts with customers, overwhelmingly have a high workload and constantly find themselves in stressful situations. The crucial role of front-line employees in the hospitality industry cannot be overemphasised in the current work environment: they have a high level of contact with customers, and are responsible for the provision of excellent service, managing customer demands and finding solutions to problems. Thus, they contribute to the effective delivery of service and act as

brand representatives (e.g. Alola et al., 2019; Vladimirov & Williams, 2018). Kim (2008) found a predominance of stress in the hospitality sector and noted that stress causes negative outcomes such as fatigue (O'Neill & Davis, 2011), thus prompting workers to consider leaving their jobs (Sharma et al., 2010; Tsaur & Tang, 2012). Firms in the industry should take note of such factors.

The hospitality sector represents almost 9.9% of jobs globally, thus providing employment on a large scale (World Travel and Tourism Council, 2019). Taking into consideration the size of the labour force, academics and practitioners should be concerned to recognise and remedy impediments that arise in this work environment. Although work-life balance represents a significant challenge for many employees, irrespective of their industry, the pressure is greater for hospitality employees, due to changing work schedules, the need for physical human capital, low wages and inadequate pay for workers with little experience (O'Neill & Follmer, 2020).

Researchers and specialists have cause for concern at the ongoing conflict between work and family roles because this struggle can be harmful to employees and the entire organisation. Employees in demanding jobs over a period of time experience a diminution of personal resources, resulting in strain and burnout (O'Neill & Follmer, 2020). This study will investigate this conflict in the form of WFC with the daily problems this brings.

WFC is a situation in which the demands on an individual at work hamper their roles or responsibilities at home (Greenhaus & Beutell, 1985). A substantial body of research exists on WFC in hospitality management (Mulvaney et al., 2007; Zhao, 2016) and, specifically, on the impact of job characteristics, demographics and personality (Michel et al., 2011). Despite useful findings, the literature to date has disregarded how WFC might influence other areas (Pan & Yeh, 2019).

The research in the WFC domain remains continuous (Greenhaus & Allen, 2011), with evaluations of particular professions or sectors. The increase in research on WFC is due in large part to the growing incidence of both partners working to earn a living, and of single mothers and fathers in the workforce (Greenhaus & Allen, 2011, p. 65). WFC is demoralising and negatively affects family life, thus leading to the perception of discord between family and work roles. This situation has been investigated in as far as it crosses over to the workplace (Pan & Yeh, 2019). According to COR theory, these two-way demands by work and family responsibilities lead to the loss of valuable resources, causing pressure on employees and leading to stressful conditions. Our study examines JT as a strain outcome as a result of stress from WFC.

JT refers to individuals' perceptions of general nervousness arising from their job which influence their emotional and physical well-being (Netemeyer et al., 2004). However, JT is a threat to employees' work engagement, a motivational variable categorised by vigour, dedication and

absorption (Karatepe et al., 2018; Schaufeli et al., 2006). The work of restaurant front-of-house personnel is emotionally demanding, providing quality customer service and managing customer complaints successfully (Golubovskaya et al., 2017; McGinley & Wei, 2018).

Contrary to the above background, and based on the concept of COR, established by Hofoll (1989, 2001, 2011, 2012), as illustrated, this study presents a theoretical framework that examines JT as a mediator of the effect of WFC on two essential non-appearance outcomes. Explicitly, our study looked at the influence of WFC on the inclination to leave work early (ILWE) and the inclination to be late for work (ILFW), and also the impact of JT on ILWE and ILFW. We additionally examined JT as a mediator in the above-mentioned linkages. The final hypotheses determine JRF as a moderator on the effect of WFC on JT. ILFW is associated with an individual's particular affective and cognitive behaviour. Research exists on WFC, JT, ILWE, ILFW and JRF, including by Hsieh and Karatepe, (2019), Kim at al. (2007, 2019), Hochwarter, (2007) but none of these studies assimilates these five standards into a single model applicable to restaurants. Thus, to contribute to the existing literature, our research investigates the direct impact of WFC on JT, ILWE, and ILFW. Furthermore, the impact of JT on ILWE and ILFW and the mediating impact of JT on the relationship between WFC ILWE and ILFW. The resent study subsequently examines JRF moderating and has an impact on the relationship between WFC and JT. The present study adds to the existing literature on hospitality and tourism in examining WFC as a difficulty that employees experience which erodes their commitment, thus leading to a situation of mounting tension, and resulting in undesirable outcomes including ILWE and ILFW.

2. Review of the Literature

2.1. Theoretical Background

WFC is a business problem faced by personnel across all economic sectors, but which is particularly prominent in the hospitality sector as a result of the high physical and mental demands made on employees. Personnel are required to perform to a sufficiently high standard to satisfy clients in all instances (Gamor, Amissah & Boakye, 2014; Suria, 2011). Work and household responsibilities remain two primary forms of social interface amongst humans and are regarded as the two principal domains in human existence. The point at which work and household cross engenders, to some degree, a lack of harmony. WFC is the antagonism created when pressures due to work and those experienced in the family domain meet but are highly incompatible (Greenhaus & Beutell, 1985).

The prevalence of WFC has long been attributed to a variety of causes, related to work and family responsibilities (Cleveland et al., 2007;

Ford, Heinen & Langkamer, 2007; Karatepe & Magaji, 2008), and to individuals (Ahmad, 2008; Burke, 2004). Notable work-related factors include job participation, work duration and job type (Ahmad, 2008; Aslam, Shumiala, Azhar & Sadaqat, 2011; Nicole, 2003).

The capacity and success of hospitality organisations, including hotels and restaurants, depend heavily on human efforts, thus making this sector very labour-intensive. Hospitality is indeed an industry. It is common to work from 8 am to 5 pm or 4 pm to 12 am daily, making eight or nine hours daily, with additional hours on busy days outside the usual working hours and therefore overlapping into household and family responsibilities. The incidence of WFC among workers, regardless of industry, is highest in advanced countries such as Canada (Duxbury & Higgins, 2003), the USA (Frone, 2003; Mulvaney & Crouter, 2007) and Korea (Choi & Kim, 2012) but little is known about this issue in industries in the Middle East. It is, therefore, vital to determine the factors caused by the prevalence of WFC in Famagusta, North Cyprus.

Employees who experience WFC are faced with job tension as a result of pressure exerted by family. Following Hobfoll's (1989) conservation of resource (COR) theory, as personnel in the hospitality industry are faced with challenging and demanding work circumstances (Kim et al., 2007; Sharma et al., 2010), they tend to forfeit valuable resources such as time, emotions and energy. As a result, in line with Hobfoll's precept related to 'spiral loss of valuable stores of resources', they then have scarcer resources with which to handle complications in their professional and household tasks, resulting in WFC (Mansour & Commeiras, 2015). Gorgievski and Hobfoll (2008) additionally explain this spiral loss in terms of the forfeiture of assets, resulting in extremely negative feelings which, in turn, lead to a decline in psychological and bodily health. In relation to the total quantity of assets obtainable, the concept of COR hypothesises that a man or woman who has restricted assets may also be more inclined to successive losses and that a preliminary loss can result in further losses (Hobfoll, 2001). In short, assets lost as a result of stress due to WFC may create JT which will induce the inclination or the possible inclination to leave work before the normal time and or to arrive late for work (Hsieh & Karatepe, 2019).

2.2. Work-Family Conflict and Job Tension

WFC is a stress-related paradigm with consequences of the loss of inventive competencies which, in the majority of cases, lead high levels of job-related anxiety. According to COR theory (Hobfoll, 1989), people seek to acquire, construct and conserve valuable resources that will afford them pleasure, success and survival, and stress occurs when faced with the possible or actual loss of these resources (Hobfoll, 2001). The ability of households to build, or lose, their 'pool' of resources essentially relies on conditions over which they have no control (Hobfoll & De Jong, 2013). In other words, an

enterprise has a responsibility to shield its personnel and to provide them with sufficient assets to ensure their well-being in the workplace and the family. Hospitality personnel face a higher level of challenge in the workplace (Kim et al. 2007); therefore, according to Hobfoll's precept of spiral loss of resources, they have a smaller amount of resources, which makes it challenging for them to manage the needs and responsibilities of both work and family, as observed in a WFC scenario. Such conditions create anxiety at work. Past research, such as that by Kim et al. (2019), investigated and concluded the stress impact on JT like function ambiguity, position overload. This study will look at the impact of WFC, a stressful condition, on JT, a psychological state of affairs that arises as a result of the loss of resources. Therefore, we can hypothesise that:
H1. WFC positively affects JT.

2.3. Work-Family Conflict on Inclination to Leave Work Early and Inclination to be Late for Work

Hobfoll's (1989) COR concept targets the aspects of work situations that personnel are able to manage. In the notion of conservation of assets, according to Hobfoll's principle, psychological stress is defined as a response to surroundings that results to the hazard of loss of resources, net loss of resources or lack of aid achieved following a large-scale investment of resources' (Hobfoll, 1989, p. 516). Employees invest significant assets in attempting to fulfil work and household responsibilities, and the result is usually an intermittent loss of precious resources. In such situations, employees tend to go to work late and leave work before the stipulated time in order to balance these two incompatible demands. As suggested by COR theory, the existence of a heavy workload alongside household obligations or insufficient assets within a defined role results in a dangerous attitude and behavioural consequences (Shaffer et al., 2001). When employees are unable to switch roles effectively due to the absence of adequate assets at work, combined with having to think of family obligations, they display negative outcomes. The literature suggests that personnel who experience conflict between work and family lack job assets and have a tendency to display a lateness mindset and a propensity to leave work early.

We focus on the inclination to go home from work before the stipulated time (ILWE) and the inclination to be late for work (ILFW) because these traits of absenteeism are scarce in the hospitality and tourism literature, as well as the existing service literature (Hsieh & Karatepe, 2019; Ozturk & Karatepe, 2019), as are studies looking at the perspective of employees attempting to shield their inadequate resources through a tendency to leave work early and arrive late. A handful of studies have developed suppositions based on COR theory and explored the effect of stress on employee outcomes.

Hsieh and Karatepe (2019) investigated the effects of ostracism in administrative centres on non-attendance of workers, ILWE and ILFW. Harvey et al. (2007) suggest that social stress factors erode job and career satisfaction. Shaffer et al.'s (2001) study conducted across a number of countries identified that WFC heightened withdrawal cognition in ex-pats. Harvey et al. (2007) found that social stress factors simultaneously erode job and career satisfaction. The literature review indicates that front-line personnel who are faced with stress due to a lack of sufficient resources at work are unable to control difficulties originating from WFC. WFC is an increasing source of stress for employees, thus personnel need to retain resources, and the only way they can control such situations is via absence behaviours, such as arriving late or leaving early.

H2. WFC positively relates to PLWE.

H3. WFC positively relates to PLFW.

2.4. Effect of Job Tension on Inclination to Leave Work Early and Inclination to be Late for Work

Carlson et al. (2017) found that JT weakened personnel's job satisfaction and their commitment to the organisation. Following COR theory, our research proposed that JT has an extraordinary influence on the ILWE and ILFW of front-line employees. Employees who are unable to manage the problems stemming from JT are likely to feel inadequate and have a tendency to go home early and arrive late. Hobfoll's COR principle suggests that there are few realistic solutions due to resource forfeiture and strain (Lee & Ashforth, 1996). Threatened loss of resources in the process of fighting against JT leads to negative physical and emotional health and undesirable outcomes. Unambiguously, Zhu et al. (2017) found that JT effectively removed a client-oriented approach, decreasing workers' service performance towards customers. In contrast to previous research, Hochwarter et al. (2007) observed an insignificant impact of JT on overall job performance ratings. Unpredictably, Van Dyne et al. (2002) found a strong relationship between job stress and overall job performance amongst service workers. Following COR theory, our study proposes that JT positively influences the ILWE and ILFW of employees who have contact with customers (Hsieh & Karatepe (2019). Employees who suffer from strain originating from JT are likely to have limited resources and tend to leave work early and show a tendency to be late. In an environment where JT is widely experienced by employees, they lose their scarce resources while trying to manage such strain. Nevertheless, they keep hold of their remaining sources via non-attendance intentions or behaviours. Based on the above discussion, and guided by COR theory, we propose the following hypotheses:

H4. JT is positively related to ILWE.

H5. JT is positively related to ILFW.

2.5. Job Tension as a Mediator

In line with the model of stress-strain-outcome by Koeske and Koeske (1991), stress situations like WFC result in consequences through strain as the mediator. Some pragmatic readings have used this model to consider job strain as a mediator of the effect of stress and its consequences, including the study of Cheung and Tang (2007), proposing emotional dissonance as a predictor for strain in the workplace, and presenting its adverse effect on job satisfaction. In the work of Karatepe and Choubtarash (2014), emotional exhaustion mediated the relationship between surface appearing and service recuperation performance, absenteeism, and intention to leave the job amongst members of the floor workforce. According to Koeske and Koeske (1993), stress is an environmental stimulus that is perceived and interpreted by personnel as challenging and potentially disruptive. Strain effects refer to persistent communicative or psychological consequences of sustained stress. ILWE and ILFW are the two psychosomatic consequences of protracted stress and strain used in this study, which seeks to investigate employees' JT as a mediator, arising from WFC and leading to ILWE and ILFW. More specifically, employees who notice that their co-workers or managers pay no attention to them at work, express a neutral attitude to them, make little or no direct eye contact with them or refuse talk to them in the way they should, find themselves in situations that lead to JT, which subsequently results in the inclination to leave work early and a tendency to arrive late. Based on the model of a stress-strain outcome, WFC heightens JT and therefore engenders ILWE and ILFW. From the above discussion, JT can be considered to be an outcome of WFC and a predictor of ILWE and ILFW. In view of this, we propose:

H6. JT mediates the WFC effect on ILWE.
H7. JT mediates the WFC effect on ILFW.

2.6. Job Resourcefulness as a moderator

Job resourcefulness is the propensity of humans to overcome barriers and acquire scarce resources in the pursuit of work-related goals (Licata et al., 2003). Humans will potentially face a variety of challenges in the workplace and seek solutions in order to achieve individual or organizational targets. Licata et al. (2003) characterise this theoretical construct as being influenced by the character traits of diligence and openness to experience. According to McCrae and John (1992), diligence consists of proactive components displayed in the aim of fulfilment and attachment to work, with inhibitor elements manifested in caution and ethical principles. It should be noted that it is possible to make a distinction between employees who exhibit participative

behaviour, offer practical training and are conscientious, and others who are lazy, easy-going, disorderly and careless. In the COR principle, JRF allows personnel to gather scarce resources (Semedo, et al. 2016). Once attained, the resource reduces the stress originating from WFC and thus limits the stress-strain effect. Consequently, personnel with some amount of JRF will manipulate the negative situation arising from WFC, thus leading to a decline in JT. Based on these explanations we can hypothesize that:

H8. The positive effect of WFC on JT will be moderated by JRF.

3. Methodology

The data used for this study were collected from permanent employees who are in direct contact with the public in fine-dining restaurants in the city of Famagusta located in the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). A judgemental sample was used for respondent selection. This sampling technique was implemented because the respondents were believed to effectively represent the population of interest. The managements of these restaurants were contacted face-to-face by the researcher, and permission was granted for data collection from their full-time personnel after the purpose of the survey was communicated.

To reduce common method variance, and in accordance with the work of Podsakoff, MacKenzie, Lee and Podsakoff (2003), various precautions were implemented. Employees were encouraged to give honest responses by the assurance of anonymity and confidentiality by the researcher. Each survey specified that there were no right or wrong answers and that any response given would be treated in confidence. Furthermore, employees were reminded that participating in the survey process was voluntary but encouraged and that the managements of the respective dining restaurants had fully approved their involvement. Additionally, all respondents were asked to seal the survey in a self-adhesive envelope, to help ensure anonymity and confidentiality.

Some managers helped in the coordination of the procedure. The survey was self-administered, and completed surveys were received by the researcher from time to time as they were finished. This process enabled the employees to give their honest opinion. The survey was operationalized within a two-month time frame from 15 November 2019 to 5 January 2020. The city of Famagusta was chosen as a case study because it is one of the most famous and cosmopolitan cities in TRNC. The survey instrument was initially prepared in English and then translated into Turkish via the back-translation method (Brislins, 1986).

One hundred and eighty questionnaires were printed and distributed to all dining restaurant employees in Famagusta. Following constant follow-up action, a total of 150 were retrieved at the end of the two-month period. Six

questionnaires were incomplete, leaving 144 surveys to be used for evaluation, representing a response rate of 80%. This low response rate is because, during the winter, most businesses downsize their staff due to the decrease in guest numbers.

3.1. Measurement Items

3.1.1 WFC

Five items from Netemeyer, Boles and McMurrian (1996) were operationalized to evaluate WFC. Anchored responses were rated on a seven-point Likert scale from 7 (strongly agree) to 1 (strongly disagree).

3.1.2. JRF

A four-item instrument developed by Licata et al. (2003).) was used to measured JRF, with responses rated on a seven-point Likert scale from 7 (strongly agree) to 1 (strongly disagree).

3.1.3. JT

Seven items from the study of House and Rizzo (1972) were used to evaluate employees' JT. These items have been widely used in the important literature (e.g. Wu et al., 2012; Zhu et al., 2017). The response choices ranged from 7 (strongly agree) to 1 (strongly disagree). Items included, 'My job tends to directly affect my health' and 'I work under a great deal of tension'.

3.1.4. ILWE and ILFW

From Foust et al. (2006), a three-item questionnaire was applied to measure employees' ILFW, while three items adapted from Foust et al. (2006) to suit the present study were used to measure the ILWE of employees. A limited number of studies in the contemporary literature have made use of the non-attendance intentions ILWE and ILFW used in this study, and these include Karatepe et al. (2019) and Ozturk & Karatepe (2019).

Both constructs used a seven-point scale ranging from 1 (strongly disagree) to 7 (strongly agree). A sample item for PLWE was 'Tardiness to work should be acceptable as long as the work gets finished.' Sample items for PLFW included 'Leaving work early occasionally should be acceptable.'

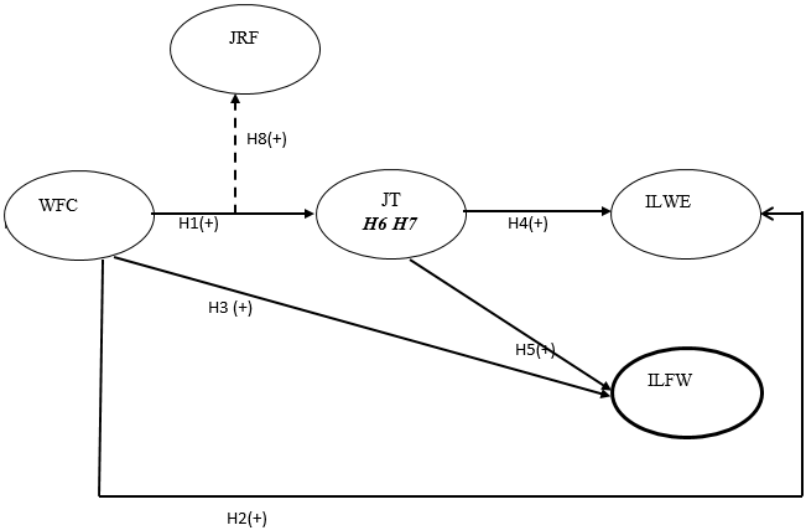

Figure 1. Study Framework

4. Analysis and Results

Table 1 below shows the demographic variables of the respondents. As regards the age of the respondents, 17 (11.8%) were under the age of 20. The highest number, 52, were aged between 20 and 29 (36.1%) and 43 were aged between 30 and 35 (29.9%). The remaining 32 respondents were aged 36 or over. Concerning gender, males (75) represented 52.1% of participants and females (69) 47.9%. In terms of educational qualifications, 68 participants had a high school certificate, 62 a university degree, while 14 (9.8%) had a master's degree.

Table 1. Respondent's Profile (n = 144).

	Frequency	%
Age		
Less than 20	17	11.8
20-29	52	36.1
31-35	43	29.9
36-40	25	17.4
50-59	5	3.5
60 and above	2	1.4
Total	144	100.0
Gender		
Male	75	52.1
Female	69	47.9
Total	144	100.0
Education		
High School	68	47.2
University	62	43.1
Masters	14	9.8
Total	144	100.0
Marital Status		
Single	68	47.2
Married	56	38.9
Divorced	20	13.9
Total	144	100.0
Organizational Tenure		
Less than a year	38	26.4
1-5 years	57	39.6
6-10 years	19	13.2
11-15 years	12	8.3
16 and above	18	12.5
Total	144	100.0

As regards marital status, almost half the respondents (68) were single, with 56 married and 20 divorced. Thirty-eight respondents had worked in the same place for less than one year, almost half (57) from one to five years, 19 from 6

to 10 years, and the remainder have worked in the same establishment for either 11–15 years (12) or 16 years and above (18) respectively. Details of demographic variables are shown in Table 1.

Table 2. The Confirmatory Factor Analysis Scale Items and Measurement Properties

Construct and items	Standardised loadings	t-values	AVE	CR
Work-Family Conflict			**0.682**	**0.914**
WFC 1	0.777	9.61		
WFC 2	0.815	10.16		
WFC 3	0.895	11.31		
WFC 4	0.879	11.06		
WFC 5	0.756	Fixed		
Job Resourcefulness			**0.558**	**0.831**
JRF 6	0.619	7.75		
JRF 7	0.594	7.38		
JRF 8	0.849	11.03		
JRF 9	0.881	Fixed		
Job Tension				
JT 10	0.633	6.51	**0.509**	**0.877**
JT 11	0.645	6.61		
JT 12	0.751	7.44		
JT 13	0.813	7.89		
JT 14	0.845	8.09		
JT 15	0.638	6.55		
JT 16	0.633	Fixed		
ILWE			**0.654**	**0.850**
ILWE 17	0.796	9.55		
ILWE 18	0.853	10.12		
ILWE 19	0.776	Fixed		
ILFW			**0.716**	**0.883**
ILFW 20	0.793	11.33		
ILFW 21	0.860	12.59		
ILFW 22	0.883	Fixed		

Model fit statistics: $\chi2$ = 398.010, df = 199, $\chi2$ /df = 2.00; GFI = 0.814, IFI = 0.896, CFI = 0.894; RMSEA = 0.084. Notes: All loadings were significant. AVE = Average variance extracted; CR = Composite reliability; GFI = Goodness of fit index; IFI = Incremental fit index; RMSEA = Root mean square error of approximation.

To establish the convergent and discriminant validity of our data, we conducted a confirmatory factor analysis in AMOS 23.0. The t-statistics of all loaded factors are greater than 1.99, thus confirming convergent validity. Standardised loadings, composite reliability score (CR) and average variance extracted (AVE) for each construct were within the acceptable values of 0.7 and 0.5 respectively (See Table 2). The bold-faced figures on the diagonal represent the square root of AVE which is greater than the inter-construct correlation, thus confirming the discriminant validity of the data (Chih & Lin, 2019). In summary, all initial data checks provided good evidence of a

significant relationship among the study variables, providing support for further investigation of the study.

4.1 Correlation Testing

Regarding the correlation between control variables, age has a positive correlation with organisational tenure (.456**). Educational qualifications are positively correlated with organisational tenure (180**) and ILWE (.269**). WFC is positively correlated with JT (.520**), ILWE (.432**) and ILFW (.317**). JT has a positive correlation with ILWE (.412**) and a positive relationship with ILFW (.374**).

Table 3: Correlation of the study

Correlation	1	2	3	4	5	6	7	8
Age	-							
Org Tenure	.456**	-						
Educational Qualification	-.042	.180**	-					
WFC	.001	-.134	-.087	-				
JRF	-.019	-.093	-.078	.303**	-			
JT	.061	-.059	-.039	.520**	.028	-		
ILWE	-.124	.269**	-.110	.432**	.291**	.412**	-	
ILFW	-.157	-.125	.001	.317**	.139	.374**	.571**	-

4.2 Structural Equation Model

We analysed the hypothesis using the Structural Equation Model (SEM). According to the results obtained from CFA, six items were below the threshold of .70, including two items from job resourcefulness and four items from JT. The results showed that the five factors measurement model offered an acceptable fit of the data – Model fit statistics: $\chi 2 = 398.010$, df = 199, $\chi 2$ /df = 2.00, GFI = 0.814, IFI = 0.896, CFI = 0.894, RMSEA = 0.084. The ratio of chi-square (χ^2) over the degrees of freedom (df) is 2.00, less than the cut-off criterion of 3, showing an acceptable fit (Fornell & Fornell, 1981; Alola et al., 2018). Moreover, the value of RMSEA is 0.07, less than 0.08, indicating an acceptable fit.

Table 4. Summary of the Estimate: Testing for Hypothesis

Direct Effect	Beta Estimate	S.E	CR	P-Value	Result
WFC → JT	1.049	.541	4.386	0.000	Significant
WFC → ILWE	1.055	.467	4.184	0.000	Significant
WFC → ILFW	0.866	.316	3.180	0.000	Significant
JT → ILWE	0.891	.476	3.991	0.000	Significant
JT → ILFW	0.883	.388	3.585	0.000	Significant

Further, the results stressed the result of the hypothesis (see Table 4). Using Amos 23 to further assert the relationship between the study models, we noted the following direct effects: WFC has a significant impact on JT (.541, p<0.000), ILWE (.467, p<0.000) and ILFW (.316, p<0.000); therefore, hypotheses 1, 2 and 3 were accepted. There is also a significant impact of JT on ILWE (.476, p<0.000) and ILFW (.388, p<0.000). Hypotheses 4 and 5 are, therefore, accepted.

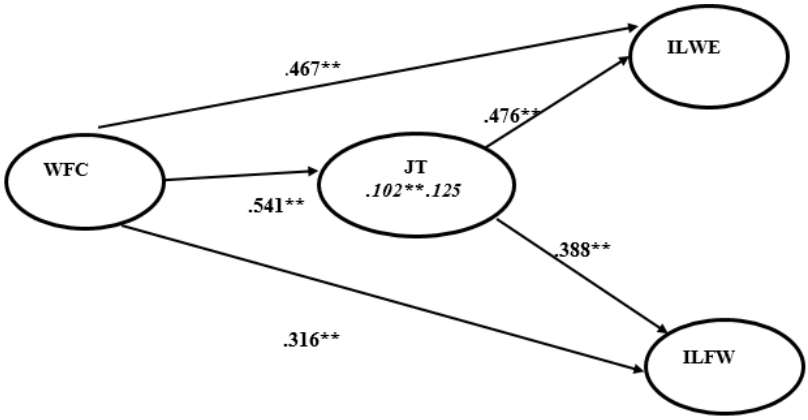

Figure 2: Result of the Study Model

To test the mediating impact of JT on WFC and ILWE, we observe that JT partially mediates the relationship between WFC and ILWE (.102** β=.28, CR=2.711, <p=0.05), and H6 is, therefore, accepted. On the other hand, JT failed to mediate the positive relationship between WFC and ILFW (.125, β =.18, CR= 1.418). Therefore, H7, that reveals that JT partially mediates the relationship between WFC and ILWE was supported. Conversely, JT failed to mediate the relationship between WFC and ILFW, therefore we reject H8.

Table 5.0: Inclusion of Mediator: JT **(WFC and ILWE)**

Indirect Effect	Beta Estimate	S.E	CR	P-Value	Result
WFC → ILWE	.454	.095	4.755	0.000	Significant
WFC → ILWE	.276	.102	2.711	0.007	Significant
Inclusion of Mediator: JT (WFC and ILFE)					
WFC → ILFW	.374	.109	3.417	0.000	Significant
WFC → ILFW	.177	.125	1.418	.157	Not Sig

Note ** p<0.01, *** p<0.05

The hierarchical regression analysis of WFC, job resourcefulness and the WFC × job resourcefulness interaction predicates JT. The first step, WFC, explains 20% of the variance in the regression equation F(2.35)=52.0, p<.001. The second stage, job resourcefulness, explains F(1.64)=14.4, p<.001. In the final stage, WFC × job resourcefulness interaction explains F(1.78)=28.6, p<.001. The result demonstrates a significant correlation between WFC and JRF, such that the introduction of JT weakens the positive impact of WFC on JT. Thus we accept H8. JRF strengthens the positive relationship between WFC and JT (see Figure 3).

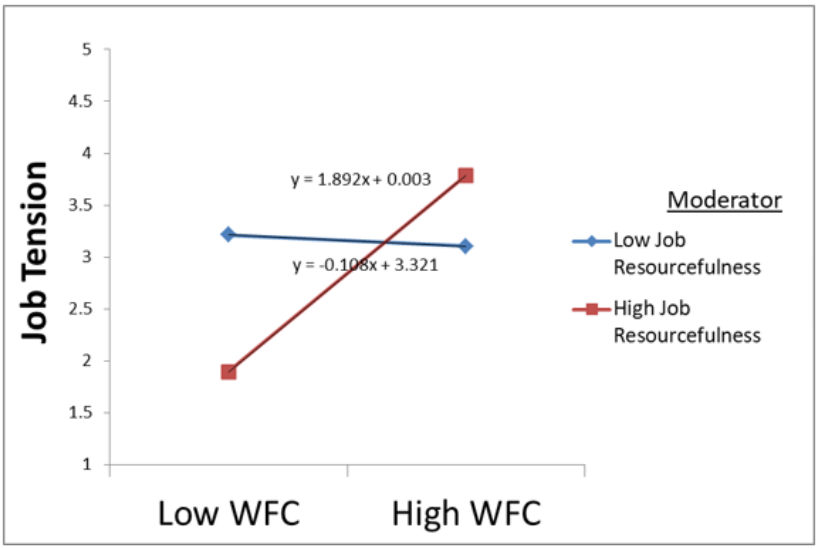

Figure 3: Moderation Effect

Table 6: Moderated hierarchical regression analyses predicting JT

Variables	JT		
	Model 1(β)	**Model 2(β)**	**Model 2(β)**
Work-Family Conflict	**.440	**0.230	**0.450
Job Resourcefulness	-	** -.150	**0.480
Work-Family Conflict × JRF	-		**-.106
R^2	.270	.270	0.288
Change in R^2		.	0.018
Change in F		28.569	52.496
Significant F change (p <)	.000	.000	.000

5.1. Key Findings

The current study examines the role of JRF as a moderator between WFC and JT, and the mediating role of JT on WFC, ILWE and ILFW in restaurant employees in dining restaurants in Famagusta, Northern Cyprus. The findings indicate that WFC contributes to the positive effect of employee JT because it impedes the performance of the employee. WFC has been associated with negative consequences such as burnout and job dissatisfaction (Allen et al., 2000). To extend COR theory, WFC helps to explain the behaviour of employees with JT, ILWE and ILFW (Zhu et al., 2017). COR theory reveals that employees who invest their time and resources at work tend to lose resources and, when they are unable to regain them, will have a higher level of JT that will contribute to ILWE and ILFW (Mack & Rhinerger-Dunn, 2019; Hsieh & Karatepe, 2019). From the employees' perspective, their attempts to shield their inadequate assets lead to a susceptibility to leave work early and tendency to arrive late.

Additionally, the study identifies JRF as a moderator of the positive relationship between WFC and JT. Job-resourceful employees manage WFC and are less likely to suffer stress at work. The results reveal that the impact of WFC on JT weakens when JRF was introduced into the equation as a moderator (Karatepe, 2011). COR theory (Hobfoll, 1989) stipulates that employees with high JRF will be able to cope better with stress-related issues emanating from work and home, thereby reducing JT.

Another robust finding of our study relates to the mediating impact of JT on WFC, ILEW and ILFW. WFC induces JT, which leads to ILWE and ILFW. Furthermore, JT partially mediates the relationship between WFC and ILWE but fails to mediate the relationship between WFC and ILFW. The findings contribute to the literature that has found that employees who suffer stress at work may be more inclined to leave work early than to be late for

work, confirming that employees who leave early may not necessarily be late to work. This contribution supports the findings of Hsieh and Karatepe (2019) that ostracism at work will partially and fully mediate the relationship between ILWE and ILFW respectively.

5.2. Theoretical Findings

The study contributes significantly to the existing literature by enhances the understanding of WFC, JT, JRF, ILFE, and ILEW in the context of the dining restaurant. This is the first study to contribute in this way to literature in this industry. In the tourism and hospitality industry, with the exception of Hsieh and Karatepe (2019) and Ozturk and Karatepe (2019), no other study has investigated the relationship of these variables, particularly in dining restaurants. The theoretical framework explains employee JT in the industry, answering how and why employees behave differently in certain circumstances. The theory helps organisations to develop support systems that will enable the employee to regain their lost valuable resources (Sharma et al., 2010).

Secondly, the findings stressed that WFC leads to ILEW and ILFE and also affirms the role of JT. This is crucial because of the connection between the variables and contributes to the existing knowledge. Our study concurs with that of Masour and Commeiras, (2015), in finding that employees who have fewer resources will experience difficulties in managing family and work issues at the same time. The study shows the importance of JRF and its effect on the relationship between WFC and JT.

5.3. Managerial Implications

The study makes several contributions to managers, especially in dealing with employees' emotions. Firstly, managers should develop a training mechanism that will support an employee battling with both family and work issues. This study also advises managers to introduce an awareness campaign on how to manage both family and workplace issues. Research agrees on the potential success of employee education, stating that posting billboards with an educational message on how to cope with workplace difficulties are effective (see Alola & Alola, 2017; Eisingerich & Bell, 2008).

Secondly, management can also build employee resilience by seizing the opportunity to develop a term spirit, which will reduce the JT that results from WFC, and create effective channels of communication from low-level employees to high-level employees. For instance, the employee should be directly involved in organisational decision-making, in particular when these concern employee affairs. This could not only reduce JT but also ILWE and ILFW.

5.4. Limitations and Suggestion for Further Research

Despite the robust contribution of this study, it has several limitations to the study that cannot be ignored. This study was carried out during the winter period, including a time where the government of TRNC declared a two-day emergency due to storms, requesting everyone to stay indoors. This slowed down the data collection process and also resulted in a low number of customers; most restaurants downsized their staff in order to maximise profit, resulting in the majority of restaurant employees being unavailable to complete the survey, leading to a lower than expected response rate. The study was conducted using only employees of dining restaurants; generalisation of these results to other types of the restaurant should, therefore, be done with caution. Future studies could incorporate both supervisors and managers. The results of our study failed to establish the mediating role of JT on WFC and ILFW; future studies could, therefore, check the mediating effect of this relationship. Thirdly, the present study applied JRF as a moderator between WFC and JT, as suggested by Hsieh and Karatepe (2019). Since employee resilience (Alola & Alola, 2018) is considered to be positive psychological capital, the moderating effect of this relationship could be checked in further studies. Lastly, future studies could also include additional organisational stressors, such as workplace incivility or withdrawal of work to check the proposed relationship between them.

Reference

Allen, T. D., Herst, D. E., Bruck, C. S., & Sutton, M. (2000). Consequences associated with work-to-family conflict: a review and agenda for future research. *Journal of occupational health psychology*, *5*(2), 278.

Alola, U. V., & Alola, A. A. (2018). Can resilience help? Coping with job stressors. *Academic Journal of Economic Studies*, *4*(1), 141-152.

Alola, U. V., Olugbade, O. A., Avci, T., & Ozturen, A. (2019). Customer incivility and employees' outcomes in the hotel: Testing the mediating role of emotional exhaustion. Tourism Management Perspectives, 29(January), 9–17.

Brislin, R. W. (1986). The wording and translation of research instruments.

Carlson, J. R., Carlson, D. S., Zivnuska, S., Harris, R. B., & Harris, K. J. (2017). Applying the job demands-resources model to understand technology as a predictor of turnover intentions. *Computers in Human Behavior*, *77*, 317-325.

Cheung, F., & Tang, C. (2010). The influence of emotional dissonance on subjective health and job satisfaction: Testing the stress-strain–outcome model. *Journal of Applied Social Psychology*, *40*(12), 3192-3217.

Eisingerich, A. B., & Bell, S. J. (2008). Perceived service quality and customer trust: does enhancing customers' service knowledge matter?. *Journal of service research*, *10*(3), 256-268.

Golubovskaya, M., Robinson, R. N., & Solnet, D. (2017). The meaning of hospitality: do employees understand? International Journal of Contemporary Hospitality Management.

Greenhaus, J. H., & Allen, T. D. (2011). Work-family balance: A review and extension of the literature. In J. C. Quick & L. E. Tetrick (Eds.), Handbook of occupational health psychology (2nd ed., pp. 165–183). Washington, DC: American Psychological Association.

Greenhaus, J.H., and Beutell, N.J. (1985), "Sources of conflict between work and family roles", Academy of Management Review, Vol. 10 No. 1, pp. 76-88.

Harvey, P., Harris, R. B., Harris, K. J., & Wheeler, A. R. (2007). Attenuating the effects of social stress: The impact of political skill. Journal of Occupational Health Psychology, 12(2), 105.

Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. American psychologist, 44(3), 513.

Hobfoll, S. E. (2001). The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: advancing conservation of resources theory. *Applied psychology*, *50*(3), 337-421.

Hobfoll, S. E. (2011). Conservation of resource caravans and engaged settings. Journal of occupational and organizational psychology, 84(1), 116-122.

Hobfoll, S. E. (2012). Conservation of resources and disaster in cultural context: The caravans and passageways for resources. Psychiatry: Interpersonal & Biological Processes, 75(3), 227-232.

Hobfoll, S. E., & De Jong, J. T. V. M. (2013). Sociocultural and ecological views of trauma: Replacing cognitive-emotional models. Facilitating resilience and recovery following trauma, 69-90.

Hobfoll, S. E., & Shirom, A. (2000). Conservation of resources theory. appears in Handbook of Organizational Behavior, RT Golembiewski (ed.), Marcel Dekker, New York, 57-80.

Hochwarter, W. A., Ferris, G. R., Gavin, M. B., Perrewé, P. L., Hall, A. T., & Frink, D. D. (2007). Political skill as a neutralizer of felt accountability—job tension effects on job performance ratings: A longitudinal investigation. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *102*(2), 226-239.

Hsieh, H., & Karatepe, O. M. (2019). Outcomes of workplace ostracism among restaurant employees. Tourism Management Perspectives, 30, 129-137.

Karatepe, O. M. (2011). Job resourcefulness as a moderator of the work-family conflict—job satisfaction relationship: A study of hotel employees in Nigeria. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, *18*(1), 10-17.

Karatepe, O. M., & Choubtarash, H. (2014). The effects of perceived crowding, emotional dissonance, and emotional exhaustion on critical job outcomes: A study of ground staff in the airline industry. *Journal of Air Transport Management*, *40*, 182-191.

Karatepe, O. M., Yavas, U., Babakus, E., & Deitz, G. D. (2018). The effects of organizational and personal resources on stress, engagement, and job outcomes. International Journal of Hospitality Management, 74, 147-161.

Kim, H. J. (2008). Hotel service providers' emotional labor: The antecedents and effects on burnout. International Journal of Hospitality Management, 27, 151–161.

Kim, TT, Karatepe, OM, & Chung, UY (2019). Got political skill ?: The direct and moderating impact of political skill on stress, tension, and outcomes in restaurants. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 31 (3), 1367-1389.

Koeske, G. F., & Koeske, R. D. (1993). A preliminary test of a stress-strain-outcome model for reconceptualizing the burnout phenomenon. *Journal of Social Service Research*, *17*(3-4), 107-135.

Lee, R. T., & Ashforth, B. E. (1996). A meta-analytic examination of the correlates of the three dimensions of job burnout. *Journal of Applied Psychology*, *81*(2), 123.

Licata, J. W., Mowen, J. C., Harris, E. G., & Brown, T. J. (2003). On the trait antecedents and outcomes of service worker job resourcefulness: A hierarchical model approach. *Journal of the Academy of Marketing Science*, *31*(3), 256-271.

Mack, K. Y., & Rhineberger-Dunn, G. (2019). The influence of work-family conflict on job stress among two groups of community corrections staff. *Journal of Crime and Justice*, *42*(3), 350-363.

McCrae, R. and John, O. (1992), "An introduction to the five-factor model and its applications", Journal of Personality, Vol. 60 No. 2, pp. 174-214.

McGinley, S., & Wei, W. (2018). Emotional labor's impact on hoteliers outside the workplace. International Journal of Contemporary Hospitality Management.

Michel, J.S., Kotrba, L.M., Mitchelson, J.K., Clark, M.A. and Baltes, B.B. (2011), "Antecedents of work-family conflict: a meta-analytic review", Journal of Organizational Behavior, Vol. 32 No. 5, pp. 689-725

Mulvaney, R.H., O'Neill, J.W., Cleveland, J.N. and Crouter, A.C. (2007), "A model of work-family dynamics of hotel managers", Annals of Tourism Research, Vol. 34 No. 1, pp. 66-87.

Netemeyer, R. G., Brashear-Alejandro, T., & Boles, J. S. (2004). A cross-national model of job-related outcomes of work role and family role variables: A retail sales context. Journal of the Academy of Marketing Science, 32(1), 49-60.

O'Neill, J. W., & Davis, K. (2011). Work stress and well-being in the hotel industry. International Journal of Hospitality Management, 30, 385–390.

O'Neill, J. W., & Follmer, K. (2020). A Multilevel Review of Hospitality Industry Work-Family Conflict Research and a Strategy for Future Research. Journal of Hospitality & Tourism Research, 44(1), 3-44.

Ozturk, A., & Karatepe, O. M. (2019). Frontline hotel employees' psychological capital, trust in the organization, and their effects on nonattendance intentions, absenteeism, and creative performance. Journal of Hospitality Marketing & Management, 28(2), 217-239.

Pan, S. Y., & Yeh, Y. J. (2019). The crossover effect of work-family conflict among hotel employees. International Journal of Contemporary Hospitality Management.

Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y., & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: a critical review of the literature and recommended remedies. Journal of applied psychology, 88(5), 879.

Schaufeli, W. B., Bakker, A. B., & Salanova, M. (2006). The measurement of work engagement with a short questionnaire: A cross-national study. Educational and psychological measurement, 66(4), 701-716.

Semedo, ASD, Coelho, AFM, & Ribeiro, NMP (2016). Effects of authentic leadership, affective commitment and job resourcefulness on employees' creativity and individual performance. Leadership & Organization Development Journal.

Shaffer, M. A., Harrison, D. A., Gilley, K. M., & Luk, D. M. (2001). Struggling for balance amid turbulence on international assignments: Work-family conflict, support, and commitment. Journal of Management, 27(1), 99-121.

Sharma, A., Verma, S., Verma, C., & Malhotra, D. (2010). Stress and burnout as predictors of job satisfaction among lawyers. European Journal of Social Sciences, 14, 348–359.

Tsaur, S. H., & Tang, Y. Y. (2012). Job stress and well-being of female employees in hospitality: The role of regulatory leisure coping styles. International Journal of Hospitality Management, 31, 1038–1044.

Van Dyne, L., Jehn, K. A., & Cummings, A. (2002). Differential effects of strain on two forms of work performance: Individual employee sales and creativity. *Journal of Organizational Behavior*, *23*(1), 57-74.

Vladimirov, Z., & Williams, A. M. (2018). Hotel innovations and performance-The mediating role of staff related innovations. Tourism Management Perspectives, 28(October), 166-178.

Zhao, X. (2016), "Work-family studies in the tourism and hospitality contexts", International Journal of Contemporary Hospitality Management, Vol. 28 No. 11, pp. 2422-2445.

Zhu, H., Lyu, Y., Deng, X., & Ye, Y. (2017). Workplace ostracism and proactive customer service performance: A conservation of resources perspective. *International Journal of Hospitality Management*, *64*, 62-72.